

C. 509/1939
N. CARTOJAN

Profesor Universitar
Profesor de limba română la
Seminarul Pedagogic Universitar
din București.

I. A. RĂDULESCU-POGONEAN

Profesor Universitar
Directorul Seminarului Pedagogic
Universitar din București.

CĂRTE DE LIMBĂ ROMÂNĂ

PENTRU

CLASA VI-a A ȘCOALELOR
SECUNDARE (LICEE, GIMNAZII,
ȘCOALE NORMALE, SEMINARII).

Aprobată de Ministerul Educației
Naționale cu No. 535 1938.

nu. A. 52. 586

CARTE DE LIMBA ROMÂNĂ

PENTRU

CLASA VI-a

2397/9

A ȘCOALELOR SECUNDARE

(Licee, Gimnazii, Școale Normale, Seminarii)

DE

N. CARTOJAN

și

I. A. RĂDULESCU-POGONEANU

Profesor Universitar

Profesor Universitar

profesor de L. Română la Seminarul

Directorul Seminarului Pedagogic

Pedagogic Universitar din București.

Universitar din București

Aprobată de Ministerul Educației Naționale
cu Nr. 535/1938

66799

Taxa timbrului didactic
de 5% pentru acest manual
s'a plătit direct
Casei Corpului Didactic
conform deciziei No. 4684/1927

EDITURA „SCRISUL ROMANESC” — CRAIOVA

Biblioteca Centrală Universitară

B U R S T I

Cota 40485

Inventar 66753

1956

CONTROL 1055

RC6/02

B.C.U. Bucuresti

C66753

6723

PROGRAMA ANALITICĂ a CLASEI a VI-a

(3 ore pe săptămână)

Literatura veche:

I. Literatura religioasă. Pe baza unor texte scurte, alese cu grijă din punctul de vedere al formei literare, se vor prezenta în câteva lecții epocile de dezvoltare ale literaturii religioase. (Manuscripte: Psaltirea Scheiană. Codicele Voronețean, Codex Sturzanus. Tipărituri: Coresî, Varlaam, Simion Ștefan, Dosofteiu, Biblia lui Șerban și Antim Ivireanul).

II. Cronicarii: Ureche, Miron Costin, Neculcea, Stolicul Const. Cantacuzino, Radu Popescu, D. Cantemir.

III. Literatura populară orală și cărțile populare.

Literatura modernă:

IV. Școala ardeleană: Micu, Șincai, Petru Maior, Budai-Deleanu, Cipariu, Simeon Bărnuț și Andrei Mușeșanu.

V. Văcărești, Conache, Cârlova, G. Lazăr, (începuturile școlii românești), G. Asachi, Eliade Rădulescu.

VI. M. Kogălniceanu, Al. Russo, C. Negruzzi, N. Bălcescu, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, I. Ghica, V. Alecsandri.

Lecturi particulare: I. Neculcea, Miron Costin, D. Cantemir, M. Kogălniceanu, Al. Russo, C. Negruzzi, N. Bălcescu, Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri.

Exerciții de vorbire: Dări de seamă despre o bucată sau operă citită.

Compuneri: Dări de seamă despre operele citite.
Compoziții în legătură cu operele citite.

Compoziții libere.

NOTĂ. — O oră pe lună cel puțin va fi consacrată cercetării în clasă a lucrărilor scrise.

Istoria literaturii române.

INTRODUCERE.

〈Lectură în clasă〉.

Orice popor, în viața sa istorică în succesiunea generațiilor, pe lângă munca și lupta pentru asigurarea existenței sale în lume, produce necurmat lucrări de imaginație în limba sa, în care și-arată cugetarea și simțirea despre lume și despre întâmplările vieții omenești.

Unele din aceste lucrări, mai întinse sau mai restrânse, sunt creații anonime ale națiunii întregi; altele sunt creații ale unor autori cunoscuți. Cele dintr-ai alcătuiesc *literatura populară*; cele de-al doilea *literatura cultă*; împreună, *literatura națională*.

În această literatură se arată, după vremuri, preocupările și aspirațiile unui neam, puterea lui de imaginație, nivelul lui de cultură morală și intelectuală, felul său de a privi lumea și oamenii.

Un popor ajunge să aibă o *conștiință națională* vie, adică să devină o *națiune*, prin cunoștința mai largă ce o are despre trecutul și despre ființa sa în lume; adică, pe de o parte, prin cunoștința *istoriei* sale, iar pe de altă parte prin cunoștința *literaturii* și a *artei* sale, — în legătură cu viața de cultură a întregii omeniri.

De aceea, pe lângă cunoștința propriei sale *vieți istorice* și a propriei sale *literaturi*, la care trebuie să se adauge apropierea celorlalte elemente de cultură umană,

— știință, artă, tehnică, — orice națiune civilizată caută a cultiva tinerimea sa din școalele mai înalte și prin cunoașterea încă — cel puțin de către câțiva în fiecare generație — a limbii și a literaturii acelor națiuni care au pus temelie culturii omenirii — vechii Greci și Romani —, precum și a limbii și literaturii uneia sau a mai multora din națiunile contemporane care au contribuit și contribuie într-o măsură mai însemnată la sporirea acestei culturi a omenirii.

Toate acestea lărgesc orizontul de cultură al fiecărui individ și al națiunii întregi. Dar rădăcina oricărei culturi sănătoase și fecunde, atât individuale cât și a națiunii întregi, se află la fiecare în împărțășirea, cu înțelegere și iubire, de la propria sa vieață istorică și de la propria sa limbă și literatură națională.

Până acum, în clasele precedente ale liceului, la cursul de limba română, prin studiul unor bucăți sau al unor opere întregi din literatura noastră, am căutat, pe de o parte, să ne înălțăm sufletul, iar, pe de alta, să ne deprindem a ne da seama bine de cuprinsul și de valoarea a ceea ce citim, de înțelesul precis al cuvintelor și al construcțiilor limbii noastre și de formele ei corecte.

Am năzuit deci: pe de o parte, să întărim în cugetul nostru *simțul limbii* noastre părintești și legătura sufletului fiecăruia dintre noi cu sufletul neamului nostru; iar pe de altă parte, să ne lămurim care sunt *însușirile* prin care vorba sau scrisul cuiva ne luminează, ne mișcă, ne face să simțim că e bine alcătuit și frumos spus.

Așa dar, prin lectura, în clasele precedente, a unor bucăți sau opere cu *valoare literară*, ne-am străduit să câștigăm o cunoștință mai sigură și mai bogată a limbii noastre în vocabularul și în formele ei gramaticale, să ne dăm seama de valoarea compunerilor și

de diferitele lor feluri, să ne agerim judecata, să ne ordonăm mai bine propria noastră vorbire, să ne cultivăm sufletul.

După toate acestea, e acum timpul să trecem la studiul sistematic, oricât de sumar, al *istoriei literaturii românești*.

Epoca de la începutul literaturii noastre naționale e o epocă în care stăpânește încă spiritul culturii *orientale*, și în izvoarele, și în concepția culturii, dar în care, une-ori, începe a adia o boare de spirit occidental, prevestind o eră nouă în cultura noastră.

a) Această epocă începe odată cu ivirea celor *mai vechi texte scrise în limba românească* (manuscrite și cărți tipărite) pe la jumătatea secolului XVI și ține până în a doua jumătate a secolului XVIII. Este *epoca veche* a literaturii românești.

b) După aceasta urmează o *epocă mijlocie* sau de *transiție* spre o cultură și literatură nouă, stăpânită de deșteptarea unei conștiințe naționale militante, o epocă de *renaștere* națională.

Prin *contactul direct cu cultura occidentală* se trezește o vie mișcare literară de afirmare a *latinității* noastre și de *lărgire* a preocupărilor literare. Pe lângă continuarea de traduceri de cărți religioase și lucrări cu caracter didactic, apar lucrări cu caracter științific și *întâiele lucrări literare originale* având în sine o valoare literară.

Această epocă cuprinde mișcarea noastră literară de pe la 1780 până pe la 1820—30, pregătind o epocă de prefacere adâncă a spiritului public, de concentrare națională politică și culturală.

c) După restabilirea domniilor pământene în Principatele române și pătrunderea influenței culturii franceze în țările noastre, începe o nouă epocă în literatura noastră: *epoca modernă*, în care organizarea noastră de

stat, cultura și literatura noastră se îmbracă în formele Europei occidentale.

Mișcarea din epoca precedentă duce, din punct de vedere politic, la o afirmare în toate țările românești a dreptului nostru la o viață națională unitară și independentă, la o întregire națională, realizată mai întâi parțial, prin unirea Principatelor, apoi prin independența deplină a regatului român și la sfârșitul acestei epoci realizată complet prin unirea într'un singur stat național a tuturor țărilor românești. Această creștere și înnoire politică e însoțită, susținută, însuflețită de o puternică mișcare literară, cu o producție mai variată, mai bogată, atingând, prin unii scriitori și prin unele opere ale lor, și în privința *fondului* și în privința *formeii*, nivelul valorilor literare universale. Această epocă ține de pe la 1830—40 până la sfârșitul marelui războiu.

Trăsăturile caracteristice ale acestei epoci sunt: 1) culegerea și punerea în circulație a comorilor *limbii* și *literaturii* noastre *populare*, ceea ce a avut o influență hotărâtoare asupra dezvoltării literaturii culte și a limbii noastre literare; 2) deșteptarea unui viu interes pentru *trecutul* neamului, prin *tipărirea cronicelor naționale*, ceea ce a avut ca urmare un reflex al lor în literatură; 3) întărirea unui *spirit critic* în cultura noastră, îndrumând o dezvoltare sănătoasă a limbii și a literaturii, precum și a gustului public.

d) Odată cu întregirea națională începe o nouă epocă în literatura noastră, epoca generațiilor în viață, *epoca contemporană*.

În urma sguduirilor profunde în viața popoarelor, pricinuite de marele războiu, și literatura noastră contemporană reflectează această stare de turburare a spiritelor, de frenezie de viață.

Pe lângă opere literare care se încadrează în mod organic în dezvoltarea culturii naționale, sunt altele care

rup aproape complet cu normele și idealele epocii precedente, voind să impună forme și drumuri nouă, concepții de artă îndoielnice; o năvală de producții literare grăbite (având adesea ca autori scriitori neasimilați națiunii române), reflectând o viață artificială sau nesănătoasă, dominată de instincte și de sensualitate; e în acestea expresia unui curent trecător.

Literatura fiind o expresie a desfășurării vieții și a culturii naționale, ține pasul cu acestea.

De aceea, de la o epocă la alta se schimbă tonul general al lucrărilor literare, orizontul și tehnica scrisului, posibilitățile de exprimare ale limbii.

La această schimbare a spiritului timpului, care face să înceteze o epocă și să înceapă o alta în literatura noastră, e totdeauna, la noi, influența unei mișcări de idei provocată de un *contact cu cultura occidentală*, la început mai slab, apoi din ce în ce mai strâns.

Se 'nțelege însă că trecerea de la o epocă la alta se pregătește și se săvârșește nu de la o zi la alta, ci într'o perioadă mai întinsă, în care sfârșitul unei epoci și începutul alteia se amestecă; astfel încât în fiecare epocă sunt, pe de o parte, scrieri sau scriitori care după direcția spiritului lor reprezintă o epocă trecută, iar, pe de altă parte, opere și autori care anticipează asupra timpului lor, prevestind preocupări nouă.

Epocile literare deci nu se delimitează precis în timp, ci se pătrund reciproc, mișcarea și înaintarea fiecăreia sprijinindu-se pe rezultatele celei precedente și însușind, toate, evoluția culturii naționale.

Așa, de exemplu, oricât de restrâns a fost orizontul începuturilor literaturii noastre față cu dezvoltarea ei din epoca modernă, acele simple *traduceri* de cărți populare sau de cărți religioase, însoțite une-ori de prefețe sau epiloguri originale, au o însemnătate fundamentală pentru cultura noastră națională.

Acele începuturi umile, fără opere cu intenție și valoare literară, deschid o *eră nouă* în viața neamului nostru: îndrăzneala de a se ruga lui Dumnezeu și de a se adresa connaționalilor în limba națională. Spre a se putea desvolta o literatură națională, trebuia întâi realizat și impus acest lucru, care nouă astăzi ne pare așa de firesc, dar care atunci însemna o revoluție.

Prin acele traduceri de cărți religioase, exprimându-se *întâia oară în scris*, în limba noastră, cugetări și aspirații ideale, s'a deșteptat mai viu, s'a răspândit și s'a întărit în întreg neamul românesc sentimentul și *conștiința unității noastre naționale*; prin ele s'a întărit *încrederea în sine și tăria morală* a neamului nostru, *puterea lui de rezistență*; s'a ținut mereu treaz sentimentul *solidarității naționale* între fiii aceluiași neam risipiți în mai multe stăpâniri politice; prin ele mai ales s'a statornicit *una și aceeași limbă literară* pentru toți Românii, punându-se astfel temelia culturii naționale viitoare.

Cultura slavonă în țările noastre.

Literatura noastră veche, care se întinde până în pragul veacului al XIX-lea, s'a dezvoltat sub influența Orientului bizantino-slav.

S'ar părea ciudat ca, atunci când în jurul nostru popoare de rasă diferită — Ungurii și Polonii — au intrat în zona de cultură a Occidentului latin, tocmai noi, care alcătuim aci, la porțile Orientului, prelungirea lumii romane, am fost înglobați timp de mai multe veacuri în sfera de cultură bizantino-slavă.

Fatalitatea geografică ne-a așezat însă în drumul marilor migrațiuni ale popoarelor barbare către centrele de civilizație ale lumii antice și medievale: Roma și Constantinopolul. Timp de zece veacuri, toate roiurile de popoare barbare s'au revărsat prin țările noastre, distrugând și prefăcând în cenușă munca și cultura traco-romană. Prin aceste invazii continui, viața noastră de stat a fost cu desăvârșire desorganizată.

Încă din timpul când țările noastre se aflau sub stăpânire romană, noi primisem creștinismul. Dovadă e faptul că în limba noastră cuvintele fundamentale privitoare la creștinism sunt de origine latină (Dumnezeu, biserică, înger, cruce, botezare, cuminecătură, ș. a.).

Trecerea Slavilor în Sudul Dunării, într'o vreme când erau încă păgâni, și așezarea lor în Serbia și Bulgaria de azi, a rupt legătura noastră cu imperiul roman de răsărit și cu Scaunul Papal. Izolați astfel de creștinătatea greacă și romană, trăind în mijlocul popoarelor

păgâne și adesea în harță cu ele, organizația noastră religioasă a trebuit de sigur să slăbească și ea.

În anul 864, Țarul Bulgarilor, Boris, se convertește cu poporul său la creștinism, primind botezul la Constantinopol și având ca naș pe însuși împăratul bizantin, Mihail al III-lea.

Prin aceasta se deschid larg porțile influenței bizantine pentru Slavii sud-dunăreni. Fiul și urmașul lui Boris, Simeon, își petrecuse anii copilăriei la Constantinopol, ca ostatec, unde învățase atâta carte, încât un sol german contemporan îl numește: „pe jumătate grec”. Simeon, urcându-se pe tronul tatălui său, introduse la curtea țarilor bulgari pompa și ceremonialul bizantin, aduse arhitecți care ridicară în Bulgaria biserici și palate și începu o spornică activitate pentru transplantarea literaturii bizantine în limba slavă. Aceste străduințe ale lui sunt ajutate apoi de discipolii apostolilor slavi *Chiril și Metodiu*.

Frații Chiril și Metodiu fuseseră trimiși de Patriarh în Moravia, unde creștinaseră pe Slavii de-acolo.

Ei inventară un alfabet slav (*glagolitic*) și traduseră Sfânta Scriptură și cărțile liturgice în limba slavă. Mai târziu, discipolii lor, izgoniți din Moravia de clerul catolic, găsesc un adăpost prielnic în Bulgaria, unde introduc serviciul divin în limba slavă și unde desfășoară o întinsă activitate culturală, care se răspândește apoi la toți Slavii dunăreni.

În acele vremuri, contactul nostru cu Bizanțul și cu Roma fusese rupt. Organizația noastră religioasă — atâta câtă era — lăncezea. Era deci firesc, ca în aceste împrejurări preoții noștri, neavând alte posibilități, să fi început a se folosi în slujba religioasă de limba slavă, singura în care puteau găsi atunci mai cu înlesnire textele. Poate că la aceasta să fi contribuit și infiltrațiile slave pe teritoriul nord-dunărean care nu fuseseră absorbite încă în masa poporului românesc.

Când mai târziu, în sec. al XIII-lea, se întemeiază principatele noastre și se organizează viața de stat. Domnii noștri introduc în cancelariile domnești aceeași limbă care se obișnuia, din vechime, în biserică.

Între limba întrebuințată în biserică și între limba de stat, a fost, în evul mediu, o strânsă legătură: limba de biserică a fost în același timp și limba întrebuințată în cancelariile de stat, în Apus: latina, în Orient: greaca și slava. Prejudecata limbilor sfinte, demne pentru oficierea cultului divin, se întemeia pe un pasagiu din Evanghelie, care spune că pe crucea pe care a fost răstignit Mântuitorul, se aflau inscripții în limba ebraică, latină și greacă. Pe temeiul acestui pasagiu din Evanghelie, s'au considerat ca limbi sfinte, la început, numai latina și greaca. Mai târziu însă, când apostolii Slavilor, Chiril și Metodiu, au tradus cărțile sfinte și liturghia, în limba slavonă, a fost admisă, la început numai de Scaunul Papal, și limba slavă în Biserică. Dar odată limba slavonă admisă, cercul limbilor sfinte s'a închis și o tradiție de 4 secole consacrase această stare de lucruri.

În epoca în care se întemeiază principatele române, erau admise în Orient ca limbi de biserică numai slava și greaca.

Intemeindu-se pe vechile legături religioase cu țările sud-dunărene, Domnii noștri, care se înrudeau prin căsătorii cu cnejii sârbi și cu țarii bulgari, au introdus în cancelariile lor, aceeași limbă slavă în care se oficia serviciul divin în biserică.

Invazia Turcilor în Peninsula Balcanică, cucerirea Constantinopolului (1453) și distrugerea statelor slave sud-dunărene a silit pătura conducătoare a acestora să se refugieze în singurele state dunărene care mai păstrau libertatea: principatele noastre.

Clerul și mai ales călugării, care ațâțaseră războiul sfânt împotriva păgânilor, îngroziți de cruzimea cu care Turcii au înnăbușit lupta pentru libertate a creștinilor, au apucat astfel drumul pribegiei, aducând cu ei în țările noastre rămășițele culturii slave. Cel mai însemnat dintre călugării slavi veniți la noi a fost *Nicodim*,

care, după dezastrul din Câmpia Mierlei, unde a căzut în luptă, ducând cu el în mormânt independența Serbiei, cneazul Lazăr, s'a adăpostit împreună cu ucenicii săi pe plaiurile noastre. El a zidit la noi mănăstirile Vodița, la țărnul Dunării, în fața Cladovei, lângă Vârciorova; Tismana, în munții Gorjului și Prislopul în Țara-Hațegului. Nicodim fusese mai înainte egumen la mănăstirea Hilandar din Muntele Athos și el, împreună cu ucenicii săi, a introdus în țările noastre tradițiile de cultură ale Sfântului-Munte.

Intemeerea mănăstirilor din această vreme este de o însemnătate deosebită pentru cultura românească veche, fiindcă în mănăstiri a fost concentrată în secolul al XV și al XVI toată viața de cultură a neamului nostru. În mănăstiri se aflau pe vremea aceea școlile în care deprindeau limba slavă cei ce voiau să se facă preoți, precum și viitorii logofeți și pisari (scriitori) pentru cancelariile domnești; în mănăstiri se aflau școlile de caligrafi, în care călugări de talent, urmând pilda lui Nicodim, se îndeletniceau cu copierea și răspândirea manuscriselor slave necesare cultului divin și în sfârșit tot în mănăstiri au fost așezate și primele tipografii (cu litere slave), începând cu aceea din anul 1508 a călugărului sârb Macarie (probabil în mănăstirea Bistrița din Oltenia).

O deosebită atenție merită, în epoca aceasta a culturii slave în țările noastre, arta caligrafiei și aceea a legătoriei de cărți, care au fost în plină înflorire la noi până târziu, în secolul al XVII-lea. Din această epocă ni s'au păstrat splendide manuscrise, adevărate capo d'opere de caligrafie și miniatură ale trecutului românesc, — dar din nenorocire ele se găsesc împrăstiate prin bibliotecile și muzeele din toate colțurile Europei. Așa de exemplu, un Evangheliar, copiat în mănăstirea Neamju de către călugărul Gavril, în anul 1429, se află acum tocmai în Anglia — în Biblioteca Bodleiana din Oxford. Un alt evangheliar, copiat din porunca lui Ștefan-cel-Mare pentru mănăstirea românească a Zografului din Muntele Athos, se păstrează în Biblioteca Imperială din Viena. Un Apostol (Fapte'e Apostolilor), copiat pe timpul lui Constantin Movilă,

se găsește tocmai în Biblioteca din Leningrad ș. a. Aceste fapte constituie o icoană vie a sbuciumărilor prin care a trecut viața sufletească a neamului nostru.

Cultura slavonă, alimentată continuu la noi prin cărturarii care veneau din sudul Dunării, apăsată sub stăpânirea turcească, a luat un avânt așa de puternic, încât, cu vremea, chiar Românii încep să scrie în limba slavonă.

În această limbă s'au scris *Invățăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie* și tot în limba slavonă s'au făcut *Începuturile istoriografiei moldovene*, după cum vom vedea mai târziu, la curtea lui Ștefan cel Mare.

Invățăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie — cu toată discuția care se face în jurul paternității lui Neagoe asupra lor — sunt o operă românească în limba slavonă. Este o carte în care Domnul dă sfaturi fiului de cum trebuie să se poarte cu boierii săi, cu solii; cum să poarte războaiele. Sunt și pagini pline de duioșie.

Iată de pildă pasagiul, în care Neagoe plânge durerile care-i sângerează sufletul pentru moartea prematură a fiului său, Petru:

O, fiul meu Petre, iată că-ți trimit surguciul și diademele, pentru că tu-mi erai stâlparea (=ramura) mea cea înflorită, de care pururia se umbreau și să răcoreau ochii mei. Iar acum stâlparea mea s'a uscat și florile ei s'au vestejit și s'au scuturat și ochii mei au rămas arși și pârliti de jalea înfloririi tale.

O, iubitul meu Petre, eu credeam și cugetam să fii Domn și să veselești bătrânețele mele oărecând cu tinerețele tale și să fii biruitor pământului. Iar acum, fiul meu, te văz zăcând sub pământ....

ALFABETUL CHIRILIC.

Am văzut mai sus că frații Chiril și Metodiul, traducând Sfânta scriptură în limba slavă, au inventat un alfabet care se numește azi: alfabetul *glagolitic*. Mai târziu alfabetul glagolitic a fost înlocuit cu un alt alfabet, mai simplu, care a uzurpat numele pe care îl purta la început alfabetul inventat de Chiril și care deci s'a numit: *alfabet chirilic*. Alfabetul chirilic s'a format după modelul scrierii grecești contemporane și păstrează, în succesiunea literelor, aceeași ordine ca alfabetul grecesc. El este alcătuit din 43 de litere. Le dăm mai jos cu numele pe care-l purtau și cu valoarea lor fonetică:

А, а ¹⁾	az	= a	Ф, ф	fertă	= f
Б	buchie	= b	Х	her	= h
В	vede	= v	Ψ	psi	= ps
Г	glagoli	= g, gh	Ѡ, ѡ	ot	= o
Д	dobro	= d	Ц	ți	= ț
Є, е	iest	= e	Ш	șa	= ș
Ж	juvete	= j	Щ, щ	ștea	= șt
С	dzialo	= dz	Ч	cerfu	= ce, ci
З	zemle	= z	Ъ, ъ	ior	= ă
И	ije	= i	Ь, ь	ier	= u, ă, â
І	i	= i	Ы	ieri	= â
К	caco	= c, ch	Ѣ	iati	= ea
Л	liude	= l	Ѥ	ius	= î, ă
М	mislete	= m	Ю	iu	= iu
Н	naș	= n	Ѧ, ѧ	iaco	= ia
О	on	= o	Ѩ	ia	= ia
П	pocoi	= p	Ѡ	thita	= th
Р, р	râță	= r	Ѣ	csi	= cs
С	slovo	= s	Ц	gea	= ge, gi
Т	tverdu	= t	Ѥ	în	= î, în
У, у	ucu	= u	Ѧ	ipsilon	= i
УѢ	u	= u			

1) Se poate preda alfabetul chirilic și în ordinea cu care sunt obișnuiți copiii din alfabetul latin: a, s, k, l, e, f. Numele literelor nu se vor cere.

După cum se poate vedea, alfabetul chirilic avea pentru același sunet mai multe litere. Astfel pentru \hat{i} avea semnele и, ѣ, ї, ѧ și uneori ѣ pentru ă ѣ și ѧ . De altă parte aceeași literă transcria mai multe sunete. Astfel ѣ însemna când \hat{i} , când ă , când ü (la sfârșitul cuvintelor) și chiar i . Din această cauză textele chirilice nu sunt ușor de transcris în litere latine. *Ion Eliade Rădulescu*, în *Gramatica sa* (1828), a căutat să înlăture literele de prisos, reducându-le la 28.

Cărturarii ardeleni, în năzuința de a afirma originea latină a neamului, au propus înlocuirea alfabetului slavon, care ascundea caracterul romanic al limbii noastre, prin alfabetul latin.

Indemnul cărturarilor ardeleni a prins; și în 1863, după contopirea administrativă definitivă a Principatelor române, alfabetul latin a fost introdus în toate cancelariile de stat.

Lucrare în clasă: Scrieți numele vostru cu litere chirilice. Scrieți pe tablă și pe caiete un proverb, o ghicitoare, câteva versuri.

NUMERELE

În scrierea chirilică, ca și în cea grecească, numerele se transcriu cu litere, care au aceeași valoare numerică întocmai ca și corespondentele lor grecești. Astfel:

$\text{а} = 1$	$\text{к} = 20$	$\text{с} = 200$
$\text{в} = 2$	$\text{л} = 30$	$\text{т} = 300$
$\text{г} = 3$	$\text{м} = 40$	$\text{у} = 400$
$\text{д} = 4$	$\text{н} = 50$	$\text{ѣ} = 500$
$\text{е} = 5$	$\text{ă} = 60$	$\text{х} = 600$
$\text{з} = 6$	$\text{о} = 70$	$\text{ѡ} = 700$
$\text{и} = 7$	$\text{п} = 80$	$\text{ц} = 800$
$\text{и} = 8$	$\text{ч} = 90$	$\text{ѧ} = 900$
$\text{Ѡ} = 9$	$\text{р} = 100$	$\neq \text{а} = 1000$
$\text{і} = 10$		

66753

Cifrele de la 10 la 20 se scriu ca și în numerația arabă, cu cifra zecimilor și a unimilor, cu deosebire că în chirilică, cifra unimilor precede pe a zecimilor. Astfel: 11 = ai; 12 = ki; 13 = ri; 14 = ai; 15 = ei; etc. De la 20 înainte, se pune întâi cifra zecimilor și apoi a unimilor: 21 = ka; 22 = kb; 23 = kr; 34 = la; 52 = nk; 101 = pa; 123 = pkr etc. Miile se însemnau cu o codiță tăiată de 2 liniuțe; de ex.:

2000 = #^k; 3000 = #^r; 6000 = #^s

Anii se socoteau de la creațiunea lumii și, pentru că se credea că dela creațiunea lumii până la Nașterea Mântuitorului au trecut 5508, spre a afla anul erei creștine se scad 5508 ani. Așa de pildă, data tipăririi primei Evanghelii românești se află astfel: 7069—5508=1561.

Α ροϋμὸν ὁρῶντας τὴν ἐκείνην
 πρὸς τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐκείνην
 ἰσχυρὸν καὶ ἐκείνην

O acreditivă a lui Mihai Viteazul (autografă).

(după I. Bianu — N. Cartoian, Album de Paleografie românească).

[Rogu Măriei tale să crezi pre omul nostru, pre Gligorie Postălnicul, de ce va grăi]. Jos, pecetea lui Mihai Viteazul.

„ Кънд инелъ-а рѣѣни,
 „ Съ щїи, драгъ, к' оїѣ тѣри!
 Еа дин гѣръ-аща'ї грѣи:
 „— На'ѣи нафрата де тѣтасъ,
 „ Пе тарѣни кѣ аѣр трасъ.
 „ Кънд аѣрѣл с'а топї,
 „ Съ щїи, драгъ, к' оїѣ тѣри!
 Ел пе кал с'аѣ арѣкат
 Ши пе дрѣт лѣнг с'аѣ лѣат.
 Мерс-аѣ ел пѣн' ла ѣн лок,
 Ш' аѣ аѣрїс ѣн таре фок
 Дн мїжлокѣл кодѣлѣї,
 Ла фѣнтѣна Корѣлѣї.
 Мѣна 'н сѣн ел днї бѣга
 Ла нафратѣ се ѣїта...
 Ініма'ї се деспїка!
 „— Драѣїї меї, оѣташії меї,
 „ Пѣїшорї вїтежї де змеї!
 „ Стаѣї пе лок шї оспѣтаѣї
 „ Шї ла ѣтѣръ въ кѣлкаѣї.
 „ Еѣ акасѣ 'мї ам ѣїtat
 „ Палощѣл чел ротїлат
 „ Пе-о тасѣ верде-арѣкат.
 Днапої ел аѣ порнїт,
 К'ѣн воїнїк с'аѣ днѣлнїт,
 К'ѣн воїнїк кѣ калѣл мїк:

INCEPUTURILE LITERATURII ROMĂNEȘTI

Cele mai vechi monumente de limbă românească: textele rotacizante.

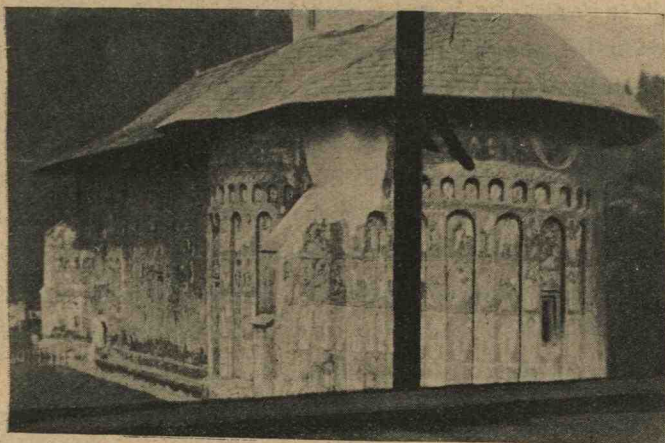
Introducerea limbii române în biserică s'a făcut cu greu, deoarece episcopii noștri de pe vremuri se izbeau de două mari dificultăți. Întâi: prejudecata că numai limbile slavă și greacă sunt limbile liturgice pentru ortodoxie; ai noștri apucaseră din moși-strămoși limba slavă în biserică și credeau, într'o vreme când în Occident se întrebuinta limba latină în serviciul divin, că înlocuirea limbii slavone prin limba poporului ar însemna o abatere de la credința pravoslavnică.

În al doilea rând, naționalizarea serviciului divin impunea o întregă activitate anterioară de tâlmăcire a sfintelor Scripturi și a cărților de cult.

Această activitate începe timid în secolul al XV-lea, în ținuturile Maramureșului, sub influența marilor mișcări de reformă din biserică apuseană. Amestecul papalității în viața politică învrăjbiise acolo biserică cu reprezentanții puterii politice și provocase adânci nemulțumiri în masele popoarelor din Occident.

În acele împrejurări, se ridicase în Anglia *Wiclef* († 1384), care cerea reforma bisericii în spiritul Evangheliei și în acest scop a tradus Biblia în englezește. *Wiclef* a fost, astfel, un precursor al Reformei. Ideile lui au găsit un puternic răsunet în Boemia, la Cehi. Pe la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea, se află ca profesor și rector al universității din Praga *Ioan Hus* (1369—1415), un mare predicator, care, îmbrățișând punctul de vedere al lui *Wiclef*, a început să răspândească și el ideile de formă a bisericii. Chemat la consiliul din Constanța, el a fost condamnat și ars pe rug; dar martiriul său a provocat mari nemulțumiri și revolte în toată Boemia. Ideile lui, care tindeau

în primul rând la naționalizarea serviciului divin, s'au răspândit nu numai în Boemia și Moravia, ci au trecut și în țările învecinate și în primul rând în Ungaria, unde au fost aduse de studenții unguri și sași cari studiaseră în Praga. Ideile husite au pătruns astfel și în ținuturile românești, în Maramureș și în Nordul Moldovei.

Mănăstirea Voroneț în care s'au găsit *Codicele Voronețean* și *Psaltirea Voronețeană*

În aceste împrejurări, în Maramureș, un preot de mir sau un călugăr, convins de ideile propagandei husite, a tradus în limba română textele fundamentale ale bisericii: Evanghelia și Psaltirea. Aceste texte vechi s'au pierdut, dar avem copii de pe ele făcute în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și cunoscute sub numele de *Codicele Voronețean*, *Psaltirea Scheiană* și *Psaltirea Voronețeană*.

CODICELE VORONEȚEAN.

Manuscrisul numit astfel cuprinde partea de la sfârșitul celor 4 Evangheli în care se povestesc faptele apostolilor și opera lor de propovăduire a învățăturilor Domnului. Codicele se numește voronețean, pentru că a fost descoperit la mănăstirea Voroneț din Bucovina (ctitoria lui Ștefan-cel-Mare). A fost găsit acolo de răposatul Grigore Crețu, profesor dela liceul „Matei Basarab” din București, în anul 1871, cu prilejul serbărilor puse la cale de Eminescu și de societatea „România Jună” a studenților români din Viena, pentru aniversarea a 400 de ani de la sfințirea mănăstirii Putna. După încheierea serbărilor, profesorul Crețu, călătorind pe la mănăstirile bucovinene, a găsit la Voroneț, între alte manuscrise vechi, și acest codice. Textul a fost publicat cu un studiu de răposatul profesor de la Universitatea din Cernăuți I. G. Sbierea.

Manuscrisul are pentru noi o importanță deosebită, fiindcă ne arată prima înfățișare a limbii noastre literare: limba vorbită în Maramureș, acum 500 de ani.

Pentru a se vedea mai limpede deosebirea dintre limba scrisă acum 500 de ani și cea de azi, dăm mai jos un fragment din Codicele Voronețean și pasagiul corespunzător din traducerea **Părintelui Gala Galaction**.

Capitolul XX

DIN FAPTELE APOSTOLILOR

Pavel venind în Troia, pentru a propovădui cuvântul
Domnului, învie pe Evtihie.

6. E noi descărcămu-nă după dzilele adzimeloru de la Filipiea, și veînremu cătră ei întru Troada pâinră la cincî dzile, iuo prebândimu șapte dzile.

[Sâmbătă a 6 săptămăinră].

7. Întru ura de Saînbăte adurară-se ucenicii să fră-îngă pâinre și Pavelu graiiea cătră ei, că demăreța vre să iasă și tiinse cuvântu pâinră la miadză-noapte.

8. Era lumăinrări multe întru comarnicu, iuo era adurați.

9. Și ședé laîngă o zăblelă uîn giurelu ce-i era numele Evthih. Acela purtatu cu somnu adâ[n]catu și grăindu Pavelu de multe, plecă-se giurele de somnu și cădzu diîn comarnicu diîntr 'al treile podu giosu. Déci luară elu mortu.

10. Deștiînse Pavelu și cădzu spri însu, de-lu cupriînse și dzise: „Nu vorovireți, că sufletul lui întru elu iaste”.

11. Déci se sui de frânse pâinre și gustă și băsadui de viu pâinră la zori, așa eși.

12. Și aduseră pruînculu viu și fu maîngăieare nu puțină.

13. E noi viînremu în corabie și descărcămu-nă întru Asonu. De acolo vrumu să luomu Pavelu, că așa era dzisu și vre însuși pedestru să mieargă.

14. Déci deca fumu întru Asonu, luomu elu și veînremu întru Mitilinu.

LĂMURIRI.

Particularitatea cea mai interesantă a textului este **rotacismul**, adică prefacerea lui **n** dintre două vocale (intervocalic) în **r**. În codicele Voronețean se păstrează uneori nuanța nasalei **n**, și rotacismul are forma **nr**, **veinremu** (în loc de **venemu**); **pâinră** (în loc de **până**); altelei nuanța nazală nu este notată: **ura** (în loc de **una**); **demăreța** (în loc de **demăneța**, **dimineța**) etc.

Căutați și voi în text alte forme de rotacism. Această particularitate se mai aude și azi în unele părți din Sudul Maramureșului (Țara Oașului), precum și la Românii din Istria și la Moșii din Munții Apusenți. În secolul al XV-lea și al XVI-lea, rotacismul era răspândit în tot Maramureșul, după cum se poate vedea din câteva documente păstrate în arhivele municipa'le din Bistrița (jud. Năsăud).

Alte particularități, ca de exemplu, pronunțarea lui **z** ca **dz**: **dzile**, **adzime** (căutați și voi altele); **j** ca **gi**: **giurele**, **giosu**, caracterizează și azi graiul din Maramureș, Bucovina, Moldova.

Interesantă este păstrarea lui **u** întreg la sfârșitul cuvintelor: **șomnu**, **mortu**. Prin această particularitate cuvintele se apropiau mai mult de prototipul lor latin.

MORFOLOGIE. În conjugarea verbelor să se observe formele deosebite de cele de azi, dar mai apropiate de prototipele latine: Perfectul simplu, **fumu** (din latinescul **fui**mus), în loc de **furăm**, întrebunțat azi; **vinremu** (**vinemu** din latinescul **veni**mus), în loc de **venirăm** întrebunțat în limba literară de azi; 2) Forma de imperativ negativ: **nu vorovireși**, pentru **nu voroviți**. (Compară cu formele actuale în Oltenia: **nu stareți**).

SINTAXĂ. Formarea acuzativului fără propoziția **pe**: **vrumu să luomu Pavelu**; **luomu elu**.

Observați deasa întrebunțare a pronume'ui aton la sfârșitul verbului: **descărcămu-nă** (**nă** în loc de **ne**), **adurără-se**; **plecă-se**. Azi, în limba literară, pronumele aton se întrebunțează la sfârșitul verbului numai la imperativ: **fă-mi**, **spune-mi**; la optativ în imprecății (**blesteme**): **Cine-a'ndrăgjit streinii**, **mânca-i-ar inima căinii**, **mânca-i-ar casa pustia**, și **neamul nemernicia!**; la participiu: **văzându-l**; **auzind-o**.

CUVINTE: **e** = și, din latinescul **et**; azi a dispărut din limbă.

descărcămu-nă = **ne-am dat jos din corabie**.

iuo: unde (din lat. **ubi**, prin căderea lui **b** intervocalic și apoi prin metateză: **iu**).

liinse cuvântu = **întinse (prelungi) până la miez noapte**, adică până la miezul nopții.

comarnicu = cuvânt de origine slavonă; aci cu înțelesul de odaie; în limba de azi, comarnic înseamnă un fel de adăpost la stânga stănei, care ține umbră ciobanilor, când își mulg oile, sau îi ferește de ploaie.

zăbleală, cuvânt de origine slavonă = fereastră cu zăbrele.

giurele = junele, cuvânt păstrat din moștenirea latină (de la junius din juvenis),

podu are aci înțelesul de cat.

băsădui, cuvânt de origine ungurească; aci înseamnă: a plânge, a țeli.

pedestru = pe jos; de aci: pedestraș

мнѣ соудѣи раба раци, шншѣ
 лѣсѣ ѡзвѣлѣ боудѣи ра
 нѣ оумѣлѣ вѣтѣи, а тѣла поудѣ
 пѣисоусомноудѣи ра. шнгрѣ
 наудѣ павлѣдѣи моудѣи пѣисо
 цѣисѣдѣи сомадѣи шнѣсѣдѣи ра
 маошнѣсѣдѣи ра прѣнѣлѣ по
 цѣсѣ дѣтѣлѣ ра рѣлѣ моагѣ.
 дѣшѣи пѣисѣлѣ вѣлѣ шнѣсѣдѣи ра
 лѣсѣ, дѣлѣсѣсѣ прѣи ра шнѣсѣ
 поворѣи рѣцѣи сѣсѣ оудѣи ра
 лѣнѣсѣдѣи ра оудѣи ра дѣтѣи сѣсѣ
 фрѣнѣсѣ пѣисѣ рѣшнѣсѣсѣ, шнѣсѣ
 сѣдѣи ра бѣи ра пѣисѣ рѣлѣсѣи ра

Cap. XX.
Faptele Apostolilor

[Traducerea Părintelui Grigorie Pișculescu (Gala Galaction)].

6. Iar noi, după zilele Azimilor, am pornit cu corabia de la Filipi și în cinci zile am sosit la ei, în Troia, unde am rămas șapte zile.

7. În ziua întâia a săptămânii, adunându-ne noi ca să frângem pâinea, Pavel, care avea de gând să plece a doua zi, a început să le vorbească și a prelungit cuvântul lui până la miezul nopții.

8. Iar în odaia de sus, unde erau adunați, erau multe lumini aprinse.

9. Ci un băiat cu numele Evtihie, șezând pe fereastră, pe când Pavel ținea lungul său cuvânt, a adormit adânc și astfel, doborât de somn, a căzut jos din catul al treilea și l-au ridicat mort.

10. Atunci Pavel, dându-se jos, s'a plecat peste el, l-a luat în brațe și a zis: Nu vă turburați, căci sufletul lui este în el.

11. Apoi s'a suit, a frânt pâinea, a mâncat și a mai vorbit încă mult, până la ziuă. După aceea, a purces.

12. Iar pe băiat l-au adus viu și peste măsură s'au mângăiat.

13. Noi am plecat înainte în corabie și am plutit spre Assos, ca să luăm de acolo pe Pavel iarăși cu noi, căci astfel rânduise, fiindu-i voia să meargă pe jos.

14. Iar dacă s'a întâlnit cu noi la Assos, l-am luat în corabie și am ajuns la Mitilene.

PSALTIREA SCHEIANĂ.

Se numește astfel, fiindcă a fost dăruită Academiei Române de Sturdza-Scheianu. A fost publicată în 1889, de I. Bianu, în facsimile și transcriere latină, cu variante din Psaltirea lui Coresi. A fost studiată și publicată din nou de I. A. Candrea, în 1916, în colecția de publicații a „Comisiei Istorice a României”. O altă copie de pe aceeași traducere

3. Nu întoarce fața ta de mere; în ce dzi tânjescu, plăcă cătră mere uréchia ta; în ce dzi chiemu-te, curundu audzi-me.

4. Că periră ca fumul dzilele méle, și oasele méle ca uscaré uscară-se.

5. Vătămat fuiu ca iarba, și uscă-se înrema mé, că ultaiu să mărăncu păré mé.

6. De glasul suspireloru méle lepiră-se oasele méle pelițeei méle.

7. Podobiiu-me nesăturatulu pustiniei, fuiu ca de noapte corbu în turnu.

8. Preveghiiu, și fuiu ca pasăre ce însingură-se în zidu.

9. In toată dzi îputa-mi dracii miei, și ce lăuda-me cu mere giura-se.

10. Derep-ce cerușe ca păre măncaiu, și béré mé cu plângere mestecaiu.

11. De fața măniiiei tale și de urgia ta, că rădicași, aruncași-me.

12. Dzilele méle ca umbra trecură, și eu ca fărulu secai.

13. E tu, Doamne, în vécu lăcuești, și pamenté ta în nému și nému.

14. Tu întru înviere miluești Sionulu, că vrémé e a cruța elu, că vire vrémé.

15. Că dulce vrură șerbii tăi pietrile lui, și țerira lui miluiră.

16. Și spământa-se-vor limbile de numele Domnu-lui, și toți împărații pământului de slava ta.

17. Că zidéște Domnulu Sionul, și ivéște-se în slava sa....

Psaltirea Scheiană ediția I. A. Candrea, (Din publicațiunile *Comisiei Istorice a României*) II, pag. 207 și urm.

(Căutați la pagina 30 textul corespunzător în limba de azi).

LĂMURIRI.

Litera é transcrie aci pe **k** și are aproape valoarea lui ea.

Observați identitatea de limbă din Psaltirea Scheiană și Codicele Voronețean. Căutați: a) formele rotacizante; b) particularitățile dialectale (dz, gi): forme vechi de limbă (morfologie și sintaxă).

Observați păstrarea lui **n** înainte de **i** urmat de o vocală, în cuvinte unde azi a căzut: **pustiniei**.

CUVINTE:

curundu, azi: curând.

ultaiu (din lat. oblitare), azi uitaiu. **L** se păstra în limba secolului al XVI-lea din Maramureș

meserul, (din lat. miser) = nefericit.

pamenfea = pomenirea, amintirea.

gintu, cuvânt păstrat în dialectul maramureșean din sec. al XVI-lea, din lat. **gens**, **gentis**; azi dispărut din limbă; însemna neam. În **Ginta latină** a lui Alecsandri, **ginta** e neologism.

ca de noapte corbu, e vorba de bufniță.

LUCRARE.

Ce însemnătate au pentru istoria limbei și ce contribuții aduc pentru afirmarea originii romane a limbei noastre, Codicele Voronețean și Psaltirea Scheiană?

Psaltirea Proorocului și Impăratului David

PSALMUL 101

[Traducerea Preoților Vasile Radu și Gala Galaction]

Rugăciune către Domnul, ca să se îndure iarăși de Israil.

1. Rugăciunea celui obijduit și sleit de putere, care își revarsă tânguirea înaintea Domnului.

2. Doamne, ascultă rugăciunea mea și strigătul meu să ajungă la tine!

3. Nu ascunde fața ta de mine, în ziua când sunt în strâmtoare, pleacă spre mine urechea ta; când te chem, degrabă auzi-mă!

4. Căci zilele mele se sfârșesc ca fumul și oasele mele ard ca jăratecul.

5. Pălită ca iarba, inima mea se usucă și am uitat să mai mănânc pâinea mea;

6. De multul meu suspin, oasele mele se lipesc de pielea mea.

7. Sunt asemenea pelicanului din pustie și asemenea bufniței printre dărâmături;

8. Petrec nopțile fără somn și scot țipete, de jale, ca o pasăre singuratecă pe acoperiș.

9. Vrăjmașii mei mă batjocoresc în toată vremea și cei ce turbează împotriva mea s'au jurat (să-mi răpue viața).

10. Ci eu mănânc, cenușă ca și cum ar fi pâine și băutura mea o amestec cu lacrimi.

11. Din pricina mâniei tale și a întărâtării tale; căci tu m'ai ridicat și m'ai zvârlit departe.

12. Zilele mele sunt ca umbra ce se lungește și eu mă usuc ca iarba.

13. Dar, tu, Doamne, stăpânești veșnic din jilțul tău și numele tău dăinuește din neam în neam.

14. Tu te vei scula și te vei îndura de Sion, căci vremea ca să te milostivești de el, vremea hotărâtă, a venit.

15. Căci slugile tale iubesc pietrele Sionului și se înduioșează de colbul lui.

16. Atunci neamurile vor cinsti numele Domnului și toți împărații pământului slava ta.

17. Căci Domnul va clădi Sionul și se va arăta întru slava sa.

IMPORTANȚA TEXTELOR ROTACIZANTE.

Textele Sfintei Scripturi, traduse în secolul al XV-lea în Maramureș și păstrate în *Codicele Voronețean*, *Psaltirea Voronețeană* și *Psaltirea scheiană*, deși sunt simple traduceri făcute într'o limbă greoaie (fiindcă tălmăcitorii se țin strâns de topica slavonă), totuși ele sunt de o importanță deosebită pentru cultura românească. Ele alcătuiesc începuturile literaturii noastre; și ori cât de umile ar fi aceste începuturi, nu ne putem da seama de greutatea cu care au avut de luptat scriitorii noștri și de progresul realizat în 4 veacuri de dezvoltare literară, dacă nu cunoaștem și aceste începuturi.

Traducerea cărților sfinte în limba națională însemna pentru acele vremuri, când o prejudecată de mai multe veacuri statornicise că numai în limba greacă și în cea slavonă se poate oficia serviciul divin al ortodocșilor, o adevărată revoluție. *Este primul pas* care a dus la marea operă a *naționalizării serviciului divin*. Limba acestor texte, prin particularitatea *rotacismului* și prin celelalte caractere *arhaice* și *dialectale* (care o apropie de limba vorbită încă în Nordul Ardealului și în Moldova), era o limbă care față de graiurile vorbite în celelalte ținuturi românești rămăsese înțepenită pe loc. Ea nu se putea menține mai departe ca limbă literară a întregului neam;

un alt dialect, care evoluase mai mult în nuanțele sale de claritate și armonie, era menit să devină limba noastră literară.

Cu toate acestea, tocmai pentru formele sale arhaice, limba textelor rotacizante prezintă un interes deosebit. Ea ne desvăluie forme morfologice în care surprindem tranziția de la prototipele latine la limba de azi și în același timp ne-a păstrat o mulțime de cuvinte din moștenirea latină care au dispărut cu timpul din circulația limbii. Filologul, care vroește să reconstitue istoricul limbii românești, găsește în aceste texte documente de cel mai mare preț.

C O R E S I .

Maramureşul, din care au plecat descălicătorii şi dătătorii de legi şi de datini ai Moldovei, a fost în acelaşi timp şi leagănul literaturii noastre vechi.

Precum am văzut, în Maramureş, în secolul al XV-lea, sub influenţa curentului de reformă care venea din Cehoslovacia, s'au tradus cele dintâi texte româneşti.

Aceste texte s'au răspândit apoi, prin copii manuscrise, în celelalte ţinuturi româneşti şi, prin a doua jumătate a secolului al XVI-lea, au fost puse sub tipar în Braşov, de către Coresi, un diacon venit acolo din Târgovişte. Coresi învăţase arta tiparului de la călugării sârbi, care, cu material adus din Veneţia, instalaseră tipografia în ţinuturile din sudul Dunării, dar care apoi, prizoniţi de Turci, se refugiaseră în Muntenia, singura ţară de cultură ortodoxă, apropiată şi liberă.

Când Coresi se stabileşte la Braşov spre a începe seria întâielor tipărituri româneşti, în Ardeal pătrunseseră ideile de reformă ale lui Luther. Ele fuseseră aduse de către negustorii saşi, care luaseră parte la marile târg anual din Leipzig, şi de către studenţii saşi care-şi făcuseră studiile în universităţile germane. În fruntea acestei mişcări de reformă religioasă, stătea marele reformator al Saşilor, Honterus, a cărui statuie se ridică în piaţa Braşovului, în faţa Bisericii Negre. În 1542, Honterus, publicând o carte asupra reformei, convoacă într'un congres pe toţi preoţii saşi din Țara-Bârsei şi aci hotărăsc cu toţii înlocuirea limbii latine din biserică prin cea germană şi oficierea serviciului divin după „normele confesiunii evanghelice”, deci după preceptele lui Luther.

Împreună cu Saşii din Braşov şi din restul Ardealului, trecuseră la reformă şi Ungurii, şi atunci era firesc ca aceste două naţiuni, inferioare în Ardeal Românilor, din punct de vedere numeric, să caute a-i

atrage și pe aceștia la reformă. O consecință a acestor încercări de reformă a fost tipărirea și răspândirea cărților sfinte în limba română.

Propaganda făcută în scopul de a atrage pe Români la reforma luterană începe în Sibiu, unde, în 1544, se tipărește un catechism românesc (din care n'a ajuns până la noi nici un exemplar, dar a cărui tipărire ne este confirmată prin documente sigure). Punctul culminant al propagandei lutherane între Români este atins însă între anii 1559 și 1581 în Brașov, unde se așează, în serviciul ideii de tipărire a cărților sfinte în limba română, diaconul târgoviștean Coresi. Activitatea aceasta, care începe în 1559, durează 21 de ani. În tot acest răstimp, Coresi tipărește câteva copii de pe vechile traduceri din epoca husită (*Evanghelia, Faptele Apostolilor și Psaltirea*), precum și alte texte traduse în vremea sa, — care toate laolaltă alcătuiau, după concepția luterană, patrimoniul sacru al învățăturilor creștine.

Iată aceste cărți tipărite de Coresi:

Catechism, tipărit în anul 1559.

Evangheliie, la 1561 (cele 4 evanghelii).

Lucrul apostolesc (Faptele Apostolilor), la 1563.

Cazanîa (de la slavonescul *cazanie* = „învățătură”, adică Evangheliile explicate, deci cu învățături), la 1564; însoțită de un *Molitvenic* (carte de rugăciuni; de la slavonescul *molitvā* = „rugăciune”); amândouă traduse din ungurește, cu vădite influențe calvine; o a doua *Cazanie* deosebită de prima, s'a tipărit în anul 1581.

Psaltirea românească, la 1570, și o alta cu textul slavon pe o coloană și traducerea românească pe cea alăturată, cunoscută sub numele de *Psaltirea slavo-română*, la 1577.

Liturghia, la 1570

Evangheliarul lui Coresi (1561).

Epilogul.

Cu vreaarea tatălui și cu ajutoriul fiilui și cu sfrășitul duhului sfânt, în dzilele măriei sale lu Ianăș, Crai, eu jupânul Hanăș Beagner de în Brașovu am avut jelanie peîntu sf-ntele cărți creștinești tetroevanghel, și am scris aceaste sfente cărți de învățătură, să fie popilor rumânești să înțeleagă, să învețe Rumânii cine-s creștini; cum grăiaște și sf-ntul Pavel apostol cătră Corinteani 14 capete: în sfânta besearcă mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înțeles decâtu 10 mie de cuvinte neînțelease în limbă striină. După aceaia vă rugămu toți sfenți părinți oare vlădici, oare episcopi, oare popi, în căroră mână va veni aceastea cărți creștinești, cum mainte să cetească, necețind să nu judece, neci să săduiască.

Și cu zisa jupânului Haneș Beagner, scris-am eu Diiacon Coresi ot Târgoviște și Tudor Diiac.

Și s'au început în luna lu mai, 3 zile, și s'au sfârșitu în luna lu Ghenuarie 30 zile, 7 mie 69, în cetate în Brașov.¹⁾

Lucrare. Să se scoată din acest epilog toate datele istorice care lămuresc apariția cărții.

LĂMURIRI.

Hanăș Beagner = Hans Benkner, magistratul care conducea orașul Brașov, de origine sas, proprietarul primei fabrici de hârtie din Brașov.

Ianășu Craiu = Janos (Ioan) Sigismund Zăpolya (1540—† 1571) voevod al Ardealului, rege al Ungariei. El a introdus protestantismul în Ungaria și în Ardeal.

grăește sfântul Pavel Apostol cătră Corinteani 14 capete. Este vorba de scrisoarea Apostolului Pavel către Corinteani.

jelanie = dorință.

Tetroevanghelul = cele patru Evanghelii.

cine-su creștini = care (ceice) sunt creștini.

1) Am lăsat la o parte în transcriere pe k (u scurt).

să săduiască = să ocărească

ot, prepozitie s'avonească = din.

7 mie 69 = 7069. Anii sunt socotiți de la creațiunea lumii, după calendarul bizantin. Se credea că dela creațiunea lumii până la nașterea lui Hristos au trecut 5508 ani. Care e dar anul de la nașterea lui Hristos când s'a tipărit cartea?

Къверѣтѣ татѣмъ шнѣмъ ажѣтѣрюль
 фѣюль шнѣмъ сфртшнѣмъ дѣмъ
 сфнтѣ • азѣле мѣрѣнъ дѣмъ
 кранъ • ѣмъ жѣмъ хѣмъ гѣмъ
 лѣмъ амъ амъ желѣнѣ пѣмъ
 сфнтѣ кѣмъ крѣмъ тетѣмъ
 шнѣмъ скрѣмъ азѣмъ сфнтѣ кѣмъ
 мѣмъ азѣмъ • сѣмъ пѣмъ рѣмъ
 сѣмъ сѣмъ сѣмъ рѣмъ мѣмъ
 крѣмъ • кѣмъ гѣмъ шнѣмъ
 пѣмъ амъ кѣмъ кѣмъ дѣмъ
 те мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ
 мѣмъ кѣмъ мѣмъ мѣмъ • мѣмъ
 мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ
 мѣмъ • дѣмъ азѣмъ гѣмъ
 мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ
 мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ
 мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ
 мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ
 мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ
 мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ
 мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ
 мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ мѣмъ

Lucrul apostolesc (Faptele Apostolilor).

Braşov, 1563.

[Cap XX vers. 6 — 14].

6. Noi căramu-ne prespe zilele de azimă de la Filipu și vinemu catr'înșii în Troada până în cinci zile; deci fumu șapte zile.

7. Intru una de Sămbete adunară-se ucenicii a frânge pâine. Pavel grăi cătr'înșii: vreare-ași să es de demâneată să tinz cuvânt până în miază-noapte.

8. Era lumânări multe în gorniță unde eram adunați.

9. Ce ședea un june, în nume Evtih, lângă ocnă somnuros, cu somn adâncat. Grăia Pavel de multe. Plecă-se de somn și căzu de la al treilea acoperământ jos, și-l luară el mort.

10. Deștînse Pavel, căzu spr'insul și-l cuprinse el; zise: nu voroviți, că sufletul lui întru el iaste.

11. Așezară-se și frâmse pâine și îmbucă, până la destul besedui până la zori, așa eși.

12. Aduse feciorul viu și mângâiară-se nu puțin.

13. E noi vinem în corabie vâislaşmu-ne întru Ason. De aciaa vru să ia Pavel; așa amu era zis: vrea însuși pedestru a merge.

14. Ce ca fum întru Ason, luo el și vinem în Mitilin.

LĂMURIRI.

Coresi s'a folosit pentru publicația sa de o copie de pe vechile traduceri husite.

Să se compare textul acesta cu pasagiul corespunzător din codicele Voronejean (vezi mai sus pag....). Să se observe: 1) identitatea textelor pe alocurea (de ex. vers. 10...) precum și modificările introduse de Coresi. În deosebă să se stăruiască asupra dispariției rotacismului (de ex. vers. 6: vinemu, până... etc.) și asupra înlocuirii particularităților de graiu maramureșean (și moldovenesc) ca de ex.: dz prin z: zile; gi prin j: jcs (vers. 9).

CUVINTE:

Prespe = peste; aci cu sensul după.

gorniță = catul de sus.

ocnă înseamnă și azi în Oltenia și Banat gura podului; în text este vorba de fereastră.

ce = ci

CAZANIA LUI CORESI

Evanghelie cu învățătură (1581).

Cartea ce se cheamă Evanghelie cu învățătură, den tuspătru evangheliștii aleasă și den multe dumnezezești scripturi și dată besearicei lui Dumnezeu, în toate Dumineci a se ceti. Așijdere și la dumnezezeștile praznice și la ale altor sfinți, spre învățatura creștinilor oameni, cătră dreptarea sufletului și trupului. Și cu ajutoriul lu Dumnezeu tipărită această sfântă carte Evanghelie cu învățătură, în anii și în zilele Măriei lu Batăr Criștov, cu mila lu Dumnezeu Voevod în toată țara ungurească și în Ardeal și în toți Săcuii; și în zilele marelui de Dumnezeu luminat Arhiepiscopului Ghenadie, ce-au fost spre tot despusul Măriei lui, cu mila lu Dumnezeu cărmitoriu legiei creștinească. Atunce era despuitoriu în toată Țara-Rumânească bunul creștin și dulce Mihnea Voivod, și spre despusul domniei lui cărmitoriu legiei creștine marele Serafim, arhiepiscopul. E cu ajutoriul lu Dumnezeu și cu voia acestor tătător și a sfatului meu și al altor, eu jupânul Hârjil Lucaciu, județul Brașovului și a tot ținutul Bârsei, jeluii și dedu de le tipării în lauda Tatălui și Fiului și Duhului sfânt, în cetatea ținutului Domniei meale, în Brașov. Și se-au început această carte a se tipări după întruparea Fiului și Cuvântul lu Dumnezeu, la o mie 580, iar de la Facere 7088, în luna lu Dechemvrie, 14 zile; și se-au săvârșit lucrul la o mie 581, iar de la Facere 7089, în luna lu Iunie, 28 zile. Iar lui Dumnezeu, care a dat a se începe și care a îngăduit a se isprăvi, slavă cinste și închinăciune în veacurile nesfârșite, amin.

Duminica a douăzeci și una
Evanghelie de la Luca, Zaceala 35.

(Luca VIII, 5). Zize Domnul pilda aceasta: Eși semănătoriul a semăna sămânța lui. Și când semăna, una căzu pre cale, și călcată fu, și pasările ceriului ciumeliră ea. (6) Iară alta căzu spre piatră, și răsări, și secă, derep'ce nu avu vlagă. (7) Și alta căzù în mijloc de mărăcini, și crescură mărăcinii, necară ea. (8) Și alta căzù spre pământ bun, și crescu, făcu rodu cu o sută. Aceasta grăind glăsi: Cine are urechi de ascultare, să auză". (9) Intrebară el ucenicii lui, grăiră: Ce iaste pilda aceasta? (10) El zise: „Voao iaste dată să știți ascunsele împărăției lu Dumnezeu; altora în pildă: de văd, să nu vază, și aud, nu înțeleg. (11) Iaste aceasta pildă: Sămânța iaste cuvântul lu Dumnezeu. (12) Iară ceaia de pre cale, sânt ceaia ce aud cuvântul; după aceeaia vine diavolul și ia cuvântul den inima lor, să nu crează să se spăsească. (13) Iară ceaia de pre piatră, și când aud, cu bucurie priimesc cuvântul, și aceia rădăcină n'au, și în vreme cred, și în vreme de năpaste cad. (14) Iară ceaia den mărăcini căzută, aceia sânt ce aud cuvântul și de grija bogăției și în dulceața vieției îmblă, neacă-se și nu sfârșesc rodul. (15) Iară ceaia de pre pământ bun, cei cu inemă bună și dulce, aud cuvântul și-l țin și rod făc în răbdare". Aceasta grăind glăsi: „Cine are urechi de ascultare, să auză".

Sfârșitul Duminecii.

Învățătură den ceastă sfântă evanghelie.

Cuvântul 41.

Cum amu iaste alt rai, mult înflurit și cu bună mirosenie, așa sânt și ceteniile cuvintelor dumneze-ești. Dentr'acestea amu dobândi-văm spăsenie sufletului, bunătațile cu bună mirosenie aduna-văm, și spre aducerea sufletească lua-le-văm, și spre tăriiia sufletească aduna-vom, și spre mai mare bunăta-te

schimba-ne-văm, și cu ale cugetului flori încungiurane-văm. Că sufleteasca și spăsitoarea miiare, stredie face sufletelor noastre. Domnul ne grăiaște fiiășicărui de noi cu dumnezeescul David: „Cât e dulce grumazul meu, cuvintele tale mai vârtos de miirea și stredia!”

Că cu cetitul cuvintelor dumnezeești, ale sufletului boale dă-le iarbă de vindecare, și sufletească sănătate dă. Și chinul, păcatelor omeneshi curățește-le împușiciunea. Și atâta vindecare dă, câte neputințe păcatul le naște, cum ai zice că nu sunt alte mai bune den bunătăți să ne dea vindecare, ca când căutăm ceteniile cuvintelor dumnezeești. Derept aceia cu scriptura au învățat noi Dumnezeu să întrebăm și să ispitim, ca cu pază și cu ispită să cetim, că mult folos dobândim, că cu ruga și cu cinstea rugăciunii mare spăsenie vămu află. Că cine nu se va întări den credință și cine nu se va dereptă, daca va priimi cuvântul lu Dumnezeu cu credință? Că cuvântul lu Dumnezeu învață... pre carei-su fără de leage, spre leage bună-i învață, înțelepciue neînțelepților, să fie cu mare minte, și celor slabi de minte împăcare, trufașilor bogăți îndurătură, mulțemită mișeilor, răbdare celora ce se chinuesc, ceia ce au avuție, multă bună avuție, ceia nemilostivii spre bună milostivnicie să se schimbe, ceia ce răpesc de iau dela alții, să răspească bine și cu ce e al lor să se făgăduiască.

Cu aceastea bunătăți, fraților, nu ne văm putea aimintrea curății, de nu văm de pururea alerga cătră dumnezeiasca besearecă spre cinste...¹⁾.

Din *Sextil Pașcaru și Alexie Procopovici*; Diaconul Coresi: Carte cu învățătură (1581) Vol. I, p. 352 — 4. (Comisia istorică a României. București 1914).

1) Textele lui Coresi păstrează pe u scurtat; pentru a înlesni elevilor înțelegerea mai ușoară a textelor am înlăturat din transcriere pe u scurt (ü).

PALIA DE LA ORĂȘTIE.

Epoca tipăriturilor, deschisă de Coresi, se încheie în 1582 cu *Vechiul Testament (Palia)*, tipărit cu cheltuiala nobilului ungar Francisc Gesty, de către fiul lui Coresi, diaconul Șerban, și tovarășul acestuia Marien Diacul, la *Orăștie*. Traducerea se spune în prefață că s'a făcut „cu mare muncă și den limba jidovească și sârbească și grecească”. De fapt, este o traducere făcută după un text unguresc. Este încă una din traducerile isbutite și frumoase, tipărite în secolul al XVI-lea: fraze clare și curgătoare, cuvinte plastice și sugestive. Traducătorii au fost episcopul Mihail Tordaș și câțiva predicatori și proto-popi din Caransebeș și Lugoj, care, sub apăsarea ungurească, trecuseră la calvinism.

Creațiunea.

[La] început făcu Domnedzeu ceriul și pământul; e pământul era pustiu și îndeșert; și întunearec era spre adânc; și d[u]hul Domnului se purta spre apă. Și zise Domnedzeu: Fie lumină! și fu lumină. Și văzu Domnedzeu c'ar fi bună lumina, și despărți Domnedzeu lumina de la întunearec și chemă lumina dzio și întunerecul noapte, și și fu de întru seară și de întru demâneață zuo de 'ntâniu. Și dzise Domnedzeu: Fie tărie în mijlocul apelor, să despartă apele de la ape! Și feace Domnedzeu tărie și despărți apele ce era de supt tărie de la cealia ce era de supra tăriei, și fu așa. Și chemă Domnedzeu ca tărie: ceriuț, și fu seară și demânață zua a doa. Și zise Dumnezeu: stringă-se apele de supt ceriu într'un loc, să se vadză uscatul, și fu așa. Și chemă Domnedzeu uscatul pământ și strinsul apelor chemă mare. Și vădzu Dumnezeu că fu bine. Și zise Dumnezeu: rodească pământul iarbă vearde, făcând să-

IMPORTANȚA LITERATURII RELIGIOASE DIN SECOLUL XV ȘI XVI.

Ce folos au adus textele traduse în Maramureș în secolul al XV-lea și tipărite în Ardeal în secolul al XVI-lea?

În primul rând, traducerea acestora au deschis pentru cugetarea și simțirea românească, încătușate până atunci în formele greoaie ale unei limbi străine, perspectivele unei vieți culturale proprii și ale unei limbi literare comune pentru întregul neam românesc.

În unele părți din Ardeal, sub presiunea autorităților care amenințau cu scoaterea din parohie a „popilor orbi”, care țineau la prejudecata limbei slavone, cărțile tipărite de Coresi au fost introduse în biserică și au servit la oficierea serviciului divin.

În principate însă, unde era puternic înrădăcinată tradiția limbii slavone, cărțile acestea n'au pătruns în biserică, dar au fost utilizate de către clerul bisericii noastre ca lectură pioasă pentru masele populare.

Erau cele dintâi zări de lumină în pâcla slavonismului, și notițele păstrate pe filele îngălbenite de vreme ale acestor texte, ne dovedesc setea cu care a așteptat neamul românesc Sfintele Scripturi în limba lui.

Un exemplu mișcător despre chemarea sufletească adâncă la care răspundeau aceste tipărituri, ni-l dă un moment din viața Voievodului Petru Cercel, care, pribeag în insula Rhodos, a însărcinat pe gramăticul său Radu Drăghici din Mănicești, județul Teleorman,

în 1574, să-i facă o copie după un Evangheliar eșit din tipografia lui Coresi. În sufletul nefericitului pribeag și al fiului său Marcu, depărtați de multă vreme din țară, graiul Sfintelor Scripturi era menit să le aducă, pe această insulă îndepărtată, o rază de lumină și de mângâiere.

Dar traducерile acestea ale lui Coresi au mai avut o importanță deosebită pentru cultura noastră veche și din alt punct de vedere.

Coresi, punând sub teascul tiparului textele traduse în ținutul Maramureșului într'o limbă rotacisantă, a înlocuit particularitățile arhaice și dialectale ale regiunii din care veneau, prin formele corespunzătoare din limba vorbită în părțile de Sud-est ale Ardealului și în Nordul Țării-Românești. Cărțile tipărite de Coresi s'au răspândit apoi pe întreg ținutul românesc și au impus pretutindeni limba în care erau scrise. Chiar în Maramureș, unde rotacismul s'a păstrat până târziu în graiul vorbit, în scrisori și în acte, după apariția textelor coresiene nu se mai întâlnește decât foarte rar.

Cărțile lui Coresi au contribuit așa dar la nivelarea diferențelor dialectale și au pregătit calea pentru ridicarea dialectului muntean la rangul de limbă literară.

EPOCA LUI MATEI BASARAB ȘI VASILE LUPU.

Activitatea culturală începută în Ardeal, pe vremea lui Coresi, este întreruptă prin războaiele sângeroase care au cuprins toate ținuturile românești și în care s'a desfășurat epopeea tragică a lui Mihai Viteazul.

Abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea se înfiripă din nou o spornică activitate culturală în Principate, pe timpul domniei lui Matei Basarab în Muntenia (1632—1654) și Vasile Lupu în Moldova (1633—1653). Această activitate se întinde apoi și în Ardeal.

Inviorarea culturală din Principate, în această epocă, se datorește în parte sprijinului venit dela cel mai de seamă Mitropolit al Bisericii ortodoxe de atunci: Petru Movilă.

Petru Movilă era fiul marelui boier Simion Movilă, fratele lui Ieremia, rivalul din Moldova al lui Mihai Viteazul. A cunoscut zile grele în acele vremuri de frământări, care au atras în vârtoarea lor și familia sa, și sub impresia acestor sguduiri, cu sufletul dornic de pace și râvnă mai înaltă, a intrat în cinul călugăriei, punând în slujba idealului moral calitățile sale sufletești deosebite. A fost unul dintre cei mai mari Mitropoliți ai Rusiei, atât de prețuit pentru activitatea sa religioasă și culturală, încât un istoriograf rus, Venelin, se întreabă pe drept cuvânt: „Care dintre cei doi bărbați cu numele Petru este reformatorul îndrăzneț al imperiului rusesc și căruia, prin urmare, i se cuvine titlul istoric de *mare*: Petru I, împăratul Rusiei, sau Petru Movilă, Mitropolitul Kievului?”. Ajuns Mitropolit al Kievului, Petru Movilă a desfășurat o bogată activitate culturală, ale cărei rodnice consecințe s'au resimțit nu numai în cuprinsul Rusiei de atunci, dar și în întreg Răsăritul ortodox. Pe lângă o mare tipografie instalată

la o mănăstire de lângă Kiev, a ridicat și o Academie teologică, în care a introdus — împotriva prejudecăților vremii — un puternic curent de cultură umanistă în forma latină.

Deși rupt de neam și de țara în care a cunoscut năpasta așezărilor nestătornice, Petru Movilă a stat cu sufletul aproape de nevoile și de durerile țării sale, și ori de câte ori ai noștri au năzuit la el cerându-i sprijinul, el le-a întins o mână frățească.

Cu ajutor dela Petru Movilă s'a înfiripat tiparul în Moldova și în Muntenia.

Matei Basarab, care avea în preajmă pe cumnatul său Urdiște Năsturel, un boier de cultură rară pentru acele vremuri, îndemnat și de dorința de a da curții domnești din principatul muntean strălucirea unui centru cultural al întregii creștinătăți căzută sub stăpânirea turcească, a pornit un curent de rețipărire a cărților necesare serviciului divin în limbă slavă. În aceeași vreme, căzu la Curte un călugăr, care lucrase la Petru Movilă și sfătui pe Domnul român să-și îndrepte cererea pentru dobândirea materialului tipografic către Mitropolitul Kievului. Demersul a găsit la marele mitropolit o primire bucuroasă. Materialul și tipografia trimiși de Petru Movilă s'au instalat în mănăstirile muntene (Govora, Dealul, Câmpulung, Târgoviște).

Năzuind să întreacă în strălucire pe rivalul său din Muntenia, Vasile Lupu s'a adresat și el cărturarului care înlesnise ridicarea literară a Munteniei, Mitropolitului Petru Movilă, cerându-i tipar pentru a bate cărți sfinte și profesori pentru o Academie teologică, pe care o înființase pe lângă ctitoria sa, Trei Sfetitele (Trei Ierarhi). Petru Movilă, care, deși înstrăinat de țară, se întorcea adesea cu sufletul la Moldova copilăriei sale, i-a trimis tipar și profesori ruși de o cultură aleasă, între alții pe însuși rectorul Academiei teologice din Kiev.

Pe lângă această Academie teologică, pe care o plănuise Vasile Lupu după modelul celei întemeiate de Petru Movilă la Kiev, s'a așezat și o tipografie în fruntea căreia stătea învățatul Mitropolit de atunci, Varlaam.

S'a susținut — și se mai crede în parte și azi — că Matei Basarab și Vasile Lupu au introdus limba română în biserică, rupând astfel cu o tradiție de veacuri. Această radicală schimbare nu se putea însă îndeplini deodată și nici nu era încă vremea să se înfăptuiască atunci, când prejudecata consacrarii limbii slavone pentru oficierea serviciului divin stăruia încă puternic. Se pomeniseră ai noștri din moși-strămoși să audă slujba sfântă într'o limbă pe care nu o înțelegeau, și li se părea că a o înlocui cu limba națională — așa precum făcuseră luteranii și calvinii — ar fi fost o rătăcire în apele ereziilor.

De aceea în epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu nu s'a tradus nici o carte de ritual, fără de care nu se putea oficia serviciul divin, dar s'au tradus și s'au tipărit câteva cărți de care aveau mare nevoie clerul și poporul. Aceste cărți au fost: *cazaniile* și *pravilele*. Cazaniile erau evangheliile explicate și cuprindeau deci învățături morale, desvoltate pe textul evangheliilor și menite să întărească virtuțile creștinești. Pentru moralizarea maselor populare se simțea deci nevoia ca aceste învățături să fie coborâte pe înțelesul mulțimii. De aceea în Muntenia s'au tradus și tipărit trei cazanii, dintre care una a fost tradusă de chiar învățatul cumnat al lui Matei Basarab, Udriște Năsturel. De asemeni în Moldova cea dintâi carte tipărită este tot o cazanie, tradusă de Mitropolitul Varlaam și numită de el cu titlul semnificativ pentru acea vreme: *Carte românească de învățătură* (1643).

Pravilele răspundeau unei alte nevoi a timpului. În trecut biserica avea cuvântul în multe raporturi juridice, care astăzi cad sub puterea judecătorească (cu-

nunie, divorț, ș. a.). Frunțașii clerului erau astfel chemați să hotărască în pricini laice, și cum, din cauză că limba slavă nu mai era bine înțeleasă, și de altă parte hotărârile trebuiau date, se simțea din ce în ce mai puternic nevoia de a transpune pravilele în limba română. Sub îndboldul acestor împrejurări, s'a tipărit la 1640 în Muntenia, la mănăstirea Govora — *Pravila* 1).

O a doua pravilă importantă a acestei epoci a apărut la Iași, în 1646, cu titlul: *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudețe cu dzisa și cu toată cheltuiala a lui Vasile Voevodul și Domnul Țării Moldovei den multe scripturi tălmăcită den limba ilenească pre limba românească* de Eustratie Logofătul. Pravila aceasta este alcătuită din două părți distincte. Prima parte este o colecție de legi agrare, privitoare de ex. la: încălcări de terenuri, la furturi în vieața câmpenească, la pagube aduse prin diguirea apelor pentru morărit, la infracțiunile păstorilor, etc. Este o compilație alcătuită în Bizanțul veacului al VIII-lea, după marile codificări ale lui Justinian. Partea a doua a pravilei, care cuprinde delikte de drept penal (omor, falsificare de bani, etc.), a fost extrasă din opera unui mare penalist italian al epocii, Prosper Farinaccius, a cărui operă fusese tipărită la Lyon, în 1616.

Pravila lui Vasile Lupu a fost retipărită șase ani mai târziu în Muntenia, și astfel pe această cale s'a

1) Iată o dispoziție din această Pravilă:

„Muiarea ce-și va tunde părul ei, că va cugeta că iastă bine, alegând numai de nu va lua chip călugăresc, și va îndrăzni a facere aceasta, anatema să fie, că n'au învățat Dumnezeu să-și tunză muiarea părul, numai când va veni la petreacerea călugărească; iară de va fi îndemnată așa de niscare drăcii să-și tunză părul ei, să fie oprită de biserică și de priceștania; un an să se pocăiască”.

putut realiza, măcar pentru o bucată de vreme — cu două veacuri mai înainte de unirea politică — unitatea legislativă a celor două principate. Pravila lui Vasile Lupu alcătuia încă baza jurisdicției în Moldova, la începutul secolului al XVIII-lea. Dimitrie Cantemir ne spune lămurit:

„Vasile Albanzul, Domnul Moldovei, în secolul trecut a poruncit ca toate pravilele, și scrise și nescrise, să fie adunate la un loc de bărbați competenți în legile naționale și din ele a făcut un codice deosebit, care și *până astăzi* este norma de a judeca drept în Moldova”.

În epoca lui Matei Basarab își face drum și ideea originii romane a neamului nostru. Ea mijeste timid la Mitropolitul Varlaam și apare cu destul relief în Moldova la Nicolae Milescu (*...Dumnezeu, care nume este luat de la latinie, în ce chip și jumătate de limbă rumânească s'a luat de la Latini*) și Grigore Ureche (*De la Râm ne tragem și cu a lor cuvinte ni-i amestecat graiul...*); iar în Muntenia la Udriște Năsturel.

Dintre cărturarii care s'au străduit să lucreze pe tărâmul literaturii religioase din această epocă, Mitropolitul Varlaam al Moldovei stă în fruntea tuturor.

MITROPOLITUL VARLAAM.

Sufletul activității culturale în epoca lui Vasile Lupu este Mitropolitul Varlaam. Fiu de răzeș din părțile Putnei, dintr'o familie înstărită, Varlaam a îmbrăcat de vreme rasa monahală și a urcat repede treptele ierarhiei bisericești, ajungând Mitropolit al Moldovei. Trimes de Vasile Lupu într'o misiune pe lângă Țarul Moscovei, intră în legătură cu celălalt mare moldovean, Petru Movilă, care conducea viața spirituală a Rusiei și are astfel prilejul să cunoască munca de cărturărie desfășurată în mănăstirile din Kiev.

Astfel s'a aprins râvna de a munci și el spre a trezi în Moldova o viață de cultură religioasă mai intensă. După ce Vasile Lupu întemeiază în Iași mănăstirea Trei Ierarhi și o înzestrează cu o academie teologică și cu o tipografie, mitropolitul Varlaam devine sufletul activității culturale din Moldova. În această tipografie tipărește cazania sa, pe care o intitulează: *Carte românească de învățătură Dumenezelor preste an* (1643).

În 1642 se ține la Iași un mare sinod al Bisericii ortodoxe, convocat din inițiativa Mitropolitului Petru Movilă pentru a-și spune cuvântul asupra unui catechism, publicat de fostul Patriarh al Constantinopolului Chiril Lucaris și în care se strecurase idei calviniste. La acest sinod a luat parte și Mitropolitul Varlaam cu clerul înalt al Moldovei.

Sinodul a condamnat catechismul lui Chiril Lucaris și a aprobat, ca o carte normativă a ortodoxiei, opera întocmită de Mitropolitul Petru Movilă. În decretul care a încheiat lucrările acestui sinod dat sub tutela lui Vasile Lupu Mitropolitul Moldovei și episcopii săi iscălesc, după reprezentanții Patriarhiei de Constantinopol înaintea Rușilor.

Desbaterile acestui sinod au avut un răsunset puternic în sufletul Mitropolitului Varlaam. Doi ani mai

târziu, Varlaam, făcând parte din solia moldovenească trimisă la curtea lui Matei Basarab pentru a încheia pacea (1644), are prilejul să se întâlnească cu Udriște Năsturel, învățatul cumnat al Domnului muntean, la care găsește un catechism românesc tipărit de calvini la Alba Iulia, în 1640. Mitropolitul Varlaam, care aflase cu câțiva ani mai înainte, din chiar sbuciumul episcopului ardelean Ilie Ionest, prigonirile Ungurilor împotriva Românilor, fiindcă țineau morțiș la credința strămoșească, e cuprins de adâncă indignare la citirea acestei cărți „plină de otravă de moarte sufletească”, și atunci convoacă și el un „săbor” al celor două țări surori, Muntenia și Moldova, în care se condamnă „amăgiturile” calvinilor. Cu acest prilej Varlaam publică: *Răspunsurile la Catechismul calvinesc* (Iași, 1645).

În istoria literaturii noastre religioase, Varlaam ocupă un loc de frunte. El — ca și contemporanii săi din Muntenia și Ardeal — continuă opera lui Coresi, strămutând în secolul al XVII centrul de greutate al culturii românești din Ardeal în principate.

Carte românească de învățătură Dume- necelor preste an (1643).

Smeritul Arhiepiscop Varlaam și Mitropolitul de Țara
Moldovei.

Cuvântu către cetitoriu,

De mare jeale și de mare minune lucru iaste, o iubite cetitoriu, când toate faptele ceriului și a pământului înblă și mărg toate careși la sorocul și la marginia sa, la care înțelepciunea cea vecinică le-au făcut, și nice puțin nu smentesc nice greșesc sămnel său. Numai sânghur amărâtu om, ce i făcut pre obrazul și pe chipul tvoreșului său, cu mente și cu graiu de la dânsul cinstit domn și biruitoriu pământului și mărei, paserilor și dobitoacelor, peștilor și tuturor fierilor [cum gră-

iaște și proorocul că cu puținel îl micșură pri însu mai mic de cât ingerii, adecă pre om, numai căci-i cu trup, iară cu sufletul iaste fără de moarte ca și îngerii; la care margine și la care soroc iaste făcut de Dumnezeu să margă] în loc ce are hi să grijască și să nevoiască nice leac să nu smentească nice să să scape de acela sămn; iară el departe rămâne și ticăițeaste să scapă, că și diîn fire de va socoti omul și diîn scriptură nu va afla alt săvârșit chemărei sale sau altă mărghine, fără numai viața acea vestită și cu năroc și blagoslovită, caria săvai că o și doresc și o pohtesc toți oamenii. Iară în care lucru stă și să ține aceaia viață, unii cu totul nu-și știu nice vor să știe; alții are putia să și știe, iară ei de bună voia lor căotând nu văd și auzind nu-i înțeleg... săvai că și știu și văd și cu drag o pohtesc; iară lucrurile ceale de treabă ce duc la aceaia viață nu vor să le facă. Pentr'acea diîntru înti, ci-au fost bărbați purtători de duhul svânt unii după alții și până acum toți au ustenit scriind și, tălcuind sventele scripturi de-au învățat ș-au arătat omului în toate chipurile calia caré duce acolo, cum ca să nu greșască hieștecine marginea și săvârșitul acela, spre carele-i făcut. Cătr'acea ș'altă usteniînță s'au adaos acelor bărbați purtători de duhul svânt, căci că mărghând de sus în gios și împuținându-se diîn oameni înțelesul sventelor scripturi, le-au căotat a pogorî și svânta scriptură tot mai pre înțelesul oamenilor pân'au început a scoate așași cineși pre limba sa, pentru ca să înțeleagă hiecine să vă înveațe și să mărturisească minunate lucrurile lui Dumnezeu. Cu mult mai vârtos limba noastră românească ce n'are carte pre limba sa, cu nevoe iaste a înțeleage cartea alții limbi, și pentru lipsa dascălilor ș'a învățături; cât a fost învățând, mai de multă vreme, acmu nice atăta nime nu învață. Pentr'acea de nevoe mi-au fost, ca un datornic ce sint lui Dumnezeu cu talantul ce mi-au dat să-mi poci plăti

Varlaam, *Carte românească de învățătură*, 1643.

datoriia macar de cătu, până nu mă duc în casa cea de lut a moșilor miei. Adunat-am din toți tâlcovnicii sventei evanghelii dascăli besearicii noastre; și dac'am scris, arătat-am Măriei sale pravoslavnicului Domn Io Vasilie Voivodul, cu mila lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei. Măria sa, ca un domn creștin și blagocestiv și iubitori de besearică, grijind ca un stăpân bun de folosul oilor lui Hr., nu numai pentru ceale trupești ce și pentru ceale sufletești, de unde săngur Dumnezău cu mâna sa cea puternică au arătat Măriei sale spre aceasta lucru îndreptătoriu, preaosvențitul părinte Petru Moghila, fecior de domn de Moldova, Arhiepiscop și mitropolit Kievului Haliciului și a toată Rosiia, carele pre pofta Măriei sale au trimis tipariul cu toate meșterșugurile câte trebuie; spre care lucru Măria sa domnul ce scrie mai sus, Io Vasilie Voievodul, cu darul lui Dumnezeu domnul țării Moldovei, cheltuială nesocotită spre tot lucrul tipăriei au dat. Și așa cu darul lui Dumnezeu după început am văzut și svârșitul.

LĂMURIRI.

faptele ceriului și pământului = fapturile....

careși = fiecare

lvorej = făcător, creator.

ficăițeaste = încercă, își dă silința.

săvai că = măcar că

aljii limbi = altei limbi

măcar de căt = cât de puțin; compară expresia de azi: **cât de cât.**

tâlcovnicii = tâlcuitorii, traducătorii.

blagocestiv = evlavios, pios.

cheltuială nesocotită = cheltuială ce nu se poate socoti, neprețuită.

moșii = strămoșii.

Scoateți ideile principale din această prefată. Să se insiste asupra motivelor care au îndemnat pe Varlaam să tipărească această carte românească (necesitatea ca poporul românesc să înțeleagă și să-și potrivească și el vieța după învățăturile Domnului... lipsa dascălilor ș'a învățaturii; datoria sa de păstor duhovnicesc). Puneți în legătură cuvintele lui Varlaam, „pentru lipsa dascălilor ș'a învățaturii; cătu au fost învățând mai de multă vreme, acum nice adata nime nu învăță” cu

decăderea învățământului slavonesc la noi, în urma stingerii focarelor de cultură din Sudul dunărean sub apăsarea turcească și cu străduințele lui Vasile Lupu și Varlaam de a ridica nivelul culturii religioase prin întemeierea Academiei teologice de la Trei-Ierarhi.

Observați pitorescul limbii lui Varlaam: ca un datornic ce sintu lui Dumnezeu cu talentul ce mi-au datu să-mi poci plăti datoria măcar de câtu (explicați expresia, prin aluzia la parabola Mântuitorului cu talanții); în casa cea de lut a moșilor mei.

Comparați stilul lui Varlaam cu al lui Coresi și scoateți în lumină fraza bogată; antitezele, (Toate faptele ceriului și a pământului; numai singur omul) simetria părților.

Personalitatea Mitropolitului Varlaam se caracterizează prin râvna deosebită pe care a pus-o pentru a ridica, prin cultura religioasă, vieța morală a poporului său. În acest scop, el a stăruit pentru întemeierea unei academii teologice și a unei tipografii; a adunat în sobor clerul înalt din cele două țări surori pentru a statornici normele credinței pravoslavnice și a combate „amăgiturile” calvine în care Ungurii căutau să prindă sufletul românimei ardelene și în sfârșit a tipărit cărți de edificare religioasă (*Cazania, Răspunsul catechismului*). Această conștiință creștină nu a întunecat însă în sufletul lui conștiința națională. Ridicându-se peste mentalitatea contemporanilor, care înțelegeau neamul în hotarele strâmte ale statului, el înțelege să tipărească *cazania* sa pentru „*tot rodul românesc*”. De aceea o întitulează nu „carte moldovenească”, ci „*carte românească*”, adresându-se în prefață către „*toată seminția românească*”. Deși *cazania* sa este o traducere după un original rusesc, totuși fiind făcută pentru întregul neam, Varlaam a căutat, ca și Mitropolitul Simion Ștefan, să se apropie în traducere de limba vorbită: construcția sintactică firească, iar cuvinte alese, adesea din vorbirea populară, astfel încât să fie înțelese pretutindeni.

MITROPOLITUL SIMION ȘTEFAN

Simion Ștefan s'a urcat în scaunul Mitropoliei din Alba-Iulia (Bălgrad) după caterisirea lui Ilie Iorest, succesorul lui Ghenadie, întemeietorul tipografiei în Alba-Iulia. Ilie Iorest s'a împotrivit, în scurta sa păstorie, răspândirii reformei calvine, ceea ce a avut ca urmare înscenarea unui proces de imoralitate împotriva lui. A fost caterisit, închis în temniță, bătut la tălpi cu toiegele și însfârșit liberat, pe chieșășia a 24 de creditori, cu condiția de a plății 1000 de taleri. Pentru împlinirea amenzii, nenorocitul mitropolit a trebuit să plece în Moldova și în Rusia. Imprejurările erau deci cu totul grele, când, în locul lui Iorest, a fost ales mitropolit, Simion Ștefan. Acesta nu era om de cultură deosebită, dar avea un rar bun simț, care l-a călăuzit în datoria grea ce o avea de îndeplinit. Numele lui s'a fixat în istoria literaturii noastre vechi prin prefața pe care a pus-o în fruntea *Noului Testament*, tipărit la Alba-Iulia în 1648. Prefața aceasta este de-o importanță deosebită pentru cultura noastră, nu numai prin faptul că în ea se subliniază necesitatea de a se tipări cărțile pentru tot poporul românesc — ceea ce vădește conștiința unității neamului, — ci și prin preocuparea de a crea o limbă literară comună pentru toate ținuturile românești.

Firește că aceste două idei ar fi putut fi spuse cu mai mult relief de cum le-a spus el în prefața de mai jos; dar, dacă ne gândim la soarta lui Ilie Iorest, prigonit pentru îndrăzneala de a se fi împotrivit încercării de desmembrare a unității spirituale a Românilor, înțelegem de ce nu putea vorbi mai răspicat urmașul său, Simion.

Noul Testament (Bălgrad 1648).

Predoslovie către Măriia-Sa Craiul Ardealului.

Cinstitului și luminatului și înfrământatului cu destoinicie și cu creștinătate, milostivului Gheorghie Racoți cel mai mare, din mila lui Dumenezău Craiului Ardealului...

...Văzând și înțelegând Măriia-ta că noi Rumânii carii sântem în țara Măriei-Tale, nu avem neci Testamentul cel nou neci cel vechiu deplin întru limba noastră, Măriia-Ta Te-ai milostivit ca un crai milostiv și mi-ai poruncit să caut în popii mei preuți cărțulari și oameni înțelepți, carii să știe izvodi Testamentul cel nou a Domnului nostru, a lui Iisus Hristos din limbă greciască și slovenească și lătinească.

Carea, văzând porunca Măriei-Tale, am și făcut. Și Măriia-Ta încă te-ai milostivit de ne-ai adus meșteri streini de ne-au făcut typografie și le-ai dat plată din vistiiariul Măriei-Tale.....

Pentr'aceia să cuvine să iasă supt numele și supt socotința și supt destoiniciia Măriei-Tale pentru carele să aibă numele Măriei-Tale pomană neuitată în véci...

Slugă mai mică și plecată a Mării-Tale, Simon Ștefan, arhiepiscop și mitropolit Scaunului Bălgradului și a Vadului și a Maramurășului și a toată țara Ardealului.

Predoslovie către cetitori

Cetitorilor intr'această sfântă carte, milă, pace și sănătate de la Tatăl, Domnul nostru Isus Hristos.

Incepeniia ceștii sfinte cărți, trebuiăște să știți și să înțelegeți despre ceaste lucruri carele sânt scrise pre rând.

1. Acest Testament l-au început a-l izvodi Ermonah Selivestru, din porunca și chelșugul Măriei-Sale. Și el s'au ustenit cât s'au putut și curând îi s'au tâmplat lui moarte; iară noi, socotind și luând aminte, găsit-am multă lipsă și greșiale în scriptura lui pentru neînțelesul limbiei și cărții grecești. Pentr'aceia noi am început dintăiu a-l posedui și unde n'au fost bine, am isprăvit și am implut și am tocmit din cât am putut.

2. Ce numai aciasta să știți că noi n'am socotit numai pre un izvod, ce toate câte am putut afla, grecești și sârbești și lătinești carele au fost izvodite de cărtulari mari și înțelegători la carte greciască, le-am cetit și le-am socotit. Ce mai vartos ne-am ținut de izvodul grecesc și am socotit și pre izvodul lui Eronim, carele au izvodit dintăi din limbă greciască, lătineaste și am socotit și izvodul slovenesc carele-i izvodit sloveneaste din greciască și e tipărit în țara Moscului și, socotind aceastia toate vare carea au îmblat mai aproape de cartea greciască depre aceia am socotit, însă de cea greciască nu ne-am depărtat, știind că duhul sfânt au indemnăt evangheliștii și apostolii a scrie în limbă greciască Testamentul cel nou și cartea greciască iaste izvorul celorlalte.....

3. Aciasta încă vom să știți, că vedem că unele cuvinte unii le-au izvodit într'un chip, alții într'alt; iară noi le-am lăsat cum au fost în izvodul grecesc, văzând că alte limbi încă le țin așa, cumu-i: *synagoga* și *poblicanu* și *gangrena* și pietri scumpe, carele nu să știu rumâneaste ce sânt; nume de oameni și de leamne și de veșmente și altele multe carele nu să știu rumâneste ce sânt, noi încă le-am lăsat greciaște, pentrucă alte limbi încă le-au lăsat așa.

4. Aciasta încă vă rugăm să luați aminte, că Rumânii nu grăesc în toate țările într'un chip, încă neci

într'o țară toți într'un chip. Pentr'aceaia cu nevoe poate să scrie cineva să înțeleagă toți, grăind un lucru unii într'un chip alții într'altu chip: au veșmânt, au vase, au altele multe nu le numesc într'un chip. *Bine știm că cuvintele trebuie să fie cu banii: că banii aceia sânt buni carii îmblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sânt bune carele le înțeleg toți. Noi derept aceaia ne-am silit deîncât am putut să izvodim așa cum să înțeleagă toți; iară să nu vor înțeleage toți, nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuiia ce-au răsfirat Rumânii printr'alte țări de ș-au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăesc toți într'un chip....*

LĂMURIRI.

Eronim = Sf. Ieronim (331—420), traducătorul Bibliei latinești cunoscută sub numele de **Vulgata**.

Predoslovie = precuvântare, prefață,

a izvodi = a traduce. La cronicari înseamnă a compune.

chelșugul = cheltuială

ustenit = ostenit

posedui = a confrunța, a controla

împlut = umplut; **îmblă** = umblă.

țara Moscului = țara Moscoviei

vareacarea = oarecare

să nu vor înțeleage = dacă nu vor înțelege. **Să** derivă din conjuncția latinească **si** (dacă).

Lucrare. Arătați planul acestei predoslovii. Care sunt ideile lui Simion Ștefan privitoare la 1) corectitudinea textelor evanghelice; 2) la neologisme; 3) la crearea unei limbi literare comune pentru întreg neamul; 4) la unitatea poporului românesc.

De remarcat comparația: cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt bani cari îmblă în toate țările, așa și cuvintele... care se întâlnește și la Hașdeu.

MITROPOLITUL DOSOFTEIU

Firul activității literare din Moldova, curmat prin moartea Mitropolitului Varlaam, este reluat peste aproape 40 de ani de către marele Mitropolit Dosofteiu.

Dosofteiu s'a născut pe la 1624, probabil din părinți aromâni, — tatăl său se numea Leontari, iar bunicul său Barila, — căci se înrudea cu familia Papara, din colonia „grecească” (adică ortodoxă) a Lembergului. Sub numele de Greci erau cunoscuți pe acea vreme și Românii macedoneni, care, îndeletnicindu-se cu negustoria, se așezaseră în diferite centre comerciale ale Poloniei (iar alții în Ungaria și în Austria). A îmbrăcat de timpuriu rasa de călugăr și a ajuns cunoscut prin evlavia și râvna lui de carte.

La vârsta de 34 de ani (în 1658), este ales Episcop

de Huși; un an mai târziu, se strămută ca Episcop de Roman și în 1671 e ales Mitropolit al Moldovei. În războiul care se deschide doi ani mai târziu, sub Petriceicu-Vodă, Dosofteiu, împreună cu boierimea dornică de a scăpa de stăpânirea păgânilor cu ajutorul creștinilor, trece de partea Polonilor. Dar războiul se încheie cu înfrângerea creștinilor; și atunci, ca să scape de răsbunarea Turcilor, Domn, boieri și Mitropolit pribegesc în Polonia. În răstimpul acestei șederi pe meleaguri streine, a publicat Dosofteiu, în mănăstirea Uniev din Polonia, la 1673, vestita sa operă: *Psal-tirea în versuri*. Se întoarce în țară, după 16 ani, și este din nou ridicat în scaunul mitropolitan, sub Duca-Vodă, căruia Turcii îi dedeseră să guverneze atunci și Ucraina și care primise sarcina de a mijloci pacea între Turci și Ruși. Prin solia moldovenească plecată să împlinească această misiune, Mitropolitul Dosofteiu trimetea o scrisoare Patriarhului din Moscova, cerând material de tipar, deoarece vechea tipografie, întemeiată sub Vasile Lupu, de Mitropolitul Varlaam, se dărăpănase. Patriarhul Moscovei, trimițându-i materialul cerut, îi răspunde printr'o scrisoare frumoasă, care vădește faima de care se bucura Marele Mitropolit al Moldovei peste hotarele țării sale: „Când Domnul Dumnezeu — spune Patriarhul — binevoiește a înmulți undeva mila sa..., atunci le așează arhiereu, cum a dat în vechime Israelitenilor pe dreptul și de Dumnezeu inspiratul Moise, pe urmă iarăși pe înțeleptul împărat Solomon; așa și acum a binevoit Domnul Dumnezeu a așeza ierarh înțelept oamenilor săi dumneze-ești pe Prea Sfinția ta, care-i paști bine printr'o înțeleaptă cârmuire — *că și mai departe de noi a pătruns obșteasca laudă pentru a ta urmare în Hristos*”.

Cu materialul tipografic primit din Moscova, Mitropolitul Dosofteiu, convins de necesitatea naționalizării serviciului divin a început o rodnică activitate de tipă-

rire a traducerilor după cărțile de ritual precum și a colecției *Viețile Sfinților* 1682—1686.

Mitropolitul Dosofteiu nu a avut parte să-și ducă până la capăt misiunea lui de înălțare a bisericii române. În 1686, Sobieski, trecând prin Moldova, a ridicat pe Mitropolitul Dosofteiu, ducându-l în Polonia, împreună cu moaștele Sfântului Ioan cel Nou din Suceava și cu lucrurile de preț ale Mitropoliei. S'a crezut și se mai crede că Dosofteiu și-a lăsat de bună voie țara, apucând drumul străinătății; dar o scrisoare trimisă, după moartea lui Dosofteiu, de unul din călugării care a stat la căpătâiul lui în ceasul morții, ne zugrăvește toată drama sufletească a marelui ierarh moldovean pe pământ strein:

„Noi sărmanii călugări, cari ne aflăm lângă sfintele moaște ale Sfântului marelui mucenic Ioan cel Nou din Suceava, în localitatea Zolkiev, cu supunere cădem la picioarele Măriei Voastre domnești, căci nu avem unde să ne plecăm capetele decât la Domnul Dumnezeu și la Măria Voastră, milostivul nostru Domn. Și facem știre Măriei Voastre cum a fost dela început. A venit Milostivirea Sa regele polon cu oaste în Țara Românească, în cetatea Iașilor și a luat moaștele Sft. Marelui Mucenic Ioan din Suceava și cu preasfințitul Dosofteiu din Suceava, și ne-au dus din Iași în Polonia, și ne-au dat să trăim noi în cetatea aceea 8 ani, la porunca Milostivirii Sale. Și a trăit părintele Mitropolit în mare lipsă și necaz și nu a avut unde să se miște... Și într'aceia l-a ajuns moartea pe prea Sfințitul Mitropolit Dosofteiu în Zolkiev” (în 1693).

Marele cronicar moldovean Neculce, care scrie cronica sa la o jumătate de veac mai târziu, a prins din amintirea boierilor bătrâni următorul portret sugestiv al lui Dosofteiu:

„Ăcest Dosofteiu Mitropolitul nu era om prost, de felul lui; era neam de mazil, prea învățat; multe limbi știa: elinește, latinește, slovinește și altele. Adânc din cărți grăia și deplin călugăr și blând ca un miel; în țara noastră pre aceste vremi nu se afla om ca acela”.

Lăudând pre Domnul,
 Să strige tot omul,
 Că Domnul e mare
 Și împărat tare.
 Pre vârfuri de munte,
 S'aud glasuri multe:
 Cântați pre 'npăratul
 Că nu-i ca el altul;
 Dați rugi ne'ncetate,
 Milă să-și arate;
 Spre noi ticăloșii
 Și mult păcătoșii.
 Cântați să 'nțeleagă
 Preste lumea largă,
 Că Dumnezeu poate
 A împărți toate;
 El firea măsoară;
 Sue și pogoară;
 Pe mândrul smerește
 Și-l îmblânzește.
 Cântați în lăută
 Și în strună multă,
 Să domnească 'n lume
 Cu sfântul său nume.
 Cine se înalță
 Cu firea semeață,
 Va vedea tot omul
 Cum îl ceartă Domnul.

LĂMURIRI:

Acest psalm, versificat de Dosofteiu, circulă și astăzi în popor, cântat drept colind, de către copiii care umblă cu steaua. A fost cules, cu melodia lui, pentru întâiaș dată de Anton Pann și publicat în colecția lui de: *Cântece de stea*, București, 1830.

PSALMUL LUI DAVID 101.

Doamne, mi-ascultă de rugă
 Ce mă rog din vriame lungă
 Și strigarea mia să margă
 Spre tine să să 'nțeleagă;
 Nu-ți întoarce sfânta față
 De cătră mine cu greață;
 Și le dzâ ce sânt cu jiale
 Și cu tângă de greșiale.
 Pleacă-ți audzul spre mine
 Și să-mi hii, Doamne, spre bine.
 Și la ce dzâ ți-oi striga-te
 Să-mi-audzi de greutate,
 Că-mi trec dzâlele ca fumul,
 Ca nește iarbă tăiată,
 Mi-iaste inema săcată,
 Că stă uitată de mine
 Ce-am gătat să mănânc pâne
 De suspinuri și de jale,
 Mi-am lipitu-mi os de piale,
 De tocma cu pelecănu,
 Prin pustii petrec tot anul;
 Și ca corbul cel de noapte,
 Imi petrec dzâlele toate,
 Ca o vrabie rămasă
 In supt striașină de casă,
 Toată dzua mi să strâmbă
 Pizmașii mei de-mi fac scârbă,
 Și ceia ce mă 'mbuneadză
 Fac giurământ să mă piardză.
 Am mâncat pâine de zgură
 Și lacrimi în băatură.
 De fața mâinii tale,
 Ce mi-ai dat de sus la vale.

Mi-s dzâlele trecătoare
 De fug ca umbra de soare.
 Și ca iarba cea tăiată
 Mi-iaste vrătutia săcată.

VIEAȚA și PETRIACERIA SVINȚILOR (1682-86)

Legenda lui Avgar

Intr'această lună în 16 zile, pomenirea aducerii acelui nefăcut de mână chip al Domnului Dumnezău și Mântuitoriul nostru Iisus Hristos din Edesa cetate, în Țarigrad.

Făcând multe minuni Domnul și marele Dumnezău și Mântuitoriul nostru Isus Hristos, pentru a sa bunătate, precum iaste scris în sfânta evanghelie și răsunând pretiutinderea veastea, au auzit și Avgar, Domnul locului Edesii și pohtiia să vază pre Iisus Hristos aiave și nu putea că era bolnav și nu să putea lecuî că avea lepră neagră carea îi cuprinsease tot trupul, de-l topiia și-l mânca; și pe lângă aciae avea și boală veache, cu dureri pe la încheeturi. Pentru aciae de durere nu eșia afară, nice îl vindeca nime din cii supuși ai lui. Iară în vremea sfintelor patimi ale Domnului Dumnezău și Mântuitoriului nostru Isus Hristos, au scris carte la Hristos și o au trimis cu un Ananie, ce era zugrav, și l-au învățat să zugrăvească chipul lui Hs., statul, părul, fața, precum iaste la trup, cu mare nevoință să-l aducă la dânsul.

Iară în scrisoare era aciaste cuvinte scrisă:

„Avgar, Domnul cetății Edesii, lui Isus spășitoriului și bunului vraciu ce petreace în Ierusalim. Auzit-am de tine și de tămăduirile ce să fac dela tine fără de erburî

că, precum auzim: faci pre orbi de vād și pe cei ologi de împlă, pre leproși îi curățăști, duhurile necurate și pre draci îi gonești, și tot felul de boale tămăduiești și pre cei morți înviezi; și auzind eu aceste toati pentru tine, socotim că au fiiul lui Dumnezeu ești, făcând acestea, au Dumnezeu. Drept aceia scriind, eu te rog

Icoana Mântuitorului pe năframă zugrăvită
în bisericile noastre.

să ostenești să vii până aice la mine, să tămăduiești boala ce am și să te afli aice cu mine, că am înțales că și Jidovii cârtescu asupra-ți și vor să-ți facă rău. Eu am cetate prea mică și de cinste, care ne va fi din destul noao amânduror a petrece cu pace”.

Deci Ananiia mărgând cu scrisoaria la Ierusalim, o au dat lui Hristos și lua aminte de sămăluia cu

toată chibzuiala și, neputând să se apropie de mulțimea ce se adunase, să sui pe o piatră ce era mai naltă puținel dela pământ, de șazu, și îndată își pusă ochii asupra lui și-și întări mâna spre hârtie și scriia asămănările celui ce să vedea și nu putea nice cum să cuprinză chipul cu gândul, pentru că Sfinția sa să schimba la față. Iară Domnul, unul cunoscătoriu a toate ascunsălor și cercetătoriu inimilor, cunoscând gândul lui, vădi ceiaci să făcea în taină, că ceru apă să să spele pe obraz și dându-i năframă în 4 cornuri și după ce să spălă, ș'au ștersu cu năframa prea curatul său și dumnezăescul obraz și îndată, o minune! s'au tiposit în năframă dumnezăescul chip și fața și o au dat Ananiei, zicându-i: „Pasă de o dă celuia ce te-au trimis” scriindu-i și scrisoare ca aceasta:

„Fericit ești Avgare, de vréme ce crezuși în mine, și încă până a nu mă vedea tu. Că scris iaste pentru mine: cei ce m'au văzut a nu creade în mine, iară cei ce nu m'au văzut, aceia să crează și trăiască. Iară de ce mi-ai scris ca să viu cătră tine, îmi trebuie a 'mplini toate pentru carele sânt trimis și după ce le voiu plini, să mă suiu cătră părintele cel ce m'au trimis. Și dacă mă voiu sui, îți voiu trimite pre unul din ucenicii miei, anume Thadeu, carele și boala îți va tămădui și viața vecinică îi va da și pace și ție și celor ce sânt cu tine; și cetatea îți va întări, ca să nu poată nime din vrăjmași împotriva ei, pus-au în sfârșitul cărții și 7 peceți însemnate cu slove evreești, care talmăcindu-să, acesta li-i tâlcul: Θεῶν Θέα Θεῶν Θάυμα, ce să înțaleage, a lui Dumnezeu față, Dumnezeiască minune.

Deci Avgar priimind pe Ananie cu bucurie și căzând și închinându-să voinții și curatii icoane a Domnului, cu credință și multă osârdă, îndată să tămădui de boală....

LĂMURIRI.

carte = scrisoare.

s'au îjsoosit = (cuvânt de origine greacă) s'au întipărit.

Θεοῦ Θεῶν Θεῶμα Θεῶν (grecește) = chipul lui Dumnezeu, minune dumnezeiască.

Legenda de mai sus — una din cele mai frumoase, prin grația ei naivă — este de origine siriacă. Regele Edesei Abgar al IX, după întoarcerea sa din Roma, unde fusese primit cu mare cinste de către împăratul Severus, trecând prin Asia Mică, a îmbrățișat creștinismul, pe care a căutat să-l impună supușilor săi.

Abgar a trăit însă cu mult mai târziu decât Mântuitorul, la 176—213. Legenda a fost plămuită cu intenția de a contribui la o răspândire cât mai largă a credinței celei nouă în masele populare și pe de altă parte pentru a da Edesei, care era pe atunci un important centru politic și cultural, o aureolă de glorie și sfințenie, punând începuturile creștinării sale în legătură directă cu Mântuitorul.

Asemenea legende se găsesc multe în viețile de sfinți ale Mitropolitului Dosofteiu. În genere legendele acestea se pot împărți în trei mari grupe: unele care stau în legătură cu Mântuitorul, apostolii și familia sfântă; altele povestesc chinurile marilor martiri, care și-au jertfit viața pentru triumful creștinismului, și în sfârșit un al treilea ciclu, al marilor asceți, care, în pustietăți, au îndurat cele mai aspre privațiuni, mortificându-și trupul pentru a dobândi mântuirea sufletului.

Legenda aceasta a avut un mare răsunet în lumea creștină. Ea se citește și azi în bisericile noastre la 16 și 21 August, însoțită de cântece de slavă pentru Mântuitor; iar icoana trimeasă de mântuitor se găsește zugrăvită în toate bisericile, de obicei „jos pe tamburul cupolei” (Patriarhul Dr. Miron Cristea „Iconografia și întocmirile din interiorul bisericii răsăritene”, Sibiu, 1905 p. 75, 77). Scrisoarea lui Avgar către Mântuitor și răspunsul Mântuitorului se poartă și azi de popor în unele părți, fiind considerate ca talismane. Se numesc după numele regelui sirian avgare, advare sau argare.

Cuvântul și-a extins însă înțelesul și înseamnă în genere orice talisman asemănător. Ia'tă cum un nume propriu și ian a devenit nume comun în limba noastră.

Munca lui Dosofteiu reprezintă în istoria culturii noastre vechi un mare pas înainte. El, cel dintâiu dintre vlădicii Principatelor, a deschis drumul limbii românești către altarul bisericii, începând traducerea cărților de ritual (*Liturghier* 1679, *Molitvenic de 'nțeles*,

1681, *Octoih* 1683 ș. a.). Pe urmele lui va merge în curând în Țara Românească Mitropolitul Antim Ivi-reanu. Prin traducerea Psaltirii în versuri, Dosofteiu a așezat temeliile versificației în literatura noastră cultă. Luptând cu toate greutățile începuturilor, el a găsit to-țuși uneori dincolo de textul biblic, imagini neașteptate și sugestive ca de exemplu:

Peste luciul de genune
Trec corăbii cu minune....
Glasul tunetului tău trăsnea 'n roată
De-ți lumina fulgerele lumea toată,
S'au strămutat de cutremur tot pământul
Când ai tăiat calea 'n mare cu cuvântul.

În sfârșit prin *Viețile Sfinților*, el a dăruit sufletului românesc din veacul al XVII-lea o bogată literatură de imaginație, plină de pietate și înviorată uneori de o grație naivă.

EPOCA LUI BRÂNCOVEANU

Biblia lui Șerban (1688)

În istoria culturii din Țara-Românească, epoca lui Brâncoveanu reprezintă punctul culminant. Sfătuit, probabil, și de unchiul său, Stolnicul Constantin Cantacuzino, care-și desăvârșise studiile la Constantinopol și Padova, Brâncoveanu a ținut să dea domniei sale lungi și relativ pașnice, o strălucire culturală cum nu mai văzuse până atunci poporul său. El a împodobit țara cu multe palate și mănăstiri (Hurezul ș. a.), a întemeiat cinci tipografii, a luat sub ocrotirea sa creștinii ortodocși, oprimați sub stăpânirea turcească, și a încercat să combată întinderea catolicismului printre Românii din Ardeal, căutând să mențină neatinsă unitatea religioasă a neamului.

Vestea despre strălucirea domniei lui Brâncoveanu a ajuns departe, până la Arabii din Siria și la Ivirii din munții Caucazului, cărora Domnul român le-a trimis tipar și meșteri tipografi. Astfel a isbutit Brâncoveanu — „boer vechiu și domn creștin” — să facă din țara sa un focar din care radia lumina culturii pentru întreg Răsăritul ortodox.

Încă din primul an al domniei lui, apare o carte de o importanță deosebită în evoluția literaturii noastre religioase: *Biblia*, (București, 1688). Este întâia traducere completă a Bibliei (Vechiul și Noul Testament). Până la această dată fusese traduse în limba noastră numai: cele 4 evanghelii; Faptele Apostolilor; Psaltirea lui David și 2 cărți din Vechiul Testament (Palia de la Orăștie). Acum pentru întâiaș dată, toate cărțile care alcătuiesc Vechiul Testament, alături de Noul Testament, apar traduse în limba noastră.

Inițiativa acestei opere, care formează piatra unghiulară a creștinismului, fusese luată de celălalt unchiu al lui Brâncoveanu, predecesorul său în domnie, Șerban Cantacuzino, care însărcinase în acest scop „dascăli știuți foarte den limba elinească”. Din alte părți ale prologului se vede că dascălii cărturari au fost frații Șerban și Radu Greceanu, ajutați și de Stolnicul Constantin Cantacuzino.

Deși traducerea, care a durat mai mulți ani, s'a făcut după textul grecesc, totuș traducătorii s'au folosit de traduceri anterioare fie pentru a reda mai precis sensul textului original, fie pentru a împrumuta întorsături de frază și cuvinte pline de adâncime și de miez care redau mai bine în limba noastră simplitatea plină de majestate a Sfintelor scripturi. Prin această muncă de mare răspundere și multă migală, traducerea lor apare ca o sinteză deplină a eforturilor românești de 3 veacuri pentru a coborî în limba poporului cuvântul dumnezeesc.

În acelaș timp, traducătorii care au cunoscut munca înaintașilor lor din toate ținuturile românești, au știut să aleagă cu mult bun simț. cuvintele înțelese în toate cuprinsurile, astfel că *Biblia* lor, reprodusă în multe ediții ulterioare și răspândită pretutindeni, a devenit *temeiul limbii literare de azi.*

BIBLIA (1682).

Predoslovie.

Ioan Șarban Cantacozino Basarabă Voevod, den mila lui Dumnezeu Domn și biruitoriu a toată Ungrovlahiia.

Celor ce să află lăcuitori supt stăpânirea noastră, prea sfințitului Mitropolit Kir Theodosie, iubitorilor de Dumnezeu episcopi, prea cuvioșilor egumeni, smeriților preoți, blagorodnicilor boiari și tuturor celorlalți, pravoslavnicilor creștini, cel dela Dumnezeu ajutoriu poftim.

Vrând să se ducă den lumea aciasta, prea bunul și unul puternic Dumnezeu, Domnul nostru Iisus Hristos, și numărând în mâinile credincioșilor, slugilor sale, talantul cel de trebuință, cu mare arătare le-au poruncit, zicând: „Neguțitoriți până voi veni”..... Și auzând aceasta eu smeritul Domn den gura Domnului meu adesea a zice: „Priveghiați, că nu știți în ce cias Domnul nostru vine”, cunoscutu-mi-am datorie nepărăsită, mai 'nainte de a sosi sfârșitul nemerniciei mele, după darul ce mi s'au dat den mila lui Dumnezeu, să neguțitoresc duhovniceasca neguțitorie și să dau celor ce sânt supt ascultarea noastră talantul care m'au încrezut Domnul. Și aceasta am făcut la tâlmăcirea aceștii sfinte scripturi, făcând multă nevoință și destulă cheltuială. Despre o parte puind dascăli știuți foarte den limba elinească, pe prea înțeleptul cel dentru dascăli ales și arhieru Ghermanonisis și, după

petrecerea lui, pre alții cari s'au întâmplat; și despre altă parte ai noștri oameni ai locului, nu numai pedepsiți întru a noastră limbă, ce și de limba elinească având știință, ca să o tâlmăcească; carii luând lumină și dentr' alte izvoade vechi și alăturându-le cu cel elinesc, al celor 70 de dascali cu vrearea lui Dumnezeu o au săvârșit precum să veade. Și măcar că *la unele cuvinte să fie fost foarte cu nevoie tâlmăcitorilor, pentru strîmtarea limbii românești*, iară încă având pildă pre tâlmăcitorii Latinilor și Sloveanilor, precum aceia, așa și ai noștri le-au lăsat precum să citesc la cea elinească. Și, după isprăvirea tâlmăcitului aceștii folositoare și sfinte osteneale, luând după cum să cade și voie dela sfânta și muma noastră Besearca cea mare, s'au dat în tipografie de s'au tipărit în Sfânta Mitropolie den București, fiind arhieru și păstoriu creștinescului acestuia norod Prea Sfințitul Părintele nostru Kir Theodosie Mitropolitul. Și spre aciasta m'am îndemnat, ca să să dea la toți dumnezeescul cuvânt, știind bine că Dumnezeu au poruncit sfinților săi ucenici și apostoli să propovăduască pre făcătoriu de vieață, cuvântul său, la toată zidirea, ca să nu rămâe cineva neluminat de strălucirea darului său, care vedem, *până în zioa de astăzi, că n'au rămas nici un neam, nici o limbă (măcar și varvară și carii la ceale de apoi hotară ale lumii depărtăți) ca să nu citească întru a lor limbă dumnezeiască scriptură*, care nu iaste dentr'alt fără cât den darul Duhului Sfânt, care în zioa de Petdesetniță, au deschis gura Sfinților Apostoli și propoveduia, cu toate felurile de limbi, cuvântul lui Dumnezeu; pentrucă nu sunt tainele credinții noastre ca ale Elefsineanilor, să zacă ascunse și închise, ce toți să cade să ia darurile ceale bogate ale lui Dumnezeu pentru spăsenia lor, care, fără de citirea Sfintei Scripturi, ce ne tâlmăcește să cunoaștem și pre înșine și pre Dumnezeu, iaste fără de putință a le dobândi. „Cer-

cetați scripturile”, zice Domnul, „că întru acestea să încheae toată cunoștința celor dumnezeiești și ome-nești lucruri. Acestea cuprind poruncile și legea lui Dumnezeu, care porunci iaste înțelepciunea cea care face pre om adevărat om, precum, cu mare înțelegere, și prea înțeleptul Solomon au ales aciasta, unde zice: „De Dumnezeu te teame și poruncile lui păzește, că aciasta e tot omul și cea mai de apoi scriptură iaste, care află raiul omului sau raiu face pre om”.

Rog dară să priimiți cu bucurie cea bună îndurare cu care ne-am nevoit pentru folosul obștesc și să rugați pre Dumnezeu și pentru a noastră spăsenie.

LĂMURIRI:

Pedepsiți: Cuvântul vine din grecescul παιδεύω (citește pedevo) „a crește, a educa, a instrui”. Aci are înțelesul de instruit.

Este vorba de dintr'alte izvoade vechi, alăturându-le cu cel elinesc al celor 70 de dascăli, cea mai veche traducere din limba ebraică în grecește a Vechiului Testament, făcută de șaptezeci de învățați, din porunca lui Ptolmeu II Filadelful (285—247 în. de Hs.).

Petdesetenijă = de la slavonescul pedeset = cincizeci, fiindcă Ru-saliile cad în a cincizecea zi după Paști, când Biserica noastră sărbătorește coborîrea Sfântului Duh asupra Apostolilor, dându-le puțința de a vorbi în toate limbile.

Elefsineani = locuitorii din Eleusis, localitate lângă Atena, unde se afla templul zeiții agriculturii Demeter (Ceres), și unde preoții ei săvârșeau vestitele mistere.

Spăsenie = ispășire.

ANTIM IVIREANUL.

Punctul culminant în evoluția literaturii noastre religioase, în Muntenia, îl înfățișează epoca lui Brâncoveanu, în care se desfășoară activitatea de păstor vrednic și cărturar de seamă a lui Antim Ivireanul.

Străin de origine, născut — pe cât se pare — dintr'o familie înstărită de Georgieni din regiunea Azovului, Antim Ivireanul — cu numele de mirean Andrei — căzuse de timpuriu în robie turcească. Eliberat din sclavie în împrejurări pe care nu le cunoaștem, s'a ridicat repede prin măestria sa de tipograf și xilograf iscusit, la care se adăuga — după cum ne încredințează florentinul Anton Maria del Chiaro, fostul secretar de limbi occidentale la curtea lui Brâncoveanu, care l-a cunoscut personal — „talente rari” și o fire de artist neobișnuită pe acele vremuri: „cunoștea sculptura, pictura și broderia”. Activitatea sa de mitropolit vădește și un remarcabil talent literar și oratoric. A fost cel mai de seamă predicator din trecutul nostru.

Adus în țară de Brâncoveanu — a cărui grijă și oblăduire a împodobit Țara-Românească cu palate, cu mănăstiri frumoase, cu tipografii bogate, și sub domnia căruia se ridică o seamă de cărturari care înviorează istoriografia munteană cu opere prețioase, — între alții figura de cărturar adăptat la izvoarele culturii occidentale a Stolnicului Constantin Cantacuzino. Așezat în țară de acest Domn cu multă înțelegere pentru artă, Antim Ivireanul a primit sarcina de a cârmui tipografia domnească dela Mitropolie. Dar, fiind străin, fără rude, fără legături cu lumea, se călugărește și se retrage la Snagov, în liniștea apelor, unde calitățile sale îl ridică la treapta de egumen. Aci și-a desfășurat Antim Ivireanul bogata sa activitate de tipograf, dând la lumină, pe lângă multe cărți de cuprins religios, și două cărți profane: *Floarea Darurilor* și *Alexandria*.

Egumen la Snagov, Antim a stat trei ani, până în 1705, când, episcopul Râmnicului fiind demis, e ales în locul său Antim Ivireanul. Ierarhia noastră bisericească îi mai păstra de acum o singură treaptă, pe care o dobândește în 1709, când, murind bătrânul Mitropolit Teodosie, soborul alcătuit din arhieriei țării, din Patriarhul Dositheiu al Ierusalimului și din boierii pământeni, în frunte cu Domnitorul Brâncoveanu, îl aleg ca Mitropolit, îndeplinind astfel și dorința spusă cu limbă de moarte a Mitropolitului Teodosie.

Ridicat la rangul de Mitropolit al țării, Antim Ivireanul continuă cu mai multă râvnă activitatea de tipărire a cărților sfinte. Cinci tipografii lucrau neînterupt în țară și multe cărți se împărțeau în dar bisericilor și mănăstirilor, iar din când în când rodul muncii lui Antim mergea, prin dărnicia lui Brâncoveanu, și la creștinii ortodocși de peste graniță, până departe în Răsărit, la Arabi și la Georgieni.

Vestea despre tipăriturile lui Brâncoveanu (despre a cărui bogăție și generozitate se răspândise o faimă de legendă: Turcii îl numeau *Altin Bey*, prințul auruului) străbătuse până în văile Caucazului, de unde regele Wakhtang al IV-lea a pornit solie către Domnul român, rugându-l să-i dea tipar pentru a bate cărți în limba poporului său. Atunci Mitropolitul Antim, pornind cu gândul spre plaiurile copilăriei sale, a săpat litere pentru Iviri și le-a trimis în Georgia cu o echipă de tipografi sub conducerea lui Mihai Ștefanovici. Astfel, cele dintâi cărți care s'au tipărit în Georgia, la Tiflis, au ieșit de sub teascuri dăruite de Brâncoveanu, cu litere lucrate de Mitropolitul Antim și prin grija tipografilor români. Iar la sfârșitul cărții, rupând din dorul de țară câteva gânduri, M. Ștefanovici scria, acolo în Caucaz, în caractere georgiene, dar în limba română, aceste stihuri de mulțumire pentru munca mântuită:

„Precum cei străini doresc moșia să-și vază,
 Când sunt într'alte țări, de nu pot să șază,
 Și ca cei ce-s pre mare bătuși de furtună,
 Și roagă pre Dumnezeu de liniște bună,
 Așa și hipograful de a cărții sfârșire,
 Laudă neîncetată dă și mulțumire”

În acest fel, prin munca lui Antim Ivireanul și generozitatea și prudența politică a lui Constantin Brâncoveanu, Țara Românească a ajuns focarul din care radia lumina culturii în Orientul ortodox, căzut sub apăsare turcească.

Din nenorocire, aceste vremuri de înflorire culturală n'au durat mult. În 1714, C. Brâncoveanu este ridicat din domnie de către Turci și dus la Constantinopol, unde este decapitat, împreună cu copiii săi.

În curând, împrejurări turburi grăbesc și sfârșitul marelui mitropolit. Era pe timpul lui Nicolae Mavrocordat. Svonindu-se, în toamna anului 1716, că Austriacii au intrat în țară cu gând de a așeza un alt Domn, în panica deslănțuită, Nicolae Mavrocordat își ridică în pripă lucrurile mai de preț și se refugiază, cu Mitropolitul și cu boierii de credință, spre Giurgiu, ca să se pună la adăpostul garnizoanei turcești. Pe drum însă, făcând popas de seară într'un sat, îi vine Mitropolitului o scrisoare prin care i se vestește că Gheorghe Cantacuzino a intrat în țară cu oaste multă și vine să apuce domnia. În înfierbântarea acestei știri, Mitropolitul cere îngăduință să se întoarcă la București, ca să vegheze asupra poporului său, în acele ceasuri de cumpănă. Și, deși Mavrocordat se împotrivește, Antim, bizuindu-se pe pravilă, pleacă să-și reia locul la Mitropolie.

Svonul despre venirea Nemților fusese însă neîntemeiat; doar o garnizoană de imperiali bătea marginea dinspre Câineni, însă fără gând de-a se îndrepta spre București.

Intors în domnie cu ajutoare turcești, Nicolae Mavrocordat a început o strașnică prigoană împotriva conspiratorilor și a celor ce se arătaseră gata de a-l părăsi. Urgia Domnului fanariot l-a lovit și pe Mitropolitul Antim Ivireanul, care a fost prins, întemnițat în beciurile palatului și ținut închis mai multă vreme, până când, sosind caterisirea cerută de Mavrocordat dela Patriarhul Constantinopolului, Antim fu scos din închisoare și batjocorit (în locul mitrei de Mitropolit i s'a pus pe cap un fes roșu), apoi i se citi sentința prin care era condamnat la închisoare pe viață într'o mănăstire din Muntele Sinai. Dar în drum spre locul de surghiun, Turcii însărcinați cu paza lui îlucid, în apropiere de Adrianopol, și îl aruncă într'un râu.

Cu moartea Mitropolitului Antim Ivireanul, dispărea cea mai frumoasă figură de prelat care a ilustrat epoca lui Brâncoveanu.

Așa se încheie epoca domniilor pământene și se începe epoca fanariotă.

DIDAHIIILE

Didahiile lui Antim Ivireanul cuprind predicele ținute de el. Au fost publicate de I. B i a n u după un manuscris din 1781, cu titlul: **Predicele făcute pe la praznice mari de Antim Ivireanul**, mitropolitul Ungrovlahiei (1790—1716). Mai târziu s'a găsit și manuscrisul autograf și după acest manuscris au fost publicate de C. E r b i c e a n u în 1886, cu titlul: **Didahiile ținute în Mitropolia din București de Antim Ivireanul**. Dăm aci un fragment.

Cuvânt în ziua sfintului și marelui mucenic Dimitrie, isvoritorul de mir, asupra cutremurului, la Octomvrie 26.

«Doamne mântuește-ne că perim»

Pomenirea marelui mucenic Dimitrie, ce se prăznuiește astăzi în toată lumea, ce alt așteaptă de la adunarea iubitorilor de prăznuire, fără numai laude și cântări? Însă eu, cunoscându-mă nevrednic și slab intru știință, nu îndrăznesc să-i împletesc cununi de laude, nici să-i vestesc precum se cuvine, măririle minunilor lui, căci altă învățătură cearcă muceniceștile lui luptări, și alt prăznuitor trebuie pentru luminatele lui nevoințe. Drept aceia las să laude alții lucrurile lui cele slăvite, alții să povestiască cea preste firea omenească bărbăția sufletului său, și alții să spuie vitejia cea tare, cu care au răbdat rănile și moartea; iar eu, ca un neputincios la vorbă, precum mă îndemn să mă minunez de ele cu mintea, așa și a le cinsti mă silesc cu tăcerea și mă întorc cu vorba iar la începutul d'întâiu: „*Doamne! mântuește-ne că perim*”. Pentru ca să arăt înaintea dragostei voastre nevoia ce au petrecut Apostolii în corabie, și grabnicu ajutor ce l-au dat Hristos în mijlocul mării; și nădăjduesc cu darul sfântului să vă folosiți sufletește, ci vă pohtesc să ascultați cu dragoste și cu socotință. Infricoșat lucru socotesc cu adevărat să fie stătut turburarea mării de astăzi, de vreme ce sfinta Evanghelie o numește mare, zicând: „și iată cutremur mare se făcu în mare”. Mi se pare ca(și) când ași vedea

Înaintea ochilor mei chipul ei; de toate părțile să se afle vânturi mari, să se strângă împregiurul vântului nori negri și deși, toată marea să spumege de mânie, și pretutindenea să se înalțe valurile ca niște munți: mi se pare că văz corabia Apostolilor că se luptă cu multă selbătăcie în turburarea mării; de o parte o bat valurile, de altă parte o bat vânturile și o turbură, de o parte o redică spre ceriu, de altă parte o pogoară la iad. Mi se pare că văz pe fețele Apostolilor moartea zugrăvită, că de frica morții unul se cutremura, altul se spăimânta, unul se turbura, altul striga, și toți cu suspinuri și cu lacrâmi cerea cu rugămintă ajutor de la Hristos ce dormea. „Doamne!, mântuește-ne că perim”. Eu însă nu mă minunez nici pentru turburarea mării, pentru căci fiind o stihie nestatornică, și-i este pururea din fire când se fie lină și când să se turbure, nici pentru turburarea Apostolilor, pentru căci nevoia aduce pururea turburare și frică la oameni, ci mă minunez cum s’au întâmplat, că îndată ce au alergat și îndată ce s’au rugat, îndată au luat și ajutorul și se făcu liniște mare, zice Evanghelia; au încetat valurile, au perit întunicul, s’au împrăștiat norii, s’au smerit marea, și corabia întreagă și fără de nici o vătămare au ajuns la adăpostea. Cercând eu pricina aceștii minuni ce s’au făcut, fără de zăbavă aflu de la tălcuitorii sfintei Evanghelii, cum că alta n’au fost fără numai rugăciunea ce au făcut Apostolii cu un glas și cu un suflet, toți d’odată au strigat, toți s’au rugat, toți au cerut d’odată ajutor: „Doamne! mântuește-ne că perim!” Și pentru aceia Domnul au ascultat îndată rugăciunea lor și pre toți i-au mântuit, pre toți i-au păzit, n’au lăsat să peară nici unul în turburarea mării. Drept aceia și Dumnezeuescul Teofilact: „doarme” zice, „Domnul, pentru ca să alerge Apostolii ce era înfricoșați la ajutorul lui să se roage, și să ia pricină din rugăciunea lor cea de obște să-i mântuiască din nevoe”. Cu ade-

vărat mare învățătură ni se dă nouă cu aceasta, pentru ca să luăm pildă să ne rugăm și noi lui Dumnezeu la nevoile noastre cele de obște. Lumea aceasta este ca o mare ce se turbură, întru care niciodată n'au oamenii odihnă, nici liniște; corăbiile, între valuri sânt împărățiile, crăiile, domniile și orașele, mulțimea norodului, polițiile, supușii, bogații și săracii cei mari și cei mici, sânt cei ce călătoresc și se află în nevoie. Vânturile cele mari ce umflă marea sânt nevoile cele ce ne supăra tot d'auna; valurile ce luptă corabia sânt nenorocirile carele se întâmplă în toate zilele; norii ce negresc văzduhul, fulgerile ce orbesc ochii, tunetele ce înfricoșează toată inima vitează sânt întâmplările cele de multe feluri, neașteptatele pagube, înfricoșările vrăjmașilor, suptările, necazurile ce ne vin de la cei din afară, jafurile, robiile, dările cele grele și nesuferite, care le lasă Dumnezeu și ne încongiură, pentru ca să cunoască credința noastră și să ne vază răbdarea.

„Pre săracul trufaș, au urît sufletul meu, — zice Domnul, la 25 capete ale lui Sirah. Nu poate răbda Dumnezeu nici cu un mijloc pre acei ce sunt lipsiți, ticăloși, nenorociți, și apoi se înalță și stau îngânfați întru ale sale, și nu vor să se arate cum că au trebuință. Și cine socotiți să fie aceștia? Noi sântem cu toții, carii pătimim atâtea scârbe nesuferite și stăm în cumpănă să perim de nevoi, de nenorociri, și cu toate acestea nu ne smerim înaintea lui Dumnezeu, nu ne plecăm cerbicea de trufia cea multă ce avem, nu alergăm cu suspinuri și cu lacrimi să cerem ajutor de la Dumnezeu. Și cum dar se va mântui norodul, cum se scutură această ticăloasă de țeară de sarcina cea grea a relelor ce o supără? Noi socotim numai cu puterea noastră și cu înțelepciunea noastră, care este nebunie înaintea lui Dumnezeu, să chivernisim norodul

și să-l apărăm de rele; dar în zadar trudem, că zice Hristos: „fără de mine nu veți putea face nimic”, și David iar la psalm 126: „de nu va păzi Domnul cetatea, în deșert o păzesc păzitorii. Însă mie mi se pare cum că mulți (din cei ce ascultă) pot să răspundă la câte am zis până acum: „noi și de ne rugăm mult lui Dumnezeu, când ne vin scârbele și nevoile și cădem la mila lui, dar nu vedem nici o mântuire, nici sântem încredințați cum că ajung rugăciunile noastre la ceriu”, măcar că aceasta nu o crez să o facă nimeni. Dar să vă spui ce au răspuns Tiverie Chesaru unui tânăr, carele pentru multele lui răutăți să afla la închisoare și să căznea ticălosul multă vreme în legături cu foame, cu sete într-o întunecată pușcărie; și de vreme ce cunoștea că nu este pentru dânsul nici o nădejde de mântuire, au cerut de la împăratul cu mare rugămintă să poroncească să-i dea moarte, pentru ca să se mântuiască din caznele ce pătimea, căruia i-au zis Tiverie: „tu încă n'ai aflat har înaintea ochilor mei, și-mi ceri o facere de bine ca aceasta”. Și de vreme ce un vinovat n'are îndrăzneală înaintea împăratului celui pământesc, măcar să-i ceară moarte, dar noi că suntem vinovați înaintea a tot puternicului împăratului Dumnezeu și încărcăți de grele păcate, cum pohtim să asculte Dumnezeu rugăciunea noastră și să ne dea bunătațile ce cerem? Cetiți la 59 capete la Isaia, să înțelegeți pricina pentru ce rugăciunile noastre nu află ascultare la urechile lui Dumnezeu; zice prorocul: „au nu poate mana Domnului a mântui, au îngreuiat-au urechea lui ca să nu asculte? Ce socotiți, (zice), cum că nu poate prea puternica mâna lui Dumnezeu să vă mântuiască de nevoile voastre, au dar socotiți că are astupate urechile lui și nu ascultă rugăciunea voastră? Ba nu este așa, ci pentru păcatele voastre (zice) au întors fața lui de la voi, ca să nu vă miluiască: păcatele voastre cele multe sunt acelea ce opresc mila lui

și acelea nu lasă rugăciunile voastre să ajungă înaintea scaunului Dumnezezeștii lui măriri; căci mâinile voastre (zice) pângărite-s cu sânge, buzele voastre grăesc fără de lege și limba voastră strâmbătate; picioarele voastre aleargă pre calea răutății... nimeni nu va să facă judecată dreaptă și adevărată, și cum dar să vă asculte Demnezeu, cum să vă mântuiască din nevoile voastre? Și cum nu ziceți mai bine, cum îndelung rabdă și îngăduște și suferă, de nu ne cufundă pre toți ca pre Sodomleni. Slava îndelungii rabdarei tale, Doamne, slavă ție. Viea, un filosof, mergea odată pre mare, cu corabia și era împreună cu el niște oameni rei, și apucându-i furtună mare era să peară; iar oamenii cei rei au început a se ruga Dumnezeilor Îcr să-i mântuiască din nevoe, iar filosoful le-au zis „rogu-vă tăceți, să nu vă priceapă care cumva Dumnezeii că sunteți aici, că adevărat vă va cunfunda”. Asemenea zic și eu către păcătoșii ce să roagă, că mai bine este să tacă decât cu buzele lor cele spurcate să aducă rugăciuni către Dumnezeu la nevoile lor, că în loc de a afla mântuire, poate să peară desăvârșit pentru păcatele lor. Se cuvine întâiu se lăsăm răutatea, jafurile, strâmbătățile, urăciunea, vrajba, zavistia, și altele, și atuncea să ne rugăm, pentru căci atuncea vom afla ascultătoare urechile lui Dumnezeu, că zice sfântul Ioan Zlataust: „când din buze curate ese rugăciunea, atunci ajunge la nemomita urechea stepânului”. Când noi suntem curați atuncea ajunge și rugăciunea noastră la ceriu, însă afară de aceasta, trebuiește și alta, pentru ca să ne mântuim de nevoile noastre cu mijlocul rugăciunii; se cuvine, că precum este răutatea și întâmplarea de obște, să fie și rugăciunea de obște; toți să ne rugăm, toți să cerem ajutor, precum au făcut și Apostolii astăzi în corabie, de au strigat toți cu o gură și cu o inimă: „Doamne! mântuește-ne că perim!” Iar nu unul să se roage și altul nici să gândiască, unul

să plângă și altul să râză, unul să se întristeze și altul să se bucure; pentru căci atunci adevărat Dumnezeu nu ne ascultă. Zice Hristos la Mateiu în 18 capete: „că de să vor tocmi doi dintre voi, pre pământ de tot lucrul carele ar cere, fi-va lor de la Tatăl meu cel din ceriuri”. Deci dar când doi uniți se vor ruga, câștigă mila; cu cât mai vârtos vor câștiga când tot norodul și toată mulțimea cu un glas și cu o gură și cu o inimă vor cere de la Dumnezeu ajutor? Pentru aceasta vă pohtesc, feții mei, așa să vă rugați pururea și toți d’odată, și mai vârtos întru aceste vremi ce s’au înmulțit nevoile și pre toți împreună de toate părțile ne-au încunjurat nenorocirile, necazurile și scârbele; că zice David: „voea celora ce se tem de el va face, și rugăciunea lor va auzi și va mântui pre dînșii”. Ne va asculta pururea Dumnezeu, când toți cu inima curată’l vom ruga, și ne va mântui de toate primejdiile și din toate nevoile, prin rugăciunile marelui mucenic Dimitrie, ce se prăznuște astăzi, a căruia rugăciuni să păziască pre înălțatul nostru Domn și toată cinstita boerime și tot norodul creștinesc.

LUCRARE IN CLASĂ: Să se scoată în relief importanța indemnului la unire pe care Mitropolitul țării îl adresează boierilor învrăjbiți, în ultimii ani ai domniilor pământene. Să se sublinieze aluziile la apăsarea turcească.

OPERA LUI ANTIM IVIREANUL

Antim Ivireanul, mâna dreaptă a lui Brâncoveanu, în străduința de ajutorare a creștinătății ortodoxe apăsate de stăpânirea turcească, are un loc de frunte în istoria culturii românești. El este primul prelat al Țării-Românești, ca și Dosofteiu în Moldova, care a înțeles să rupă cu tradiția limbilor sfinte și a început traducerea și tipă-

rirea cărților de ritual, necesare serviciului divin. Imprejurările vitregi ale vieții sale nu i-au îngăduit să ducă până la capăt munca lui, dar opera începută de el va fi continuată de urmașii săi și va duce, în câteva decenii, la naționalizarea deplină a serviciului divin.

În afară de acest mare merit, Antim Ivireanul rămâne în istoria literaturii prin *Didahiile* sale. Este cel dintâi orator bisericesc al nostru. Până la el, locul predicii îl țineau Cazaniile; dar Cazaniile cuprind învățături morale cu caracter general omenesc, care nu pleacă dela nevoile specifice ale unei epoci oarecare, ci rămâneau valabile peste loc și timp, pe când societatea românească din timpul lui Brâncoveanu trebuia privită și judecată prin prisma condițiilor specifice în care se găsea. Acest mare adevăr l-a înțeles Antim Ivireanul, când s'a urcat în amvonul mitropoliei și a pornit în activitatea sa de predicator.

Chiar din ziua alegerii sale ca Mitropolit, în cuvinte alese de mângâiere, s'a adresat norodului întreg, lăsând să se străvadă și unele aluzii la starea grea a țării, apăsată de nesațul stăpânirii turcești, îndemnând, în încheierea cuvântării, boierimea la unire, ca să apere țara „*de lupii cei văzuți și nevăzuți*”. Aceste discrete aluzii, care tâlmăceau simțămintele tuturor pământenilor, trebuie să fi răsunat adânc în sufletul ascultătorilor.

Intr'o altă predică, împletind cuvântul blajin al îndemnului cu mustrarea tăioasă, Mitropolitul Antim se ridică împotriva năravurilor rele care se înrădăcinară în popor, scoțându-i nume rău. Cu puternice accente de mustrare condamnă el sudalma, vițiul, pe care îl nota în memoriile sale și florentinul Anton Maria Del Chiaro.

Urmând acestei atitudini de mentor moral al societății românești din vremea sa, mitropolitul Antim nu se sfiește să lovească și în vițiile boierilor, pe care îi ceartă pentru năravul pe care și-l scorniseră, de-a se spovedi

la doi preoți, unuia de la țară, căruia îi spuneau păcatele mai grele, luând însă canoane mai ușoare, altuia dela oraș, căruia îi încredințau păcatele mai mici, „neguțătorind și meșteșugind astfel taina spovedaniei”.

Ochiul său ager, însuflețit de dorul binelui și de frumusețea faptei morale, nu scapă din vedere nici luxul și cochetăria la care se deprinseseră frumoasele jupănese din vremea sa. Această iubire de lux și de podoabe scumpe, Antim Ivireanul o pune în contrast cu o icoană biblică, în care ne zugrăvește o pildă a femeii casnice. Evocând figura Sarei, soția lui Avram, care nu se sfia să-și primească oaspeții frământând pâine, Mitropolitul se întreabă:

„Oare să fie acum vremea așa? Ba, căci ia scoate mâna Sarei! O văd plină de cocă. Scoate și mâna unei muieri de acum? O văd plină de inele și de scule. Caut și văd fața Sarei, plină de pielm*). Văd și fața unei muieri de acum, plină de fleacuri drăcești”.

Atitudinea dârză a Mitropolitului Antim Ivireanul, care lovea cu tăișul vorbelor deschis, în miezul răului, nu a cruțat nici pe boierii țării, a căror neunire o condamna adesea. În harța în care erau prinși boierii, desbinați în partide, grupați pe familii, țesând nenumărate intrigă, ale căror fire se strecurau peste granițe, în vălmășagul acesta în care se iroseau atâtea averi și cădeau atâtea vieți, chipul împăciuitor al lui Antim Ivireanul apare nimbă de o misiune apostolică.

Tonul cuvântărilor sale se schimbă pe gama sentimentelor, dând predicei o tonalitate mai variată și mai artistică. Aspru, ca să sgudue, dojenitor, ca să pregă-

*) Făină albă ce se presară pe pâine.

tească sufletul pentru învățătura cea bună, Mitropolitul Antim introduce în cursul cuvântării sale momente lirice, care străbat adânc în tainele sufletului, umplându-l de duhul blândeții și al înfrățirii.

Strădania marelui Mitropolit de a stinge vrajba dintre boieri a rămas însă fără răsunet, și el însuși a căzut în volbura patimilor și a urilor.

Literatura religioasă în cultura românească

(Lectură în clasă)

Incepând din epoca neguroasă a formațiunii statelor românești până târziu în secolul al XVIII-lea, limba întrebuințată în bisericile noastre era limba slavonă, după cum azi în bisericile catolice, limba în care se oficiază serviciul divin este cea latină.

Limba slavă era însă o limbă pe care poporul nostru n'o înțelegea și deci opera de edificare morală a sfințelor scripturi nu putea avea răsunetul ei.

Introducerea limbii române în biserică s'a făcut cu greu, deoarece vlădicii noștri de pe vremuri se isbeau de două mari dificultăți. Întâi: prejudecata că numai slava și greaca sunt limbile liturgice pentru ortodoxie. În al doilea rând, naționalizarea serviciului divin impunea o întreagă activitate anterioară de tâlmăcire a sfințelor Scripturi și a cărților de cult. Această activitate începe în secolul al XV-lea în ținuturile românești din Nord-Vest, sub influența husită. Maramureșenii, așezați în drumul curentului husit ce venea din Cehoslovacia, au pus în secolul al XV-lea temeliile literaturii românești, tâlmăcind sfințele scripturi în graiul strămoșesc. Traducerile lor, răspândite în copii manuscrise, au fost tipărite de către diaconul târgoviștean Coresi în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, sub influența unui nou curent de reformă, luteranismul. E probabil că în Ardeal unii preoți înfricoșați de urgia stăpânirii, au îmbrățișat reforma și s'au rupt de restul nea-

mului. Aceste cărți în limba națională, n'au fost primite însă în cele mai multe biserici din Ardeal și nici în Principate, unde sub ocrotirea vlădicilor și a mitropoliților, solidaritatea cu răsăritul ortodox era mai strânsă. A oficia serviciul divin în graiul neamului s'a părut multă vreme vlădicilor noștri cari apucaseră din moși-strămoși în biserică limba slavă, ca o rătăcire în curente reformelor și ale ereziilor.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Mitropolitul Dosofteiu în Moldova și după el Mitropolitul Antim în Muntenia, se pun în fruntea marelui reforme de a introduce graiul românesc în altar, traducând amândoi cărțile necesare ritualului ortodox. Opera lor, cu toate greutatea timpului, continuă după ei, și pe la jumătatea veacului următor, toate cărțile de cult sunt traduse, și limba română începe să pătrundă triumfătoare în altar, înlocuind limbile străine: slavă și greacă.

Activitatea începută astfel timid în secolul al XV-lea, în ținutul Maramureșului, după 3 veacuri de străduințe a dus la naționalizarea serviciului divin. Acesta este unul din marile servicii pe care clerul de pe vremuri l-a adus culturii naționale.

Al doilea mare serviciu pe care l-a adus culturii noastre tipăriturile bisericești e că ele au contribuit într-o largă măsură la formarea limbii literare. Din secolul al XV-lea, când limba noastră scrisă apare în traducerile maramureșane într-o formă arhaică și dialectală, până la Coresi care ridică dialectul muntean la rangul de limbă literară, până la Simion Ștefan și Varlaam care sunt preocupați de ideea creerii unei limbi literare pentru întreg neamul, până la Dosofteiu care caută să frângă tiparele limbii vorbite pentru a le modela după necesitățile ritmului și în sfârșit până la Biblia lui Șerban și Didahiile lui Antim Ivireanul a fost o necontenită frământare, o muncă aprigă pentru a

căuta forma cea mai limpede și mai armonioasă care să fie înțeleasă în toate ținuturile românești.

Astfel s'au pus bazele limbii literare.

În sfârșit, literatura religioasă — atât aceea care face parte integrată din cultul divin, cât și cea apocrifă de care ne vom ocupa îndată — mai are o importanță și din alt punct de vedere. Evangheliile lor de o majestate plină de simplitate; Psaltirea această, floare aleasă a poeziei mistice; Viețile de sfinți cu înălțătoarele pilde de credință și de abnegație; legendele pioase și naive ale apocrifelor biblice, toate acestea au format vreme îndelungată singura hrană intelectuală a tuturor claselor sociale. Textele acestea, tălmăcite în chiliile mănăstirilor, erau copiate de preoții de mir și răspândite mai departe în lumea satelor și a orașelor. Ele au creat o atmosferă de misticism în care a viețuit poporul mai multe veacuri. În această atmosferă în care învățământul era dat de cler s'a format sufletul românesc cu o notă de religiozitate pe care o găsim vibrând până și în filele vechilor cronici, scrise de marii boieri ai Moldovei. Ureche, povestind lupta lui Ștefan Vodă la Râmnic, adaugă, după tradiția populară: „Zic unii să se fi arătat lui Ștefan Vodă sfântul mucenic Procopie, îmblând deasupra războiului călare și într'armat, ca un viteaz fiind într'ajutoriu lui Ștefan Vodă și dând vâlvă oștirii lui”, și încheie în simpatica lui naivitate: „ci este de a și credere acest cuvânt, că dacă s'au întors Ștefan Vodă cu toată oastea sa... la scaunul său la Suceava, au zidit biserica pre numele sfântului mucenic Procopie, la sat la Badeuți, unde trăește și până astăzi”. Această mentalitate religioasă a influențat și concepția lor istorică. Ei cred că tot ce se petrece pe pământ este hotărât de Dumnezeu: „Orice nevointă pune omul — spune Miron Costin — sorocul lui Dumnezeu, cum este orânduit, a-l clăti nime nu poate”. Paginile cronicelor sunt

de altfel pline de citate scoase din Biblie. Această mentalitate a fost o puternică realitate în lumea veche românească. Religiozitatea timpurilor trecute a înzestrat țările noastre cu mănăstiri, cu biserici și cu spitale înzestrate bogat cu moșii.

Prin munca neconținută și plină de trudă a clerului s'a ajuns, în sfârșit, ca țările noastre să devină în pragul veacului al XVIII-lea, focarele din care radia lumina culturii în tot Răsăritul ortodox urgisit sub stăpânire musulmană. Pe timpul lui Brâncoveanu, când cinci tipografii lucrau în țară, gândurile milostive ale Domnului român și ale harnicilor săi vlădici se îndreptau către popoarele ortodoxe din Balcani, către Arabii din Siria și către Ivirii din Caucaz cărora le trimeteau în dar cărți de slujbă bisericească, material și meșteri tipografi.

Literatura religioasă apocrifă.

Pe când textele biblice traduse în secolul al XV-lea în Maramureș se răspândeau prin copii manuscrise, în celelalte ținuturi românești, probabil tot în părțile Nord-vestice, clerul traducea și punea în circulație un ciclu interesant de legende religioase, pe care istoricii literaturii creștine le numesc, cu un cuvânt grecesc, „*apocrife*” (ascunse). Numele de „apocrif” a fost dat, din primele veacuri ale creștinismului, de către marii Părinți ai bisericei, acestei literaturi, care apărea din diferite colțuri ale lumii creștine, sub numele vreunui mare personaj din Vechiul sau din Noul Testament, dar despre care operă nu se vorbise nimic până atunci. Această literatură avea astfel pretenția că este opera inedită a unui mare profet, a unui apostol ori chiar a Mântuitorului și că stătuse până atunci ascunsă.

De fapt, era o literatură falsă. Ea și-a luat naștere în vremurile turburi din epoca de decadență a poporului evreu, și, trecând mai târziu în lumea creștină, s'a dezvoltat în două mediuri cu totul diferite: 1) în lumea sectelor eretice, 2) în comunitățile primitive ale creștinismului.

Protagoniștii marilor secte eretice, pretinzând că dețin o revelație specială dela apostoli, au prelucrat vechile legende biblice, furișând în ele ideile de doctrină ale sectei. Din cauza ideilor eretice, biserica a dus împotriva acestei ramuri de literatură o luptă de exterminare, până ce a distrus-o, împreună cu sectele care o plăsmuiseră.

În afară de această literatură eretică, a mai circulat din întâiele veacuri ale creștinismului, un al doilea ciclu de legende, pornite din mediurile creștine ortodoxe, în scopul de a combate ereziile, de a întări credința și de a lămuri pasagiile obscure din Biblie. Se știe, de pildă, că evangheliile canonice se ocupă mai mult de viața Mântuitorului din epoca predicării. Despre părinții săi și despre mediul familiar în care a trăit, despre peripețiile fugii în Egipt și ale întoarcerii în Nazaret, despre copilăria sa până la apostolat, Evangheliile canonice pomenesc prea puțin. Pentru a umplea aceste goluri, scriitorii din diferite părți ale lumii ortodoxe au adunat legendele populare privitoare la Mântuitor și familia sfântă și, sub stăpânirea unui sentiment de adâncă pietate, le-au prelucrat după modelul evangheliilor canonice. Spre a da plâsmuirilor lor autoritatea cărților sfinte, autorii s'au ascuns sub numele marilor apostoli: Iacob, fratele Domnului, Mateiu, Toma, Nicodim. Astfel s'au născut Evangheliile apocrife.

Evanghelia lui Iacob, fratele Domnului, de exemplu, povestește nașterea Sfintei Fecioare, copilăria ei (în templul din Ierusalim), logodna cu Iosif și duce povestirea până la nașterea Mântuitorului, împletind astfel firele ei cu firele evangheliilor canonice. A circulat și în literatura noastră în veacul al XVIII-lea.

Curiozitatea pioasă a creștinilor din primele veacuri s'a întins și asupra materiei privitoare la viața apostolilor și cu deosebire s'a concentrat asupra întrebării care chinuște sufletul omului în amurgul vieții: ce este dincolo de moarte? Pentru a răspunde la această întrebare, s'a alcătuit un ciclu de viziuni apocaliptice, care, într'o formă simbolică și plină de hiperbole, desvăluie, în sensul credinței creștine din primele veacuri, tainele judecății din urmă și ale locașurilor de veșnică răsplătire sau osândă.

Deși Biserica a pus la index această literatură — pentru a preveni întrebuițarea ei în serviciul divin — totuși, întrucât avea o tendință de moralizare a maselor populare, clerul a îngăduit, cum îngăduie și azi sub ochii noștri, răspândirea acestei literaturi.

În epoca de înviore religioasă a secolului al XV-lea, când în ținuturile Maramureșului s'a început, sub influența propagandei husite, traducerea cărților sfinte în limba română, călugări sau preoți doritori de a ridica nivelul moral al maselor populare s'au străduit să tâlmăcească pe înțelesul poporului nostru, din aceste legende care circulau în limba slavă, pe cele care puteau să-i sguđuie mai adânc imaginația, îndreptându-i gândul dincolo de această vieță trecătoare: viziunile apocaliptice apocrife. Originalele acestor traduceri s'au pierdut în marile sbuciumări prin care a trecut vieța poporului nostru; dar còpii de pe ele se păstrează în diferite codice de pe la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea. Cel mai vechiu este așa numitul *Codex Sturdzanus*.

CODICILE STURDZAN.

Se numește astfel, fiindcă a fost dăruit Academiei Române de Dimitrie Sturdza. A fost studiat și publicat de B. P. Hașdeu în **Cuvenetele Bătrâni** (tomul II). Textele din Codicele Sturdzan se pot împărți după cuprins în două grupe: I) **legende apocaliptice** (viziuni privitoare la lumea de dincolo de moarte; II) **legende hagiografice** (Vieji de sfinți).

Legende apocaliptice sunt: 1. **Apocalipsul Apostolului Pavel**, în care se povestește cum Apostolul pe timpul când a avut celebra viziune în valea Damascului (a se vedea **Faptele Apostolilor**, scrisoarea către Corintieni II, 12) a fost răpit cu sufletul în al treilea cer și purtat prin cetatea rajului; 2. **Călătoria Maicii Domnului la iad**, în care se povestește cum Sfânta Fecioară a fost condusă de îngeri în locașurile veșnicului întunec, unde, la lumina coborâtă de Fiul său, a văzut chinurile în care se sbat păcătoșii (cei ce n'au crezut în Sfânta Treime erau scufundați în râuri de smoală; cei ce nu au ascultat de părinți ardeau în râuri de foc; cei ce nu s'au sculat dinaintea preotului, Duminica, stăteau pe scaune de foc, etc.); 3. **Moartea lui Avraam**, în care, precum se va vedea mai jos, ni se destăinuie minunățiile lumii de dincolo de moarte, pe care le-a văzut Patriarhul în amurgul vieții, când a fost înălțat cu sufletul la cer; 4. **Epistolia Domnului Nostri Iisus Hristos**, căzută din cer, în care omeniarea este amenințată cu cele mai grele pedepse, dacă nu respectă Duminica.

Legende hagiografice sunt două: 1. **Legenda Sfintei Vineri**, care povestește cum sfânta, pornind în lume spre a propovădui creștinismul, a fost prinsă și chinuită de împărați păgâni, până ce în cele din urmă a fost decapitată. 2. **Legenda Sfântului Sisinie** (sau Sisoie), în care se spune cum acesta s'a luat pe urmele diavolului, care răpise copiii surorii sale, cum, după destăinuirea măslinului, l-a găsit ascuns în fundul mării și cum l-a scos de-acolo și l-a bătut cu buzduganul până ce a restituit copiii și și-a spus numele și formele de animale sub care se ascunde. Este o formulă magică de exorcism, obișnuită în vechea Asirie, și care, în primele veacuri ale creștinismului, a fost transformată, în Egipt, în legendă hagiografică. Iată ca o probă despre caracterele acestui gen de literatură: **Moartea lui Avraam**.

În afară de aceste legende Codicele cuprinde și alte texte: o copie de pe un Catechism: întrebare creștinească; o predică, un fragment liturgic;

Textele au fost copiate unele de un preot anonim de prin părțile de S.-E. ale Ardealului; altele de **Popa Grigore** din Măhaciu, un sat mai sus de Turda între anii 1580 și 1619. După limbă, textele copiate de Popa Grigore par a fi fost traduse în aceeași epocă și în aceeași regiune cu textele rotacizante.

Cuvânt despre viața și moartea lui Avram, cum au venit arhanghelul să ia sufletul lui.

Când tremease Domnul arhanghel Mihail către Avram și cu bucurie să ia sufletul iubitoriului la oaspeți Avram, și deștinse arhanghel suptu codru, și fu ca un călătoriu; și avé Avram porure lége fără oaspe să nu mărănțe.

Și într'aceaia vreamia închise vrajmașul toate caile, să nu meargă oaspe la casa lui Avram, și fură 5 dzile de nu mâncă nemică. Și grăi fiiului său lui Isacu: să eșimu, doară vrem vedea undeva vru omu, să-l aducem el la casa noastră, că amu împuțină-se sufletul meu în mere. Și eșiră și vădzură arhanghel Mihail ca u călătoriu ospe; și întrebară el: de unde este. Arhanghel dzise: de sus sânt. Avram dzise: blămu să prândzim. Arhanghel dzise: mare treabă am și ustenit sânt; ...picioarele mă dor. Și dzise Avram lui Isacu fiiului său: du-te acasă și adu calulu, să ducem cestu ospe cu noi; arhanghel dzise: nu usteni feciorul, ce blămu cătiliru. Grăind, mérseră către uîn arbure, și închiră-se pâra la pământu și grăi: sfânt-sfânt-sfânt, grăiaște. Pravednicului Avram îi părea că drept el se închiră lemnul și grăi; pânără aciaa nu știa cire méрге cu nâinsu — și întrară în casa lui Avram. Tremease Avram Isacu să aducă un berbeace; și dzise Sareei: adu lăutoriul și lă ospele acestuia picioarele, că iaste ustenitu. Și lua lăutoriul și-i spălă picioarele, și vădzu că fără peliță iaste. Și dzise lui Avram: aciaște picioare nu-su de om, ce sântu de cei trei ce perdură Sodomul și Gomorul. Atunce Isacu dzise cu mânie: o, că ce cu focul arse! și căce ospele ce iaste dela în-păratul cériului? Isacu féce mâincare.

Intr'acela ceas arhanghel se duse în geroe r'apusul soarelui, cându se adura îngerii; și se închiră Domnu-

lui; grăi: Domne! Avram va să de mie carne de berbeace, de să mârânc; ce-mi dzici? Domnul dzise lui: ce-ți va pure înrainte, mârâncă. Iarăși deștiinse îngerul și află masa gata și mâincă Avram cu îngerul; și găți patu de ospeți și se culcară. Și în miadză-noapte sculă-se Isacu diîn patul său și stătu înrainte a ușiei casei; grăi cu glas mare: părinte! părinte! deșchide, să sărut frăm-sețile fétiei tale, că de acum nice dirioră nu te voui vedea! Audzi mumă-sa, curse și deșchise; și la Avram întră, și lu săruta și plângea. Dzise Avram; spure-mi, fătul mieu, ce plângi? Isacu dzise: părinte! părinte! uîn vis vădzui; avea curură în cap ca soarele, și mi-o lua oaspele acesta; vădzu, părinte, acesta iaste îngerul și e tremesu să te ia și-lu stringe în brațe și-lu săruta, și amaru plânge.

Avram încă plânge; îngerul încă plânge; Sora încă plânge Lacrâmile îngerului iale se face pietri fără preț. Avram dzise: Domne, spuînre-mi, cire este tu? Arhanghel dzise: eu sânt arhanghel Mihail, și sânt tremes să iau sufletul tău.

Avram dzise: Doamne! să fiu dus cu trupul la Domnul Doamne! Atunce îngerul sui în ceriu, și cu frică grăi cătră Domnul. Și-i porânci Domnul să ia Avram cu trupul. Și duse el îngerul în ceriu. Și mearse Avram cătră preastolu și se rugă Domnului, și fu dus la preastolul heruvimiloru... Aculu a mea mira-se toate silele ceriului de Avram. Și dzise Domnul cătră îngeru: du-te cu iubitoriul mieu cu Avram, să vadză toată făptura, și fie lui ce va grăi, așa. Și purcésură.

Și vădzu u om într'uîn scaun înraltu șizând, întru blâinziria raiului, cu multă frâmséțe; întru u ceas bucura-se, după acea mult plânge; și întrebă Avram îngerul, dzise:

Doamne, ceînre iaste acesta om, ce așa face? Arhanghel dzise: acesta-i făcutul întâi, Adam; amu când

véde sufletele dereapte trecând în raiu atunce se veseléște; când véde sufletele greșiților trecând în muîncă, atunci vârtosu plânge. Și dzise: o, feții miei! cum v'ați sălăznitu....

LĂMURIRI:

codru are aci sensul de munte.

deștinse = se pogori.

geroe (cu rotacism) = genune.

blămu, formă de imperativ din ambulemus = să merge.m.

lemnul are aci sensul de arbore.

cătilru, cătilinu (n rotacizat) = cu încetul, azi popular: cătilin sau cătinel.

vărăjmașul adică vrărăjmașul neamului omenesc, diavolul.

curse = alerga.

Lucrare: Prîn ce se aseamănă limba din acest text cu limba textelor rotacizante?

Legendele apocrife și folclorul.

〈Lectură în clasă〉.

Legendele apocrife, cu toată naivitatea lor, au avut o influență considerabilă în masele populare.

Legenda Sfântului Sisinie se tipărește și azi și este considerată în unele părți ale țării (mai ales în Bucovina) ca un adevărat talisman. După credințele populare, diavolul pierde puterea, dacă omul cunoaște numele și formele sub care se ascunde. De aceea femeile lehuze dela țară poartă, în unele regiuni, la ele, legenda Sfântului Sisinie, în care sunt pomenite toate numirile și formele diavolului. Este credința că diavolul nu se poate apropia în acest caz de copiii nou născuți. Pentru a le cui boala adusă de diavol copiilor, poporul are un întreg ciclu de descântece, cunoscute sub numele de: descântece de samcă. (Sămcă este numele pe care-l poartă diavolul în această legendă).

Legenda Sfintei Vineri a întărit în poporul nostru cultul zilei de Vineri. În Codicele Sturdzan legenda se încheie cu o exortăție finală, în care sfânta se roagă lui Dumnezeu ca „celora ce vor face poménă mie... și liturghie și lumânare și vor cinsti această zi, blagoslovește Doamne casele lor și feciorii lor și holdele lor și dobitoacele lor toate, și fugă de ei toate duhurile rele și fărâcătoarele, iară *cela ce va lucra într'insa să fie blestemat*". Această parte finală a legendei a răspândit superstiția care oprește la țară munca în ziua de Vineri. Documente folclorice, culese din diferite părți ale țării, învederează cât de adânc este împrăștiată în popor această naivă credință. Iată câteva exemple:

„Vinerea nu se face leșie, nici se toarce, nici se coasă, nici cămeși se spală, că e rău de pățanii” (Moldova).

Dintre zilele săptămânii, Vinerea trebuie mai cu deosebire păzită. În această zi nu se jese, căci se crede că, întocmai cum bați cu vă-

talele, tot astfel va bate și grindina; nu se coase, căci, cum spargi pânza cu acul, așa vor fi sparte și sămănăturile de către grindină; nu se zolește, adică nu se spală rufe, căci, cum clocotește uncropul în zolniță, așa va clocoti și piatra peste sămănături.

Se crede că fetele care postesc Vinerile, se vor mărita mai curând. (Muntenia).

Legenda Sfintei Vineri a trecut mai departe în colinde și în descântecele populare. Intr'un asemenea descântec cules în Câmpul Pânei (jud. Hunedoarei), se pomenește de un „ficior de domnișor”, care „cu ochii lăcrăma, cu inima sânge mesteca” și pe care „nimeni nu-l vedea”, fără numai „surorile lui Lazăr”. Acestea care „adunau flori de miere pe câmpii la Rusalim” detersă cu mâna într'un spine:

Nu fu spine;
 Fu albine.
 Din albina se făcu ceară,
 Din ceară se făcu lumine (lumânare).
 Lumine s'aprinsă;
 Poarta iadului să închisă;
 Ș'a raiului să deschisă;
 Și ieși Sfânta Vinere din raiu.
 Și ni zisă
 Și ni răsă:
 Cine poate spune povestea Sfintei Vineri,
 S'o zică:
 Joi sara de două ori,
 Vineri dimineața de trei ori,
 Că l-oiu scoate din lăcuri,
 Din păcuri;
 Și l-oiu duce,
 Une-o hi masă 'ntinsă,
 Făclii aprinsă,
 Isoarele reci și fântâni curate,
 Și l-oiu scăpa de păcate.

Aceste versuri populare sunt considerate, după cum se vede din cuprinsul lor, și ca un talisman, care are puterea miraculoasă de a înlătura, din calea celui ce le cunoaște și le spune de trei ori, duhurile necurate, cu tot șirul de nenorociri care-l pândesc.

Și din *Epistolia Domnului nostru Iisus* găsim reminiscențe în credințele și literatura populară. Ideea centrală a legendei: interdicția de a lucra Duminică, sub amenințarea celor mai groaznice pedepse, se resfrânge astfel într'un colind din Ardeal:

Vai de ei de nepostelnici,
Ca e nu-și postesc posturile,
Nu-și ajună ajunurile,
Nu mi-și țin Duminecile.

Ei măhnii că vor merge
Dinaintea Sfântului,
Ca pleava paringului
Înaintea vântului.

Ferice de cei postelnici,
Care nu-și postesc posturile,
Și-mi d'ajună ajunurile
Și mi-și țin Duminecile.

Ei voiesi că mi s'or duce
Înaintea Sfântului,
Ca grăunțul grăului 1).

Nu mai puțin interesantă este influența literaturii apocrife asupra iconografiei religioase și profane. Scena muncilor din iad, așa cum este descrisă în *Călătoria Maicii Domnului la iad*, se găsește zugrăvită pe pridvorul multora din vechile noastre biserici (la mânăstirea Hurez bunăoară). S'a găsit chiar în unele case bătrânești și icoane care înfățișează scena când Sfântul Sisinie bate pe diavol cu buzduganul în cap pentru a-l sili să-și spună numele.

Am putea înmulți exemplele, dar cele aduse sunt suficiente pentru a învedera că elementele legendelor apocrife trăesc și azi în sufletul popular și că studiul credințelor și superstițiilor ca și ciclul unora din creațiunile literare ale poporului — ba chiar și arta religioasă și populară — nu se poate face temeinic fără cunoașterea acestei ramuri a literaturii noastre vechi.

1) N. Carțoian, *Cărțile populare în literatura românească* vol. I, p. 105. Iată și câteva superstiții legate de acest apocrif:

„Dacă te lași Dumineca, faci mătrează și pecingine.

Nu e bine să împletești Dumineca, fiindcă te tai cu ce lucrezi.
Să nu muncești Dumineca, fiindcă ta foc”.

LITERATURA ASTROLOGICĂ.

Paralel cu legendele apocrife și cu cele hagiografice, s'a răspândit în literatura noastră veche un ciclu de cărți astrologice, care au lăsat urme adânci în tradițiile și în literatura orală a maselor populare.

Aceste cărți pleacă de la concepția că toate schimbările care se petrec pe fața pământului sunt pricinuite de mersul astrelor. Pretinzând că cunosc raporturile misterioase care leagă vieța de pe pământ de mișcările constelațiilor cerești, precum și lumea visurilor cu realitatea vieții omenești, cărțile astrologice destăinue, în sensul acestor credințe, tainele pe care le ascunde viitorul.

Literatura aceasta își are obârșia în credințele astrale ale vechilor popoare din văile Mesopotamiei. Preoții Caldeeni, vrăjiți de armonia constelațiilor, au ajuns să desprindă din bolta cerească „zodiile”, pe care le credeau divinități, și, după îndelungate observații, au încercat să stabilească influențele pe care credeau că le au aceste divinități asupra vieții pământului și a soartei omului.

Spre a păstra aceste observații în cercul preoților, ei le scriau pe tăblițe cuneiforme. În săpăturile făcute pe ruinele vechii cetăți asiriene Ninive, s'au găsit o sumedenie de asemenea tăblițe cu preziceri, ca de pildă: „Când constelația Ursei se va întoarce, va fi nenorocire peste întreaga țară”.

Din Caldeea, astrologia s'a răspândit în vechiul Egipt și în lumea greacă și romană. Deși Biserica a deschis lupta împotriva acestei literaturi, totuși cărțile astrologice s'au menținut cu o rară tenacitate și, trecând de-a lungul veacurilor, au ajuns până la noi. Ele erau în mare cinste în evul mediu și la începuturile timpurilor moderne, chiar la curțile principilor și

regilor din Occident, care își aveau astrologii lor. Și la noi, Brâncoveanu avea la curtea sa un astrolog, pe Ion Romanul, care se înfățișa la fiecare început de an cu câte un calendar de preziceri.

Cele mai reprezentative cărți de astrologie sunt: *Rojdanicul*, *Gromovnicul* și *Treptenicul*.

ROJDANICUL.

Rojdanicul (de la cuvântul slavonesc *rojđiti* = a se naște) este o carte care desvăluie soarta copiilor, după luna sau după zodia în care s'au născut.

Cel mai vechiu text cunoscut la noi se păstrează într'un codice copiat la anul 1620, de Popa Ion Românu din satul Sâmb-Petru din Ardeal, — probabil cel din ținutul Hunedoarei. Iată un fragment, din acest text.

„In luna Indrele, de va naște ficiorul, el va fi mijlociu în stat. La o zi svântă va fi născut. De ar învăța carte, el ar fi învățătoriu tuturoră; de nu va învăța, el va fi muncitoriu. Și de va vre să slujască, ave-va cinste mare de boeri și de Domnu său. De tinăr, el va fi cămatnicu; iară de cătră bătrânețe, bine va lăcui. Semne va ave de vărsat.

Boli-va de cap și de toate încheeturile. Primejdi va ave, că va căde despre un cal. Semn va ave în cap și va ave o frică re(a); ci să păzască de un cuțit și de o săgiată și de o săcure. Și la u(n) riu mare, va ave frică.

GROMOVNIC.

Gromovnicul, de la slavonescul *gromu* = tunet, prezice cele ce se vor întâmpla, după cum cade tunetul ziua, sau noaptea, în fiecare zodie. Iată un fragment după un manuscris, copiat în 1701 la Braşov, de Costea, Dascălul din Biserica Scheailor.

Zodia peştelui... de va tuna în zodiia peştilor *zăoa*, grâu nu să va face; pre alocurea, puţin nevoie; şi spaimă mare întru oameni. Şi în Țarigrad va fi foamete şi stricăciune. Iarnă mare... şi întru boi moarte... şi domnii şi cei tări şi puternici să vor smeri foarte. Şi la Răsărit omor de ciună.

Iar de va tuna *noaptea*, roade bune să vor face şi în locurile Varvarilor aşijderea...

TREPETNIC.

Trepetnicul, de la slavonescul *trepet* = „bătaie” „clătire” a trupului, prezice viitorul după diferitele semne, „bătăi” ale trupului. Iată un fragment după cel mai vechiu text, tipărit la Alba Iulia în 1639.

„De se va clăti vârful capului, va dobândi, sau de-i va dăruî Dumnezeu un cucon, foarte înţelept va fi. De se va clăti încheietura capului, neşte streini neştiuţi vor veni şi-i vor aduce dobândă. Chică de se va clăti, în oaste veri merge, şi iară sănătos veri veni. Ochiul drept de se va clăti, ce veri gândi, pre voie-ţi va fi. Ochiul stâng şi sprânceana stângă, de se vor clăti amândoo odată, o mânie iute despre o parte-ţi va veni şi apoi iară se va potoli”.

FLOAREA DARURILOR.

Cartea cunoscută sub acest nume poartă în cel mai vechiu manuscris titlul de *Albinușa*, fiindcă, precum albina își culege din multe și felurite flori nectarul pentru miere, tot astfel Albinușa culege, din cărți păgâne și creștine, profane și religioase, quintesența învățăturilor morale privitoare la virtuți și la vici. Materia este astfel orânduită, că după fiecare virtute urmează viciul contrariu: pentru dragoste, păcatul pimei; pentru bucurie, păcatul întristării; pentru dreptate, păcatul „strâmbătății” (nedreptăței).

Fiecare capitol începe cu o definiție scurtă a virtuții sau a viciului, după care urmează asemănarea acestora cu un animal. Astfel, viclenia este asemănată cu vulpea; bărbăția, cu șoimul; puterea, cu leul; frica, cu iepurele. Urmează apoi în fiecare capitol o serie de maxime privitoare la virtuții și la vici, și în sfârșit, ca încheiere, partea cea mai atractivă în același timp: o istorioară morală menită să dovedească avantajile virtuții sau nenorocirile viciului.

Originalul acestei cărți, care a fost tradusă la noi în mai multe rânduri, este italian. Fusese alcătuit în secolul al XII-lea, în Bologna, de către un călugăr benedictin (Tomasso Gozadini) și tipărit la Veneția, curând după întemeierea tipografiei, cu titlul: *Fiore di virtù* (= Floarea virtuților).

Prima traducere românească s'a pierdut; dar avem o traducere rusească făcută după ea în secolul al XVI-lea și în titlul căreia se spune că traducerea românească fusese făcută direct după un text italian, poate de vreun cărturar care făcea parte dintr'o solie domnească (ca de ex. cele ale lui Ștefan cel Mare sau ale lui Alexandru Lăpușneanu la Veneția), sau care va fi însoțit vreun vlăstar domnesc în orașele italiene (ca bunăoară Radu Mihnea, care și-a făcut studiile în Veneția).

O a doua traducere s'a făcut tot în secolul al XVI-lea, însă în Ardeal, după un text sârbesc, tradus la rândul său după o versiune italiană, care circula în mănăstirile catolice de pe coasta Dalmației.

O a treia traducere românească s'a făcut însfârșit, pe vremea lui Brâncoveanu. Un boier al acestuia, fiul unui medic din Creta, stabilit la București, ducându-se la Muntele Athos, a găsit într'o mănăstire o versiune grecească a textului italian, pe care a adus-o în țară. Un călugăr român dela Muntele Athos, aflat atunci la București, a tradus-o în limba noastră, iar viitorul mare Mitropolit, Antim Ivireanul, a tipărit-o în mănăstirea din insula Snagovului (pe lacul de lângă București) la anul 1701. În această tipăritură, textul poartă titlul: *Floarea Darurilor* (cuvântul „Darul” are aci înțelesul de virtute).

Pentru înțelepție.

I. Definiția.

Înțelepția, precum au zis Tulie, are trei părți: aducerea aminte a lucrurilor celor trecute, mintea ca să aleagă adevărul din minciună și binele din rău, și vederea înainte, adică să vadă mai nainte în lucrurile lui. Aceste trei lucruri să cunosc cu alte dooa chipuri: cu sfătuirea și cu urmarea sfătuirii.

II. Asemănarea.

Și poți ca să asemeni darul înțelepției pre furnică, care iaste nevoitoare vara ca să afle acia cu care trăiaște iarna. Și aducându-și aminte de vremea care au trecut, strânge vara ca să aibă iarna, că vara află ori

ce-i trebuiaște și vede înainte spre vremea cea viitoare și despică prin mijlocu tot féliul de hrană, pentrcă să nu să strice iarna, și aciasta o face cu o înțelepție a sfatului celui firescu.

III. Maxime.

Solomon au zis: Mai bună iaste înțelepția, decât toate bogățiile lumii.

Iisus Sirah au zis: Vinul și pâinea, veselește inima omului, iar peste toate înțelepția...

David au zis: Incepătura înțelepției iaste frica lui Dumnezeu.

Seneca au zis: Eu de aș avea un picior în groapă, încă'mi trebuiește să învăț.

Alexandru au zis: Noaptea s'au făcut pentru ca să socotească omul ce va face zioa...

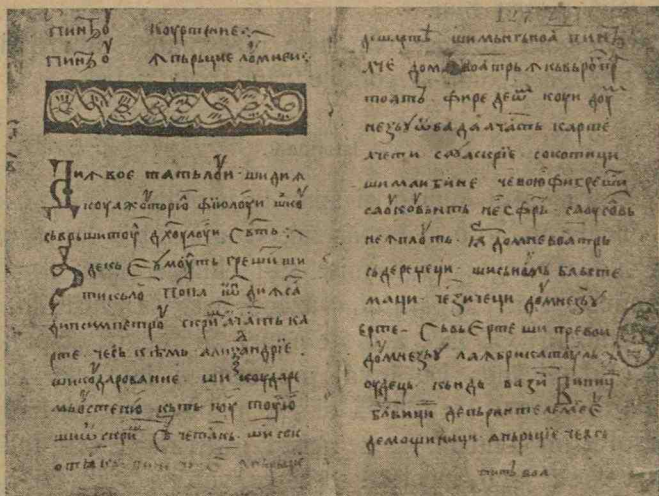
Decret au zis: Cel ce are început rău, nu poate ca să aibă sfârșit bun.

Pythagora au zis: Nu iaste mai mare sfātuire decât acéia cari dau la corabie când pate nevoe...

IV. Istorioară.

Pentru darul înțelepției spun la istoriile Râmului, că au încălecat într'o zi împăratul, și află într'o luncă pre un filosof singur; și trimise să-l chame, iară el nu-i răspunse. Iară împăratul, văzând așa, să duse însuș de-l întrebă: Ce face acolo singur? Și îndată răspunse filosoful, zicând: Eu învăț pre oameni înțelepție. Iară împăratul zise: Invață-mă și pre mine ceva. Și luând filosoful un condeiu, scrisse aciasta: „In fiește care lucru ce vrei să faci, socotește cele ce vor să vie”. Și luă împăratul scrisoarea aciasta, și întorcându-se în Râm, o lipi în poarta polății lui. Și stând multă vreme, s'au întâmplat oarecarii oameni mari din cetatea aceea de socotiră ca să omoare pre împăratul; și făgăduiră bani

mulți unui bărbiariu ca să taie capul împăratului acolea unde-l spală; și i-au făgăduit că-l vor scăpa. Și într' o zi, mergând bărbiariul să-l spele, cu gând că să-l omoare, precum l-au rânduit, văzu pre poarta polății aceea scrisoare caré zicea: „ori ce vei vrea să faci, so-cotește întâiu aceeaia care poate ca să-ți vie”. Și îndată cu totu se temu, părându-i că împăratul a făcut de o au pus, pentrucă au aflat acéia care au rânduit să facă. Și într'acel cias, alergând, întră la împăratul de-ș ceru ertaciune și-i mărturisi de toate. Iară împăratul, neștiind nimica de acest lucru, déca auzi așa, trimise pentru toți boiarii carii au fost în sfatul morții lui, și porunci ca să-i omoare; și ertă moartea barbiariului. Și atunce trimise la filosof de-l aduseră; și deacii nu-l mai lăsă să mai iasă dela dinsul; și-i făcu cinste mare, pentrucă el îi dedese acea scriptură.

Codex Neogoeanus, copiat la 1620 de Popa Ion Românul din Sâmpetru (Ardeal). Pagina cu nota copistului.

ROMANUL POPULAR.

Legendele religioase apocrife și literatura didactică cu caracter profan au pregătit calea pentru povestirile mai întinse, cu intrigă mai complicată, pe care le putem numi romane populare.

Ele sunt produsul a doi factori: *poporul* care dă materialul bogat de mituri și legende și *cărturarul* care cu lege teme populare, le dezvoltă, le leagă laolaltă, grupându-le în jurul unui erou central.

Originea acestor romane populare este foarte veche. Unele au fost plătuite cu cel puțin cinci veacuri înaintea erei creștine, în literaturile vechiului Orient (Asia și India), de unde au pătruns cu timpul în imperiul bizantin. Altele au fost alcătuite în epoca de decadență a clasicismului elen sau chiar în vremurile de plină înflorire a Bizanțului; câteva ne-au venit din literatura cavalească a evului mediu occidental, prin Slavii de pe coasta Dalmației sau prin Grecii insulari care stăteau sub stăpânirea Veneției.

Cele mai interesante romane populare sunt: *Alexandria*, *Varlaam și Ioasaș*, *Archirie și Anadan*, *Esopia*, *Halima și Erotocrit*.

ALEXANDRIA.

Cel mai vechiu roman popular care a pătruns în literatura noastră este cel alcătuit în jurul figurii eroice a lui Alexandru cel Mare.

Romanul a fost plăsmuit prin secolul al II-lea a. Chr., în Egiptul ptolomeic și are la bază vechi tradiții și legende, al căror sâmbure trebuie căutat în faima fără seamăn pe care au stârnit-o în conștiința antichității expedițiile tânărului cuceritor macedonean. Nicuieru al lumii vechi nu și-a întipărit mai viu amintirea în sufletul popoarelor, ca Alexandru cel Mare, a cărui vieată glorioasă, purtată prin atâtea ținuturi deabia pomenite până la el și ruptă brusc printr'un desnodământ dramatic, a interesat deaproape mentalitatea populară. Încă din vremea lui, istoricii greci pe care cuceritorul îi luase în expedițiile sale, au muiat până în coloarea mitului, plăsmuind astfel începuturile unei legende care a dăinuit două milenii. Alături de aceste elemente literare scrise, s'au adăugat legendele soldaților care, întorși din expediții și războaie purtate pe meleaguri atât de depărtate, au împănat isprăvile lor cu o sumă de elemente supranaturale.

Din îmbinarea acestor două elemente, unul literar, scris, celălalt de natură populară, orală, un cărturar necunoscut a alcătuit, în secolul al II-lea, în Egipt, pe vremea Ptolomeilor, romanul lui Alexandru cel Mare. În toate versiunile care au circulat în cursul veacurilor la popoarele orientale și occidentale, până la edițiile care se răspândesc azi în satele noastre, Alexandru cel Mare este înfățișat ca fiul natural al ultimului faraon egiptean, Nectanebus, — în versiunile noastre. Nehtinav.

Din Egipt, romanul a trecut în imperiul bizantin, de unde a călătorit mai departe, prin două traduceri latine, în Occident. Aci a fost prelucrat și transformat în versuri. Mai târziu o versiune italiană în proză a

răsbătut în Croația, unde a fost tradusă prin secolul al XIII-lea și s'a răspândit la toți Slavii.

Din Serbia, romanul a fost adus în țările noastre de către cărturarii slavi, emigrați în urma dezastrului din câmpia Mierlei și s'a răspândit la început prin copii în limba slavă; una din cele mai vechi copii slave ale romanului s'a găsit la noi și a fost făcută în anul 1562 în Mănăstirea Neamțu, din porunca Mitropolitului Grigore. Cam în aceeaș vreme, adică pe la jumătatea secolului al XVI-lea, romanul a fost tradus în românește, probabil în ținuturile Ardealului.

Prototipul traducerii s'a pierdut, dar avem o copie făcută în anul 1620 și păstrată într'un manuscris copiat în anul 1620, în satul Sâmpetru din Ardeal.

În cuprinsul manuscrisului se află o notiță interesantă, care ne destăinuie atât numele și localitatea copistului, cât și ceva din psihologia clerului de pe vremuri, care trecea dela legendele religioase la romanul de vitejie, iubire și moarte tragică:

„Adecă eu mult greșit și ticălos Popa Ion, din sat din Sâmpetru, scriș (=scrisei) această carte ce se chiamă Alixandrie... și mă usteniuu cât putuiu, și o scriș (=scrisei) să cetească și să socotiască bine ce este împărăție ceștii lumi, deșarte și mângănoasă...” (adică amăgitoare).

Romanul lui Alexandru cel Mare este o întrețesere de vagi amintiri istorice despre marele cuceritor, pline de anacronisme: Alexandru se luptă cu Tătarii; atacă cetatea Atinei cu tunurile; la Râm, adică la Roma, intră în biserica pe care a zidit-o Sibila, sora lui Solomon, și găsește înăuntru cartea lui Daniil prorocul.

Acțiunea este apoi învăluită într'o lumină de feerie. Alexandru, ajungând cu oștirile sale la marginile lumii locuite, întâlnește cele mai ciudate plăsmuiri pe care imaginația naivă a lumii antice și a Evului Mediu le așeza în Orientul îndepărtat: furnici uriașe care mănâncă oameni; „căpcăni”, cu cap de câne și de om.

Romanul, care a venit la noi prin filiera Occidentului medieval, păstrează încă urme imprimare de mentalitatea societății cavalești, în mijlocul căreia a fost prelucrat. Alexandru cel Mare e înfățișat cu trăsături de credință, de lealitate și de generozitate. Creștin bun, merge în pelerinaj la Ierusalim și se închină în biserica Domnului, lepădându-se de idoli și primind binecuvântarea proorocului Ieremia, care-l cădelnițează cu cădelnițe de argint. E generos, leal, plin de mărinimie, — un cavaler creștin asemeni eroilor din romanele cavalești ale evului mediu.

Acest roman, tradus la noi în secolul al XVI-lea, a fost răspândit și popularizat în numeroase copii. Pe vremea lui Brâncoveanu era destul de răspândit și a fost singurul text popular, care a fost pus sub tipar (în 1713), dar a fost așa de citit încât nici un exemplar n'a ajuns până la noi. Este și azi una din lecturile cele mai plăcute ale maselor noastre populare.

Călătoria lui Alexandru prin pustiu la Brahmani.

Și de acolo, plecă cu oștile și merșeră 20 de zile și ajunseră la o țară cu oameni cu 6 mâni și cu 6 picioare. Și dederă tare pre oste lui Alexandru; și de grab i bătu-i Alexandru și prinse vii mulți. Și era voe lu Alexandru să-i scoată la lume de ciudă, iar ei nu știură ce mănâncă și ce beu și muriră toți de fome. Și trecu țara lor 10 zile.

Și de acolo merșeră 7 zile și ajunse o țară cu oameni cu 2 capete: dinainte ave cap de om și grăe omenește, iar din dărăt ave cap de câne și lătra cânește. Și de aceea prinse Alecsandru mulți și-i ucise pre toți. Și trecu țara lor 7 zile.

Și mai merșeră 15 zile și ajunseră până la un ostrov și să vede de cee parte de apă, și să vede copaci nalt și oameni cu țară. Și i zise Alexandru să odihniască

oștile acole. Și întrăbă pre filosofi ce țară este acolo? Ei ziseră: „este acolo Edemul, ce ziceți voi Macaron, și sânt acolo Nagomudrii, omeni goli și derepții. Și au și împărat pe Evant împărat”. Și făcu Alexandru galie mare și întră în galie și cu Potolomei și Antioh și 10 voinici și luoară aur și pâne și vin. Și lăsă pre Vizantie cu oștile și trecură la ostrov și eșiră din galie. Și fu ostrovul nalt și să suiră mult până ajunseră la nește pomi nalți cu pomele dulci și supt pomi era fântâni reci și pre pomi pasări frumoase era, și cânta frumos; unele era albe, altele roșii, alte mohorite, verzi, alte pestrițe. Și lă eși un om gol nainte-le și zise: *miram brate!*. Alexandru zise: *i o văsămu radosti*. Și vru Alexandru să-i dumărască cu el; el nu vru, ce zise: „pasă nainte până la împăratul; iacătă-l unde șade”. Și șede supt un copaciu nalt și frumos. Și ave de tote pomele într’insul. Și era nește pasări cu penele galbine ca aurul și cânta nește cântece menunate. Și el șede în jițul de aur și cu cunună de aur în cap și gol. Și era fântână supt picioarele lui. Și merse Alexandru la el. Și-l văzu Evant împărat și bătu cu capul și-i zise: „o Alexandre, împărat de lume nevolnică și ticălnică, și totă lume lua-veri și moșie ta nu veri mai vede și te vei sui pă’în ceriu și te vei pogori până la iad și tot pământul loa-veri și în pământ intra-vei”. Alexandru sărută-i mâna. Elu-l puse lângă el în jițul lui de aur și-l sărută pre Alexandru și-l blagoslovi pre cap Alexandru grăi lu Evant: „împărate, că ce-mi ziseși acel cuvânt”. Evant zise: „nu să cade a poftori cuvântul omului înțelept”. Alexandru zise: „împărate Evant, de ți-e cu voe, să-ți aducem poclon de la noi”. Evant zise: „aduceți”. Și aduseră o tepsie cu galbini și altă cu pâine albă și un condir cu vin roșiu. Și-l văzu Evant și zise: „nu e dat noa aceste să mâncăm c’este dat voa să mâncăți; ce deșertați condirul să vă dau eu voa poclon”. Și deșertară condirul; și-l luo

Evant și-l împlu de apă de supt picioarele lui, din fântână, și-l dede lu Alexandru: „ține un poclon de la mine ție”. Alexandru zise: „de ce este bună aciasta”? El zise: „când îmbătrânește omul și, de să va scălda, el va întineri și fi-va ca de 30 de ani”. Și socoti Alexandru că: deca voiu bătrâni, cu aciasta mă voiu scălda; și iară voi fi tinăr și nu voiu mai muri. Și astupă condiriul bine și-l pecetlui și-l dede la un aprod să-l tot păzască până va fi el. Alexandru zise: „o

Alexandria, Cetatea Impărătesei Cleofila cu palatul ei.
După un ms. copiat de Năstase Negrule din Iași în 1790
(No. 869 din Biblioteca Academiei Române).

blajene Ivante, spune-mi de viața voastră și de unde-ți venit aicia și din cine sâmteti”. Evant grăi: „când făcu Dumnezeu ceriul și pământul, apoi făcu pre Adam, moșul nostru. Iară el era în rai cu Eva. Și greșiră lu Dumnezeu și-i scoseră din rai și vinit-au aicia întâi. Ș’au lăcuit aicia 500 de ani; și aice au făcut pre Cain și pe Avel; și să uciseră. Și apoi dede Dumnezeu și alt ficior înțelept și bun și blagoslovit, pre nume Sit, și

alți ficiori și fete. Și tot căuta Adam pre raiu și plânge de dulceața raiului... Și dacă să umplură 500 de ani, și mers-au la ei arhanghel Mihail și zise: Adame, să îngropi pre Avel în pământ și pre Cain, că de pământ sânt și pământ să vor face și toți căți vor naște din voi. Și la judecată toți vor învie; și fi-veți toți cu trup și cu suflet. Și scose-i deice pre Adam și pre Eva și cu feciorii lui. Și să aflare 14000 de omeni. Și eșit-au de ice la lume la țara voastră. Iară Sit el nu vru să iasă de ice cu muere lui și cu feciorii lui... și noi simtem din Sit. Și iată ședem aice și nu arăm nici sămănăm, nici secerăm; ce ne este hrana aceste pome și bem apă dulce. Și noi trăim mult; și, deca murim, noi mergem într'alt loc și mai bun de icia; și acolo sânt sufletele nostre".

Alexandru zise: „o blajene Evante, toate-m spuseși bune și dulce, spune-mi voi în ce Dumnezău credeți?” Evant zise: „noi credem în Savaoth Dumnezeu și la el cugetăm pururé și tot de el gândim și grăim de el și-l rugăm poruré și zioa și nopte”. Și să miră Alexandru; și iar grăi Alexandru: „spune-mi Evante, muieri nu văzui la voi”. Evant zise: „noi avem mueri, ce nu lăcuesc cu noi, ce lăcuesc de eleși într'alt ostrov mai nainte și sânt îngrădite cu cetate de arame. Și deca more muere, iar bărbatul nu să mai în-soră, nece e să mărită”...

Alexandru zise: „o blajene Ivante, să-mi spui dară Dumnezăi elinești unde lăcuesc, că noi așa auzim că sânt aicia la Macaron”. Evant zise: „tu caută, vede-veri pre unul aicea?”. Alexandru zise: „nu văz nice unul”. Evant zise: „așa să știți că Dumnezăi voștri, căți aveți: elinești și ai Indiei și ai Persilor, toți sânt în iad, supt pământ și-i muncesc draci pre ei; și după judecată va Savaoth să-i bage în Tartar fără fund; și munci-să-vor cu dracii apoi împreună toți netrecuți”.

Alexandru zise: „o blajene Evante, de nu m-ar fi de

Machidoneni, că nu vor pute eși la lume fără mine, iară eu ași rămâne aicia cu voi și ași vie viață în-geriască și m'aș afla la județ, aproape de raiu". Evant zise: „pasă pasă, Alexandre, că ție nu e dat să lăcuești tu aicia cu noi, ce cu lume mirului; și supt pământ în-tra-veri”.

Alexandru să sărută cu Evant împărat și plânse și să ertă unu de cătră alalt. Și merge toți Nagomudri și-l sărutară toți pre Alexandru dulce, până eși din ostrovul Macaronului. Și merse la tabără și să veseliră oștile, că să zăbăvise Alexandru acolo. Și le povesti ce văzu acolo; și să auzi de blajeni Evante.

LĂMURIRI.

ciudă, cuvânt de origine slavă, însemna în limba veche minune, minunăție; lucru curios. Să-i scoață la lume de **ciudă**, adică să-i scoață la lume pentru ciudățenia lor.

Macaron, cuvânt grecesc, **ostrovul Macaronului** = insula celor fericiți.

Nagomudri este o formațiune sârbească care traduce cuvânt de cuvânt pe grecescul *Gymnosofiști* (înțelepții, goi). Brahmanii erau numiți astfel, pentrucă, după cum se vede și din pasagiul de mai sus, nu purtau veșminte.

derepji = drepți.

Galie, galion, = corabie.

fântână = izvor.

mohorit însemna în limba veche roșu.

Miru tebe brate = este o formulă de salutare slavă păstrată de traducătorul român; înseamnă: pace ție frate. Formula slavă se păstrează până în tipăriturile de azi.

i o văsămu radosti = și în toate bucurie, formula de răspuns slavă;

condir = clondir.

Pasă formă de imperativ, păstrată în vechea limbă românească de la verbul latinesc *pasare* = a merge, a trece.

sărută-i, formă verbală cu pronumele așezat la urmă il sărută.

poffori, cuvânt slav = a repeta.

blajen, fericit. Alexandru Macedon numește pe Evant blajen și pe Nagomudri blajeni, fiindcă după moarte, pentru viața lor curată, se duc de-adreptul în raiu.

pocon, forma veche românească, corespunzătoare formei slave. Azi se zice **plocon**.

Aprod, cuvânt de origine ungurească, însemna la început: fecior de casă, paj.

tu **caută** = privește,

vede-veri, formă de viitor cu verbul ajutat **or** vei (în forma veche: **veri**) așezat la sfârșit.

munci-să-vor cu dracii = se vor chinui cu dracii

județ = judecată; **m'aș afla la județ**, adică la judecata din urmă.

Am ales într'adins acest pasagiu din Alexandria, fiindcă el a avut un ecou puternic în tradițiile poporului nostru și ale Slavilor vecini. Episodul călătoriei lui Alexandru la Brahmanii gymnosofiști a imprumutat imaginației populare datele despre **Blajini** sau **Rocmani** (o formă coruptă din Brahmani). Poporul sărbătorește Paștele Blajinilor în Duminica Tomei sau Joia după Paști, pentru „durerea de mâini, de picioare, dar mai ales pentru rodirea țarinelor”. Atunci — mai ales în Bucovina — ese în lunci și dumbrăvi cu mâncări, băuturi și lăutari”. Despre Blajini — după informații ce ni le dă S. Fl. Marian (**Sărbătorile la Români**, vol. III p. 188), poporul povestește aceleași lucruri pe care le aflăm în Alexandria despre Blajinii Nagomudri: că sunt o semănție de oameni care trăesc retrași într'o insulă, pe lângă apa Sâmbetei în hotarele raiului, că se trag din Sit, feciorul cel drept al lui Adam, „Sunt oameni supuși, ascultători, plecați întru Domnul... Petrec vieața în rugăciuni; trăesc **goi** și se hrănesc cu poame... Sunt despărțiți de femeile lor...”.

VARLAAM ȘI IOASAF.

Romanul lui Alexandru cel Mare a pătruns în literatura românească într'o epocă de mari frământări războinice, care au culminat în luptele purtate de Mihai Viteazul. În această epocă sbuciumată, povestea de vitejie a lui Alexandru cel Mare a răsunat adânc în sufletul poporului român, prins în luptele pentru apărarea țării.

Cu o jumătate de veac mai târziu, când țările noastre, bucurându-se de un răstimp de răgaz, sunt preocupate mai mult de grija organizării culturale, se traduce un nou roman, potrivit vremurilor de tihnă: *Varlaam și Ioasaf*. Traducerea aceasta, făcută în anul 1648, se datorește învățatului boier muntean Udriște Năsturel din Fierești, cumnatul lui Matei Basarab.

Romanul povestește că, pe vremea când apostolul Toma răspânda creștinismul la popoarele Răsăritului, a fost un împărat mare în India, cu numele Avenir, care prigonea cu înverșunare pe creștini. Dobândind împăratul un copil, făcu praznic mare și-i puse numele Ioasaf. Dar la ospăț, un filosof mai înțelept — scrutând mersul zodiilor — prevestește împăratului că „statul copilului nu va fi în împărăția sa, ci într'altă împărăție nouă și că va primi legea pe care el o prigonește”.

Prins de temeri, împăratul porunci să se clădească un palat împrejmuț de pretutindenți cu grădini frumoase și ca nici o întristare să nu răsbată înlăuntru. Acolo a crescut Ioasaf, fiul lui Avenir, până s'a făcut mare. Dar ajuns în vârsta primei tinerețe, Ioasaf a dorit „să-și bucure” sufletul cu vederea lumii dinafara zidurilor între care a crescut. Neputându-i-se împotrivi, împăratul i-a îngăduit să iasă ca să vadă priveliștea lumii, dar, în taină, a dat aspre porunci ca să se înlăture din calea tânărului prinț lucrurile a căror ve-

dere i-ar putea prilejui vreo amărăciune. Însă toate măsurile au fost zadarnice, căci, pe rând, Ioasaf făcu cunoștință cu treptele prin care vieața coboară spre moarte. Intr'o zi, plimbându-se, întâlnește un cocoșat și un orb și astfel află ce este *boala*; într'altă zi, văzu un om gârbov, sprijinit în toiag, și atunci află că vieața se sfârșește cu *bătrânețea*; iar în a treia zi, întâlnește în drumul său un convoiu mortuar și atunci cunoscă că vieața se topește în *moarte*.

Aceste taine desvăluite pe neașteptate, i-au răscolit adânc sufletul. Îngândurat, se retrase în palatul său și acolo stătu mai multe zile, cumpănind rosturile acestei lumi. Pe când tânărul prinț se sbătea în îndoieli, căutând să desnoade tainele ascunse ale vieții acesteia, trăia în pustiriile Senaridului, ducând vieață smerită de pustnic, un călugăr „plăcut lui Dumnezeu”, Varlaam. Acesta află — prin revelație divină — de sbumciumul în care se sbătea sufletul lui Ioasaf și se hotărăște să-i aducă mângăierea. Se îmbracă în haine de drumet, pornește cu o corabie și, ajungând la palatul domnesc, se roagă să fie îngăduit să meargă înaintea lui Ioasaf, căci vrea să-i arate o piatră nestemată care și orbilor le dă lumină.

Ajuns înlăuntru, Varlaam își descopere firea adevărată și-i vorbește cu atâta căldură, încât Ioasaf cere să fie inițiat în noua credință și primește botezul. Aflând de cele petrecute, împăratul se hotărăște să smulgă cu orice preț din sufletul fiului său aceste învățături rătăcite. Ca să-i reușească mai bine planul, pune la cale o viclenie: găsind un vrăjitor, Nahor, care semăna aidoma cu Varlaam, îl sfătuie să se prefacă că *el* e Varlaam și pe urmă, într'o discuție teologică cu filosofii păgâni, discuție susținută în fața fiului său, să se dea bătut. Nahor însă, luminat de Sfântul Duh, susținu cu atâta căldură superioritatea creștinismului, încât împăratul însuși se făcu creștin și lăsă tronul

fiului său. Ioasaf, scârbit de deșertăciunile vieții, se retrage în pustie, trăind o viață de rugăciune și post.

Romanul acesta s'a bucurat de multă trecere în toate literaturile medievale din Apus. Cercetările făcute de orientaliști, în Apus, au dovedit că romanul în originea sa, nu este decât povestea vieții lui Buda, poveste care a fost prefăcută și adaptată la creștinism, de un creștin din Persia, prin veacul al VI-lea, când creștinismul dinspre apus și budismul dinspre miazăzi-răsărit își disputau terenul în această țară.

Din Persia, romanul a trecut prin Siria în imperiul bizantin și de aci s'a răspândit în evul mediu în toate literaturile europene, fiind atribuit Sf. Ioan Damasceanul. Autoritatea Sf. Ioan Damasceanul, cum și curățenia vieții lui Varlaam și Ioasaf, a contribuit ca Biserica creștină să comemoreze pe cei doi eroi ai romanului în ziua de 27 Noemvrie. Astfel, prin intermediul acestei cărți populare, a ajuns întemeetorul budismului să fie sărbătorit sub alt nume în biserica creștină.

În literatura noastră, romanul a pătruns prin literatura slavă. Udriște Năsturel, cumnatul lui Mateiu Basarab, l-a tradus în 1648 după un text slavon. Traducerea aceasta s'a răspândit în o mulțime de copii și a avut o mare înrâurire asupra cărturarilor și prin cărturari asupra poporului, la care amintirea lui Varlaam și Ioasaf s'a păstrat până și în colinde.

Fragment din cap. VI: Varlaam pregătește pe Ioasaf pentru primirea învățaturii creștine.

Deci cum intră Varlaam și dăde bună ziua, cum să cade, zise-i feciorul împăratului să șază, și dascalul eșind, zise Iosaf bătrânului: „Arată-mi piatra cea de mult preț, de care spusu-mi-au dascalul miu, cât să fie

arlaam îmbie lui Iosaf mǎrgăritarul învățaturii mântuitoare (după Em. Turdeanu).
Ms. nr. 1398 din Biblioteca Academiei.

grăit niște lucruri mari". Iară Varlaam într'acesta chip începu vorbă cătră dânsul:

— O împărate, n'ar fi cu dreptul a grăi fără de rușine ceva cu minciună cătră măria slavei tale. Ce toate câte sunt de mine cătră ține, adevărate sânt fără nici o price. Inșă de nu voiu ispiti întâi mintea ta, nu mi să cade să-ț arăt taina...

Iară Ioasaf zise cătră dânsul:

— Eu, cinstite unchiaș, cu o jelanie și cu o pohtă neoprită caut să auz vreun cuvânt nou și bun, că s'au aprins foc în inima mea de mă arde rău și mă îmboldește a ști niscare întrebări de treabă și n'am mai aflat om tocma până acum, să-mi poată spune de acelea. Iar de ași nemeri vreun înțelept și măestru și să auzu dela dânsul cuvânt de mântuire, pare-mi că nu le-ași da pasărilor, nici fierălor, nici m'aș afla pietros și mărăcinos,¹⁾ cum ziseși tu, ci cu bună înțelegătură l-aș priimi și cu nevoie l-a păzi. Ci tu de știi ceva lucru ca acela, nu ascunde de mine, ci-mi spune, că deaca am auzit că ai venit dintr'o țară depărtată, bucuratu-mi-s'au sufletul și fui într'o bună nădejde cumcă cu tine aș nemeri ce pohtesc. Drept aceia, curând te-am adus înlăuntru la mine, cu veselie te-am priimit, ca pre unul dă cei dăprinși și crescuți cu mine; de nu-mi va fi cumva nădejdea înșelată.

Și zise Varlaam:

— Bine ai făcut și cum să cade măriei împărătești, că n'ai socotit prostia cea văzută, ci fuseși socotitoriu nădejdi ce ascunse. Că era un împărat mare și slăvit. Și fu de trecea odată în carătă poleită, cu slugi și cu boiari-și, cum să cuvine împăraților. El întânpină doi bărbați cu niște haine sparte și întinate înbrăcați, cu fețele scăzute și foarte negre. Și era știind împăratul aciasta, cum topirea trupurilor lor de truda postului și de sudorile ostenelelor s'au așa nemoșit. Deci cum

1) Varlaam povestise mai înainte pilda semănătorului.

îi văzu, într'acel cias sări din carătă și să închină lor până la pământ și să sculă de-i luo în brață și cu dragoste îi sărută.

Iară domnii și boiarii lui nu suferiră acest lucru ce nu să cuvine slavei împărătești, însă neîndrăznind a-i înputa de față, zisără unui frate ce avea împăratul, să-i grăiască, să nu aducă ocară nălțimei corunii lui. Iar grăind frăține-său împăratului și înputându-i de acea ticăloșie fără ispravă, dede împăratului răspuns, care răspuns frate-său nu-l înțelegu.

Iară acel împărat avea nărav ca acesta: când vrea scoate cuiva judecată de moarte, el trimite pristavul la poarta acelu om, cu un feliu de trâmbiță, făcută deadinsu numai drept acel lucru; al căruia glas auzindu-l omenii, știa toți că iaste cineva vinovat de moarte. Deci când fu seara, trimeasă împăratul trâmbița cea de moarte, să bucine înaintea porții caselor frăține-său. Care, trimbiță de moarte cum o auzi, să părăsi de-a mai avea zile, ci să apucă de-ș făcea scrisoare de tocmirea casei lui și să grijia de moarte toată noatea; și dimineața, să îmbracă în haine negre de jale, cu muiarea-și și cu coconii, și mearsă la ușile polatei împărătești, plângând și jeluindu-să. Și-l băgă împăratul înlăuntru și văzându-l jeluindu-se, zise:

„O nebune și nehibzuite, dară deaca te atâta spăreai tu, de pristavul frățini-tău, carele-ț iaste frate de un trup și de o cinste, căruia cu nimic nu i te știi greșit nici cât, cum mie îmi aduseși eri înputăciune căci sărutaiu pre pristavii Dumnezeuului meu, carii mai mai cu mare glas decât tâmbița vestiră mie moartea și înfricoșata întinpinarea stăpânului meu, căruia multe și mari greșale mă știu că i-am greșit? Iacă-te că-ți fățișaiu nebuniia ta și într'acel chip te spământaiu, cum vădi curând și voi fățișa și acelora ce te-au învățat și te-au îndemnat spre înputăciunea mea, ca cum ași fi făcut nebunește.

Și așa mângăind deacia pre frate-său și făcându-i folos, trimese-l la casa lui. Și porunci să facă patru lacre de lemn; le ferecă preste tot cu aur. Și porânci să bage într'însele oasă de oameni morți înpuțite și le înțări cu piroane de aur. Iar celialalte doo le unse pre deasupra cu smoală. Și doao racle de acele cu rășină; și le umplu dă pietri scumpe și de mărgăritariu de mult preț și de toate miroseniile cu miriazma cea bună. Și le închise și le legă cu niște târsini dă păr. Și chiemă pre boiarii cei ce înputase pentru intinpinarea călugărilor acelora și le pusă lacrele înmăinte, câte patru, ca să zică prețul, ce plătesc cele 2 cealealalte doao dă ce preț sânt vrednice? Ei zisără că cealé doao ferecate cu aur sânt vrédnice de mare preț, că sânt vase harnice de se pune într'însele cununi și brâne împărătești; iar cele linse cu smoală și cu reșină, zisără să fie vrednice de un preț mic și prost. Iară împăratul zise cătră dânșii: Știam și eu că veți zice voi așa, căci cu ochii trupești chipul trupesc înțălegeți. Ci nu să cade a face așa, ci să cade a vedea cu ochii cei dinlăuntru: ce zace înlăuntru, cinste au necinste?

Și porunci să deșchiză lacrele cele aurite și deșchizându-le duhni dintr'însăle o putoare rea și să ivie o vedere grozavă. Zise acum împăratul: Iată, aciasta iaste chipul celora ce sânt înbrăcați în haine luminate și să trufescu cu multă slavă și putere, iară înlăuntru plin sânt de lucruri réle și înpuțite. După aceia porânci să deșchiză și ceale smolite și unsă cu păcură; și déca le deșchiseră, pre toț câți era aicia îi veseli cu vederea frumuseții și a bunii miriazme a sculelor ce zăcea într'însăle.

Zise împăratul cătră dânșii: Știți cui să închipuesc această? Celor smeriți călugăraș, înbrăcați în cele felegi proaste, a căroră chip denafară văzându-l voi, scotiți că m'am făcut de batjocură eu, căci m'am plecat lor pân la pământ. Iar eu cu ochii minții cunoscând

cinstitele și prea înfrumusețatele sufletele lor, slăvitum'am cu atingerea ce m'am atins de dânșii. Și decât toată coroana și decât tot caftanul împărătescu mai de cinste s'a socotit pre dânșii.

Deci așa-l rușină și-l învăță să nu socotească cele ce să arată pre dinafară, ci mai vârtos să ia aminte cele ce sânt de minte și de înțăles. Ca acel creștin și înțelept împărat ai făcut și tu, priimind nădejde bună, care cumu-m pare mie nu te va înșăla.

Iară Ioasaf zise cătră dânsul: Aceastia acmu toate bine le ziseși și cu bună tocmeală. Ci eu ași pohti să știu cine e stăpânul tău, de carele la începutul cuvintelor ai zis, cum să fie grăit el de sămânțale acelea?

Text editat de Em. Turdeanu în
publicația Seminarului de istoria literaturii
române vechi de la Facultatea de litere
din București: *Cercetări literare* I, 1935)

LĂMURIRI:

făcută deadins numai derept acel lucru = numai pentru acel lucru.
tocmirea casei = întocmirea casei.

coconii = copiii.

polată = palat. Cuvântul e întrebuințat mai mult în Moldova și Transilvania; în Muntenia înseamnă: o cocioabă de scânduri pe lângă casa țărănească.

înpulăciune = imputare.

târsini = impletitură de păr negru de capră.

caftan = haină lungă până la călcăie pe care o purtau Domnii noștri (dăruită de sultan, odată cu investitura) și boierii cei mari, ca un privilegiu acordat de Domni.

ARCHIRIE și ANADAN.

Romanul a fost tradus în limba noastră din slavonește, în secolul al XVIII-lea și a circulat multă vreme în manuscrise; a fost prelucrat și tipărit de Anton Pann în 1850 și se tipărește și azi pentru masele populare.

Acțiunea se petrece în timpul regelui asirian Senaherib, Sinagrip cum îl numesc textele românești. Bătrânul sfetnic al împăratului, Archirie, neavând copii, adoptă pe nepotul său, Anadan, și, după ce-l crește cu toată grija părintească, îl duce la curte și-l înfățișează regelui, ca urmaș al său în slujbă. Archirie se retrage la țară, dar Anadan, râvnind la avutul unchiului, întinde bătrânului o cursă, în care acesta, căzând, este înfățișat regelui ca trădător și condamnat la moarte. Armașul regelui însă mântue viața bătrânului, ascunzându-l într'o hrubă. În răstimp, Faraonul Egiptului, aflând de pieirea înțeleptului Archirie, trimete solie lui Sinagrip, ca să-i deslege niște enigme. Regele asirian, neputând afla dela nici unul din sfetnicii săi deslegarea enigmei, regretă pieirea lui Archirie.

Armașul găsește atunci momentul prielnic ca să-l scoată din hrubă și să-l înfățișeze la curte. Archirie pleacă apoi în Egipt, unde desleagă toate enigmatle, și se întoarce la curtea regelui său, încărcat de cinste și de daruri. Apoi, cu învoirea regelui, pedepsește, după cum se cuvenea, pe nepotul său.

TEXT

Archirie, primind la sfârșit pe nepotul care-i pusese la cale pieirea, îi dă în fiecare zi câte-o bătaie și câte-o învățătură. Învățăturile pe care le dă sunt alcătuite din proverbe și fabule. Fabulele — ca și proverbele — sunt de-o însemnătate deosebită, dacă ne gândim la vechimea lor. În zilele noastre s'a descoperit în ruinele unei cetăți de la cataractele Nilului, un papirus cu viața lui Archirie scrisă cu cinci secole înainte erei creștine. Iată fabula din romanul lui Archirie, după ediția lui A. Pann:

„Unele îmi vorbești din gură și altele ai în cuget, ca și un lup odinioară, carele se luase după oi și cioabanul îl întrebă:

— Ce vrei lupule? Iar el răspunse, zicând:

— Nimic decât mă dor ochii și viu în urma turmei tale, că parcă îmi vine mai bine și mă lecuesc din praful, care se ridică de picioarele oilor; iar el nu venea decât ca să răpească vreun miel”.

„Lupul părul își leapădă, dar năravul nu și-l lasă. Și tu asemenea ai făcut cu mine: ca lupul când l-a dat să învețe carte. Dascălul îi zicea: A, B, C, D, iar el zicea: oaie, miel, capră, ied. — Nu așa, lupule, îi zicea dascălul, ci zi bine, cum zic eu. Iar lupul îi zicea — Ci [h]ai' de mă învață mai curând și isprăvește, că uite se apropie oile de crâng”.

(Această fabulă cu lupul a fost versificată de Anton Pann și de o poetă franceză din evul mediu: Marie de France).

VIEAȚA ȘI PILDELE LUI ESOP.

Vieața părintelui fabulei grecești este învăluită în ne-guri. Scriitorii vechi nu sunt de acord în ce privește locul nașterii lui. Frigia, Lidia, Grecia și Tracia își disputau onoarea de a fi considerate ca patria fabulistului. Cele mai vechi știri despre el le aflăm la Herodot, care ne spune despre Esop că era un Frigian, rob al unui filosof. Un alt scriitor grec adaogă despre el că, liberându-se din sclavie, ar fi călătorit prin Egipt, Babilon, Lidia, unde la curtea lui Cresus ar fi cunoscut pe Solon.

În forma în care o avem în literatura noastră, vieața lui Esop s'a contaminat în partea finală cu romanul de origine asiriană, *Archirie și Anadan*, a cărui redacție cea mai veche, a fost descoperită în Egipt, în niște suluri de papirus, datând din secolul al V-lea, dinaintea erei creștine.

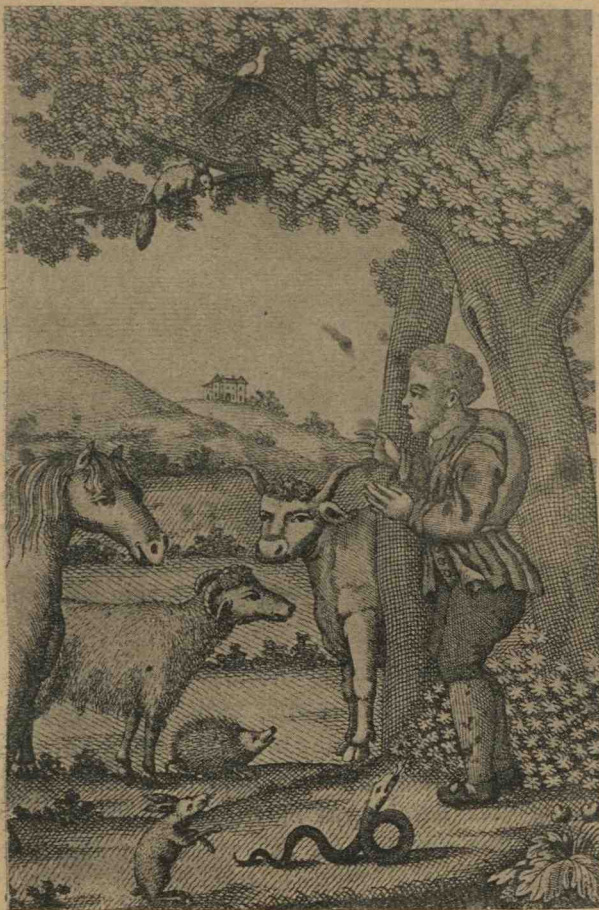
Precum vieața lui Esop, în forma pe care o avem, a crescut din elemente așa de variate ale tradiției grecești și ale culturii asiriene, tot astfel și ciclul de fabule din lumea elenică s'a amestecat cu elemente aduse din Egipt sau din Orientul semitic.

Cele mai vechi urme ale romanului sunt niște foi de papirus din secolul al IV-lea, descoperite în Egipt. Din literatura clasică greacă, romanul biografic al lui Esop a trecut în literatura bizantină și s'a răspândit la toate popoarele europene. Fabulele esopice au avut o influență considerabilă asupra fabulisticii medievale și asupra celei moderne. La Fontaine a versificat multe din ele.

În literatura noastră, romanul a fost tradus din grecește, pe vremea lui Brâncoveanu, când fabulele lui Esop intrau în programul de studii al academiei întemeiate de Șerban Basarab și de marele voevod al culturii românești.

Cel mai vechiu manuscris românesc a fost copiat de

Costea Dascălul de la biserica Șcheailor din Brașov și a circulat în copii manuscrise până la sfârșitul secolului

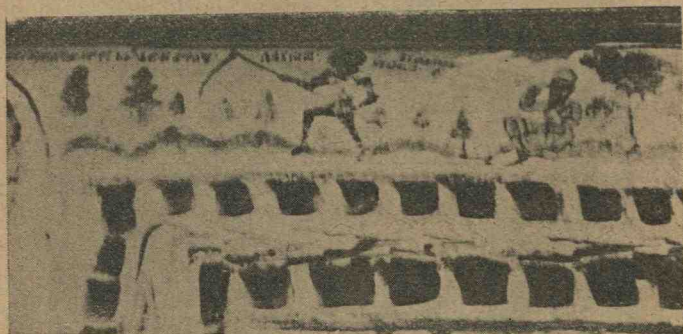

Esop, după prima tipăritură românească

al XVIII-lea, când a fost pus sub tipar împreună cu fabulele, de cărturarii ardeleni, la Sibiu.

Romanul ne înfățișează personalitatea ageră a lui Esop în contrast cu ciudățenia figurei lui (mic, cocoșat,

cu capul ținut). Este rob — în ultimul timp — al filosofului Xantus, dar dovedește în toate împrejurările un spirit pătrunzător, vioiu, îndrăzneț, predispus spre glumă, care, deși își servește cu credință stăpânul, totuși, ori decâte ori Xantus îi dă prilej, nu se dă la o parte de a-l înfunda cu glumele sale. Liberat din sclavie,

Fabula esopică „Bătrânul și moartea“ zugrăvită pe pereții bisericii din Drăgănești, județul Olt, în 1805. Se vede sus moartea cu coasa și bătrânul, care, obosit de greutatea lemnelor pe care le purta, își chiamă moartea. Când moartea sosește și-l întreabă la ce l-a chemat, el răspunde: ca să-i ajute la căratul lemnelor. (Comunicat de d-șoara Maria Golescu).

pleacă în Asia, la curtea regelui Babiloniei Lichir, unde adoptă un copil. De aci înainte viața lui este identică cu a lui Archirie. În cele din urmă se întoarce în patrie, dar este condamnat de preoții dela Delfi — de care își bătuse joc — să fie aruncat în prăpastie.

Iată aci una din poznele lui, pe care o dăm într'un text mai nou.

Pilda lui Esop cu limbile

După vr'o câteva zile Xantus, chemându-și prietenii la prânz, zise lui Esop: du-te de cumpără ce e mai bun și frumos. Iar el mergând zicea întru sine: eu voi învăța pe stăpânul să nu poruncească nebu-nește. Și a cumpărat numai limbi de porc și le-a gătit. Șezând ei la masă le-a dus la toți limbă friptă cu sare. Oaspeții mâncau laudând că a pus mai întâiu bucate filosofești, pentrucă limba este unealta vorbei. După aceea a pus limbi fierte și mai cerând alte și alte bucate, el nimic alta fără numai limbi le da. Mesenii mâniindu-se că tot aceleași bucate le dă, ziseră: până când tot limbi? că noi astăzi tot limbi mâncând, ne dor ale noastre limbi. Atunci Xantus zise supărat: nu mai ai altceva Esoape? — Zău nu! răspunse. Xantus aprinzându-se de mânie, zise: au nu ți-am poruncit, nemernicule, să cumperi ce e mai bun și mai frumos de mâncat? Esop răspunse: îți mulțumesc, stăpâne, că mă ocărăști înaintea atâtor oameni învățați și pe care îi rog să-mi spue, ce este mai bun și mai frumos în vieață? Nu este oare limba, căci toată învățătura și folosofia prin ea se arată și se învață. Dă-rile și luările, neguțătoria, închinăciunile, laudele și chiar musica. Prin ea se fac nunțile, se zidesc cetățile, se mântuesc oamenii și pe scurt să zic: prin ea toată vieața noastră stă, așa dară nimica nu este mai bun decât limba. Pentru toate acestea școlarii ziceau: că Esop bine vorbește, dar a greșit dascălul și fiecare s'a dus acasă.

A doua zi iarăși imputând ei lui Xantus, el a răspuns că: „nu din voia sa s'a întâmplat aceasta, ci din răutatea slugei sale”, iar astăzi se va schimba cina și înaintea voastră voi vorbi cu el. Deci chemându-l, i-a poruncit, să ia ce e mai prost și mai rău, să gătească mâncare, fiindcă școlarii vor mânca iarăși la dânsul. Esop a cumpărat iarăși limbi și gătindu-le le-a pus pe

masă. Iar oaspeții murmurau și cârtiau între sine zicând: iară limbi de porc. Și după aceea le-a pus limbi și iarăși și iarăși, adică toată cina a fost din limbi. Xantus mâniindu-se a zis: ce e aceasta Esoape, au doară iară ți-am poruncit să gătești de mâncare ce e mai bun și frumos? Au nu ți-am zis să cumperi ce-i mai prost și mai rău? Esop răspunse: și ce este vr'odată mai rău decât limba, o stăpâne! Au nu prin ea se strică cetățile? Oamenii prin ea se omoară? au toate minciunile, blestemurile și jurământurile strâmbe, nu se fac prin ea? au căsătoriile, domniile și împărățiile nu se strică prin ea? și pe scurt să zic: toată vieța prin ea de nenumărate răutăți se umple.

Cunoașteți proverbe populare care să ilustreze această pildă? („Limba dulce mult aduce”).

ALTE ROMANE POPULARE

Numărul romanelor populare se înmulțește în secolul al XVIII-lea; unele, ca de exemplu *Sindipa* ori *Halima*, vin tocmai din literaturile Asiei; altele, ca *Erotocrit*, vin din literatura evului mediu francez.

Halima este o colecție de fermecătoare basme arabe încadrate într'o intrigă generală, care în linii mari este următoarea: un împărat persan, îndârjit de necredința soției sale, o ucide și hotărăște să se căsătorească în fiecare zi cu câte o fată din împărăția sa, care însă a doua zi trebuia să fie omorâtă. A mers așa multă vreme, până când isteța fiică a vizirului a cerut tatălui său să fie prezentată și ea cruntului împărat. În palat însă fata, la cererea surorii sale mai mici de a-i povesti pentru ultima oară în vieța sa unul din minunatele ei basme, a început să povestească; dar, când vraja basmului era mai puternică, întrerupe povestirea, având grija să spună că partea care urmează este mai frumoasă și că, dacă sultanul îi mai dăruiește o zi, va povesti-o în seara următoare. Astfel se scurg *o mie și una de nopți*, până când se moaie inima sângerosului sultan, care, încântat de istețimea și de darul ei de povestire, o iartă.

Halima a fost tradusă la noi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, probabil în cercurile episcopiei de Râmnicul-Vâlcei, după un text grecesc tipărit în Veneția. La rândul său, textul neogrec era alcătuit din două părți: 1) *O mie și una de nopți*, care fusese tradus pe vremea lui Ludovic al XIV-lea în limba franceză, de interpretul de limbi orientale al regelui, Galland. 2) *O mie și una de zile*, o altă colecție de basme similare care fuseseră prelucrate în limba franceză, după o colecție persană, de un coleg al lui Galland. Ambele colecții fuseseră traduse în limba italiană și după acestea un Grec din Veneția a alcătuit colecția pe care a intitulat-o *Halima* și care a intrat apoi și în literatura noastră.

Erotocrit este prelucrarea unuia din cele mai frumoase romane cavalerești de la sfârșitul evului mediu francez: *Paris et Vienne*. Romanul francez a trecut în Italia, unde a fost tradus și prelucrat în versuri. Din Italia a ajuns în Creta, pe vremea când aceasta se afla sub stăpânire venețiană, și acolo un Grec, de origine italiană, l-a transformat într-o poemă, considerată azi ca cea mai frumoasă operă a literaturii grecești la începuturile ei.

Erotocrit, Fiul împăratului de Bizanț, intrând în arena luptelor de tournoi, după un manuscris românesc, zugrăvit de Petrache logofătul în 1787. Observați costumul oriental al cavalerilor : șalvarii.

În literatura noastră a fost tradusă de 3 ori, ultima dată de Anton Pann, în versuri.

Erotocritul este povestea de dragoste a unui vasal pentru fiica regelui său. În urma unor mari izbânzi vitejești, crezând că poate îndrăzni, trimete pe tatăl său la rege, să ceară mâna fetei; dar regele, îndârjit, îl trimete în exil, iar pe fată, care nu vroia să se căsătorească decât cu Erotocrit, o aruncă în temniță. Trec multe zile grele, până când Erotocrit, într'un războiu, mântuind de pieire patria și pe regele său, acesta îl iartă și îi dă fiica în căsătorie. După cum era de așteptat, poema cuprinde multe scene de viață medievală, ca de pildă o luptă cavalească de tournoi.

Importanța literaturii populare.

(Lectură în clasă).

Literatura noastră veche s'a dezvoltat în trei direcțiuni principale: religioasă, istorică, și populară scrisă.

Literatura poporană — în care cuprindem și legendele religioase apocrife — apare la noi curând după traducerea cărților fundamentale ale bisericii în ținuturile maramureșene.

În cadrul literaturii noastre vechi, ea pătrunde din limba slavă sau greacă și se răspândește în tot cursul veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea în copii manuscrite, pentruca să vadă lumina tiparului la sfârșitul secolului al XVIII-lea sau la începutul celui de al XIX-lea, când acțiunea de regenerare națională, prin școala sătească, începută de curentul ardelean, impunea publicarea cărților iubite de popor.

În dezvoltarea culturii noastre vechi, cărțile acestea au alcătuit literatura de imaginație, prin care s'au desfășurat în ceasurile de recreare, sufletele dornice de ficțiune ale cărturarilor din trecut și, prin ei, ale masei populare.

Literatura apocrifă și poporană a deschis sufletului românesc de pe vremuri o largă perspectivă spre tărâmul miraculosului magic și creștin, spre lumina ferică a Orientului: legende pioase, pline de grație naivă despre familia sfântă și copilăria Mântuitorului în cadrul patriarhal al vieții de săt; descrieri pline de culoare despre palatul reginei Candachia, cu pereții de pietre nestemate, cu mese de diamant, cu scaune de aur,

cu pahare de smaragd și de safir; lampa fermecată a lui Aladin, din „O mie și una de nopți”, cu lumea de califi și de viziri, de harehuri și cadâne, cu Bagdadul plin de grădini înflorite și de fântâni cu apă răcoroasă.

Din acest punct de vedere, textele poporane constituie pentru noi prețioase documente culturale, prin mijlocul cărora putem pătrunde și înțelege mentalitatea generațiilor dispărute.

În manuscriptele acestea cu filele mâncate de cari, îngălbenite de timp și pătate de picăturile de lumânări ale atâtor cetitori de pe vremuri, palpită încă ceva din sufletul veacurilor trecute.

Dar în afară de interesul istoric, textele acestea păstrează încă și azi un caracter de actualitate, căci, dacă în pragul veacului al XIX-lea pătrunderea culturii moderne occidentale le-a alungat din biblioteca claselor noastre orașenești, ele circulă totuși și acum în lumea satelor. Acolo, cărțile acestea își continuă încă influența lor puternică. Nu există colț din arta și literatura populară, din ciclul tradiționist al superstițiilor, care să nu fi suferit influența cărților populare. În țesătura basmelor, a colindelor, a descântecelor, a orațiilor de nuntă, a bocetelor, etc. au pătruns o sumedenie de elemente din literatura scrisă. În iconografia populară, în picturile bisericesti, în troițele ridicate de suflete pioase la răspântia drumurilor de țară, se găsesc o mulțime de scene inspirate din literatura religioasă apocrifă.

Cunoașterea adâncită a acestei ramuri de literatură veche românească aruncă o lumină așa de vie asupra vieții sufletești de acum a poporului nostru, încât studiul folclorului nu se poate despărți de acela al literaturii populare scrise.

CRONICARII

Inceputurile istoriografiei
moldovenești.

În veacurile al XV-lea, al XVI-lea, și chiar în prima jumătate a veacului al XVII-lea, toată viața culturală a neamului nostru era concentrată în jurul bisericilor și a mănăstirilor—de aceea ea are un caracter exclusiv religios. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, frânele culturii trec din mâna călugărilor și a preoților în mâna marilor boieri moldoveni. Aceștia, ridicându-se prin avere și putere, iau parte din ce în ce mai mare la conducerea statului, și de pe la jumătatea secolului al XVII-lea iau condeiul din mâna călugărilor și, sub îmboldul primit în școlile polone, prefac și continuă în limba poporului, istoria neamului lor.

Istoriografia moldovenească a început însă în limba slavonă, care era limba bisericii și a cancelariilor domnești. E probabil că îndemnul de a scrie istoria Moldovei a pornit dela Ștefan-cel-Mare.

În anii trecuți, un învățat polon a descoperit în Biblioteca de stat din München, o cronică moldovenească, tradusă în limba germană, din anul 1504. Cronică fusese adusă în Germania, se pare, de solia moldovenească sosită în acel an la Nürnberg, pentru a căuta un medic care să vindece rana marelui Domn moldovean, primită în lupta de la Chilia. Ea cuprinde numai domnia lui Ștefan-cel-Mare, dar e probabil că în originalul, care s'a scris în limba slavonă, la curtea și din porunca lui Ștefan-cel-Mare, ea începea de la descălecarea Moldovei. Acel original, care în restriștea vremurilor s'a pierdut, a fost copiat în mănăstiri și astfel, în afară de versiunea tradusă în limba germană, mai avem copii făcute în mănăstirile moldovenești: Bistrița, Putna și Slatina.

După moartea lui Ștefan-cel-Mare, istoria Moldovei a fost continuată în limba slavă de 3 călugări: *Macarie*, fost Egumen de Neamțu și apoi episcop de Roman, care a scris domnia lui Petru Rareș și a urmașilor săi (începând dela 1504 până la 1551); *Eftimie*, cronicarul lui Alexandru Lăpușneanu, care înfățișează evenimentele dintre 1542—1554 și *Azarie*, care scrie din îndemnul lui Petru Șchiopul, ducând povestirea evenimentelor dela 1551 până la 1574.

Cronicele acestea scrise în limba slavonă, deși cuprind material istoric deosebit, prezintă câteva note comune:

1. Sunt scrise în limba slavonă, care nefiind înțeleasă de masele poporului, nu putea contribui la deșteptarea conștiinței naționale. Activitatea cronicarilor, care scriu în limba slavă, nu era însuflețită de năzuința de a face operă națională, ci sufletul lor era pătruns de ideea creștină a înfrățirii și iubirii aproapelui, idee care trecea dincolo de granițele țării.

2. Călugării cari scriau istoria neamului, trăind retrași în mănăstiri, n'aveau posibilitatea să cunoască evenimentele în adevărata lor lumină. Izolați de tot ce era lumesc, n'au putut prinde dramatismul împrejurărilor care se desfășurau dincolo de zidurile mănăstirii; de aceea le înfățișează fără precizie și obiectivitate, preocuparea lor de căpetenie fiind de a le turna în fraze măestrite, după modelul hronografelor bizantine.

3. Hrăniți cu lectura legendelor hagiografice și a apocrifelor biblice erau înclinați să vadă în Domn un prototip ideal de virtuți creștinești. De aci, caracterul panegiric al cronicelor.

Astfel cronicile moldovene scrise în slavonă nu prezintă nici garanția obiectivității, și nu sunt nici expresia sentimentului național.

Ridicarea istoriei neamului la înălțimea unui instrument al conștiinței naționale se datorește marilor boieri

moldoveni, a căror viață e strâns legată de viața însăși a neamului.

Către jumătatea secolului al XVII-lea, pătura de sus — boierimea — dobândește un rol proeminent în istoria neamului. Intreaga boierime era împărțită în două partide: un partid care ținea cu Turcii și altul, care prin ajutorul creștinilor, în Moldova al Polonilor, tindea la înlăturarea suzeranității turcești. În luptele deslănțuite între aceste partide, în jurul tronului, cei învinși de partizanii Turcilor își găseau adăpost în Polonia, unde adesea-i vedem primind cetățenia polonă, întemeindu-și gospodării întinse, arendând moșii și intrând în relații de rudenie cu nobilimea din țara vecină.

Urmarea acestor legături a fost frecventarea școlilor polone de către tinerimea moldoveană.

În Polonia, încă din secolul al XVI-lea, pătrunse renașterea italiană — în urma legăturilor religioase și culturale cu Italia — provocând o deosebită înflorire literară. Dar din tot ce învățau tinerii moldoveni în școlile umaniste polone, istoria a avut un ecou mai puternic în sufletul lor. În scrierile istorice polone ale lui Dlugosz, Kromer, Bielski, etc. găseau o mulțime de știri cu privire la trecutul atât de puțin cunoscut al Moldovei lor. Era deci firesc ca aceste scrieri să le trezească interesul și să le întărească năzuința de a cunoaște trecutul neamului. În afară de aceste știri, au mai găsit în istoriografia polonă ideea originii noastre romane și a latinității limbii, idei puse în circulație de umanismul italian, care avusese o largă răspândire în Polonia.

Din rândul acestor tineri, care își făcuseră ucenicia la școlile polone, se ridică *Grigore Ureche*, întâiul dintre marii cronicari ai Moldovei.

GRIGORE URECHE.

Grigore Ureche, s'a născut cam pe la anul 1590 (data nu se cunoaște sigur). Este fiul lui Nestor Ureche, unul din cei mai bogați — avea vreo 70 de moșii — și mai puternici boieri ai vremii sale. Nestor Ureche era mare logofăt al Moldovei, când Aron Vodă primește la Constantinopol investitura pentru a doua domnie. Tatăl cronicarului avea sarcina de locțiitor de Domn. Aron Vodă, vroind atunci să scape de câțiva boieri care-i stăteau în cale, trimete lui Nistor Ureche scrisoare să-i prindă și să-i închidă; dar marele boier a preferat să-și înhame caii la trăsură și să fugă în Polonia decât să-și trădeze tovarășii. În aceste împrejurări, ajunge Grigore Ureche să urmeze în școlile polone studii „umanioare” (umaniste), după cum mărturisește și Miron Costin.

Data când Grigore Ureche se întoarce în țară nu se cunoaște. Probabil că pela începutul anului 1617, odată cu reîntoarcerea lui Nistor Ureche, să fi intrat în țară și el. În divanele boierești nu-l găsim însă decât dela anul 1631, cu rangul de mare spătar. După mai multe schimbări de Domni, ajungând în fruntea țării Vasile Lupu, Grigore Ureche este ridicat la demnitatea de Vornic al țării de jos și are în divanurile țării totdeauna cuvânt hotărîtor.

Grigore Ureche moare la 1647.

Cronica lui Gr. Ureche.

Cronica lui Grigore Ureche nu ni s'a păstrat în forma ei primitivă. Se pare că ea a intrat de timpuriu în mâna unui „Simion Dascălul” poate pentru transcriere. Acesta, transcriind textul lui Ureche, l-a amplificat, adăogând de la el capitole noi. În genere, el are grijă să spună unde adaogă: „eu Simion Dascăl, apucațu-m'am pre urma a tuturor a scrie aceste povești”, dar uneori adaogă fără să o spună. Din această cauză, este greu de despărțit partea lui Ureche de amplificările lui Simion Dascălul. Toate manuscrisurile, cunoscute până azi ne înfățișează cronica lui Grigore Ureche cu interpolările lui Simion Dascălul.

Cronica lui Grigore Ureche a fost publicată în două ediții. Prima a fost dată de M. Kogălniceanu, în colecția sa *Letopiseșele Țării Moldovii* (Iași, vol. I, 1852), cu titlul: **Domnii țării Moldovei și vieața lor**. Kogălniceanu a încercat să despartă textul lui Ureche de interpolările lui Simion Dascălul, publicând aparte, la sfârșit, în anexe: „adaosele lui Simeon Dascălul”. A doua ediție a fost publicată de C. Giurescu, după manuscriptul cel mai vechiu (care cuprinde deci cronică lui Ureche + interpolările lui Simeon Dascălul), adăugând în josul paginii variantele din celelalte manuscripte. Giurescu i-a dat titlul pe care l-a găsit în manuscripte și care pare a fi fost cel dat de Ureche: **Carte ce să chiamă leatopisăș, ce într'insa spune cursul anilor și descălecarea Țării Moldovei și vieața Domnilor**”. Ediția lui C. Giurescu a fost publicată din nou, fără aparatul critic, în colecția „Clasicii români comentați”, de C. C. Giurescu. Reproducem aci câteva fragmente din cronică.

Predoslovie.

Mulți scriitori s'au nevoit de au scris rândul și povestea țărilor și au lăsat izvod pre urmă, și bune și răle să rămâe fiilor și nepoților, și să le hie cele bune de învățătură, iară cele rele ca să se poată feri, și să se socotească, și celor bune să urmeze. Și alții pizmuind, și însemnând, și scriind, cum și eu Grigorie Urechi, care den mila lui Dumnezeu și a Domnului meu am fost Vornic Mare, cu multă nevoință am cetit cărțile și izvoadele, și ale noastre, și celor străine, și am aflat cap și începătură moșilor de unde au izvorât în țară și s'au înmulțit, și s'au lățit, ca să nu se înnece anii cei trecuți a toate țările; și apoi să nu se poată ști ce au lucrat, să se asemine hiarelor și dobitoacelor celor mute și fără minte.

Acea urmând, și măcar că se află și de alții însemnate lucrurile țării Moldovei, apucatu-m'am și eu a scriere începătura, și adaosul, mai apoi și scăderea, care se vede că au venit în zilele noastre după cum au fost întâiul țării și pământului nostru a Moldovei. Că cum se tâmplă de sânge și adaoge pohoitul apei, și iarăși de sânge scade și se împuținează, așa s'au adaos

și Moldova, care mai apoi de la alte țări s'au descălecat, și s'au lățit de sârg și fără de zăbavă.

Acele cercând, le-am îndreptatu cu nevointă, că nu numai letopisețul nostru, ce și cărți străine am cercat, ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitor de cuvinte deșerte, ce de drepte; că letopisețul nostru cel moldovenesc așa scrie de pe scurt, că nice de viața Domnilor, cari au fost toată cârma, nu alege, necum lucrurile din năuntru să aleagă; și pre scurt scriind și însemnând, de la început până la Domnia lui Petru Vodă Șchiopul, și s'au stâns, că de aice încoace n'au mai scris nimene. Nice este a se mirare, că scriitorii noștri n'au avut de unde strânge cărți; că dela lăcuiitorii dintâi n'au aflat scrisori, că n'au lăsat, ca niște oameni neașezați, și mai mult proști și necărturari, că și ei au scris din basne și din povești, ce au auzit unul de altul, iară scrisorile străinilor scriu pre larg și de ajuns, carii au fost râvnitori și herbinți nu numai ale sale să scrie, ci și cele streine. Și de acolo luând multe, și lipindu-le cu ale noastre vremi potrivit, și am scris acest letopiset, carele și de nu se va potrivi pe la multe locuri, cel ce va hi cu minte, gândesc că nu-mi va vinui; că de multe ori omul înseși cele ce vede cu ochii săi nu poate să le puie pe rând și multe sminteste, și au spune mai multe au mai puține: dar cele de demult și răsuflat de atâta vreme de ani! Ce eu, cum am aflat, așa am arătat.

GRIGORIE URECHI
Vornic Mare.

LĂMURIRI:

izvod = scriere, însemnare, manuscris, text.

de sârg = repede, în grabă.

Lucrare: Găsiți ideile principale. Care sunt motivele care l-au îndemnat pe Ureche să scrie cronica? A avut izvoare? Ce anume?

Pentru limba moldovenească.

Așijderea și limba noastră din multe limbi este făcută și ni-i mestecat graiul nostru cu a vecinilor de prin pregiur, măcar că de la Râm ne tragem și cu a lor cuvinte ni-s mestecate, cum spune și la predoslavia letopisețului celui moldovenesc de toate pre rând. Ce fiind țara mai de apoi, ca la slobozie de prin prejur viind și descălecând, din limbile lor s'au amestecat a noastră. De la Râmleni, ce le zicem Latini: pâne, ei zic panis; carne, ei zic caro; găină, ei zic galina; muiere, mulier; femeie, femina; părinte, pater; al nostru, noster și altele multe din limba latinească; și de am socoti pre amăruntul, toate cuvintele le-am înțelege. Așijderea și de la Frânci: noi zicem cal, iar ei zic caval; de la Greci: noi zicem straste, iar ei stafad; de la Leși: noi zicem prag, iar aceștia prog; de la Turci: m'am căsătorit; de la Sârbi: cracatiță, și alte multe ca acestea din toate limbile, carele nu putem să le însemnăm toate.

Și pentru aceasta se cunoaște că, cum nu-i descălecată țara de oameni așezați, așa nici legile nici tocmeala țării pre obiceiuri bune nu-s legate, ci toată dreptatea au lăsat pe cel mai mare ca să o judece; și ce i-au părut lui, ori bine ori rău, aceea au fost lege, de unde au luat și voie așa mare și vârv. Deci cumu-i voia Domnului op [să le caute] să le placă tuturor, ori cu folos ori cu paguba țării, care obiceiuri și până astăzi trăește.

LĂMURIRI.

Pasagiul de mai sus este prima manifestare literară clară a conștiinței despre originea latină a neamului și a limbii noastre.

Ea a fost însă înjosită, prin continuatorul lui Gr. Ureche, Simion Dascălul, ceea ce a provocat, după cum vom vedea mai jos, o furtună de protestare în Moldova.

Râm este forma cu care e numită Roma la cronicarii noștri. Râm-
leani = Romani.

așjiderea = asemenea

mestecai = amestecat

predoslavie = cuvânt pus înaintea (cronicii), adică prefață.

letopisej = cuvânt de origine slavă, format din lét = an, și pisati
= a scrie, deci scrierea anilor, **cronică**.

slobozie = pământ în care se puteau așeza cei ce voiau, fără să
fie îndatorați la vreo muncă sau dijmă față de stăpânul locului.

Frânci. Prin Frânci înțelegeau bătrânii noștri și pe Italiani: Așjiderea
și de la Frânci, noi zicem cal, iar ei zic caval (corect: *cavallo?*).

straste = soartă rea, suferință, durere.

stafad. Poate să fie grecescul στυφάα = asprime; dar poate fi și
o transcriere greșită pentru stafidă.

op este, de la expresia latinească **opus est** = e nevoie, trebuie.

De moartea lui Ștefan Vodă cel bun.

Văleatul 7012.

Nu multă vreme dacă s'au întors Ștefan Vodă de
la Pocuția la scaunul său la Suceava, fiind bolnav și
slab de ani, ca un om ce era, într'atâtea războaie și
osteneală și neodihnă, în 47 de ani, în toate părțile,
de se bătea cu toți, și după multe războaie cu noroc
ce-au făcut, cu mare laudă au murit, Marți, Iulie 2.

Fost-au acest Ștefan-Vodă om nu mare de stat, mânios
și de grabă vărsa sânge nevinovat; de multe ori
la ospete omora fără județ. Amintrelă era om în-
treg la fire, neleneș, și lucrul său îl știa a-l acoperi,
și unde nu gândeai acolo îl aflai. La lucruri de răz-
boaie meșter, unde era nevoie însuși se vâra, ca văzân-
du-l ai săi să nu îndărăpțeze, și pentru aceea rar răz-
boiu de nu biruia; și unde-l biruia alții, nu pierdea
nădejdea, că știindu-se căzut jos, se ridica deasupra
biruitorilor.

Mai apoi după moartea lui, și feciorul său Bogdan-Vodă urma lui luase de lucruri vitejești, cum se tâmplă, din pom bun roadă bună op să iasă.

Iară pre Ștefan-Vodă l-au îngropat țara cu multă jale și plângere, în mânăstire în Putna, care era de dânsul zidită. Atâta jale era, de plângea toți ca după un părinte al său, că cunoștea toți că s'au scăpat de mult bine și de multă apărătură. Ce după moartea lui până astăzi îi zic sfântul Ștefan-Vodă, nu pentru suflet, ce este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejești, carele nime din Domni, nici mai nainte, nici după aceea, l-au ajuns.

Lucrare în clasă: Să se analizeze portretul de mai sus din punct de vedere literar: să se scoată în relief obiectivitatea cronicarului, care alături de calitățile mari ale Domnului, înșiră și defectele lui. Să se observe meșteșugul stilistic al scriitorului, care, după ce pune întâi defectele, înșiră apoi calitățile în gradajie ascendentă, încheind într'o frumoasă apoteoză.

Când au pribegit Petru-Vodă de multe nevoi, în țara ungurească.

Văzând Petru-Vodă că-l împresoară vrăjmașii săi de toate părțile, și ai săi l-au părăsit toți, lăsat-au scaunul și s'au dat spre munți, unde, cunoscând că nici acolo nu se va putea amestui, au gândit să treacă la țara ungurească. Și așa, aflându-și cale deschisă prin târg prin Piatră, au trecut pre lângă mânăstirea Bistriței, și lăsându-se ca să poată ceva odihni deasupra mânăstirii în munte, văzu unde ca un roi de pretutindenea înconjurară mânăstirea ca să-l poată prinde; el cunoscând aceasta, au încălecat de sârg pre cal și singur au fugit să hălăduiască, în 18 zile a lui Sep-

temvrie. Și intrând în munte într'adânc, fără drum, fără povață, au dat la strâmtori, ca acelea, de nu era nici de cal, nici de pedestru, ci i-au căutat a lăsa calul. Și așa 6 zile învăluindu-se prin munte, flămând și trudit, au nimerit la un pârâu ce cura spre Săcui, și mergând spre pârâu în jos au dat peste niște păscari, carii, dacă i-au luat seama, cu dragoste l-au primit. Iară Petru-Vodă înfricoșându-se de dânșii s'a speriat, iară ei cu jurământ s'au jurat înaintea lui, cum îi vor fi cu dreptate și nimica să nu se teamă: iară el le-au dat lor 70 de galbeni. Și dacă au văzut ei galbenii, cu bucurie l-au primit, și l-au dus la otacul lor, de l-au ospătat cu pâine și cu pește fript, ospăț păscăresc, de ce-au avut și ei, și dacă au înserat, l-au îmbrăcat cu haine proaste de a lor și cu comănac în cap, și de aci l-au scos la Ardeal. Și fiind oaste ungurească tocmită de strajă la margine, i-au întrebat pre dânșii: ce oameni sunteți? Ei au zis: sântem păscari, și așa au trecut prin straja ungurească și nimenea nu l-au cunoscut.

Deci păscarii l-au dus la casa unui boiarin unguresc, carele au fost având prieteșug mare cu Petru-Vodă, ci pre domn nu l-au aflat acasă, numai pre jupâneasa lui, și pre taină i-au spus ei de Petru-Vodă. Înțelegând ea de Petru-Vodă, cu dragoste l-au primit la casa sa, și i-au făcut ospăț. Și un voinic oarecarele, ce fusese aprod la Petru-Vodă, prilejindu-se întru acel sat, fiind scăpat și el dintr'acele răutăți, îi spuseră lui de pescarii aceia ce venise din munte, și știind el că Petru-Vodă au intrat în munți, și nimica de dânșul nu se știe, și cugetând întru inima sa ca doară va putea ști ceva de Domnu-său, au mers la păscari ca să poată înțelege ceva, vre-un cuvânt dintru dânșii; și dacă i-au văzut, îndată au cunoscut pre Domnu-său Petru-Vodă și au căzut de i-au sărutat picioarele. Văzând Petru-Vodă pre credincioasă sluga sa, mult s'au bucurat și

s'au mângâiat, și multe cuvinte de taină au lăsat către dânsul, și, împlânzându-i-se inima, au adormit puținel. Nici zăbavă multă au făcut, până a odihni. Petru Vodă, iară acea jupâneasă au gătat leagăn cu cai și 12 voinici într'armați, și dacă l-au deșteptat, au șezut în leagăn numai cu aprodul, și au mers pre locuri fără drum, până au sosit la casa altui boiarin unguresc, ce și acela era prietin lui Petru-Vodă; carele, dacă l-au văzut, cu dragoste l-au primit și l-au ospătat, și îndată i-au gătat leagăn cu 6 cai, că loc de a se zăbovire nu era, că dindărăt, de pre urmă, prinsese de veste oastea de la straja ungurească, cum Petru-Vodă au trecut printre dânșii și nu l-au cunoscut, și de aci s'au pornit după dânsul a-l cerca, ca să-l poată ajunge unde va. Ci Dumnezeu, cela ce-i ocârmuitor tuturor celora ce i se roagă cu credință, au acoperit pre Petru-Vodă și i-au dat cale deșchisă și mergând cu nevoiță au sosit la Ciceu, și Sâmbătă în răsărita soarelui, Septembrie 28, au intrat Petru-Vodă în cetatea Ciceului și au închis porțile. Iară ceia ce-l gonea dindărăt, văzând că au hălăduit Petru-Vodă dinaintea lor, s'au întors înapoi.

Acolo multă plângere și tânguire era de Doamnăsa Elena, și de fii săi, de Iliăș și de Ștefan, și de fiică-sa Roxanda, și de alți căsași, pentru multă scârbă și nevoie ce le venise asupra, știind din câtă mărire au căzut la atâta pedeapsă. De aci Petru-Vodă au intrat în biserică, de s'au închinat, mulțămind lui Dumnezeu că l-au izbăvit din mânilor vrăjmașilor săi.

Iară Suleiman, împăratul turcesc, cu oștile sale în urma lui Petru-Vodă la Moldova multă pradă și scădere făcând țării și călcând țara, au ajuns până la Suceava.

LĂMURIRI.

a amistui = a ascunde.

de sârg = repede

să hălăduască = să scape cu vieață, să se mântuească.

învăluindu-se prin munte = ascunzându-se prin munți

otacul = sălaș.

comănac = căciulă.

au fost având (formă veche de conjugare formată din perfectul compus al verbului a fi și participiul verbului de conjugat) = avea.

tocmită = întocmită

aprod = copil de casă, din curtea domnească.

voinic = aci cu înțelesul de ostaș

a gătat = formă obișnuită și azi mai ales în Ardeal = a pregătit.

leagăn = căruță cu leagăn

cerca = căuta

căsași = oameni ai casei lui.

Să se observe și să se explice pitorescul unor expresii: aflându-și cale deschisă; intrând în munți, într'adânc. **Petru Vodă au intrat în munți**; că din dărăt de pre urmă prinsese veste oastea; **Dumnezeu au acoperit pe Petru Vodă și i-au dat cale deschisă**; răsărita soarelui; precum și arhaismul unor construcții sintactice: *ci i-au căutat a lăsa calul*; cu jurământ s'au jurat înaintea lui *cum îi vor fi cu dreptate* (se accentuează asupra nuanței de modalitate); oaspăț pescăresc de *ce-au avut* și ei — și altele.

Din acest capitol s'a inspirat Delavrancea în drama sa **Luceafărul** (actul V, scena IV).

Când au trimis Aron-Vodă înainte la scaun pre Oprea armașul să prindă pre o seamă de boieri.

Aron-Vodă, după obiceiul său cel rău și cumplit, dacă înțelese că i-au dat domnia de *iznoavă*, cumu-și era vrăjmaș și cumplit, nu se apucă de altă, ci iar gândi, ca ce n'au putut umplea cu rău în domnia dintâi să săvârșească cu a doua domnie. De pre cale au repezit pre credinciosul său pre Oprea, armașul cel mare, cu cărți, ca să prinză scaunul, și cu catastiv, ca pre toți, pre câți au vrut să-i piarză, ca să-i prinză, și să-i ție la închisoare, până va veni și el la scaun.

Oprea Armașul, după învățătura lui Aron-Vodă, de olac au venit, și seara au intrat în Iași; nici aiurea au

mers în gazdă, ce la odăile dărăbanilor celor ungu-rești în curte au mers, și noaptea au venit la gazda lui Ureche Logofătul, carele îl lăsase Aron-Vodă să pă-zească scaunul, și i-au arătat porunca Domnu-său. Iar el de grab, auzind de numele lui Aron-Vodă, cum ia-răși au dobândit domnia, vrând să hălăduiască de dânsul, au dat răspuns Oprei, zicând: Acesta lucru cu bucurie primesc și sânt gata să slujesc, ei numai să fie cu taină, să nu știe mâne nime că ai venit, până vom oblici pe toți, pre câți scrie catastivul să-i prindem carii pre unde vor fi, să nu cumva smintim, să obli-cească să fugă. Și așa Oprea s'au amăgit cu acesta sfat, și s'au așezat iară la dărăbani într'acea zi și în-tr'acea noapte.

Când au pribegit Ureche logofătul.

Înțelegând Ureche Logofătul de venirea lui Aron-Vodă și de porunca ce-i trimesese pre Oprea Armașul, nu cuteză să-l aștepte în țară, știind câtă groază și răutăți făcuse mai nainte în domnia dintâi, și acum a doua oară mai de mari cazne se apucă.

Ci, dacă s'au așezat Oprea la odăile dărăbanilor, aflând Ureche vreme și cale deșchisă de a se depăr-tare și de a eșire din țară, învățat-au pre gazda sa, cine va întreba a doua zi de dânsul, să spue că s'au dus acasă la Cârligătură. Așa noaptea, toată noaptea, ziua toată ziua, fugând, au eșit pre la Soroca în țara le-șească. A doua zi seara Oprea Armașul, dacă s'au dus la gazda lui Ureche Logofătul să se sfătuiască și nu l-au aflat, văzând că l-au amăgit într'acesta chip, în-dată au chemat pre alții, carii s'au tâmplat acolo, și au repezit cu cărți în toate părțile, să prinză mar-ginea. Dacă au oblicit că Ureche Logofătul au trecut Nistrul, și s'au depărtat, n'au mai avut ce face, ci s'au așezat de au ținut scaunul până la venirea lui Aron

Vodă. Iar Ureche, dacă au trecut Nistrul, s'au dus îndată unde era și alți boieri pribegi strănși, de aștepta sfârșitul lucrului.

LĂMURIRI:

de iznoavă = din nou.

să **prinză scaunul** = să cuprindă, să ocupe scaunul domnesc (tronul) până la venirea Domnului.

dărăbani = soldați din gardă.

a **oblici** = a descoperi, a afla.

Cârligătura județ în Moldova, la Prut; în 1834 s'a unit cu județul Iași.

cărji, are aci sensul de scrisori, porunci scrise în numele Domnului.

să **prinză marginea**: să închidă frontiera ca să nu poată eși Ureche Logofătul.

Observați pitorescul ori arhaismul unor expresii: **să prinză scaunul**, **să păzească scaunul**; **cale deschisă de a se depărtare**; **a repezi cu cărji să prinză marginea**, **vom oblici pe toji pe căji scie catastivul**; **să-i prindem carii pre unde vor fi**.

Caracterizare.

După cum s'a spus mai sus, cronica lui Grigore a fost de timpuriu, amplificată de Simion Dascălul. Toate manuscrisele care au ajuns până la noi — căci textele cronicelor n'au fost tipărite decât în secolul al XIX-lea — ne înfățișază cronica lui Ureche cu adaosele lui Simion Dascălul. Une ori aceste interpolări se pot recunoaște ușor, căci adnotatorul are grije să spună: „Această poveste a lui Laslău craiu ce spune că au gonit pre acești Tătari, nu o au scos Ureche Vornicul..., ci eu Simion Dascălul, o am isvodit din letopisețul cel unguresc”. Alteori însă nu spune când adaogă, și atunci este greu de distins care este partea lui Ureche și care e a lui.

În forma în care o avem, cronica vădește două personalități deosebite. Una este: Grigore Ureche, care este un spirit critic, având despre istorie concepția că

ea trebuie să dea norme de învățătură: „feciilor și nepoților, despre cele rele să se ferească... iară pe cele bune să urmeze și să învețe și să se înderepteze”. De aceea el simte nevoia de a confrunța neconținut isvoarele pământene (vechile letopisețe în limba slavă) cu cele streine (polone) ca să poată scoate adevărul. „Nu numai letopisețul nostru — spune el — ce și cărți străine am cercat, ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitoriu de cuvinte deșarte, ce de dereptate”. Simion Dascălul este dimpotrivă stăpânit mai mult de preocuparea de „a tinde poveștile” cât mai pe larg, împletind, fără discernământ, fapte istorice, consemnate în cronici, cu materialul legendar care circula în masele populare.

Deși Ureche este un spirit critic, totuși este stăpânit de un puternic suflu de patriotism. El scrie cronica împins — cum o spune singur — din dorința de a afla „cap și începătură moșilor, de unde au isvorît în această țară și s’au înmulțit” și ca să nu ne asemănăm „fiarelor și dobitoacelor celor mute”. Sentimentul patriotic se vede la Ureche și în epitetele de caldă duiosie pe care le găsește pentru a caracteriza firea și străduințele Domnilor care au apărat pământul Moldovei: „Petru Rareș, păstorul cel bun”, Bogdan „ca un străjer în toate părțile priveghia”, Sfântul Ștefan Vodă „nu pentru suflet, ci pentru lucrurile lui cele vitejești”.

Deși completează știrile din cronicile interne, cu acelea pe care le găsesc în isvoarele polone, totuși înlătură știrile polone pe care le găsea exagerate și care jigneau mândria lui de moldovean. Astfel lasă la o parte știrea pe care o găsește în cronica polonă pe care o folosește (a lui Bielski) și în care se povestește cum Ștefan cel Mare, încolțit de Turci, a venit în Polonia să ceară ajutor, primind să recunoască suveranitatea regelui și cum a îngenunchiat în cortul regal, depunând omagiul de credință, în timp ce cortul se desfăcea pen-

truca oștirea adunată să vadă umilirea marelui erou moldovean. El spune numai că Ștefan Vodă a venit la Colomea „și toate cele ce au avut mai de treabă au vorovit și apoi l-au ospătat pe Ștefan-Vodă”.

Nicăeri în adaosele lui Simion Dascălul nu găsim licărind scânteia unui sentiment național. Râvna de a „tinde poveștile mai pe larg” este la el așa de puternică, încât îl orbește și îl face să încorporeze până și o legendă ungurească despre descendența noastră din tâlharii scoși din temnițele Romei.

În sfârșit, stilul lui Ureche se caracterizează printr’o concizie și precizie într’adevăr clasice.

MIRON COSTIN.

Adaosul lui Simion Dascălul la cronica lui Grigore Ureche, privitor la originea Moldovenilor din „tâlharii Râmului”, a stârnit o adevărată furtună în lumea boierilor cărturari din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Cel dintâiu care-și ia sarcina de a înlătura ocară pe care, în naivitatea lui, o aruncase asupra neamului dascălul maramureșan, este un alt mare boier al Moldovei, Miron Costin.

Miron Costin se înrudea prin mama sa pe deoparte cu Grigore Ureche, pe de altă parte cu Domnul Miron Barnovski. Este fiul lui Ioan Costin, postelnicul lui Miron Barnovski, care chemat de țară din pribegia lui polonă, pentru a doua domnie, a fost ucis de Turci la Constantinopol. Ion Costin a trăit zilele de groază, când domnul, ducându-se să sărute — după obiceiul timpului — poala împărăției și să capete steagul domnesc, a fost închis împreună cu boierii în feroasa temniță a celor 7 turnuri. Acolo, în închisoare, Ioan Costin a aflat știrea despre decapitarea Domnului său, unchiul soției lui, când, în toiul nopții fusese ridicat din temniță într'un caic și dus pe mare înaintea vizirului, pentruca în cele din urmă să aducă tovarășilor săi din temniță știrea că sunt liberi și că li se cere să-și aleagă un nou Domn. Cu toții aleg, într'un glas, pe Moise Movilă, care însă n'are norocul să domnească mai mult de un an. În domnia lui Moise Movilă, Ioan Costin, care era hatmanul oștirii moldovene, a adus, de sigur cu știrea Domnului său și a boierilor, servicii însemnate Polonilor pe timpul asedierii unei cetăți polone. Turcii au fost siliți atunci să părăsească asediul.

Intorcându-se în Moldova și așezându-se cu trupele în jurul Iașilor, comandantul oștirilor turcești hotă-

rește ca a doua zi să pună în obezi — adică în lanțuri — pe boierii moldoveni cari îl înșelaseră. Inștiințat despre aceasta de un prieten turc și cuprins de îngrijo-

MIRON COSTIN

(după Sexil Pușcariu. Istoria lit. rom. Epoca veche).

rare, Ioan Costin părăsește Moldova, așezându-se pentru totdeauna în Polonia. Aci, dieta polonă, recunoscătoare pentru serviciile aduse, îi conferă în 1638, lui și

copiilor lui, titlul nobiliar și indigenatul polon. Miron Costin era pe atunci abia de 5 ani. Tatăl său a rămas în Polonia până la capătul vieții și astfel Miron Costin a fost adus de împrejurări să-și facă educația în acelaș mediu de înfloritoare cultură în care și-o făcuse și Grigore Ureche.

Tatăl său arendase o moșie în apropiere de orașelul Bar, care era pe vremea aceea un important centru comercial la granița Moldovei. În colegiul iezuit din acest oraș, își urma prin anii 1646 cursurile, Miron Costin.

Colegiul se afla într'o casă de piatră, împrejmuită cu grădină și era condus de fratele unuia din cei mai glorioși hatmani ai Poloniei. Cursul alcătuit din 5 clase se predă în limba latină și aci aflăm pe Miron Costin în vara anului 1647, când pe vremea „secerei”, în drumul dela conacul moșiei părintești către oraș, a fost surprins de acea năvală a lăcustelor, pe care a descris-o așa de plastic în cronica sa.

În vara anului următor, școala s'a mutat în alt oraș, deoarece în marea răscoală a Cazacilor, Earul a fost asediat de răsvrățiți și distrus în parte.

Doi ani după aceasta, Miron Costin ia asupra-și moșia tatălui său care murise, dar n'are parte să se bucure în tihnă de plăcerile vieții câmpenești, deoarece trebui să ia parte la luptele Polonilor împotriva Cazacilor.

Curând după aceasta, îl găsim întorcându-se în Moldova și adăpostit în casa unor vechi prieteni ai tatălui său, frații Toma și Iordache Cantacuzino. Vremurile erau însă și aci turburi. Curând după întoarcerea lui Miron Costin în Moldova, logofătul lui Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan, se răsvrătește împotriva Domnului său, sprijinit de Unguri și Munteni. Vasile Lupu, cu tot sprijinul vitejesc al ginerelui său Timuș, Hatmanul Cazacilor, căzut pe câmpul de luptă, este înfrânt. Cu tot

sbuciumul vremurilor care au urmat, Miron Costin a rămas statornic în țara sa.

Prin inteligența lui vie, prin cultura largă și prin caracterul său drept și dârz, el a urcat repede treptele ierarhiei boierești. A isbutit să cucerească un loc de frunte între contemporanii săi și în ceasurile grele când se simția nevoie de cineva care să reprezinte glasul Moldovei, alegerea cădea asupra lui. Neculcea povestește astfel, că, într'un rând când Turcii atacaseră Camenița, Vizirul a cerut lui Petriceicu Vodă să-i trimeată un boier cu care să discute câteva chestiuni în legătură cu nevoile oștirii turcești. Petriceicu a ales atunci dintre toți boierii țării sale „mai de treabă la voroavă” pe Miron Costin. Și iată cum ne înfățișează mai departe Neculcea întrevederea dintre Miron Costin și Vizir:

„Mergând Miron Costin la cortul Vizirului, pusu-l-au vizirul de au șezut înaintea lui și i-au zis vezirul să-i spuie drept: pare-le lor bine că au luat Impărăția Camenița, ori ba? Iară Miron Costin au răspuns că se teme a spune drept. Vizirul au zâmbit a râde și i-au zis să grăiască, să nu se teamă. Atunci Miron au zis: Sântem noi Moldovenii bucuoși să se lățească împărăția în toate părțile cât de mult, iară peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească. Atunce vezirul iar au răs și i-au zis: Drept ai grăit”.

Această sinceritate de caracter, această deprindere de a spune lucrurile drept în față, avea să-i fie mai târziu fatală.

Intorcându-se după o grea pribegie în Polonia, în timpul domniei lui Constantin Cantemir, Miron Costin este numit staroste de Putna, unde se distinge prin energia cu care a isbutit să stârpească tâlharii care ațineau drumurile.

Curând însă după aceasta, izbucnește conflictul între Cantemir și Costinești. Constantin Cantemir, un Domn bătrân, ridicat din boierimea mijlocie, fără cul-

tură, dar vestit pentru vitejia lui pe câmpul de luptă, a avut de harță cu boierimea mare. În atmosfera aceasta, Velișco, fratele lui Miron Costin, l-a împuns în câteva rânduri pentru neștiința lui de carte.

Aceste incidente au adus o înăsprire a raporturilor dintre Domn și Costinești, dar în cele din urmă lucrurile se împăcaseră, fiindcă Domnul pusese la cale logodna fiicei sale cu unul din fiii lui Miron Costin.

Dar tocmai când familia cronicarului se credea ajunsă la limanul fericirii prin această legătură se abate asupra ei, pe neașteptate, o groasnică tragedie.

Din știrile pe care ni le dă Neculcea, precum și din documentele contemporane, reiese că boierii, nemulțumiți de faptul că Domnul se rezima mai mult pe familiile boierești mai mărunte și pe mazili, ar fi urzit un complot pentru răsturnarea lui, la ospățul ce a avut loc cu prilejul căsătoriei unui cumnat al lui Velicico Costin.

Complotul a fost însă destăinuit Domnului de către unul din boieri. Din ordinul lui Cantemir, Velicico este prins și adus la curtea domnească. Când marele boier moldovean este introdus în sala palatului, Cantemir, înfuriat, l-a bătut cu buzduganul în cap și apoi l-a închis în temniță.

Cupăreștii, care erau de față și care erau rivalii Costineștilor, au sfătuit pe Domn că, din moment ce l-a bătut cu buzduganul în cap, mai bine să-l omoare decât să-l lase viu. Atunci Cantemir a poruncit ca Velicico să fi decapitat în fața fiului său, Dimitrie.

Pe când se petreceau acestea la curtea domnească, Miron Costin, la moșia sa, Barboși, era copleșit de o mare durere, căci îi murise soția și era prins în pregătirile de înmormântare.

În acele clipe de durere, sosesc trimișii Domnului ca să-l ridice și pe el și să-l aducă în Iași.

Slujitorii domnești, însărcinați cu această treabă, știind mânia Domnului, îl sfătuiesc să fugă spre munți, dar Miron Costin, simțindu-se cu cugetul curat, a cerut să fie dus la Iași, pentru a se desvinovăți înaintea Domnului. Pe drum însă sosește un vâtaf de aprozi, trimes de Domn, care aduce porunca sângeroasă de pe urma căreia Miron Costin este decapitat.

OPERA LUI MIRON COSTIN.

Miron Costin a avut o activitate mai mare decât Grigore Ureche. El plănuise să urzească, după modelele pe care le văzuse în Polonia, o mare istorie a Moldovei, începând dela origine până în timpurile sale. Din pricina „cumplitelor vremi” ce se abătuseră asupra Moldovei, Miron Costin nu a putut aduce la îndeplinire năzuința sa. Din toată strădania lui, ne-au rămas următoarele opere:

1. O cronică a Moldovei care începe de la anul 1595 — adică dela Aron-Vodă, unde se opriese Gr. Ureche — și merge până la Dabija-Vodă 1661, deci o perioadă de 66 de ani. Cronica poartă titlul *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-Vodă, de unde l-au părăsit Ureache Vornicul de Țara de jos, izvodit de Miron Costin.*

2. O carte de polemică îndreptată împotriva „bazei” lui Simion Dascălul în care dovedește originea noastră latină: *De neamul Moldovenilor, din ce țară se trag strămoșii lor*¹⁾.

3. Două opere scrise în limba polonă, una în proză și alta în versuri, în care desbate pentru Poloni problema originii române a neamului nostru.

4. Un mic poem filosofic: *Viața lumii*, care desvolta tema biblică: „Deșertăciunea deșertăciunilor toate sunt deșertăciuni”.

1) Titlul: „*Cartea pentru descălecatul dintâi*” e dat de N. Costin și, după el, de M. Kogălniceanu.

DIN CRONICA LUI MIRON COSTIN

Când și-au luat zioa bună Ștefan Gheorghie Logofătul de la Vasilie Vodă, și apoi au venit cu oști asupra-i.

Iși trimisese Ștefan Logofătul giupâneasa la țeară, în pildă că o trimite pentru trebile casei; iară el, tocma în zioa când se cântă în beserică canonul Sfântului Andreiu de la Crit, la 8 ceasuri de noapte, gătindu-se Vasilie Vodă de beserică, încă nime den boieri nu venise la curte, au mânecat să-și ia zioa bună, dându-i știre de acasă că-i este giupâneasa despre moarte, cu hârtie scornită. Și întrebând Vasilie Vodă pe Postelnicei cine den boieri este afară, i-au spus Postelnicei că este Logofătul cel mare, dvorește să ia zioa bună, că i-au venit veste de boala foarte grea a giupănesei. Se fie zis Vasilie Vodă: „ce omu fără cale Logofătul; știindu-și giupâneasa boleacă și a nu o ținere aice cu sine”. Și au zis să între să-și ia zioa bună. Intrat-au Ștefan Gheorghie Logofătul cu fața scornită de mare mahniciune, și și-au luat voia să meargă spre casă-și. Spun, se fie zis Vasilie Vodă, să afle lucrul pre voia sa. Nesciutoriu gândul omului spre ce mi-nește. Indată, fără nimică zăbavă, eșiau cele cu grije, și nu cu fiece grije au purces îndată de olac: și într'aceeași zi au sosit la Bogdana, la satul său, sub munte; și atunci era și oaste ungurească, toată cu Kemini Ianoși, pren potice, și oaste muntenească la Râmna, cu Diicul Spătariul.

Spun de Vasilie Vodă că den Beserică l-au lovit gânduri de purcesul Logofătului așa fără nădejde. Și așași a doua zi după purcesul lui, au început a sunare aeve de Unguri și de Munteni; la care sunet, văzându-se Ciogolescii cuprinși și lăsați de Logofătul cu care-și știa voroava, au stătut la grijă ca aceea cât pre

pășitul lor și pre căutătură, cine le-ar fi luat sama, le-ar fi cunoscut îndată vina. Ce, mirându-se cum vor face să fugă să-și lase casele cari erau cu totul aice în Iași, cu greu, și a doua morte este, și zilele lor sfârșite poate hi, cum zice: s'au apucat de altă îndreptătură, scriind un răvaș Ciogolea Spătariul, la Vasilie Vodă, într'acesta chip:

Milostive Doamne,

„Eu, unul den slujitorii Măriei tale cei streini, mân-când pânea și sarea Măriei tale de atâția ani, ferin-du-mă de osândă să nu-mi vie asupra pentru pânea și sarea Măriei tale care o mănânc dentr'atâția ani, îți fac știre Măriei tale pentru Ștefan Gheorghie, Logo-fătul cel mare, că-ți este adevărat veclean, și s'au agiuns cu Racoți și cu Domnul muntesc, și sunt gata oștile și a lui Racoți și a lui Matei Vodă să vie asupra Măriei tale; de care lucru adevărat, adevărat să crezi Măria ta că nu este într'altu chip”.

Și dacă a scris răvașul Ciogolea Spătariul, au che-mat la sine pre Iosaf, Egumenul de la Aron Vodă, care era pre acele vremi, dohovnic tuturor boerilor și cu ispovedanie giurând pre Egumenul se nu-l vă-dească cine este și întâiu să arate răvașul lui Iordaki vel Visternic, apoi la Domnie, l-au legat cu mare giurământ așa să facă. Mirându-se călugărul de un lucru ca acela, au mers cu răvașul acela la Iordaki Visternicul; care, dacă au înțeles, și știind cum s'au sunat aceste și den alte părți, îndată au stătut la mare voie rea, ca un om întreg la totă firea. S'au lepădat îndată de răvaș și au zis Egumenului numai să meargă se dea răvașul la Domnie; și au mers și l-au dat la Vasilie Vodă. Și îndată ce l-au înțeles s'au simțit cuprins de primejdie și au stătut cu mare strânsore asupra Egumenului să-i spuie de la

cine au eșit acel răvaș. Au statut d'întâiu călugărul foarte tare, primind și morte, iară a vedire nu poate, că era dat cu taină de ispovedanie răvașul. Iară dacă s'au strâns boierii la sfat, și arătând călugărului și munca, Vasilie Vodă, ca pentru un lucru ca acela ce se atinge de domnie și de atâte case, deci luându-și Eghemenul și dela Vlădica Varlaam, ce era pre atunci Mitropolit, deslegare, au spus călugărul anume cine au dat răvașul. Și îndată chiemând Vasilie Vodă pre Ciogolea Spătariul, i-au spus toate deamănuntul, și cum este și Ștefan Serdariul tot într'acela gând și la acela sfat.

Cu puține cuvinte i-au muștrat Vasilie Vodă pre amândoi Ciogolescii. Ce amândoi se apărau că n'au primit aceste, ce i-au fost tot cu credință, și de ar trimite măcar pre unul dintre dânșii să aducă de grumazi pre Ștefan Gheorghe Logofătul; ce să fie zis Vasilie Vodă; în zadar această slujbă acum; să-mi fiți spus aceste până era în Iași Logofătul. Deci, pre Ciogolesci i-au pus la închisoare; iară în urma Logofătului au repezit pre Sculi, apoi pre Iacomii ce era vătav de Aprozi și pre Alexandru Costin, cu carte la Ștefan Gheorghie Logofătul numai să vie cum mai curând la Curte, pentru mari trebi ce au nemerit de la Imperăție. Incă la mai mari griji era Vasilie Vodă pentru Ștefan Serdariul, fiind atâte oști pre acele vremi, și marginea toată pre sama lui. Și îndată au scris cărți și la Ștefan Serdariul să vie cât mai de sârg la curte.

Predoslovia.

Adică mai înainte cuvântare, din descălecatul țării Moldovei de întâiu și al neamului moldovenesc.

Către cetitorii acestei cărți

Inceputul țărilor acestora și al neamului moldovenesc și muntenesc și în țările ungurești cu acest nume, Români până astăzi, de unde sunt veniți întru aceste părți de pământ, a scrie multă vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru. Să încep osteneala aceasta după atâtea veacuri, de la descălecatul țărilor de'ntâi, de la Traian împăratul Râmului, cu câteva sute de ani peste mie trecute, se sperie gândul. A lăsa iarăși nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimei durere. Biruit-au gândul să mă apuc de această osteneală, să scot lumea la vedere feliul neamului, din ce isvor și seminție sunt locuitorii țării noastre a Moldovei și așa și a țării Muntenesti, precum s'au scris mai sus, și a Românilor din țerile ungurești; că tot un neam sunt, și odată descălecați? de unde sunt veniți strămoșii lor pe aceste locuri? sub ce nume au fost întâiu la descălecatul lor, și de când s'au deosebit și au numele acesta de acum Moldovean și Muntean? în ce parte de lume este Moldova, hotarele ei, pre unde au fost întâi? ce limbă ținea întâi și până acuma? cine au locuit mai înainte de noi pre acest pământ, și sub ce nume scos, la știrea tuturor să fie.

Zice-va cineva: prietine, târziu este! După sutele de ani, cum se vor putea ști istoriile adevărate de atâtea veacuri? Răspunz eu: Lasat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minții omenești: scrisoarea, dintru care dacă se va nevoi omul, cele trecute cu multe vremi le va putea ști și le va putea oblici, și nu numai lucrurile lumi, staturile și începuturile țărilor, ce și singură

lumea, cerul, pământul că sunt zidite de cuvântul lui Dumnezeu celui puternic.....

Indemnata-m'au firea mai mult de știința acestei țări de începutul și de descălecatul ei cel întâi, toate alte țeri știind începuturile sale. Laud osârdia lui Ureche Vornicul, carele au făcut din dragostea țerii Letopisețul său; însă dela Dragoș Vodă, din descălecatul al doilea al țerii aceștia a Moldovei, din Maramureși, scrie; iară de descălecatul cel întâi cu Romani, adecă Râmleni, când au descălecat Traian, împăratul Râmului cu Romani, nemica nu pomenește, numai cât însemnează la un loc, că au mai fost țeara odată descălecată, și s'au pustiit de Tătari; ori că nu au avut cărți, ori că au fost destul a scrie de mai scurte veacuri. Destul de dânsul și atâta, cum poate fie cine să zică: Numai lui de această țară i-au fost milă, să nu rămâie întru întunecul neștiinței. Că celelalte ce mai sunt scrise, adăușetură de un Eustratie Logofătul și de un Simion Dascălul și de un Misail Călugărul, nu leatopiseție, ce sunt ocări și basne, care și acele nu puține.

A doua îndemnare mi-au fost, că mi-se pare, bine nu știu, că n'am văzut leatopisețul lui Eustratie Logofătul, dar cum am înțeles din câțiva boeri, și mai ales din Nicolae Buhuș, ce au fost Logofăt mare, pre acest Simeon Dascălu, Eustratie Logofătul l-au fătat cu basnele lui, și acel mahlear Misail Călugărul de la Simion Dascălul au născut, acela fiu, acestălaltu nepot; și mult mă mir de unde au aflat ei aceste basne? Că Ureche Vornicul scrie: că patruzeci și cinți de ani, de domeniile cele de'ntâi nicio scrisoare nu se află de lucrurile lor, ce se vor fi lucrat și nici străinii încă n'au știut nemica de dânsii până la Alexandru Vodă-cel-Mare și Bun. Deci s'au început istoriile leșești a se scrie, mai ales Bielskie și Martin Paskovskie, pre care i-au urmat răposatul Ureche Vornicul. Dacă n'au dară scrisoare întâi în țară și nici străinii n'au știut și nimic n'au scris,

de unde sunt dară aceste basne: că sunt moșii țerei aceștia din temnițele Râmului, dați întru ajutorul lui Laslău craiul unguresc; și Românii erau atunci, la acea vreme, în Maramurăș, în zilele acelu craiu a lui Laslău, iar cești dincoace unde este acmu, Moldova, iar cei dincolo unde este acmu țeara muntenescă, iar prin munți pre Olt, unde și acmu se numește țara Oltului, și Românii cei descălecați de Traian împăratul Râmului în Ardeal.

Eu, iubite cetitoriule, nicăire n'am aflat, nici la un istoric, nici Latin, nici Leah, nici Ungur — și în vieța mea, Dumnezeu știe cu ce dragoste eram pururea la istorie, iată că și până la această vârstă! — iar de aceste basne ce au scris ei, să deé seama ei și de această ocară. Și nici este șagă a scrie ocară vecinică unui neam, norod; că scrisoarea este vecinică; și când ocărim întru vreo zi pre cineva, este cu greu a răbda, dară încă și în veci? Eu voi da seama de ale mele câte scriu!

Făcutu-ți-am isvod întâiași dată de mari și vestiți istorici, căroră trăesc și acmu scrisorile în lume, și vor trăi în veci. Și așa am nevoit să nu-mi fie grijă, de ar cădea această carte ori pre a cui mână, și din străini cari caută și cearcă de amănuntul smintelele a istoriei lor. Ei sunt povățuitorii mei; ei răspund și pizmașilor neamului acestor țeri și zavistnicilor și întâiu unui Enea Silvie și cu următorii lui.

Insă acest istoric nu așa greu neprietin este cât numai acest nume Vlah de pe Flah hatmanul că este, scrie, unde s'au alunecat și săracul Ureche Vornicul. Credem neputinței omenești! Iar este altul, de neamul său Leah, Ian Zamoskie, carele orb năvălește, că nu sunt Moldovenii nici Muntenii din Râmleni; ci trecând pe aice, pre aceste locuri, Traian împăratul Râmului, și lăsând slujitori de pază, au apucat o seamă de Daci limba râmlenească. Vedeavei apoi cuvintelor lui răs-

puns și ocară, nu dela mine, ci dela istoricii, carii sunt povățuitorii mei, la rândul său.

Puternicul Dumnezeu, cinstite și iubite cetitorule, să-ți dăruiască după aceste cumplite vremi a anilor noștri, cândva și mai sloboade veacuri, întru care, pre lângă alte trebi, să aibi vreme și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă; că nu este alta și mai frumoasă și mai de folos în toată vieța omului zăbavă decât cetitul cărților; căci cu cetitul cărților și a scripturei cunoaștem pre Ziditorul nostru Dumnezeu; cu cetitul laudă îi facem, pentru toate a lui către noi bunătăți; cu cetitul, pentru greșelele noastre milostivu-l facem; din scriptură înțelegem minunate și vecinice faptele lui, a face fericită vieța și nemuritoare agonisește nume. Singur Mântuitorul nostru Domnul și Dumnezeu, Iisus Hristos, ne învață zicând: „Ispitiți Scripturile”. Scriptura depărtate locuri de ochii noștri ne învață, cu acele trecute vremi să pricepem cele viitoare. Cetește cu bună sănătate, și primește a noastră cu dragoste osteneală.

De toate fericiri și daruri dela Dumnezeu voit.

MIRON COSTIN

care am fost logofăt mare în Moldova.

DE NEAMUL MOLDOVENILOR, DIN CE ȚARĂ SE TRAG STRĂMOȘII LOR

Are următoarele capitole : I De Italia ; II De împărăția Râmului ; III De Daci ; IV De Traian împăratul ; V De numele neamului acestor țări și de port și de legea creștinească de unde au luat.

Descălcarea Daciei. (Colonizarea) (c. IV).

De ar întreba neștine, atâtea descălecături în lume de unde așa mulțime de oameni numai la Italia, să iasă atâtea țări descălecate dintr'însa, trebuie să știe că în ceia țară au fost pre acele vacuri scaunul împărăției, orașul Râmul, care oraș nu cum sânt acmu împărățiile, ce au ținut toată lumea, dela apus până aproape și tot răsăritul, fără puține împărății la răsărit pre care acmu nice primia, iară soli cu daruri toate acele țări trimita.

Spre amiazăzi până unde se închide lumea cu ocheanul supt împărăția Râmului au fost, și spre miazănoapte numai nește unghiuri pre lângă mări nemțești, unde este crăia acmu a Dani[e]ji și a Șvedului — acele țări drept nemțești sânt și un neam — acelea numai au hălăduit de n'au fost supuse subț Râm niceodată. Curea dară din toată lumea la Italia să fie și în volnicia Italiei șpani adecă șliahtici. Si a doao pricină, nu este în toată lumea altă parte de lume pământ ca Italia de tot bișugul și dezmiardat, cât bine i-au zis raiful pământului. A treia pricină și mai mare decât acele doă ce s'au pomenit, că Râmlenii din toată lumea lua a zecea [parte] din oamenii tineri, cum lua Turcii din Rumele. Zicea Râmlenii acelor oameni *obsides*, adecă zălog de credința țărilor. Si pre aceia îi punea de-i învăța ca la școală la oștenii, și cari era pre la școale, încă supt steaguri, le zicea *tirones* (sfântul mucenic Stratilat Tiron dintr'acei slujitori au fost). Iară dacă învăța bine cum va purta sulița, cum va muta pavăța, cum va în-

toarce sabia, îi scotea la războaie, și cu vreme din tirones eșia de le zicea *veterani*, adecă slujitori vechi, bătrâni. Acestor veterani apoi, îmbătrâniți în slujbe vestite, îi scotea de supt steaguri și le da pre la orașe, pre la sate, locuri de casă, de vii, de grădini, de pământuri. Si așa se umplea Italia de mulțime de oameni, cât nu-i cuprindea pământul.....

De ar fi acmu Istratie logofătul și fiu-său un Simion dascal și nepotu-său un Misail călugărul, cum s'ar apuca de aceasta poveste, cu basnele lor cele ce au scris, că rădăcina acestui neam, care este acmu pre aceste locuri, din temnițele Râmului este. Că Traian împăratul adevărat că dela Râm au adus și căsași, adecă dela Italia, și așa este, căsași au adus, iară nu din temnițele Râmului, ce orașeni căsași sântem, tot din slujitori așezați.

Și case de domni au așezat aicea pe la cetăți — cum și Dragoș-Vodă, mare năpaste îi este pre mărturia Maramoreșanilor, cu urechile mele am auzit, să fie fost păstor; ce este ficior unui Bogdan-Vodă, născut în Maramorăș — după ce au scos de pre aicea mulțimea de Tătari și cu Bulgărime de la Volga năbușiți, și apoi pre urmă și Atila cu Ungurii.

Din temnițe, cu sutele de mii de oameni unde s'ar afla? Și apoi femei iară atâtea tâlhărițe? Deci unde este și cât vac este, când au venit Traian pe aicea, și când s'au bătut Laslău, craiul unguresc, cu Tătarii? Intre Traian și între Laslău craiu 800 de ani sânt. Și au scris ei acești istorici, Istratie logofătul și Simion dascalul și Misail călugărul, că acesta Laslău au cerșut de la Râm oameni, și neamul Romanilor acmu trăia cu Domnii săi în Maramorăș cești dincoace, iară cei dincolo, despre Munteni, pre apa Oltului. Nu se prinde dară, cum zic aicea mano, țigănește.

Așezând Traian și Domni prin cetăți, cum zic la Leși cașteleni, cineși Domnul cu olatul său — *dominus*

de pre lătinie este la noi Domn — iară pre toate margi-
nile și locuri alese oșteni, cu nume pre atuncea țărilor
acestora, unde este acmu Moldova și Țara-Muntenească,
Dația inferior, adecă Dachia de gios, iară Ardealului și
părților celorlalte de sus — precum s'au pomenit de
hotarul Dachii în Capul de Dachia — *Dația superior*,
adecă Dachia de sus. Și supt acest nume au trăit a-
ceste țări până la al doilea descălecat cu Dragoș-Vodă.

Și acum mulți ne zic, țării noastre și Țării-Munte-
nești, streinii, Dația. Inșă norodul, neamul lăcuitorilor,
nu ș'au schimbat numele său, ce tot *Romanus*, apoi
cu vreme și îndelungate vacuri *Roman*, apoi *Români*
până astăzi. Și țările megiașii — știind de unde au
eșit neamul acesta, că dela Italia, cării țări îi zic stre-
inii Vloh, Vlah, unii Vallios, Ungurii Olaš — de pre
Vloh, adecă Italian, au zis Vlah, și Munteniei Valahia
mai târziu.

Lucrare în clasă: Să se scoată în relief ideile principale din acest
capitol și să se pună în legătură cu cunoștințele actuale despre colo-
nizarea romană.

LĂMURIRI:

curea = curgea.

spani = conducătorii unor regiuni.

șleahțici, nobil polon; *șleahță*, nobilime polonă; de aci sensul de
azi; partid, clică.

bișug = belșug.

pavăță = pavăză.

Misail călugărul este un alt adnotator al cronicei lui Ureche.

olat = ținut, regiune; în Maramureș înseamnă azi: toate acareturile
unei gospodării de țară: casă, grajd, șură, etc.

megieș = vecin.

Opera lui Miron Costin

Cronica de la Aron Vodă până la Dabija Vodă, înfățișează viața Moldovei pe o perioadă de 66 de ani; dar ani grei de sbuciumării: „ceste cumplite vremi de griji și suspine” — cum caracterizează cronicarul însuși, — „în care privim cumpănă mare a pământului nostru și nouă”.

Este una din epocile cele mai turburi din istoria Moldovei, în care, în războiul deslănțuit între Turci și creștini, Moldovenii sunt siliți — potrivit cu vechile capitulații — să ia parte în tabăra turcească, dar cu sufletele îndreptate către steagurile creștine. Această stare de lucruri împarte Moldova în două tabere, una care rămăsese credincioasă Turcilor, alta care, însuflețită de succesele efemere ale creștinilor, nădăjduia să scuture suzeranitatea turcească prin ajutorul Polonilor. În luptele fratricide dintre partidele boierești, multe familii au fost silite să apuce drumul pribegiei multe capete au căzut în țărână și atâția din ai noștri au sfârșit în întunecoasele temnițe ale Constantinopolului.

Prins în vârtoarea acestor vremuri aprige, Miron Costin a zugrăvit cu un real talent drama puternică pe care o trăea contimporanii săi. El are o imaginație caldă și un deosebit dar de a prinde, din vălmășagul faptelor banale, amănuntele caracteristice, care singure au darul de a învia oamenii și vremurile dispărute. S'a văzut mai sus scena plină de mișcare și viață a plecării logofătului Gheorghe Ștefan din Iași. Astfel de scene sunt multe în cronica lui. Iată de pildă ce plastic — și în acelaș timp concis — ne înfățișează cronicarul domnia tiranică și caracterul sângheros al lui Ștefan Tomșa, prins în câteva amănunte, care zugrăvesc precis familiaritatea din Domn și călău:

Avea și un Țigan, adică pierzător de oameni, gros și mare de trup; acela striga de multe ori înaintea lui, arătând la boieri:

„Doamne s'au îngrășat berbecii; buni sunt de junghiat?“, Ștefan Vodă, la aceste cuvinte, râdea și dăruia bani țiganului.

Miron Costin deși nu este un istoric, în pură accepțiune a cuvântului, se ridică totuși deasupra înaintașului său: stilul lui e mai cald, mai pitoresc; vede mai clar problema originii romane a neamului.

Prin împrejurările vieții sale, el avusese prilejul să cunoască toate cuprinsurile pământului românesc: trecuse prin Țara Românească pela Turnu Severin, unde văzuse pragurile podului lui Traian în apele Dunării; călătorise prin Ardeal și Maramureș și astfel a putut să-și dea bine seama despre unitatea neamului nostru. Este întâiul care a văzut limpede problema unității și romanității neamului românesc. Chiar despre Macedoneni are știre că sunt o ramură a Romanilor în Orient.

După Miron Costin, zelul de a scrie istoria țării îl continuă fiul său, Nicolae Costin, care face însă mai mult operă de erudiție. Istoria țării o va scrie iarăș, cu aceeași caldă svâcnire a dragostei de neam, numai Neculcea, ale cărui bogate resurse de povestitor au format un izvor de inspirație pentru literatura noastră modernă.

ION NECULCE.

Linia ascendentă a cronicarilor moldoveni se încheie cu Ion Neculce. Urmaşul spiritual al lui Miron Costin era fiul grămăticului Ienache, care se înrudea cu marele cronicar muntean, Stolnicul Constantin Cantacuzino. Ca şi Miron Costin şi Cantacuzineştii, Neculce făcea parte şi el dintre marii proprietari ai ţării.

Singurul băiat la părinţi, îndură, la vârsta de 14 ani, o groaznică dramă. În 1686, Ioan Sobieski, trecând cu armatele sale prin Moldova, a pârjolit şi distrus numeroase aşezări boiereşti. Sub urgia acestei cutropiri, a fost arsă moşia părintească Prigoreni, iar Ienache Neculce, tatăl cronicarului, prins şi tăiat în Târgu-Neamţ.

Rămas orfan, Ion Neculce a fost crescut de bunicăsa, soţia lui Iordache Cantacuzino, care, pentru a-l ţinea la adăpost de primejdii, pleacă cu el în Muntenia, la rudele lor, Cantacuzineştii.

După 4 ani de pribegie, Neculce se întoarce în Moldova, sub Constantin Cantemir, şi se înalţă, treptat-treptat, pe scara boieriei: mic slujbaş domnesc sub Constantin Cantemir, Vornic al ţării-de-jos sub Antioh Cantemir, cu care se înrudea prin căsătorie — ţinea pe o nepoată a Domnului — apogeul vieţii sale politice îl atinge sub Dimitrie Cantemir, care şi-l alege hatman şi sfetnic de mare încredere. Şi înţelegem mai bine cât de mare era preţuirea lui Dimitrie Cantemir pentru un sfetnic de taină ca Neculce, dacă ne gândim că, încă înainte de a intra în Moldova, Cantemir intrase în tainice legături cu Ruşii (prin ambasadorul rus de la Constantinopol). Ajuns Domn, el şi-a ales omul care putea să răspundă mai bine planurilor sale mari.

Dela Nicolae Costin ştim că Dimitrie Cantemir nu s'a înţeles bine cu boierii bătrâni ai ţării, prea zăbav-

nici și temători pentru o întreprindere atât de importantă, care ar fi putut să schimbe deodată mersul destinului țării. Neculce însuși ne mărturisește, cu o justificată mândrie, rolul de seamă pe care îl avea în viața țării: „Iară mai de credință, și mai ales toate treburile domniei erau după mine, Ion Neculce vel spătar”.

Ca hatman al oștirilor moldovene, Neculce a luat parte la lupta dela Stănilești și a fost, într’o grea împrejurare, de mare ajutor lui Petru cel Mare, scoțându-l din primejdia de a cădea împresurat de Turci.

În lupta dela Stănilești s’a frânt nădejdea și autonomia Moldovei. La încheerea păcii, Turcii pretindeau capul Domnului hain. Petru cel Mare a știut însă să-și scape aliatul și să-l scoată, pe ascuns, de sub amenințarea Turcilor.

Alături de Dimitrie Cantemir, au apucat drumul prăpădiei în Rusia vreo 450 de boieri și vreo 3000 de târgoveți și boierinași, plecând spre ținuturile Harcovului, unde Petru cel Mare le hărăzea sălaș și puțință de traiu. În această suită a Domnului se găsea și Neculce.

Dar boierul moldovan nu se putea împăca cu viața din Rusia. Se pare, apoi, că și Dimitrie Cantemir își mai schimbase firea: devenise închis, morocănos, neîncrezător.

Ne mai putându-se înțelege cu Domnul, chemat și de dorul de casă, Neculce cere lui Cantemir îngăduința să plece. Dar ajuns la marginea țării, îl întâmpină alte necazuri.

În lipsa lui, un boier hrăpăreț, Vornicul Lupu, unel-tind pe lângă noul Domn, Nicolae Mavrocordat, isbutise să pună stăpânire pe satele și pământurile lui. Dela marginea țării, de unde aștepta să i se deschidă drum fără primejdii spre casă, Neculce scrie Domnului, rugându-l să intervină la Poartă pentru ridicarea pedepsei. Nenorocul îl păștea însă mereu; căci, tocmai când isbutise să obțină învoirea Porții, Nicolae Ma-

vrocordat este strămutat în Muntenia, iar firmanul de grațiere dispăre, din grija interesată a Marelui vornic.

Șapte ani așteaptă Neculce dincolo de hotar, cu statornică nădejde, până când, murind vrăjmașul său, i se ridică piedicele din cale. Un proces lung începe de acum în Divanul domnesc, între Neculce și moștenitorii uzurpatorului Lupu Vornicul, pentru redobândirea moșiilor.

Din fericire ni s'au păstrat scriptele acestor desbateri, care lămuresc o lature nouă din personalitatea cronicarului nostru.

Neculce spulberă rând pe rând, cu o argumentare bine susținută, învinuirile cu care fusese împricinat. Arată că alipirea față de Rusia era în asentimentul tuturor boierilor; iar când aceștia protestează, le pune sub ochi scrisori și acte doveditoare. Apărându-se — cum se desprinde din scripte — cu multă destoinicie și putere de convingere, izbutește să câștige procesul și să scoată din stăpânirea nelegiuită a pământurilor sale pe uzurpatori.

Reabilitat în ochii Domnului și ai contemporanilor, Neculce intră din nou în viața politică a țării. În 1727, îl găsim Vornic al țării-de-jos, dregătorie pe care o mai avusese și mai înainte, iar câțiva ani mai târziu, el are cinstea să găzduiască la moșia sa, Prigoreni, pe Domnul de atunci, Grigore Ghica, cu care era în bune legături.

S'a stins din viață la adânci bătrânețe, în 1745, după ce a scris, cu rarul lui dar de povestitor, cronica țării *dela Dabija-Vodă până la anul 1743*.

La începutul letopisețului său, Neculce a așezat o serie de 42 de legende istorice, întitulate: *O seamă de cuvinte ce sânt auzite din om în om, din oameni vechi și bătrâni și în letopisețe nu sunt scrise*.

LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI DELA DABIJA VODĂ PÂNĂ LA ION MAVROCORDAT.

I. O SEAMĂ DE CUVINTE CE SÂNT AUZITE DIN OM ÎN OM, DE OAMENI VECHI ȘI BĂTRÂNI, ȘI ÎN LETOPISEȚE NU SÂNT SCRISE.

Sunt 42 de legende, multe despre Ștefan cel Mare : altarul mănăstirii Putna, aprodul Purice, mama lui Ștefan cel Mare, Daniil Sihuștru, movila lui Purcel ș. a.

Iată una despre Domnul Gheorghie Ștefan mai puțin cunoscută.

30. Gheorghie Ștefan Vodă când era logofăt mare, au fost șazănd odată în divan cu toiagul în gură. Iar Iordachi Cantacuzino cel bătrân, vel visternic: „Ce zici în fluier, dumneata logofete?” Iar el au răspuns: „Zic în fluier, să mi se coboare caprele dela munte și nu mai vinu!” El au răspuns în pildă și alții nu s'au priceput că el aștepta oștile ungurești să vie de preste munte.

II. Dabija-Vodă.

Acest domn avea obicei cu când ședea la masă și vedea niscaiva oameni săraci davorind prin ogradă, învăța de le lua câte două trei blide de bucate din masa lui, și pâne și vin, și le trimetea acelor oameni, de mânca acei oameni în ogradă. Și zicea cătră boieri: „De mult ori fi davorind ei și or fi flămânzit neavând de cheltuală”. Și făcea divanuri dese, ca să nu zăbovească oamenii mult, dacă or veni la Iași pentru nevoile lor. Și multe divanuri făcea și din ameazăzi în desară nu cădea toate prea de laudă. Așijderea el bea vin mai mult din oală roșie decât din pahar de cristal, zicând că-i mai dulce vinul din oală decât din pahar. Și el era de locul lui din ținutul Putnii. Și știind el încă din boierie că au oamenii săraci dobândă bună din vii, din toate cele rele au scornit și el acest obicei rău de vii, de pogonul de vie câte un leu să deie. Care de atunce s'au tras multă vreme la mulți domni.

Petru-cel-Mare în Iași.

Atunce Șeremet feldmarșal și cu Dimitrașco Vodă din braniște dela Țuțora dacă au oblicit că este împăratul în Iași, au lăsat oastea și au mers la împăratul de s'au împreunat. Atunce au îmblat împăratul prin toate mănăstirile de le-au văzut și din toate i-au mai plăcut mănăstirea Golia, zicând că are trei feluri de meșteșuguri, leșesc, grecesc și moschicesc. Și mult lăuda împăratul lucrurile, chipul și toate obiceiile Moldovenilor, și încă și dobitoacele acestui pământ a Moldovii, zicând că sânt frumoase.

Dimitrașco Vodă au făcut împărăției masă frumoasă în curțile domnești, în casa cea mare cu cină. Iară când au fost să șadă împăratul la masă, n'au vrut să șadă în capul mesii, ce au șezut în scaun lângă masă, iară în capul mesii au pus pre Dimitrașco Vodă, după dânsul și pre Golovchin Gavriil Ivanovici, apoi pre alți ghenerali mai gios, anume Dolhoruchi cel mijlociu, Mihail Galicin cel Mic, Sava Rogojinschi ministru, Șefer ministru, adecă visternic, Ren gheneral, Vejbah gheneral, Toma Cantacuzino spatar — că atunce fugisă din Țara Muntenească — și feciorul lui Șeremet, iar Șeremet n'au șăzut la masă, că îndată s'au întors la obuz la Țuțora — și alții din brigadiri și din polcovnici. Se ospătă și se veselia prea frumos, cu vin de Cotnar. Și lăuda vinul foarte și încă mai bine le plăcea vinul cel cu pelin. Și mult se mira cum spre partea lor nu se face vin cu pelin așa bun. Dupre ce s'au sculat dela masă, au venit și boierii țării de s'au împreunat cu împăratul. Și le-au dires împăratul cu mâna lui tuturor câte un pahar de vin. Împărăteasa și cu doamna și cu giupânesele ce se tâmplasă în Iași încă ședea la masă în casa cea mică de se cinstea.

Împăratul era om mare, mai înalt decât toți oamenii, iar nu gros, rătund la față și cam smad, oacheș și

cam arunca câte odată din cap fluturând, și nu cu mărire multă și cu pohvală mare ca alți monarhi. Și îmbla de multe ori fiecum și numai cu două trii slugi, de era de grija trebilor. Și îmbla pre gios fără de alai, ca un om prost. Iar atâta dragoste arăta împăratul cătră Dimitrașco Vodă, unde văzuse că s'au închinat de bună voia lui, că se tindea cu amândoă mânilor și cuprindea pre Dimitrașco Vodă de grumaz și-l săruta pe față, pe cap și pe ochi, ca un părinte pre un fiu al său.

Aceasta era când s'au împreunat în casa cea mică. Că atunce fiind în Iași în curțile domnești, într'o zi de dimineață numai ce au ieșit pre poarta despre grajduri pe gios, numai cu trii slugi ofițari, și au mers până în mănăstirea Triisfetitele tot pe gios. Și intrând în biserică de o au văzut, îndată au sosit careta împărătească cu tot alaiul pre obicei. Și ieșind din biserică din Triisfetitele, au purces de au mers de au văzut și celelalte mănăstiri toate, precum mai sus s'au scris.

Dupre aceste împăratul a tria zi au purces din Iași la Prut, la oastea sa. Și au poftit și pre Dimitrașco Vodă să vie cu dânsul și să-și ieie cu dânsul cinsprezece boieri, pre cari — vor plăce lui să-i cinstească acolo. Și să meargă și mitropolitul țării să slujească acolo liturghia în biserică de cort. Și au pus de au cumpărat și câteva vase de vin, să fie de cinstit oștenii — că atuncea era mai înainte cu două zile de sărbătoarea de zioa Sfinților Apostoli Petru și Pavel în post, — să facă în loc de praznic cum se zice la noi. Și fiind și numele lui Petru, avea obicei el de făcea și intr'alți ani slujitorilor lui masă. Deci Dimitrașco Vodă s'au sculat a doa zi și și-au ales boieri pre cine au socotit, împreună cu mitropolitul Ghedeon. Și s'au dus la obuz și au slujit mitropolitul liturghie în biserică de cort, iară oastea era strinsă și era făcut ca un ocol mare,

mai mare decât cuprinde curtea domnească din Iași. Mai ca pe de două ori de cumu-i curtea domnească, așa era acel ocol. De o parte era drăgănimea și de o parte tot pușcele cele mari înșirate. Deci dacă au slujit liturghia mitropolitul, au început a slobozire pușcele cele mari pre rând toate câte una, până în cinci zeci și două. Că atâtea avea luate împăratul cu sine. Apoi au început a slobozire drăgănimea, flintele, însă nu tot odată, ce începuse a slobozi de o parte, mergând focul slobozind din om în om împregiur. Ca cum ar merge fulgerul, așa mergea focul împregiur. Și era cinci rânduri tot draguni. Apoi au mers la conac. Și acolo au întins vro cinci șese corturi, unul lângă altul, de se ținea tot unul, și au pus masă supt acel cort gios pre pământ și au săpat șanț de slobozit picioarele în gios. Și au șazut împăratul și cu Dimitrașco Vodă și cu toți generalii câți era și brigadirii și polcovnicii și căpitanji, și pre de o parte dela al cincele boierii moschicești mai gios ședea și cei cincisprezece boieri moldovenști tot dearândul, cineș duple cinstea și boieria sa. Și era într'o Miercuri în post, și au mâncat toți carne pentru libovul împăratului creștinesc. Și i-au cinstit împăratul prea bine și frumos. Și mai pre urmă ne-au închinat singur împăratul cu niște vin a lui dela Franțuji, care îndată cum au băut, cum au mărmurit toți de beți bând de acel vin. Și n'au mai știut cum au dormit într'acea noapte și domnul și boierii.

A doa zi s'au tocmit și boierii cu Dimitrașco Vodă, și mitropolitul, și i-au făcut toți scrisori la mână. Și au iscălit toți și singur împăratul. Și au purces la Iași Dimitrașco Vodă și sinior Sava Rogojinschi, și au strins și pre alți boieri și arhierii carii nu se tâmplase la cinste la Prut. Și au intrat în biserica domnească pre poartă și au cântat un paraclis, și după paraclis au cetit catastihul cel de tocmală ce au făcut lui Dimi-

trașco Vodă. Și au priimit toți; și ceilalți boieri carii nu se tâmplasă la Prut. Și au iscălit toți, tot pre poncturile cele ce le-au triimes împăratul pre Luca visternicul, precum s'au pomenit mai sus.

Omorîrea lui Miron Costin.

Tot întru acel an, mai înainte de ce au mers la Soroca, strinsu-s'au toți feciorii lui Gavriliță și cu alți boeri mulți de țara de gios la nunta lui Ioan Păladi, la Băcani din sus de Bârlad. Și acolo au fost și Vornicul Velicico, fiind cumnat lui Paladi. Și stringându-se acolo la acea nuntă, au sfătuit și s'au giurat cu toții, ei în de ei, să fugă în Țara Muntenească la Brâncovanul Vodă, să le dea ajutor de cheltuială, să meargă la Poartă să pârească pe Cantemir Vodă; să-l scoată din domnie, să rădice domn dintre dânșii pe Velicico Vornicul.

Deci s'au sculat un boier dintre dânșii, anume Ilie Țifăscul, pe carele îl poreclea mai pe urmă de-i zicea Frigi-vacă, și i-au pârit la Cantemir Vodă, pe boieri, de le-au spus tot sfatul lor. Că era boierii dela o vreme prea supărați de Cantemir Vodă, că era la curtea domnească boierinași tot feciori de mojici, Codreni și Gălățeni. Și zicea Cantemir Vodă că domnul face neamurile, domnul le stinge. Și-i era uriți feciorii de boieri, să nu-i vază în ochi, după cum îi era natura lui. Și era în cinste numai Hatmanul Bogdan, ginere-seu, și cu Iordachi Visternicul Rusăt. Acești doi schivernisea și mânca țara cum le era voia. Deci boierii pre acea vreme nu mai putea suferi să fie călcați de acei doi boieri și de mojicia celorlalți mai mici de curte. Că când ieșea la țară cu slujbe boierinașii, făcea multe ne cazuri caselor celor mari a boierilor.

Deci Cantemir Vodă, cum au înțales acel sfat a boierilor, din Ilie Frige-vacă, au și răpezit într'o noapte boierenașii de ai lui și cu slujtori, să-i prindă pre toți pre acia. Deci unii au scăpat în Țara Muntenească, iar pre carii i-au prins, i-au dus la Iași. Și pre Velicico Vornicul după ce l-au dus la Iași, era zavistia mai mare despre Cupărești, împoncindu-se cu vorba mai dinainte vreme. Și avea și sială de dânsul, pentrucă era mai om decât toți. Atunce în grabă Cantemir Vodă în mânie l-au bătut cu buzduganul și l-au închis în beciu. Deci neprietenii lui Velicico atunce au și aflat vreme de au zis lui Cantemir Vodă: „De vreme că te-ai grăbit de l-ai bătut, nu-l lăsa viu. Păzește de-l omoară, că de va scăpa viu, mâne poimâne el ne va omori pre toți”. Și el încă îndată au ascultat și l-au scos noaptea, de i-au tăiat capul dinaintea porții. Pentru binele ce au făcut Velicico, de au dat știre lui Iordachi Visternicul, de au fugit în Țara Ungurească, când vrea să-l omoare Cantemir Vodă, acum i-au mulțămît și Iordachi întru acest chip ca un Grec. Și aflară atunce neprietenii vreme de ziseră lui Cantemir Vodă: „Acum, de vreme că ai omorit pe Velicico, trimete de prinde și pre frate-seu Miron Logofătul, de-l omoară. Ori vinovat, ori nevinovat, să nu scape, că apoi încă a hi mai rău și de tine și de noi”. Deci Cantemir Vodă nu și-au socotit vieața lui, că era trecut cu bătrânețile, om de șeptezăci de ani, de numai cât nu-i sosisă ceasul morții și lui, ce s'au potrivit neprietenilor și nu și-au cruțat sufletul seu. Ce ca un tiran au trimes pe Macri, Vătavul de păhărniceii, cu slujitori din Roman, de l-au luat de acolo, dela casa lui, dela Bărboși, de l-au dus până în Roman și i-au tăiat capul.

Și când l-au găsit Macri acolo la Bărboși, atunce îi murisă și giupâneasa. Și nimică nu știa de sfatul frăține-său și de a celorlalți boieri, că nu era amestecat cu ceilalți boieri la sfat. Că el pornisă atunce

pre un fecior a lui, pe Nicolai, să ia fata Ducăi Vodă dela Țarigrad, și se gătisă și cu celalalt fecior, cu Pătrașco Cămărașul, să ia fata lui Cantemir Vodă, să se încuscreze, și nici cu gândul nu gândea ca i-a veni o fortună ca aceea. Zisu-i-au slujitorii, când l-au găsit la Bărboși, să fugă, că nu-i departe în Neamțu, iară el n'au priimit, știindu-se drept. Gândea ca l-or duce la Iași și se va îndrepta. Iar după ce au venit Macri și viind zapciu după zapciu să piară, nu i-au mai îngăduit. Și au pus de l-au tăiat în Roman. Și mult s'au rugat lui Macri să-l ducă până în Iași, iară Macri, ca un om rău și de nimică, nu i-au fost milă de sufletul stăpănu-său. Și s'au grăbit de l-au omorât. Că de l-ar fi dus în Iași, poate s'ar fi îndreptat și n'ar fi perit. Că multe slugi se tâmplă la domni vrednice, de nu se grăbescu și ferescu pre stăpânii de păcat, și mai pe urmă cadu la laudă, și despre oameni, și despre stăpâni, și despre Dumnezeu. Iar acesta ca un varvar, nefiind de nimică, n'au socotit. Cantemir Vodă după aceea mult s'au căit ce au făcut. Și de multe ori plângea între toată boierimea și blăstâma pe cine l-au îndemnat de au grăbit de i-au tăiat. Că după aceea n'au trăit un an nici Cantemir Vodă, și au murit.

(Textele reproduse după ediția Al. Procopovici din *Clasicii români comentați*).

* * *

Neculce și-a scris cronică în ultimii ani ai vieții când patimele care involburaseră vieța lui sbuciumată se potoliseră. Ultimul din șirul marilor cronicari moldoveni, el zugrăvește ca un moșneag înțelept și sfătos, cu un rar talent de povestitor, vremurile de înseminare din istoria Moldovei, când contemporanii săi, înviorați de succesele creștinilor, nădăjduiau să scuture cu ajutorul Rușilor, suzeranitatea turcească. Toată

acea mișcătoare dramă pe scena căreia apar cele mai mari personalități ale veacului al XVII-lea, Petru cel Mare, Carol al XII-lea, Dimitrie Cantemir — dramă care a pus capăt domniilor pământene, este înfățișată de el pe larg și cu acele detalii, care alcătuiesc coloritul specific al vremii. El știe să găsească totdeauna cuvântul potrivit pentru a caracteriza o situație și să concentreze interesul în jurul unui eveniment. Portretele lui zugrăvite concis (de ex.: Dosofteiu, Dabija-Vodă, Dimitrie Cantemir ș. a.) sunt pline de viață.

De la Duca Vodă înainte, cronica lui ia proporțiile unor memorii de un interes palpitant: „de la Duca Vodă cel Bătrân înainte, până la domnia lui Ioan Mavrocordat, nici de pre un isvod al nimărui, ce am scris singur dintru a mea știință, câte s'au tâmplat de au fost în viața mea”. Dar ceea ce face farmecul deosebit al cronicei — ca și al legendelor culese de el — este limba neaoș moldovenească, plină de expresii și proverbe populare („grec cu piele de iepure la spate”, „calul râios găsește copaciul scorțos”) — o limbă sfătoasă, plină de căldură și pitoresc. De aceea cronica lui a fost un important izvor de inspirație pentru scriitorii veacului al XIX-lea.

Dimitrie Cantemir.

Dimitrie Cantemir este mintea cea mai erudită a trecutului românesc. El depășește cu mult pe predecesorii și pe contemporanii săi, și dacă prin unele aspecte ale operei sale istorice se ține încă de cronicari, prin altele se apropie de istoricii moderni.

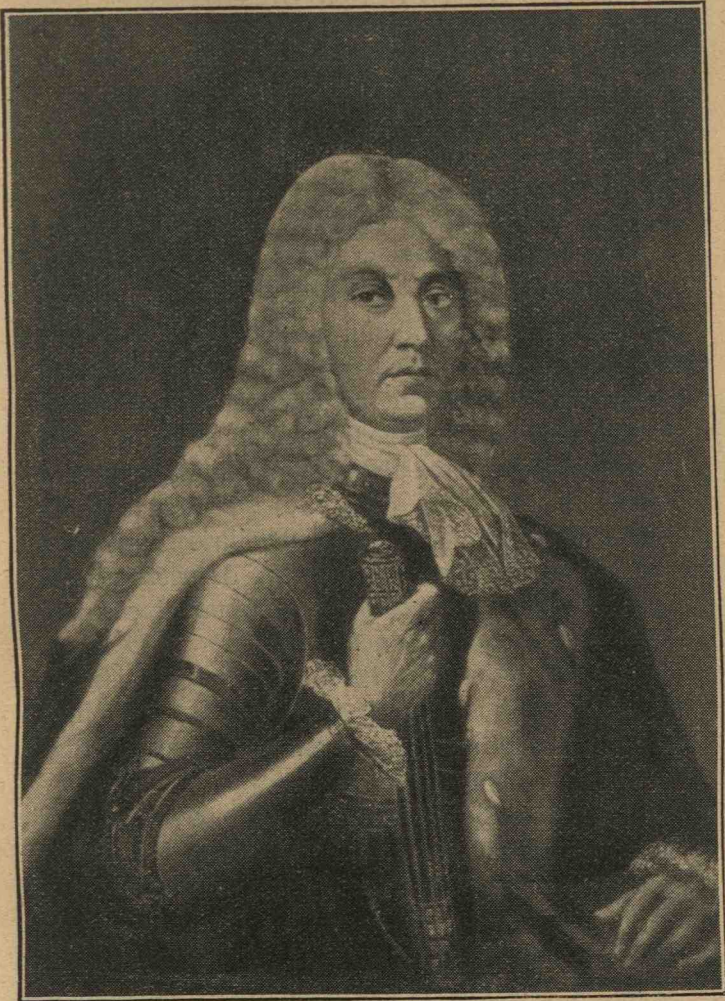
Dimitrie Cantemir, fiul mai mic al lui Constantin Cantemir, s'a născut la 26 Octombrie 1674. Tatăl său, mai înainte de a ocupa un loc de frunte în boierimea moldoveană și de a urca scaunul domniei, își oțelise sufletul, ca pribeag în țări streine, pe câmpurile de luptă, și isbutise să-și câștige faima unui viteaz încercat.

Mama sa, Ana Bantăș, era, după cum ne încredințează Dimitrie Cantemir, o femeie superioară și de o cultură aleasă; ceace nu trebuie să ne surprindă, dacă ne gândim la multe alte cazuri asemănătoare, ca de pildă la Antimia, fica lui Grigore Ureche sau la ficele lui Vasile Lupu.

Tatăl său, deși nu era el însuși un om cult, avea însă o largă simpatie pentru slova cărților, a căror înțelepciune era bucuros să o cunoască. El a adus ca instructor pentru copiii săi pe unul din cei mai învățați călugări greci de la curtea lui Șerban Cantacuzino, pe Ieremia Cacavela, care-și câștigase un nume între cărturarii din Țara Românească, prin predicele sale și prin traduceri din limba latină în limba greacă.

Cacavela a îndrumat primii pași ai tânărului Principe către studiul religiei și al filosofiei, lucru pe care ținea să-l amintească mai târziu cu mândrie într'o scrisoare pusă în fruntea celei dintâi opere a elevului său: „eu am fost plugariul care la holda minții tale am os-tenit”.

Studiile și le-a desăvârșit însă în timpul cât a stat ca ostatec al tatălui său și mai târziu în calitate de

DIMITRIE CANTEMIR

„capuchehaie” a fratelui său, în mediul cosmopolit al Constantinopolului.

Acolo, prin cultura, prin iscusința și prin talentul lui muzical, a isbutit să se introducă în cele mai înalte cercuri ale societății turcești. Nicolae Costin fiul lui Miron Costin, ne spune despre Dimitrie Cantemir, că:

„fiind el om isteț, știind și carte turcească bine, se vestise acum în tot Tarigradu numele lui, de-l chemau agii la oaspețele lor pentru prieteșug ce avea cu dânșii.... Alții zic, știind bine în tambură, îl chemau agiilor la oșpețe”.

Cu aceste rare aptitudini pentru muzică, Dimitrie Cantemir a cucerit un loc de frunte în istoria muzicii turcești, căci el a alcătuit un tratat teoretic de muzică, inventând note pentru melodiile orientale, iar ariile compuse de el trăeau până deunăzi, cântându-se pe ulițele Stambulului.

Dar acolo, în Constantinopol, Dimitrie Cantemir n'a fost atras numai către vieța ușoară de petreceri și societate, ci spiritul lui ager s'a îndreptat și către probleme de cultură mai adâncă.

Prin marii demnitari ai Porții, prieteni ai tatălui său, a intrat în societatea celor mai de frunte savanți ai vremii, ca bunioară matematicianul și filosoful Effendi Saadi, pe care-l pomenește însuși.

În aceste împrejurări el a putut să se intereseze de aproape de obiceiurile și de istoria Turcilor, pe care avea să o scrie mai târziu cu o bogăție de informație și un orizont de vedere, cum nu l-a avut nimeni până la el în Europa. În acest mediu s'a format Dimitrie Cantemir ca unul din cei mai renumiți orientaliști ai vremii sale.

De altă parte, în Constantinopol, Dimitrie Cantemir a venit în contact și cu învățații greci din jurul Patriarhiei, cari își făcuseră studiile în marile universități italiene.

Cu o largă cultură, Dimitrie Cantemir, care mai avu-
sese prilejul unei efemere domnii de o lună în 1693, is-
butind să obțină cu ajutorul numeroșilor săi prieteni din
Constantinopol, pentru a doua oară tronul, s'a întors
în Moldova, în Noemvrie 1710.

Se părea atunci că se deschide o epocă nouă pen-
tru țările noastre. După cumplitele vremi de cumpănă
pentru pământul Moldovei, pe care le-a descris în
toată dramatica lor încordare Miron Costin, Dimitrie
Cantemir năzuia să croiască un drum nou istoriei mol-
dovenеști.

Infrângerea Turcilor sub zidurile Vienei și mai apoi
dezastrul dela Zenta, dădeau impresia că Turcii au in-
trat pe panta prăbușirii. Domnii noștri, care erau ade-
sea târșiți cu sila pe câmpurile de luptă sub steagurile
turcești, apăsați de biruri din ce în ce mai grele, în-
groziți, la fiecă clipă de șovăială, de vestea invaziei
tătărești, încep să respire acum mai liniștiți. O înseni-
nare se întindea atunci și peste ținuturile românești.

La această răspântie din istoria noastră, cade dom-
nia lui Dimitrie Cantemir, care fusese în tabăra tur-
cească și văzuse cu ochii panica ce cuprinsese oștirea
după dezastrul dela Zenta. Reîntors în Constantinopol,
el aflase de strălucitele campanii ale lui Petru cel Mare
și înainte chiar de a sosi în Iași, intrase în legătură cu
Țarul prin ambasadorul rus din Constantinopol, con-
tele Tolstoi.

În marea luptă care se deschide între Ruși și Turci,
trecerea lui Dimitrie Cantemir de partea Rușilor, cu
ajutorul cărora nădăjduia să obțină autonomia țării, era
în același timp și pe placul poporului său. Când solii
lui Dimitrie Cantemir ajung la Petru cel Mare pentru
a încheia tratatul, ei găsesc ocolo pe trimișii boierilor,
veniți peste capul Domnului, să se închine Țarului.
Când apoi Dimitrie Cantemir comunică boierilor din
divan alianța cu Rușii, răspunsul acestora: „Bine ai

făcut Măria Ta de te-ai închinat, că noi ne temeam că te-ai duce la Turci, și așa aveam de gând, că, dacă te vom vedea că mergi la Turci, să te părăsim și să ne ducem să ne închinăm la Moscali" — dovedește cât de puternic era instinctul poporului în năzuința lui către liberarea de sub capitulațiunile cu păgânii.

Trecerea Prutului de către armatele rusești, intrarea lui Petru cel Mare în Iași, înfrățirea boierilor moldoveni cu cei „moschicești", victoriile efemere ale Rușilor la Galați, toate acestea păreau să deschidă orizonturi noi pentru viața românească dela începutul veacului al XVIII-lea. Dar iluziile promițătoare se sfârșesc cu dezastrul dela Stănilești. Dimitrie Cantemir abia scapă din mâna Turcilor, care-l cereau cu stăruință. Cu un spirit de deplină loialitate, Petru cel Mare ar fi spus atunci: „Mai bine voi ceda Turcilor țara mea până la Crusc, decât pe Principele care din iubire pentru mine și-a pierdut țara". Cu Dimitrie Cantemir plecau pe drumul exilului și boierii devotați între cari și hatmanul Neculcea cu un mare număr de ostași moldoveni.

Erau în total 448 de boieri și slujbași, urmați de 4000 de oameni din popor, bărbați și femei.

Petru cel Mare conferi lui Dimitrie Cantemir și moștenitorilor săi titlul de Principi ai Imperiului rusesc. Domnul pribeag se statornici în Moscova unde i se dădu, spune Neculcea: „o mie de dvoruri, care acea mie de dvoruri cuprinde 50 de sate și oameni ca 15.000, precum și 6.000 de ruble pe an și 2 perechi de case frumoase în Moscova". Dar acolo, pe pământ strein, amărît de prăbușirea planurilor sale, Dimitrie Cantemir se închisese în el și-și schimbase atitudinea față de boierii săi, căci zice Neculcea: „se scârbea de ori ce trece și ușa îi era închisă".

Doi ani mai târziu, o altă nenorocire se abate peste casa lui Dimitrie Cantemir. În 1713 îi moare soția,

Doamna Casandra, fica lui Șerban Cantacuzino, fostul Domn al Țării Românești, (unchiul lui Brâncoveanu).

În aceste vremuri de restriște, Dimitrie Cantemir își găsește singura mângâiere în scris. Se scula — ne spune preceptorul rus al copiilor săi — la ora 5 dimineața și după ce-și lua, după moda turcească, cafeaua și ciubucul, se așeza la masa de scris și lucra până la ora 12, când lua masa, apoi se odihnea puțin, pentru a-și continua lucrul neîntrerupt până seara la ora 7.

După întoarcerea lui Petru cel Mare din călătoria pe care o întreprinsese în Apus, Cantemir se strămută la Petersburg, unde, în 1719, se căsătorii cu Principesa Nastasia, fiica cneazului Trubețkoi. În răstimp însă faima lui de om învățat trecuse peste hotarele Rusiei, căci în 1714 Academia din Berlin îl alesese ca membru.

La Petresburg, Cantemir trăia pe lângă curtea Țarului, care îl numise consilier intim și îi cerea adesea sfatul. În calitate de consilier intim al Țarului, Cantemir îl însoții în campania rusească din Persia (1722—1723). Pe drum însă se agravează boala care-i ruina sănătatea: diabetul. I se dădu voie să se întoarcă acasă, dar n'apucă să mai trăiască mult, căci în ziua de 21 August 1723 își dădu sufletul, la conacul său dela Dimitrovca, acolo, între streini, departe de neamul său.

Constantin-Vodă Cantemir.

Vita Constantini Cantemyrii (Viața lui în traducerea d-lui N. Iorga, 1924).

Este o biografie a tatălui autorului scrisă firește cu părtinire, dar cu amănunte pitorești și senzaționale. Dăm aci un pasagiu caracteristic: Intrarea lui Sobieski în Iași.

Craiul Ioan, ajungând la Iași, află acolo pe Ramandi Vornicul din partea Domnului cu multă zaherea și multe buți de vin. Primește acolo pe boierii și pe ostașii fugari de la Vodă și, luând Iașii în stăpânire, întreabă pe acei fugari: oare îndrăzni-vor Turcii și Tatarii să iasă la luptă deschisă și să se încaiere cu Polonii?

Astfel în bielșug de zaherea și în prisos de vin pe-trece el patrusprezece zile la Iași, și cu ospete lungi și bubuit de tunuri sperie adecă de departe pe Turci și pe Tătari.

Având Sobieski, în vremea când era Hatman, supt poruncile lui mulți Moldoveni, și în slujbă și ca ostași, prinsese oarecare cunoștință de limba moldovenească, și astfel odată, la un ospăț, stând Polonii la un loc la masă cu Moldovenii, a spus unele cuvinte moldovenești către boierii moldoveni ca să li facă plăcere, apoi a poruncit să înceapă hora și, chemând pe lăutari, a dus-o el însuși; după care spuse că a alcătuit un cântecel moldovenesc și să-l cânte lăutarii, auzindu-l din gura lui.

Tăcând lăutarii, Craiul singur a cântat așa:

Constantine, fugi bine
nici ai casă,
nici ai masă,
nice dragă jupăneasă”.

După cântece ca acestea își îndreaptă oștile spre Prut: trecând apa pe malul apusean, plecă spre Bugeac.

Dar era rău sortit pentru creștini locul acela ce se zice Valea Strâmbă, de unde și Cunischi a plecat în risipă, și, în această a doua pornire, însuși Craiul, — și tot acolo noi înșine am văzut oștile rusești pornind îndărăt.

Ajungând acolo cu tabără sa, Turcii și hoardele Tatarilor o strâng tare și o apasă, ard iarba până departe, prind pe cei ce iese la pășunat, otrăvesc apa cu buruieni înveninate cunoscute numai de Tatari, prind carăle cu zaherea care urmau tabăra, și astfel zi de zi Polonii și caii lor se topesc de foame și de molimă și nu pot nici să înainteze nici să dea îndărăt.

Iar Vodă, văzând pe Craiu primejduindu-se cu toată oastea lui și aduși aproape la cea din urmă stare, mișcat de milă creștinească, îl înștiințează prin om sigur „să nu mai zăbovească în locurile acelea, căci și mai multe hoarde de Tătari din Crâm, care nu sosiseră încă, vor ajunge în patru sau cinci zile, ci, lăsând malul răsăritean al râului, care, până în Polonia, este tot numai un câmp, să treacă pe malul de Apus, și de acolo cât mai iute spre păduri și munți, unde Tătarii nu pot să-l supere din toate părțile, așa căt strângându-și oastea și legând carele, în apărare să-și caute cât mai iute de scăparea sa și alor săi, și să-și amintească de binefacerea și de slujba lui cea creștinească și altădată să nu cuteze a veni numai cu oștile polone prin Moldova la Bugeac. Deocamdată îi mulțamește foarte și pentru cinstea pe care a binevoit să i-o facă el, Craiul, prin cântecelul acela pe care l-a alcătuit și l-a cântat. Doamnă, în adevăr, din voia sorții, n'are de mult acum, dar a lăsat Craiului casa gazda și masa gătită, iar, dacă nu s'a ajuns întru ceva, să fie bun a nu o pune în sama voinții sale, ci numai în a neputinții și neajutorului”.

Primind Craiul acest lucru de la Domn, fără multă greutate a ascultat de sfatul cel bun și a doua zi a

întors tabăra. La trecerea râului a pierdut într'adevăr mulți ostași, dar fără împrăștierea oștirii, pentru că Turcii și Tătarii, așteptându-se puțin la trecerea lui de pe un mal pe altul, n'aveau cum să i-o împiedice. Căci toate puterile turcești și tătărești urmau împrăștiat tabăra pe același mal de Răsărit. Trecând apa și străbătând Iașii, Craiul ori a pus să se facă, ori n'a oprit pe aceia cari făceau un lucru ce nu este nici de Craiu, nici de creștin; căci a dat foc la tot orașul și a ars mănăstirile. Polonii au prădat și vasele sfinte, și moaștele Sfântului Ioan celui Nou, cu multe pietre scumpe și alte odoare de argint și de aur, le-a luat cu sine, și împreună cu ele pe însuși Mitropolitul care muștra fățiș fapta nelegiuită a oșiașilor și se ruga de îndurare.

Lucrare: Analizați caracterul lui Constantin Cantemir așa cum îl înfățișează fiul său aci și puneți-l în paralelă cu caracterul regelui polon.

DIN ISTORIA IEROGLIFICĂ

Lupul și armăsarul.

Odinioară era un boier, carile avea câteva herghelii de iepe și avea la iepe și un herghiligiu, carile, pre cât era de bun păzitoriu, pre atât era la vin tare beutoriu. In iepe era și un armăsariu prea frumos, carele, cu cât era la chip de iscusit, încă mai mult era cu vitejești duhuri împodobit; căci atât de tare nu numai al său, ce și a celorlalți armăsari cărduri păzia, cât herghelegiul, din toate vredniciile, numai cu beția îl întrecea („că mai vrednic se poate numi un dobitoc, carile slujbele firii sale păzește, de cât un om carile cele pre mâna-i crezute, cum se cade nu le otcârmuește”). De care lucru, jigania rea nici cum în herghelia să nu o răpească, au măcar să se lipsească nu putea, căci armăsariul coada pre spinare ridicându-și și urechile înainte buârându-și, și tare nechezind și rânchezând, toată hergeliea nepărăsit ocolia, și pe lup cum îl vedea, îndată fără nici o frică asupra-i să răpezia și de multe ori mai până la moarte cu picioarele îl stropșia.

Aceasta hergheligiul de câteva ori la armăsariu văzând și toată nădejdea în buna paza armăsariului lăsând, pre dobitoc cât pre sine a fi socoti, și pre sine mai rău decât dobitocul a se face primi și așa, fără nice o grijă, mai de multe ori, de drojdiile vinului ametit, de pe cal se răsturna, decât de straje nopții obosit spre dormire și odihnă se culca. Deci armăsariul și herghelegiul într'acesta chip se avea.

Acmu să vedem și lupul ce face.

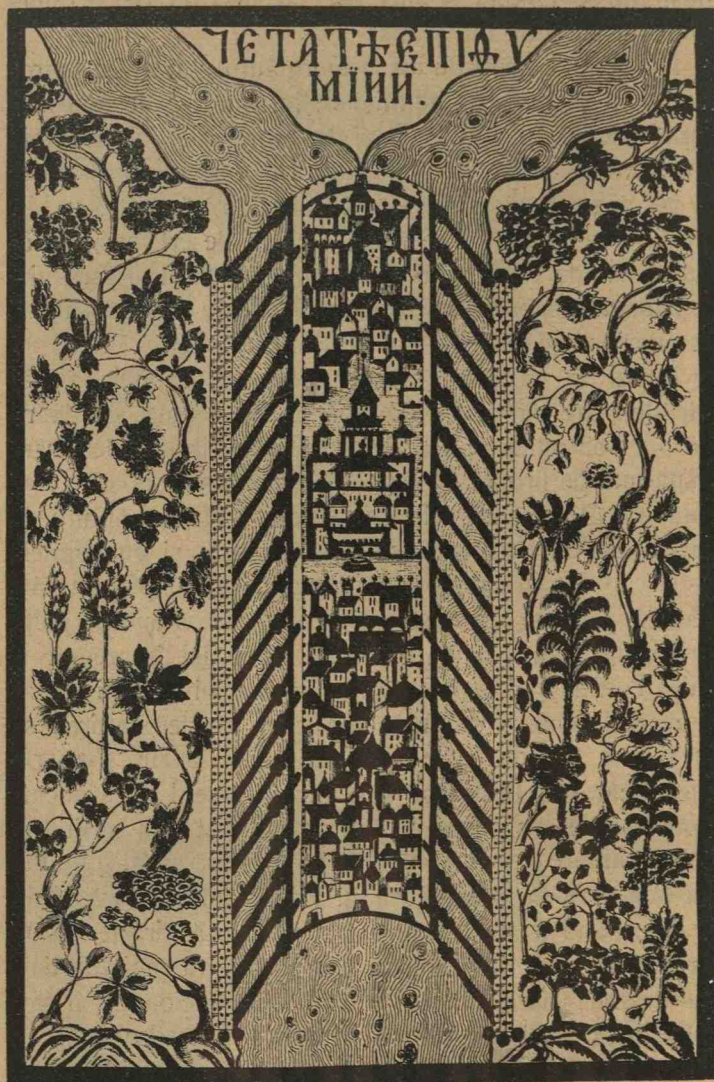
Intâiași dată cunoștea când herghelegiul de beat răsturnat și când treaz de somn culcat era, căci avea lupul un loc înalt în vârful unui deal însemnat, de unde în toate zilele oglindia încotro herghelia umbra și dincotro herghelegiul beat sau treaz vinea. Ci oricând herghelegiul beat se culca, niciodată gălciavă în herghelia a

lipsi nu se tâmpla și nici cum armăsariul de vrăjmaș războiul lupului nu scăpa.

Deci odată așieși de tot în mormântul drojdiilor îngropat și în savoanele vinului tare înfășurat și legat fiind, lupul îndată la herghelie și la armasariul monomahie sosi. Lupul dară de departe prin iarbă șipurindu-se și pe pânțece tărăindu-se, că doară armăsariul nu l-ar simți, spre herghelie se trăgea; ca în deșert, căci armăsariul cât de cii și apropierea lupului simți și fără niçi o zăbavă asupra-i se repezi; ca acmu așa cu lupul se deprinsease, cât nici cum în samă îl băga.

Lupul în războiu, precât putea de copitele armăsariului tare să păzia, dară și cu meșterșug, că doară de bot l-ar putea apuca, în toate chipurile se silea, care până mai pe urmă o și făcu; că armăsarul, oarecum mai mult decât pravilele vitejiei poftesc, asupra Lupului cu picioarele de nainte ca să-l stropșească, și cu copitele osul capului în crieri să-i prăbușească; Lupul cu iute fereală lovitura în deșert îi scoase, și vrășmași colții prin nări pătrunzând, dinte cu dinte își împreună și falcă cu falcă își încleșta; iară armăsariului inimii viteze durere[a] pinteni dându-i, așa cum preste simțirea sa ar fi fost, așa de cu mare sfială capul în sus și-au rădicat, cât pre Lup mai sus de cât sine l-au aruncaț; apoi așa de sus, atâta de tare în pământ l-au bușit, cât ca o căldare crăpată, de foame deșert, coșul Lupului cu sunet au zvănănit. Lupul întâi văzând, dară acmu și pricepând a armăsarului mai nebiruită virtute, socoti ca de-l va mai ridica odată așa și de-l va mai trânti și de a doua oară într'acest chip, nici picioarele îl vor mai ținea, nici vre-un os sănătos și nezdorbit îi va rămânea („că cine cu sorbirea dintâi preste știință se arde, în lingura a de pre urmă de două și de trei ori a sufla i se cade"). Și așa Lupul de botul armăsarului lăsându-se, puținteluși într'o parte se dădu.

Herghelegiul de aciasta nici cum măcar simțire luând,

Istoria ieroglifică.

Cetatea Epithimiei (a poftelor, adică Constantinopolul).

căci, cu mlădițele viței și cu cărceele mlădițelor, tare era cezluit.

Așa Lupul, după aspru războiul acesta, oarecum în sânul întristării capul slobozindu-și, spre chipurile meșterugurilor chiteala își arunca, și singur cu sine vorovindu-se într'acest chip se socoti, zicând: — Eu acmu de atâtea zile, flămând și de atâtea nopți de priveghere obosit fiind, oarecum virtutea mi-au scăzut; așijderea în mațe de atâta vreme cevași măcară nepuind, și stomahul după a sa fire fără hrană a fi neputând, în locul hrării singur sângele său a amesturii s'au nevoit; de unde a avea urmează că și duhurile să-mi fie lipsit și mare iușurime trupului de vitioime să-mi fi vinit. Că de-ași fi fost (zice Lupul) în statul puterii mele, armăsarul așa tare nu m'ar fi purtat, și de n'ași fi fost de vitioan așa de ușor, atâta de sus nu m'ar fi ridicat. Și așa Lupul socotindu-se, la un mal se duse și cu toată, pofta țărâna, ca și cum carne de cărlănaș ar fi, înghițea, și cu atâta lut se îndupeca, cât ce cum ar fi un sac pestă tot, tare și de greu se îndesa.

Așa dară Lupul, dacă cu atâta de multă țărână tot coșul își împlu, de cât armăsarul mai greu se făcu și de aceea, de abea clătînându-se, iarăși contra hergheliei asupra armăsarului purcese.

Armăsarul, după deprinsul obicei, îndată înainte-i eși. Lupul acmu de țărână îngreuiat precum sprintena fereală a face cu greu îi va fi, și de copitele armăsarului așa pre lesne ca mai de înainte cu anevoe se va feri, socoti, de care lucru meșteșug cu acesta școrni: dacă, pre cât mai aproape putu lângă stavă se apropié, pre coaste într'o parte se culcă, picioarele țepene înainte își lăsă, gura își căscă, dinții își rânji, limba afară își spânzură; ochii cu albușurile în sus își întoarse și oarecum uscați și păenjeniți îi arătă; muștele în gură îi intră, viespile de ochi și de meleiuri îl pișcă, iară el cu mare răbdare acestea toate, ca cum ar fi

mort, le răbda („că mulți văzând că viața le aduce primejdie de moarte, morților asemănându-se și din moarte au scăpat și pre alții cu piciorul pe cerbice au călcat”).

Armăsarul văzând că Lupul, nu ca dintâi vrăjmaș năvălește, ci ca stârvul mort pământului se lipește, întâi de departe pe nări forâia, apoi mai cu îndrăsneală de Lup se apropia; de aceea din coace și din colo a-l adulfmea începu. Lupul, cu moarte mincinoasă, hirișea și adevărata prostului armăsar moarte acmu, acmu gătea, și cum îl va apuca și cum îl va birui și cum va sări, numai din gând se chibzuia. Deci armăsarul, precum am zis, din toate părțile amirosându-l, și despre partea botului veni; atunci Lupul, după greuimea ce avea, cu cât mai mult putu se sprinteni și dă năprasună pre săracul armăsar de nări apucă, carele, și de spaimă, și de durere, măcar că peste puterea sa se sili și cu picioarele în toate părțile asvârli; dară cu aceasta puțin lucru și măcar nu spori, căci îndésata greuimea lupului în mașele Lupului iarăși la pământ atârna și capul și genunchele armăsarului. Câtăva vreme Lupul altăceva nu făcea, fără numai ca o piatră în jos, tot la pământ se trăgea.

Armăsarul acmu icoana morții în oglinda vieții sale privind și din toate părțile desnădjduind mai mult de groaza morții de cât de muscătura Lupului din toate mădularele se slăbea. Așa dacă armăsarul ticălosul, în toată slăbiciunea aflându-se, Lupul cum mai fără veste și mai în pripă de nări lăsându-l, de ii îl apuca și îndată bårdăhanul spărgându-i, mașele la pământ îi vărsa.

Dupăce Lupul, cu acest meșteșug pre armăsar îl întoarse în țintiaru (țintirim) și pe poarta întunerecului îl băga, îndată țărâna ce mai dinainte, nu pentru sașiul, ci pentru greuimea o înghițișe, a vărsa începu, în care loc, cu mare veselie carnea armăsarului puse.

Descriptio Moldaviae (Descrierea Moldovei).

PARTEA A TREIA.

Cap. IV.

DESPRE LIMBA MOLDOVENILOR.

Despre origina limbii moldovenești părerea scriitorilor este diferită. Mai mulți cred că ea este coruptă din limba latinească fără considerarea vreunui alt idiom. Sunt și de aceia care cred că ea se derivă din limba italienească.

Pentruca adevărul să se arăte mai bine cetitorului, vom expune pur și simplu argumentele și unora și altora.

Cei care afirmă că limba latinească este mama curată și adevărată a limbii moldovenești, se bazează mai ales pe aceste temelii: mai întâiu că coloniile romane au fost aduse în Dacia cu mult înainte ca limba romană să fi fost coruptă prin năvălirile Goților și Vandalilor, dar că niciun istoric nu pomenește că acele colonii de supt domnia barbarilor s'au întors în Lațiu, și că deci locuitorii Daciei n'au putut să-și corupă limba lor printr'o limbă care încă nu există; al doilea, că Moldovenii niciodată nu s'au chemat italieni, că cu vremea numele de Romani a început să fie mai întins, dar că totdeauna au păstrat denumirea de Romani, denumire care pe acea vreme, când Roma era capul întregii lumi, era comună tuturor locuitorilor Italiei. Faptul că ei sunt numiți de vecinii Unguri și Poloni *Vloh*, nu este o contradicere, căci aceste neamuri numesc tot așa pe Italieni, căci preferăm să credem că acele neamuri vecine au strămutat acea denumire

mai degrabă dela Moldoveni, ca mai cunoscuți lor, la Italiani, decât dela Italiani la Moldoveni.

Al treilea argument, și cel mai tare pentru această părere, este că în limba moldovenească se găsesc până azi mai multe cuvinte latinești, pe care cea italiană le ignorează absolut, iar pe de altă parte nume și vorbe introduse în limba Italianilor dela Goți, Vandali și Longobarzi, limba moldovenească le evită cu totul, precum se poate vedea mai clar prin câteva exemple: pe *incipio* Italianul îl exprimă cu cuvântul barbar *comincio*, Moldovanul cu cuvântul corupt din limba latinească *încep*; *albus*, italienește, *bianco*, moldovenește *alb*; *civitas*, italienește *citta*, mold. *cetate*; *dominus*, ital. *signore*, mold. *domn*; *mensa*, ital. *tavola*, mold. *masă*; *verbum*, ital. *parola*, mold. *vorbă*; *caput*, ital. *testa*; mold. *cap*; *venatio*, ital. *caccia*, mold. *vânat*.

Cei care vor să derive limba moldovenească din limba italienească obiectează: 1) că în cea moldovenească se găsesc verbe auxiliare, am, ai, are; 2) articole la nume; 3) chiar câteva cuvinte pur italienești, ca, *schiop* sciopo, *claudus* și *cerc* cerço, care sunt absolut necunoscute limbii latinești, n'au putut fi aduse din altă parte decât din italiana.

La aceasta se răspunde de patronii părerii de mai sus că Moldovenii se folosesc în adevăr de verbe auxiliare, dar nu italienești, ci proprii.

Tot așa în ce privește articolele. În adevăr, nici într'o parte de vorbire nu se deosebește mai tare limba moldovenească de cea italienească decât tocmai în acestea, căci Italianul pune articolul înaintea numelui, iar Moldovanul după, ca ital. *l'huomo*, *la moglia*, mold. omul, muierea; Italianul are un singur articol masculin, la singular *il* la plural *gli* sau *i*, la feminin singular *la*, plural *le*. Moldovenii însă pentru masculin singular au două articole, *ul* și *le*, unul care se anină la numele terminate în consonantă, altul la cele în vocală, ca o-

mul homo, calul equus, scaunul scamnum, vasul vas, șerpele serpens, cânele canis, etc. La pluralul numelor de ființe adaugă articolul *ii*, ca *căii*, *oamenii*, *equi*, *homines*, iar lucrurile sunt articulate cu articolul feminin *ele*, ca *scaunele*, *vasele*, etc. Pentru feminine Moldovenii au deasemenea două articole, *e* și *a*, ca *muierea*, *găina*, *mulier*, *gallina*. Acele care se termină în *e* fac la plural *ile*, ca *muiere*, *muierile*, cele însă în *a* fac pluralul cu *ele*, ca *găina găinele*.

În sfârșit vei vedea, după toată probabilitatea, că acele cuvinte care seamănă mai bine cu limba italiană decât cu vechea limbă română, au fost introduse în limba noastră din comerțul îndelungat pe care Genovezii îl avuseseră cu Moldovenii, când stăpâneau malurile Mării Negre.

În acelaș fel, după ce Moldovenii au început să aibă afaceri numeroase cu Grecii, Turcii și Polonii, și din limba acelor neamuri au început să fie frecvente în gura Moldovenilor mai multe cuvinte, ca dela Greci:

pedeapsă	<i>παιδευ</i> <i>ις</i>	pedevisis ¹⁾
chivernișire		kiverghisis
procopie		prokopi
blăstem		blastimo
azimă		azimon
drum		dromos
pizmă		pisma

După ce dar am expus argumentele amânduror părților, care din ele se apropie mai mult de adevăr, nu îndrăznim să spunem, de teamă ca nu cumva iubirea de patrie să ne întunece ochii și să scape privirii noastre lucruri care s'ar arăta ușor la lumini străine. Lăsăm dar judecata pe sama binevoitorului cetitor,

1) În original cuvintele sunt scrise cu caractere grecești; le dăm aci în transcriere latină.

mulțămindu-ne a adăuga acel unic lucru zis de Covatius. Este de mirat, zice el, că limba Moldovenilor și Muntenilor are mai multe cuvinte latinești decât cea italienească, măcar că Italianul locuiește în acelaș loc unde locuia odinioară Romanul. Dar acest lucru nu este de mirare, căci Italianii și-au format limba cu mult mai târziu.

Folclor.

Drăgaica. Pare că este numită Ceres. În adevăr, în acel timp al anului când sămănăturile încep să se coacă, se adună, oricâte vor fi fost, fetele din satele vecine și aleg dintre ele una mai frumoasă și mai zdravănă supt numele de Drăgaica. O duc în țarini cu mare suită și o gătesc cu o cunună împletită cu spice și cu mai multe năframe brodate cu lucrătură frigiană și-i spânzură de mânilor ei cheile dela coșere. Așa gătită Drăgaica, cu mânilor întinse și cu năframele scuturate de vânt, cașicum ar zbura, se întoarce din țarină acasă și pe toate satele, oricâte ar fi venit în acea societate, le cutreeră cântând și jucând, încunjurată de toate celelalte colege, care o numesc pe dânsa cât mai des, cu cântece compuse destul de frumos, soră și stăpână. Fetele mai de jos ale Moldovenilor sânt mai ales foarte doritoare de această onoare, măcar că, după obiceiul general, cântă că aceia care a fost Drăgaică nu se poate mărita trei ani.

(După traducerea d-nului Dr. Giorge Pascu).

Opera lui Dimitrie Cantemir.

Activitatea literară a lui Dimitrie Cantemir a început de timpuriu și s'a dezvoltat în multe direcțiuni, fiindcă Dimitrie Cantemir a fost cea mai erudită minte a trecutului românesc. Personalitatea lui complexă, iubitoare de abstracțiuni și simboluri, dar în acelaș timp de o vie sensibilitate, s'a manifestat cu deosebire pe două tărâmurî: filosofic și istoric.

Nu împlinise încă 24 ani, când a apărut, în August 1698, de sub teascurile tipografiei ieșene, prima sa operă: *Divanul sau gâlciava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*. În evoluția personalității lui Dimitrie Cantemir, opera aceasta are un loc important, căci ne arată care erau preocupările sale de tinerețe, isvoarele la care se adăpase mintea lui. Cartea este un interesant amestec de idei împrumutate din Sfânta Scriptură și din operele filosofilor antici, pentru a desbata tema — frecventă în literatura evului mediu occidental — a disputei dintre trup și suflet, — trupul reprezentând aspirațiile omului către bunurile sclipitoare, dar amăgitoare, ale acestei vieți vremelnice, sufletul năzuințele către bunurile spirituale. E, în forma dialogată a discuției dintre înțelept și lume, dintre trup și suflet, un tratat de morală.

Preocupările acestea de tinerețe pentru studii filosofice, care aveau să accentueze predilecția lui către simboluri, l-au urmărit pe Dimitrie Cantemir până târziu. În mediul cosmopolit din Constantinopol, el a făcut cunoștință cu teoriile cugetătorului și medicului belgian Ioan Baptist van Helmont (1577—1644), a cărui teorie despre constituția materiei și alcătuirea lumii, făcuse vâlvă în epoca lui. Acestui cugetător belgian — care a cucerit un loc de seamă și în medicină, fiindcă el a descoperit sucul gastric — i-a închinat eruditul român un „encomium” (elogiu). Sub

influența lui, D. Cantemir a scris, în limba latină, chiar o operă metafisică, cu caracter teosofic, în care abordează problemele grele privitoare la crearea lumii, la suflet și la materie. Din aceleași preocupări filosofice avem dela Dimitrie Cantemir și un tratat de logică în limba latină, cuprinzând: definiția și diviziunea logicei; teoria noțiunii; raportul dintre noțiune și cuvânt; propoziția și termenii ei; argumentarea și silogismul.

Din timpul când Dimitrie Cantemir se sbătea la Constantinopol ca să rupă firele intrigei întinse de Brâncoveanu împotriva fratelui său și a sa, datează o altă operă interesantă a lui: *Istoria ieroglifică*.

Sub acest titlu curios ni se înfățișează o luptă sbuciumată, aci plină de patetic, aci de avânturi lirice, între două tabere vrăjmașe: împărăția leului și împărăția vulturului. Sub aspectul alegoric al luptei dintre animale, se ascunde de fapt, ca și în *Roman de Renard*, una din paginile cele mai dramatice din istoria Principatelor dunărene: lupta dintre Brâncoveanu și Cantemirești. Substratul istoric al acestei opere, interesantă prin fabulația ei, plină de vervă și culoare, ar fi fost însă greu de descifrat, dacă autorul însuși nu ar fi avut grija să ne dea la sfârșit cheia, „scara numelor și cuvintelor ieroglificești tâlcuitoare”, din care aflăm că: leul era Moldova; vulturul, Muntenia; inorogul era el, Dimitrie Cantemir; corbul, Brâncoveanu; filul (= elefantul), Antioh; brehnacea, Constantin Stolnicul Cantacuzino; privighetoarea, dascălul său Cacavela, etc.

Cu toată sintaxa greoaie a stilului său artificial, opera are totuși pasagii în care autorul, uitând de ieroglifele și simbolurile sale, se lasă furat de șartul povestirii și ne dă, într'o formă vioaie și plastică, pagini remarcabile, ca de pildă fabula despre cei doi lupi și despre câine, sau despre furnica ce fură curechiul „guziului”. Alături de sub pana lui ies descrieri sugestive,

ca bunioară tabloul în care ne descrie cum natura în-
treagă ia suflatește parte la cununia helgei (Ana Dediul)
cu cămila (M. Racoviță):

„Norocul dară într'acest chip pre helge după că-
milă, așezând, țânțarii cu fluere, greerii cu surle, al-
binele cu cimpoi, cântec de nuntă cântând, mușițele
în aer și furnicile pre pământ mari și lungi danțuri
ridicără”.

Însă opera care i-a câștigat celebritatea în Occident
— numele lui este înscris între marii scriitori ai lumii pe
frontispiciul bibliotecii Sainte Geneviève din Paris —
a fost *Historia incrementorum atque decrementorum
aulae othomanicae* sau cu titlul tradus de el *Istoria
creșterii și descreșterii curții aliosmănești*. La temelia a-
cestei opere, pe care Dimitrie Cantemir a scris-o pentru
Academia din Berlin, care-l alesese membru, stă o conce-
pție filosofică pe care independent de el avea să o
desvolte, 20 de ani mai târziu, în 1734, Montesquieu
în *Considérations sur les causes de la grandeur et de
la décadence des Romains*. Bogată în informația des-
pre viața socială a Turcilor, pe care nimeni altul în
Europa n'a avut posibilitate să o cunoască așa de bine
în toate culele ei, *Istoria imperiului otoman* reconstituie
trecutul Turcilor după isvoare musulmane, inaccesibile
istoricilor din Apus. De aceea opera a fost repede
tradusă în limbile de cultură ale Apusului.

În 1734, ea a fost tradusă, după manuscrisul adus de Antioh Can-
temir, atunci ambasador la Londra, în limba engleză, din inițiativa reginei.
După această versiune engleză cartea a fost tradusă în limba franceză,
la 1743, și în limba germană la 1745.

Prin aceste traduceri, scrierea lui Dimitrie Can-
temir s'a răspândit în tot Apusul. Până la o-
pera lui Hamer, ea a fost isvorul principal de infor-
mație al istoricilor din Occident despre Răsăritul mu-

sulman; ea este citată nu numai în cele mai de seamă lucrări istorice, ca de pildă în operele lui Voltaire, dar și de marii poeți, ca Lord Byron, cari au găsit în ea surse de inspirație.

Tot pentru colegii săi din Berlin, Dimitrie Cantemir a scris o altă operă importantă prin vederile largi care stau la baza ei: *Descriptio Moldaviae*. În această scriere eruditul Principe moldovean nu se mărginește să ne dea numai o descriere geografică a țării sale: hotare, munți, ape, faună, floră, târguri, organizație politică, ci el înțelege să facă în acelaș timp și o operă etnografică și chiar folklorică. Astfel ne vorbește despre obiceiurile și ceremoniile dela curțile domnești; despre vânatul Domnilor; despre îngroparea lor când mor în scaun; despre divanul de judecată al Domnului și al boierilor; și în sfârșit, un capitol despre credințele și superstițiile populare. Acest capitol înfățișează un interes deosebit, fiindcă Dimitrie Cantemir, cel dintâi cărturar al nostru care cuprinde în sfera cercetărilor sale și folclorul, ne dă o serie de superstiții care azi sunt pe cale de dispariție, dar care pe vremea lui erau încă în floare, ca de pildă datele despre „drăgaica”.

Opera se încheie cu un prețios capitol despre limba română, în care scoate în relief, cu o justă intuiție filologică, asemănarea nu numai în lexic, ci și în morfologie, dintre limba română și italiană și derivarea lor din tulpina comună latină.

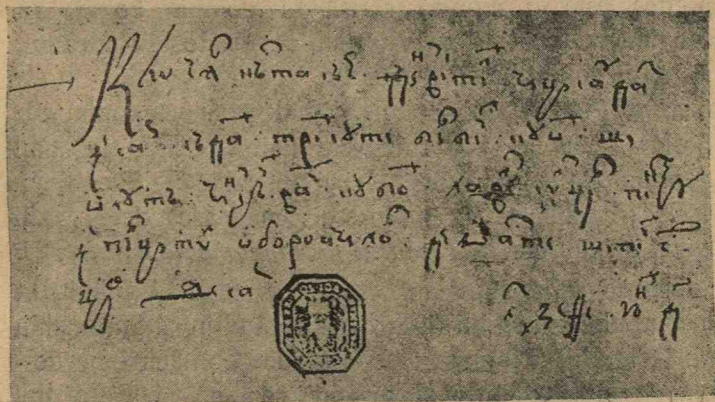
Problema originii romane a neamului o desbate pe larg Dimitrie Cantemir într'o altă operă fundamentală a sa: *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*. În această operă, Dimitrie Cantemir, ridicându-se și el ca și înaintașii săi împotriva basnei lui Simion Dascălul, reia chestiunea războaielor dintre Romani și Daci, a cuceririi și colonizării Daciei și a persistenței elementului roman în Dacia. Intemeindu-se pe afirmațiunile istoriografilor romani că „Dacia diuturno bello viris exhausta

est", el susține principiul că Dacii au fost exterminați în lupte și că, deci, noi suntem urmașii direcți ai Romanilor.

Plecând dela acest principiu al purității neamului, el așează începuturile lui tocmai de la „coreniia niamului Romanilor”, așa cum le stabilise tradiția virgiliană a fundării Romei, adică dela războiul troian și de la Enea.

Dimitrie Cantemir se ridică și în această operă cu mult deasupra predecesorilor săi, prin bogăția și precizia informației, utilizând izvoare pe care aceștia nu le-au cunoscut.

Din nenorocire însă pentru cultura noastră, operele lui Dimitrie Cantemir — (afară doar de *Hronic*, care, precum a arătat d. I. Minea, profesor la Universitatea din Iași, a fost utilizat de Samuil Clain într'o copie din 1730) — n'au fost cunoscute decât mai târziu la noi, în secolul al XIX-lea, așa că ele nu au putut aduce roadele pe care virtual le conțineau.

O poruncă a lui Dimitrie Cantemir din 1711, Iunie 4.

CRONICELE MUNTENE.

Istoriografia începe în Muntenia tot așa de timpuriu ca și în Moldova, dar izvoadele istorice, câte au supraviețuit, se găsesc cuprinse în marile compilații de cronici din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În acea epocă boierimea munteană era împărțită în 2 mari partide învrăjbite: una grupată în jurul Cantacuzenilor, altă în jurul Bălenilor. Lupta între cele două tabere, în care au căzut multe capete nevinovate, s'a dat și pe tărâmul istoriei. *Stoica Ludescu*, „bătrâna slugă a Cantacuzenilor”, cum se numește însuși, a scris o cronică a Țării Românești în care faptele familiei pe care o slujea sunt înfățișate într'o lumină simpatică. Partida adversă a găsit și ea un cronicar într'un anonim pe care d-l N. Iorga și alții l-au identificat cu *Constantin Căpitănuș Filipescu*.

Aceștia încep istoria munteană ca și Grigore Ureche dela descălecat, utilizând isvoare mai vechi. Cel mai prețios este o cronică scrisă în domnia bogată în evenimente a lui Mihai Viteazul, de Teodosie Rudeanu, un dârz boier oltean al marelui Voevod. Izvodul lui s'a pierdut. Până la noi a ajuns numai versiunea copiată de Stoica Ludescu și o traducere latină făcută de solul german Baltazar Walter și publicată în Silesia, în 1599 (republicată cu traducere românească de N. Bălcescu și Laurian în *Tesaurul de monumente istorice*, I).

Istoriografia munteană ajunge punctul ei culminant în timpul domniei lui Brâncoveanu când învățatul unchiu al Domnului, Stolnicul Constantin Cantacuzino, debate problema originii noastre romane și când trei boieri: un anonim obiectiv, logofătul *Radu Greceanu* cu părtinire, și *Radu Popescu*, cu dușmănie, descriu domnia lui Constantin Brâncoveanu.

Radu Popescu și-a avut și el partea în condamnarea

la moarte a Postelnicului Constantin Cantacuzino. Această dușmănie de partid avea să-i fie fatală și Vistiernicului Hrizea, căci, în 1680, sub Șerban Cantacuzino, urmărit de răsbunarea Domnului, după ce a fost ocărit și învinuit în felurite chipuri, a fost tras în țeapă.

Apăsător de acest trecut, Radu Popescu, fiul Hrizei, după ce pribegise vreo 7 ani prin Țarigrad și Moldova, s'a reîntors în țară, dar fără să isbutească a șterge deplin amintirea dușmăniilor părintești. Destul de prețuit de Brâncoveanu pentru cultura sa aleasă, a fost totuși ținut departe de curte, iar treptele dregătoriilor i se deschid greu și târziu. Această rezervă a Domnului a trezit, mai întâiu, amărăciune în sufletul cronicarului, apoi resentimente, și astfel îl găsim, mai târziu, complotând împotriva lui Brâncoveanu.

Cronica sa, scrisă sub domnia lui Nicolae Mavrocordat, care-l avea în deosebită cinste, poartă pecetea vădită a acestor resentimente. Povestind dela ultimele întâmplări ale domniei lui Brâncoveanu până către sfârșitul vieții sale (1714—1729), Radu Popescu se lasă prea mult furat de sentimente personale. Expunerea lui însă e plină de vioiciune, presărată cu plastice proverbe populare, ici-colo amestecând și câte un cuvânt grecesc sau turcesc, întotdeauna însă atrăgătoare, putând fi adesea comparată cu paginile cronicarilor moldoveni. El nu s'a putut ridica la o înțelegere obiectivă a istoriei ci, mânat de patimile vieții — cari i-au hărțuit atât de mult sufletul, încât l-au adus să se scârbească de lume și să-și încheie zilele în mânăstire, sub numele de Rafail Monahul — scrie o cronică în care *omul* n'a putut fi înfrânt de *istoriograful* care trebuie să aibă conștiința răspunderii sale față de viitorime. Lui Radu Popescu i se atribue de unii și o cronică anonimă, scrisă cu multă vieță și din care dăm aci un fragment interesant.

Brâncoveanu și rudele sale

Intru această vară ce au venit Domnul dela Cerneți, când îl slobozise Turcii, să se întoarcă pre la gurile ce vin din țara Ungurească și plaiurile să le păzească de Nemți, să nu vie în țară, viind și la Târgoviște, Domnul a trimis un Paharnic al doilea, anume Ghinea, de au adus scârbă foarte mare, pre Constandin Cluciaru Știrbei, și l-au închis, nu fără pricină; ci trimițându-l Domnul de câteva ori peste Olt cu seama haraciului, când era la curte boiarii și fiind el cam lung la unghii din felul Știrbeștilor, au luat dela țară câte ceva, și despre domnie au ascuns. Deaci Domnul mergând către Cerneți, învăța aceasta la toate conacele, de venia la divan la Domnul oameni, de se jăluia de luările acelea, arătând și scrisorile acestui Cluciaru Constandin. Domnul căuta la catastisiile vistieriei, care le dădese el mânci, și nu se găsea scrise multe sate, mulți oameni dela care luase bani; ci Domnul le lua revașele de le ținea, care era cu iscălitura acelu boiaru, și au tăcut până au mers la Cerneți. Acolo și mai multe boclucuri, de acestea eșea la medan, care socotindu-se Domnul a făcut vreo pungă de bani, pentru care au poruncit Caimacanilor să-i cheme pe Cluciaru Știrbei, să-i zică, să dea banii să-i întoarcă seracilor, că de voie nedându-i, va să-i dea cu rușine. Și l-au chemat caimacanii, și i-au zis. E zise că nu sunt nici unele de acestea, și nu va da nici un ban, neștiind iscăliturile lui că sânt strînse în mâna Domnului, și încă au zis cătră Caimacani, că Domnul îi este și pârâși, și judecătoriu. Caimacanii au scris Domnului. Domnul auzind, s'a turburat foarte, însă fiind blând și răbduliv, au răbdat până ce au venit la Târgoviște, și de acolo au trimis, cum s'au zis mai sus, de l-au adus din Românești și au strâns Domnul divanul de boiari, și l-au adus și pre el la divan, și au zis Domnul: Cluciare, când te-am trimis în țeară cu

slujbe, fiind cu boierie, dreptate am poruncit să faci, au nedreptate și jafuri? El zise: Ba dreptate ai poruncit, Măria ta, să fac. Și începu a se îndrepta din cuvinte; iar Domnul zise: Dar acestea ce sînt? Și scoase hârtioarele cu iscălitura lui, și le deade la Radu Cluciarul feciorul Hrizei Viștiliarul din Popești, să le citească; și se sculă Radul Cluciarul de unde ședea la divan, și le lua din mîna Domnului, și începu a citi, și a arăta Cluciarului Constandin iscăliturile lui. Care dacă au văzut, au rămas înghețat; începu a zice: Că pentru cheltuiala câii și a feciorilor au făcut. Și un covor și niște tpsii și tingiri ce au fost luat mită, de au făcut nedreptate săracilor, zicea, că le-au dăruit monăstirii Strehaii. Domnul zise: Auziți, boieri, cu jafuri și cu nedreptăți face pomeni. Incepu a-l muștra zicându-i: Dar pînă cînd aceste jafuri să le faci, Cluciare Constandine, că din nimica, eu te-am ridicat și te-am făcut Slugeariu mare, Comis mare și Cluciaru mare, al șiesele scaun al divanului și te-am miluit și te-am ținut credincios. Ai luat județul Dâmboviții, l-ai prădat de n'au rămas ca un sat; l-am luat acela și ți-am dat Teleormanul, și mai rău l-ai făcut, că ți-am găsit pe pe urmă-ți sume de lei jăfuite, pentru care te-am suduit într'o vreme și te-am urgisit, să nu te văz în ochi, iar te-am iertat pentru rugăciunea altora, acum iar ai făcut jafuri și nedreptate. Știi tu bine că Matei Vodă cel Bătrîn și Gligorie Vodă și Duca Vodă și Șerban Vodă, văzînd faptele voastre cele rele și jafurile care făcea neamul vostru cel rău, au blestemat cine vă va milui și cine vă va primi pre slujbe, și eu am intrat în blestemul acelor Domni, de ți-am dat atâtea boierii mari și slujbe, iar tu tot rău și jăcași. La Antonie Vodă, cînd umblași dijimariu, pentru jafurile tale ai pățit mare rușine, la Duca Vodă fiind Logofăt de Vistierie, ai făcut iscălitura Vistiariului celui mare, de vrei să furi 17 pungi de bani, și aflîndu-te au vrut să-ți taie mîna,

și să te dea cu catastinhul de gât legat prin târg, Șerban Vodă, pentru furțișagurile ce ai făcut din banii cailor, au vrut să te spânzure, cum toată boierimea și țara știe de acestea, și acum ai îmbătrânit, și tot nu te lași. Voi să te fac să te înveți: Ia-l Căpitane de dorobanți, zise Domnul, și-l du la Vistierie și să cauți un car să-l pui, și să-l duci la Mehedinți prin satele care le-au jăfuit, să le dea banii care i-au luat, și apoi să-l aduci, însă să-l bagi și în fiară. Și-l luă și-l duse la Vistierie, până în amiază zi, deci l-au băgat în pușcăria dela poartă. Deci jupăneasa lui, fiind rudă cu Domnul, mergea la jupăneasa Stanca, cu mamă-sa Băneasa Ilinca, sora jupănesei Stancăi, mumei Domnului, și plângea rugându-se. Însă i s'au făcut milă pentru lacrămile ei, și au grăit jupăneasa Stanca fiu-său Domnului, pus'a și pre Vlădica de au grăit, și l-au iertat de acea purtare prin țară de ocară, și au poruncit să dea banii ce i-au luat îndoști și au dat. Și l-au ținut vreo două săptămâni închis și l-au slobozit zicându-i: Să nu-l mai vază în ochi, să se ducă acasă și să nu se mai amestece la ceva, că va să-l spânzure.

LĂMURIRI:

pungă, monetă turcească în valoare de 500 de piastri (1781 lei aur).
mânci = lipsă.

medan, maidan, cuvânt de origine turcească; înseamnă loc deschis în mijlocul unui târg, neacoperit cu clădiri; **a scoate** sau **a eși la medan** = a scoate, a eși la iveală, la lumină.

jăcași = jefuitor (derivat dela jac = jaf).

dijmar = boier însărcinat cu strângerea dijmei (impozit asupra recoltei: o zecime din produs).

Importanța cronicarilor.

(Lectură).

Cronicele reprezintă contribuția boierimii pământene la cultura națională. Rupând cu tradiția cronicilor în limbă slavă și scriind, cu emoția lucrurilor trăite, povestea vremurilor turburi prin care a trecut, boierimea are marele merit de a fi făcut din istorie un instrument al conștiinței naționale.

Punând în circulație ideea *unității* și a *glorioasei origine latine*, ea a îndeplinit în viața poporului românesc, o mare operă de care poate nu și-a dat de la început seama: a dat fiecărei provincii conștiința că este o părticică din sufletul cel mare al neamului și fiecărui ins conștiința că aparține colectivității. Această conștiință, înrădăcinată și răspândită apoi prin școala ardeleană și prin marji cărturari ai secolului al XIX-lea, în toate straturile societății, a pregătit calea către marile acte naționale de mai târziu: unirea Principatelor și întregirea națională.

În al doilea rând cronicarii au o importanță deosebită în formarea limbii literare: ei au frământat limba astfel încât să poată acoperi toate sinuozitățile unei cugetări complexe și a unei sentimentalități rafinate, au desfundat din vorbirea populară o mulțime de cuvinte pline de miez și au dat frazei românești o întorsătură mai vioaie și mai armonioasă. Fiorul dramelor din trecutul românesc, povestite de ei cu o emoție comunicativă, a format și formează o lectură plăcută pentru cititorii din toate vremurile. Despre această valoare literară a cronicelor, ce dovadă mai bună se poate aduce, decât să amintim că ele au format un important izvor de inspirație pentru poezia epică și dramatică a secolului al XIX-lea?

În scrisul cronicarilor — și'n deosebi al lui Neculce — se deslușesc începuturile poeziei literare româ-

nești. Și, deși tradiția literară inaugurată prin acest sir de cronicari s'a rupt, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, scrisul cronicarilor, reînviat în epoca renașterii noastre naționale, prin neprețuita publicație a lui Kogălniceanu: *Letopisețele Țării Moldovii* (ed. I, Iași 1852, 3 vol.; ed. II amplificată: *Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, București, 1872) și-a dat prinosul său bogat la noua viață culturală care se întemeia. El a alimentat conștiința nevoii de înrădăcinare în trecutul etnic și național, deschizând o perspectivă nouă spre trecutul plin de glorie și de durere, și a îmbogățit în acelaș timp limba, ferind-o de excesele filologilor latinizanți ori de invazia neologismelor.

Pe temelia scrisului cronicăresc a crescut nuvela lui Negruzzi, *Alexandru Lăpușeanu*; de aci și-au cules Bolintineanu, Alecsandri, Coșbuc, atâtea motive epice pe care le-au cântat în baladele lor istorice: (*Mama lui Ștefan cel Mare*; *Daniil Sihastru*; *Altarul Mănăstirii Putna*; *Dumbrava Roșie*; *Ștefăniță Vodă*), etc.; din cronici și-au împrumutat subiectele pentru dramele lor Alecsandri (*Cetatea Neamțului*, *Despot Vodă*); Delavrancea (*Apus de Soare*, *Vijorul*, *Luceafărul*), din acest izvor țâșnește, în parte, scrisul proaspăt, plin de vigoare, dar și mlădios, al lui Eminescu.

Această strânsă descendență spirituală a celor mai reprezentativi scriitori ai literaturii noastre moderne, a mărturisit-o Sadoveanu, în discursul său de recepție la Academia Română. Incheindu-și cuvântarea, Sadoveanu, punând alături de Neculce pe Ion Creangă, spunea:

„Simțindu-mă al acestui popor și al trecutului și ucenic al acestor doi mari înaintași, lor le închin, în clipa solemnă de acum, în care o adunare așa de aleasă pe ei îi cinstește în umila mea operă”.

Constantin Cantacuzino Stolnicul.

Constantin Cantacuzino Stolnicul a fost, atât sub raportul cultural, cât și sub cel politic, personalitatea proeminentă a epocii lui Constantin Brâncoveanu, în Țara-Românească.

Din cei 12 copii ai Postelnicului Constantin Cantacuzino, Constantin, stolnicul și cronicarul de mai târziu, era al treilea băiat.

Constantin Cantacuzin

Născut pe la 1650, și-a lămurit primele cunoștințe, probabil, cu ajutorul unui dascăl grec. Tihna copilăriei sale avea însă să fie turburată de cumplita dramă care a pus capăt vieții Postelnicului și care, se vede, atârna ca o fatalitate deasupra familiei sale. Ca să-l

ferească de primejdiile care se mai puteau abate asupra lor, familia sa hotărî să-l depărteze de țară, trimițându-l pentru desăvârșirea studiilor în capitala imperiului otoman. Șederea la Constantinopol n'a fost prea lungă — doi ani —, căci în Ianuarie 1667 tânărul „spudeu” părăsea Orientul pentru un important centru al culturii apusene, Padova.

Aci își însuși viitorul Stolnic o bogată cultură umanistă; adânci istoria, se familiariză cu operele clasicii greci și romani și-și mlădie inteligența vioaie în speculații filosofice.

Revenind în țară la 1668, după trei ani și jumătate, petrecuți în școli străine, Constantin Cantacuzino avu să cunoască din nou pacostea necurmatelor lupte politice din patria sa. Abia peste 10 ani, când pe tronul Țării-Românești se suia fratele său mai mare, Șerban, Stolnicul, ajuns acum în fruntea divanului domnesc, dobândi răgazul și liniștea care-i îngăduiră să dea un prețios ajutor fraților Greceanu la traducerea Bibliei.

Punctul culminant al activității sale politice îl atinge însă în timpul domniei nepotului său de soră, Constantin Brâncoveanu.

Afecțiunea deosebită de care se bucura din partea Domnului — adesea Brâncoveanu spunea: „eu tată n'am pomenit, de vreme ce am rămas mic de tată, fără cât pe dumnealui tata Constantin l-am cunoscut părinte în locu' tătâne-meu”; — stima pe care i-o purtau toți pentru cultura lui întinsă și pentru larga experiență de lucruri și de oameni, dobândită în călătoriile sale îndepărtate, fac din Stolnicul Constantin Cantacuzino cel mai important factor politic dela curtea Brâncoveanului. Sub grija lui — ne spune Del Chiaro — cădea supravegherea cancelariei domnești și în deosebi a corespondenței care privea raporturile cu străinătatea.

Din nenorocire însă, relațiile dintre Domn și unchiul său se răciră cu vremea. Contemporanii acuză

pe Stolnic și pe frații săi că ar fi urzit căderea lui Brâncoveanu, ca să aducă în domnie pe Ștefan Cantacuzino.

În săptămâna Paștilor a anului 1714, un trimes al Porții vine în București. Brâncoveanu îl primește bine în sala cea mare de audiențe și-l pofteste pe scaun, dar turcul, refuzând să șadă, scoate o năframă neagră din buzunar și o aruncă pe umerii Domnului, strigând: „mazil”. E un moment de înfiorare. Trei zile după aceasta, Turcul, convocând Divanul, alege ca Domn al Țării pe Ștefan Cantacuzino, fiul Stolnicului. Și pe când acesta primea în Palatul domnesc jurământul de credință al boierilor, în sunetul muzicilor și al tunurilor, în odăile de jos Brâncoveanu cu familia sa stăteau închiși, copleșiți de o mare durere. A doua zi erau ridicați cu toții și duși la Constantinopol, de unde nu aveau să se mai întoarcă; căci Brâncoveanu a fost decapitat împreună cu fiii săi.

Istoria Țării-Românești înscrie aci o pagină sumbră, de intrigi, de ură, de sânge.

După o scurtă vreme de domnie, un firman de mazilire cobora de pe tron pe Ștefan Cantacuzino și-l chema la Constantinopol. Bătrânul Stolnic, hotărât să împărtășească soarta fiului său, pornește și el pe drumul pierzării. La Constantinopol îi așteptau invinuri grele. Și fiindcă boierii, cari îi pârâseră de trădare față de Poartă nu puteau arăta destule dovezi, ei introduseră în traducere grecească a unor scrisori, trimise de Domn generalului comandant al Transilvaniei, o serie de elemente false, agravante. Copleșiți de aceste dovezi măsluite, tată și fiu au fost închiși și, după puțină vreme, spânzurați, iar capetele lor tăiate, golite și umplute cu câlți, au fost trimise la Adrianopol marelui vizir, spre încredințare.

ISTORIA ȚĂRII-ROMÂNEȘTI

Combaterea „basnei lui Simeon Dascălul“.

Însă a să ști și aceasta trebuie, mi se pare, că nu numai unii din neștiuții Greci zic, cum că Rumânii nu pogoară din ostașii și bunii Romani din carii s'au zis de multe ori, că au lăsat Traian aici, ci din răi și hoți, pe cari iar Romanii i-au trimis într'aceste părți de loc, — ci și alții aceasta o bănuiesc. Că iată cetesc în leatopisețul moldovenesc (carele, fiind eu încă în Moldova, l-am găsit la Ioniță Racoviță, carele era Comis-Mare, om de cinste și de socotință), care leatopiseț zic cum este făcut de un Ureche Vornicul, om învățat să vede că au fost și om tocmit de câte să pare că au scris ei.

Acel dar leatopiseț luându-l (carele am pus de l-au și prescris și l-am adus aici ca să să afle și în țară), și cetindu-l, găsesc, însă nu știu eu de cine e scris, de Ureche, care eu nu crez, — cum și unul ce l-au prescris acel leatopiseț mărturisește, că nu este zisă aceasta de Ureche Vornicul, — au de cine, că zice că dintr'o cronică ungurească au aflat de ijderenia Moldovenilor acesteia care este, — că cuvintele lui puiu aici. „Scrie (zice) leatopisețul unguresc, că oare-când pe aceste locuri au fost lăcuind Tătarii, mai apoi, plodindu-să și înmulțindu-să și lățindu-să, s'au tins de au trecut și peste munți la Ardeal; și, împingând pe Unguri din ocinile sale, n'au mai putut suferi, ci singur Laslău, craiul unguresc, carele îi zic că au fost vâlhovnic, s'au sculat de s'au dus la împăratul Romanului de și-au cerșut oaste într'ajutor împotriva vrăjmașilor săi.

Aceste basne și ca acestea într'acel modovenesc leatopiseț am văzut și am cetit de pogorărea și ijderenia Rumânilor, adecâte cum ar fi fost dintr'acei tălhari și furii ce au fost adus Laslau Craiu, acela ce zice, iproci. Ci nu știu cu ce îndrăzneală și cu ce nerușine acela ce au scris întâiu o va fi făcut: că, de o va fi

luat din cronica ungurească, care eu încă nu o am văzut, nici dela altul am auzit una ca aceia; iar poarte fi, pentru că pururea și nevindecați și Ungurii au stătut vrăjmași și pizmași Rumănilor, și atâta cât, de ar fi putut, ar fi supus pe toți supt jugul lor, cum și pe mai multa parte din căți să află acum în Ardeal, i-au supus și i-au făcut iobagi, cum le zic ei; săvai că în Ardeal sânt și alți neameși rumâni mulți, și Maramurășul tot. Iar, afară dintr'aceia, mare parte din boierimea lor încă sânt și să trag din Romani; ci numai, acei țări și astăzi fiind calvini, și ei slujind la Curte, s'au calvinit; și așa tot Unguri să chiamă: schimbându-și credința, și-au schimbat și numele de Rumâni.

Ci dar acela Ungur, au ce va fi fost, nu știu, de au băsnuit și au visat ca acelea a zice, să vede că de puțină știință și socoteală au fost. Pentru că, de au fost și vrăjmaș acestui neam, de a-l face tot de tâlhari și de furi, nesimțitoriu au fost, nimic de aceia ce-i putea sosi și veni pe urmă chibzuind: adecâte că vor râde toți și vor ocără răotatea și neștiința lui, băbești basne și nesărate vorbe la cei dupre urmă oameni lăsând în poveste. Căruia multe sânt a să zice împotriva și a-i dovedi minciunile. Ci ca să nu fiu prea lung în vorba acestora balmăjituri, cu atâta fiește carele gânditoriu și cu minte poate cunoaște, mi să pare, și să poate domiri, cum acelea ce au zis n'au fost, nici au putut fi.

Intăiu, că acel împărat al Romului la carele zice că au mers Laslau Craiu de au cerșut oaste ca să scoată pe Tătari, și i-au dat acel fel de oameni, când să fie fost nu dovedește. Nici împărat ca acela, carele nici un tâlhariu, nici un fur, nici un om rău în toată împărăția lui să nu să omoare și să nu să pedepsească, nu să cetește nicăieri, nici s'au auzit, nici s'au văzut, nici poate fi. Pentru că într'alt chip nimeni într'acea țară n'ar fi trăit, și nici o lege sau vre un obicei n'ar fi fost; care este împotriva firii și a tuturor limbilor.

A doao dar, câtă sumă de ani au împărățit acel împărat ce au fost așa blestemat, iar nu bun, — căci bunii și dreptii au legi puse și nemișcate le țin, ca să poate sta politia și însoțirea omenească, ca nici cei tari și mari să nu asuprească și să nu calce pe cei mai slabi și mai mici, nici cei mai mici să nu năpăstuiască și să ocărăscă pe cei mai mari, nici unul dela altul să răpească și să ia fără de tocmeală și fără de lege; — acum dar, zic, câtă sumă de ani au stătut acel împărat așa să să strângă atâta tâlhărimă de multă cât să să facă oaste ca aceia mai fără număr, de să scoată și să gonească mulțime nespusă de Tătari duple aceste locuri ce le cuprinsese atunci?

A treia dar, pot tâlharii și furii și carii asemenea lor sânt, să țină și să așeze domnii și stăpâniri, care cu sutele de ani să stea și să să păzească, și mai vârtos toți, neales nici unul, tot tâlhari și oameni răi fiind, a căroră mințile și gândul tot la hrăpiti și la câștiguri îi sânt, ce stăpânire pot tocmi? Semn dară este, duple zisa aceluia, că din răotăte și din netocmeală să țină și stă lumea, nu dintr'acelea să strică și să piarde. Cum și Scripturile și toată ființa, și singure simțirile acestea adeverează și cunoaște, cum că din nerânduială, din nedreptate și din răotăte să strică și să mută împărățiile, și toate. Unde dar și altele mai multe sânt a-i dovedi, cum zic, și a-i arăta neștiința aceluia carele măcar va fi fost și zis aceia.

Și din Tătarii ce el zice, numai că din Ardeal și din Moldova până la Crăm i-au gonit, unde să află și acum, să poată dovedi și a să adeveri că fără de lucru au grăit. Cum și mai înainte vom vedea de acei Tătari de unde sânt, și cum au venit și la Crăm, unde și până astăzi șed. Ci dar să-l lăsăm în ghindă, cum parimia de Arapi este; iar cine va vrea altul, să crează, — căci a crede adevărul sau minciuna, în volnicia omenească este.

Continuitatea Românilor în Dacia.

Însă dar, Valahii, adecă Rumânii, cum sânt rămășițele Romanilor celor ce i-au adus aicea Ulpie Traian, și cum că dintr'aceia să trag și până astăzi, adevărat și dovedit este de toți mai adevărații și de crezut istorici, măcar că apoi le-au mutat și numele, Valahi zicându-le, au după Voevodul lor Flac, cum unora le pare, au după numele fetei lui Dioclitian, cum mai sus s'au semnat. Că scrie Bonfinie că zic alții, au din cuvântul galic, adecăte franțozesc, ce zic Valaques Italianilor, adecăte Frâncilor, au măcar altă pricină fie, cum le-au zis, iară ei tot așa sânt. Iar acum Galien împărat să-i fie rădicat pe toți, cum unii au zis, cum mai sus am arătat, că, vrând din Misia și din alte locuri multe din Elada, să gonească pe Goți, cari cuprinseseră acele ținuturi, au căci să desnădăjduise de a putea ținea pe Dachia, cum zise acel Ioan Zamoschi. Iar pentru împresurarea acelor Goți, ce și pe aici cuprindeau, aceia încă și împotriva crezutului și a socotelii este; pentru că cum au vrut acel împărat așa de lesne a rădica cu totul atăta sumă și noroadă de oameni, cu case, cu copii, așezați pe aceste locuri fiind mai mult de 200 de ani (că atăta de la Traian până la acel Galien era, împărățind, cum s'au zis, Traian, la anul de la Hs: Mântuitorul Lumii 118, iar Galien la anul 271, după cum zice Carion). Deci dar niște oameni întemeiați ca aceia, și stăpâni mari și bogați făcându-să, și de mari neamuri romane aici întemeiați, să-i ia Galien să-i mute într'alte locuri pe toți; și apoi, au doară cu acești Romani numai ce era aici vrea acel împărat, măcar și alții ca el de nimica și grozav împărat (că asemenea era și el lui Neron și lui Domițian în tiranii și în alte hlăpii, scriu istoriile), să-și ție împărăția și să-și păzească ținuturile? Căci, când ar fi rămas împărăția numai cu ostașii ce avea în Dachia, pe cari

alți mai sus trecuți împărați îi lăsase și-i așezase numai ca aceste țări să păzească, și ei cu alții oștiau, cum din mai sus zisele să cunoaște și să înțelege, mică împărăție și de nimica ar fi fost atuncea.

Și aceasta însă este: au doară și acelor Voevozi și oameni mari cari, cum s'au zis că moșteani să făcuse aici, — nu mai lesne era și ei a face cum și alții mulți au făcut, — și ei mai pe urmă încă aceia au urmat — de s'au despărțit când au început împărăția romană a să pleca și a să mai îngusta, unul într'o parte de subt ascultare trăgându-să, Domnii lor puindu-și și volnici făcându-să; alții într'altă parte să deslipiau, până s'au rupt și s'au împărțit toată în crăii, în domnii și într'alte poliții, cea una și întreagă monarhie? Cum astăzi a avea să vede, tot de tirania și de hlăpia unor ne-harnici, necum împărați, — ce nici numele împărătesc să-l aibă nu li să cuvenia. Deci, dar, au nu mai lesne era și acelora atunci oblăduitori acestor locuri să n'asculte, decât moștenirile lor înțelinate de atăția ani să le lase, și să meargă de a să așeza pântr'alte locuri mai aspre și mai seci? Și aceasta încă să mai socotește, că nicăiri urme de ale acelora Romani ce au fost în Dachia, ca să fie fost mutați cu totul într'altă parte, nu este; că, de ar fi undevași în Elada, — și astăzi, au limba au alte semne de ale Romanilor s'ar vedea și s'ar cunoaște, cum și în Ardeal și pe aici, și pe unde au fost aceia, până acum a avea sănt.

Insă aceasta nu să tăgăduiește cum, viind vre un greu de alte părți, sau de alte neamuri călcându-să țări a unei împărății, sau măcar cea împărăție vrând să facă oaste mare, ca să meargă asupra altora, cum dupe în toate părțile și dupe în toate ținuturile ei nu aduce și nu strânge oaste. Cum și atuncea acelu Galien au altui măcar împărat să va fi întâmplat, de va fi trimis și aici, de va fi rădicat ostași ca să meargă să scoată pe acei Goți ce călca și impresura acele ținuturi

ce s'au zis, în Elada și în Misia. Care de crezut este că și de aici oaste s'au dus, și pe unii doar ca să-i și așeze acolo, însă cari mai sprinteni și de așezat vor fi fost. Căci iată și semn chiar avem pe acei Coțovlahi, — cum le zic Grecii, — ce-i vedem că și până astăzi să află și sănt, însă puțini acum rămași. Pentru cari viind cuvântul, gândiiu că nu fără de cale va fi a mai întinde de ei voroava, ca să știe ce sănt.

Sănt dară acești Coțovlahi (cum le spun vecinii lor, și încă și când cu dinșii am vorovit), oameni nu mai osebiți mici în chip, nici în unele obiceiie, nici în tăria și în făptura trupului, decât Rumânii aceștia, și limba lor rumânească ca a acestora, numai mai stricată și mai amestecată cu de ceastă proastă grecească și cu turcească; pentru că foarte puțini, cum s'au zis, au rămas, la niște munți trăgându-să de lăcuesc, cari să tind în lung de lângă Ianina Ipirului până spre Arbănași, lângă Elbasan, unde-i zic, în sate numai lăcuind. Săvai că și mari unele sate zic că sănt, și oameni cu putere în hrana lor; da cari și mare minune este, cum și până astăzi să află, păzindu-și și limba și niște obiceiuri ale lor. Aceștia dar și limba și-au mai stricat, și ei s'au împuținat; drept că și ei desăvârșit supt jugul turcesc cu acei Greci dupre acolo s'au supus, — unde și stăpânie și blagorodie și tot și — au pierdut. Și poate fi că nici d'întăiu așa mulțime nu va fi fost de dânșii. Că iată acum, și căți sănt, mojici și țărani sănt și locurile lor cu greu de hrană fiind, pentru multa piatră și munții ce sănt unde lăcuesc, să împrăștie și să duc mai mulți prin acele orașe mari turcești de să hrănesc, și, pe acolo mai mulți amestecându-se, și limba, cum am zis, foarte și-au stricat, și ei puțini au rămas. Zic și aceasta că, de-i întreabă și pe ei neștine, ce ești?, el zice Vlahos, adică Rumân; și locurile lor, unde lăcuesc, le zic Vlahia, ear țării aceștea ei îi zic Vlahia cea mare. Pare-mi-să, zic, că, ei grăind, mai mult îi înțeleg ceștia Rumâni

de cât, aceștia grăind, aceia să înțeleagă; însă, și unii și alții puțină vreme într'un loc aflându-să și vorbind adese, prea lesne să pot înțelege. De crezut dar este că și acei Coțovlahi dintru acești Romani sânt, și să trag; și într'acele vremi ce Galien sau alt împărat au rădicat o seamă dintr'înșii de aici și i-au dus de i-au așezat pe acolo, au rămas și până acum.

Opera Stolnicului Constantin Cantacuzino.

Ocara adusă neamului prin naivitatea lui Simion Dascălul a stârnit revolta și dorința de a restabili adevărul pe baze neîndoelnice nu numai în Moldova, ci și în Muntenia. Dintre cărturarii Munteni ai timpului, cel care și-a luat această sarcină a fost învățatul unchiu al lui Brâncoveanu: Const. Cantacuzino.

Boierul care-și consolidase cultura la o universitate italiană, unde avusese profesori pe care-i notează cu mândrie în jurnalul șederii sale în Italia — jurnalul ni s'a păstrat, din fericire — putea să răspundă sarcinei pe care și-a luat-o, cu o pregătire științifică temeinică și cu o informație bogată.

În fața materialului de informații amorse, Stolnicul caută să păstreze linia adevărului. Și astfel, pornind să-și scrie opera de reconstituire a originilor etnice ale neamului său, o „*Istorie a Țării Românești, întru care să coprindă numele ei cel dintâiu, și cine au fost lăcuiitorii atunce, și apoi cine a mai descălicat și o au stăpânit până în vremile de acum, cum s'au tras și stă*”, îl vedem străduindu-se să cuprindă într'un sever examen critic, izvoarele utilizate.

Dotat cu acest spirit de probitate științifică, Stolnicul își rânduește materialul în capitole distincte, fiecare avându-și rostul bine definit. Istoria sa pornește dela Geți și Daci și dela cele dintâiu lupte cu Romanii. Infățișează apoi ridicarea pe tron a lui „Traian Ulpie” și războiul care s'a aprins între el și Daci. Spre deosebire de Miron Costin, Stolnicul posedă o informație mai precisă, datorită izvoarelor noi pe care le utilizează. Răsboaiele dacice le prezintă cu multă bogăție de amănunte, fără a depăși, totuși, marginile adevărului. Ajungând cu firul istoric la colonizare, simte necesitatea de a contura aspectul geografic al Daciei

și astfel ne prezintă în capitolul IV, hotarele acestei provincii.

Așezând rădăcina neamului în descălecarea Romanilor pe pământul dac, Stolnicul urmărește, cât îi îngăduie sărăcia izvoarelor, soarta abătută asupra elementului daco-roman.

Problema continuității formează un important obiectiv al preocupărilor sale. El adaugă o serie de argumente noi, sau amplifică altele cunoscute, în sprijinul persistenței elementului daco-roman în cuprinsurile Ardealului de azi. O rărire a elementului roman și autohton în Dacia a fost posibilă numai în parte și aceasta, crede Stolnicul, s'ar fi petrecut pe vremea lui Galian care a ridicat ostași pentru apărarea imperiului și din Dacia. Scoborîtorii acestora sunt, zice el, Cuțovlahii „cari să tind în lung de lângă Ianina Ipirului până spre Arbănaș, lângă Elbasan.”.

Opera Stolnicului a rămas neîncheiată. Ultimele două capitole tind să deslușească soarta coloniștilor sub cuptirea năvălirilor barbare. Se închee cu Atila.

O comparare între scrierea lui Miron Costin „De Neamul Moldovenilor” și între opera Stolnicului Constantin Cantacuzino, va scoate mai bine în evidență caracterele distinctive ale fiecăreia în parte.

Opera Stolnicului nu are acea căldură comunicativă, acel ton familiar, care înfrățește sufletul boierului cărturar cu al cititorului necunoscut: „Puternicul Dumnezeu, cinstite și iubite cetitoriule, să-ți dăruiască și mai slobode veacuri...”, pe care îl vedește opera lui Miron Costin.

Opera Stolnicului nu are nici acel caracter — am putea zice — de popularizare, pe care-l are scrierea lui Miron Costin. Cronicarul moldovean, ridicându-se împotriva basnei lui Simion Dascălul, pentru a trezi în sufletul contimporanilor săi interesul în jurul începuturilor glorioase ale neamului, avusese nevoie de două

capitole inițiale: unul în care să-și lămurească cititorii în ce parte de lume se află Italia din care a venit Traian, altul în care să scoată în relief mărimea și puterea împărăției romane. În tot cursul expunerii, cronicarul moldovean se ține la nivelul cititorilor săi, mergând direct, fără ocoluri, către ținta pe care o urmărește. Opera lui este mai unitară. Stolnicul, preocupat mai adânc de problema originii și a continuității romane în Dacia, intră deadreptul în miezul chestiunii. De altă parte, mulțimea și varietatea problemelor ce-i răsar în calea expunerii, îl silesc să se piardă adesea în digresii și detalii, care nu se încheagă definitiv în opera lui. În schimb însă, Stolnicul, care-și făcuse studiile în Padova, unde găsisese atmosfera de cultură a marilor umaniști ai Italiei, are un orizont de privire mai larg decât Miron Costin. El utilizează în scrierea sa o serie de izvoare bizantine și latine, care rămăseseră necunoscute cronicarului moldovean.

Prin această largă înțelegere a problemei, prin erudiția lui vastă, prin claritatea planului, prin fraza lui încărcată și meșteșugit întoarsă, dar plină de miez, Stolnicul Constantin Cantacuzino se ridică deasupra contemporanilor și se apropie de Dimitrie Cantemir.

ქ: პრეკუმ ჩეი სტრეინი ღორესკ: მოშია სეშაზე:
 კინდ სინტინტრალტე ცარე: დენუპტსეშა ზე:
 ქ: ში კაჩეი ჩეს პრე მარე: ბატუწ დე ფურთუნა:
 ში როაგა პრე ღუმნეზეუ: დე ლინიშტე ბუ ნა:
 ქ: აშა ში ტიპოგრაფი: დო კერცეი სფერშირე:
 ლაუდა ნენჩტატა: დაუ: ში მულცემი რე:

Versurile românești cu caractere georgiene, imprimate de tipograful român trimis de Brâncoveanu în Caucazia, Mihail Ștefanovici, la sfârșitul epilogului din Liturghierul georgian, tipărit la Tiflis în 1710:

„Precum cei streini doresc moșia să-și vază”.
 Când sunt într’alte țări, de nu pot să șază
 Și ca cei ce-s pre mare bătuți de furtună
 Și roagă pre Dumnezeu de liniște bună;
 Așa și tipografii de-a cărții sfârșire:
 Laudă neîncetată dau și mulțemire.

LITERATURA MODERNĂ

Școala ardeleană

Ideile despre originea romană și despre unitatea neamului, puse în circulație de marii cronicari moldoveni, de Dimitrie Cantemir și de Stolnicul Constantin Cantacuzino, nu au putut rodi la timpul lor, fiindcă, după lupta dela Stănilești și după decapitarea lui Brâncoveanu, urmează la noi epoca Fanarioților. Totuși ideile semănate nu s'au pierdut, ci ele apar chiar în epoca de puternică influență grecească exprimate clar la scriitorii religioși. „Țara Rumânească — spune Episcopul Chesarie din Țara-Românească, în prefața Mineiului tipărit la 1778 — când avea războaie, să numia Dachia și lăcuiitorii ei Dachi și Gheți, carii au avut războaie cu împărații Râmleani; însă de la August Chesar prelungindu-se războaiele până la Traian”. „Traian împăratul, după ce au supus pre Dachi cu piarderea lui Decheval, — scrie acelaș în prefața Mineiului din 1779 — au trecut mulțime de Râmleani în părțile acestea... „Inșă eu dintru acestea descoperiu lucruri minunate; aflu linia neamului rumânesc din vechiu trăgându-se, *din slăvit neam al Romanilor (Valahii numindu-se după limba slovenească) a căroră slavă au strălucit împreună unde ș'au întins și soarele razele!... O veacuri, veacuri, ce învechești lucrurile și prefaci stările!*”

Aceste idei au fost reluate și ridicate la cel mai înalt potențial, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX, în Ardealul apăsător sub stăpânirea ungurească.

Se știe că românimea din Ardeal, care a păstrat ne-

știrbită credința și legea strămoșească, era în urma înțelegerii făcute în 1437 între Unguri, Sași și Secui, considerată ca națiune tolerată în țara ei de baștină și redusă în stare de iobăgie. În 1699, în urma păcii dela Carlovitz, Austria primește de la Turci Transilvania, pe care de altfel o luase în stăpânire încă din 1691.

Trecerea Ardealului sub stăpânire austriacă a îndemnat guvernul austriac și Scaunul Papal să atragă în sfera lor de acțiune și populația românească — elementul etnic cel mai numeros. Emisarii catolici trimeși pe lângă vlădicii români, promițând îmbunătățirea situației economice și sociale, au isbutit să câștige o parte din clerul ardelean pentru ideea unirii cu Biserica papală. În 1697, Mitropolitul de la Alba Iulia, Teofil, primește în principiu ideea unirii, iar în 1700 un sinod convocat de urmașul lui Teofil, Anastasie Anghel, la care au luat parte 54 de protopopi și 1563 de preoți, au consfințit unirea cu biserica romană, primind o parte din dogmele catolice, dar rămânând cu ritualul ortodox și cu limba română în biserică.

Rezultatele politice pe care Românii ardeleni le-au așteptat de pe urmele acestei uniri au fost nule, dar rezultatele culturale au fost neașteptate. Pentru instrucția clerului unit se întemeiază, sub Mitropolitul unit Pavel Aron, un seminar la Blaj, care devine prin aceasta centrul de cultură românească al Ardealului. Frunțașii tineretului, care se distingeau la studii, au fost trimiși în institutele catolice superioare din Viena și Roma, unde învățară limba latină.

Contactul tineretului român cu Roma a avut pentru cultura românească o importanță deosebită. În Roma, tinerii teologi ardeleni și-au dat seama de înrudirea limbii noastre cu limba italiană și de derivarea ei din limba latină; în Roma ei au văzut columna lui Traian, cuceritorul Daciei și atâtea rămășițe ale măririi străbune — și atunci, în loc să se întoarcă în țară fa-

natici propovăduitori ai catolicismului, s'au întors ca apostoli ai ideilor de latinitate și de redeşeptare națională.

În vremea aceea, scriitorii sași și unguri (Eder, Engel, Sulzer) tăgăduiau originea noastră romană și susțineau că coloniștii romani din Dacia au fost retrași de Aurelian peste Dunăre, unde s'au amestecat cu Slavii și că abia în secolul al XI-lea ori al XIII-lea s'au întors în Nordul Dunării, după ce Ungurii luaseră în stăpânire Ardealul. Ridicându-se cu toată convingerea și pasiunea împotriva acestor idei, de care Ungurii se serveau ca de arme politice pentru a tăgădui drepturile politice ale Românilor în țara lor de baștină, apostolii regenerării noastre naționale s'au străduit să dovedească originea latină a neamului românesc și continuitatea lui în Dacia pe două căi: 1) istorică și 2) filologică.

Reprezentanții principali ai școalei latiniste au fost: *Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior.*

SAMUIL MICU, născut în anul 1745, în satul Sad din Transilvania, și-a făcut studiile în seminarul din Blaj, pe care terminându-l, îmbracă rasa de călugăr la vârsta de 17 ani. Trimes ca bursier la Colegiul Pazmanian din Viena, se întoarce în 1772 în Blaj, unde este numit profesor de etică și matematică, în școala unde își începuse și el studiile teologice. Aci nu stă însă decât un an. În anul următor, pleacă la Viena unde este numit director de studii în Colegiul Sfânta Barbara pe care-l înființase împărăteasa Maria Theresia pentru teologiei români. În Viena, Samuil Micu s'a întâlnit cu Gheorghe Șincai, care se întorcea atunci din Roma și amândoi tipăresc împreună prima operă a școalei latiniste: *Elementa linguae daco-romanae* (1870).

Întorcându-se la Blaj, pe lângă scaunul episcopal, Micu se îndeletnicește cu traducerea și tipărirea

cărților bisericești, dar dușmănit de episcopul Bob, se retrage la Buda, unde capătă funcția de revizor al cărților bisericești. ce se imprimau în tipografia Universității. Acolo rămâne până la moarte, întâmplată în 1806.

Pe tărâm filologic, Micu a mai început un *dicționar* român-latin-unguresc-nemțesc, dar moartea l-a surprins înainte de a-l termina. Pe tărâm istoric, Micu a scris cu largă intuiție a unității neamului: *Istoria, lucrurile și întâmplările Românilor* în patru cărți: 1) originile comune; 2) istoria Țării-Românești până la 1724; 3) istoria Moldovei până la 1795 și 4) istoria episcopiei românești din Ardeal în jurul căreia s'a concentrat vieța sufletească a neamului nostru de peste munți. Această operă s'a publicat ca adaos la *Calendarul de Buda* pe 1806.

GHEORGHE ȘINCAI, scoborîtor dintr'o familie înstărită, s'a născut în anul 1754 sau 1755 în Samșud, unde tatăl său ținea o moșie în arendă. După ce a făcut studii strălucite în colegiul reformat din Târgu-Mureș, în seminarul Iezuiților din Cluj și în colegiul congregației călugărilor piariști din Bistrița, Șincai a venit în Blaj, unde a fost numit profesor de retorică și poetică. După un an este trimes la Roma, în institutul *De propaganda fide*, unde își ia doctoratul în filosofie și teologie. Pentru sufletul pasionat și iscoditor al lui Șincai, șederea în Roma a fost de o importanță hotărîtoare în vieța lui, fiindcă acolo s'a aprins în el pasiunea pentru cercetarea istoriei neamului. Intorcându-se după 5 ani în Viena, el tipărește cu Micu *Elementa linguae daco-romanae*, de care am vorbit mai sus. Numit apoi director al școlilor române din Ardeal, Șincai a dus o luptă dârză pentru a întemeia, în timp de 12 ani, 300 de școli comunale. Intrând în conflict cu episcopul Bob și cu autoritățile de stat, Șincai este îndepărtat de la

direcția școlilor și considerat ca un turburător al ordinii publice. De aci înainte începe pentru marele luptător al neamului o viață sbuciumată de 20 de ani, pribegind din loc în loc, până când găsește însfârșit un adăpost în casa ospitalieră și recunoscătoare a elevilor săi, fiii contelui Vass de Czega, unde închide ochii pentru totdeauna în 1816.

Șincai a fost cel mai erudit și mai pasionat cărturar al școlii ardelenne. Pe când se afla la Roma, el isbutise să câștige încrederea cardinalului Ștefan Borgia, secretarul institutului *De propaganda fide*, care îi încredință misiunea de custode al bibliotecii și-i înlesni cercetările în arhivele din cetatea eternă. Astfel începe Șincai o muncă aprigă de răscolire a bibliotecilor streine pentru a aduna de pretutindeni materialul istoric pentru opera de construcție a istoriei neamului. Când mai târziu, istoricul ungar Carol Eder atacă cu înverșunare memoriul înaintat de intelectualii români din Ardeal (*Supplex libellus Valachorum*), prin care aceștia cereau pentru neamul românesc drepturi politice, Șincai se ridică în numele a lor săi pentru a combate într'o anti-critică teza ungară, dar censura nu a îngăduit publicarea ei. Vieață de muncă încordată și plină de sbucium nu i-a îngăduit să cuprindă într'o mare operă de sinteză istoria poporului românesc din toate provinciile vechii Dacii, dar a orânduit în ordine cronologică — în *Hronicul Românilor și a multor neamuri* — toate știrile adunate din documente privitoare la evenimentele din care s'a țesut istoria neamului întreg. E o operă nu numai de mare erudiție, dar și de un cald patriotism prin felul cum izbânzile sau înfrângerile neamului se resfrâng în sufletul lui pasionat. Din nefericire opera lui, a fost publicată târziu, la Iași, în 1853, după un manuscris păstrat de călugărul maramureșean Gherman Vida, profesorul din copilărie al lui M. Kogălniceanu și al lui Vasile Alecsandri.

PĒTRU MAIOR, ultimul din şirul marilor reprezentanţi ai şcolii, este fiul prototipului George Maior. S'a născut pe la 1745 — era deci cam de-o vârstă cu Şincai — în Căpuşul de Câmpie (judeţul Turda). După ce-şi termină studiile la Blaj, este trimes împreună cu Şincai la Roma, unde-şi ia doctoratul în filosofie şi teologie. Se opreşte, la întoarcere, în Viena, unde studiază timp de un an dreptul canonic. Se călugăreşte apoi şi e numit, în 1780, profesor la şcoala din Blaj. Aci profesază 4 ani. Renunţând apoi la rasa de călugăr şi fiind hirotonit preot de mir, ajunge protopop al Gurghiului şi al Reghinului. Aci stă până în 1809 când se retrage la Buda, unde ia asupra-şi sarcina de censor şi corector al cărţilor româneşti pe lângă tipografia Universităţii. Acolo lucrează până în 1821, când îl surprinde moartea. La Buda, a publicat Maior în 1821 una din cele mai importante opere ale şcolii ardelenе: *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*. În această operă căutând să lămurească începuturile neguroase ale neamului, înlătură părerile pătimase ale istoricilor saşi şi unguri, dovedind originea lui latină şi continuitatea în Dacia.

Intr'o altă operă a sa, *Istoria bisericeii Românilor atât a cestor din coace precum şi a celor din colo de Dunăre*, după ce arată cu citate din scriitorii antici răspândirea creştinismului în Dacia încă din epoca romană, dovedind că elementele fundamentale ale credinţei creştine în limba română sunt de origine latină, urmăreşte istoria Bisericeii în toate ţinuturile neamului.

În sfârşit, Petru Maior a continuat *Lexiconul* început de Micu, dar nici el nu a avut norocul să-l vadă terminat. După moartea lui Maior, acest întâiu dicţionar sistematic al limbii noastre a fost continuat de alţii şi a apărut la Buda în 1825.

După cum s'a văzut mai sus, prima operă a şcolii ardelenе este gramatica lui Micu şi Şincai apărută în

limba latină, în 1780. Aci s'au formulat ideile despre caracterul latin al limbii noastre. Ideile acestea au fost reluate apoi în toate scrierile cărturarilor ardeleni ai epocii și au ajuns la deplină desvoltare în *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*. În rezumat, crezul școalei ardelenene a fost acesta: Românii sunt urmașii direcți ai coloniștilor romani aduși de Traian în Dacia. Aceștia nu s'au amestecat cu Dacii, care după mărturia istoricilor latini fuseseră distruși în lupte. În timpul invaziilor, ei nu au părăsit teritoriul colonizat, ci au păstrat credința și limba. Deși despărțiți și încăpuți sub stăpâniri diferite, totuși Românii din toate cuprinsurile vechii Dacii (Ardeleni, Moldoveni, Munteni) ca și cei din Sudul Dunărei (Macedonenii) sunt ramurile aceleiași tulpini: coloniștii romani.

Pe tărâm lingvistic, cărturarii ardeleni s'au străduit să dovedească, punând în paralelă limba română cu cea latină și italiană, că limba noastră derivă din limba coloniștilor romani (după Micu și Șincai: latina clasică; după Petru Maior: latina vulgară). Această limbă latină a suferit în adevăr influența limbilor streine cu care am venit în contact, dar cuvintele streine, pătrunse în cursul veacurilor, „aceste pete de sclavie”, nu sunt însemnate și ele pot și trebuiesc să fie înlocuite cu elemente luate din tezaurul latin. Astfel s'a născut ideea de a *purifica limba*. În sfârșit întrucât limba noastră este o limbă latină, ea trebuie să înlăture haina în care era înveșmântată atunci în scris, *alfabetul slavon*, și să-și ia haina străbună: alfabetul latin.

ELEMENTA LINGUAE DACO-ROMANAE SIVE VALACHICAE (Viena. 1780).

Elementa linguae dacoromanae sive valachicae începe cu un capitol despre literele daco-romane și despre pronunțarea lor — dar prin literele daco-romane ei înțeleg „veteres Daco-Romanarum litterae” vechile litere ale Daco-Romanilor „care sunt aceleași ca și ale Latinilor”, din care Românii își trag originea. Este vorba deci de alfabetul latin

și nu de cel chirilic, întrebuințat în scrierea românească din vremea aceea. Urmează apoi: articolul, substantivul (cu declinarea), adjectivul, comparația, pronumele, numeralul, verbul (cu conjugarea); adverbele, prepozițiile, conjuncțiile, interjecțiile. Partea III cuprinde sintaxa.

Se încheie cu un vocabular românesc-latinesc și cu un dialog. În scrierea cuvintelor românești se întrebuințează alfabetul latin într'o formă care să îngăduie recunoașterea prototipului latin. Iată de exemplu cum apare scrisă limba noastră în această primă operă a școlii latiniste.

Dăm aci un fragment din Dialog:

A doaa vorbire	<i>II Dialogus</i>
A-clamâre hospeti.	<i>Invitare hospites</i>
Pâre, qua bâte cinevâ usie.	<i>Apparet aliquis pulsare fores</i>
M'oi duce, se ved cine e.	<i>Ibo visurus quis est.</i>
Cine estî á-collea?	<i>Quis es ibi?</i>
Hom bon sau Fartât.	<i>Homo bonus vel Amicus.</i>
Pe cine cáuti.	<i>Quem quaeris?</i>
Cerc pe Prea luminatul Domn, ácâsa este?	<i>Quaero Illustrissimum Dominum est ne domi?</i>
Vedi bene, e ácâsa pentruce?	<i>Utique, est domi quare? 1)</i>

Iată și un fragment din introducere pe care îl dăm în traducere:

Sunt șaptesprezece veacuri de când Traian, învingând pe Decebal, a dus colonii în Dacia lipsită de locuitori. De atunci, la câte și mari schimbări au fost expuși urmașii Romanilor, ușor vor înțelege toți câți se pricep cât de puțin în istorie. Pentrucă mai întâi sub domnia lui Galien au fost subjugați de către Goți, apoi, de Gepizi, mai târziu de Bulgari și de alți barbari nordici, precum mărturisește Jordanes și alți istorici nenumărați unii înainte, alții după dânsul, din cari unele probe mai de frunte, acum câțiva ani, le-a adunat prea eruditul Samuel Micu, în lucrarea manuscrisă „*De origine Daco-Romanorum*”; iar multe am adunat eu

1) În acest alfabet fusese tipărită și *Carte de rogacioni pentru evlavie homului chrestin* (Viena, 1779) a lui Micu:

Domne miluè ne, que intru tene am sperat: nu te manîa spre noi fôrte, nici ti aduce amente de far de légile nostre: ci cauta si acum, quâ un milosthiv si ne mantue de vrasmasii nostri que tu esti Dièu 'l nostru si noi sintem hómenni tai . . . (pag. 22).

în colecțiunea mea, în acei cinci ani ce i-am petrecut în Roma, în prea vestitul colegiu *De propaganda fide*.

Că în sclavie, limba latină a strămoșilor noștri s'a corupt foarte mult, cine se poate îndoi? Iar că s'a corupt cum este acuma, pe nedrept ar zice cineva. Pentru că se știe din scriitorii faptelor Românilor din Dacia, și mai ales din cronica manuscrisă al lui Miron Costin, lozofătul principatului Moldovei, care, nu de mult, ni l-a dat pentru a-l citi prea eruditul și prea învățatul d. Francisc Jozef Sulzer, precum și din *Descriptio Moldaviae* de pre luminatul D. Cantemir, fost cândva domn și principe al aceleiași provincii, cum că în barbarismul în care suntem și acum, atunci au căzut strămoșii noștri, când au început din nefericire a introduce în celebrarea celor sfinte limba literară a Slavonilor, cam pe timpul conciliului dela Florența. Care lucru s'a făcut, spune acelaș prea luminat autor, pentru ca să asculte de voia mitropolitului Ohridei din Bulgaria, care, precum se crede, îndemnat de Marcu Efesanul, socotea, cu acest mod, să închidă alor noștri orice drum către sfânta unire cu Biserica Romei.

Căci se temeau acești doi schismatici că, dacă Daco-Romani se vor folosi înainte de limba maternă în cele sfinte, Romanii Italiei pentru marea afinitate cu limba lor o vor învăța fără multă greutate și vor tipări cărți, din care poporul nostru va putea fi adus mai curând să îmbrățișeze unirea. De aceea prea atentul Mitropolit bulgar mișcă toată piatra ca să atragă pe Daco-Români în partea sa.

Și nu s'a înșelat în speranța sa, căci în adevăr Alexandru cel Bun, Domnul Moldovei și principe, ascultă de el și ceru ca limba slavonească să fie introdusă în cele sfinte, în toată țara sa.

După exemplul acestuia, urmară apoi și alți principii ai Daco-Românilor, deși cu două pagube pentru toată națiunea, adică cu separarea îndelungată de Bi-

serica latină și cu cea mai mare stricăciune a limbii lor din care, celei dintâi bunul Dumnezeu să-i aducă odată vindecare, din inimă doresc, iar celeilalte în câtva s'a și aflat remediu, căci limba slavă, curând după aceea, adică în secolul trecut, a fost părăsită de strămoșii noștri, care au păstrat numai literele; din altă parte ne vom nevoi să-i aducem vindecare, când școalele românești, din bunătatea prea auguștilor stăpânitori, se vor organiza după norma celor germano-austriace

DIN CRONICA LUI ȘINCAI.

Șincai începe cu primele lupte ale Romanilor cu Dacii (86) și se sfârșește la anul 1739. Evenimentele sunt expuse an cu an, concomitent în toate ținuturile românești.

Anul 274. Cum că Impăratul Aurelian, vrând a merge împotriva Perșilor, în anul acesta au scos leghioanele din Dachia veche și o parte a coloniei, și le-au așezat de-a-dreapta Dunărei, nu se poate tăinui, dar a îngădui încă nu pociu, cum că toată colonia o ar fi trecut în Dachia cea noao; pentrucă cei mai mulți dintre coloni au trebuit să fie dați spre economie, care așa lesne știu că nu o au lăsat, mai vârtos după atâta mari de vreme, cât au fost între Traian și între Aurelian, precum scrie și Sarnichie. Din cele ce vor urma la anii viitori, încă se va dovedi, că până la venirea Bulgarilor, Romanii statornicește au stăpânit și de-a-stânga Dunării, care arătându-o se arată cum că nu toată colonia au fost trecută de Aurelian în Dachia cea noao.

Din partea coloniei care au rămas în Dachia veche, s'au prăsit toți Românii câți sunt de-a-stânga Dunării, cum cură în Marea Neagră; iară din partea coloniei care s'au trecut Dunărea, și s'au așezat în Dacia cea noao, așisderea și din Romanii, pre care i-au adus Marele Constantin în Trachia, s'au prăsit Romanii cei ce sânt de-a-dreapta Dunării, cari s'au numit după aceia

amu Vlahi¹⁾, amu Kotzo sau Kuzo-Vlahi²⁾, iară mai pre urmă Țințari³⁾, tocma cum s'a numit și cei ce au rămas de-a-stânga Dunării, întâiu Romani⁴⁾ apoi Abo-triți⁵⁾ după aceia Comani și Patinachite⁶⁾ mai pre urmă Munteni, Moldoveni, Mărgineni, Mocani, Frătuți⁷⁾, ci ori cum s'au numit, sau se numesc și acum, tot de o viță și porodiță sânt, adecă Romani de sânge, precum firea și virtutea îi mărturisește și eu la anii viitori, tot mai pre larg voiu arăta, pentrucă la anul acesta numai Dachia cea noao o voiu mai scrie.

PETRU MAIOR

ISTORIA PENTRU INCEPUTUL ROMÂNILOR ÎN DACIA

Incepe de la răsboaele lui Traian cu Dacii povestind cucerirea Daciei și colonizarea romană („descălecarea” cum o numește autorul). Urmărește apoi „întâmplările Românilor celor din Dacia după moartea împăratului Traian”; povestește retragerea legiunilor romane peste Dunăre în vremea lui Aurelian și, respingând părerile lui Engel, susține că n'a fost posibil să se strămute toți Romanii la sudul Dunărei. Arată apoi soarta populației romanizate din Dacia, în epoca invaziilor barbare până la așezarea Ungurilor în Panonia și pătrunderea lor în Ardeal. Vorbește apoi de principatele — el spune „împărăția” în sens de stăpânire — a lui Menumorut și Glad, de luptele lor împotriva Ungurilor pentru apărarea independenței și despre așezarea Secuilor și a Sașilor în inima Ardealului. Explică schimbarea numelui de Romani în Vlahi, vorbește de conviețuirea Românilor cu Slavii, Bulgarii și Sârbii și com-bate cu toată înflăcărea pârerea lui Iosif Sulzer că Românii ar fi venit de peste Dunăre în secolul al XIII și pe a lui Engel că ar

1. Crhoniates Lib. I de Isacio Angelo. c. 6.

2. Cantacuzenus Lib. 3. c. 5. 3. Anna Comnena Alexiades Lib. 5. Zonaras Lib. 18. Nr. 23.

3. Usus.

4. Auctores sub quattor prioribus num. citati.

5. Eginhardus ad. an. 842, Lucius Lib. I c. 15.

6. Zonaras Anna Comnena Cantacuzenus et Gregoras II cc.

7. Usus.

fi venit în secolul al IX-lea. Trece apoi la Români din sudul Dunării, urmărește istoria imperiului româno-bulgar încheind expunerea sa istorică cu năvălirea Turcilor în Peninsula Balcanică.

Opera lui se încheie cu 2 „disertații”: una „pentru începutul limbii românești”; alta „pentru literatura cea veche a Romanilor”. În prima el stabilește caracterul latin al limbii noastre, afirmând că ea se trage din latina vulgară — spre deosebire de Clain și Șincai care credeau că se trage din latina clasică. În a doua, el susține, după Cantemir, că Românii s’au servit la început în scriere de caractere latine, dar că mai târziu cei de dincoace de Dunăre în secolul al XV-lea, cei de peste Dunăre în secolul al XI, au înlocuit alfabetul latin prin cel chirilic.

Cu toate lacunele ei, opera lui Petru Maior este pentru timpul său de-o importanță capitală. Ea are, după cum se vede, un cadru destul de larg, căci privește istoria întregului neam până la invazia Turcilor, statornicind cu toată energia originea romană și persistența Românilor în Dacia. Dăm mai jos introducerea și un capitol.

Cuvânt înainte

Sburdare așa nedumerită în mulți din cei străini scrietori este de a vomă cu condeiul asupra Românilor strănepoșilor Romanilor celor vechi, orice le șoptește lor spiritul acel, carele mai de mult spre aceea-i întărită pre barbari, ca pre Romani sau ca pre domnii lor să-i urească, sau lor, ca preavitejilor biruitori a toată lumea să le pismuească; cât și când, fără de neci o dovadă, iscodesc ceva, sau și minciuni apriate spun asupra Românilor, încă socotesc, că lumea toată e datoare să creadă nălucirile lor; ba de o bucată de timp, pre cum măgariu pe măgariu scarpină, așa unii de la alții împrumutând defăimările, fără de neci o cercare a adevărului, de nou le dau la stampă; și cu cât Românii mai adânc tac, nemica respunzând nedreptilor defăimatori, cu atâta ei mai vârtos se impulsă pre Români a-i micșiora și cu volnicie a-i batjocuri.

Cugetul meu este, nu întreaga istoria Românilor a o țiese, fară cele, ce mai vârtos se țin de începutul lor în Dacia, din vechii scrietori, pentru aceea a le în-

semna, ca văzând Românii din ce viță strălucită sunt prăsiți, toți să se îndemne strămoșilor lor întru omenie și în buna cuviință a le urma, adeca cătră împăratul lor al Austriei să fie cu credință, către patrie lor cu cucerire, către domnii locurilor cu ascultare, către tot de-aproapele cu dragoste; și pre sine întru toate puterile sufletului cu nevoință să se deplinească; cât pre cum dela bune mame firea a împărțășit talantul bun, așa toți să se facă cetățeni patriei folositori.

Aceea încă nu caută să mărturisesc, că dobândind eu foarte scurt timp spre intocmirea istoriei acesteia cât neci a o scrie a doua oară curat nu m'au suferit incungiurări'e stărei mele, nu pot să mă lingușesc mie, că doară neci o greșală nu s'a vârît aici; ba nici rândul tuturor lucrurilor pentru aceeași cauză, nu l-am putut ținea, ci care unde mi-a venit aminte, acolo l-am însemnat. Pentru aceea oricarele de binevoitori cetitor de va face, până când mi se va da timp pre îndelete, toate a le proceti, acea bunătate cu mine, ca să-mi arete vr'o sminteală, ce o va afla în istoria aceasta, cu mulțamitoare inima sunt gata a o îndrepta.

Tocmă fără crezământ lucru iaste toți Romanii în zilele lui Aurelian să fi eșit din Dachia preste Dunăre în Misia.

Voitorii de rău Românilor, din cuvintele scriitorilor¹⁾ ceale mai sus (§ 1) cetite, vreau a culeage, că în zilele lui Aurelian, toți Românii au eșit din Dachia, și Romanii cei ce sânt acum dincoace de Dunăre, nu din Romani în zilele lui Aurelian rămași în Dachia sânt prăsiți, ci din cei ce după Aurelian, întru alte veacuri, târziu de preste Dunăre, au venit aici în Dachia. Care a lor din pismă născută păreare a fi răsuflată întru acest chip adeverim.

1) Flavius Vopiscus.

Impăratul Adrian, cum văzum mai sus cap. II, § 1, pismuind mărireii lui Traian, precum au lăsat Asiria, Mesopotamia și Armenia, de supt împărăția Romanilor scoțând de acolo ostașii Romani, așa vra să scoată și din Dachia ostași romani, și Dachia să o lase desbinată de împărăția Romanilor. De la care faptă cu acela bold îl abătură priiatenii: că de va lăsa el Dachia, iată pre acei mulți cetățeani romani, carii sânt în Dachia, trimiși acolo de Traian, îi dă în mânilor barbarilor. Acum întreb eu: Vrând Adrian a lăsa Dachia de supt împărăția Romanilor: vrut-au să scoată de acolo și pre țărani sau provincialii romani, au doară numai pre ostași precum făcuse în ceale mai sus numărate țări? Ba numai pre ostași vru el a-i scoate din Dachia. Pentrucă ce ar fi vrut el să scoată și pre țărani romani, nu vrea avea priiatenii lui cauză a-l spăria, să nu lasă Dachia; că au fapta aceia pre cei mulți cetățeani romani, ce sânt acolo, el îi lasă în mânilor varvarilor, căci de-i vrea scoate el și pre țărani romani împreună și cu ostașii din Dachia, atunci nu încăpea acei mulți cetățeani romani în mânilor varvarilor.

Dară pismuind Adrian mărireii lui Traian, carele au fost făcut Dachia provincie, adecă țeară romană; și pentrucă să micșoreaze mărireii lui Traian, voia el să lase Dachia de supt împărăția Romanilor, ca adecă să nu rămână întru pomenire, cum că Dachia prin vârtutea lui Traian să face țară romana vrând zisei a face aceia din pizmă, au putea el să facă destul și patimei sale carea îl cocea din lontru pentru laudele lui Traian și să urmeze și sfatului priiatenilor săi, carii se ruga ca să nu lase pre atâți cetățeani romani în mânilor varvarilor celor ce sta să apuce Dachia? Ba prea lesne putea să le împlinească amândoașo aceste dacă lăsând în Dachia nu numai pre ostași, ci și pre țărani romani i-ar fi scos de acolo. Pentru ce dară așa tare s'au speariat prin sfatul priiatenilor, cât, decât să lase Dachia

de subț împărăția Romanilor, mai voi pismatarețul cu coacerea inimei sale a suferi mărirea lui Traian. Ade-vărat au trăbuit să fie oarece cauză grea foarte, carea îl împiedeca pre Adrian de a face destul de o dată și pismeii ce o avea asupra mării lui Traian și a nu lăsa nice mulțimea cetățeanilor romani în mânilor varvarilor.

Cauza aceasta, adecă căci se opri Adrian de a lăsa Dachia de subț împărăția Romanilor, nu putu fi alta fără cât tocma cu neputința era a face să iasă atâta mulțime de țăreani romani din Dachia unde era înră-dăcinați cu lăcașul și să-i așeze aliurea. De unde de ar fi lăsat Adrian Dachia și cu aceia ar fi scos de acolo ostașii în adins numai pentru pisma ce avea asupra laudelor lui Traian, ar fi lăsat pre țăreanii sau provincialii romani în gura varvarilor: cu carea vecinică urgie își vrea acolisi sie înaintea a toată lumea romană. Nu e mirare dară că așa lesne să lăsa Adrian a se abate cu sfatul priatinilor de a desbina Dachia de la împă-rația Romanilor.

Deci, dacă în zilele lui Adrian, nu multă vreme după ce descălecasse Romanii în Dachia cu neputință fu a-i mișca pre Romani, măcar că varvarii le sta în spate, din lăcașurile întru care era întemeiați în Dachia, a-i scoate de acolo și a-i așeza airea; cu cât mai cu ne-putință era pre Romanii căsași a-i scoate din Dachia și a-i așeza airea, în zilele lui Aurelian? Intru atâta mară de vreamă câtă cursă de la anul Domnului 105, carele e anul descălecării Romanilor în Dachia, până cătră anul 274, în carele zic că se întâmplă trecerea Roma-nilor din Dachia preste Dunăre și așezarea lor în Misia, cât s'au fost înmulțit Romanii țereani dintru acea nemărginită mulțime, carea fu trimisă de Traian în Dachia!

Ba încă și cu alte colonii noao s'au fost mai adaos ceale vechi, cum însămnarăm mai sus. Singură această dovadă fără de ceale ce mai jos voi aduce, destul de

limpede arată, că nu toți Romanii au trecut din Dacia preste Dunăre ca să se așeze în mijlocul Misiei?

* * *

Ideea originii noastre latine, pusă în circulație și răspândită prin tipar de scriitorii ardeleni, a avut un răsunet mult mai larg decât avusese pe vremea cronicarilor moldoveni și munteni, ale căror scrieri, răspândite prin copii manuscrite, erau citite mai mult în clasa boierească. Ea a avut darul să deștepte conștiința națională în Ardeal. De altă parte reprezentanții școalei latiniste trec în primele decenii ale veacului al XIX-lea Carpații, într'o vreme în care societatea românească începea să-și ceară afirmarea drepturilor naționale în viața politică și culturală. Gheorghe Lazăr în Muntenia și profesorii ardeleni, pe care-i aduce Asachi la seminarul din Socola, aruncă sămânța ideilor școalei latiniste dincoace de Carpați.

Influența școalei latiniste se încrucișează în Principate, la începutul secolului al XIX-lea, cu influența franceză.

Sămânța acestei influențe a fost adusă la noi chiar de Domnii fanarioți. Aceștia, nevoiți pe de o parte să întredă Poarta cu știri privitoare la Statele creștine din Occident, iar pe de altă parte năzuind să-și învețe copiii limbile diplomatice ale timpului, care deschideau drumul către dragomanat și către tronurile Principatelor române, au adus la curțile lor secretari și instructori de limba franceză și italiană. Astfel găsim, înainte de izbucnirea revoluției franceze, o serie întreagă de Francezi la curțile Domnilor noștri, alături de Italieni, ca secretari și instructori.

Năzuința de a cunoaște limba franceză și italiană devenise atât de simțită în societatea românească, încât în pensioanele grecești ale timpului, alături de limba

grecească, figurează și limbile franceză și italiană pentru cari se aduc profesori speciali.

Astfel se deșteaptă în societatea românească gustul pentru cultura franceză și italiană. și încep a se face traduceri după literaturile Occidentului prin intermediare grecești, pregătind generația de la începutul veacului al XIX pentru primirea preromantismului și romantismului francez.

În acelaș timp, se ivesc proiecte și reforme politice și sociale — iar conspiratorii, „cărvunarii” cum se numeau în limba timpului, încep să se organizeze după modelul lojilor masonice. În această atmosferă din pragul veacului al XIX-lea, victoriile strălucite ale lui Napoleon I — cântat și în lirica românească a timpului — au un adânc răsunet în țările noastre. Prestigiul crescut al Franței îndreaptă tot mai mult spiritul public românesc către civilizația franceză. Profesorii sunt ceruți din ce în ce mai des, nu numai în familiile boierești, dar și în institutele particulare care încep să se întemeieze. Între 1820—1840 mai toate capitalele de județ — mai ales în Moldova — au institute particulare cu limba de predare franceză. Unele din aceste institute — Vaillant, la București, Cuénim, Chefneux, Baggard și Lincourt în Iași — au avut un rol important într'o vreme când învățământul secundar în românește era abia la începuturile sale. Institutele acestea au pregătit o generație de intelectuali, cari au putut urma cu succes cursurile universităților și școlilor tehnice franceze, de unde s'au întors cu o mentalitate occidentală și cu voința hotărâtă de a transforma din fundament societatea românească.

Ideile școlii ardelenice se încrucișează deci cu ideile de reformă socială, politică și literară împrumutate din Franța și produc o puternică deșteptare a conștiinței naționale. Insuflețită astfel de ideia originii latine, îmbo-

gătită cu temele romantismului francez, cu comoara tradițiilor din cronicile noastre și cu a legendelor populare, literatura românească își croește albia ei proprie și își cucerește de pe la jumătatea veacului trecut locul ei modest alături de marile literaturi ale Apusului.

Conachi și primii poeți Văcărești sunt formați sufletește mai mult în atmosfera influenței grecești; dar Iancu Văcărescu, Cârlova, Eliade Rădulescu și Grigore Alexandrescu reprezintă străduința de a uni ideile romantismului și clasicismului francez (la Grigore Alexandrescu) cu fondul național. Eliade mai ales s'a străduit, începând cu traducerea în versuri a „Meditațiilor” lui Lamartine, să transpună în limba noastră capod'operile literaturilor franceze și italiene. Imboldul dat de el a prins și între anii 1830—1840 literatura noastră s'a umplut de traduceri făcute mai ales din literatura franceză. Aceste traduceri au adus de sigur un folos pentru vremea aceea, fiindcă au pus dinaintea tinerilor scriitori români modele din marile literaturi romanice, introducând astfel cultura noastră în ritmul culturii apusene. Dar, din alt punct de vedere, invazia traducerilor și imitația scrierilor streine înăbușa dezvoltarea literaturii naționale. De aceea, în anul 1840, M. Kogălniceanu și generația sa se va ridica împotriva curentului de traduceri și directivele date de ei vor găsi un adânc răsunet în tineretul format în școlile naționale sub influența ideilor școlii ardelen.

INCEPUTURILE POEZIEI CULTE IN LITERATURA NOASTRĂ

Ienăchiță Văcărescu și urmașii săi

Nestatornicia vremurilor și a împrejurărilor nu a îngăduit mai de timpuriu, poporului nostru, o manifestare și o dezvoltare a puterilor sale de creație în formele artistice ale literaturii culte.

Ne-au lipsit, mult timp, condițiunile necesare pentru aceasta: contactul neîntrerupt și mai viu cu focarele permanente ale culturii și civilizației omenirii, o viață de Stat de deplină libertate și cu perioade mai întinse de oarecare liniște, care să permită organizarea mijloacelor de cultură și de educație ale națiunilor înaintate și să asigure funcționarea și dezvoltarea lor necurmată.

Secole întregi despărțiți și în parte supuși altora, având ca limbă de cultură superioară o limbă streină, iar prin situația geografică și politică fiind, curând după întemeierea Statelor naționale, întorși cu fața spre Răsăritul cotropit de o putere cu totul eterogenă culturii europene și de aceea rămas în multe privințe înapoiat, — mișcarea de cultură la noi era în cadrul și în ritmul acestui Răsărit. Abia spre sfârșitul secolului al 18-lea, când sântem atinși mai de aproape de luminile Apusului civilizat, începe și la noi o mișcare de preocupări științifice și literare mai precise, în forme culte. Această mișcare începe cam în același timp la toți Români: pe de o parte, precum am văzut, la Români din Transilvania, cu probleme și

opere privitoare la limba și la istoria națională și cu o lucrare literară importantă, rămasă însă mult timp aproape necunoscută („Țiganiada”), pe de alta la Români din „Țară”, cu încercări de poezie lirică.

Poezie lirică cu valoare literară am avut noi totdeauna, și încă din cele mai mișcătoare, și în privința delicateții sentimentelor și a cugetării, și în privința frumuseții și a armoniei formei; dar numai ca o creațiune anonimă colectivă: *poezia noastră populară*. Poezie *cultă*, ca o creațiune personală, nu avusesem încă. Căci încercări stângace, ca înfățișarea Psaltirei „pre verșuri tocmită” a Mitropolitului Dosofteiu, ca „Vieața lumii” a lui Miron Costin, sau versuri la stema țării, nu erau creațiuni cu valoare literară.

Întâii noștri *poetți* culti sunt, mai toți (cum era și firesc, pentru timpurile de atunci) din pătura care singură se putea cultiva, adică din pătura conducătoare a Țării: mari boieri în slujba Statului, având ca îndeletnicire de căpetenie a vieții lor servicii publice și compunând, ocazional, versuri, ca o ușoară petrecere de vreme.

Între acești întâi *poetți* români, sânt, în Muntenia, patru din aceeași familie, în cursul a trei generații: *Văcăreștii*, iar în Moldova marele-logofăt *Costache Conachi*.

Toți au ceva asemănător, note caracteristice ale timpului lor și ale unor începuturi mărunte:

1. Creațiunile lor sânt prea puțin spontane și originale, ci aproape toate — în deosebi ale primilor trei *Văcărești* — *imitații*, cu o formă ușoară, uneori prozaică, adesea imitând sau chiar reproducând poeziile populare, auzite dela lăutari. Poezia noastră *cultă* s'a născut deci, în parte, sub influența poeziei noastre *populare*.

2. În aproape toate poeziile lor, acești întâi *poetți*

culți ai noștri exprimă, convențional, fără adâncime și de multe ori cu o nuanță de sensualitate, mereu același sentiment al iubirii galante. Intru aceasta, ei sânt un reflex al acelei ușoare literaturi grecești contemporane (limba greacă era limba Curții, limba de cultură, limba saloanelor), reprezentată prin poezii de iubire care circulău anonim, ca poeziile populare, deși nu erau populare, sau erau ale unor autori la modă, ca Rigas, Psalidas, Dauti, sau acel Atanasie Christopulos, care a trăit mult timp la noi și a murit la noi (în 1847). Întâii noștri poeți știeau și vorbeau curent grecește; unii dintre ei, ca d. e. Alecu Văcărescu, a scris versuri și în grecește, — cum astăzi unii Români și unele Românce au ambiția de a scrie în franțuzește și a fi socotiți ca scriitori francezi!

Cel mai vechiu dintre acești poeți, acela care poate fi considerat ca începătorul, foarte modest, de altfel, al poeziei culte în literatura noastră, este *Ioan (Iănache, Ienăchiță) Văcărescu*, contemporan ceva mai în vârstă al marilor scriitori ardeleni.

1. Se trăgea dintr'o veche familie boierească, ce de două secole și mai bine dedese țării un șir de înalți demnitari. Bunicul său, întâiul Iănache Văcărescu, pierise la Constantinopole, de sabia gealatalui, la 15 August 1716, în tragedia familiei Brâncoveanu. Tatăl său, Marele-Spătar Ștefan Văcărescu, om învățat (pierit și el tragic), lăsase nume de luminat și drept împărțitor al dreptății.

Ienăchiță Văcărescu s'a născut, probabil, prin anii 1730—40, cum rezultă din mențiunea ce face însuși în a sa *Istorie a prea puternicilor împărați otomani*: „In zilele acestui fericit împărat [Sultan Mahmud I, 1730—54] am văzut și eu lumina lumii acesteia plină de amar, chiar la fericirile ei, și plină de nestatornicie, chiar la cele ce se pot socoti mai statornice”.

2. Era un om cu totul remarcabil, activ și iubitor de știință și de învățătură. A primit o educație foarte îngrijită; învățase limbile elenă, latină, italiană, franceză și turcă; era foarte prețuit pentru inteligența și iscusința lui în treburile publice (e foarte interesantă povestirea ce o face el însuși despre misiunea ce avusese, din partea Domnitorului, la Curtea imperială din Viena). A fost de mai multe ori Mare-Vistier, apoi Mare-Spătar, Mare-Ban. A luat parte însemnată la redactarea celei dintâi schițe de cod civil al Țării-românești, *Pravilniceasca Condică a Domnului Alexandru Ioan Ipsilant*. A tipărit cea d'întâi încercare de gramatică a limbii românești în Muntenia (nu cunoștea Gramatica lui Klein-Șincai, tipărită la Viena cu 7 ani înainte): *Observări sau băgări de seamă asupra regulilor și orânduielilor gramaticii românești* (cuprinzând și unele reguli de poetică, la care adaogă, spre exemplificare, versuri de ale sale; tipărită la 1787, la Râmnicul-Vâlcei). Intre 1788—1794 fiind în exil (la Nicopoli, la Rodos) a scris lucrarea de istorie amintită, în care, pentru timpul vieții sale, dă multe știri interesante despre evenimentele din Țară și despre întâmplările vieții sale. Stând des la Constantinopole și bucurându-se de încrederea marilor dregători turci, copiase din condicele împărătești multe documente privitoare la patria sa; dar culegerea aceasta s'a pierdut, păstrându-se din ea doar câteva acte reproduse de Dionisie Fotino în *Istoria* sa. — A murit pe la sfârșitul secolului XVIII, lăsând ca un fel de testament memorabilele versuri (ce erau scrise pe sulul de hârtii ce ținea în mână, la portretul său zugrăvit în biserica Sf. Spiridon cel nou din București):

Urmașilor mei Văcărești,
 Las vouă moștenire
 Creșterea limbii românești
 Și-a patriei cinstire !

— Versuri într'adevăr memorabile, prin forma lapidară și prin mișcarea ce o au.

3. De la Ienăchiță Văcărescu avem câteva poezii, date ca exemplu de versificație în Gramatica sa.

Unele sânt fără nici o valoare, imitări sau parafrazări ale unor searbede poezii grecești circulând în pătura boierească și ajunse ca poezii populare degenerate în cântecele lăutarilor:

Tu ești pușor canar,	Ci hrăpești o inimioară,
Nu te hrănești cu zahar,	Ce-ai făcut-o jertfă fie.
Nici măcar cu cânepioară,	Ce-ai cu ea de gând, nu știe!

Observări. — În această poezie, doar ultimul vers, cu toată forma lui cam prozaică, are o gândire și o întorsătură poetică.

Cam în același ton, o alta (imitată după o poezie a poetului grec Atanasie Psalidas).

Spune, inimioară, spune	Fă-o cunoscută mie,
Ce durere te răpune?	Ca să-ți cauț doctorie.
Arată ce te muncește,	Te rog, fă-mă a pricepe
Ce boală te chinuește?	Boala din ce ți se'ncepe?

Arată, spune, n'ascunde,
Dă-mi un cuvânt și-mi răspunde !
Spune, inimioară, spune,
Ce durere te răpune ?

Observări. — Același ton prozaic ca și în poezia precedentă. Dar gruparea versurilor în strofe, precum și repetarea întâielor două versuri din strofa de la început ca ultimele versuri din strofa de la sfârșit arată pe omul cunoscător al formelor și al artificiilor literaturilor culte.

4. Avem însă de la acest spirit cultivat și fin diplomat două compuneri în care e poezie adevărată.

Amărită turturea

Amărită turturea,
Când rămâne singurea,
Căci soția și-a răpus, —
Jalea ei nu e de spus!

Cât trăește, tot jelește
Și nu se mai însoțește!
Trece prin flori, prin livede:
Nu se uită, nici nu vede!

Unde vede apa rece,
Ea o turbură și trece;
Unde e apa mai rea,
O mai turbură și bea.

Trece prin pădurea verde
Și se duce de se pierde;
Zboară, până de tot cade,
Dar pe lemn verde nu șade.

Și când șade câte-odată, —
Tot pe ramură uscată.
Umblă prin dumbravă-adâncă, —
Nici nu bea, nici nu mănâncă.

Unde vede vânătorul,
Acolo o duce dorul,
Ca s'o vază, s'o lovească,
Să nu se mai pedepsească!

Când o biată păsărică
Atât inima își strică,
Incât dorește să moară
Pentru a sa soțioară,

Dar eu, om de 'naltă fire,
 Decât ea mai cu simțire,
 Cum poate să-mi fie bine?
 Oh! amar și vai de mine!

Observări. — S'a crezut mult timp că în poezia aceasta Ienăchiță Văcărescu dă expresie duioasă durerii după moartea soției sale, refăcând, și în unele versuri reproducând o poezie populară (afară de ultimele două strofe, care ar fi fiind adaos propriu).

Dar chiar numai considerarea măsurii și a ritmului versului și întreaga compoziție vădește o factură de poezie cultă. În realitate este în întregime (inclusiv ultimele două strofe) o adaptare din grecește după „Cum suferă turturica”, o poezie anonimă publicată de poetul grec Atanasie Psalidas, în cartea sa „Efectele amorului” (1792). În această adaptare însă, Văcărescu a avut în vedere și poezia populară română) cu aceeași temă.

Intr'o grădină

Intr'o grădină,
 Lângă-o tulpină,
 Zăriiu o floare ca o lumină.

S'o taiu, — se strică!
 S'o las, — mi-e frică
 Că vine altul și mi-o ridică!

Observări. — Prin corecțiunea impecabilă și prin ritmul ușor și armonios al versurilor, prin grația și delicatețea sentimentelor, prin naturalețea și sobrietatea expresiei, această fină poezie a lui Ienăchiță Văcărescu este de o valoare clasică. S'a crezut mult timp că Văcărescu (care știa și nemțește) n'ar fi făcut altceva decât să redea în românește, într'o formă fericită,

vestita poezie a lui Goethe, *Gefunden*, cu care într'adevăr coincide și în formă și în cuprins. De curând însă s'a arătat că poezia lui Văcărescu nu poate fi o traducere a poeziei lui Goethe, căci aceasta a fost publicată cu mulți ani după moartea poetului român (la 1815). Dar chiar dacă n'ar fi cu totul originală, ci inspirată dintr'o literatură streină (poate tot din grecește), această scurtă și grațioasă compunere va rămânea, prin forma ei desăvârșită, ca un mic juvaer al limbii și al literaturii românești.

5. Dacă Ienăchiță Văcărescu n'ar fi scris decât cele patru versuri-testament și aceste două terține — și unele și altele de neuitat, după ce le-ai citit, — prin ele el are drept la un loc, modest, dar distins, în istoria literaturii române *).

Lucrare. Să se compare poezia aceasta cu *Gefunden* a lui Goethe.

*) Ni s'a transmis (de către un călător german, Bartholdy), într'o traducere în proză, o altă poezie a lui Ienăchiță Văcărescu (originală? imitație?), care, prin via mișcare sufletească înfășișată în imagini sugestive și mai ales prin observarea neașteptată — și totuși de un adevăr așa de profund — asupra desfășurării în contraste a soartei omenești, e de un puternic efect. E ca o revelație, mai ales pentru tineri, care ajung la extrema desnădejde la cea dintâi neizbândă! O dăm după traducerea franceză a volumului de călătorie în care e cuprinsă:

„Sânt asvârlit când într'o parte, când într'alta, pe o mare vijelioasă, dat pradă valurilor care se'nalță asupra-mi ca un foc: îngrămădindu-se cât munții, undele în spume se rădică până'n înaltul cerului. În mijlocul șuerului furtunilor, în mijlocul acestui sgomot care-mi umple sufletul de groază, văd cum se îndeasă nuorii, întunecime adâncă înfășură întreaga fire; pânzele luntrei mele nu mai rezistă, primejdia crește în fiecare clipă; îmi văd luntrea gata a se desface și în nici o parte nu zăresc pământ. Noaptea aceasta de alarme și de groază nimicește toate nădejțile mele și nu mai știu încărău să mă îndrept. Duhul care sălășluește în mine nu mai este în stare să mă susțină. Pierdut de frică el însuși, tremură înaintea genunelor ce le vede deschise în fața sa. În mijlocul acestui vuet, mă mai pot gândi, oare, la mijloace de scăpare? Fără cărmaciu în mijlocul furtunei, mai pot aștepta vre un mântuitor?

Da! Chiar în clipa în care totul pare pierdut pentru tine, și în care

6. Și fiii săi, *Alexandru (Alec)*, fiul cel mai mare, din întâia căsătorie; mort curând după tatăl său) și *Nicolae* (din a treia căsătorie a tatălui; † la 1828) au scris versuri, în același gen, sub aceleași influențe a poeziei neo-grecești și a poeziei populare românești.

Iată o poezie — un grațios madrigal — a lui *Alec Văcărescu*:

Oglinda când ți-ar arăta
Întregă frumusețea ta,
Atunci și tu, ca mine,
Te-ai închina la tine.

N'ar fi mijloc să te privești
Asemenea după cum ești,
Și idololatrie
Să nu-ți aduci tu ție!

Ochii în ea când ți-i arunci,
De tot se'ntunecă atunci,
Și, de te și arată,
Iar¹⁾ nu adevărată.

De-aceea, nu da crezământ
Oglinzii, ce, cu scăzământ,
Îți face'nșelăciune
Și tot minciuni îți spune, —

Ci câtă ești să știi de vei,
Dă crezământ ochilor mei,
Fiind-că nu te'nșală,
Nici fac vre o greșală.

În ei te cată să te vezi
Întocma pe cât luminezi,
Și, dintr'a lor vedere,
Vezi câtă ai putere!

Crede-i, săracii, când îți spun
Că numai ție se supun,
Și că le ești, din fire,
A lor dumnezeire.

7. De la *Nicolae Văcărescu* avem o poezie de un caracter mai viu.

Cântec

Primăvara se ivește,
La vezi, mugurul frunzește
Și iarba cum incolțește.
Codrul, iată, se'ndesește,
Înîmă-mi sburdă și crește!

Cukul a'nceput să cânte,
Nu pe crăci uscate, frânte;
Mîcșuneaua cam plăpândă
Miros altor flori comândă, —
Daleo, Doamne, ce orândă!

Închipui că nu-ți mai rămâne altceva decât să te lași cu totul în voia desperării, poate că soarta lucrează să-ți pregătească mântuirea".

(Poezia aceasta a fost semnalată de *Nicolae Iorga*, în volumul *Omagiu lui I. Bianu*, București 1927, pag. 225—230).

1) Însă.

Roibul meu iarna mai toată
N'a văzut vifor, nici sloată,
Că-l țineam tot pe cătare,
Pe bere și pe mâncare, —
Vai de draga lui spinare!

Roibule, mi te gătește,
Șalele ți'nțepenește,
Să mă duci peste pripoare,
Vai și coaste, la strimtoare,
Pe potecă fără soare.

Daleo, daleo, dragă durdă,
Fă-te'ncoace, nu fi surdă,
Vin' să te'ngrjesc mai bine,
C'a'mpuiat greeri'n tine, —
Daleo, durdo, vai de mine!

Oleoleo, vremea'nvitează
Pe-âl cu inima vitează,
Să nu stea să se clocească,
Ci'n sânge să bălăcească,
Pomina să-și ferească!

Observări. — Poezia aceasta, în tonul doinelor populare haiducești, pare luată de-a dreptul din cântecele populare cântate de lăutari. Are expresii caracteristice acestora (Daleo, daleo! Oleoleo!), are unele versuri frumoase de factură populară, pline de mișcare și de energie îndrăzneată; dar unele construcții (Codrul, *iată*, se 'ndesește..., Pomina [= pomenirea] să-și ferească) și expresii literare (invitează = invită), arată că e o compunere personală, în stilul doinelor haiducești, cu unele versuri luate întocmai din acestea.

Ienăchiță Văcărescu

Iancu Văcărescu

1. Iancu Văcărescu, născut pe la 1792, fiu al lui Alecu Văcărescu, reprezintă în literatura noastră o fază de trecere, dela poezia în spirit vechiu, ușoară și fără multă originalitate, a celor trei Văcărești anteriori, la poezia cu totul modernă, și prin formă și prin direcție de gândire, a lui Cârlova (de și Iancu Văcărescu, mai în vârstă decât Cârlova, a trăit încă mult după moartea acestuia) și a lui Grigore Alexandrescu. Pe lângă trăsături care l-apropie de predecesori, are altele care l-apropie de urmași, în special *influența literaturii franceze și a celei italiene* (Metastasio).

2. Invățase la Viena și la Pisa. Pe lângă limba și literatura germană și italiană cunoștea și pe cea franceză. A fost ispravnic de Târgoviște și mai târziu Mare-Logofăt și magistrat. A sprijinit pe Gheorghe Lazăr, a privit cu simpatie, pentru laturea ei națională, mișcarea lui Tudor Vladimirescu, a avut o atitudine patriotică în comisiunea *Regulamentului organic*, a luat parte activă la mișcarea de reînnoire a culturii naționale, în deosebi prin teatru, traducând din autori clasici francezi și din autori la modă germani (în versuri tragedia lui Racine *Britanicus*, *Acarul* lui Molière, în colaborare cu Erdeli; iar din nemțește, între altele, *Grădinarul orb sau aloiul înflorit*, al mediocrului Kotzebue ș. a.). Renumele său între contemporani l-au format însă mai ales *Poeziile* sale, publicate în volum la 1830 și apoi într-o a doua ediție (de către Ioan Voinescu II) la 1848. — A murit în anul 1863.

La pravila Țării

subt pecetea acestui Prințipat
1818.

Șaptesprezece înconjor
Semne¹⁾ de rodnicie
Acvila²⁾, ce-a venit în zbor
Din Roma la Dacie.

Pajere sfântă, ea ș'aici
Ca 'n multele Provinci
Lesne-a supus pe Daci voinici
Cu dreptul biruinții

.

Incet s'adoarme câțiva ani,
Toate se dau uitării,
Rumâni se fac acei Romani,
Acvila — Corbu[1] Țării,

Corb, ce'n pecete odihnit
A sta se mulțamește,
C'un semn de lege dăruit
In gură-i se păzește.

.

Cu aste semne, ori la ce
Pecetea când s'așază,
Ea pentru vremi chezașă e
Și martură și pază.

De-aceea-asemenea ș'acum
La pravilă se pune,
Rumânilor deschide drum
De multe nădejdi bune.

1) Simboalele a 17 județe ce alcătuiesc Țara-Românească și a căror închipuire înconjoară pecetea Țării (Nota autorului).

2) Vulturul sau Pajerea împărătească (idem)

Temeiul cel mai neclintit
 Al omului păzește,
 Nou rumânește-alcătuit
 Din scrise 'mpărătește.

Cele ce-avem a le păzi
 Pravila e datoare
 Și cumpăna a nu porni
 Spre cap, nici spre picioare.

Ah! de-ar putea-a ne dobândi
 Și câte-avem perdute!
 Atunci ce Duhuri n'ar gândi,
 Ce guri ar mai fi mute!

Atunci și acest Corb sărman
 Iar Acvilă s'ar face,
 S'ori-ce Rumân ar fi Roman,
 Mare 'n războiu și'n pace.

Sfânta dreptate s'arătând
 La suflete romane,
 Stări ar da lor după-al lor gând,
 Nu 'nșelăciuni vicleane.

Iar nedreptatea pe-ăst pământ
 N'ar fi Dumnezeire,
 Spaimă făcând cu ori-ce vânt
 La rumâneasca fire.

Observări. — Poezia aceasta (din care am lăsat la o parte unele strofe) e remarcabilă în multe privințe. E poate una din cele dintâi poezii românești ale tânărului Văcărescu (avea 25—26 de ani, când a scris-o; ca adolescent scrisese și el poezii în grecește). In ea vibrează iubirea de neam a nepotului de fiu a celui ce

lăsase moștenire „creșterea limbei românești”, conștiința națională și mândria originei romane (înainte de începerea activității lui Gheorghe Lazăr sau odată cu ea). Se vede de la început un spirit nou și un talent mai format, mai artistic, mai cultivat: și în idei și în compoziția întregului și mai ales în cadența și în armonia versului.

E interesant să constatăm că în această poezie a lui Iancu Văcărescu (ca și în cea următoare) avem întocmai strofa din *Luceafărul* lui Eminescu, și ca ritm, și ca măsură a versurilor.

Necesitatea ce a simțit autorul de a explica înțelesul neologismului *acvilă* arată starea de cultură de atunci din țara noastră; iar germanismul *provinție* și construcții după franțuzește ca *s'arătând* (= arătându-se), arată, pe lângă cultura autorului, nesiguranța sau dibuirea în fixarea formelor limbei noastre literare moderne la începutul formării ei.

P R O L O G

La deschiderea teatrului (românesc) întâiași dată
în București, în anul 1819.

Saturnu ¹⁾

Nici anii mei cei grămădiți,
Nici secera-mi tăioasă
Nu facă ca să vă smintiți
Petrecerea frumoasă.

Eu viu la voi cu câte dau
Plăceri, învățătură,

1) Saturn, zeul timpului sau însuși Timpul, cu ceasornicul de nisip și secera, în poziție de sosire vestitoare. Din cea din fund parte a Teatrului se coboară Astreea, cu cornul înbelșugărei în mână, din care se revarsă toate fericirile asupra binevoitorilor buni patrioți români. (Nota autorului).

Vesel voiui tot cu voi să stau,
 In cât să spui n'am gură.

Cum mă vedeți, unchiaș bătrân,
 Nimica nu mă 'ntrece:
 Eu sânt al bunelor stăpân,
 Eu răul fac de trece.

M'așez aici, nu mai mă duc:
 Secera-mi lepădată,¹
 Ceasornicu 'ndreptat² v'aduc,
 Pe-Astrea³ prea bogată:

1. Leapădă secera din mână (idem).

2. Vezi **Ceasornicul îndreptat** (idem). — Autorul trimete la poezia sa cu acest titlu. Iată întâiele trei strofe din acea poezie, spre a ști de ce este vorba:

Tu, care vremea ne spui că trece,
 Ne-ăduci aminte, des, moarte rece,
 Vino acuma, ia 'nvăjătură,
 Schimbă nedreapta a ta măsură!
 Știi, ticălosul om ce puține
 Poate să aibă ceasuri de bine!

Când dar asupra-i răul se scoală,
 Când stăpânește războiu sau boală,
 Vezi sărăcie, necaz, durere,
 Când vezi primejdia în putere, —
 Atunci fă anul de-un sfert să fie,
 Ș'al sfert să treacă, să nu mai vie!

Iar când tu vrajba vezi lepădată,
 De soț soția apropiată,
 Părinți, fii, frații și-arăt iubire,
 Cum lor povăță de sfânta fire,
 Când a ori căruia cuget spune
 Mulțumiri scumpe de fapte bune,
 Când chiar vrăjmașului meu fac bine, —
 Cât ziua sfertul atuncea ține!

3. Astreea era socotită de cei vechi „Zeea Dreptății”, pe care o zugrăvesc într'o mână cu cumpănă și într'alta cu sabie. Ziceau că a

Cu toate bunele acum,
 Cu veac de aur vine;
 Intâmpinați-o de pe drum,
 Precum vi se cuvine.

O Maică-Patrie aveți,
 Un duh de frați vă poarte;
 Supuși, — unirei supuneți
 Puterea relei soarte!

Uniți vă înțelegeți voi,
 Cu de Romani mărimе,
 La tot de-o glăsuire voi,
 La-a dragostei 'ntregime,

V'am dat Teatru, vi-l păziți
 Ca un lăcaș de Muze;
 Cu el curând veți fi vestiți
 Prin vești departe duse.

In el năravuri îndreptați,
 Dați ascuțiri la minte,
 Podoabe limbei noastre dați,
 Cu românești cuvinte.

Observări. — In această poezie, scrisă în mare parte în același metru ca și cea precedentă, se vede aceeași înlesnire de versificație și îndemânarea de-a se folosi de un prilej convențional, spre a da compatrioților săi îndemnuri la cultură și la unire frățească. La începutul mișcării de rededeșteptare națională,

trăit între oameni în vremea vârstei sau veacului de aur, și că mai pe urmă răutățile oamenilor a[u] gonit-o în cer. Iar Virgil zice că, exilată din cetăți, s'a tras la câmp, și trăește în mijlocul muncitorilor. (Nota autorului).

teatrul, ca mijloc de cultivare a păturei conducătoare și de trezire a conștiinței naționale, era, pentru Români luminați de atunci, pe primul plan al preocupărilor lor (*Societatea literară*, înființată atunci, avea ca scop mai ales întemeierea unui teatru național).

Imbrăcarea gândirii în forma mitologiei antice e o notă a vremii.

Ce este 'n mână, nu e minciună

1817

Vecinic se 'nșală cine gândește
Că ziua de-astăzi mâine-o găsește:
Ceasul ce trece nu se întoarce
Firu[1] se taie, nu se mai toarce.

„Ce este 'n mână, nu e minciună”.
E vorbă proastă, dar foarte bună!
Zdravăna minte și judecată
La puțini oameni vezi că e dată;
Cei mulți în visuri cred neghiobește
Și ce-au în mână perd nebunește...

Lămuriri:

prost (vorbă proastă), aici e cu înțelesul mai vechiu, de: simplu, țărănesc, popular, din gura poporului.

Observări. — Poezia aceasta, din care am dat aici întâiele două strofe, face parte din grupa intitulată de autor „*Proverburi*”; e din acel gen de poezie (ca și *Glosa* lui Eminescu, d. e.) care, sub formă aforistică, te face să reflectezi asupra regulilor vieții. Versurile au o cadență plăcută și o eleganță sobră, care arată pe omul obicinuit a reflecta și a discuta cu alții.

Lui Grigorie Alexandrescu

răspuns la o epistolă a sa, în anul 1837, August 24.

Ce ești, încă din pruncie-ți pe deplin am prevăzut.
Ca Orfeului, și ție, Cerul dar ți-a încrezut.
Suflet dând la dobitoace, omenirei dai poveți
Cele prea folositoare, prea plăcute, prea isteți.
Nu lăsa dar nici o dată lenea a te rugini
Și acel ce ești cunoaște, ca să te faci ce poți fi.

Observări. — Poezia aceasta face parte din grupa „*Epistole*”. În versul din urmă e o cugetare foarte fină, care aduce aminte adâncă frază a lui Goethe: „*Werde was du bist!*”

Iancu Văcărescu are o producțiune literară mult mai bogată și mai variată decât a predecesorilor săi. Inseși titlurile ce dă diferitelor cicluri de poezii (*Poeme lirice, Sfătuiri patriotice, Sonete, Elegii, Ode, Balade, Canțonete, Epistole, Idile* ș. a.) arată un om al vremii nouă, în curent cu literatura modernă.

Producțiunea lui e inegală; multe poezii — unele cicluri întregi — sunt scurte compoziții ușoare, convenționale, fără valoare poetică decât doar în câte-un vers sau câte-o strofă în formă de maximă:

La faptă bună
Puțini s'adună:
Mult pot puținii
Buni împreună.

(*Floarea la închisoare, din ciclul Alegorii*).

Multe, cum este, de exemplu, cea mai întinsă compunere a sa (de 103 strofe), *O zi și o noapte de primăvară la Văcărești sau Primăvara amorului*, poezie care l-a consacrat poet cu mare prestigiu în ochii contemporanilor, au unele versuri într'adevăr frumoase,

dar compunerea nu e concentrată, are lungimi și digresiuni care o slăbesc, ritmul schioapătă une-ori:

N'am să scap, în piept port doru[1]
 Peste ape, peste munți;
 Văz că peste mări Amoru[1],
 Când o vrea, își face punți.

La Carpați mi-am adus jalea,
 Lor am vrut s'o hărăzesc;
 Răsunetu[1], frunza, valea,
 Apele mi-o înmulțesc!

Unele (*Balade*) arată încercări de inspirație din credințe populare: *Piaza rea*, *Piaza bună*, *Ielele*. Prin subiectul lor cu intenția de a produce fiorul misterului, prin versul lor scurt, repede, onomatopeic, cu formule care revin ca o incantație, ele reflectă influența romanțismului francez și german:

Umbre se plimbă,
 Vânturi se schimbă,
 Neguri s'adună,
 Maluri răsună,
 Chiote!
 Țipete!
 Chicote!
 Urlete!

Hurur Brumb! Brumb! (bis).

Trec sgomotoase
 Scrâșniri dintoase,
 Fluera
 Relele,
 Danțera,
 Ielele!

Hurur Brumb! Brumb! (bis).

.....
 Cu draci voioase,
 Sbor peste case;

Infricoșate,
Trec peste sate;
Mult mai trufașe,
Merg la orașe.

Hârâe,
Mârâe,
Dudue,
Sgudue.

Hurur Brumb! Hurur Brumb!

E o linie de poezie pe care o va continua Bolintineanu.

Altele (ca cele din ciclul *Epitafe* și din grupa *Nepregândite* — *imprompte* —, adică *improvizații*) sunt cu totul șterse.

În totul însă, precum se poate vedea și din bucățile reproduse mai sus, poezia lui Iancu Văcărescu înseamnă un progres vădit față de cea a începătorilor; îmbrățișază un orizont de gândire și de sentimente mai larg, anunțând, prin fond și prin formă, printr'o limbă îmbogățită cu noțiuni de cultură, desprinderea de subt influența Orientului și intrarea literaturii române în contact de aproape cu literaturile occidentale.

Iancu Văcărescu

Costachi Conachi

1. Dintr'o veche familie boierească, Marele-Logofăt Costachi Conachi era fiul Marelui Vornic Manolachi Conachi. S'a născut la 1777, la moșia părintească Țigănești, din județul Tecuciului. A primit în casa părintească și la Școala domnească din Iași o educație aleasă, de cultură clasică; știa, pe lângă vechea elină și greaca modernă, și vechea slavă (necesară pentru cercetarea vechilor documente de moșii tinerilor ce se destinau înaltelor dregătorii ale Țării), învățase și turcește, cunoștea și limba și literatura franceză și pe cea germană.

În vremea ocupației rusești (1806—1812) a fost Ispravnic de Tecuci; sub Vodă Calimah (1812—1818) a fost Vornic de poliție, distingându-se prin măsurile ce a luat în timpul ciumei celei mari din 1817; sub Ioan Sandu Sturdza, în comitetul care a condus visteria țării. Subt noua ocupație rusească a fost unul din alcătuitoarii Regulamentului organic și apoi Mare-Logofăt al Dreptății, în care calitate a pus de s'a tradus și tipărit în românește *Condica civilă* a Moldovei la a cărei redactare (în grecește) sub Vodă Calimah luase el însuși parte. De la suirea pe tron a lui Mihail Sturdza, se retrage din viața publică, trăind mai mult la țară. Moare la 4 Fevr. 1849.

2. Ne putem face o idee despre caracterul său, și, în genere, al multor boieri (și țărani) români din timpurile trecute, din următoarea scrisoare scrisă (în 1846) unui vechiu prieten:

„Cucoane Constantine, în rană nu lovi, zice omenia și mila inimei. Dar când lovirea este spre tămăduire, sau trupească, sau sufletească, rana trebuie atinsă. Adă-ți aminte, cucoane Constantine, de cuvintele mele, când m'ai scos hotarnic la B... ești¹⁾. Că ți-am zis să nu intri în pacat, de a desrădăcina pe bieții răzeși din dreptatea ce avea[u], și ți-o arătam. Și

1) Vogoride-Konaki, nepotul Logofătului Conachi, care publică această scrisoare în prefața la Poeziile lui Conachi (Iași, 1886), din delicatețe nu dă numele întreg al satului de care e vorba.

nu m'ai ascultat, nici să te tragi din grozăvia pretenției, nici să te împaci; ce ai luat alți hotarnici, ai răpit pământul răzeșilor; și ei, blăstămându-te în gura mare, s'au rădicat și au fugit, lăsându-și casele și livezile lor. Vezi Dumnezeu cum răsplătește! Și, pe lângă ceea ce ai răpit, ai pierdut tot ce ai mai avut. Grăbește a răscumpăra pacatul întorcând dreptul oamenilor, ca să nu-ți pierzi și sufletul. Iar de la mine priimește, împreună cu mărturisirea jalei și a durerii ce am simțit, cetind scrisoarea D-tale, suma de 200 [de] galbeni ce-ți trimăt, și crede că în suflet mă doare a ști că pătimești atât de amaric".

3. De la Costachi Conachi ne-a rămas un volum de *Poezii*, publicat întâi de fiica sa, la 1856, apoi, în a doua ediție, de nepotul său, la 1886, în care a adaos două scrisori importante: una către Domnitorul Ioan Sandu Sturdza și alta către Mitropolitul Veniamin Costachi (văr cu Conachi), precum și alte două însemnări. *Sfaturi către tinerii cununați și Noțiuni de hotărnicie*.

În poeziile sale (scrise mai toate în tinerețe, ușurele, pe care, probabil, le compusese spre galanterie, iar nu cu gândul de a le publica), el este omul trecutului, al aspectului oriental al vieții de atunci a clasei noastre boierești. În scurtele sale scrieri în proză, el e însă omul politic matur, cu o cugetare serioasă, hrănit din cultura Occidentului. În acest contrast se oglindește întreaga evoluție hotărîtoare a culturii noastre în cele 3—4 decenii cuprinse între sfârșitul secolului XVIII și restaurarea domniilor pămîntene, adică dela formele orientale și învechite ale cugetării și ale vieții, la forme și preocupări de cultură națională modernă.

4. Versurile sale însă, cu toată monotonia și superficialitatea aceluiași vecinic subiect — amorul galant, mai ales în partea lui sensuală, — cu toată forma lor cam greoaie și cuprinsul lor convențional, arată un spirit cultivat capabil de analiză fină; iar ținând seamă de timpul lor, au o însemnătate deosebită: sînt întâiele poezii culte românești în Moldova; cu ele, ca și cu ale Văcăreștilor în Muntenia, începe în țările noastre literatura propriu zisă.

Cine-i amoriul ?

Ostaşul viteaz al firei amoriul fiind anume,
 Are pace şi războaie pretutindenea în lume;
 Poartă arme ca ostaşii, ascultă şi se supune,
 Are curaj, dă năvală şi fuge cu slăbiciune;
 Privighează ca şi dâşii, pe măsurî călătoreşte,
 Cetăţi ia, dar nu le 'nchină, rob se dă şi robî priimeşte.
 La loviri este amarnic, dar rane tămădueste;
 Ceartă, iartă şi împacă, foc şi dă şi potoleşte.

Dar cu toate că se pare cu deplină potrivire,
 De ostaşii lumii are foarte osebită fire:
 Armele lui nu-s de fiere, ci-s de milă, de iubire,
 De dureri şi de suspinuri, de rugî fără contenire,
 Cu dânsule se 'narmeză, cu dânsule birueşte,
 Ele sânt a lui dorinţă, pentru ele se jertfeşte.
 Pacea lui nu-î vre o pace, sau de arme contenire,
 Ci este, după răceală, a dragostei înnoire,
 Războiul lui nu-i spre moarte, ci spre dulce pătimirea,
 Care 'nghimpă şi deşteaptă, şi iuţeşte toată firea.
 Supunerea ş'ascultarea la dânsul nu-s de nevoie,
 Ci după împăcăciune, din primire şi de voie.
 Curajul şi slăbăciunea nu-i sânt pentru vitejie,
 Ci curajul i-i la braţe, slăbăciunea la trufie.

.....
 Când loveşte ,dă durere, dar durerea i-i hazlie.
 Ranele lui nu-s în trupuri, ci în suflet, în simţire:
 Cruzimea nu le prieşte, mila li-i tămăduire.
 La pedepsi n'are protivnic, dar pedeapsa-i cu plăcere,
 Nu omoară trup, ci suflet, şi-i dă vieaţă prin durere.
 Două firi are 'ntr'o fire, şi de om, şi îngerească:
 Una-î dragostea curată, cealaltă îi trupească.

.....
Observări. — Tratarea subiectului, în stilul vremii,
 este interesantă prin analiza sentimentelor de contrast

ce le provoacă amorul, dar are un ton didactic, cu lungimi care slăbesc efectul; iar versul este greoiu și cam prozaic.

E același subiect ca în *Pajul Cupidon* și *Ce e amorul* ale lui Eminescu; dar câtă vioiciune, grație și artă e în acestea, și ce desfășurare înceată și comună în compunerea Marelui-Logofăt! Distanța dintre ele însă nu e numai din cauza distanței între talente, ci și din a deosebirei de epocă: Conachi n'avea înaintea lui producțiuni poetice naționale, ale unor predecesori care mlădiaseră cu adâncime și finețe o limbă literară ce ar fi găsit-o astfel formată, ci-și alcătuește singur tiparele, fără modele anterioare: e un începător de forme nouă.

Ah! ochișori vii...

Ah! ochișori vii,
Cam negri-căpriei,
Blânzi și mult nurlii,
Cât loviți de tare
Tocmai unde doare
 Inima ori-care!
Ah, stăpâne nur,
Ce prinzi ca un fur
De jur împrejur,

Și cu chinuire
Și cu mulțămire
 Ori a cui simțire!
La voi azi mă 'nchin,
Cu sufletul plin
De amoriu, suspin...
Dați vr'o mângâiere
Inimei ce piere
De-a voastră durere!

Observări. — Poezia aceasta are forma și ritmul poeziilor populare. Unele din aceste scurte poezii, destinate uneia sau alteia dintre figurile spre care se simțea atras curtezanul poet, erau cântate de lăutari și ajunseseră până în Muntenia.

Scrisoare către Ioan Sturdza Voevod.

Milostive și mult luminate Doamne, să fie Măria Domniei tale sănătos.

Acesta este titlul ce supușii și credincioșii strămoșii noștri da cu un vac mai înainte Domnilor acelor plini de frica lui Dumnezeu, acelor iubitori de dreptate, viteji iroi a neamului moldovenesc. Dorităș-fi din tot sufletul ca Înălțimea ta (prin carele Dumnezeu a binevoit a să înnoi dreptățile unui norod ce de atâta vreme zace și suspină supt cumplirea străinilor împilători) să înnoești titlul și să adeverezi prin faptă că ești adevărat urmaș acelor aleși bărbați ce pământul a putut mistui, dar [po]menirea din vac în vac mână și propovăduște cu nemurare. Dorităș-fi încă ca toți Moldovenii, simțind această mare și minunată înnoire a dreptăților, să o socotească ca un jertfelnic la care fiștecare, sprijinind mintea și gândul său cu cucernicie, să ducă prinosuri ale lor putincioase îndemnări, pentru ca dintr'atâte și atâte ajutorinți, ca din mii de răsadnițe, să înflorească împrejurul scaunului Domnesc înțelepciunea, dreptatea, osârdia, credința și toate celelalte fapte bune, cu care strămoșii noștri încingea[u] pre stăpânitorii Domni... Intru deplină încredințare că ne cunoști și ne știi, pășesc către împlinirea acestei sfinte datorii, și rog pre Înălțimea ta să o priimești ca o singură dorință ce am de a te vedea strălucind pe scaunul Domniei, blagoslovit de tot neamul și propăvăduit din vac în vac ca un pomăzuitoriu și așezătoriu a fericirii obștești...

Un nou vac se deschide subt ochii noștri! și întocma ca zorile cele luminoase vestește fericirea cea viitoare...

Înălțimea ta rânduit Domn întru răspintie de vremi. în care să sfârșește calea aceasta pentru cei streini

și să începe pentru cei pământenii, ești socotit ca un înnoitoriu dreptăților unui norod întreg ce-și așteaptă mântuirea și scăparea de toate răutățile și necuviințele câte străinul împilătoriu, prin mii de chipuri fățărite și viclene, au vârît din vreme în vreme în machina oblăduirii, ca să ajungă la singurul țel a jafurilor și a prădăciunilor, spre a cărora surpare ești datoriu a preface, a schimba și a isvodi din nou.

Pun[c]tul acesta singur, milostive Doamne, este destul a-ți arăta câtă lată și îndelungată este marea călătoriei pe care ai întins pânzele și ai purces. Multe și încurcate unde de mii de cursuri a să te încurmezășeze, și prin de față împotriviri, și prin tainice gudării, ca să te abată din țelul limanului la care nația toată cere să ajungă curând și de grabă. Ferește-te, stăpâne, și fă să se ferească de aceste mârșăvii toți câți te încungiură și au a te încungiura, căci dintr'un început ca acesta spânzură tăria și mântuirea nației....

Inflorirea dreptății, înfrânarea răutății, rânduielile păzite cu amăruntul au să dea lustrul cel neșters a laudelor Înălțimei tale.....

S'au rădicat ceața aceea prin carele, ca prin steclele cele adăugitoare arătându-se cei puternici ca niște manine îngrozitoare, trăgea[u] supunerea și cucernicirea; un soare a adevărului, un vânt a vacului au risipit-o și Înălțimea ta ai să fii împăcătoriu între cei ce amăgea[u] și între cei amăgiți și tocmai acolo trebuiește chibzuirea cea cu minte, ca să nu se ațâțe vrajba și gâlceava omoritoare binelui obștiei.

Lămuriri:

pomăzuitoriu: cel care unge cu mir, care consfințește.

gudărie: gudurare, lingușire, slugărnicie.

mănină: nămilă, mătăhală arătare uriașă.

Observări. — În scrisoarea aceasta vorbește cu demnitate și curaj civic către Domnitorul țării un om care se simte îndreptățit la aceasta prin rangul său, prin caracterul și prin cultura sa. Sântem uimiți (gândindu-ne la epoca în care a fost scrisă) de siguranța limbii, de vigoarea stilului, de armonia frazei, de solemnitatea și desfășurarea largă a cugetărei. Se vede în ea nu numai agerimea inteligenței unui om cultivat, cunoscător al literaturilor clasice, vechi și moderne, ci și ceva din cultura tradițională a vechilor boieri și cărturari români din veacurile trecute, care și formau gustul și și ascuțeau simțul frumuseților limbei părințești, prin necurmata viețuire în însuși mijlocul izvorului viu al limbei naționale, la țară, între țărani, precum și prin lectura cronicelor țării și a cărților bisericești. Scrisoarea aceasta bărbătească a Vornicului de atunci Conachi (care avea 44 de ani, când a scris-o), poate fi socotită ca un model al genului; prin unele pasagii, ea ne amintește de Miron Costin. Ca prozator, Conachi e superior poetului.

Lucrare. Comparați această scrisoare cu discursul compus de Lazăr, în același timp, la suirea pe tron a lui Grigorie Ghica.

Scrisoare către Mitropolitul Veniamin

Despre învățăturile în Moldova

Cinstea ce mi-ați făcut cu întrebarea: ce aș socoti asupra sporirei învățăturilor în țara aceasta, — este mai presus de priceperea unui Moldovan ca mine, carele nu a pășit pragurile moșiei sale; pentru aceasta, și numai îndemnat de respect și de dragoste, îndrăznesc a însemna oare-care luări-aminte, trase nu din idei ce nu se văd, ci din lucruri cari cad sub simțiri...

Incepând dar de la propunerea: de se cuvine a îmbrățișa altă limbă prin școli, pentru învățătura științelor, și care anume, — pentru că în a noastră moldovenească, lipsind autorii și înscrisurile lor, lipsese mijloacele pășirei înainte, — zic că și Elinii, cari de la Eghipteni, și Romanii, cari de la Elini au luat științele, nu și-au schimbat limbele; ci au socotit, totodată cu agonisita științelor străine, să îmbogățească graiul lor...

Pre lângă aceste, mai adaog încă, că ar fi o mare greșală politicească de a se lua altă marșă spre luminare aice în moldova și alta în soția ei Valahia, când tot cuvântul cere a ne stringe și a ne apropiè în graiu și pravili, pe chiar duhul Reglementului.

Așa dar încheiu: că științele trebuie să se învețe în limba moldovenească, aducându-se, dacă nu sânt, bărbați cu destoinicie spre aceasta, cari odată cu paradosirea să urmeze și tălmăcirea, după care apoi și tipărire...

Ceea ce privește la propunerea: în care din limbele străine să se învețe literatura? — zic: în limba acei nații la care civilizația se vede în moral și în fapte, iar nu în spulberul ideilor; zic: a unui neam pacinic și neturburător, care mi se pare a fi limba nemțască și carea ca o megieșită și împreunată ar înlesni toate împărtășirile neguțitorești și moralicești; totodată fiind și bogată și avutoare de toate înscrisurile vechi și nouă.

Iar pentru limba franțuzască, a mea socotință ar fi să se învețe numai prin instituturi particularnice...

Rămâne acum a vorovi pentru sporirea și pentru întocmirea cuvintelor neapărat trebuincioase în limba moldovenească... Limba noastră, pe proba maicei sale latinei, este lesnicioasă în întocmiturile fraselor...; deosebitele tălmăciri, atât în versuri cât și în prosă,... stau dovadă de bunătatea limbei; dar apoi, rușina-ne-vom sau fi-vom mai mândri decât strămoșii noștri Romani și

decât vârstnicii noștri Europei întru primirea de cuvinte străine sau de întocmirea lor pe teapa graiului? Acei urmași după Elini, și Europeii după dâșii, nu s'au rușinat a zice: geometrie, aritmetica, geografia, ș. c. l., plătind birul de o bună cunoștință cătră Elini ca cătră sporitorii învățăturilor, cu păzirea numirilor ce ei au fost alcătuit și dat științelor; și tocmai noi am fi acei cari să zicem: filosofiei, *iubire de înțelepciune*; geometriei, *pământo-măsură*; geografiei, *pământo-scriere*?... Cu cât gândirea minții își întinde crugul ideilor și le lămurește, cu atât și limba merge sporind... Și fiind că noi avem nu a afla și a iscodi, ci a urma și a învăța ale altora, trebuie să primim și ideile și cuvintele de câte avem nevoie, și care la noi sau nu sânt, sau nu s'ar pute alcătui... Atât la primirea, cât și la facerea din nou sau schimosirea cuvintelor pe teapa limbei noastre trebuiesc măsuri și canoane, iar nu slobodă voie....

Aceste însemnări, cinstindu-mă a le supune Prea-sființiilor Voastre, îmi veți ierta a adăogi, că atât din filonichia aceasta stârnită în școli, cât și din ori-ce văz cu ochii acum, eu nu mă mai îndoesc că două lucruri sânt cari nestâmpărat ne scurmă și ne rod la inimă: unul, adică, oarba grăbire cu care am socotit să câștigăm luminile, fără a socoti că niște ochi ce es de la întuneric trebuie pe încet, încet să se deschidă, pentru ca să nu chiorască mai tare, și fără a socoti că toate sporirile, și sufletești, și trupești, întocmai ca plantele și poamele din florării, pripindu-se, nu pot avè nici floarea, nici gustul, nici veacul acelora pe care soarele și văzduhul naște, crește, înflorește și coace pe încet de la primăvară până la toamnă; și că nici un neam nu s'au luminat în adevărate luminări, dintr'o dată; și că, din potrivă, grăbirea aduce și smințeli și greșeli care nu se mai pot îndrepta nici tămădui, ca alte greșeli în parte și obrăzarnice. Ear celalalt lucru este că o idee înadins greșită se răvarsă

și se întinde, zic, asupra civilizației; acest cuvânt, a ajuns a fi între noi ca un sburător ce au femeile smintite, cele cu ochii la dânsul tipărite, îndrăgesc, îmbrășozază și sărută o neîntrupare.....

Așa dar, nu întreb la noi: Ce este civilizația?... — ci întreb, ce trebuie să fie la noi civilizația? Și la aceasta Vă aud răspunzând: moralul, moralul, și iar moralul; căci ce ar folosi să știm câte sânt în văzduh, în cer, pe pământ și în mări, când am înstrimbătăți, am jăfui, am prigoni, am învrăjbi, adică ne-am face mai răi decât am fost?.....

Așa dar încheiu că adevăratul început de civilizație ar fi de a învăța pe norod: Catihisul, ca să știe ce crede și cum crede, cari sânt datoriile societății și omenirii; cum trebuie să lucreze pământul și copacii, cum trebuie să grijască și să sporească vietățile lui trebuincioase, și cum trebuie să se ajute pe sine și gospodăria sa cu casnicile lecui și oblojele¹⁾. Ear starea cea deasupra norodului, care la noi se zice boierească, pe lângă de aceste, să învețe: cum trebuie să judece și să cârmuiască pe norod, povățuindu-l prin pilda purtării sale la cele de adevărat folos; și toate aceste se încheie în învățătura Credinței, a Itichiei, a Matematicii, a Doftoriei și a Administrației...

în 13 Ghenar, 1837.

1) De luat sama și de minunat lucru este, că țările cele mai luminate, în veacul nostru, după atâtea și atâtea opinteli și sbuciumături ce și-au făcut în calea luminărilor, acum, cătră începutul veacului al XIX-lea, au înțeles că o vie luminare de știință nu aduce pe cel adevărat folos, dacă nu este întemeiată pe folosul noroadelor, care sând două: unul al agriculturii, și altul al negușitoriei; pentru aceasta vedem că acum toate mințile, toate gândurile și, după urmare, toate iscodirile, la aceste își țintesc pravăful și chitirea, fugind și depărtându-se cu totul de ideile nepăpăite a metafizicii, adică a sgomotului de cuvinte fără de fapte. (Nota autorului).

Lămuriri:

înscrieri: scrieri, opere.

marșă (franțuzism): drum, cale, direcție.

schimbarea cuvintelor pe teapa limbei noastre: transformarea, adoptarea cuvintelor (nouă, neologismelor) la firea sau la formele limbii noastre.

filonichie (grec.): dispută. În generațiile trecute se zicea încă: **gustul filonichie n'are** = de gustibus non est disputandum.

obrăzarnic: personal (**obraz:** persoană).

sburător: (în credințele populare) ființă de închipuire, fără realitate, nălucă, iluzie.

pravaj (din slav.): țintă, scop.

chitire (din sârb.): țintire (cu arma), ochire.

Observări. — În această scrisoare, Conachi se arată un spirit realist, plin de bun-simț, cu o judecată prevăzătoare, în privința organizării învățământului și a limbei literare.

E pătruns de conștiința unității destinelor neamului.

E în potriva reformelor pripite, asemănându-le cu pripirea artificială a creșterii plantelor și poamelor în florării. — Consideră ca temei al civilizației educația morală și un învățământ în legătură cu viața reală a diferitelor clase sociale, a felului de muncă la care sânt chieste în economia vieții naționale (ceea ce de-abia acum, după 100 de ani de îndrumare greșită, începe a se lua în seamă la noi, în organizarea școlilor).

Ca limbă de cultură în școlile publice, socotește că cea mai potrivită cu situația noastră geografică ar fi *limba germană*, rămânând cea franceză pentru institute particulare; fiindcă limba germană, fiind cea a țărilor civilizate cele mai apropiate de noi, „ne-ar înlesni toate împărătășirile *neguțitorești* și *moralicești*”. E aici o idee adâncă: dacă vrem să nu scăpăm din mâna noastră viața economică, comerțul și industria țării noastre, trebuie să învățăm limba germană, fiindcă

aceasta e limba relațiilor de comerț cele mai frecvente pentru noi; dacă n'o învățăm noi, viața economică a țării noastre va fi (cum a și ajuns, și din alte cauze, nu numai din aceasta) în stăpânirea altora, care știu nemțește.

În ce privește limba literară, el e împotriva formațiilor artificiale (încercate pe timpul său) spre a reda idei nouă, și pentru primirea neologismelor necesare și adaptarea lor „pe teapa limbii noastre”; face el însuși începutul, întrebuițând neologisme necesare.

Alexandru Russo (în ale sale **Cugetări**, publicate la 1855 în **România literară**) apreciază astfel opera lui Conachi, în special această scrisoare:

„Nu de astăzi au simțit neamul român alunecarea limbii din matca ei; de pe la 1834 urechile pedantismului se arătau cu vânarea cuvintelor. Un om ce scrie frumos românește în proză și în versuri, adăpat în inspirațiile sale de izvoarele și obiceiurile limbii, de și deprins cu învățătura și cunoștința literaturilor și a limbilor străine, înseamnă primejdia, într'o scrisoare ce va rămâne nemuritoare. Acest om, Logofătul Conachi, are neologisme, dar hultuite pe tulpină românească, sau, cum zice singur el, „pe teapa noastră”.

Ioan Budai-Deleanu

Alături de cei trei mari Ardeleni, deschizători de o eră nouă în cultura noastră, este contemporanul lor *Ioan Budai-Deleanu*.

El e de o potrivă cu ei prin caracterul și prin cultura sa superioară, prin înalta concepție de scriitor în serviciul națiunii sale.

1. S'a născut pe la 1760, ca fiu de preot în satul Cigmău din județul Hunedoara. După terminarea învățăturilor secundare, a făcut studii la Viena, agoniindu-și o cultură serioasă, hrănită din literaturile clasice și din cea germană, italiană și franceză. Soarta l-a dus însă să trăească departe de neamul său, ca secretar și apoi consilier la tribunalul din Lemberg, unde și-a sfârșit viața la 1820.

2. Preocupat de aceleași probleme naționale ca și marii săi contemporani, a scris și el lucrări de filologie și de istorie românească (în latinește și în românește), a lucrat 35 de ani la un *Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc*, care era gata de tipar în 1818, a scris scurte observări asupra Bucovinei (în nemțește). Din această lature științifică a activității sale, e de reținut amănuntul că și el, ca și Petru Maior, are intuiția justă că limba noastră e o continuare a limbei latine vulgare, nu a celei clasice; apoi (întrecând întru aceasta vremea sa), el caută să deosebească după originea lor diferitele elemente streine care au intrat în vocabularul limbei noastre.

3. Dar lucrarea sa de seamă, prin care și-a fixat un loc în istoria literaturii române, e o întinsă operă poetică, *Tiganiada*, prin care el introduce un gen nou în literatura noastră. Ca și celelalte lucrări ale sale, și aceasta însă a rămas în manuscris, încât n'a putut avea, la vremea ei, influența de care era vrednică în des-

voltarea literaturii noastre; a fost publicată abia peste 55 de ani de la moartea autorului, într'o revistă, iar în volum abia în timpul nostru.

4. *Țiganiada* e o întinsă *poemă eroi-comică*, în genul celor clasice din literatura antică și din cele moderne, unică până acum în literatura noastră.

Sub forma unei povestiri glumețe despre isprăvile Țiganilor adunați de Vlad Țepeș într'o tabără spre a lupta în contra Turcilor, autorul compune o lucrare satirică, în care, pe lângă înfățișarea plină de humor a slăbiciunilor acestui neam trăind în robie (pusilă-nimitate, poftă de ceartă și de vorbărie, grijă mai numai pentru mâncare, milogire, lipsă de demnitate ș. a.), vrea să biciuiască și unele scăderi ale noastre.

5. Chiar prin pseudonimul cu care semnează această operă a sa, Budai-Deleanu satirizează deșertăciunea atâtor Români, care, atunci ca și acum, dau numelui lor o formă streină, „fiindcă sună mai cilibiu” (mai distins, mai nobil). În „epistolia închinătoare către Mitru Perea” (Petru Maior), (datată „18 Martie 1818”), el spune:

„Eu mă chiem acum Leon Dianeu sau Leonachi Dianeu, — precum știi tu bine că la noi în Țara Muntenească, ba și la Moldova, toți ș'adaugă numele cu — *achi*, după grechie, fiindcă sună mai cilibiu; adecă, în loc de Leonaș sau Leonuț, ei zic Leonachi ș. c. l. Dar să știi că acest nume Leon Dianeu cuprinde în sine întreg numele meu, prin strămutarea slovelor sau *anagramă*”.

Iar mai departe:

„... toată povestea mi se pare că-i numa o alegorie în multe locuri, unde prin Țigani să înțeleg și alții, carii tocma așa au făcut și fac ca și Țigani oarecând; cel înțelept va înțelege!”

6. El alcătuește însă această lucrare nu numai pentru

desfătarea cititorilor, ci cu o năzuință mai înaltă: pentru înzestrarea literaturii naționale cu opere la înălțimea marilor literaturi culte.

Ar fi fost bucuros, zice el în prologul poemei, să cânte pe vre-unul din marii noștri eroi, Ștefan sau Mihaiu; „Inșă băgând de samă că un fel de poezie de aceasta, ce se chiamă epicească, pofteste un poet deplin și o limbă bine lucrată, nesocotință dar ar fi fost să cânt faptele eroicești; ...cu toate acestea,... am izvodit această poeticească alcătuire,... vrând a forma și a introduce un gust nou de poezie românească...”.

7. Iar în privința valorii lucrării sale și a operelor clasice pe care le-a avut ca model, ne dă în aceeași „epistolie închinătoare” următoarele informații:

„Trebue să știi, bade Pereo, cum că această operă nu este furată, nici împrumutată de la vre-o altă limbă; ci chiar izvoditură noao și originală românească...”.

„Soiul acestor fel de alcătuiți se chiamă comicesc, adecă de răs; și de acest fel se află și într'alte limbi. Inșuși Omir cel vestit, moșul tuturor poeților (cântăreților în stihuri) au alcătuit *Bătălia șoarecilor cu broaștele*... După dânsul — în cât știu — au scris Tassoni italienește un poem, *La sechia rapita*, adecă Vadra răpită; și, precum înțălăseiu, în aceste zile un abate Casti, acum pe vremile noastre, încă au alcătuit o asemenea istorie, ce au numit-o *Gli animali parlanti*, adecă Jivinile vorbitoare...”

„...Eu, învățând latinește, italienește și franțozește, întru care limbi se află poesii frumoase, m'am îndemnat a face o cercare: de s'ar putea face și'n limba noastră cevași asemenea; ș'am izvodit această po-veste...”

Din aceste fragmente ne putem da seama nu numai de intențiile autorului, ci și de limba literară a epocii.

8. „*Țiganiada sau Tabăra Țiganilor*, poemation eroi-comico-satiricu”, cuprinde 12 cânturi, în strofe de câte 6 versuri, în total 1378 de strofe, în măsura și cu ritmul versurilor poemelor italiene (cf. „*Divina Comedia*”); „fiindcă limba italienească este mai aproape întru toate de a noastră, [autorul] au luat forma de stihuri de la Italiani, însă cu oarecare mutări” — zice însu-și, în nota de la strofa 113 din cântul I.

9. Căci o particularitate, a acestei poeme, în care se arată și intenția didactică a autorului ei, este că, pentru lămurirea publicului cititor nedepins cu lectura unor opere în felul celor din literaturile culte (ci obi-cinuit numai cu alcătuirii în limba simplă a poeziilor și a poveștilor populare, ca ale lui Ioan Barac și Vasilie Aaron), el adaugă note explicative sau glumețe, ca din partea prietenului său Mitru Perea sau a unor personaje din public, care ar critica sau ar comenta altfel scrierea sa (Kir Simplițianu, Cocon Idiotiseanul, Coconul Musofilos, Cocon Coantreș, Chir Filologos, Erudițianu, etc.).

La începutul fiecărui cânt e o strofă („argumentul”), care-i arată pe scurt cuprinsul.

10. Iată începutul și mai multe alte strofe din Cântul I, după care ne putem da seama de factura poemei și de talentul de scriitor al lui Budai-Deleanu:

Cântecul I.

Argumentul.

Pân' Vlad-vodă pe Țigani armează,
 Asupra lor Urgia întărită
 Pe Satana.....
 Intr'aceea, luându-și de drum pită,
 De la Flămânda pleacă voioasă
 Țigătimea, drept către Inimoasa.

1.

Muză, ce lui Omir odinioară
 Cântași Vatrachomiomahia,
 Cântă și mie, fii bunișoară,
 Toate câte făcu Țigănia,
 Când Vlad-vodă îi dăde slobozie,
 Arme, ș'olaturi de moșie.

2.

Cum Țigania vrură să-și aleagă
 Un Vodă în țară ș'o stăpânie;
 Cum, uitându-și de vieața dragă,
 Arme prinseră cu vitejie,
 Ba în urmă îndrăzniră ș'a să bate
 Cu murgeștile păgâne gloate.

3.

Cum apoi, prin o gălceavă amară
 (Căci nu să nărăvea depreună),
 Toți, cari încătro, fuga luară,
 Lăsându-și țară, Vodă și coronă.
 Însă toate aceste să făcură
 Prin dimonească amejitură....

6.

O tu, hârtie mult răbdătoare,
 Care pe spate-ți, cu voie bună,
 Toată înțelepția de subț soare
 Și nebunția porți împreună, —
 Poartă ș'aceste stihuri a mele,
 Cum ți le dau, și bune, și rele....

8.

Dela Miază-noapte mai departe,
 Sus în văzduhul întunecos,
 Este un loc (precum scrie la carte)
 Cărui [ii] zic filosofii haos,
 Unde neîncetată bătălie
 Face asupra stihiei stihie !

9.

O zână *) rea țara stăpânește,
 Carea nu suferă nici un bine,
 Ci toate strică și desunește,
 Toate sfarmă, spulbără ce-i vine
 Înainte, ș'Urgie să chiamă,
 Rea prăsilă de tată și mamă....

12.

Pe arși de volburi cu furtună
 Încălecând, la iad să pogoară;
 Pe unde merge, fulgeră, tună,
 Toate spulbără, frânge ș'oboară:
 Insuș[i] pe diavoli prinsă mirare
 De năpraznă așa iute și mare.

Urgia ajunge înaintea „Negri[e]i Mari[e]i-Sale” Satanei, și, mânioasă, îl chiamă la datorie:

18.

Sângur acel Vlad, de-l lași în pace,
 Gata-i a prăpădi păgânimea.
 Ș'atuncea iadul tău ce face?
 Unde-ți va fi slava și mărimea
 Că ai scornit legea mahometană?
 Înțalesu-m'ai acum, Sătană?...

*) „Zână; cuvântul acesta va să zică **zeu**, sau ca [și] cum oiu zice **dumnezeoai**; însă spre înțalesul tuturor am socotit să aduc aminte cetitorilor că, vrând poet(ic)ul a da un gust nou poeziei noastre, alăturându-o poezi[e]i altor neamuri, au metahirisit (= trebuințat) obiceiul Elinilor ș'a]] Latinilor, care personisesc [= personifică] patimile și vârtușile (= îmbunătățirile), căci prin aceasta sângur să osăbeaște poeticul (cântărețul) de orator (= urătoriu) **M. Perea**”.

„a) adecă, ca și țărani noștri la povești, când spun de Ciumă, de Mama-pădurii și a vânturilor, **Kir Simplișian**”.

„b) adecă, teaca-fleaca! Vorbe goale, pagubă de hârtie! — Mai bine era să cânte ca Țigani noștri și cu verșuri cum sânt obicinuite.

„Eu, toate câte s'au zis până aice, în scurt le-ași fi cântat:

„Frunză verde de săcară,
 laca Țigani s'armară,
 Ca să-și pue-un Vodă'n țară
 Asemene lor: pe-o cioară.....

Iată toate în ocust, fără a să lăși pe Ia Haos și Urgii, sau nu știu ce țări pustii! **Cocon Idiotiseanul**.

26.

Așa Sătana, cu fața viclenită,
Caută de sus, nevăzut de nime,
Și zărește toate într'o clipită,
Din Ochean până la Tătărime....

27.

De acolo vede nenumărată
Oastea lui Mahomet cum vine
Să robească Muntenia toată.
Și văzând să bucură întru sine,
Hotărînd păgânilor s'ajute
În toate chipurile știute.

28.

Vede și tabăra țigănească,
Între Alba și Flămânda*) adunată.....

30.

Căci Vlad-Vodă locuri de moșie
Le dădusă, cu această învoială:
Ca de-acuma și dânșii să fie
Oameni ca ș'alții, cu rânduială;
Iar ei mult să sfătuiă între sine
Cum s'ar tocmi trebile mai bine.

Le vorbește întâi Drăghici (în stilul „Iliadei”):

32.

Bărbați buni! Trăind eu pă astă lume,
Multe pățiuu, și bune, și rele....

36.

Voi, tinerilor, luați a-minte
Ce moșul Drăghici acum vă zice:
Faceți-vă bune așezăminte
Și lăcuiți dăpreună aice.
Fiți purure într'o minte ș'o voie,
Mai vârtos la vreme dă nevoie.

*) „a) La o iscodire de șagă și glumitoare, mai vârtos despre Țigani, nu este de a să mira, când să află de aceste numiri, într'adinș căutate, pentru ca să să facă gluma mai cu haz. C[ocorul] Musofilos”.

Că, dacă nu vă veți prinde dă mână,
 Părtășiri iubind și împărăchiare,
 Asupri-vă-va limba străină
 Și veți hi pierți fără scăpare.
 Nice veți mai face un neam pă lume,
 Ci veți hi fără țară și nume.

Și termină cuvântarea cu aceste admirabile versuri:

Să hie țara cât de săracă! —
 Dulce-i, când poate cineva zice:
 „Asta-i țara mea, eu-s dă aice!”

Vorbesc încă Goleman, Mircea și Burda; acesta le spune:

Mămăligă, măi! brânză și clisă*),
 Dă aheste vă sfătuiți nainte...
 Când om avea ce mânca și bere,
 Lesne om sfătui noi și dă ahele.

Mai cuvântează apoi Cucovel, „făcătoriul de ciure”, care se teme că „armele aheste nu's cobe bună”; Boroșmândru, care le spune, plin de curaj (în frumoasele versuri):

Noi încă avem câte două mâni,
 Inimă în sân și duh în plămâni!

Apoi din nou Goleman, căruia Satana, sburând în chip de corb, „i se cufurî în barbă”, tocmai când începuse a vorbi; Sfântul Ilie însă trăzni pe Satana, care „fugi sbierând și-astupându-și rana”. Mai țin și alții cuvântări, spunându-și pe rând părerile;

*) Clisă. Cuvântul acesta să obicinuește și în ziua de astăzi și însemnează aceea ce pe alte locuri slănină; iar în Ardeal, pe unele locuri, lardu, care mai de pe urmă cuvânt e chiar românesc; de la lătenie, în care să zice lardum; adevărat cuvânt strămoșesc. M[itru] P[erea].

Iar când era în urmă, la sfârșit,
Rămânea lucru nehotărît.

Le vine poruncă să pornească, și toate cetele, însoțite de multe care încărcate cu bucate, pornesc spre *Inimoasa*.

Descrierea defilărei lor prin fața lui Vodă e una din cele mai frumoase părți ale poemei, prin evocarea plastică a diferitelor cete, prin ritmul vioiu al mișcării, prin pitorescul autentic țigănesc al numelor conducătorilor și prin înfățișarea portretului fiecăruia:

Intâi dară, dintru toți purceasă
Ceata lui Goleman vestită:
Toți ciurari și fectori de acasă...

Armele lor cele mai cumplite
Era furce și rude de șatră
La vârv cu fier ager țintuite...

Steagul de mână codalbă o piele
Le era, de un părâng aninată,
Pe care sta, cu roșii petele,
O veșcă de ciur, sus îndreptată,
Cânta de marș în cimpoi foite,
Bătând în ciure negăurite....

După aceste veniră'nainte,
Armași și'n rânduri tocmite bine,
Argintarii de inele și ținte...
li duce și le este povață
Tănăru Parpanghel și mândru în față.

Acesta purcedea, în spiță dreaptă, din craiul Jun-dadel, care stăpânise în India bogată, dar fusese de-tronat de Cingișhan. Căci, de când lumea, au fost neamuri slăvite odinioară,

A[i] căror nepoți acum de ocară
Sânt la noi; și noi la alții vom fi, doară,
De nu vom băga sama de țară...

Era nalt și ghizdav¹ la făptură,
 Bun lăutariu, prea bun cântăreț,
 La toate faptele cu măsură,
 Iară de inele meșter ales...

Cei armați avea buzdugane
 De aramă și niște lungi cujite,
 Toți oameni înalți și groși în ciolane,
 Cu păru'mburzit, barbe sperlitate²
 Haine avea lungi, scurte, și'nvârstate
 Unii fără măneci, alții rupte'n spate...

A treia, cu pasuri măsurate,
 Căldărarii, mari de stat, se iviră,
 Toți căciulați, cu barbe afumate,
 De țărta lor lumea se miră;
 Taie în arămuri ca și în șindile
 Și rabdă [de] foame câte trei zile.

Apoi trec „fierarii cu-ale sale baroase”; „ducul” (= ducele, conducătorul) lor era Drăghici,

Carele multe veacuri văzută
 Și totuși din gură nici un dinte
 Încă până atunci nu-i căzută.

După ei vin „Lingurarii cu securi pe spate”; steag au o lopată prelungă, „făcută cu dascălie”, de maistor Pintilie.

Dar cine-mi va spune cum să cade
 Ceata slăvită care acum vine?
 Musă, ș'Apoloane, draguț bade,
 Soptește-mi vorbe și graiuri line;
 Că fără de-a ta dulce însuflare,
 Poetul haz și priință n'are.

1. Frumos, elegant.

2. Pline de sperlă (cenușă spulberată din jăratec).

Aceștia erau aurarii, „cea mai aleasă ordie din Țigănia toată”.

Acestor nici de Vodă nu le pasă,
Când plouă la munți și pot să spele
Aurul din apă, prin vâlcele.

Ducele lor e Tandaler inimosul.

Apoi vin „lăieții goleții, droaie, înarmați cu măciuci și cu maie”, având căpetenie pe Corcodel, „care cu bobi aruncă și cu vrăjituri oameni înșală”; ei merg „toți lolându-se în gura mare”.

Vodă le dă poruncă să-și așeze „nespărioasa” lor tabără între *Bărbătești* și *Inimoasa*, la satul *Spăteni*.

Toți, „într'o gură”, mulțumesc lui Vodă, „mai vârtos pentru mălaiu și clisă”. Dar Gogoman, „apucând voroava”, roagă pe Vodă să le deie pe drum vr'o pază, oșteni ce n'au frică de moarte”, fiindcă a auzit că „arhi de tâlhari căile pline” și le e frică de ei (de și sunt înarmați).

Dar ca să poată mai cu plăcere
Călători țiganele gloate,
Au pus în frunte să meargă bucate,
Socotind bătrânii înțelepțe
Cum că gloata, si'ltă de foame,
Va căuta să meargă bărbătește,
Ca flămându pânțece să-și înframe.

Ca să-i încerce, Vlad-Vodă, cu o seamă de ostași travestiți toți în haine turcești, le iese înainte pe altă parte. Căpeteniile Țiganilor, crezând că sunt Turcii, se roagă să-i ierte, căci nu sunt ei de vină, ci Vlad-Vodă. Domnul, abia ținându-și răsul, dar prefăcându-se mânios, îi muștră și le spune că nu le va mai da bucate, dacă nu se vor bate cu Turcii.

Vlad năvălește asupra Turcilor și-i birue; dar, pă-

răsit de boieri și auzind glas din cer — al Arhanghelului Gavriil, căruia Dumnezeu îi poruncise:

Pasă — grăi — cu această poruncă
La Vlad-Vodă, arată-i și-l învață
Că în zadar la peire s'aruncă,
Căci hotărît este să mai pată
Norodul lui încă vreme lungă
Jugul turcesc —

Vlad „pleacă în urgie”, între streini.

Sentimentul și tonul poemei se înalță până la mari acorduri de epopee:

Mergi sănătos, inimă vitează,
Căci oameni și ceru îți fu împotriva!
Poate că va mai luci vr'o rază
Și țării tale !...

Țigani, în cele din urmă, se iau la ceartă, se încaieră la bătaie cruntă între ei, și tabăra lor se împrăștie:

Mulertle cu copii în spate...
Aleargă și ele ca turbate,
Și, ca niște furii nemiloase,
Luându-și copiii de picioare,
Dau cu dănșii în săbii și topoare.

...mulți pieriră

Intr'acea zi din oastea murgie.
Și toți Țiganii, de aci prin țară
Pribegind, iar să împrăștiară.

Observări. — În această operă a sa, Budai-Deleanu urmează planul operelor clasice de acest fel: o acțiune războinică a unui neam întreg, cu intervenții în luptă ale puterilor supranaturale (de o parte Satana și cetele lui, de alta îngerii și sfinții), cu peripeții fe-

lurite și episoade (răpirea Romicăi, logodnica lui Par-panghel, și găsierea ei într'un palat fermecat al Satanei, tragerea în țeapă a lui Hamza-Pașa și a spionului grec Catavolin, năvala Țiganilor, cu ochii închiși, asupra unei cirezi de boi, crezând că se bat cu Turcii ș. a.).

În întreaga poemă, subț aparenta desfășurării fazelor unei acțiuni comice, răsbat sentimentul adânc și preocuparea serioasă a omului de cultură care vrea să înalțe și să lumineze neamul său printr'o producție de înaltă artă.

Intreg cântul X, de exemplu, înfățișând discuțiile „dedeobștelui sobor” al delegaților tuturor cetelor de Țigani („tot oameni cu mare învățătură”) pentru alegerea celei mai bune forme de stat, arată rând pe rând înlesnirile și neajunsurile tuturor formelor de guvernământ: monarhie, republică, dictatură, democrație, aristocrație.

În alte părți se manifestă simțimintele de adâncă iubire de neam, întristarea pentru starea de umilire în care se găsea atunci națiunea sa și nerăbdarea de a o vedea înălțată. Autorul *Țiganiadei* poartă în sufletul său preocuparea de a trezi în Români mai multă bărbăție și o mai vie conștiință națională despre unitatea întregului neam românesc, evocând, el, Român din Transilvania, trecutul eroic al Românilor din Țara liberă, legând subiectul epopeei de o epocă glorioasă din istoria Țării-românești.

Iată de exemplu, câteva strofe de la începutul cântului VII:

Unde sânt vitejii cei din zile,
Eroii cei cu vârtute rară...
Ce nu răbdau ca asuprit să fie
Cel mai slab de câtră cel mai tare ?

Oh, căruntă vreme cinstită!
 Unde-s a tale sfinte tocmele?...
 Perit-au credința cea bătrână?
 Ah, lume întoartă, vreme păgână!.....

Și, constatând această stare de umilire, se întreabă:

Ah, și cine-apoi din asta poate,
 Oame ticăloase, a te mai scoate?

Au doară moleaja de acum junie
 Ce n'au învățat alta nimică
 Făr'a vâna după libovie,
 A căuta la sabie cu frică,
 Pe divan a trândăvi cu lene
 Ș'a căsca gurile prin dughene?...

În strofa ce urmează, energia și spontaneitatea sentimentului dă primelor două versuri un ritm războinic, de marș:

Un coif în cap, o sabie în dreapta,
 Inimă în piept și scutul în stânga,
 Cu vârtute și minte deșteaptă —
 Aceste sânt care pot să frângă
 Lanțul robi[e]i tale cumplite
 O, neamul meu de tot ovllite!....

Alta era junia română
 Pe vremea lui Vlad-Vodă, ce frânsă
 Tabăra lui Mahomet păgână,
 Cu vârtute și în bătăie adinsă!
 Dar au perit acea voinicie,
 Și tu gemi, supusă Muntenle!

Streinii veniturile-ți pradă,
 Vânđute ca marfă prin dughene!...

De remarcat este iarăși o altă notă foarte interesantă. Povestind, în cântul IX, petrecerea la nunta lui

Parpanghel și a Romicăi, el pune în gura unui cântăreț un „epitalamion”, în ritmul și măsura de vers a „orațiilor” de nuntă create de poporul nostru:

Tânăr vânătoriu,
De mult fără sporiu,
După-un drăgălaș,
Vâna, sobolaș.
— De-ar fi să și moriu,
Zisă vânătoriu,
Drăguț sobolaș,
Ți-oiu da de lăcaș!
Haida, hai, căpăi,
Hai, la la! hăi, hăi!
Prin deșiș, pe căi,
Hai, la la! căpăi!...

Precum prin evocarea vitejiei trecutului Budai-Deleanu face să vibreze, înainte de poezii renașterii naționale — Cârlova, Alexandrescu ș. a. — un simțământ ce avea să deschidă o eră nouă în literatura noastră, tot astfel și prin această prețuire a literaturii populare, înainte de Alecsandri, el e în cultura noastră un premergător.

Prin opera literară a lui Budai-Deleanu, ca și prin opera celor trei mari contemporani ai săi, se afirmă un spirit nou: dreptul la viață și la cultură națională al poporului român.

Prin îndrăsneala unui astfel de plan de lucrare originală de proporții întinse, asemenea cu cele din marile literaturi ale lumii, prin realizarea lui în forme de adevărată artă, cu o limbă mlădioasă, bogată, îmbinând într'un tot armonios fondul popular cu ideile nouă de cultură, — Budai-Deleanu e un scriitor de rasă, cu mult superior poezilor români contemporani lui.

El dăruiește culturii noastre o operă de înaltă va-

loare artistică, prevestind mari posibilități de creațiune literară în neamul nostru*.

Budai-Deleanu ne-a lăsat această strălucită operă a sa în două variante: una (probabil forma dintâiu) mai puțin desăvârșită, în care introdusese o acțiune secundară — isprăvile, în felul lui Don Quijote, ale unui nemeș ungur, Becicherec Iștoc de Uramhaza, însoțit de credinciosul său servitor — ceea ce slăbea unitatea operei; alta, mai concentrată, probabil posterioară celeilalte, în care e înlăturat acest episod, pe care însă îl tratează din nou într'o lucrare deosebită *Trei viteji*, rămasă neterminată.

* Această operă a sa se poate citi într'o ediție populară (nu bine îngrijită însă) în „Biblioteca pentru toți” și o alta, conștiincios publicată, de Gh. Cardaș (Tipografiile române unite, București 1925; ediția II, București, 1928, nu mai reproduce textul autentic, ci-l modernizează, ceea ce nu e îngăduit pentru o ediție critică).

INCEPUTURILE CULTURII MODERNE ȘI REDEȘTEPTAREA CONȘTIINȚEI NAȚIONALE IN PRINCIPATELE ROMĂNE.

Vieța de cultură a popoarelor nu se desfășură izolat, ci unda ce alcătuește mișcarea fiecăruia e în legătură cu un val mai mare de vieță a omenirii întregi sau a unei părți din ea cuprinsă, prin împrejurări geografice și istorice, într'o unitate deosebită. De aceea vieța și opera unui scriitor nu se poate înțelege bine și prețui cu dreptate decât în cadrul epocii istorice a poporului său, iar mișcarea întreagă de cultură a unui popor în fiecare epocă decât în legătură cu mișcarea mai largă din jurul său.

Astfel trebuie să privim și mișcarea de deșteptare mai vie a conștiinței naționale și de începere a culturii moderne în neamul nostru.

Deșteptarea mai vie a conștiinței naționale a început la noi abia ca o trezire în câteva capete luminate de învățătură mai înaltă, în secolul al 17-lea: cu cronicarii moldoveni care învățaseră latinește în școalele Poloniei; îndată după aceea, la începutul secolului al 18-lea, se lărgeste ca orizont de privire, ca sentiment și ca afirmare prin scrieri, la Dimitrie Cantemir și la Constantin Cantacuzino, în contactul lor cu cultura Apusului, — unul în lumea ambasadurilor la Constantinopole, altul în lumea universitară în Italia; ea e acoperită apoi câtva timp de valul unei culturi streine, cu începerea epocii Fanarioților; flacăra ei se ridică însă din nou spre sfârșitul secolul al 18-lea, de astă

loare artistică, prevestind mari posibilități de creațiune literară în neamul nostru*.

Budai-Deleanu ne-a lăsat această strălucită operă a sa în două variante: una (probabil forma dintâiu) mai puțin desăvârșită, în care introdusese o acțiune secundară — isprăvile, în felul lui Don Quijote, ale unui nemeș ungur, Becicherec Iștoc de Uramhaza, însoțit de credinciosul său servitor — ceea ce slăbea unitatea operei; alta, mai concentrată, probabil posteroară celeilalte, în care e înlăturat acest episod, pe care însă îl tratează din nou într'o lucrare deosebită *Trei viteji*, rămasă neterminată.

* Această operă a sa se poate citi într'o ediție populară (nu bine îngrijită însă) în „Biblioteca pentru toți” și o alta, conștiincios publicată, de Gh. Cardaș (Tipografiile române unite, București 1925; ediția II, București, 1928, nu mai reproduce textul autentic, ci-l modernizează, ceea ce nu e îngăduit pentru o ediție critică).

dată cu o energie neînfrântă, biruitoare, cu marii Ardeleni cultivați la Roma și la Viena, însuflețită atunci de ideile liberale ale lui Iosif II; apoi, la începutul secolului al 19-lea, prin discipoli ai acestora sau direct din aceleași izvoare — și în mijlocul unei mișcări generale de înnoire a cugetelor și de sguđuire a formelor vechi în toată Europa, provocată de marea revoluție franceză și de fulgerătoarele acțiuni ale lui Napoleon Bonaparte — mișcarea de redeşeptare națională e adusă din nou la Români din Principate, de unde por-nise, licărind, în secolul al 17-lea.

Mișcarea era acum în aer; aștepta doar' oamenii care să o întrupeze și să o pună în lucrare în instituții și în scrieri.

Cel care o aduce din nou și-i dă un ritm vioiu în Muntenia este o mare personalitate, cu un temperament pasionat, — *Gheorghe Lazăr*; el apare și dispăre ca un meteor, dar flacăra aprinsă de el încălzește sufletele, deșteaptă entusiasm și puteri creatoare.

Acela în care se întrupează din nou în Moldova aceeași mișcare de cultură națională este un temperament mai potolit, dar stăruitor, puțin strălucit ca scriitor și animator, dar cu o activitate mai variată și mai îndelungată, — *Gheorghe Asachi*.

Amândoi încep aproape în același timp, și independent unul de altul, misiunea lor par'că predestinată. Cel dintâi are o acțiune concentrată și dispăre cūrând, dar după ce sguđuise sufletele și trecuse torța în mâna altuia, care-i va continua opera, *Ion Eliade Rădulescu*. Cel de-al doilea va lucra mult și în multe câmpuri ale culturii, dar cu o acțiune de mai puțină vigoare, fără avânt răscolitor, fără un deosebit talent de scriitor, ci mai mult cu simțul necesităților practice, fără darul de a grupa în jurul său energiile tinere.

Gheorghe Lazăr

Mișcarea de reînnoire națională, începută cu atâta avânt la Români din Transilvania și Ungaria, a trecut, prin întâmplări ale soartei omenești, dincoace de Carpați în Țara-românească, unde a provocat schimbări și a avut urmări de o importanță istorică hotărâtoare în mersul vieții și al culturii noastre naționale.

Ce nebanuite și adânci urmări pentru viața popoarelor au adesea fapte mărunte din viața unui om, care, la început, par a nu avea nici o legătură cu marile evenimente ce ele deslănțue! Au asemenea urmări însă, numai când omul e un suflet cu daruri excepționale, venit par'că în adins într'un timp care l-aștepta.

Un învățat cărturar român din Ardeal, neprețuit acolo de ai săi, trece munții, în „Țară”, ca preceptor într'o familie boierească. Fiind priceput și în ingineria hotarnică, face planul moșiei unui boier care era și unul din Eforii școalelor. Acesta, împreună cu ceilalți doi membri ai Eforiei, cu toții mari boieri pământeni cu iubire de neam, ceruseră mai dinainte Domnitorului să orânduească întemeierea unei înalte școale românești din care să iasă ingineri hotarnici. Dându-se încuviințarea, ei află la îndemână pentru aceasta pe învățatul venit de peste munți.

Omul avea pregătirea trebuincioasă și pentru această învățătură practică; dar în sufletul său ardea flacăra aprinsă de Micu, Șincai și Petru Maior. El primește. Cuvântul său de apostol al unui crez național încălzește însă și înalță sufletul tinerilor săi ascultători și trezește conștiința națională spre o nouă cultură, izbăvitoare.

Și astfel, dintr'o școală menită unor preocupări practice, pornește cuceritoare o mare mișcare de reînnoire și de întărire națională. Omul care o deslănțue este *Gheorghe Lazăr*.

1. Fiu de țaran român, s'a născut la 5 Iunie 1779, în satul Avrig, nu departe de Sibiiu, pe malul Oltului. A 'nceput școala târziu, la 10 ani, în satul său; părinții având oarecare stare, el a urmat învățătura mai departe la gimnaziul Piaristilor din Cluj și în Sibiiu; apoi filosofia și dreptul la Universitatea din Cluj, în urmă la Viena, unde, pe lângă teologie, urmă cursuri de istorie, geografie și științele fizico-matematice, cu aplicare la inginerie. Șade la Viena cinci ani (1806—1811). În timpul ocupației franceze e recrutat ca topograf. Venind la Sibiiu, e numit arhidiacon al episcopiei și profesor la seminar; dar având neînțelegeri cu episcopul (Vasile Moga), acesta nu-i dă voie să-și tipărească scrierile. Fugind la Brașov, e adus înapoi cu forța (în 1812), și, după câțva timp, pe temeiul unor rapoarte polițienesti acuzându-l de rea purtare, e destituit. Pleacă astfel în „Țară” (în 1816), bărbat de 36 de ani, ca preceptor în familia Bărcănescu. Pe la sfârșitul anului 1817 lasă această însărcinare și se ocupă, ca geometru (inginer hotarnic), cu ridicarea de planuri de moșii ale marilor proprietari.

2. Tomai această îndeletnicire practică e, în împrejurările și în spiritul acelor vremuri, faptul care face să cadă asupra acestui suflet de apostol împlinirea unei mari misiuni naționale.

Spre a înțelege însemnătatea istorică a acțiunii lui Lazăr, să ne amintim care era, la începutul secolului al 19-lea, starea societății românești din principate, în ce privește cultura și conștiința națională.

Numai pentru un învățământ foarte elementar, cu scopuri practice, ființă câte o rară școală românească, pe la biserici; iar pentru cultura mai înaltă era, la București, ca și la Iași, *școala grecească*, în care se predau în grecește cursuri de limba veche greacă, de limba latină și cea franceză, noțiuni de filosofie, de științe, de economie și de drept. Nici nu se credea că

s'ar putea preda știință înaltă în limba românească. Limba greacă era semnul și instrumentul culturii în societate: în grecește jucau tinerii boieri la teatrul de diletanți al Domniței Ralù, în grecește scriau: „în-patria noastră toți fiii nobleței obișnuesc mai mult în limba grecească să scrie” — zice Dinicu Golescu, încă la 1826.

3. In această atmosferă se produce însă un fapt nou. In Decembrie 1817, boierii efori ai școalelor din București, luând pildă de la cei din Iași, care încă din 1813 înființaseră o școală *românească* de ingineri hotarnici, obținuseră de la Domn (Ioan Gheorghe Caragea, 1812—1818) încuviințarea pentru deschiderea unei asemenea școale și în București. „Inginerul” Lazăr fu chemat să dea ființă acestei școale înalte, în care să se învețe în românește studiile necesare pentru pregătirea inginerilor: geografia cu ajutorul hărților, aritmetica și geometria practică, geodezia practică. Lazăr spuse eforilor că se simte „destoinic la orice meșteșug filosoficesc” și ceru un scurt timp ca să pregătească manualele de școală.

Și astfel la 6 Martie 1818 — dată memorabilă în istoria învățământului nostru și a redeșteptării noastre naționale — se deschide în câteva chilii de la Mănăstirea Sf. Sava (pe locul unde se află astăzi statuea lui Lazăr) noua școală de *învățământ superior în limba românească*. Pe lângă cursurile pentru inginerie, Lazăr ține lecții de gramatică română, de istorie, de filosofie; în curând i se adaugă un alt Ardelean (Erdelyi) ca profesor de limba latină și franceză, apoi Eufrosin Poteca, pentru religie și geografie.

4. Cuvântul înflăcărat al lui Lazăr despre nobila origine a neamului românesc, — „neam împărătesc” —, adâncă lui știință și personalitatea sa cuceritoare, minunea de a vedea că se pot preda în limba patriei învățături înalte — fac ca școlarii români să treacă

cu grămada de la școala grecească la școala românească; ba vin să-l audă și oameni maturi, atât de mult câștiga sufletele și răspundea la o chemare a vremii spiritul cel nou al școalei naționale. Ironiile, batjocurile, placardele anonime pe la casele oamenilor, împrăștiate de dascălii greci, nu pot opri entuziasmul pentru marele învățător; mai ales la lecțiile de filosofie, publicul, de tineri și de oameni în vârstă, nu mai încăpea. „Catedra lui semăna cu un amvon”, zice unul din școlarii săi, generalul Cristian Tell.

Cu noul Domn, Alexandru Suțu (1818—1821), școala națională nu mai e sprijinită. Școlarii vin cu brațul de lemne, să încălzească chiliile reci ale școalei. Dar revoluția de la 1821 făcu să înceteze școala. Școlarii lui Lazăr luară parte la mișcarea națională, Lazăr însuși avu convorbiri cu Tudor Vladimirescu în tabăra de la Cotroceni. După prăbușirea lui Tudor, Lazăr, descourajat, plecă în satul său. În 1822 se întoarse, să înceapă din nou școala; în curând însă, bolnav și probabil presimțindu-și sfârșitul, luă îndărăt drumul spre satul părintesc, în căruța fratelui său Oanea, chemat de dânsul. Se zice că, plecând din curtea școalei lui de la Sf. Sava, s'a rădicat în picioare și, în tăcere, cu ochii înălțați la cer, făcu cu brațele semnul crucei în cele patru părți ale orizontului; vechii lui școlari, care veniseră să-l petreacă, izbucniră în lacrimi.

6. La vre-o două luni după sosirea sa în Avrig, Gheorghe Lazăr s'a stins din viață, în Septembrie 1823, în etate de 42 de ani. Pe mormântul său din curtea bisericeii din Avrig, un fost școlar al său (comitele Carol [Scarlat] Rosetti) a așezat o lespede de marmură, pe care a pus să se sape versurile:

Precum Christos pre Lazăr din morți a înviat,
Așa tu România din somn ai deșteptat.

7. Din scrierile lui Lazăr ni s'au păstrat puține: *Inștiințarea* de înființarea școalei (1818), un *Apel* pentru publicarea unor cursuri ale sale (1822), două *Discursuri* (1819 și 1822) și două manuale (*Aritmetică matematică* și *Temeiurile trigonometriei*.*

Inștiințare

(din August 1818; tipărită pe două foi volante; păstrată într'un singur exemplar, dăruit de Titu Maiorescu Academiei Române).

[E adresată către tinerime. După moda timpului, începe cu o închinare în versuri — patru strofe, în care Școala cea nouă se adresează tinerimei: i spune că, după ce vremea o pusese la uifare, pe ea, care e, de mult, „izvor înfloririi”, acum au întocmit-o iarăși ca instituție de cultură superioară („organ m'au întocmit muzelor spre desfătare”), ca așezământ de Stat (subt paza „cârjei păstorești” a mitropolitului și a „schyptrului” domnesc); vestește dar tinerimea că-i va împleti cununi de flori și-i va aduce „puteri din Olimp” (adică știință înaltă) și „mângâiere”].

De toată cîntea vrednică tinerime,

După ce s'au milostivit Dumnezeu, de cu sfânta sa și atot-putearnica milă au privit și spre această patrie, și o au înfrumusețat, și o au încoronat cu putearea schyptrului prea luminatului și înălțatului Domnului Domn, Ioannu Gheorghiu Caragea vo[i]evod, precum și cu preavreadnici patrioți, Arhieriei și mai mari Efori Bo[i]eri, s'au început apoi și aici a să ivi luceafărul mângâierii, cu o de iznoavă sădire, plămădire și de mult poftită îndreptare a binelui de obște... Pentru care deșteptați fiind Măririle-sale și învățați prin bunele pilde ale celorlalte neamuri vecine, care să

*) *Vezi Vieța și Opera lui Gheorghe Lazăr*, de G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, București, 1924.

află bine încoronate cu strălucirea cunoștințelor, s'au îndemnat și cu dreptul au socotit, ca, după ce au chivernisit Patria cu alte mai multe orându[i]eli vreadnice și tămăduitoare, să o mai împodobească și cu mijloacele acealea, prin care iară să se desvălească și să pue la lucrare scoposul strămoșesc, ca să poată apoi cu cuvânt pretendirisi intrarea în numărul și ocolul cel proslăvit al celorlalte popoare luminate, aflându-și acolo treapta cea perdută a cinstii strămoșăști.

Patrii[i] nu-i poate fi tot una, măcar ce fealiu de creștere vor primi mădulările următoare, nici nu poate adiaforisi în cunoștința sufletului cea adevărată, pentru că odihna ei cea din lăuntru, precum și cea din afară, așa și binele cel de obște precum și cel privat, stau cu creșterea tinerimei următoare într'o analoghie prea strânsă legate. Din care pricină fiește-care Patrie, fiește-care stăpânire bine sistematisită, osăbit privighează, ba are a privighea pentru creșterea cea cuviincoaisă a tinerilor următori.....

Cea mai dintâiu și mai fierbinte apucare și îngrijire a Mării[i] Sale precum și a cinstiților mai mari Efori Bo[i]eri n'au fost alta decât de iznoava ridicare și punerea la poftita lucrare a mai sus ziselor mijloace, adecă școala cea mare Domnească, întărindu-o, înzestrând-o cu feal de feal de daruri și împodobindu-o cu dascăli vrednici și profesori harnici...

...După ce au privit la cealealalte popoară și limbi, mai ales evropenești, care... toate să află bine împodobite cu școli mari și Academii de științe strălucitoare, chiar în limbile lor, pentru procopsirea tinerilor, cu dreptu au judecat că cu rușine vine unui popor și neam, ce este așa ve(i)chi[u], așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodurile pământului, precum și cu toate darurile duhovnicești, cu un cuvânt, neam împărătesc... să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie cu știință chiar în limba maicii

sale, ci să se lase mai slab, mai scăzut și mai batjocorit decât toate cealelalte limbi și popoară ale feații pământului.

Drept aceea, prin Duhul Sfânt luminat fiind, de milostivul Dumnezeu întărit și povățuit, numai decât strajnic au și poruncit Măria-Sa ca să se puie treaba în lucrare, orânduind și dregând cuviincioase case la Sfeti Savva, pentru așezarea doritei Academii cu științe chiar în limba românească... Care Academie, de va avea noroc să fie mântuită de gabalele neștiuților și de sfaturile celor ce știu prea multe, negreșit va păși pe cărarea surorilor ei.

Deci dară, iubită și de toată cinstea vreadnică Tinerime, iată o epohie noao, o întâmplare strălucitoare, un glas dulce părintesc, supt pavăza schyptrului Domnesc, după care de mult oftară inimile Dumneăvoastră, vă chiamă, vă strigă, pârнитеaște vă îmbrățișează: Veniți toți de toate părțile și de toată starea, veniți la izvorul tămăduirii! la Muzeu[1] înfloririi! ca să ne împărțășim și noi, acum măcar și mai puțin, iară în curgearea vremii, cu împrumutate puteri ajuto-rați fiind, și cu mai multe științe folositoare, ca, cu silința noastră și purtarea cea tuturora bine plăcută, să putem aduce sporiul și folosul cel răspunzătoriu și potrivit înaltului cuget al prea luminatului nostru Domn, precum [și] al prea sfințiților părinți Arhieriei și al cinstiților mai mari Efori Bo[i]eri,...

Măririle-sale au făcut încă mai mult decât le era datoria părintească, ...iară sporiul sau nesporiul, lauda sau defăimarea, care vom face cu purtarea sau neascultarea noastră, numai noao înșine vom avea a ni le imputa și a răspunde și înaintea lui Dumnezeu.

Vreamea treace iute, nu să mai întoarce, ne fură și anii vieții cu sine, și noi rămânem tot lipsiți și neciopliți; pentru aceea, grăbiți-vă, nu întârziați a vă arăta și a vă treace la condica școlii, ca apoi, puin-

du-le toate la cuviincioasa orânduială, să putem începe cu ajutorul lui Dumnezeu cât mai în grab' paradosirea matemilor după rândul mai jos însemnat:...

Urmează planul învățăturilor, din care se vede că Lazăr avea de gând să organizeze un învățământ complet, cuprinzând patru grade: 1. Un învățământ elementar, primar, 2. un învățământ mijlociu, secundar, cu două trepte, și 3. un învățământ superior, universitar (filosofie, drept, teologie).

Cu blagoslovenia prea sfinții[i] sale Părintelui Mitropolit, Kyriu Kyr Nectarie, s'au dat întru întemeierea școalei de la Besearca sfântului Sava, prin al Dumneavoastră prea plecatul și gata spre slujbă,

Lazar.

Lămuriri:

Fiind de doi ani în „Țară“, întrebuițează și Lazăr cuvinte și forme din limba de atunci a claselor cultivate din Principate, împetrițată cu grecisme (cum o împetrițează astăzi atâția cu franjuzisme): **scòpos** (scop), **pretenderisi**, **adiaforisi** (a fi nepăsător, a nu avea nici o grijă de...), **paradosi** (a învăța pe alții), **matimă** (știință, învățatură), **procopsire** (în înțelesul de: îmbogățire a minții prin învățatură), **gabale** (cabale, intrigi), **epohie** ș. a.

Observări. — În această *Inștiințare*, — care, firește, într'o societate de forme orientale, trebuia să păstreze tonul și formulele obicinuite ale vremii — vibrează un suflet nou, de demnitate și de mândrie națională; vorbește un om de cultură superioară occidentală, care vrea să întreprindă rădicarea națiunii sale în rândul națiunilor civilizate, prin cultivarea tinerimei într'o școală înaltă în limba patriei.

În acest fapt, care azi pare simplu, e o mare revoluție națională: se deschide întâia oară în capitala Țării o școală înaltă în spirit național, instrument indispensabil pentru cultura unui neam, pentru conștiința

lui națională. E un moment solemn în istoria noastră: începerea mișcării de înălțare a vieții naționale prin cultivarea tinerimei în științe înalte în limba neamului.

Lucrare. — Să se arate prin ce alte elemente (în afară de vocabular) se vedește în această **Inștiințare** spiritul timpului în care a fost scrisă.

Cuvântarea la așezarea în scaun a mitropolitului Dionisie Lupul (1819).

Prea osfințite Stăpâne!

Prea bine este lumii cunoscută slava și mărirea Romanilor, strămoșilor noștri; apoi în cât este pentru strălucirea știinților și a mă[i]estriilor în vremea acelorora, lasă istoriile, dar mărturisească mărturie înverdată însuși stâlpii lui Traian din alvia Dunărei,... care în chip de hrisoave nemincinoase ne mărturisesc dreptul ce avem în stăpânirea pământului strămoșesc, deșteptându-ne a urmă și noi strămoșilor noștri, ca ne-precurmat să se proslăvească seminția în veacuri...

Dar oare când s'ar rădica duhul din țărâna acelorora și ar privi peste strănepoții marelui Chesar, slăvitului Aurelie și înaltului Traian, oare în ziua de astăzi mai cunoaște-i-ar? Negreșit, i-ar căută în palaturile cele mari împărătești, și i-ar afla în vizuinele și bordeiele cele proaste și încenușate; i-ar căută în scaunul stăpânirii, și i-ar afla amăriți sub jugul robiei; i-ar căută proslăviți și luminați, și cum i-ar afla? Rupti, goli, amăriți și asemănați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia orbirei, bine gătiți spre slujba vrășmașului omenirei, răpitorul casei părintești.

Ajungă lacrămile patriei, ajungă jugul robiei, vreame este de când cu oftare așteaptă căzuta semenție cuviincioasa izbăvire...

Aceasta nu e decât o pronie dumnezească, care, făcându-i-se mai pe urmă milă și de acest neam căzut, au rupt anii blestemului și prin rădicarea dreptei prea sfinției tale va să puie acum stavilă viscolilor întunerecului.

Drept aceea, obștea cu mulțumită glăsuește: Blagoslovită să-ți fie rădicarea în scaun, ca și următorilor spre pildă în veacuri nesocotite; binecuvântată să-ți fie ocârmuirea; și păstoreasca cârjă a prea sfinției tale înverzească ca toiagul lui Aaron, ca să fie oglindă de înțelepciunea păstorească nepoților și strănepoților...

Iată dar și noi, strănepoții lui Romulus și umiliții fii duhovnicești ai prea sfinției tale, îți binecuvântăm scaunul pre care te-au înălțat Pronia celui Preaînalt ca să ne fii părinte și povățuitor milostiv; îți binecuvântăm toiagul păstoriei, noastră spre întărire și spor, iar preasfinției tale spre vecinică laudă și mângă[i]ere...

Calcă, preasfințite părinte, nespăimântat pre poteca care cu braț voinicesc și cu duh românesc spre mai mare mirarea neamurilor o ai desfumat; fără sfială întinde-ți pasul spre descoperirea brazdei strămoșești; aici frica n'are loc, sfiala zace moartă, călcată la pământ, Pronia lucrează și noi toți cu bucurie îți urmăm.

Observări. — Cuvântarea e plină de avânt, de curaj și de simțire patriotică; afirmă bărbătește dreptul nostru la „stăpânirea pământului strămoșesc” și pune în contrast umilitoarea stare a prezentului cu măreția strămoșilor Romani. E în ea un suflu biblic, energia și însuflețirea unui mare orator. Limba e de o deosebită vigoare, cu părți de o măreție clasică.

Cuvântarea la sosirea în țară a Domnitorului Grigorie Ghica

(30 Iulie 1822)

Lazăr compune, pentru primirea noului Domn, cu care se restaura Domnia pământească, o lungă cuvântare, ce avea să fie citită în fața Domnului de către doi școlari ai săi. Partea I (cam greoaie) cuprinde considerații morale generale. În Partea II (din care dăm fragmentul următor) se arată „starea sârmanei Patrii ce vrednică de jale și de plângere este”, din cauza streinilor (el se gândește mai ales la Greci) pe care ea cu cea mai mare îngăduință și bunătate i-a primit la sânul său, iar ei, „epistați viclesugului”, aduc pieire „brațului de unde s’au adăpat și vetrei unde s’au încălzit”.

Într’o splendidă apostrofă, Patria le cere socoteală pentru toată mânia dumnezească ce s’a abătut asupra ei și, cu accente de revoltă, spune streinilor să plece, să iasă „din hotarele sărăciei” sale, ca astfel să se rădice „stavilele prostiei”, ce-i prin ei pironită, și cei ce lăcuiesc acum întru întunec (adică Români) să vadă lumina, și muritorii să se învețe a se îndestula fiecare cu purpura patriei sale; iar Domnul cel nou, pământească, va curăți patria de spini și de buruieni.

Ea [Țara-românească] pre toți streinii, pre toți săracii, pre toți călătorii, pre toți golii și pre toți năpăstuiții i-au primit ca pre însuși fiii săi, pre toți cu un cuvânt fără deosebire, pre bun și pre rău, hrânindu-i cu pâinea sudorii și adăpându-i cu însuș[i] pieptul său; tocmai aceștia, după vremi, i-au fost d[e]a-pururea vrăjmașii cei mai mari și cumpliți, ca să împlinescă zisa psalmistului...

„Adevărat, — zice... patria, — mari ați fi voi, când cele ce se proslăvesc prin rostul vostru cel viclean s’ar odihni în adevăr; dar știut este că... în gura voastră n’au stătut adevăr, limba voastră este muma minciunii, și voi epistați viclesugului...; nu vă este inima, precum vă este vorba...; s’a mâniat Domnul.

„Iată au și început a fumega munții, izvoarele își ascund văjiitul... vedeți cum se învălesc toate... cu plapăma negurilor.

...Iată până și [i]erburile câmpului, florile, podoaba

șeșurilor, și brazii, fala munților, cum își schimbă fețele cele verzi și desfătătoare, cum și le schimbă, zic, în îngălbiciune și perire!

„Ah ce văz, ce aud! Vai, ție, pământule, Domnul s'a mâniat! ia auziți zbieretul turmelor! ia auziți mugetul cirezilor după prăsila lor! ia vedeți cum aleargă toate spre târlă! ia vedeți în iuțimea păstorilor către locul scăpării, ia auziți urletul și vaietul dobitoacelor streji[i] nopții, ia ascultați sborul și alergătura pasărilor văzduhului spre cuiburile lor!...

„Cerule se înroșaște, marea spumegă, vosforul urletul și-l înduplecă, corăbiile pricepând turbarea vântului aleargă la liman..., toți strigă spăimântați, vai noă; că aproape este perirea noastră;...

„Apoi, de, fiilor neascultării, vedeți la ce perire și stingere m'ați băgat și pre mine cu toți ai mei și pre voi înși-vă! Vedeți, voi sânteți pricina de se fac între făpturile cele cuvântătoare atâtea valuri și turburări*). Voi cu mită și cu orbire de aur și de argint strein pre mulți, ba pre toți, vă siliți să-i înșelați, să-i trageți în partea peririi și să-i amăgiți...

„Acum să vedem, cine este pricina mâni[e]i? Aici, pământul cu locuitorii săi, au voi, au eu dimpreună cu voi sântem pricina mâni[i] Domnului. Pământul cu locuitorii săi nu pot fi de pricină, pentru că ei au urmat căile Domnului, că zice: „cu sudoarea ta îți vei câștiga pâinea”. Asudând sârmanii din revărsatul zoriilor dimineții până târziu în nopte, până la șoaptele lunii purtând greutatea zădufului zilii, ca să scoată pâine din pământ și vin spre întărirea inimii omului, ca fața să se veselească cu unt-de-lemn, și inima din pâine să prinză putere;... nu le mai rămâne, sârmanii, vreme de a mai cădea și în ispita mândriei.

*) Aluzie la nenorocirile aduse asupra Țării de mișcarea revoluționară a Eteriei grecești, pornită și susținută pe pământul țărilor românești.

„Am rămas acum numai eu și voi; eu nu sunt de vină, că eu mi-am împlinit d[e]a-pururea datoria cea părintească și omenească: eu pre toți i-am priimit... eu pre toți i-am hrănit, pre nimeni n'am gonit de la pâinea casii mele, toate slobozeniile le-am dat lor ca și însuși fiilor miei, ba încă și pâinea din gura lor trăgându-o v'am dat-o voă,... și, în loc de mângâ[i]ere și mulțămită, am rămas d[e]a-pururea cea mai defăimată și batjocorită și nebăgată în seamă,...

...,Deci duceți-vă, nerușinaților, duceți-vă obraznicilor și nemulțămitorilor, ieșiți din hotarele sărăci[e]i mele...; rupe-se-vor zăvoarele porților voastre celor numai în fantasmă închipuite; ridica-se-vor stavilile prosti[e]i ce-i prin voi pironită, și cei ce lăcuiesc acum într-un tunec vor vedea lumină,... și să vor învăța muritorii a se îndestulă cu purpura fie-și-care cu a patri[e]i sale;... pentru că Domnul stăpânește tăria,... Domnul cel ce se îmbracă cu lumina, ca cu o haină;... acela zic mă va ridica și mă va milui, și îmi va vindeca ranele pieptului meu, trimețându-mi stăpân și cârmuitor din însuș[i] seminția și sângele fiilor miei... și acela ca un adevărat succesori al vi[e]i tătâne-său, pe care a lăsat-o... răpitorul vier de cu totul s'au împăinginat, iarăși o va curăți de buruienele puturoase și de toți spinii cei înghimpători”.

Observări. — În această cuvântare e ceva din mânia și din viziunea unui profet. Unele părți sânt ca o anticipare a „Cântării României”.

Lucrare. Să se arate în ce privință poate avea actualitate sentimentul fundamental din această cuvântare.

Insemnătatea activității lui Gheorghe Lazăr pentru cultura națională.

1. Activitatea lui Gheorghe Lazăr a fost de scurtă durată, scrierile ce ne-au rămas de la el puține. Ele

au însă o valoare literară nu numai ținând seamă de timpul apariției lor, ci și în sine: ele dau înfățișare plină de sinceritate, de bărbăție, de căldură și de avânt unor idei și unor sentimente înalte, ce stau la temelia vieții naționale. De aceea Gheorghe Lazăr, chiar numai din punct de vedere literar, este vrednic să aibă un loc în istoria literaturii române.

2. Dar valoarea lui e de nemăsurat pentru istoria culturii noastre naționale: el a fost un deșteptător al forțelor sufletești ale neamului nostru, un deschizător al epocii de cultură modernă în viața noastră națională, un apostol al redeşeptării naționale.

3. Și ca om de știință el a fost un precursor. Răposatul profesor Traian Lalescu (unul din matematicii noștri de frunte) publicând *Trigonometria* lui Lazăr, la aniversarea centenarului venirii în „Țară” a marelui dascăl, apreciază astfel această latură a activității sale:

„Gheorghe Lazăr a fost un învățat în adevăratul înțeles al cuvântului, un știutor nu numai în ale teologiei, care era profesiunea sa, ci în ramurile cele mai variate ale științei de pe atunci.

Trigonometria prezintă un interes științific intrinsec. Este o lucrare bună, după care poate învăța chiar azi cineva atâta trigonometrie cât îi trebuie când vrea să facă ridicări de planuri. În săraca noastră literatură științifică, ea poate deci lua locul istoric de cinste care i se cuvine. Din punctul de vedere al terminologiei matematice cartea prezintă un interes deosebit...

Intregul text al trigonometriei sale și mai ales adaptarea inteligentă a terminologiei științifice în limba românească ne arată cât de înaltă era cultura acestui nenorocit apostol și ce departe de adevăr au fost aceia cari vedeau într'însul un simplu simbol național, creat de împrejurări și de hazard”.

Gheorghe Lazăr este deci și creatorul terminologiei matematice în românește.

Gheorghe Asachi.

De și întrupând aceleași idei și aspirații, împlinind aceeași misiune, personalitatea lui Gheorghe Asachi este de o altă structură sufletească și de o altă formațiune de cultură decât a lui Gheorghe Lazăr.

1. Gheorghe Asachi s'a născut la 1 Martie 1787 (sau 1788) la Herța, ca fiu al protopopului Lazăr (după moartea soției sale, călugărit, Leon) Asachi. Acesta, preot învățat, iubitor de literatură (a tradus romanul lui Bernardin de Saint-Pierre „La chaumière indienne”, *Bordeiul indienesc*, tipărit la 1821), era pătruns de ideile și sentimentele deșteptate de învățații ardeleni. Vrând să dea fiilor săi o cultură clasică, s'a dus cu dânsii la Lemberg, unde fiul său Gheorghe a urmat acolo, de la etatea de 9 ani înainte (1796—1804), studii în limbile latină, polonă și germană, obținând la 1804 (la 16—17 ani) titlul de Doctor în filosofie la Universitatea de acolo, și diploma de inginer și arhitect. De la 1805—1807 a urmat la Viena studii de matematică și de pictură; de acolo a trecut la Roma, unde a studiat până la 1812 arheologia și limba și literatura italiană. La începerea campaniei din Rusia, auzind de la generalul francez comandant al garnizoanei din Roma, că Napoleon are de gând, după înfrângerea Rusiei, să reînființeze vechea Dacie a lui Traian, tânărul Asachi, electrizat de această idee (zice el însuși în a sa autobiografie), aleargă în patrie. Dar, după dezastrul expediției lui Napoleon, în loc de acel vis, Asachi găsește înjumătățirea patriei lui.

2. În ce privește starea de cultură și mijloacele ei, și în Moldova, subt noul Domn Scarlat Calimah, ca și în Muntenia, subt Ioan Gheorghe Caragea, continua dominația culturii grecești. Și în școala înaltă domnească de la Trei-Ierarhi cursurile se făceau în grecește, ca și la

București. Simțindu-se însă nevoie de ingineri hotarnici care să cunoască limba română pentru descifrarea vechilor documente privitoare la moșii, prin anaforaua Domnitorului (Scarlat Calimah) din 15 Noem. 1813, se întemeiază la școala domnească o clasă de inginerie cu limba română ca limbă de propunere, și Asachi fu numit profesor de matematică, „cu aplicație practică de gheodesie și arhitectură” (sau, cum spune însuși în autobiografie, „profesor științei teoretico-practice a artei de inginer”).

3. Astfel (precum se va întâmpla peste 5 ani și în Muntenia), dintr’o nevoie practică începe un învățământ superior în limba națională și, prin el, trezirea conștiinței naționale, care se manifestă apoi și în alte domenii ale culturii. Lui Asachi îi este dat să fie, în Moldova, inițiatorul acestei mișcări izbăvitoare.

4. Ca profesor al aceluși curs, Asachi alcătuește întâiele manuale în românește de aritmetică, algebră și geometrie (tipărite mai târziu, în 1836—38); cursul este urmat de 33 de fii de boieri (între care și fiul Domnitorului, Alexandru Calimah, mai târziu ambasador al Turciei la Viena); în anul 1819, un examen public și o expoziție de planuri geodezice și de arhitectură consacră, ca un eveniment istoric, întemeierea noii culturi naționale.

5. În 1820, din însărcinarea Mitropolitului Veniamin Costachi, aduce din Transilvania profesori pentru Seminarul de la Socola (ce fusese întemeiat de mitropolit la 1804) și-l reorganizează.

6. Asachi e numit agent diplomatic al țării la Viena (1823—1827). După întoarcerea sa în țară, prin hotărârea Epitropiei școalelor și a Domnitorului, școala de la Trei-Ierarhi devine școală cu limba națională „Școala Vasiliană”, sub conducerea lui Asachi ca „Referendar al învățăturilor publice”, având încă profesori pe Gheorghe Săulescu, pe Ardeleanul Fabian-Bob ș. a. Era

acum un fel de gimnaziu, având și un curs „pentru înformarea [= formarea] de profesori și repetitori”. Cu venirea la tron a lui Mihail Sturdza, după sfatul și cu participarea lui Asachi, se înființează o nouă școală, de învățământ superior („Academia Mihăileană”), cu trei secțiuni: filosofie și „umaniora” (litere), drept și teologie, având și cursuri pentru „desenul istoric și zugrăvitură”, — care fu deschisă la 16 Iunie 1835.

7. Pe lângă școală, o altă ramură a culturii naționale în care Asachi este iarăși inițiatorul este *teatrul*. Încă în 1816 el organizase un teatru de societate în limba română în casele Hatmanului Costachi Ghica; cea dintâi reprezentație fu la 27 Decembrie 1816, cu o prelucrare a lui Asachi după *Florian* și *Gessner*, *Mirtil* și *Hloe*, o pastorală naivă, fără nici o valoare literară, dar constituind un moment istoric în dezvoltarea culturii naționale.

„În epohă de străinomanie” — zice Asachi în prefața la „*Mirtil și Hloe*” tipărită în 1850 — „la 1816, am fost înființat un teatru de societate în casele răposatului Hatman Constantin Ghica, boier generos și iubitoriu de cultură. Actorii erau fii și fiice a celor întâi familii, carii reprezentau piese franjeze. Acestora am încredințat întreținerea, pe atunci sumeajă, a face o breșă în acea străinomanie, adresînd limba patriei către inimi patriotice. Și fiind că prea mult ar fi fost a vorbi de-odată românește despre evenimente eroice, au despre intrigi de saloane, care atunce numai în limbi străine se urzeau, Muza modestă s’au fost învăscut în veșminte câmpene și cu agiutorul acestui prestigiu și a costumului național, cel mai pitoresc pentru păstori, inimile s’au încântat și auzul au început a se dumensnîci cu limba ce pe atunce o numeau dialecti”.

După 20 de ani (în 1836), poate stimulat și de ceea ce se înfăptuise în Muntenia prin „Societatea filarmonică”, Asachi întemeiază la Iași un „Conservator filarmonic dramatic”, pentru pregătirea de actori și de cântăreți de operă; după 4 luni, în Februarie 1837,

se dete întâia reprezentație, cu două piese prelucrate de Asachi după Kotzebue: *Lapeirus* (La Pérouse) și *Văduva vicleană*, apoi opera *Norma*.

8. Pe lângă teatru, Asachi a fost inițiatorul și altor forme de artă modernă: arhitectură, pictură, litografie.

Iniințarea *teatrului național* și începutul unei mișcări *artistice* este deci a doua faptă istorică, prin care Asachi are drept la recunoștința noastră. Ca îndrumător al mișcării teatrale însă, ca educator al gustului public prin teatru, precum și ca autor dramatic, Asachi nu avea nici priceperea, nici talentul ce se cer pentru acestea.

9. O a treia lature importantă de cultură, în care tot Asachi este începătorul, este *presa*: la 1 Iunie 1829 (două luni după *Curierul* lui Eliade) apare în Iași *Albina românească*, „gazetă politică-literară”, cel dintâiu jurnal apărut în Moldova; a eșit regulat timp de 20 de ani (de la 1833 înainte, și în limba franceză), cu un supliment literar, *Alăuta românească* (1837—38). Asachi a mai scos încă *Spicuiitorul moldo-român* (1841; și în franțuzește: *Le Glaneur moldo-valaque*), *Patria* (1858—59; și în franțuzește) ș. a. Foarte activ și stăruitor și în această lature a activității sale, ca în tot ce întreprindea; ca idei însă, mai mult reprezentant al oficialității, decât al curentelor nouă care însuflețeau generația mai tânără și care au dus la mișcarea dela 1848 și la Unirea de la 1859: Asachi n'a luat parte la cea dintâi și a fost în contra Unirei.

10. În sfârșit, și într'o a patra lature importantă, aceea a *literaturii* propriu zise, în formele ei moderne, Asachi a avut de asemenea rolul de inițiator. Având o cultură așa de întinsă și de multilaterală (pe lângă literaturile clasice, cunoscând limba și literatura germană, italiană, franceză și engleză), fiind un neobosit scriitor până la adânci bătrânețe, el a compus lucrări literare mai în toate genurile, — unele din ele cele dintâi lucrări în

românește, ca dată, în genul literar respectiv: idile, ode, elegii, balade, drame istorice și melodrame, romane istorice, fabule, satire, compuneri comemorative, traduceri.

11. Această latură a activității lui Asachi are însemnătate nu atât prin valoarea literară a operelor sale, cât prin *spiritul nou* ce-l aducea în literatura noastră: în locul spiritului oriental, sensual, al unui Conachi sau al Văcăreștilor, Asachi aduce spiritul culturii occidentale, înfățișând în poeziile de iubire o concepție idealistă pornind de la Petrarca; iar la această vecinică temă a poeziei lirice, Asachi aduce de la Roma o nouă temă de poezie, — iubirea patriei.

12. Este adevărat că din însușirile care dau trăinicie creațiilor literare, Asachi nu avea, în măsura necesară, nici vioiciunea și originalitatea intuiției, nici arta compoziției, nici darul de a mișca prin frumusețea formei și armonia limbei; lucrările sale literare sânt mai totdeauna greoaie, fac impresia unor produse de erudiție, nu a creațiilor vii ale unui talent; de aceea, opera sa literară a murit odată cu el. Totuși, de și fără fond viabil, ea are meritul de a fi deschis calea unor forme nouă de cultură occidentală și de a fi deșteptat interes pentru ele.

13. Ca poet și novelist, ca om de teatru, ca gazetar, ca organizator al învățământului național în forme moderne și în genere ca promotor de cultură, Asachi a fost un inițiator, având în Moldova un rol asemănător cu al lui Gheorghe Lazăr și al lui Eliade-Rădulescu în Muntenia. A rămas însă tot timpul lungii sale vieți (1787—1869) la aceleași forme cam convenționale ale începutului, n'a ținut pasul vremii, n'a crescut cu ea. De aceea, de la un timp, a rămas un întârziat, un izolat. Rolul său activ în cultura țării încetează cu anul 1848. Și după aceea scrie încă, își traduce în franțuzește slabele sale romane istorice, ia parte la

vieața publică, dar nu mai are rol conducător, nu mai înțelege spiritul timpului. Se stinge din vieață la 12 Noiembrie 1869.

Către Ialia

⟨odă, 1812⟩

Vă urez, frumoase țermuri ale-Ausoniei antice,
 'Nconjurata de mări gemeni, împărțite de-Apenin,
 Unde lângă dafin verde crește-olivul cel ferice,
 Unde floarea nu se trece sub un cer ce-i tot senin,
 Unde monumenturi mândre-a lumii domnitoare ginte
 Inviază mii icoane la aducerea aminte, —

Vă urez... că cine poate fără sevas și-umilință
 Acea pulbere să calce, al Eroilor mormânt,
 Ce în curs de ani o mie au stătut în biruință
 Și astăzi sânt prin exemple de virtute și cuvânt,
 Incât, în asemănare, nu a fost, sub ori-ce nume,
 Mai măreț nimic, nici trainic, de când omul este 'n lume.

Pe al Tibrului șes Roma tăbărită-i ca un munte
 Din palaturi surupate și mormânturi adunat,
 Intre care Capitoliul o căruntă 'nalță frunte,
 Ce de barbari și de timpuri cu respect i s'a păstrat,
 Unde un popor de statui, a lui Fidias urzire,
 Vânta Greciei ș'a Romei îmi arată la privire.

Intre sfărămate temple, obelisce și coloane,
 Ca un turn de fier întreagă stă Coloana lui Traian.
 Pe ea văd Istrul: se pleacă iasiene leghioane,
 Cum cu patria sa piere-al Decebalului oștean
 Și cum în deșarta Dacie popor nou se 'ntemeiază,
 De-unde limba, legi și nume a Românilor derază.

În grădina ast'Europei, unde rostul dulce sună,
 Zugrăveala și-armonia prin un farmec au supus
 Pe ai lumii Domni și sclavii, care purure s'adună,
 Plini de dorul admirării, de la Nord și del'Apus;
 Un Roman al Daciei vine la strămoși, ca să sărute
 Terna de pe-a lor mormânturi și să'nvețe-a lor virtute!

Lămuriri:

sevās (cuvânt din grecește): venerație, evlavie.

vânta (cuvânt creat de Asachi?): avânt? glorie?

derază (formațiune personală): derivă, pornesc ca niște raze. Cuvântul îl găsim și la Negruzzi.

Observări. — Poezia exprimă un sentiment de admirație pentru măreția nepieritoare a Romei și are, ca notă particulară, care arată noua conștiință națională, relevarea specială a Columnei lui Traian și închinarea la „țărna” strămoșilor a „Romanului Daciei”. (De remarcat convingerea, împrumutată de la Petru Maior, despre distrugerea completă a Dacilor și latinitatea pură a poporului român: „în *deșarta Dacie* popor nou se'ntemeiază”).

Poezia are oarecare solemnitate; unele forme artificiale și inversiuni în construcție scad efectul.

Dar comparându-o cu ceea ce scrieau în același timp un Conachi sau Văcăreștii, această literatură a lui Asachi însemnează, ca și *Țiganiada* lui Budai-Deleanu, din același timp, o întreagă revoluție în spiritul literaturii noastre naționale: liberarea de subt influențele literaturii orientale, întoarcerea culturii noastre spre Apus, spre inspirația și formele culturii moderne.

Către Moldoveni

(odă, 1822)

Viers înalt de bucurie să răsune împrejur,
 Astăzi geamătul Moldovei în armonii se preface.
 Astăzi soarta îmblânzită ne aduce bun augur,
 Și din clime seninoase se întoarnă plină pace,
 Se întoarnă sfinte drepturi ce-s odoare unui neam,
 Spre a cărora izbândă, de mult rugi noi înălțam.

Pentru-a noastră fărdelege, pe cetăți și pe câmpii,
 Din a tunetului sferă, cu'nfocată aspră mână
 Săgetă al morții înger mii de fulgere și mii.
 Că pe creștetele mândre sfărâmat-au în țărână,
 Intr'atâta, că urgia și văpaia nu au stins
 Calde râuri de crunt sânge și-un amar noian de plâns.

Insă Domnul prea puternic, ca pe omul păcătos
 Pentru lucrul cel nevrednic și urmări viclene ceartă,
 Imblânzitu-s'au acuma, și părintele duios,
 Spre a noastră vindecare, ne lovește și ne iartă.
 Dar la cuget și privire ne-a lăsat un vecinic semn,
 De 'nfrânare pentru rele și spre dreptul de îndemn.

Observări. — Poezia continuă încă în șapte aseme-
 nea strofe, în același ton cam prozaic, dar având, și
 prin fondul și prin forma sa, o ținută solemnă, o atmos-
 feră venind din literaturile clasice.

Dorul

Oare-i veni, idolul vieții mele?
 În acest rediu eu te aștept de mult:
 Mută-i de-atunci duiosă Philomele,
 Și-al meu suspin eu singur mi-l ascult.

Al Florei timp m'a fost văzut aice,
 Când al meu traiu ca el era senin;
 Venit-a timpul de aurite spice,
 Dar al meu suflet nu-i c'atunci de lin.

Precum pe flori roua'n zadar le udă,
 Când săgeteaz' arsura pe pământ,
 Așa cu plâns nu-mi sting văpaia crudă,
 Ce-a mele zile mână spre mormânt.

Aici o zi sub cea boltire verde
 Ferice-am fost cu tine, dulce-odor!
 Dar acum simt c'un ager chin mă pierde,
 Căci singurel am rămas făr'de-Amor!

Observări. — E una dintre poeziile în care Asachi izbutește a transmite o sinceră emoțiune. Sânt câteva versuri într'adevăr plăcute; dar altele au ritmul greșit, iar versul cel din urmă, în loc să susțină sentimentul, îl slăbește, prin expresia sa prea familiară. Inceputul versurilor are același ritm ca'n *Seara pe deal* a lui Eminescu.

Vasile Cârlova

După începuturile, superficiale ca simțire, cam greoaie și prea puțin originale ca inspirație și ca formă, ale poezilor Văcărești, ale Marelui-Logofăt Konaki și chiar ale mult cultivatului Asachi, cel dintâiu creator de poezie adevărată la noi, poezie în toată puterea cuvântului, cel dintâiu poet modern al Românilor, este *Vasile Cârlova*.

Figura lui Cârlova ne e cu deosebire scumpă, nu numai ca începătorul poeziei în spirit modern în literatura noastră, ci și prin durerea ce inspiră totdeauna unei națiuni moartea în floarea vieții a unui talent plin de mari făgăduințe.

Nimeni nu a dat o expresiune mai duioasă acestui sentiment decât a făcut-o în „Istoria Românilor sub Mihaiu-Vodă Viteazul” marele nostru Bălcescu.

Vorbind de ruinele vechei capitale a Țărei, și de mării Domnitori care au dat acolo lupte glorioase, el spune :

„Umbrele acestor eroici luptători pare că le vezi înălțându-se singuratece și tăcute împrejurul acestei ruine; adierea vântului ce suflă din Carpați șuerând în turnul pustiu ne pomenește numele lor, și undele mărețe ale Ialomiței par a cânta neconținut un cântec de mărire intru gloria lor.

Astfel i se nălucește oricărui Român cu inima simțitoare, când cată mut la această mult elocventă ruină; și el nu se poate opri de-a simți durere amară și de-a suspina după vremea trecută. Dar nimeni n'a simțit aceasta mai puternic și n'a exprimat în cuvinte mai frumoase simțirea sa, ca tine, Cârlovo, floarea poeziei, june cu inimă de foc! Ca o cometă trecătoare, tu străluciși un minut peste România uimită și încântată de lucirea ta. O moarte crudă te răpi fără vreme; dar apucași a ne lăsa o lacrimă fierbinte pentru gloria trecută și o scânteie dătătoare de viață pentru viitor¹. Cântarea ta sublimă asupra ruinelor Târgoviștei puse pecetia vecinicii asupra-le și ni le va păstra chiar când pustiriile anilor le vor șterge cu totul de pre pământ”.

1. Oda la Ruinele Târgoviștei și Marșul, odă la oștirea românească.

1. Vasile Cârlova s'a născut la 1809 în Buzău, ca fiu al lui Costea Saegiu și al Stăncuței Cârlova; a fost adoptat de unchiul său Constantin Cârlova, care trăia la Târgoviște.

2. Ca și Nicolae Bălcescu, Grigore Alexandrescu, Ioan Cămpineanu și alți tineri din generația însuflețită de curentul de reдеșteptare națională după restaurarea domniilor pământene, Cârlova, plin de avânt pentru întărirea noiei vieți naționale, intrase în armata națională abia creată și fusese promovat îndată ca ofițer.

3. Ca mai toți tinerii români de atunci din clasa boierească, și Cârlova primise învățătura mai înaltă în grecește și începuse chiar să scrie, de foarte tânăr, versuri în limba greacă. Cunoscând însă și limba franceză, citind scriitori francezi, ca Volney (1757—1820, autorul operei „Les ruines”, care a deșteptat și la alți scriitori români din generația lui Cârlova poezia ruinelor) și marii romantici francezi contemporani (în deosebi poeziile lui Lamartine, cu farmecul melancoliei și al armoniei versurilor lor), îndemnat de prietenul și camaradul său Ioan Voinescu II (el însuși traducător în românește de scrieri literare franceze), tânărul ofițer începu a da expresiune sentimentelor sale poetice în versuri românești.

4. Abia întonase însă câteva acorduri, de un sunet nou și de o factură ne mai întâlnită până atunci la Români, și tânărul poet căzu răpus de o moarte neașteptată, la 22 de ani (la 1831).

5. Dela el ni s'au păstrat doar cinci poezii: *Ruinurile Târgoviștei*, *Păstorul întristat* și *Inserarea*, publicate (la 21 de ani) în „Curierul românesc” din 1830, *Marșul oștirii române*, publicat de autor în foi volante în 1831, la înființarea armatei naționale, și *Rugăciunea*, datată Maiu 1830, dar publicată după moartea poetului, în 1839, în „Curierul românesc”.

6. E probabil că va fi scris și alte poezii, care s'au pierdut. Cu aceste puține câte ni s'au păstrat, — cu o nouă armonie în formă, deși unele cu un fond cam convențional — Cârlova deschide o eră nouă în poezia românească: cu el începe poezia română modernă.

Păstorul întristat

Un păstor tânăr, frumos la față,
Plin de mâhnire, cu glas duios,
Cânta din fluier jos pe verdeață,
Subt umbră deasă de pom stufos.

De multe versuri spuse cu jale,
Uimite toate sta împrejur:
Râul oprise apa din cale,
Vântul tăcuse din lin murmur.

Cât colo, turme de oi frumoase
Se răspândise pe livejui
Și, ascultându-l, iarba uitase,
Pătrunse toate de mila lui.

Căinele numai, mai cu durere,
Stând lângă dânsul, căta în jos
Și ca s'aducă lui mângâiere
Glas câte-odată scotea milos.

Viu lângă dânsul, pătruns de milă
Și cu blândețe îl întrebaiu:
— „Tinere, spune-mi, nu-ți fie silă,
Ce foc? ce chinuri, ce gânduri ai?

Vieța voastră necazuri n'are:
E simplă, lină, fără dureri;
Și'n toată lumea nici o suflare,
Ca voi, nu gustă multe plăceri.

Vouă natura vă este dată;
 Câmpii și codri vouă zâmbesc;
 Vânturi și râuri vouă arată
 Cum curg de dulce, cum răcoresc...

El cu suspinuri atunci răspunse:
 — „Frate, se poate vr'un muritor
 Oricât să n'aibă dureri ascunse,
 Fie pe Scaun, fie păstor?

„Orice vieață supusă zace
 Subt patimi grele mult mai puțin;
 Soarta nu lasă pe om în pace
 Cu mulțumire a fi deplin...

„Adevăr, slavă, cinste, putere
 Sau bogăție eu nu doresc.
 Acestea toate drept o părere,
 Drept nălucire le socotesc.

„Dar mai puternic, greu a supune
 Orică simțire, simt pe amor,
 El, izvor dulce de 'ntristăciune,
 Lesne aprinde foc tuturor.

Iubesc prea dulce o păstoriță
 Cu chip prea dulce, prea drăgălaș;

„De lângă mine ea când lipsește,
 Natura n'are nimic frumos;
 Sufletul tare mi se mâhnește,
 Orică privire e de prisos.

„Și drept aceea a tânguire
 Fac să răsune fluierul meu,
 Lăsând și turma în năpustire,
 Vărsând și lacrimi din ochi mereu”.

Observări. — Poezia aceasta a lui Cârlova e, poate, cea dintâi compunere a tânărului poet; se vede în ea tonul poeziei pastorale franceze artificiale din a doua jumătate a secolului XVIII, dar în același timp și nota romantismului contemporan poetului, — melancolia, tristețea. Subt forma convențională simțim că palpită un sentiment sincer.

Comparată cu poeziile Văcăreștilor și a lui Conachi, care ne arată spiritul, rămas în urmă, al Răsăritului, — didactic, fără adâncime, monoton, cu un orizont mărginit, — poezia lui Cârlova, și prin fondul de cugetare, și prin forma versului curgător și armonios, este, cu toată artificialitatea convențională a situației, expresia unui spirit nou, în care a pătruns aerul Occidentului. Versul lui Cârlovan este preludiul vremii care vine: în el e ca o anticipare a lui Bolintineanu, Alexandrescu, Alecsandri, Eminescu.

Inserarea

Pe când abia se vede a soarelui lumină
 În vârful unui munte, pe fruntea unui nor,
 Și zefirul mai rece începe de suspină
 Prin frunze, pe câmpie, cevași mai tărișor;

P'acea plăcută vreme, în astă tristă vale,
 De sgomot mai de laturi eu totd'auna viu,
 Pe muchia cea mai naltă, de mă așez cu jale,
 Singurătății încă petrecere de țiu...

Incet, încet și luna, vremelnică stăpână,
 Se urcă pe orizon câmpiile albind,
 Și plină de plăcere, c'o frunte mai blajină
 Iși caută de cale adesea mulțumind.

Acum și somnul vine ușor, de odihnește
 În brațurile sale p'oricare muritor,
 Ființa milostivă de sus îi poruncește
 Pământului să fie în veci mângâietor.

De multă nemișcare, ce face peste toate,
 Vederea împrejuru-i se 'ntoarce cu fiori,
 Pământul în somn dulce un geamăt par'că scoate,
 Și cerul ni s'arată acum mai cu răcori.

Dar ăstui suflet jalnic, lipsit de mângâiere
 Odihnă, mulțumire nu-i pociu găsi de loc;
 Oriunde veselia din inimă îi piere,
 Și de aceea umblă fugar din loc în loc.

Ce caută nu știe, dar simte că lipsește
 Ființa care poate să-l facă fericit,
 Și neputând găsi-o, în vreme ce-o dorește,
 În negura mahnirii mai mult s'a rătăcit;

Intocmai ca o luntre ce slobodă pe mare
 Nu poate de furtune a mai găsi pământ,
 Ce n'are nici nădejde că poate d'întâmplare,
 Cu vreme s'o arunce la margine vr'un vânt.

Observări. — Poezia aceasta, cu descrierea unui tablou din natură și expresiunea unui sentiment vag de melancolie, arată influența lecturii poeziilor lui Lamartine asupra tânărului poet român. Prin mișcarea largă a versului, prin simțul armoniei, prin desfășurarea firească a frazei, prin evocarea nesilită a imaginilor, simțim că începe în literatura noastră o poezie nouă: sinceră, mișcată de sentimente mai adânci și de farmecul naturei, stăpână pe o formă artistică sigură. Cârlova fixează această formă nouă de poezie, pe care o vom regăsi în *Sburătorul* lui Eliade-Rădulescu, la Gri-

gore Alexandrescu, la Eminescu („Rugăciunea unui Dac”). Ne surprinde că avem, încă dela începutul noiei literaturi române, o limbă literară și o formă de vers sigură de sine. Se ’nțelege, poezia are și fi-reștile slăbiciuni ale unui începător: unele expresii pro-zaice, uneori ritm greșit.

Ruinurile Târgoviștei

O ziduri întristate! O monument slăvit!
 In ce mărimе ’nalță și voi ați strălucit,
 Pe când un soare dulce și mult mai fericit
 Iși revărsa lumina p’acest pământ robit!
 Dar în sfârșit Saturn, cum i s’a dat de sus,
 In negura uitării îndată v’a supus.
 Ce jale vă cuprinde! Cum totul v’a pierit!
 Subt osândirea soartei de tot ați înnegrit!
 Din slava strămoșească nimic nu v’a rămas.
 Oriunde, nu se vede nici urma unui pas.
 Și’n vreme ce odată oricare muritor
 Privea la voi cu râvnă, cu ochiu ațintător,
 Acum de spaimă multă se trage înapoi,
 Indată ce privirea îi cade drept pe voi...
 Dar încă, ziduri triste, aveți un ce plăcut,
 Când ochiul vă privește în liniștit minut:
 De milă îl pătrundeți, de gânduri îl uimiți.
 Voi încă în ființă drept pildă ne slujiți,
 Cum cele mai slăvite și cu temei de fier
 A omenirii fapte din vieța lumii pier;
 Cum toate se răpune ca urma îndărăt,
 Pe aripile vremii de nu se mai arăt;
 Cum omul, cât să fie în toate săvârșit,
 Pe negândite cade sau piere în sfârșit.
 Eu unul, în credință, mai mult mă mulțumesc
 A voastră dărâmare pe gânduri să privesc,

Decât zidire 'naltă, decât palat frumos,
 Cu strălucire multă, dar fără un folos.
 Și tocmai cum păstorul, ce umblă pre câmpii,
 La adăpost aleargă, când vede vijelii,
 Așa și eu acuma, în viscol de dureri,
 La voi spre ușurință cu triste viu păreri.
 Nici muzelor cântare, nici milă voiu din cer,
 O patrie a plânge cu multă jale cer.
 La voi, la voi nădejde eu am de ajutor;
 Voi sunteți de cuvinte și de idei izvor.
 Când sgomotul de ziua înceată preste tot,
 Când noaptea atmosfera întunecă de tot,
 Când omul de neazuri, de trude ostenit,
 In liniștirea nopții se află adormit,
 Eu nici atunci de gânduri odihnă neavând,
 La voi fără sfială viu singur lăcrămând,
 Și de vederea voastră cea tristă insuflat
 A noastră neagră soartă descopăr ne'ncetat.
 Mă văz lângă mormântul al slavei strămoșești
 Și simt o tânguire de lucruri omenești;
 Și mi se pare încă c'auz un jalnic glas
 Zicând aceste vorbe: „Ce, vai! a mai rămas,
 Când cea mai tare slavă ca umbra a trecut,
 Când duhul cel mai slobod cu dânsa a căzut?”

.....

 Acest trist glas, ruinuri, pe mine m'au pătruns
 Și a huli vieața în stare m'au adus,

Deci priimiți, ruinuri, cât voiu vedea pământ,
 Să viu, spre mângâiere, să plâng p'acest mormânt,
 Unde tiranul încă un pas n'a cutezat,
 Căci la vederea voastră se simte spăimântat!

Observări. — În această poezie se dă iarăși expresie, întâia oară în literatura noastră, unui sentiment nou: *tristețea* ce o inspiră *ruinele* unor clădiri care arătau măreția trecutului (o notă a timpului, sub influența lui Volney), suferința pentru starea de plâns în care se află acum patria. Ea exprimă, printr'aceasta, sufletul noii generații, în care s'a deșteptat, prin școala lui Lazăr și prin mișcarea lui Tudor Vladimirescu, o conștiință națională luptătoare.

Cu tot tonul dominant de reflecțiune și meditare melancolică, străbate prin el o notă de energie, în expresii ca „în viscol de dureri”, „La voi, la voi nădejde eu am...” De o deosebită frumusețe e versul: „Și simț o tânguire de lucruri omenеști”. Sânt și unele forme astăzi învechite („ruinuri”) sau nefirești („un ce” = ceva) sau de acorduri incorecte („se răpune”, singular, în loc de plural).

Marșul oștirii Române

Dragii mei copii războinici, ascultare mie dați,
Iată vreme, mic și mare armele să'mbrățișați,
Strigând toți c'o glăsuire,
Spre a mumei fericire:
S'alergăm de obște frați!

Cerul vouă vă deschide un drum foarte lăudat,
Ca să mergeți cu pas mare către slavă ne'ncetat.
Vie-vă, copii, aminte
Că Europa însăși simte
In ce cale ați intrat.

Glasul patriei să sune la auzul tuturor
Strigând vouă: „Lenevirea rușinată — subt picior!”
Toți acuma c'o mișcare
Spre a voastră înălțare
Să dați mână de-ajutor.

Acea armă ruginită și ascunsă în mormânt
 Brațurile să 'nfierbânte; iasă iarăși pe pământ;
 Tinerimea s'o 'ncunune
 Cu izbânde foarte bune;
 Pe ea facă jurământ.

Înainte a fieșcărui îndestul v'ați umilit,
 Îndestul și lenevirea în somn greu v'a stăpânit.
 Acea soartă fără milă
 Sau de voie, sau de silă,
 În sfârșit v'a slobozit.

Priviți slava de aproape; voi în urmă-i ați călcat
 Și pe fruntea fieșcărui raza ei a luminat.
 Deci la arme dați năvală
 Și la rând eșiți cu fală:
 Corbul iată s'a 'nălțat.

El sub aripă-i vă chiamă și vestește ca să știți,
 Ca de-acuma înainte nație să vă numiți.
 Deci cu dânsul înainte
 Alergați cât mai fierbinte,
 Laudă să dobândiți.

Pe această sfântă cale înfrunțați orice nevoi,
 Biruința pretutindeni să se fie după voi.
 Și strigați c'o glăsuire:
 „Slavă, dragoste, unire
 În veci fie lângă noi!”

Înainte-vă vrăjmașii să aplece fruntea lor,
 Să-și cunoască neputința, ca să scape de omor;
 Dar atunci a voastră mână
 Pe ei fie mai blajină
 Dându-le și ajutor.

Vitejia și răbdarea aici încă moștenesc,
 Încă curge printre vine acel sânge strămoșesc,
 Ce la vreme se arată,
 De nu pierе niciodată,
 Ca un dar dumnezeesc.

Pe câmpia românească o tăcere până când?
 Până când de arme pline să nu sune când și când,
 Și p'a căria lungime
 Să nu iasă cu iuțime
 Cetele mereu la rând?

Aici școala biruinței într'o vreme a stătut,
 Ale căria ruинuri să văd încă vechi de mult.
 Dar acum fără zăbavă
 Acea strămoșească slavă
 E să vie în minut.

Glasul vostru strigând „slavă” pe strămoși a deșteptat,
 Ale cărora țărână în mormânturi s'a mișcat.
 Ș'umbrile în veci tăcute
 Stau cât colo, nevăzute,
 Privind corbul înălțat.

Ce privire dulce mie! Steagul fâlfâie în vânt,
 Armele lucesc veriunde, slava ese din mormânt,
 Tinerimea îndrăzneată
 Mândră, falnică, măreață,
 Ușor calcă pre pământ.

Lacrimă de bucurie, curge, curge ne'ncetat!
 Veacuri sunt de când ascunsă p'al meu sân tu n'ai picat!
 Arma iată că lucește,
 Slava iată că zâmbește,
 Corbul iată s'a 'nălțat!

Observări. — Este cea d'intâi odă eroică în literatura noastră. Rimtul e vioiu, dar tonul, în genere, nu e atât al unui marș războinic; ci acest marș e mai mult exprimarea unei bucurii pentru înființarea din nou a armatei naționale, un apel la unire și la devotament pentru patrie, o îmbărbătare și urare pentru biruință. E caracteristic pentru delicatețea sufletească a tânărului ofițer (și, poate, în genere pentru blândețea poporului român), că el nu dorește moartea vrăjmașilor, ci așteaptă ca ei, cunoscându-și slăbiciunea, „să aplece fruntea lor”, și atunci mâna ostașilor noștri să fie mai blajină pe ei, să le dea chiar ajutor. *Marșul* lui Cârlova este începutul unei serii, reprezentată în anii 1848 prin *Deșteptarea României* a lui Alecsandri („Voi ce stați în adormire...”) și prin *Răsunetul* lui Andreiu Mureșanu („Deșteaptă-te, Române...”).

Vasile Cârlova

Ioan Eliade Rădulescu.

Mișcarea de re-deșteptare națională pornită prin învățământul superior în limba română întemeiat de Gheorghe Lazăr la școala de la „Sf. Sava” a fost condusă înainte și lărgită de unul dintre școlarii și colaboratorii săi, energicul și întreprinzătorul *Ioan Eliade Rădulescu*.

1. Ioan Eliade Rădulescu s'a născut la 1802, la Târgoviște, ca fiu al polcovnicului (comandant al unui „polc” de poteră) Ilie și al soției sale Eufrosina, de origine greacă. În copilărie a petrecut mult la țară, la o moșie din județul Ialomița. Această cunoștință de aproape a vieții și a limbii de la țară a dat spiritului său o întorsătură și o savoare particulară. A învățat întâi (ca toți copiii de oameni cu stare de atunci) carte grecească, în curând însă a învățat singur a citi și cărți scrise în românește; a urmat apoi, dela vârsta de 13 până la 16 ani, la înalta școală domnească de la Schitul Măgureanu din București, instruindu-se în limba și literatura elină, istorie, filosofie, limba și literatura franceză. Aci se alege, dela dascălii greci, cu numele de familie schimbat în *Heliade* (derivat din Ilie, numele tatălui său), pe care-l păstră (subt forma *Eliad*). La înființarea școlii românești a lui Gheorghe Lazăr în 1818, el părăsește școala grecească și vine să asculte învățăturile în limba națională ale noului dascăl. Aci, pe lângă completarea culturii sale generale prin studiul mai de aproape al matematicelor, al filosofiei moderne și al științelor, se hotărăște destinul său, desăvârșindu-și personalitatea lui dinamică subt influența și în direcția acțiunii înflăcărate a marelui său învățător: va fi și el un învățător al neamului, un neobosit propagator al culturii și al conștiinței naționale.

2. Încă în 1820, tânăr de 18 ani, se adaogă ca ajutor

al dascălului său, predând gramatica limbii române; apoi, după plecarea lui Lazăr, el duce singur școala mai departe, predând istoria, geografia, matematica, logica, retorica. Această activitate a lui încetează însă la 1828, când școala se închide, sub ocupația rusească. Ca un fruct însemnat al acestei perioade din viața sa este a sa *Gramatică românească*, tipărită la Sibiu la 1828 („cu cheltuiala D[umnealui] Coconului Scarlat Roset”, — acel școlar al lui Gheorghe Lazăr care a pus și piatra cu inscripție pe mormântul acestuia la Avrig).

Impiedecat de a-și urma misiunea sa de luminător al neamului prin școală, el o continuă pe alte căi.

Întâi, ca *gazetar*: la 1829 scoate *Curierul românesc*, cel dintâiu ziar ce-a apărut în limba noastră, căruia, de la 1836 înainte, îi adaugă un supliment literar săptămânal, *Curierul de ambe sexe*, în care publică lucrările tinerilor scriitori care se râdică în jurul său și încurajează (cam prea ușor) pe toți cei ce vor să scrie sau să traducă. („Nu e vreme de critică, copii; e vreme de scris; și scri[e]ți cât veți putea și cum veți putea”).

4. E în același timp *scriitor* de lucrări originale și *traducător* neobosit din literaturile străine, *tipograf* și *editor* al scrierilor altora, *întemeietor*, împreună cu alții, *al teatrului național*, curajos *om politic* plin de inițiativă în apărarea drepturilor țării, această acțiune a sa culminând (și terminându-se) în rolul de primul plan ce l-a avut în revoluțiunea națională de la 1848.

5. După 1848, acțiunea lui de animator și de conducător al culturii și al vieții naționale încetează. Plecat în exil, publică, în franțuzește și în românește, broșuri și articole de propagandă națională, dar și de polemică cu foștii săi tovarăși de luptă. Întors în țară după 11 ani petrecuți în streinătate, rămas în urmă față de noua desfășurare a vieții naționale, singularizându-se

acum ca scriitor printr-o limbă artificială și izolându-se ca om politic într-o atitudine negativă, — el nu mai putea avea nici o influență hotărîtoare asupra spiritului public. În 1866 este numit între membrii întemeietori ai *Societății academice române* (devenită apoi *Academia română*) și e ales prezident al ei. Se stinge din viață la 27 Aprilie 1872.

Din prefața gramaticii

— Ei! dar ce fel de carte e asta? uită-te minune! aici lipsesc o grămadă de slove! ăștia vor să ne lase săraci! Aici fălosul și purtătorul de ortografie " lipsește; mărețul și îngâmfatul **G**, asemenea; **Ń** cel bogat de loc nu se vede! În loc de **k**, unde și unde se vede **ka**! în loc de **ko**, **is**! Vai de mine, ce grosime și mojie! Ea te uită, că ăștia și pe delicatul și plinul de dulceață **Ń** l-au scos! nu, zău, ăștia sânt Români groși, bădărani de la țară, nu vor să aibă puțină evghenie pe dânșii! Dar ce văd? Ei în loc de **ă** pun **ke**; în loc de **ș**, **nc**! Sunt vrednici de răs, într'adevăr! Vedeți lucruri copilărești! vedeți eresuri! Toată lumea se silește din ce are să mai adauge, să se mai îmbogățească; dar ei, ia uitați-vă, că și din ce avem vor să mai lepede!... Ait! s'a stricat! s'aaa duuus acum și limba! ei au lepădat și ocsiile, și psili, și și dasia! O, drăguțele! Ca de ele, de nimic nu-mi pare așa de rău! că par'că era[u] niște floricele! Oamenilor fără gust, fără leac de ortografie! Dar cine v'a pus pe voi, (ca) să vă arătați mai iscușiți decât atâția înțelepți bătrâni? Voi v'ați găsit să stricați aceea ce au găsit cu cale atâția inși, și nu ca voi, ci altfel de învățați? Și apoi? Nu știți voi că obiceiul este bătrân și că trebuie să purtați cinste și sfială către dânsul? Păcat de Dumnezeu, să se ducă atâtea slove!

— Aşa, domnule, s'au dus acuma, şi dumneata să fii sănătos: ele s'au dus şi nu se vor mai întoarce, căci le-au gonit o societate întreagă, le-a gonit însuşi dreptul cuvânt. Şi dumneata, domnule, mai stâmpără-ţi furia şi gândeşte-te mai bine, ce va să zică o societate şi ce au făcut societăţile în lume, ca să ştii către cine îţi îndreptezi cuvântul; şi după ce vei începe a cunoaşte, ce va să zică unul şi ce va să zică o societate, ascultă glasul ei cel serios, liniştit şi fără atâtea strigări şi mirări lungi; învaţă că glasul societăţii este glasul norodului şi că ea poartă şi înfăţoşază persoana obştii...

Câte slove au făcut Slavii, noi le grămădeam, cu loc, fără loc, prin cărţile noastre; ni se părea că tot una poate să fie ortografia slavă cu ortografia noastră şi că printr'însa dăm o strălucire limbei noastre, puindu-i o năpaste în spinare.

Apoi, când am început a învăţa greceşte şi am văzut cu cât suntem noi mai presus de cât mulţimea, când ştim unde să scriem ω , unde o ; unde η , ι , v , $\epsilon\iota$, oi ; unde ϵ , unde ai şi când scriem pe ρ cu dasia, şi a ne îngâmfa între noi, şi a râde de cei ce nu ştiu să scrie ca noi, şi a gândi că-i întrecem noi cu mult printr'această mărginită ştiinţă a noastră, — de atunci cu d'a-sila a început a subjugă nenorocita noastră limbă să se îmbrace în nişte haine de arlechen şi cu totul străine şi nepotrivite cu firea ei...

— Dar pentru tonuri? ce o să mai zici? cum o să mai înveţe copiii[i] să citească? şi cum o să înveţe străini[i] limba noastră?

— Astfel cum învaţă şi pe a latinească, nemţescă, italienească ş. c. l. Limba grecească, cu toate tonurile ce are, nici de cum nu o învăţăm noi mai lesne decât pe cea latinească, nemţescă ş. c. l. Nu ne fac tonurile să pronunţăm bine, ci deprinderea şi ştiinţa care avem într'o limbă... Limba cea vie, care o învaţă fiii[i] de la

părinți, n'are trebuință de tonuri. N'au făcut semnele prosodiei limba, ci limba a dat pricină oamenilor să afle aceste semne, când a văzut că cade și-și pierde pronunția.

Meșteșugul scrierii este aflat ca să ne înțelegem și cu cei care nu sânt de față cu noi... Tot ce aduce neînțelegere, trebuie lămurit. Și aceasta a făcut să se nască atâtea semne ale prosodiei și ale punctuației. Dar fieștece limbă își are ortografia sa și aceea a stătut mai norocită, care s'a supus la mai puține reguli. Punctuația numai a stătut și este tot aceea la toate limbile; pentru că oamenii tot într'un fel se gândesc, și mișcările și opririle lor în vorbire sânt tot acelea. Cel mai delicat și cu gândire lucru în ortografie și care face cinste duhului omenesc este punctuația: ea desparte și face chiar judecățile noastre, arată șirul și relația lor și ne face și să înțelegem și să ne facem înțeleși în scrierile noastre; și ea singură împlinește sfârșitul pentru care s'au aflat regulile ortografiei, mai vârtos în limbile cele vii... Frații noștri Italiieni, foarte înțelepți și gânditori, au cunoscut ce le este de lipsă și care sunt roadele pedantismului într'această materie. Pe dânșii și drumul pășirii într'u cunoștință al duhului omenesc trebuie să urmărim și noi. Aci îndrăznesc a vorbi pentru frați[i] noștri din Transilvania și Banat, cari sunt vrednici de toată lauda pentru ostenele și silința ce pun pentru literatura românească. Pentru ortografia însă, care voiesc să o introducă, scriind cu literile latinești, bine ar fi fost să urmeze duhului latinesc, adică a scrie după cum vorbim. Și să nu se ia după ortografia franceză sau englezească, care păzește derivația zicerilor, care este născută în veacurile sholasticismului și de care chiar singuri acum ar voi să se scuture. Un meșteșug care voiesc să rămâie păstrat numai pentru cei ce vor avea norocire să știe latinește, și fără de nici un folos așa

de mare, încât să stea în cumpănă cu greutatea și înlesnirea. Cel ce cunoaște limba latinească știe că zicerea *timp* vine de la *tempus*, sau de va fi scrisă *timpu* sau de va fi scrisă *tempu*; asemenea și *primăvara* este cunoscută de unde vine, sau de va fi scrisă *primăvéra*, sau de va fi scrisă *primăvara* ș. c. l. Pentru cel ce nu cunoaște limba latinească, este în zadar, ori cum vor fi scrise zicerile; căci mijlocul scrieri[i] nu poate să-l facă să cunoască izvorul, când el niciodată n'a fost acolo. Așa dară, pentru ce să nu scriem după cum pronunțăm, când scriem pentru cei care trăesc, iar nu pentru cei morți?... Nu scriem pentru strămoși[i] noștri, pe care i-a adus marele Traian aci, ci pentru contemporani[i] noștri, și nu trebuie să-i căznim și să-i muncim atâta, până să ne înțeleagă, și să le luăm dreptul de a-și scrie limba, rămânând pe seama numai celor ce știu latinește și celor ce în toată vieța lor va sta cu dicționarul în mână...

— Ei! de astea de ale voastre spui tu multe, dar eu nu voiu să știu; eu, nu ies din cele ce am apucat, și la părinți[i] mei nici n'am pomenit astfel de nimicuri: cum au fost ei, așa o să fiu și eu, și spuneți și scorniți voi, iscușiților, câte veți vrea!

— Bine faci, domnule, ține-te, te rugăm, de dânsule, ca orbul de gard, și rămâi tot în cele ce ai apucat, căci pentru dumneata nici nu se ostenește cineva. Toate câte fac și scriu oameni[i] de astăzi nu sânt pentru noi, în care au prins rădăcină ruginoasele și de Dumnezeu blestematele prejudecăți, pe care numai moartea cu ființa noastră le va curăța; nu sunt, zic, pentru noi, ci pentru simpla și nevinovata tinerime: ea este floarea omenirii și dintr'însa se așteaptă și rodul. Toate prefacerile și întocmirile cele bune, ce s'au făcut de la începutul lumii până astăzi, nu s'au așezat nici pentru cei care au murit, nici pentru cei ce era de față, ci pentru cei ce se gătea să fie, pentru cei viitori.

Moisi nu a întocmit legile sale pentru bătrânii, care se gătea să moară și pe care îi hrănea cu mană cerească...; ci pentru pruncii și strănepoții lor. Christos mântuitorul nostru nu a învățat sfânta lege pe cărturari, nici pe farisei, ci pe pruncii cei mai mici și pe cei ce au venit în starea pruncilor la nevinovăție; el nu și-a ales ucenicii săi din farisei; el n'a zis Anii, nici Caiafii: Vino după mine! ci lui Petru, care era pescar, și nu știa să tălmăcească legea lui Moisi pe dos, ci curat și nevinovat, ca pruncii; fără a se îngâmfa întru știință, asculta cuvântul lui și se lua după dânsul... Așa dar iarăși o mai zic, că nu pentru noi se fac și se scriu cele din ziua de astăzi, ci pentru fiii și strănepoții noștri.

— Și ce lucruri se fac? Și ce lucruri se scriu?

— S'a făcut școală, prin care se slăvește nația și cei ce au întemeiat-o (și aci este vremea a arăta pe dumnealui Marele-Ban Constantin Bălăceanu, protectorul și apărătorul școalelor românești, care cu ostenele le-a început și iarăși prin ostenele, cu pieptul și brațul său cel românesc și viteaz, le apără și le păzește până în ziua de astăzi de toți împotrivicii, care vor să se atingă de dânsele, să le dărapene și să le schimbe numele); s'a făcut Filosofia, rodul cerului, în limba românească; se învață Matematica, Geografia și Istoria în limba românească; este catedră în școală, în care se cercetează și se învață limba românească...; sânt atâția frați profesori, care scriu, traduc și se ostenesc pentru folosul și cultura limbii și a nației; sânt atâția boieri înflăcărați, care lucrează și jertfesc pentru folosul obștii; dumnealui Marele-Ban Barbu Văcărescu a dăruit venitul, bani[i] după un an (la 90.000 lei aproape) școalelor. Și toate acestea tot pentru luminarea și îndreptarea tinerilor, iar nu pentru noi,... Lasă, domnule, toată răutatea, pizma și interesul, care sânt rodirile iadului; lasă-le și unește-ți gândul cu al

tuturor Românilor; zi cu ei toți dimpreună: „Fie binecuvântată toată tinerimea, coboară-se mila și fericirea cerului preste dânsa; slăvească-se nația românească; înmulțească-se cei ce o apără și o ajută; stingă-se numărul celor ce voesc să o dărapene;... pășească cu repeziciune sfânta filosofie și științele de marginile pământului până la celelalte, întinză-se și înmulțească-se și în nenorocita noastră patrie; fie bine priimate, ca să rămâie și să se vecinizeze între noi!”

Acuma fie pace și înceteze disputa, ca să vorbim pentru Gramatica și limba românească. Limba este mijlocul, prin care ne arătăm ideile și cugetările noastre. Acela ce cunoaște și știe mai multe lucruri, a acelei limbă este și mai bogată de vorbe și mai plăcută...

Fieștecare limbă, când a început să se cultiveze, a avut trebuință de numiri nouă, pe care sau și le-a făcut de la sine, sau s'a împrumutat măcar de unde, și mai vârtos de acolo, de unde a văzut că este izvorul științelor și meșteșugurilor. Greci[i] s'au împrumutat de la Fenicieni, Egipteni, Arapi, Asirieni ș. c. l., de acolo, de unde au învățat și științele și meșteșugurile; Romani[i], de la Greci; cestelalte nații ale Europei de la Romani, și de la Greci acelea care s'au împrumutat și Romani[i]. Noi asemenea să urmăm și mai vârtos, când avem de unde. *Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră moștenire și de la surorile noastre partea ce ni se cuvine.*

Noi, când auzim câte una din vorbele degenerate grecești, pe care chiar Greci[i] le urăsc, precum: „catadixesc, metahirisesc, pliroforisesc, plicsis, stenahorie, syntrofie, ypolipsis, arhonta, kyramu, ypokimen” ș. c. l., ni se pare că curge miere, miroase omul acela a simțitor și a politicoș; iar când auzim: „frasă, problemă, emblemă, avis, enigmă, sistemă, haos, atom, imn, fas, eclips, ecliptică” ș. c. l., ni se par străine și neînțelese și zicem că sânt anoste.

Trebue să ne împrumutăm, dar trebue foarte bine să băgăm de seamă să nu pătimim ca neguțători[i] aceia, care nu-și iau bine măsurile și rămân bancruți (mofluzi). Trebue să luăm numai acelea ce ne trebue și de acolo de unde trebue și cum trebue. Uni[i] nu voiesc nicidecum să se împrumute și fac vorbe nouă românești: „*Cuvântelnic* (Dicționar), *Cuvântelnică* (Logică), ...*ascușit-apăsat* (ocsiton), *neîmpărțit* (atom, individ), *asuprăgrăit* (predicat), *amiazăiesc* (meridian) ș. c. l. Alți[i] se împrumută de unde le vine și cum le vine: de iau o vorbă grecească, o pun întreagă grecească, precum: „patriotismos, entusiasmos, cliros” ș. c. l.; de iau de la Francesi, o pun întreagă franțuzească, precum: națion, ocașion, comision” ș. c. l.; de iau de la latinește, le pun întregi latinești, precum: „privilegiūm, collegiūm, centrum, punctum” ș. c. l.; de iau de la Italieni, asemenea, precum: „societa, liberta, qualita” ș. c. l. Vorbele străine trebue să se înfățișeze în haine românești și cu mască de Român înaintea noastră. Romani[i], strămoși[i] noștri, de au primit vorbe străine, le-au dat tiparul limbi[i]; ei nu zic „patriotismos, entusiasmos „cliros” ș. c. l., ci „patriotismus, entusiasmus, clerus”. Francesi[i] asemenea nu zic „geografia, energia, kentron”, ci „jeografi, enerji, santr”; precum și Italienii: „geografia, energia, centro”. Asemenea și noi, de vom voi să românim zicerile acestea toate de sus, trebue să zicem „patriotism, entusiasism, cler, nație, ocașie, comisie, geografie, energie, centru, punct, soțietate, libertate, cualitate, privileghiu, coleghiu sau mai bine privilegiu, colegiu”, după geniul și natura limbii.

Tot în materie pentru împrumutare intră și acest paradocs. Noi, când luăm câte un verb din latinește sau de altundeva să-l conjugăm, fieștecare loc și țară are câte o stravanță după vecinii și conlocuitorii săi. Români[i] din Țara-Românească, având până acum a face cu Grecii, ne-am învățat să *sisim* și să *pipiriim*; Români[i]

din Transilvania, Banat și Bucovina, auzind iară totdeauna limbi mai tari și mai aspre, s'au învățat să *uruiască* și să *ăhuiască*; adică, când luăm verbele: „formare, recomandare, repetire, pretendere, descriere”, cei din Țara-Românească zicem: „formalisesc, recomandarișesc, repetirișesc, pretenderișesc”; cei din Transilvania, Banat și Bucovina zicem: „formălușesc, recomandălușesc, repetirușesc, pretendălușesc, descrivălușesc” ș. c. l. Nu băgăm seamă să vedem fiecare verb de ce conjugare este și cum conjugă; nu ne uităm că verburile *formare*, *recomandare* sunt de întâia conjugare și că trebuie a se zice așa: infinitivul, *a forma* și *formare*; participiul trecut, *format*; pe urmă prezentul, la înmulțit *formăm* și la singurیت *form*, *formi*, *formă*; *recomand*, *recomanzi*, *recomandă*; sau *formez*, *recomandez*, după cum avem și alte verburi de la întâia conjugare: *lucrez*, *înființez* ș. c. l. Asemenea și verbul *repetire* este de a doua conjugare și face „a repeti și repetire; repetit, repetim”, și prezentul, la singurیت, „repetesc, repetești, repetește” și tot așa, după raționamentul acesta, *pretendere* (sau *pretindere*) și *descriere* fac: „pretend, pretenzi, pretinde”, sau, mai românește: „pretind, pretinzi, pretinde; descriu, descrii, descrie” ș. c. l.

Trebuie a se cerceta și a se învăța limba românească și geniul său și, pentru aceasta, este destul o băgare de seamă luminată și fără prejudecăți și un paralelism al limbilor ce au relație cu dânsa. Ea a început a se cerceta încă din veacul trecut și gramatici s'au făcut de mulți simțitori bărbați, care au cunoscut-o și au știut să o prețuiască.*

*) Până acum știute zece gramatici s'au văzut asupra limbii românești, care sunt acestea:

1-a. Gramatica cu litere latinești a vrednicului de pomenire părintelui ieromonahului Samuil Clain, tipărită la Viena, la anul 1780. Acest bărbat a cunoscut și a scris foarte bine limba românească.

Dar ca să se desăvârșească gramatica românească, n'au fost destul (ca) să fie făcute aceste gramatici; era de trebuință și de nevoie (ca) să se puie și în lucrare, dându-se în mâna copiilor prin școli; și învățători[i] cu ei dimpreună asupra acestor gramatici să facă analiza limbii, atât gramaticește, cât și logicește; și în cât pentru aceasta, București[i] se pot făli: pentru că, încă de la anul 1816, s'a deschis aci școala românească, în care să se învețe gramatica și științele în limba

2-a. A Marelui Ban Ion Văcărescul, tipărită în Episcopia Râmnicului la anul 1787 și pe urmă la Viena. Acesta a stătut cel dintâi în Țara-Românească, ce a deschis drumul Românilor spre cultura limbii și pe urmă a lăsat ca o datorie fiilor și nepoților săi cercetarea și îndreptarea limbii. Scumpă trebuie să fie pomenirea lui la toți Românii.

3-a. A D. Ioan Molnar, doctorul de ochi, tipărită românește cu nemțește la Viena, la anul 1786. Această gramatică până acum s'a dat de trei ori la tipar.

4-a. A sfinției sale părintelui Protopopul și directorul școalelor românești neunite din Transilvania Radu Tempian, tipărită la Sibiu, la anul 1797.

5-a A D. Revisorului C[esaro-] C[răeștii] tipografii din Buda, George Șincai, tipărită cu litere latinești în Buda la anul 1805.

6-a. A D. Anton de Marki, directorul școalelor naționale din Bucovina, tipărită românește cu nemțește, în Cernovici, la anul 1810.

7-a. A D. Mihail Voiagi, profesorul de limba grecească nouă în Viena. Această gramatică este pentru limba Macedono-Românească, tipărită cu litere latinești la Viena, la anul 1813.

8-a. A. D. Constantin Diaconovici-Loga, profesorul școalelor preparande românești din Arad, tipărită în Buda, la anul 1818.

9-a. A D. Andreas Klimens, tipărită la Buda, românește cu nemțește, la anul 1823.

10-a. A. D. Ioan Alexi Teologul absolut, tipărită la Viena cu litere latinești, la anul 1826.

Fericitul D. protopopul Petru Maior nimic n'a uitat, din câte se aduc la luminarea și cinstea Românilor și a scris și pentru ortografia românească cu litere latinești, unde are și un dialog pentru începutul limbii românești. Vezi dicționarul ce s'a dat în Buda în anul 1825.

Poate să fie și alți bărbați care au lucrat asupra gramaticii românești și nu ne sânt cunoscuți, din pricina lipsei unei gazete românești, ce va fi poate vremea a se introduce între noi.

românească, unde cel dintâiu profesor, care a aruncat într'însa cele dintâi seminți spre luminarea Românilor, a stătut fericitul Arhidiaconul și Doctorul în Teologie și Legi Gheorghe Lazăr, a căruia pomenire trebuie să fie de mult preț la toți Români[i]. El aci a început a croi Muselor haine românești și a învăța Matematica și Filosofia în limba patriei, de la anul sus numit până la 1822. Intr'această școală și-a luat începutul și această gramatică și s'a pus în lucrare.

Dar limba românească acum păsește către desăvârșire și pentru cultura ei se ostenesc atâția bărbați: Dumnealui Marele-Vornic Gheorghe Golescu gătește asemenea o Gramatică și un Dicționar românesc, prin a căror dare în tipar va mai păși limba încă câteva trepte către desăvârșire; Dumnealui Marele-Logofăt Iancu Văcărescu încă are o Gramatică românească, cu litere latinești, gata...

Dea Domnul ca să sporească râvna culturii[i] între Români și să înceteze toate împotrivirile. Coboare-se pacea și fericirea cerului peste mult-suferitoarea noastră patrie! Fie lacrimile și necazurile ei cele îndelungate și pline de desnădăjduire auzite la cer și vază de acolo mângâiere! Impărătească sfânta unire în brațele ei cele ostenite și dreptatea însoțească toate pasurile și săvârșirile Românilor, ca să fie toți frați și toți să se bucure de drepturile pământului lor celui blagoslovit! fie! fie! fie!

Lămuriri:

evghenie (cuvânt din grec.): noblețe.

dasie (grec.): spirit aspru (în ortografia greacă).

ocsie (grec.): accent ascuțit (în ortografia greacă).

psili (grec.): spirit lin (în ortografia greacă).

să purtați **cinste** și **sfială**: considerație și respect.

dreptul cuvânt: dreapta judecată, rațiunea.

arlechin (cu pronunțarea franceză, **arlechen**; franțuzism): paiață.

ton: accent.

împlinește **sfârșitul**: scopul.

a **caiadici**: a socoti vrednic de demnitatea sa o acțiune oarecare (= fr. daigner).

a **metahirisi**: a întrebuița.

a **pliroforisi**: a umplea de știri, a informa.

plicsis: plictiseală, urit.

stenahorie: strimțorare, turburare sau apăsare sufletească, plictiseală.

sintrofie (pronunțat **sindrofie**): adunare de invitați într'o familie spre petrecere prietenească.

ipolipsis: vază, considerație.

arhonta (pronunță **arhonda**): forma de acuzativ a lui **arhon**, apelativ (arătând politețe sau respect) pus înaintea numelui de înalt dregător al unui boier, (corespunzând oarecum cu „jupân”, „boier”, „domn”: arhon Vornice! = jupân Vornice!); **arhondolog(h)ie**: boierime, nobilime; registru sau condică cu numele familiilor boierești.

kyra-mu: doamna mea, scumpa mea, coconiță.

ipochimen: (propriu) subiect; persoană, personaj; individ (cu sens desprețuitor).

bancrut, **mofluz**: falit, care a dat faliment.

Eliade-Rădulescu întrebuițează formele populare: era niște..., strămoși noștri..., celor ce va sta.... etc,

singurit: numărul singular.

înmulții: numărul plural.

Lucrare. Aflați ideile principale din bucata de mai sus și arătați care din ele au încă actualitate și care nu.

Observări. — Din lectura acestor fragmente din prefața *Gramaticii* lui Eliad, putem stabili câteva constatări importante în privința personalității sale de scriitor și de îndrumător al culturii naționale, în acea epocă.

1. Ne izbește, întâi, felul vioiu al stilului său, cu o frază curgătoare, într'o limbă familiară, fără nimic afectat, greoiu ori învechit, ci plină de viață, de viçoare și de originalitate în expresie, de justete în cugtare, ceea ce face să citim și astăzi cu plăcere, ca pagine de actualitate, scrisul său vechiu acum de peste 100 de ani. Are darul de a prezenta interesant

și adânc în fond, deși uneori glumeț în formă, chestiuni care ar părea pur didactice (simplificarea alfabetului chirilic în scrierea limbei române, întrebuintarea neologismelor, ortografia limbei), dar care atunci, în trecerea de la o cultură veche la o cultură modernă, aveau o însemnătate capitală, pentru stabilirea normelor unei limbi literare în transformare, și întâmpinau o aprigă opoziție *).

2. Ne surprinde apoi înfățișarea sigură a limbei ca limbă literară, îmbogățită încă de atunci cu termenii de cultură modernă, adaptați precis formelor firești ale limbii noastre (afară de italianismul *stravaganță*, care indică o aplecare lingvistică a lui Eliad, ce se va desvolta mai târziu într'o gravă rătăcire). Exactă și largă întrebuintare a neologismelor, respingerea formelor hibride, neorganice, atât pentru cuvinte nouă cât și pentru cele vechi ale limbii, ne arată un spirit cultivat, călăuzit de un simț sigur al limbii părintești.

3. Eliade Rădulescu, în această întâie perioadă a vieții sale, mănuește limba românească cu o mare îndemănare, distingându-se printr'o notă originală de humor și de vigoare combativă, care dă stilului său o vioiciune deosebită și face din el, în ordinea timpului, întâiul prozator modern al literaturii românești.

4. Prin aceste însușiri și prin bunul său simț în privința limbii, la începutul carierei sale de scriitor, el a avut un rol hotărâtor în îndrumarea sănătoasă a limbii noastre literare moderne. A pus ca principiu respectarea ființei adevărate a limbii naționale, în fondul și în formele ei. De aceea, în ortografie, el cere aplicarea principiului fonetic, respingerea celui eti-

*) Se vede aceasta, d. e., din critica ce o face (în același ton ironic) Gramaticii lui Eliad pentru simplificarea alfabetului chirilic dascălul Naum Râmniceanu, în 1835. (Vezi Gh. Adamescu, articolul *Un aniversar al Gramaticii lui Heliade*, în volumul *Omagiu lui I. Bianu*, București 1927, pag. 31—36).

mologic: „Pentru ce să nu scriem cum pronunțăm, când scriem pentru cei care trăesc, iar nu pentru cei morți? Să poată scrie românește numai cei care știu latinește?” Apoi, în ce privește îmbogățirea limbii cu termenii necesari pentru ideile cele nouă de cultură, el stabilește principiul just: să-i luăm din latinește și din limbile surori, dar numai strict cât ne trebuie și dându-le o înfățișare după geniul și firea limbii noastre.

5. Eliade a fost astfel un îndrumător priceput și un animator entusiast al tinerei noastre mișcări literare moderne.

Prin traducerile sale din Lamartine, pe care le citește în 1827 în mijlocul *Societății literare* din care făcea parte și ale cărei statute el le alcătuiuse*), Eliade deșteaptă gustul pentru literatură, încrederea în limba națională, arătând întâia oară că și limba românească este capabilă de a exprima idei și simțiminte înalte în forma armonioasă a poeziei culte, și trezește tinere talente. Pe lângă multe din *Meditațiile* lui Lamartine, publicate ca adaos literar în *Curierul românesc* în 1830, el traduce încă din scrierile lui Lord Byron (Luarea Corintului, Ghiaurul, Mazeppa, Prizonierul de[la] Chillon ș. a.), tragedia lui Voltaire *Mahomet*, *Amfitrion* al lui

*) Această **Societate literară** fusese pusă la cale de către boierii patrioți refugiați la Brașov în 1821 din cauza zaverei: Nicolae Văcărescu, Constantin Câmpineanu, Dinicu Golescu (autorul vestitei *Călătorii*, tipărită la 1825), Grigore Băleanu ș. a. Ea își propusese să încurajeze traduceri „în limba patriei”, să înființeze jurnale românești, să întemeieze un teatru național, școli normale în capitalele județelor, reforme înțelepte în instituțiile țării ș. a.

Molière, *Julia* sau *Noua Eloise* a lui Jean-Jacques Rousseau ş. a. *).

Eliad deschide astfel drumul unei întregi activităţi literare în această epocă, o activitate de traduceri din marile literaturi apusene şi de creaţiuni originale, care contribuie la stabilirea limbei noastre literare moderne şi la formarea gustului publicului pentru o literatură aleasă. Indrumarea era mai ales spre literatura romantică franceză; sub influenţa ei se trezeşte talentul poetic al lui Cârlova, al lui Grigorie Alexandrescu, al lui Bolintineanu. Astfel, de la început, limba şi literatura noastră modernă, în genere cultura noastră, stau sub o puternică influenţă a culturii franceze (care, ca orice influenţă a unei culturi superioare asupra uneia mai slabe, ajută la dezvoltarea acesteia, dar îi şi slăbeşte originalitatea).

6. Pe lângă activitatea lui de *scriitor*, prin care E. Rădulescu este unul din promotorii literaturii noastre moderne, el desfăşură, ca şi Asachi în Moldova, dar cu mai multă influenţă, o multiplă activitate de iniţiator şi în alte domenii ale culturii.

Astfel, prin *Societatea filarmonică*, înfiinţată de el împreună cu Ioan Câmpineanu în 1833, Eliade este unul din ctitorii *teatrului românesc*. În Ianuarie 1834, „Societatea filarmonică” deschise o şcoală „de muzică vocală, de declamaţie şi de literatură”. Eliad arătase într'un articol din *Curierul românesc* însemnătatea

*) Eliad proiectase să tipărească o „Bibliotecă universală”, în care să dea traduceri din „cei mai remarcabili autori antici şi moderni, ale căror scrieri au contribuit spre împlinirea faptei mari a civilizaţiei, spre formarea minţii şi inimei umane, spre perfecţia omului”; în 1847 avea tipărite, zice el, câte mai multe coale, în câte 2000 de exemplare, din Homer, Herodot, Xenofon, Dante, Molière, Lord Byron ş. a., care însă i-au fost risipite în 1848, la distrugerea tipografiei lui, după înfrângerea mişcării revoluţionare şi plecarea lui în pribegie.

teatrului pentru cultura națională, teatrul fiind, zice el, împreună cu învățământul public, „cel mai de-a dreptul și singur mijloc de a dărăpăna obiceiurile cele urâte și a forma gustul unei nații”. Eliade fu director al școlii și profesor de literatură și de „istoria literaturilor națiilor celor mai însemnate”. În August 1834, se ținu primul examen, la care se reprezintă *Mahomet* al lui Voltaire și *Amfitrion* al lui Molière, în traducerea lui Eliad, cu mult succes. Prin generozitatea multor boieri se cumpără în 1836, pentru clădirea unui local propriu, locul pe care s'a și construit apoi, peste 20 de ani (sub Domnitorul Știrbeiu), actualul Teatru național din București. În 1835, comitetul Societății înființă *Gazeta teatrului național*, care apăru timp de un an, cu articole de critică și îndrumare ale lui Eliad și ale altor colaboratori.

Dispozițiile și încercările mele de poezie.

Învățam grecește, cum se învăța pe atunci, Octoih și Psaltire; nu înțelegeam nimic. Într'o Duminecă, am văzut la poarta bisericii Krețulescu lume multă adunată; am stat și eu să văz ce este: un fecior sau vizitiu citea în gura mare „Alexandria”, și câți trecea pe drum, se oprea și asculta. Când m'am oprit eu, citirea venise dimpreună cu Alexandru până la Ivantie-Impărat.

Nu mă putui deslipi de acolo, ascultând descrierea aceluia loc de răcoare, verdeață și adăpost, de fântâni cu apă vie. A trebui să tacă acel om, minunat pentru mine (vizitiul, zic) ca să fug și eu d'acolo. Am venit acasă vesel și am cerut foarte rebel, plângând, să-mi dea doi lei să cumpăr o carte. Eram rău, când plângeam; sculam vecinii în picioare. A trebuit să mi se dea banii, și alergaiu îndată și cumpăraiu cartea

prețuită și plină de minuni. Dar ce să fac cu dânsa? că în mâinile mele era mută. Vruî să citesc; câteva slove se potrivea cu cele grecești; dar mă împiedica o grămadă de alte încurcături ce semăna unele turnuri, altele caracatițe sau scorpîi, altele țesturi și ciuperci.

Tata nu era în București, să-mi spue; mama știa carte numai grecească; în via grădinii lucra[u] câțiva Olteni; vreo doi dintr'înșii era[u] cu călimările la brâu și știa[u] carte. Mă rugaiu de unul, care mi se păru mie mai procopsit și pe care-l recomanda către mine și numele lui (îl chema Alisandru). El îmi spuse pe picior, lângă un dud favorit al meu, ce-l găurisem de mai înainte și prin care petrecusem o funie cu mare meșteșug, ca să învăț să sar pe funie ca comedianții ce văzusem că juca la dulap în Cișmigiu.

Acolo, lângă acel dud, începui a sloveni românește: „Impărăteza la răsărit” ș. c. l. într'o jumătate de ceas nu mai aveam trebuință de dascăl, începui a citi, și în patru zile isprăviu „Alexandria” din scoartă în scoartă. Se înțelege însă că în cele patru zile, dascălul de grecește nu m'a văzut prin școala lui. Plecam dimineața, ca să merg la școală, dar mă întorceam pe altă uliță, intram prin grădină și pe după casă, pândind să nu mă vază nimeni, mă urcam în pod, mă băgam sub un coș, și acolo citeam vitejiile lui Alexandru cel Mare, cum s'a bătut cu racii, cu furnicile și cu Por împăratul ș. c. l.

Tot sub acel coș am învățat să scriu și numerele arabice până la o sută, cum și să scriu slovele românești de tipar. Imi făcusem niște foite, pe care scriam și prescriam; dar vream ca cu dânsule să-mi rămâie și numele nemuritor. Așa, făcuiu altele, cărora le dedeiu formă de carte, cu titlul ei, după orânduială. Mă luaiu după titlul „Alexandriei” și făcuiu și la com-

poziția mea un titlu foarte iscusit și însemnător, după cum urmează:

Această Carte
făcută de mine
Niță sau Ion Rădulescu
în zilele
Polcovnicului Ilie (tata)
și cu blagoslovenia
Sfinției sale Frusina (mama)
1811

Astfel, în patru zile învățaiu a citi românește, scriam numere și mă făcuiu și autor al vestitei compuneri *Această Carte*. Mă gândeam eu că, dacă fac cărți când sunt de nouă ani, dar când m'oiu face mare! Eram încredințat în mine că o să mă fac un mare cărturar, dar nu mă credea nimeni.

Procopseala însă și autorlâcul mi-a dat prin piele, că o drăcoaică de slujnică s'a suit a patra zi în pod, să dărăcească la in, fiind vremea cam ploioasă. Eu a trebuit să ies odată din coș, dar mă primejduiam să mă vază și să mi se dea pe față îndărătnicirea mea de a merge la dascăl; îmi luaiu inima în dinți, ieșiiu din cabinetul meu de lectură (din coș), și făcuiu să țipe biata Ilinca, încât alergară toți din casă. Mă deteră binișor din pod, mă puseră în cărca lui moș Măinea și mă trimiseră la școală. Dascălul mă primi în bățai și mă puse iar la psaltirea grecească. Eu uram cartea grecească, dar din ziua aceea o uriiu și mai mult.

S'a trebuit să sufer până ce dete Dumnezeu ciurma de la Caragea din 1812. Toată lumea era tristă atunci; numai eu eram vesel că am scăpat de Alexe și de psaltirea lui, pentru că fugeam la moșie, afară. Mai un an am fost slobod, și nu-mi petreceam vremea decât la o stână de oi, unde păstorii aveau felurimi de cărți. Acești oameni veneau sărbătoarea în sat și

căutau la zodii fetelor și flăcăilor, cu un călindar ce era tipărit nu știu unde, că semăna slova rusească. Li se duse vestea în sat și fură chemați la curtea boierească (cum am zice, la noi acasă). De aci mă cunoscuți cu dânșii și nu mă mai putu ține[a] în frică nici câinii de la stână, ce era să mă rupă odată.

Intr'o vară, citiiu cu ei împreună „Poarta Pocăinței”, „Epistolia ce a căzut din cer”, „Vieața sfântului Alexe, omul lui Dumnezeu”, scrisă de mână, „Vieața părintelui Macarie”, „Avestița, fata Satanei”, „Pogorîrea Maicei Domnului la Iad” și alte vieți ale sfinților.

Mai pe urmă veni din Brașov acestor păstori și „Istoria lui Arghir”. Eu până atunci, din câte citisem, știam pe din afară numai „epistolia ce căzuse din cer la Palestina”; îmi plăcea unde zice că se jură Hristos pe brațul său cel drept și, când declamam pe dinafară, ardicam și eu brațul.

Când văzuiu însă pe „Arghir”, eram în ceruri, de bucurie; învățaiu mai într'o săptămână cântarea întâi. Mă încurca însă că nu știa nimeni să-mi spue ce este *muză*. Intr'un cuvânt, eram de minune în casă, când mă auzea fetele spuindu-le pe dinafară în stihuri „Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elene”. Când ziceam: „Hip! hop! la a mea iubită”, aveam și biciul în mână, plesneam cu dânsul și săream în sus, dar mi-era necaz de ce n'are și biciul meu puterea aceea de farmec (să mă facă să sbor)...

În vremea ciumei învățasem multă carte, că eu țineam citire în biserica satului. Al-de țârcovnicul ajunsese nimic pe lângă mine (o spunea toți sătenii).

Intorcându-ne la București după încetarea boalei, auzii că se plângea părinții că trebuie să fi uitat eu tot ce învățasem mai dinainte; și cu adevărat uitasem, căci pe psalmul cel dintâiu citeam tot atât de încet ca și pe psalmul cel din urmă.

Bietul dascăl Alexe murise, și pe atunci se dusese

vestea unui dascăl călugăr la Sf. Nicolae, părintele Naum. Era cam departe până la Sf. Nicolae, dar hotărîră părinții să mă dea acolo.

Incepui la Naum. Acesta știa elinica, dar era Român, și zise părinților să-mi ia cartea lui Papazoe ori Polizoe. Mă puse la istoria sfântă prin întrebări și răspunsuri; din grecește îmi tălmăcea în românește. Din ziua aceea nu-mi mai fu urită cartea. În scurtă vreme mă puse la gramatică, la Esop. Chipul, mergeam bine, că înțelegeam ce învățam, pentru că bietul Naum tălmăcea băieților săi din elinește în grecește și în românește.

Trecui de aci la școala grecească de la Măgureanul; eram de vreo 13 ani atunci, ș'am învățat acolo până a venit G. Lazăr, în anul 1818.

La deschiderea școlii românești, am vrut să fac versuri, care n'au plăcut conșcolarilor mei...

Făceam, zic, versuri pe moarte, zece d'o para, dar eu nu le-ași fi dat nici pe zece parale unul, pentru că le aveam dimpreună cu mine la mare ipolipsis (după cum se vorbea pe atunci. Mi se părea că pe mine m'a orânduit Dumnezeu să luminez neamul; dar când îmi intră [în mână] „Liricele” lui Atanase Christopol, mi se tăie tot cheful de a mai face versuri din capul meu. Le învățasem pe din afară și, într'o vară, mi-aduc aminte, că le-am tradus pe toate.

Le-am dat lui Carcaleki, ca să le tipărească la Buda, când venise aci d-lui, la anul 1820; dar pe semne că au rămas netipărite, căci eu gândeam că, cum le-or vedea la tipografie, făcute mai vârtos de mine, și apoi cu litere latinești, numaidecât o să le tipărească fără parale, pentrucă eu nu dădusem nici o para d-lui Carcaleki. Din mila lui Dumnezeu, s'au pierdut acele traducții; și începutul mai totdeauna îl ține cineva minte pe din afară. Iată cum era poema d'intâi:

Intr'o zi primăvăroasă,
 Cântând prea de dimineață,
 Se coboar'o drăgăstoasă
 Muză, dulce cântăreață,
 Ce Erato o numesc...
 Și celelalte..., că am uitat.

Lămuriri:

câji trecea... se oprea și ascultia. Eliade-Rădulescu, care și în stilul său are ceva din felul de a vorbi al poporului, întrebuițează, ca și poporul, formele de singular ale verbelor și pentru plural.

semăna unele turnuri, alte caracatițe...: (franțuzism, după *semblaient...* — în loc de) „păreau — unele turnuri, altele caracatițe...”.

chipul, mergea bine!: chipurile,... (forma mai obicinuită, pentru această expresie caracteristică a limbei românești).

ipolipsis (din grec.): vază, considerație.

Observări.— 1. Ca și în prefața la *Gramatică*, Eliade-Rădulescu se înfățișază și aici ca un scriitor de talent cu un spirit vioiu, sprinten, știind să povestească într'un ton firesc, cu un humor familiar, fapte și împrejurări din propria sa viață. Ne încântă și aici naturalitatea și prospețimea limbei, care fac să nu aibă în ea nimic învechit, par'că ar fi scrisă de un scriitor din ziua de azi.

2. Această schiță de autobiografie are și o altă importanță pentru noi: ne prezintă o icoană a stărilor de cultură în țara noastră acum un secol și mai bine, și ne desvăluie izvoarele din care Eliade-Rădulescu și-a format în copilărie limba sa așa de plastică, vecinic tânără. Aceste izvoare au fost: limba totdeauna vie și plină de sevă a poporului de la țară, limba adâncă și 'nțeleaptă a cărților bisericești și limba sfătoasă a cărților poporane.

3. Dar, dela un timp, în partea din urmă a vieții sale, Eliade-Rădulescu n'a mai păstrat această direcție sănătoasă în scrisul său. Deși, cu mult bun-simț, combătuse în tinerețe, precum am văzut, direcția greșită a

școalei ardelenе, care vrea să impună ca limbă literară o limbă artificială, — totuși, de pe la 1840 înainte, Eliade-Rădulescu, entusiasmat de marea apropiere dintre limba noastră și cea italiană, cade într'o rătăcire analogă: considerând limba română ca un dialect italian, vrea să-i dea, și prin vocabular, și prin ortografie, o înfățișare italiană: „e de quea mai neapărată trebuință a se întruni tipii și regulele acestor doê dialecte într'una și singură gramatică”. Conduc de aceste idei, publică *Prescurtare de gramatica limbei româno-italiene* și *Paralelismu între limba română și italiană* (în 1841) și *Vocabularu de vorbe streine în limba română* (în 1847). Nu numai întrebuintează de aci încolo în scrisul său, mai ales în poezie, această limbă barocă, plină de latinisme-italienisme, ci prefăce în ea și unele din compunerile sale din tinerețe. Iată, de exemplu, cum a prefăcut în acest sens, în 1861, imnul ce compusese în 1822, la inaugurarea întâiei școale primare lancasteriene la noi:

Cântarea Dimineței.

(Forma din 1822)

Cântarea dimineței
Din buzi nevinovate
Cui altui se cuvine,
Puternice Părinte,
De cât Ție a da?

Tu ești stăpân a toate,
Tu ești prea bunul Tată;
A Ta putere sântă
Făptura ține 'ntreagă,
Ne ține și pre noi.

În inimă 'n tot omul
Tu ai sădit Dreptatea,
Unirea și frăția,
Tu conștiința scumpă,
Tu bun ce-avem ne-ai dat.

(Forma din 1861)

Cântarea dimineței
Din buze inocente
Cui altui se cuvine,
Omnipotent Pater,
De cât Ție a da?

Tu ești Domnul a toate
Și a tot bunul Pater;
A Ta putere sântă
Făptura ține 'ntreagă
Ne ține și pe noi.

În inimă 'n tot omul
Tu ai plantat Dreptatea,
Unirea și frăția,
Tu conștiința justă,
Tu bun ce-avem ne-ai dat.

Tot astfel în oda La Schiller :

E tristă-a Omenirii fatală, crudă soartă! —
Prin chinuri și privații și lupte și amaruri,

Și desiluzii crude, răsună—adamantină,
Prin forță—asalt heroic să ia Cetatea—sântă,
Al cerului Imperiu și vera Libertate....

4. De altminteri, întreaga activitate literară a lui Eliade-Rădulescu din a doua parte a vieții sale, după 1848, — sub influența unei exaltări a propriei sale persoane în urma rolului înalt ce-l avusese în revoluția națională ca membru al locotenenței domnești (umbla îmbrăcat într'o manta albă și unii îl bănuiau că nutrește gânduri de Domnie), și sub influența aceluși spirit vizionar-profetic, răspândit de cuvântările și scrierile înflăcărâte ale unui Lamennais, Michelet, Mickiewicz, Quinet, — are o notă mistică profetică. Acum publică *Biblia sacră*, traducere din hellenesce, Paris, 1858; *Biblicele* sau notiții istorice, philosophice, religioase și politice asupra Bibliei, Paris, 1858; *Equilibrul între anthitesis* sau Spiritul și Materia, 1859—1869; *Prescurtare de historia Românilor*, 1861, ș. a.

În acea splendidă strofă din *Epigonii*, Eminescu caracterizează în trăsături mărețe mai ales această parte din activitatea literară a lui Eliade Rădulescu:

Eliad zidea din visuri și din basme seculare
Delta biblicelor sfinte, profeciilor amare,
Adevăr scaldat în mite, sfinx pătrunsă de 'nșeles.
Munte cu capul de piatră, de furtune detunată,
Stă și azi în fața lumii o enigmă ne-esplicată
Și veghiază-o stâncă arsă, dintre nouri de eres.

Dintre alte scrieri ale lui Eliad, două au încă un oarecare interes literar și istoric: O fabulă, *Măceșul și florile*, scrisă în 1844, spre a împiedica acordarea unei concesiuni miniere unui Rus, — ceea ce a și izbutit —, și o satiră, *Cântecul ursului*, scrisă în Maiu L. R. cl. VI-a, N. Cartoian — I. R.-Pogoneanu

1848, în contra consulului rus de atunci din București. Amândouă se disting printr'o notă de curaj cetățenesc și patriotic și printr'o limbă de autentică diatribă populară.

Sburătorul.

I.

„Vezi, mamă, ce mă doare și pieptul mi se bate,
 Mulțimi de vinețele pe sân mi se ivesc;
 Un foc s'aprinde'n mine, răcori mă iau la spate,
 Imi ard buzele, mamă, obrajii-mi se pălesc.

Ah! inima-mi svâcnește... și sboară de la mine!
 Imi cere... nu-ș' ce-mi cere și nu știu ce i-ași da;
 Și cald și rece, uite, că-mi furnică prin vine;
 In brațe n'am nimica și par'că am ceva!

Că uite, mă vezi, mamă? așa se 'ncrucisează
 Și nici nu prind de veste, când singură mă strâng;
 Și tremur de nesățiu și ochii-mi vâpăiază,
 Pornesc dintr'înșii lacrimi și plâng, măicuță, plâng!

Ia pune mâna, mamă, pe frunte: Ce sudoare!
 Obrajii, unul arde și altul mi-a răcit!
 Un nod coala m'apucă, ici coasta rău mă doare;
 In trup o piroteală de tot m'a stăpânit.

Oari ce să fie asta?... întreabă pe bunica:
 O ști vreun leac ea, doară... o fi vr'un Sburător!
 Ori [h]aide la-al-de baba Comana, ori Sorica,
 Ori du-te la moș-popa, ori mergi la vrăjitor.

Și unul să se roage, că poate mă desleagă;
 Mătușile cu bobii fac multe și desfac,
 Și vrăjitorul ăla și apele încheagă;
 Aleargă la ei, mamă, că doar' mi-or da de hac!

De cum se face ziuă și scot mânzat'afară
 Ș'o mâiu pe potecuță la iarbă colea'n crâng,
 Vezi, câtu-i ziulica — și-i zi acum de vară —
 Un dor nespus m'apucă și plâng, măicuță, plâng!

Brândușa paște iarbă la umbră lângă mine,
 La râuleț s'adapă pe maluri pribegind;
 Zău, nu știu când se duce, că mă trezesc când vine,
 Și simt că mișcă tufa, aud crângul trosnind.

Atunci inima-mi bate și saiu ca din visare
 Și par'c'aștept... pe cine? și pare c'a sosit.
 Acest fel toată vieța mi-e lungă așteptare;
 Și nu sosește nimeni!... Ce chin nesuferit!

În arșița căldurii, când vântuleț adie,
 Când plopul a sa frunză o tremură ușor,
 Și'n tot crângul o șoaptă s'ardică și-l învie,
 Eu par'că mi-auz scrisul pe sus cu vântu'n sbor;

Și când îmi mișcă țopul, cosița se ridică,
 Mă speriiu, dar îmi place; — prin vine un fior
 Îmi fulgeră și-mi zice: „Deșteaptă-te, Florică,
 Sunt eu, vin să te mângâiu...” Dar e un vânt ușor.

Oar'ce să fie asta? — întreabă pe bunica;
 O ști vr'un leac ea, doară..., o fi vr'un Sburător!
 Ori [h]aide l'al-de baba Comana, ori Sorica,
 Ori du-te la moș-popa, ori mergi la vrăjitor...!”

Așa plângea Florica și, biet, își spunea dorul
 Pe prispă lângă mă-sa, ș'obida o'nneca!
 Junicea'n bătătură mugea, căta oborul;
 Și mă-sa sta pe gânduri și fata suspina.

II.

Era 'n amurgul serii și soarele sfîntise;
 A puțurilor cumpeni, țipând, par'că chema

A satului cireadă, ce greu, mereu, sosise;
Și vitele muginde la jghiab întins pășea.

Dar altele-adăpate trăgea în bătătură,
In gemete de mumă vițeii lor striga,
Vibra al serei aer de tauri grea murmură,
Sglobii sărind vițeii la uger alerga.

S'astâmpără ăst sgomot, ș'a laptelui fântână
Incepe să s'auză ca șoaptă în susur,
Când ugerul se lasă sub fecioreasca mână,
Și prunca vițelușă tot tremură 'mprejur.

Incep a luci stele, rând, una câte una,
Și focuri în tot satul încep a se vedea;
Târzie, astă-seară, răsare-acum și luna,
Și, cobe, câte-odată tot cade câte-o stea.

Dar câmpul și argeaua câmpeanul ostenește
Și dup'o cină scurtă și somnul a sosit.
Tăcere pretutindenî acuma stăpânește,
Și lătrătorii numai s'aud neconținut.

E noapte 'naltă, 'naltă; din mijlocul Tăriei
Vestmântul său cel negru, de stele semănat,
Destins coprinde lumea, ce'n brațele somniei
Visează câte-aievea deșteaptă n'a visat.

Tăcere este totul și nemișcare plină;
Un cântec sau descântec pe lume s'a lăsat,
Nici frunza nu se mișcă, nici vântul nu suspină
Și apele dorm duse și morile au stat.

III.

Dar ce lumină iute, ca fulger trecătoare,
Din miazănoapte scapă, cu urme de scânteii?
Vr'o stea mai cade iară? Vr'un împărat mai moare?
Ori e — să nu mai fie! — vr'o pacoste de smei?

„Tot smeu a fost, surato! Văzuși, împelițatul,
Că țintă l'al-de Floarea în clipă străbătu!
Și drept pe coș, leicuță! ce n'ai gândi, spurcatul!
Inchină-te, surato! — Văzutu-l-ai și tu?

Balaur de lumină, cu coada 'nflăcărată,
Și pietre nestimate lucea pe el ca foc!
Spun, soro, c'ar fi june cu dragoste curată;
Dar lipsă d'a lui dragosti! departe de ăst loc!

Pândește, băta-l crucea! și'n somn, coala, mi-ți vine,
Ca brad un flăcăiandru și tras ca prin inel,
Bălaiu cu părul d'aur; dar slabele lui vine
N'au nici un pic de sânge! Ș'un nas — ca vai de el!

O! biata fetișoară! Mi-e milă de Florica!
Cum o fi chinuind-o! — Vezi, d'aia a slăbit
Și s'a pălit copila! — Ce bine-a zis bunica:
Să fugă fata mare de focul de iubit!

...Că'ncepe de visează; și visul 'n lipitură
Incepe-a se preface, și lipitura'n smeu.
Și ce-i mai faci pe urmă? că nici descântătură,
Nici rugă nu te mai scapă! Ferească Dumnezeu!"

Lămuriri:

arcea: un fel de mic bordeiu dreptunghiular, în curtea casei, în care se așeza, vara, războiul de țesut, spre a se putea țese bine pânza, la răcoare.

Observări. — Incă de tânăr, sub influența literaturii curente neo-grece și a romanticilor francezi (în special a lui Lamartine), și apoi până la sfârșitul vieții, Eliade-Rădulescu a compus și poezii proprii, pe lângă traduceri din Lamartine, Lord Byron ș. a. Dacă în

multe din ele e cugetare și în unele sânt versuri armonioase ca, de exemplu:

Inger, cerescul meu serafim,
Ce-mi fuse, oare, a ta ivire?
Floare sau umbră, vis, nălucire?
Ah, izvor vecinic de lung suspin!

— forma lor e mai totdeauna greoaie, compoziția nu destul de concentrată, limba prozaică (Cf. d. e. *O noapte pe ruinele Târgoviștei*).

Singura poezie lirică a lui Eliad care poate rămânea în literatura noastră e *Sburătorul*.

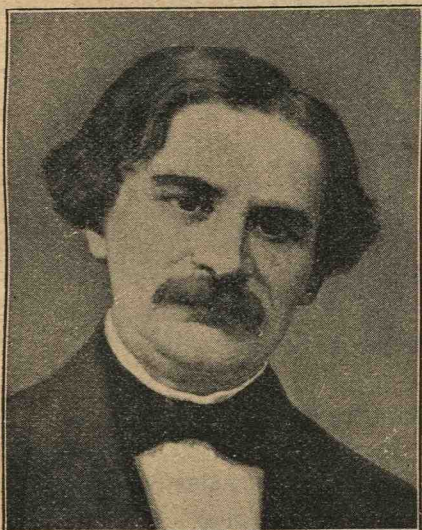
Luând ca temă starea sufletească de vagă neliniște și turburare a întregii ființe ce o simte tânăra fată la deșteptarea profundului și tainicului instinct al firii ei în pragul adolescenței, Eliad, îmbrăcând-o în credința populară despre „Sburător”, îi dă o înfățișare originală și găsește în tratarea ei accente de adevărată poezie. Sincera naivitate a fetei, neexplicabila neliniște și teamă ce au cuprins-o, fina analiză a manifestărilor noului sentiment ce se deșteaptă într'înșă, stăruitoarea rugămintă către mamă de a căuta toate mijloacele ce ar fi în stare să o scape de neașteptata și turburătoarea simțire (redată de poet prin repetarea strofei respective, la sfârșitul întâei părți a poeziei) sânt înfățișate cu o artă impresionantă. Urmează, în partea II, tabloul satului seara, la asfințitul soarelui, lăsarea nopții și învăluirea întregii firi într'un mister, care ne face să așteptăm ceva neobicinuit. După aceea, în partea a 3-a și ultimă, căderea unei stele interpretată de credința populară ca scoborirea unui Sburător, arătată aceasta nu de-a dreptul, printr'o descriere obiectivă, ci prin mirarea și comentariile unei surate către o alta.

Intreaga poezie, de o compoziție magistrală, ne evocă fiorul credințelor primitive în sufletul candid al femeilor de la țară.

Tema a fost tratată și de alți poeți. Inspirația îi va fi fost sugerată lui Eliade de credințele poporului nostru și, poate, de o poezie din vechea literatură clasică, a poetei Sappho, poezie pe care o și tradusese în românește Eliad. Dar tratarea subiectului e așa de personală și realizată cu o îndemânare poetică așa de isbită, încât orice asemănare cu alte compuneri analoge nu poate scădea valoarea acestei fericite creațiuni a lui Eliad.

Pe soclul statuei ce i s'a ridicat în fața Universității din București i s'a dat titlul de „Părintele literaturii române”, contemporanii gândindu-se la marele lui rol de începător și de animator al literaturii noastre moderne.

Eliad a fost, fără îndoială, în cultura noastră, o mare personalitate activă, care prin scrisul și prin activitatea sa multiplă de profesor, publicist și om politic a contribuit într'o largă măsură la mișcarea de regenerare a limbei, a literaturii și a culturii noastre între 1820—1850.

Eliade Rădulescu

Simion Bărnuțiu.

E în logica vieței națiunilor ca idei și sentimente prin care se exprimă cu avânt conștiința și mândria națională în câteva suflete de conducători să cuprindă cercuri din ce în ce mai largi, până ce, în fierberea generală a unor evenimente istorice care provoacă schimbări în soarta popoarelor, acele idei și sentimente să sguide națiunea întreagă și să o mâne la acțiuni hotărîtoare.

Această necesitate logică a desfășurării unei națiuni și-a urmat drumul său istoric și în viața de cultură a națiunii noastre. Conștiința despre originea noastră romană, despre latinitatea limbei noastre și despre vechimea și continuitatea noastră neîntreruptă de mii de ani pe pământul nostru, exprimată întâi în scrierile cronicarilor moldoveni și munteni, înfățișată apoi cu o pasiune conținută, care-i dedea putere de expansiune în scrierile conducătorilor transilvăneni, a ajuns, în frigurile revoluțiunii de la 1848, să însuflețească masa întreagă a poporului român, ridicându-l, în Transilvania, să ia armele pentru cucerirea libertății naționale.

Ideea libertății naționale n'a izbutit atunci să se înfăptuească, dar și-a făcut drum și a înaintat, prin realizări parțiale succesive în timp de 70 de ani, până ce, în altă sguide generală a lumii — războiul din 1914-1919 —, a ajuns la ultimele consecvențe: realizarea libertății și unirii într'un singur stat național a tuturor Românilor.

Acela în care ideea libertății naționale a găsit o expresiune puternică la Românii din Transilvania în momentul istoric al mișcării de redeşeptare națională de la 1848 a fost *Simion Bărnuțiu* (citește *Bărnuț*).

1. S'a născut, ca fiu al cântărețului de la biserica din sat, în Bocșa-română din Sălaj, la 21 Iulie 1808. Școala primară a urmat-o la Șimplău, apoi cursul secundar la Careii-Mari și la Blaj. Aci a terminat teologia și filosofia, după care, la 1831, e numit profesor de istorie universală, apoi de filosofie la Blaj; între 1834—39 e notar al consistoriului, iar în 1839 e din nou profesor de filosofie la Academia teologică din Blaj, unde este cel dintâiu profesor care predă cursul în românește, nu în latinește.

2. Când guvernul vroia să înlocuească, și în gimnaziile românești, limba oficială latină prin limba ungurească, Bărnuțiu pune la cale protestul consistoriului din Blaj (1843). Având neînțelegeri cu episcopul, e înlăturat din învățământ. Se duce atunci la Sibiu, unde urmează dreptul la Academia săsească. În 1848, mișcarea revoluționară pornită din Franța cuprinzând și popoarele Austriei și Ungariei, și împăratul admitând cererile Ungurilor, între care era și unirea principatului Transilvaniei cu Ungaria, căpeteniile Românilor din Transilvania pregătesc marea adunare de la Blaj, în care să se hotărască atitudinea Românilor față cu această pretenție a Ungurilor.

3. Bărnuțiu, prieten de aproape cu Avram Iancu, e printre principalii organizatori ai adunării; redactează proclamațiile prin care Românii cereau un congres național, ștergerea iobăgiei și libertate națională. Guvernul Ardealului încuviințează congresul, pentru ziua de 3/15 Maiu. În ajun, Bărnuțiu rostește în catedrala din Blaj memorabila sa cuvântare pentru libertatea națională și în contra unirii Transilvaniei cu Ungaria, iar a doua zi, la 3/15 Maiu, măreața adunare de 40.000 de oameni (la care erau de față și fruntași ai tinerimei din Moldova și din Muntenia: Vasile Alecsandri, Alexandru Cuza, Costache Negri, Alecu Rusu, Ion Ionescu de la Brad ș. a.) aclamă declarația drepturilor Româ-

nilor, redactată în sensul ideilor din cuvântarea lui Bărnăuțiu.

4. După neizbânda mișcării naționale, Bărnăuțiu urmă la Viena studii juridice în 1851—52, apoi în 1853 în Italia la Pavia, unde luă doctoratul în drept. În Ianuarie 1855 fu chemat la Iași, ca profesor de filosofie la liceu, apoi în 1856 e numit profesor de filosofie la Facultatea de filosofie și profesor de drept natural la Facultatea de drept. În 1864, bolnav, pleacă spre satul natal și moare în drum în valea Almașului, la 16/28 Maiu.

5. Cât de puternică era încă la acea epocă influența ideilor latiniste, ne-o arată teoriile de drept public ale lui Bărnăuțiu, care într'o limbă latinizantă propovăduiau convingeri și presupuneau stări cu totul streine realității contemporane, dar puteau face adepți entusiaști (care i-au publicat cursurile).¹

Cuvântarea din 2/14 Maiu 1848.

*Frați Români, *)*

Cine să nu se închine înaintea înălțimii omenești, când se uită la această adunare măreață, care face să salte de bucurie inima fie-cărui Român bun, și insuflă respect și spaimă celor ce nu vor libertatea oamenilor și urăsc pe Români? Cine va mai putea zice că Românul nu dorește o stare mai fericită, că pe el nu-l mișcă nici viersul cel dulce de libertate, nici chiar

1. Cf. despre ideile acestea ale lui Bărnăuțiu, care alcătuiau un curios sistem politic și juridic, studiul lui Titu Maiorescu, „Contra Școalei Bărnăuțiu” (1867).

*) Cuvântarea a fost publicată, ca anexă, în volumul **Dereptulu publicu al Româniloru de Simeone Barnăuțiu**, Iași, 1867.

O bună ediție (de M. Dragomirescu și Em. Gârleanu, cuprinzând față 'n față textul autentic al lui Bărnăuțiu și textul modernizat) în „Biblioteca românească enciclopedică Socec nr. 68—71.

sentința de moarte, care i se prepară în adunările ungurești?

Ce judecați, fraților! Au dacă presimțesc rândunelele apropierea verii și a iernii și animalele furtuna cea grea, și dacă unii oameni își spun mai înainte chiar și ora morții: o ginte întreagă să nu presimță pericolul ce i se amenință, un popor întreg să stee nemișcat ca piatra, când îi bate ora fericirii și să tacă ca un surd și mut, când i se trage campana de moarte? — Aceasta ar fi un lucru în contra naturii și de tot cu neputință; inima Românilor a bătut totdeauna pentru libertate și iacă îi vedem și acum cu multă bucurie cum s'au deșteptat și cu ce uniune minunată s'au legat că nu vor mai suferi ca să-i calce în picioare alte națiuni; ei se adunară cu cugetul de a-și vindica drepturile, care le usurpă Ungurii, Secuții și Sașii de cente de ani, și ca să-și apere de perirea venitoare acel drept neînstreinavere, de care Gotul nu cuteză a se atinge, nici Hunul cel sălbatec, nici Turcul necredincios; iară acum acei Unguri liberali ne-o spun în față că vor să-l iee astăzi, în epoca frăției și a libertății!

Și cine să nu se miște acum, care popor să nu se aprindă de acest spirit dumnezeesc, ce anunță căderea șerbituții la toate popoarele, renașterea Europei prin libertate?... Dar mai e încă un lucru minunat, de care și morții încă vor sălta de bucurie în morminte, când se va înființa și pe pământul Ardealului: ăst lucru e ștergerea iobăgiei. Libertățile acestea mari se vor scrie toate în cartea Constituțiunii pentru mai mare tărie, și pe constituțiune vor jura și ostașii. Afară de aceste lucruri minunate, ministeriul a mai publicat încă un punct: *uniunea Ardealului cu Țara Ungurească*. Ce ferbere și ce turburare a cășunat în țară uniunea aceasta, nu e de lipsă de a mai spune, că o știu toți; asta însă să o însemnăm, că această uniune nu e nimic mai puțin de cât *contopirea*, care o doresc Un-

gurii, de mult; adică Ungurii vor, prin uniune, să șteargă deocamdată privilegiile Ardealului și, împreună cu privilegiile, să stingă pe toate popoarele neungurești, ca să facă din toate numai o națiune, care să se numească *națiunea cea mare și tare ungurească*. Ungurii leagă toate bunătățile vieții constituționale de uniunea cu Ungaria; ei zic că în uniune se coprind toate, și că fără ea nu e cu putință nici o libertate. Și acum uniunea asta e la uși; ce să facem?

Ca să-mi pot da părerea cum să iasă odată gîntea noastră din acest labirint, în care o au băgat Ungurii înainte cu vre-o nouă cente de ani și tot mai mult o încâlcesc, vă rog, fraților! dați-mi voie ca să spun mai înainte pe scurt reporturile Românilor cu Ungurii, de când sunt sub domnirea ungurească; pentru că eu consider pe două popoare ca pe doi oameni; precum doi oameni nu se pot ajuta unul pe altul, dacă nu-și cunosc lipsele, nici nu se pot feri unii de alții, dacă nu-și cunosc firea și caracterul, chiar așa vin de a se considera și două popoare. Dați-mi voie ca să aret ce legătură este între naționalitate și libertate, cultură, chemare și toată viața unui popor, ca de aci să cunoaștem ce să judecăm de Uniune și ce să judecăm de libertatea aceea ce ni-o promit Ungurii, preț pentru naționalitate. O! de v'ar face cuvântul meu, ca așa să simțiți cei 944 de ani ai umilirii Românilor, cum simte șerbul o zi de domnesc, în care a lucrat de dimineța până seara flămând, ars de sete și bătut! O! de v'ați înfiora de această leșinare lungă a națiunii noastre, ca și când ar fi căzut numai ieri, la râul Căpușului, Domnul nostru Gelou! Atunci eu sper că la lumina istoriei și a libertății va pieri și năluca uniunii, cum piere negura dinaintea soarelui, acea nălucă, ce ne amenință cu moartea națională, după o leșinare îndelungată. Iară sperința părinților noștri cea de o mie de ani ne va areta ce cere astăzi de la noi

onoarea națiunii Române și ne va învăța totdeodată ce să facem ca să punem fundament secur la fericirea ginteii noastre pe venitoriu!

„*Senatus et populus Romanus beneficii et injuriae memor esse solet. Coeterum Boccho, quoniam poenitet, delicti gratiam facit, foedus et amicitia dabuntur cum meruerit*” (Salust. Jugurtha, cap. CIV), adică: „*Senatul și poporul Roman țin minte facerea de bine și nedreptatea; lui Boccho, fiindcă îi pare rău, îi iartă fără-de-legea; fedul și amicitia i se vor da când le va merita*”. Cu aceste cuvinte răspund Romanii regelui Mauretaniei, când cerea acesta uniunea cu Romanii și amicitia lor. Cam asemenea, mi se pare, s’ar cădea cu puțință destinațiune, să răspundă și Senatul și poporul Daco-Roman, când îi chiamă Ungurii la uniune pe Români. Așa e, Senatul și poporul Daco-Roman încă țin minte facerea de bine și nedereptatea, chiar ce i-o ar fi făcut cineva înainte de o mie de ani...

Știți că Ungurii, mai ales de 12 ani încoace, și-au propus ca să topească într’una pe toate națiunile cele de sub coroana ungurească, și să facă din toate numai o națiune tare și mare și un remn tare și mare unguresc...

Ce se ține de întrebarea primă: ce este Uniunea pentru Unguri? aceasta o poate cunoaște fiecare, fără să fie politic; știm toți că Ungurii vreau să facă țeară ungurească din pământul Ardealului... Ungurii simt că proprietatea care și-au arogat până acum asupra pământului Românilor nu stă pe temei secur; pentru că din dreptul resbelului cuceritor nu se naște proprietate, ci numai posesiune, până se simte în putere națiunea subjugată ca să scuture jugul. Asta bine o știu Ungurii: ei știu că Maurii nece în 700 de ani nu și-au câștigat dreptul asupra Ispaniei... Deacă i-ar putea pleca pe Români la Uniune, atunci învoirea

Românilor le-ar da document nou cu care și-ar consolida posesiunea cel puțin încă pe oare-câte sute de ani, nu pentru totdeauna, fiindcă nece o generăciune n'are drept ca să pună jug pe grumazii generăciunii venitoare.

Când ar locui pământul Ardealului numai Unguri și Sași, și împreună cu aceștia, în loc de un milioane și jumătate de Români, ar locui pe atâți Japoni, au altă limbă: atunci eu n'aș avea să zic nemica în contra unirii Ardealului cu Țeara Ungurească; însă pământul acesta nu-l țin Japoni, nece Arabi; ci, afară de o mână de Sași și Unguri mestecați printre Români, Ardealul e proprietate adevărată a națiunii române, care o au câștigat cu bună dreptate înainte cu vreo mie șapte sute de ani, și de atunci până astăzi o ține, o apără și o cultivează cu multă sudoare și osteneală... Prin urmare, înțelesul cel adevărat al întrebării acesteia: *Să fie Uniune sau să nu fie?* este: *Să ne dăm pământul nostru Ungurilor, au să nu-l dăm? Să ne vindem țeara Ungurilor, sau să nu o vindem? Să fim și de aci înainte numai lipiturile altor națiuni, au să fim liberi?* Ce va răspunde Adunarea la aceste întrebări, ce va răspunde tot poporul Român, când ar fi de față?

Ce este Uniunea pentru Români? Deacă ne aducem aminte ce au folosit Românilor toate uniunile de până acum, politice și religioase, și vom considera că și uniunea cea de acum numai spre binele Ungurilor se urzește, putem prevedea ce va fi Uniunea pentru Români...

Naționalitatea e libertatea noastră cea din urmă și limanul salutei noastre viitoare. Numai libertatea aceasta n'a răpit-o până acum nece un barbar de la Români, după ce le-a luat toate. De 17 cente de ani se luptă

genul Român în depărtata Dacie cu toate turmele barbarilor și ancora aceasta a ținut naia Română în contra tuturor valurilor, de nu s'a scufundat în abisul peririi, cu barbarii dimpreună.

Și iată că uniunea cu Ungaria acum va să frângă și să smulgă această ancoră de mântuire, va să strice acest organ al vieții românești, va să răpească de la Români și libertatea cea mai de pe urmă. *Asta e Uniunea pentru Români!* Pentru Unguri e vieață, moarte pentru Români; pentru Unguri libertate nemărginită, pentru Români șerbitude eternă... Au doară să așteptăm până își vor uita și limba toți Români, ca atunci să vază și orbii și să zică: acum vedem și noi că, zău, uniunea asta a fost periculoasă pentru Români! Dar ce va folosi atunci strănepoților degenerați că vor cunoaște rătăcirea părinților lor celor fricoși și ticăloși, ce le va folosi, când acum îi va fi răpit cu sine torentele ungurismului, de nu se vor mai putea întoarce înapoi? În deșert se va mira posteritatea... cum de n'am văzut noi în secolul luminilor și al naționalității ce este naționalitatea, cum n'am prevăzut perirea ginte noastre, când Ungurii ne-o spuneau cu zeci de ani mai înainte că vor să-i stingă pe Români!

Așa posteritatea română se va mira de nesimțirea noastră și ne va blestema în morminte, căci am ascultat cu nepăsare sentința de moarte a ginte noastre, căci n'am recurs chiar și la cele mai din urmă mijloace pentru apărarea numelui Român, căci nu ne-am ridicat toți pentru unul și unul pentru toți, ca să depărtăm de la strănepoți această infamie nemeritată. Au nu era lucru mai strălucit și mai măreț înaintea oamenilor și a dumnezeilor, ca să ne oștim pentru nemurire, și mai bine să descindem toți în morminte la părinții noștri, încoronați cu glorie, decât să lăsăm o infamie sempiternă ereditate nefericiților noștri străne-

poți! Ce limbă poate să spună amarul, care-l suferă numai în trei zile omul condamnat la moarte, dar apoi amarul unei națiuni cine-l va spune, pe care o ar vinde fiii săi cei înțelepți? Ce condeiu poate să descrie durerile celui îngropat de viu?... durerea acestui nefericit e scurtă; iară durerea unei națiuni ce merge spre perire va trece împreună cu istoria din seclu în seclu și de la generăciune la generăciune, când nu se va mai auzi nece o vorbă română între Olt, Mureș și Tisa, când sunetele cele dulci ale limbii noastre se vor fi schimbat de mult în sunete barbarice amortite, când nu se vor gloria strănepoții celor de astăzi, cum că sunt viță de sub cerul cel blând al Italiei, când le va fi rușine de memoria Scevolilor, Bruților, Scipionilor...; atunci sapa și aratrul barbarului va scoate din mormânt câte o piatră romană, ca să mărturisească cum că pietrele au mai multă simțire de venerăciune către memoria națiunii celei dintâi, care a figurat odată în lume, decât milioane de legiu-nari, pe carii ne-au așezat aici Traian ca să custodim nemoartă gloria numelui de Roman; și noi, în loc să o mărim, o am micșorat, o am întunecat, o am vândut, și împreună cu națiunea o am îngropat în anul 1848!

Deci să considerăm bine, deacă nu voim a lăsa atâta jele după noi, să considerăm cum au petrecut părinții și străbunii noștri sub domnirea ungurească; cum n'au vrut Ungurii a respecta drepturile Românilor neceodată; cum s'au adoperat din contra totdeauna a-i turbura între sine cu tot genul de uniuni înșelătoare, cu tot genul de promisiuni mincinoase; și în urmă, cum că libertățile uniunii ungurești pentru Români nu sunt libertăți adevărate, ci numai amăgiri, cu cari îndulcesc veninul uniunii, ca să-l facă plăcut la băut: atunci urmează de sine *ce să facă Românii în aceste împregiurări*. Mie mi se vede a fi de lipsă ca:

I. Ce se ține de întrebarea Uniunii: Adunarea să răspundă sărbătorește, după data marilor noștri străbuni, cum că: „*Senatus et populus Daco-Romanus beneficium et injuriae memor esse solet. Coeterum Ungaris, quoniam non poenitet, delicti gratiam non facit, foedus et amicitia dabuntur cum meruerint*”, adică: „*Senatul și Poporul Daco-Român ține minte facerea de bine și nedereptatea. Pe Unguri, fiindcă nu le pare rău de relele ce i-au făcut, ci încă vreau a-i face un rău și mai mare, nu-i iartă; uniune și amicitie va lega cu ei, când o vor merita*”. Așa! numai când o vor merita, atunci să lege uniune și amicitie Români cu Ungurii, adică când vor recunoaște libertatea națiunii noastre, cum pretind ei de la Români și de la alte națiuni ca să le recunoască libertatea lor...

II. Fiindcă națiunea, adunându-se din toate părțile la această sărbătoare a libertății, arată că nu mai va a fi supusă altor națiuni: mi se vede a fi de lipsă ca conștiința și voia aceasta a națiunii Adunarea să o îmbrace în vestmântul cel mai sărbătoreț, adică: *să proclame libertatea și independența națiunii Române.....*

III. Fiindcă națiunea, ajungând la conștiința libertății, de aci înainte nu se mai poate purta ca șerbitoare altor națiuni, ci vrea a se ținea și a se purta ca o națiune liberă: mi se vede a fi de lipsă ca obligăciunea aceasta și cu jurământ încă să o întărească, adică: Adunarea să depună jurământul în numele a toată națiunea, cum că neceodată nu se va lepăda de naționalitatea-și, ci o va apăra în etern cu puteri unite în contra tuturor dușmanilor și pericolelor, și cu puteri unite va lucra pentru viața, onoarea, cultura și fericirea ei în toți timpii venitori...

Care fiind așa, fraților, dați să mai aruncăm încă odată o căutătură preste zilele națiunii noastre, de când

jelește sub domnirea ungurească; dați să reculegem cu mintea încă odată, de și este lucru trist și dureros, cum i-au asuprit și cum i-au batjocorit Ungurii pe Români cu legile, care sunt destinate de la natură spre apărarea oamenilor; cum s'au unit cu toate gințile asupra lor; cum i-au privilegiat asupra națiunii noastre și pe Sași și pe Sârbi și pe toți, ca să-și poată vărsa veninul asupra Românilor și acolo unde nu le ajung dinții cei răutăcioși; cum i-au oprit de la școale, ca să rămână orbi; de la deregătorii, ca să n'aibă apărători; pe care nu i-au putut strica cu uniuni politice, i-au încâlcit cu uniuni religioase; și acum, când se anunță libertatea la toată lumea, ei ne anunță stingere de tot.

Așa, fraților! închipuiți-vă încă o dată cum că aceeaș mie de ani a tiraniei ungurești e numai o zi în viața cea dureroasă a națiunii noastre; închipuiți-vă că dimineța ne-au băgat în jug, toată ziua ne-au mînat, și acum, când veni seara ca să repauzăm, numai pentru aceea ne iau jugul de pe cerbice, ca să ne omoare. — Care națiune de pe pământ nu s'ar ridica de la mic până la mare, când își vede numărute zilele vieții? Libertatea veri-cărui popor e bunul lui cel mai înalt și naționalitatea e libertatea lui cea din urmă: ce preț mai are viața lui, după ce și-a pierdut tot care-l face demn să mai fie pe pământ?

În mâna acestei adunări e pusă viața și moartea, soarta prezentă și viitorul, nu al unui om, ci al unei națiuni întregi: ce va răspunde Adunarea înaintea națiunii, a lumii și a posterității, când ar subscrie sentința de moarte asupra națiunii sale? — Deci fraților: nu vă uitați la pretensiunile Ungurilor cele nedrepte, nici la acei puțin înșelați și înșelători dintre noi, cari, în speranța lefilor ce așteaptă în împărăția ungurească, țin cu Ungurii și zic că apără onoarea și salutea națiunii noastre...; feriți-vă de ei, căci nu sunt

Români! Căutați la această mulțime de Români, care strigă în numele a toată națiunea: să nu ne ducem la masa libertății ungurești, căci bucatele ei toate sunt înveninate; să nu ne vindem țeara și limba, căci, pierzându-se o dată, nu se mai poate câștiga; uniți-vă cu poporul toți, preoți, noveri, cetățeni, ostași, învățați, și vă consultați cu un cuget asupra mijloacelor reînvierii naționale, pentru-că toți sunteți fii ai aceleiași mame și cauza este comună; țineți cu poporul toți, ca să nu rătăciți, pentru că poporul nu se abate de la natură, nece nu-l trag străinii așa de ușor în partea lor, cum îi trag pe unii din celelalte clase, cari urlă împreună cu lupii și sfășie pe popor dimpreună cu aceeaștia; nu vă abateți de la cauza naționale de frica luptei: cugetați că alte popoare s'au luptat cente de ani pentru libertate. Inșă când vi se va părea lupta cu neputință, când se vor ridica greutatea asupra voastră ca valurile mării turbate asupra unei năi, când va deslega princepele întunerecului pe toți necurații și-i va trâmite ca să rumpă legăturile frăției voastre și să vă abată de la cauza și amoarea gintei noastre la idoli străini: aduceți-vă aminte atunci, cu câtă însuflețire și bărbăție s'au luptat străbunii noștri din Dacia pentru existența și onoarea națiunii noastre, precum ne-au lăsat scris Bonfiniu cu aceste cuvinte: „...,Coloniile și Legiunile Romane, copleșite de barbari, țin încă limba Romană și, ca să nu o piardă cu totul, atât de tare se luptă, în cât se pare că nu s'au bătut atât pentru ținerea vieții, cât pentru incolumitatea limbei. Căci, computând bine deseale inundăciuni ale Sarmaților și ale Goților, apoi erupțiunile Hunilor, Vandalilor și ale Gepizilor, incursiunile Germanilor și ale Longobarzilor, cine nu se va mira foarte că încă s'au ținut urmele limbei Romane între Daci și Geți?” Așa, fraților! aduceți-vă aminte atunci că vor striga din mormânt străbunii noștri: Fiilor! Noi încă am fost

nu unumai o dată în împregiurări grele, cum sunteți voi astăzi; noi încă am fost înconjurați de neamici în pământul nostru, cum sunteți voi astăzi, și de multe ori am suferit doură și mai mari rele de cât voi; fost-am cu Goții, dar nu ne-am făcut Goți; fost-am cu Hunii, dar nu ne-am hunit; fost-am cu Avarii și nu ne-am avarit; fost-am cu Bulgarii și nu ne-am bulgărit; cu Rușii și nu ne-am rusit; cu Ungurii și nu ne-am uncurit; cu Sașii și nu ne-am nemțit. Așa este, fiilor: nu ne-am uncurit, nu ne-am rusit, nu ne-am nemțit; ci ne-am luptat ca Români, pentru pământul și numele nostru, ca să vi-l lăsăm vouă d'împreună cu limba noastră cea dulce ca cerul sub care s'a născut; nu vă nemțiți, nu vă rusiți, nu vă uncuriți nece voi; rămâneți credincioși numelui și limbei voastre; apărați-vă ca frații, cu puteri unite în pace și în rezel; vedeți cum ne-am luptat noi pentru limba și romanitatea noastră: luptați-vă și voi, și le apărați ca lumina ochilor voștri, până ce se va restaura Capitoliul și va trimete la voi Senatul și poporul Roman pe Traian cu Legiunile peste Dunăre, ca să vă încoroneze cu laurul nemuririi pentru constanța și bărbația voastră! *Dixi et salvavi animan meam.*

Lămuriri:

Limba lui Bărnuț avea, în ce privește vocabularul și ortografia, particularitățile curioase ale limbei literare de atunci a intelectualilor ardeleni, în frunte cu Pumnul și Cipariu.

Inchipuindu-și că putem supune și neologismele ce împrumutăm astăzi din latinește la transformările fonetice ce au suferit, pe nesimțite, cuvintele vechi ale limbei noastre, în evoluțiunea lor milenară, ei dedeau neologismelor, prin analogie, forme ce acestea ar fi avut, dacă ar fi făcut și ele parte din vechiul fond latin al limbei noastre. De exemplu, fiindcă cuvintele latine *octo*, *pectus*, *servus*, *ogilis*, *titio*, *-onem* ș. a. m. d., au devenit cuvintele limbei noastre *opt*, *piept*, *șerb*, *ager*, *făciune* etc. ei credeau că trebuie să zicem nu *respect*, *servitute*, *nobil*, *najiune*, *generațiune*, *sigur*, *neînstreinabil*, *regn*, etc., ci *respept*, *șerbitute*, *noaver*, *năciune*, *generăciune*, *secur*, *neînstreinavere*, *remn*, etc.

Ideea aceasta a lor era o rătăcire, cu totul în contra spiritului limbei și a bunului-simț. (Cf. spusele lui Eliad, încă de la 1828, în prefața gramaticii sale). Formele cuvintelor vechi ale limbei s'au născut nu dintr'o dată, prin reflecțiunea cuiva, ci cu timpul, de la sine. De aceea, aceste forme artificiale ale latinșiștilor, făcute arbitrar iar nu născute de la sine în evoluția milenară a limbii, erau născute moarte; tot astfel și latinismele (*cent* = sută, *a vindeca* = a revendica, a cere îndărăt un lucru al său aflat în stăpânirea altuia), ori italienismele (*campana* = clopot), ori formele latinizante (*venitoriu* = viitor).

Observări. Cuvântarea lui Simion Barnuțiu are o însemnătate istorică.

În primăvara anului 1848, mișcarea populară pentru libertate pornită din Franța se propagase până în Ungaria. Ungurii cereau, între altele, unirea principatului Transilvaniei cu Ungaria (Transilvania și Ungaria erau atunci țări deosebite ale imperiului austriac). În Transilvania, cu organizarea ei politică încă medievală, erau considerați ca națiuni cu drepturi politice numai Ungurii, Secuții și Sașii. Românii erau șerbi (iobagi). Acum, Ungurii făgăduiau Românilor, prin proclamații, că, dacă vor primi unirea, vor avea aceleași libertăți democratice, ca și cele pentru care luptau ei.

Unii dintre Români credeau în sinceritatea acestor făgăduințe; alții, uitându-se la fapte, nu la vorbe, erau încredințați că sânt numai amăgiri. Se simțea nevoia unei îndrumări limpezi din partea unei personalități cu prestigiu care să lumineze mințile și să impună o singură hotărîre, cerută de interesele națiunii române.

Intr'un articol din *Gazeta Transilvaniei*, Gheorghe Bariț arăta această necesitate, spunând că Românii au nevoie de un om care să-i ia de mână și să le zică: „Veniți încoace, aci să stați, de aci să porniți, cutare să voiți, acestea să pretindeți înainte de toate!”

Ca în atâtea mari momente din viața națiunilor, s'au ivit și acum între Români mințile capabile să dea aspirațiilor naționale acea întrupare care luminează des-

tinele și ridică o națiune la hotărîri și la acțiuni eroice.

Cuvântarea lui Bărnăuțiu are însușirile marilor cuvântări clasice. Ca și acestea, e destul de lungă și alcătuită cu o deosebită artă a compunerii. Prin tonul ei, prin lunga documentare istorică, prin citatele latinești și în genere prin limba întrebuintată, ea se adresa nu masei poporului, ci căpeteniilor cultivate ale Românilor ardeleni. Este evident că pentru imensa majoritate a celor 40.000 adunați la Blaj cuvântarea era prea lungă și, în parte, greu de înțeles.*

* E interesant de știut că tinerii revoluționari din Principate care veniseră să fie de față la marea Adunare a fraților din Transilvania au fost izbiți de puținul efect asupra poporului al cuvântărilor acelor intelectuali care i se adresau în limba literară artificială de atunci a cărturarilor ardeleni.

Iată ce impresie a avut despre aceasta viciul Alexandru Rusu (notată în ale sale **Cugetări**, publicate în 1855 în **România literară**):

„Intr'un ținut a Ardealului se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un câmp întins, unde patruzeci [de] mii de Români sta[u] să asculte, sub aripele unui steag în trei colori, cuvântul **inteligenței ardeleni**. Moldoveni și Munteni, pribegi a tulburărilor din **Tări**, privea[u] cu bătaie de inimă adunarea, oștită grămadă câte grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii...

„In ziua cea frumoasă, un lucru însă lipsea pe câmpul Blajului: limba! **Inteligenții**, frați și fiți a miilor de Români adunați, de pe tribunele **câmpului libertății** nu vorbea[u] românește, și vântul învietoare al acelei zile mărețe purta pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte stropșite și smulse din latinește, pe care bieții Români nu le înțelegeau nicidecum, de și le primea[u] ca semne de mântuire, zicând: „O fi, dar..., așa o fi!”

Intr'o sută sau două de inteligenți ce se afla[u] atunci la Blaj, numai pe doi bărbați i-am auzit grăind românește cu Românii, și aceștii, când îi asculta vorbind, striga[u]: „Așa! Așa e!”, iar nu: „O fi!... așa o fi!” — Unul din acei doi zicea: „Ungurii vreau Unio!... Știi ce vr[e]a să zică Unio? Vr[e]a să zică că pân'acum ei ne-au încălecat pe păr și acum vreau să ne puie și șaoa în spinare!” Al doile striga: „Uitați-vă pe câmp, Românilor! sântem mulți ca cucuruzul brazilor, sântem mulți și tari, că Dumnezeu e cu noi!” — Dintre acești doi Români care grăia[u] românește, Ungurii l-au spânzurat pe unul, iar pe celalalt Românii l-au numit cu fală: **Impăratul Munților!**

Totuși și aceștia trebuie să-i fi simțit măreția și să fi fost încălziiți de pasagiile elocvente scrise în simpla și frumoasa limbă a tuturor.

Având ca temă să convingă pe Români că Unirea Transilvaniei cu Ungaria e o primejdie națională, Bărnuțiu începe prin a arăta, documentat, care a fost în trecut purtarea Ungurilor către Români: i-a redus la șerbie, considerându-i numai ca tolerați în pământul lor străbun. Acum, sub masca libertății și a egalității de drepturi pentru toate naționalitățile conlocuitoare, ei urmăresc maghiarizarea. Inșă libertatea nu poate fi decât națională. Și ea va veni și pentru Români, fiindcă i-a venit timpul, fiindcă „o putere cumplită și nevăzută lucră în contra despotismului pretutindene”. Fără de libertate, nu e cu putință cultura, și „cultura fiecărui popor astăzi e măsura fericirii și a securității lui”.

De aceea, dacă Românii vor cultură, să se unească; dar nu cu națiuni streine, ci între sine, „ca să se apuce de cultură națională cu puteri unite”. Și cu un glas profetic, în care găsim aproape cuvintele din *Doina* lui Eminescu, el adaogă: „Românii să se unească între sine spre acest scop de la Nistru până la Em [Hemus] și de la Em până la Tisa”. Cultura nu poate fi decât națională. „Fără de naționalitate nu e libertate nici lumină nicăierea, ci pretutinde numai catene, întuneric și amortire. Ce este apa pentru pești, aerul pentru sburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, — aceea e naționalitatea pentru vericare popor: într'insa ne-am născut, ea este mama noastră; de sântem bărbați, ea ne-a crescut; de sântem liberi, într'insa ne mișcăm; de sântem vii, într'insa viiem; de sântem supărați, ne alină durerea cu cântecele naționale; prin ea vorbim astăzi cu părinții noștri care au trăit înainte de mii de ani; prin ea ne vor cu-

noaște strănepoții și posteritatea peste mii de ani...; pe care nu-l trage inima a lucra nici pentru a națiunii sale glorie și fericire, acela nu e decât un egoist perdut pentru umanitate, de care e păcat că l-a decorat natura cu forma de om; naționalitatea e libertatea noastră cea din urmă și limanul salutei noastre viitoare..."

Prin largă desfășurare a temei, prin adâncimea și energia argumentării, prin avântul și frumusețea cuvântării, această cuvântare a lui Barnuțiu, pe lângă marea însemnătate istorică ce a avut-o, rămâne ca o podoabă a literaturii române, prin unele pasagii ale ei, și chiar în genere — dacă, în privința limbii, înlocuim creațiunile artificiale ale vremii cu formele vii corespunzătoare.

Cuvântarea vădește, ca și la ceilalți mari scriitori ardeleni, o adâncă cultură clasică, o deplină stăpânire a subiectului, și aduce, în lupta acelor generații pentru apărarea drepturilor și a demnității națiunii române, o notă nouă, față de operele anterioare ale istoricilor și ale filologilor: *chiamarea directă la luptă* ca printr'o trâmbiță de alarmă și privirea chestiunii naționale din punct de vedere *politic și juridic*.

Ca și în *Răsunetul* lui Andrei Mureșanu, vibrează în ea pasiunea și hotărîrea bărbătească a marilor momente istorice din viața națiunilor.

Lucrare. Rezumați argumentarea din acest fragment al cuvântării lui Barnuțiu.

Andrei Mureșanu

Mișcarea de re-deșteptare a conștiinței naționale, de afirmare a drepturilor poporului român la cultură și la viață independentă pe propriul său pământ, la unirea tuturor fiilor lui într'un singur stat național — găsește în mijlocul entuziasmului revoluționar al anului 1848 o expresie lirică fericită la Românii din Transilvania, în *Răsunetul* lui *Andrei Mureșanu*.

Andrei Mureșanu

Andrei Mureșanu s'a născut în orașul Bistrița, în anul 1816; a învățat carte acolo și la Blaj, formându-se aci sub influența marilor dascăli Cipariu și Bărnuțiu. În anii 1838—1850 a fost învățător, după aceea profesor la gimnaziul românesc din Brașov, în care timp a publicat poezii și articole de ziar în *Gazeta Transilvaniei* (atunci „Gazeta de Transilvania”, înființată acolo de G. Bariț, la 1838) și în suplimentul ei literar, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. (În numărul din

Iunie 1848 al acesteia s'a publicat *Răsunetul*, alături de „proclamația” de la Izlaz din Țară).

Dela 1850—1861 a fost translator pentru limba românească la *Buletinul oficial al Ardealului*; guvernul l-a pus în disponibilitate, din cauza activității sale naționaliste. A murit în anul 1863, la Brașov, unde e înmormântat în cimitirul bisericii Sfintei-Adormiri.

Răsunetul.

Deșteaptă-te, Române, din somnul cel de moarte,
In care te-adânciră barbarii de tirani;
Acum ori niciodată croește-ți altă soartă,
La care să se'nchine și cruzii tăi dușmani.

Acum ori niciodată să arătăm în lume
Că'n aste mâini mai curge un sânge de Roman,
Și că'n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume,
Triumfător în lupte, un nume de Traian.

Inalță-ți lata frunte și caută'n jur de tine
Cum stau ca brazii 'n munte voinici sute de mii.
Un semn ei mai așteaptă și sar ca lupii 'n stână,
Bătrâni, bărbați și tineri, din munți și din câmpii.

Priviți mărețe umbre, Mihaiu, Ștefan, Corvine,
Româna națiune, ai voștri strănepoți:
Cu brațele armate, cu focul vostru 'n vine,
Vieața'n libertate ori moarte strigă toți.

Pe voi vă nimiciră a pismei răutate
Și oarba neunire la Milcov și Carpați,
Iar noi, pătrunși la suflet de sfânta libertate,
Jurăm că vom da mâna să fim pururea frați.

O mamă văduvită de la Mihaiu cel Mare
 Pretinde de la fii-și azi mână de-ajutor
 Și blestemă cu lacrimi în ochi pe orișicare
 În astfel de pericol s'ar face vânzător.

De fulgere să piară, de trăznet și pucioasă,
 Oricare s'ar retrage din gloriosul loc,
 Când patria sau mama, cu inima duioasă,
 Va cere ca să trecem prin sabie și foc!

N'ajunse iataganul barbarei Semilune,
 A cărei plăgi fatale și azi le mai simțim:
 Acum se 'ndeasă Cnuta în vetrele străbune, —
 Dar martur ne e Domnul, că vii nu o primim!

N'ajunse despotismul, cu 'ntreaga lui orbie,
 Al cărui jug de secol ca vitele-l purtăm:
 Acum se 'ncearcă cruzii, în oarba lor trufie,
 Să ne răpească limba, — dar morți numai o dăm!

Români din patru unghiuri! Acum ori niciodată
 Uniți-vă în cuget, uniți-vă 'n simțiri!
 Strigați în lumea largă că Dunărea-i furată
 Prin intrigă și silă, viclene uneltiri!

Preoți, cu crucea'n frunte! — căci oastea e creștină,
 Deviza-i libertate și scopul ei prea sfânt.
 Murim mai bine 'n luptă, cu glorie deplină,
 Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost' pământ!

Observări. „Răsunetul” are într'adevăr mișcarea și
 avântul unei chemări la luptă a întregii națiuni; vi-
 brează în el năvalnic toate sentimentele răscolitoare
 care de peste o jumătate de veac deșteptaseră conștiința
 națională și înălțaseră sufletele generației dela 1848:
 mândria originii romane; amintirea marilor figuri is-

torice ale neamului, spre îmbărbătare la luptă pe viață și pe moarte pentru limba, libertatea și unirea națională; mânia în potriiva celor lași sau trădători; hotărîrea supremă de a muri în luptă mai bine decât a trăi mai departe supuși altora, în pământul nostru străbun.

În versurile acestea de foc e un ecou (adesea cu aceleași cuvinte) din înflăcărata cuvântare a lui Bărnuț.

Intr'un moment de fericită inspirație, Andrei Mureșanu a prins în versuri nepieritoare (ca niciodată în tot restul poeziilor sale) toată pasiunea nobilă și profundă a acelor zile istorice, creând pentru neamul nostru, ca într'o chemare de trâmbiță de războiu, cântecul solemn care a devenit imnul național, ce trebuie să fie memorat și cântat de toate generațiile de Români.

Anton Pann fiind atunci refugiat în Ardeal, i-a dat melodia ce o compusese pentru o poezie a lui Grigorie Alexandrescu (poate „Anul 1840”, care are același ritm și aceeași măsură de vers).

Andrei Mureșanu e dintre acei poeți care, ca Rouget de Lisle, autorul „Marseillezei” sau ca Max Schneckenger, autorul cântecului „Die Wacht am Rhein”, intră în istoria literaturii neamului lor cu o singură poezie, din câte au scris, aceea care, fășnită în înfrigurarea unor clipe de mare avânt al națiunii și trecând prin cântec în sufletul mulțimilor, întrupează și exaltă sentimentele de bărbăție, de mândrie, de apărare și de solidaritate etnică ale unei națiuni.

Timoteiu Cipariu.

Mișcarea de re-deșteptare a conștiinței naționale și de afirmare a drepturilor noastre la o viață și o cultură proprie, începută cu atât avânt și cu o deosebită pregătire științifică la Românii din Transilvania spre sfârșitul secolului al 18-lea și la începutul secolului al 19-lea, — nu se putea să înceteze odată cu promovării ei.

În afară de transplantarea ei, cu așa de mari urmări, în Principate, ea a fost continuată și lărgită, în Transilvania, în amândouă direcțiile ei importante: în laturea politică și culturală, ajungând la ridicarea națiunii întregi în mișcarea națională de la 1848 și apoi la organizarea mijloacelor de cultură autonomă (prin biserică și prin „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român”, întemeiată în 1861); în laturea științifică, întreprinzând cercetarea formelor mai vechi ale limbei și stabilirea unei ortografii.

Personalitățile reprezentative pentru această dezvoltare sânt: *Simion Barnuțiu* pentru laturea politică și *Timoteiu Cipariu* pentru laturea științifică.

1. Timotei Cipariu (citește: *Țipar*) s'a născut la 1805, ca fiu de țăran, în satul Pănade din comitatul Târnavei-mici. A învățat în școalele Blajului, unde a absolvit cursul de filosofie în 1823 și cel de teologie în 1826. A fost numit îndată profesor la Gimnaziu, apoi la Seminar. Fiind preot-călugăr, a fost ales în 1842 canonic al Capitulului metropolitan. A luat parte ac-

tivă la memorabila adunare de pe Câmpul libertății la 1848. În 1854 a fost numit director al Gimnaziului. În 1868 a fost propus pentru scaunul de mitropolit, dar n'a fost agreat de guvernul ungar, din cauza activității și a sentimentelor sale naționale, afirmate totdeauna cu demnitate și curaj. În 1867 a fost ales Președinte al „Asociației Transilvane”, la a cărei întemeiere luase parte însemnată, și tot atunci și Președinte al Societății academice române (Academia română), înființate cu un an înainte. Din însărcinarea acesteia, a lucrat *Gramatica limbii române* (Partea I, Analitică, 1869; Partea II, Sintetică, 1877). — S'a stins din viață la 3 Septembrie st. n. 1887, în etate de 82 de ani.

2. Bărbat de o întinsă erudiție, cunoscând limbile clasice și mai multe limbi moderne și orientale, de un caracter idealist și o muncă fără preget, și-a consacrat întreaga sa viață unei activități neobosite dedicată națiunii sale. Pe lângă numeroase scrieri bisericesti și teologice și un șir de manuale școlare, Cipariu s'a consacrat cu pasiune în deosebi studiului limbii naționale. În afară de articole publicate în *Foaia pentru minte* a lui Bariț și în revistele sale periodice *Organul luminării* (1847—48) și *Arhivul pentru filologie și istorie* (1867—1873), Cipariu a scris câteva lucrări fundamentale care au făcut să fie considerat ca părintele filologiei române: *Elemente de limba română de pe dialecte și monumente vechi* (1854), *De latinitate linguae valachicae* (1855), *Crestomatie sau Analecte literare* (1858), *Principie de limbă și de scriptură* (1866) și *Gramatica limbii române*, amintită mai sus.

C u v â n t a r e

ținută în 1861 la înființarea *Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român* (cu numele prescurtat: „Astra“).

...Când ne uităm înapoi la istoria poporului nostru și mai ales a națiunii noastre din astă patrie dulce, care e întâiul leagăn al viței romane pre aceste locuri nordice orientale, mai că nu aflăm în seria atâtor mari de secolii, de la începutul celui al doilea al erei creștine, până acum preste mijlocul celui al XIX, decât numai zile de lacrimi, de dureri și de suferințe de toată forma; iar zilele de bucurie pentru poporul român, și pentru națiunea noastră transilvanică în specie, au fost mai puține și mai rare decât peana de corb alb. Cultura romană ce o au adus cu sine în Dacia din alte părți ale lumii mai fericite și mai desfătate și o au străplantat în acest pământ rece și înghețat, cultura de care mărturisesc toate ruinele și toate înghiurile patriei noastre și acele 40 de cetăți ce le număra Ptolemeu, în geografia sa, cu numele, abia cu 50 de ani după strămutarea noastră în acest Babilon, — toată mai toată, căzu pradă gintelor barbare... Din această ruină totală a națiunii, numai Dumnezeu știe cum am scăpat, numai ca prin minune și numai cu pielea și cu vieața, căci acele incursiuni și prădăciuni nu numai că ne-au răpit averea și cultura ce o am avut, ne-au răpit mii de mii de suflete de ale fraților sau părinților noștri. Și dacă ar fi fost moartea lor numai corporală, mai puțină le-ar fi fost și amărăciunea; însă decât moartea naturală mai este moarte și mai cumplită pentru om: sclavia, despărțirea de ai săi și, mai pre sus de toate, simțul unei ruine naționale. Căci nici o durere poate să se asemene cu acea durere, cându-și vede omul nu numai pieirea sa, ci vede deodată și pieirea unei patrii, a unei națiuni întregi, mai fără nici

o sperare de ridicare din acea pieire. Inșă din toate aceste ruine, providența ne-a conservat încă în aceste dureri cumplite un tezaur neprețuit, pe care nu ni l-au putut răpi nici sabia învingătorului, nici cruzimea tiranului ce domnea pre corpurile noastre, nici puterea fizică, nici politica infernală, — un tezaur născut cu noi la țâțele mamei noastre, dulce ca sărutările măicuțelor când ne aplecau la sânul lor, tezaur mai scump decât vieța, tezaur care, de l-am fi pierdut, de l-am pierde, de vom suferi vreodată ca cineva, cu puterea, au cu momèle, să ni-l răpească din mâinile noastre, — atunci mai bine, mai bine să ne înghită pământul de vii... cel puțin să ne adunăm la părinții noștri, cu acea mângâiere că nu am trădat cea mai scumpă ereditate, fără de care nu am fi demni de a ne mai numi fii ai lor: limba românească. Ci sperăm în providența divină, sperăm în vârtutea neînfrântă a națiunii..., sperăm în marii bărbați și însuflețiți fii ai națiunii, cari, mai ales în aceste timpuri critice, în care se tratează chestiunea de a fi sau a nu fi, cu toată bărbăția demnă de un Roman vechiu, cu toată rezoluțiunea nefățărită, și cu peana și cu cuvântul și cu fapta au sprijinit și sprijinesc cauza culturii, în biserică, în școală, în politică...

Observări. Simțim în această cuvântare un suflet de luptător și de om de cultură, care, în fața politiceii brutale de desnaționalizare la care erau supuși Românii din Transilvania și Ungaria, scoate în lumină, cu bărbăție, iubirea limbei părintești, ca mijlocul cel mai sigur de rezistență națională. Cuvântarea are avânt și distincție.

〈Fragment din «PRINCIPII DE LIMBĂ ȘI DE SCRIPTURĂ».

Limba românească, ca dialect italic, pe la începutul arătării ei în Dacia era cu mult mai curată în forme și mai avută în cuvinte romane de cum este astăzi; prin contactul și amestecul cu popoare de alt sânge și de altă limbă: Slavi, Greci, Unguri, Turci, și prin despotismul slavonismului în Curți și în biserică prin seculi nenumărați, a pierdut mult dintru amândouă (forme și cuvinte) nu numai, ci a și împrumutat multe de la aceleași popoare, atât forme cât și cuvinte. Mărturie afară de toată îndoiala ne sunt cărțile bătrâne de la anul 1570 până către anul 1700, în carile cu bucurie află cineva un număr mare de forme, cuvinte și însemnări, de primitive, derivate și compuse, de origine curat românească, care astăzi în gura poporului și în scrierile autorilor români nu se mai aud, nu se mai află, și de care ni se întristă inima văzându-le zăcând uitate ca și aurul în lut, nestimate.

Să luăm de exemplu mai întâi numai cele uitate din familia *miser*, din care acum nu mai auzim decât: *mișel*: latin. *mesellus* (ticălos, sărac), *mișelătate*, *mișelie*; iar cei mai vechi ziceau și:

meser, latin. *miser* (sărac);

meserere, latin. *miserere* (milă), Biblia din Orăștie din anul 1581, Gen(eza) XIX, 19: Și ai făcut mare *meserearea* ta...;

meseresc, latin. *meseresco* (sărăcesc eu);

meserez, latin. *miserare* (sărăcesc pe altul). Psaltirea din Iași din anul 1680, fol. 196, a: Domnul *meserează* și bogățește;

meserătate, latin. *miseritas* (sărăcie) și *misericordia* (milă);

meserire (milă) încă și în Catehismul de Alba-Iulia din anul 1702, fol. 30 b. etc.

Și dacă în timp numai de 160 de ani, de la anul 1700 până acum, atâta pierdurăm, cât va fi fost pierderea din acei 1300 de ani de la 270 după Christos până la anul 1570, din cari nu avem nici o urmă cum au grăit străbunii noștri românește? Câte se pierdură la noi numai de la despreunarea celor de dincolo și de dincoace de Dunăre până acum, ne arată dialectul macedonic românesc.

Aceasta așa fiind, care Român ar fi așa de îngust ia inimă, cât să zică că ce a fost oarecând parte curată a limbii românești, mai mult nu poate fi; că nu e iertat a readuce din mormânt la vieață cele uitate încă nu de doi seculi, nici a forma derivate și compuse din primitive...; care să nu se convingă că slavonismii și altele asemenea sunt numai stricăciuni a limbii, din carele limba nu poate să se îndrepte decât numai cu lepădarea lor? Și apoi în locul lepădatelor, lepădândelor, de unde să ne împrumutăm, decât de unde ni se trage întreagă vieața limbii: din dialectele italiice, între carile cea dintâi și cea mai veche e latina.

Lămuriri:

a pierdut mult dintru amândouă nu numai, ci...: nu numai a pierdut..., ci...

mai mult nu poate fi: nu mai poate fi.

nu e iertat: nu e îngăduit, nu e permis.

Lucrare. Apreciați punctul de vedere al lui Cipariu în legătură cu vieața limbii.

Observări. Precum am văzut și din cuvântarea precedentă, conducătorilor mișcării culturale la Români din Transilvania și Ungaria li se impunea ca o misiune națională, înainte de toate, apărarea ființei neamului în potrive apăsării politice la care era supus și în potrive desprețului sau a neadevărului cu care era tratat în scrierile streinilor.

De aceea, și în cercetările lor ca oameni de știință, ei sânt tot luptători pentru neamul lor. Cercetarea istoriei și a limbei naționale este pentru ei un mijloc de a întări conștiința națională prin mândria originii romane și prin latinitatea cât mai curată a limbei. Astfel, ei cred că pot aduce limba cât mai aproape de nobilul izvor din care a purces. Sentimentul le rătăcea rațiunea.

În acest scop, în ce privește înfățișarea în scris a limbei, Cipariu continuă linia predecesorilor săi: introduce alfabetul latin în locul celui chirilic și o ortografie etimologică în locul celei fonetice (scriind d. e. ghiacia, asia ș. a. = ghiată, așa ș. a. m. d.), încât semnele scrise nu mai redau exact sunetele reale ale cuvintelor.

Dintr'o intenție înaltă, se dedea astfel o imagine falsă a limbei și o formă complicată, greoaie care a ținut mult timp pe loc dezvoltarea literară la Românii din Transilvania și Ungaria. (Cf. studiul lui Titu Maiorescu „Limba română în jurnalele din Austria”).

În ce privește vocabularul, Cipariu crede de asemenea că limba trebuie „curățată” de elementele nelatine, înlocuindu-le fie cu neologisme, fie cu derivate și compuse din fondul latin al limbei noastre.

În această direcție, Cipariu aduce însă ceva nou și fecund: cercetează limba vechilor cărți, scoate în lumină cuvinte latine pierdute astăzi, și pune temeiul studiilor de gramatică istorică a limbei noastre. Părerea lui însă, că putem învia cuvinte moarte și că putem *purifica* limba, lepădând elementele nelatine, era o amăgire. Limba unui popor nici nu se alcătuește, nici nu se transformă după voie, de către filologi, ci e un produs organic neintenționat al masei întregi a națiunii, se dezvoltă după o structură a sa proprie, în împrejurări geografice și istorice date.

E adevărat că noi am fost și sântem prea lesne primitivi de cuvinte și de forme streine și lăsăm adesea

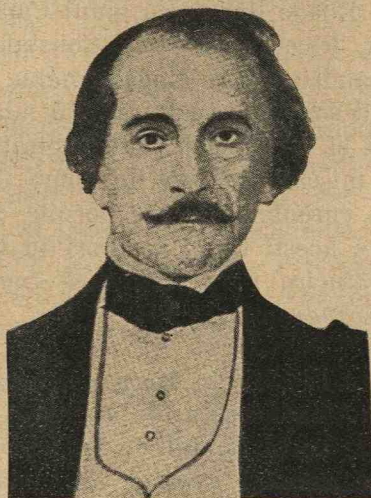
să cadă în părăsire avutul nostru propriu; poporul și uneori și scriitorii întrebuințează d. e. mai lesne pe ruteanul „hojma” decât „într’una” sau „mereu”, iar în unele regiuni slavele „omăt”, „zăpadă”, „izlaz”, „topor”, „mașter” ș. a. au înlocuit cu totul străvechile „neauă”, „pășune”, „secure”, „vitreg” ș. a. m. d.

O cultură mai serioasă a scriitorilor și a redactorilor de ziare (cf. Eminescu), o cunoștință mai temeinică a vocabularului și a construcțiilor originale ale limbei materne, prin lectura atentă a cronicarilor, a vechilor scrieri bisericesti, a marilor noștri scriitori, a literaturii populare, și prin observarea vorbirii originale a poporului, — în genere o conștiință națională mai vie pot ajuta la întărirea simțului limbei.

GENERAȚIA DELA 1848

Grigorie Alexandrescu

În deceniile al doilea și al treilea din secolul al XIX-lea viața noastră națională face dintr'o dată un mare salt, descătușându-se din formele și din concepțiile orientale ce o stăpâniseră până atunci și deschizându-se larg la forme ale culturii moderne apusene.

Gr. Alexandrescu

Pe nesimțite se formase o nouă conștiință națională și o nouă cultură, care deșteaptă îndată o mișcare literară în spirit european.

Din multe laturi pornise mișcarea de trezire a spiritelor. Pe de o parte, prin ideile și sentimentele puse în circulație, cu decenii înainte, de către scrierile apostolilor ardeleni, idei și sentimente de curând însuflețite prin acțiunea lui Gheorghe Lazăr, continuată de Eliade Rădulescu; apoi prin marele avânt sufletesc produs de revoluția națională a lui Tudor Vladimirescu și de restaurarea domniilor pământene; pe de altă

parte, prin influența ce o are asupra noiei generații cunoștința literaturii franceze clasice și contemporane.

În această atmosferă înviorată, răsare în Principatele române o pleiadă de tinere talente care dau altă față literaturii naționale. E o distanță mare, ca de la o lume veche la o lume nouă, între preocupările și creațiunile literare ale unui Ienăchiță Văcărescu, ale unui Conachi, ale unui Iancu Văcărescu chiar, și cele ale unui Eliade Rădulescu, unui Cârlova, Grigorie Alexandrescu, Nicolae Bălcescu, Constantin Negruzzi, Vasilie Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Dimitrie Bolintineanu. Alt spirit, altă cultură, altă mlădiere și înălțime a limbii și a cugetării, alte aspirații, purtate de valul mării mișcări produse în lume de prefacerile politice și de curentele literare pornite din Franța.

Unul dintre acești tineri scriitori în care se întrupează cu strălucire noua literatură românească este *Grigorie Alexandrescu*.

1. S'a născut la 1812, în Târgoviște, ca fiu al vistierului Mihail Alexandrescu și al soției sale Maria, născută Fusea, vechi familii de boierime provincială. Părinții, către care el avea o profundă iubire, i-au murit când el avea 15 ani. Se pare că anii următori au fost plini de suferință pentru el, dar și de pasiune pentru învățătură: cunoștea în original pe autorii greci vechi și moderni și literatura franceză clasică și contemporană. Subt impresia poeziilor lui Cârlova și a literaturii romantice franceze începe încă de foarte tânăr a scrie: întâiele lui poezii, *Miezul Noptii* și *Adio la Târgoviște*, sânt din anul 1830, când avea numai 18 ani.

2. În toamna aceluiași an vine în București, la un unchiu al său, călugăr la Mitropolie. Acolo, dând de o bogată bibliotecă aruncată în pod, citește cu neșaiu (Vietile sfinților, Cazanii, clasici greci: Tucidide,

Xenofon, Plutarch ș. a.). Dacă e să credem pe Ion Ghica, tânărul Alexandrescu, care avea o memorie extraordinară, știa pe din afară poeziile lui Anacreon și recita scene întregi din Sofocle și Euripide, în limba elenă, iar la cursul de literatură franceză al lui Vaillant era în stare să spună pe din afară, fără nici o greșală și cu o dicțiune desăvârșită, o întreagă epistolă a lui Boileau și scene întregi din „Andromaca” și din „Fedra” lui Racine.

3. În 1832 e luat de Eliade în casa sa. Acesta îi tipărește în acel an întâiul volum, *Eliezer și Neftali*, cuprinzând, pe lângă traducerea poemei cu acest nume a lui Florian și a poeziilor *Adio* a lui Lord Byron către soția sa, *Intristarea* și *Fluturile* de Lamartine, și câteva poezii originale (elegii: *Miezul Noptii*, *Adio la Târgoviște*, *Prieteșugul*, *Intoar-cerea*) — precum și cinci fabule: *Vulpoiul predicator*, *Priveghetoarea și păunul*, *Papagalul și celelalte pasări*, *Măgarul răsfățat* și *Catârul ce-și laudă nobilitatea*, traduceri mai mult sau mai puțin libere, cele d'întăiu trei după Florian, cele două din urmă după La Fontaine.

Volumul tânărului de 20 de ani, prin sinceritatea simțirei, prin înălțimea cugetării, prin larga desfășurare armonioasă a versului în elegiile proprii și în cele traduse, emoționează și arată de la început un remarcabil poet, precum și genurile literare în care va străluci: *elegia* și *fabula*.

4. În 1834, Alexandrescu e luat în casa maiorului Ioan Câmpineanu, sufletul mișcării naționale, unde se întâlnește cu tinerii ofițeri frații Golescu, frații Crețulescu, căpitanul Ioan Voinescu II; citesc împreună Campaniile lui Napoleon, Memoriile lui Frederic cel mare și alte scrieri militare. În această atmosferă, în care intrarea în armata națională din nou înființată era, pentru tinerimea luminată, o manifestare a pa-

triotismului ei, Alexandrescu, îndemnat și de Eliade, intră în armată ca „Junker” (subofițer); înaintat ofițer, e trimes la graniță, la Focșani. Acolo, între altele, scrie acea *Epistolă familiară D-lui Colonel I. Câmpineanu*, cu care se arată a treia lature a talentului său, cea *satirică*, în felul epistolelor lui Boileau. Fiind unul dintre membrii *Societății filarmonice*, care avea de scop a lucra pentru cultivarea limbei române, înaintarea literaturii naționale, cultivarea muzicii și întemeierea unui teatru național, Alexandrescu traduce tragedia lui Voltaire *Alzira* (tipărită în 1835 în tipografia lui Eliad), pe care o dedică colonelului Ioan Câmpineanu.

5. În 1837 ese din armată. Prin 1837—38, în urma unor împrejurări de ordin intim, un grav conflict intervine între el și Eliade. Acesta, cu temperamentul său iute, făcându-se că nu știe cine e autorul unei fabule publicată de Alexandrescu sub semnătura G. A-scu, îi face o critică batjocoritoare, la care Alexandrescu răspunde cu fabula *Privighetoarea și Măgarul*. Eliade replică cu lungă diatribă *Ingratul*, apoi cu fabula *Câinele bolnav de ochi*, iar Alexandrescu, între altele, cu aluzii în unele din *Epistolele* sale, cu satira *Confesiunea unui renegat* și cu fabula *Catârul cu clopoței*. Trist spectacol pentru amândoi!

6. În 1838, Alexandrescu publică, la tipografia lui Zaharia Carcalechi, al doilea al său volum, cuprinzând *elegii, epistole și fabule: Meditație, Eliza, Așteptarea, Candelă*, admirabila *Rugăciune*, mișcătoarea *Câinele soldatului; Epistolă D. Marelui Logofăt I. Văcărescul; Lebăda și puii corbului, Ursul și lupul, Boul și vițelul, Șoarecele și pisica, Privighetoarea și măgarul*.

Speranțelor de întărire a vieții naționale ce însuflețeau tinerimea de atunci Alexandrescu le dă acea puternică expresie în înălțătoarea sa meditație *Anul 1840*, pe care o publică în *Dacia literară*, revista de la

Iași a lui Mihail Kogălniceanu. Din cauza acestei poezii, ce părea subversivă regimului, și, probabil, și din cauza fabulei publicate mai înainte *Lebăda și puii corbului*, îndreptată în contra Rusiei (care ca „putere protectoare” urmărea să ne înghită), Alexandrescu e închis la „djurstvă”, în mahalaua Gorgani; e liberat însă după trei luni. În închisoare, a tradus *Meropa* a lui Voltaire.

7. În 1842 face împreună cu prietenul său Ion Ghica (fusesse vorba să vină împreună cu ei și Vasilie Alecsandri, dar n'a mai venit) o călătorie pe la mănăstirile din Oltenia. Vederea acestor locuri pline de amintiri glorioase și de monumente venerabile ale trecutului îi inspiră clasicele poezii *Umbra lui Mircea la Cozia*, *Răsăritul lunii la Tismana*, *Mormintele la Drăgășani*. Mai târziu publică și o relațiune în proză a acestei călătorii de o lună și jumătate, *Memorial de călătorie* (numai începutul), ca prefață la ediția din 1863 a poeziilor sale.

8. În 1842 se publică la Iași, prin îngrijirea lui Ion Ghica și a lui Alexandru Donici, o ediție completă a poeziilor sale de până atunci: epistole, meditații, elegii, traduceri, fabule, epigrame. În această ediție sânt, ca bucați nouă față cu edițiile precedente: *Epistola către Voltaire*, *D-lui Maior Voinescu II*, *D-lui Alexandru Donici, fabulist moldovean*, *Satiră*, *Duhului meu*; *Anul 1840*; *Mângâierea unei tinere femei*, *De ce suspini*, *Când dar o să guști pacea?*; *Câinele și cățelul*, *Pisica sălbatecă și tigrul*, *Dreptatea leului*, *Vulpea liberală*, *Uliul și găinile*, *Oglindele*, *Toporul și pădurea*, *Elefantul ș. a.*

9. Subt domnia lui Gheorghe Bibescu, Alexandrescu se bucură de protecția Domnitorului; e invitat adesea la Breaza, moșia Domnului, e ridicat de la rangul de serdar la cel de paharnic, e numit șef al secției I-a a

secretariatului de Stat. În tot acest timp, ia parte activă la mișcarea literară și politică.

În 1847 apare, la tipografia lui C. A. Rosetti și Vinterhalter, a patra ediție a poeziilor sale, sub titlul: „Suvenire și impresii, epistole și fabule”. Între poeziile nouă din această ediție: *Trecutul, la Mănăstirea Dealului, Umbra lui Mircea la Cozia, Răsăritul lunii la Tismana, Mormintele la Drăgășani, O impresie dedicată oștirii române, Suferința, Nu a ta moarte*, ș. a.

Coperta ediției complete a Poeziilor lui Gr. Alexandrescu, tipărită în tipografia lui M. Kogălniceanu din Iași.

Din anii 1850—59 sânt: *Adio pentru plecarea proconsului Halcinski, Răzbumarea șoarecilor sau moartea lui Sion, O profesiune de credință, Cometei anonșate pentru 13 Iunie [1857], Răspunsul cometei*, ș. a.

10. După Unire, refuză propunerea de a fi numit ministru al finanțelor, e numit director la ministerul cultelor și al instrucțiunii publice, iar în 1860 membru în Comisia centrală de la Focșani. Intre 1861—63 publică încă un șir de fabule și în 1863 o nouă ediție completă a operelor sale. Cam în acest timp, poetul e lovit de o crudă boală care până la sfârșitul vieții nu-i mai lasă decât rari momente de limpezime a minții. I se votează în 1864 (ca și lui Donici și lui Vaillant) o recompensă națională. Se stinge din viață la 25 Noembrie 1885.

Adio la Târgoviște

Culcat pe-aste ruine, sub care adâncită
E gloria străbună și umbra de eroi,
In liniște, tăcere, văz lumea adormită,
Ce uită'n timpul nopții necazuri și nevoi.

Dar cine se aude și ce este ăst sunet?
Ce oameni, sau ce armii, și ce repede pas?
Pământul îl clătește războinicescul tunet,
Sgomot de taberi, șoapte, trece, vâjje-un glas.

Dar unde sunt acestea? S'au dus! au fost părere;
Căci armele, vitejii, și toate au tăcut!
Așa, orice mărire nemicnicită piere!
A noastră, a Palmirei ș'a Romei a trecut.

Și pe țărâna-aceea, de care-odinioară
Se spăimântau tiranii, de frică tremurând,
Al nopții tâlhar vine și pasări cobe sboară,
Pe monumente trece păstorul, șuerând.

Mă scol, mă mut de-aicea; duc pasurile mele,
 Ce pipăesc cărarea, în fundul unui crâng.
 Și las aste morminte cu suveniruri grele,
 Pe care nu am lacrimi destule ca să plâng.

Aicea am nădejde să aflu mulțumire;
 Eu voiu să aud unda și cerul să-l privesc,
 Să văz a Aurorii mult veselă zâmbire,
 Razele dimineții ce norii auresc;

Aci stejari cu fală la cer se îndreptează,
 Nălțând ale lor ramuri spre sfintele câmpii,
 Aci plopii cu frunza o vale 'ncoronează,
 Acolo se văd dealuri, ș'aici sălbateci vii.

Din coasta astor stânce, din vârful ăstui munte,
 De unde își apucă vulturul al său sbor,
 A nopții stea revarsă lumină pe-a mea frunte
 Și razele ei calde pe limpede izvor:

Aci zefirul vesel prin frunze'ncet suspină;
 Aicea orizonul e dulce, luminos;
 Aici aceste râuri... Dar unda lor e lină,
 Iar sufletu-mi e'n valuri, n'am soare seninos.

Din sânul maicii mele, născut în griji, necazuri,
 Restrîștea mi-a fost leagăn, cu lacrimi m'am hrănit,
 Cu ale mării repezi și groaznice talazuri,
 De vântul relei soarte spre stânci am fost gonit.

Acuma pretutindeni întorc a mea vedere,
 Dar ochi-mi mulțumire de loc nu întâlnesc;
 Căci nimenea nu simte cumplita mea durere,
 Și oamenii pe mine, trecând, mă ocolesc.

Aşa! aşa!, iubite, s'a dus scumpul meu bine!
 Văzând că nu-mi rămâne plăcere pe pământ,
 Văzând că pentru mine s'au dus zilele line,
 Puiu mâna pe-a mea frunte şi caut un mormânt.

Din zilele trecute, din vechea fericire,
 Din veacul meu de aur, din sfântul lor amor,
 Idei au rămas numai, precum o nălucire
 Rămâne dimineaţa din visuri care sbor;

Aşa, fără 'ndoială, amara mea vieată
 De-acum e pentru mine nisip neroditor
 Ce vara îl usucă şi iarna îl îngheaţă
 Şi nici o floare n'află sârmanul călător.

Dar însă suvenirul fiinţelor iubite
 Va fi la al meu suflet în veci înfăţişat,
 Ca frunzele aduse de vijelii pornite
 La vechea lor tulpină ce-odată le-a purtat.

De visurile voastre, nădejdi amăgitoare,
 Acum peste măsură mă văz îndestulat;
 Fugiţi, zadarnici zile, ce griji omoritoare
 Pe tânăra mea frunte curând aţi adunat.

Când toamna se arată al iernii rece soare,
 Copacii plini de jale pierd frunza, se usuc:
 Aşa nenorocirea uscând a vârsti-mi floare,
 Zic lunei un adio: iau lira şi mă duc.

Observări.

1. Scrisă, probabil, în toamna anului 1830, la câteva luni după întâia sa poezie, *Miezul nopţii*, această elogie a lui Grigorie Alexandrescu, ca ton şi atitudine sufletească şi ca formă de vers, e compusă (de altfel ca şi *Miezul nopţii*), vădit, subţ în doita in-

fluență, pe de o parte a *Ruinurilor Târgoviștei* și a *Păstorului întristat* ale lui Cârlova (apărute în *Curierul rumânesc* în Martie și Maiu 1830), pe de altă parte a *Meditațiilor* lui Lamartine. Ea arată însă, prin sinceritatea simțirii, prin frumusețea imaginilor, prin distincția cugetării, prin grava solemnitate și armonie a versurilor un talent format și anunță pe întâiul mare poet al literaturii române.

2. Încă de la aceste întâi poezii ale foarte tânărului poet romantic, se vădesc câteva note caracteristice ale remarcabilului său talent. E, mai întâi, tonul elegiac *melancolic*, à la Lamartine, inspirat pe de o parte de privirea ruinelor mărețului trecut al țării, iar pe de alta de contemplarea propriei sale dureri, — rămas copil încă, fără părinții atât de iubiți. E apoi caracterul *abstract*, înalt, filosofic, al cugetării sale poetice,

Natura pe-a mea frunte a 'ntipărit gândirea,
A cugeta mari fapte este povara mea —

zice el peste câțiva ani, în *Când dar o să gusti pacea* (tipărită în ediția de la 1842). În sfârșit, o a treia notă, care va rămânea iarăși mereu ca o slăbiciune a tuturor compunerilor sale poetice: în mijlocul unei desfășurări largi de cugetare, în versuri în genere pline de avânt și de o cadență armonioasă, — adesea câte un vers cu *ritm fals*, din cauză că la câte un cuvânt accentul ritmic al versului nu coincide cu accentul tonic al cuvântului:

Razele dimineții ce norii auresc...
Cu ale mării repezi și groaznice talazuri...

3. În această poezie (ca și în *Miezul nopții*) se vede apoi acea atitudine cam teatrală a romantismului epoci — și a romantismului tinereții în de obște —, în versuri, foarte frumoase de altfel, ca:

Pun mâna pe-a mea frunte și caut un mormânt.
Zic lumii un adio: iau lira și mă duc.

Tinerețea autorului se vede și din faptul că reflectă tehnica, precum și unele motive și cuvinte din *Ruinurile* și *Păstorul întristat* ale lui Cârlova. Să se compare, d. e., strofele a 4-a și a 5-a din poezia lui Alexandrescu cu această strofă din *Ruinuri*:

Deci priimiți, ruinuri, cât voiu vedea pământ,
Să viu spre mângâiere, să plâng pe-acest mormânt,
Unde tiranul încă un pas n'a cutezat,
Căci la vederea voastră se simte spăimântat.

Tinerețea autorului se vede și din repetarea în *Adio la Târgoviște* aproape a aceleiași teme și chiar a unor versuri, ba chiar strofe întregi, din *Miezul nopții*:

Aici pe-aste ruine... — începe *Miezul nopții*.
Culcat pe-aste ruine... — începe *Adio la Târgoviște*.

Strofa a 9-a de aici reproduce, cu mici variante, strofa a 7-a din *Miezul nopții*, strofa a 12-a reproduce tot astfel pe a 9-a din *Miezul nopții*, iar strofa a 14-a pe a 8-a de acolo:

Zefirul printre frunze misterios suspină,
E împede-orizontul și cerul luminos,
A râurilor șoaptă... Dar unda lor e lină,
Iar sufletu-mi e'n valuri, n'am soare seninos.

Lăsat strein în lume, lipsit de orice bine,
Văzând că nu-mi rămâne plăcere pe pământ,
Văzând zilele mele de suferințe pline,
Puiu mâna pe-a mea frunte și caut un mormânt.

Căci închinat durerii, amara mea vieță
De-atunci e pentru mine nisip neroditor,
Ce vara îl usucă și iarna îl înghiață,
Pe care flori nu află sârmanul călător.

4. Cu toate aceste stângăcii, poezia aceasta a tânărului poet arată acea vigoare de cugetare și acea înălțătoare și solemnă armonie de sentiment, care fac din Grigorie Alexandrescu unul din marii poeți lirici ai literaturii noastre, poate cel mai apropiat, prin această latură, de neîntrecutul Eminescu.

Rugăciunea

Al Totului părinte, Tu, a cărui voință
La lumi ne'nființate ai dăruit ființă,
Stăpâne ziditor,
Putere fără margini, izvor de vecinicie,
Al căruia sfânt nume pământul nu îl știe,
Nici omul muritor, —

Dacă la cer s'aude glasul făpturii Tale,
Fă ca întotdeauna pe a virtuții cale
Să merg neștrămutat.
Când soarta mă apasă, cum și când îmi zâmbeste,
Când veselă m'ajută, când aspră mă gonește,
Să pociu fi neschimbat.

Mândria 'n fericire să nu mă stăpânească,
Mâhnirea în restriște să nu mă umilească,
Dreptatea să o știu.
Conștiința să-mi fie cereasca ta povață,
Prin ea Tu mă 'ndreptează, și, când greșesc, mă 'nvață
Cum trebuie să fiu.

Fă să doresc de obște al omenirii bine,
Să mă cunosc pe însu-mi, și pe-altul decât Tine
Să nu am Dumnezeu!
La oameni adevărul să-l spui fără sfială,
De cel ce rău îmi face, de cel ce mă înșală
Să nu îmi răzbun eu.

Și fă ca totdeauna al meu suflet să vadă
Lumina așteptată, a nemuririi rază,
Dincolo de mormânt,
Acolo unde vieața cea vecinică zâmbește
Sărmanului acela ce'n vieață pătimește,
Gonit pe-acest pământ.

Știu cum că lumea noastră, între globurile multe
Ce sânt pentru mărirea-ți cu un cuvânt făcute
După un vecinic plan,
Nimica înainte-Ți nu poate să se crează,
C'ășa de puțin este ș'atâta însemnează:
Un val în ocean!

Cunosc cu toate-acestea și văd cu 'ncredințare
Că'n fapta cea mai mică și'n lucrul cel mai mare
De o potrivă ești;
Că la a Ta dreptate nu este părtinire,
Că îngrijești de toate fără deosebire
Ș'asupra mea privești.

Cu tunetul din ceruri Tu ocolești pământul,
Inflorești cu natura și răcorești cu vântul,
Ești vieața ce ne-ai dat.
Ascultă dar, Stăpâne, supusa rugăciune
Ce sufletul o'nnalță, ce inima depune
La tronul-Ți ne'ncetat.

Până'n ceasul din urmă amorul Tău să-mi fie
Comoară de nădejde, de dulce bucurie,
Izvor de fericiri;
El singur să-mi stea față în acele minute
Când planuri viitoare și amăgiri trecute
Se șterg, ca năluciri.

Lucrare. Să se 'nveje pe din afară întreaga poezie. Să se compare cu *Cântarea dimineții* a lui Eliade Rădulescu, cu *Rugămu-ne 'ndurărilor* și cu *Rugăciunea unui Dac* ale lui Eminescu.

Observări. Poezia aceasta, una din cele mai mișcătoare și mai frumoase din literatura românească, a fost publicată în ediția din 1838. În ea se vede (ca și la Eminescu) arta de a da cugetării abstracte vestimântul și emoția poeziei. E o expresie a sentimentului religios de o înălțime și o puritate impresionantă. Ne provoacă aceeași stare sufletească de umilință și de încredere în atotcârmuitoarea putere divină ca și profunda *Rugămu-ne 'ndurărilor* a lui Eminescu.

Anul 1840

Să stăpânim durerea care pe om supune;
Să așteptăm în pace al soarte ajutor;
Căci cine știe oare, și cine îmi va spune
Ce o s'aducă ziua și anul viitor?

Măine, poimăine, poate, soarele fericirii
Se va arăta vesel pe orizon senin:
Binele ades vine pe urmele mâhnirii
Și o zâmbire dulce dup'un amar suspin.

Așa zice tot omul ce'n viitor trăește,
Așa zicea odată copilăria mea;
Și un an vine, trece, ș'alt an îl moștenește,
Și ce nădejdi dă unul, acelălalt le ia.

Puține-aș vrea, iubite, din zilele-mi pierdute,
Zile ce'n vecinicie și-iau repedele sbor;
Puține suvenire din ele am plăcute:
A fost numa'n durere varietatea lor!

Dar pe tine, an tânăr, te văz cu mulțumire!
Pe tine te dorește tot neamul omenesc!
Și eu sânt mică parte din trista omenire,
Și eu a ta sosire cu lumea o slăvesc!

Când se născu copilul ce s'aștepta să vie,
 Ca să ridice iarăși pe omul cel căzut,
 Un bătrân îl luă'n brațe, strigând cu bucurie:
 „Sloboade-mă, stăpâne, fiindcă l-am văzut”.

Astfel dreptii ar zice, de ar vedea 'mplinite
 Câte într'al tău nume ne sânt făgăduite.
 O, an prezis atâta, măreț reformator!
 Incepi, prefă, răstoarnă și îmbunătățează,
 Arată semn acelor ce nu voesc să crează,
 Ado fără zăbavă o turmă ș'un păstor!

A lunei temelie se mișcă, se clătește,
 Vechile-i instituții se șterg, s'au ruginit;
 Un duh fierbe în lume, și omul ce gândește
 Aleargă către tine, căci vremea a sosit!

Ici, umbre de noroade le vezi ocârmuite
 De umbra unor pravili călcate, siluite,
 De alte mai mici umbre, neînsemnați pitici;
 Ori-care simțiminte înalte, generoase,
 Ne par ca niște basme de povestit frumoase,
 Și tot entuziasmul izvor de idei mici.

Politica adâncă stă în fanfaronadă,
 Și știința vieții în egoism cumplit;
 De-a omului mărire nimic nu dă dovadă,
 Și numai despotismul e bine întărit.

An nou! Aștept minunea-ți ca o cerească lege;
 Dacă însă păstorul, ce tu ni l-ai alege,
 Va fi tot ca păstorii de care-avem destui,
 Atunci... lasă în starea-i bătrâna tiranie:
 La darurile tale, eu nu simț bucurie,
 De 'mbunătățiri rele cât vrei sântem sătui.

Ce bine va aduce o astfel de schimbare?
 Și ce mai rău ar face, o stea, un comet mare,
 Care să arză globul ș'ai lui locuitori?
 Ce pasă bieteii turme, în veci nenorocită,
 Să știe de ce mână va fi măcelărită
 Și dacă are unul sau mulți apăsători?

Eu nu îți ceiu în parte nimica pentru mine:
 Soarta-mi cu a mulțimii aș vrea să o unesc;
 Dacă numai asupra-mi nu poți s'aduci vr'un bine,
 Eu râz de-a mea durere, și o desprețuesc.

După suferiri multe, inima se 'mpietrește,
 Lanțul ce'n veci ne-apasă uităm cât e de greu;
 Răul se face fire, simțirea amortește,
 Și trăesc în durere ca'n elementul meu.

Dar aș vrea să văz ziua pământului vestită,
 Să răsufli un aer mai liber, mai curat,
 Să pierd idea tristă, de veacuri întărită,
 Că lumea moștenire despoților s'a dat!

Atunci, dac' a mea frunte palidă, obosită,
 Dacă a mea privire s'o 'ntoarce spre mormânt,
 Dac'a vieți-mi triste făclie osândită
 S'o 'ntuneca, s'ar stinge, de-al patimilor vânt, —

Pe aripele morții celei mântuitoare,
 Voiu părăsi lăcașul unde-am nădăjduit;
 Voiu lăsa fericirea aceluia ce-o are,
 Și a mea pomenire acelor ce-am iubit.

Observări.

1. Chiar în poezii ca *Adio la Târgoviște* și *Rugăciune*, care ar părea expresia unor sentimente mai mult sau mai puțin personale, Grigorie Alexan-

drescu se înalță totdeauna la o simțire și o cugetare cu valoare umană universală. Această atitudine a sa e în plină lumină în *Anul 1840*. Aici, el este purtătorul de cuvânt al întregii sale generații, al națiunii sale, al epocii sale.

2. În acea epocă de așteptare mistică a unor mari prefaceri în lumea întreagă, poetul nu se gândește la sine, ci se identifică cu soarta națiunii sale, cu umanitatea luptătoare pentru o viață de mai multă dreptate și libertate:

An nou, aștept minunea-ți ca o cerească lege!...
Eu nu îți cer în parte nimica pentru mine,...
Eu rîd de-a mea durere și o desprețuesc.

Sufletul său vibrează la aspirațiile naționale de libertate și de suveranitate pentru țara sa cărmuită de un Domnitor la porunca Rusiei, vibrează la cea mai scumpă aspirație națională a generației sale, *unirea* celor două țări surori:

O, an prezis atîta, mării reformator,
Incepi, prefă, răstoarnă și îmbunătățează,...
Ado fără zăbavă o turmă ș'un păstor!

3. Sînt versuri de o frumusețe clasică, cu un ton totdeauna înalt, cu o formă lapidară, de o largă mișcare:

Să stăpînim durerea care pe om supune...
A lumii temelie se mișcă, se clătește...
Ici umbre de noroade le vezi ocărmit
De umbra unor pravili călcate, siluite
De alte mai mici umbre, neînsemnați pitici...

Sfârșitul e de o solemnitățe măreață:

Pe aripile morții celei mîntuitoare
Voiu părăsi lăcașul unde-am nădăjduit...

4. În *Anul 1840*, ca și în genere în toată opera sa poetică, Grigorie Alexandrescu realizează o nobilă concepție despre artă:

„Eu sânt — zice el în prefața ediției din 1847 a poeziilor sale — din numărul acelora care cred că poezia, pe lângă neapărata condiție de a plăcea, condiție a existenței sale, este datoare să exprime trebuințele societății și să deștepte simțiminte frumoase și nobile, care înalță sufletul prin idei morale și divine până în viitorul nemărginit și în anii cei vecinici”.

Umbra lui Mîrcea la Cozia

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate;
Către țărml din potrivă se întind, se prelungesc,
Ș'ale valurilor mândre generații spumegate
Zidul vechiu al mănăstirei în cadență îl izbesc.

Dintr'o peșteră, din râpă, noaptea ese, mă 'mpresoară:
De pe muche, de pe stâncă, chipuri negre se cobor;
Mușchiul zidului se mișcă... p'între iarbă se strecoară
O suflare, care trece ca prin vine un fior.

Este ora nălucirei: un mormânt se desvelește,
O fantomă 'ncoronată din el ese,... o zăresc...
Ese... vine către țarmuri... stă... în preajma ei privește...
Râul înapoi se trage... munții vârful își clătesc.

Ascultați...! marea fantomă face semn... dă o poruncă...
Oștiri, taberi fără număr împrejuru-i înviez...
Glasul ei se'ntinde, crește, repetat din stâncă'n stâncă,
Transilvania l-aude, Ungurii se înarmez.

Oltule, care-ai fost martur vitejiilor trecute,
 Și puternici legioane pe-a ta margine-ai privit,
 Virtuți mari, fapte cumplite, îți sunt ție cunoscute:
 Cine oare poat' să fie omul care te-a 'ngrozit?

Este el, cum îl arată sabia lui și armura,
 Cavaler de ai credinței, sau al Tibrului stăpân?
 E Traian, gloria Romei, ce se luptă cu Natura,
 Uriaș e al Daciei, sau e Mircea cel bătrân?

Mircea! îmi răspunde dealul; Mircea! Oltul repetează,
 Acest sunet, acest nume valurile îl primesc,
 Unul altuia îl spune, Dunărea se 'nștiințează,
 Ș'ale ei spumate unde către mare îl pornesc.

Salutare, umbră veche! primește 'nchinăciune
 De la fii ai României care tu o ai cinstit.
 Noi venim mirarea noastră la mormântu-ți a depune;
 Veacurile, ce'nghit neamuri, al tău nume l-au hrăpit.

.....

Noi citim luptele voastre, cum privim vechea armură
 Ce un uriaș odată în războaie a purtat;
 Greutatea ei ne-apasă, trece slaba-ne măsură,
 Ne 'ndoim dac'așa oameni întru adevăr au stat.

.....

Dar a nopței neagră mantă peste dealuri se lățește,
 La apus se-adună nuori, se întind ca un veșmânt;
 Peste unde și'n tărie întunerecul domnește:
 Tot e groază și tăcere... umbra intră în mormânt.

Lumea e în așteptare... turnurile cele 'nalte
 Ca fantome de mari secolii pe eroii lor jelesc;
 Și-ale valurilor mândre generații spumegate,
 Zidul vechiu al mănăstirei în cadență îl izbesc.

Observări. Această poezie, în care autorul evocă cu atâta artă impunătoarea figură a lui Mircea cel bătrân la lăcașul de veci al marelui Domnitor, este una din cele mai puternice creațiuni ale poetului nostru. Versurile au o maiestate impresionantă. Inceputul e grandios; apariția fantastică a eroicului Domnitor și a oștirilor lui, înfățișată într'o gradație crescândă, învăluită în taina nopții și punând în mișcare natura întregă, apoi intrând din nou în mormânt, e de un mare efect; iar încheierea întregii viziuni cu repetarea ultimelor două versuri din strofa întâi — o trăsătură de subtilă artă a compoziției — par'că prelungește și perpetuează măreția tabloului.

Păcat numai că impresia de desăvârșire e slăbită și aici de unele incorectitudini gramaticale și de câteva accente ritmice greșite, iar unitatea sentimentului și a ideii e turburată de reflexiuni prozaice de politică militantă (în cinci strofe, pe care nu le-am reprodus aici).

De o valoare poetică egală prin înălțimea cugetării și prin frumusețea imaginilor în care îmbracă abstracțiile gândirii sânt: *Meditație*, *Candela*, *O impresie (dedicată oștirii române)*, *Ucigașul fără voie*, *Mormintele la Drăgășani* ș. a.

Deosebit de mișcătoare e balada *Cânele soldatului*, după o poezie a lui Casimir Delavigne, dar cu o putere de pătrundere și o armonie superioară modelului.

Dintre poeziile de iubire, toate ceva mai ușoare ca formă și ca sentiment, sânt de remarcat: *Așteptarea*, *Inima mea e tristă*, *Prieteșugul și amorul Emiliei*, *Elisa*.

Adio!

(pentru plecarea proconsulului Halcinski)

Pocit, faimos proconsul, model de tiranie,
Cumplită fie calea pe care ai plecat,
Cu apa consacrată prin somnul de vecie,
Vom curăți pământul ce tu ai întinat.

Schelet fantasmagoric, ființă infernală,
Geroasa, trista-ți climă, ea încă n'a produs
Jiganie mai crudă, o iazmă mai fatală,
De când soarele seara se pleacă la apus.

Datorește Românul a sa recunoștință
Monarhului ce țara cu tine înzestra,
Căci zelul tău sălbatic, fanatica-ți silință,
De grația robiei pe robii chiar desgusta.

Căci mulți care 'nprejuru-ți cerșau a ta rânjire,
Vrăjmași ai libertății ce binele nu-l vor,
Născuți erau să fie cu tine în unire,
De nu umileai, crede, și chiar bazețea lor.

Tiran omiopatic, cum nu des se găsește,
Otrava prin otravă în noi ai vindecat.
O nație întreagă prin minte-ți mulțumește
Și te proclam din parte-i al țării Ipocrat.

A! Dacă vom ajunge la ținta mult visată,
De voiu trăi atuncea (și-mi place să o crez),
Tu vei avea, fii sigur, o statuă bogată,
Al cărui bust cu lanțuri eu am să-l decorez.

In jocul lor, copiii o vor scuipa în față;
 Și când vreunui gâde vom da numele tău,
 Acel om se va crede nevrednic de vieață,
 Pierdut din omenire, bătut de Dumnezeu.

Așa, când toamna rodul s'a copt în vii, grădină,
 Țăranul ce se teme de hoții zburători,
 Pe ramură înaltă expune la lumină
 Scheletul coțofenei, cadavrul unei ciori.

Spectacolul gonește jivine răpitoare,
 De lacoma lor ceată ogorul e ferit,
 Țăranu-atunci profită d'a feței lui sudoare,
 E veselă natura și omul mulțumit.

Adio! lung adio! și fără revedere,
 Departe, mult departe, te du din țara mea,
 Pustiul Siberiei te-așteaptă cu plăcere,
 Pământul să te 'nghită și dracul să te ia!

Observări. Scrisă în August 1854, la plecarea consulului rusesc, plecare prin care s'a sfârșit de fapt protectoratul rusesc asupra Principatelor române (înălăturat apoi și de drept, după războiul Crimeei, prin tratatul de la Paris), poezia exprimă cu o vehemență extremă, sfârșind cu o imprecuație puternică, dar vulgară, toată revolta și indignarea împotriva celui ce umilise demnitatea țării. Tonul de pamflet precum și vocabularul împestriat cu barbarisme (basețe) sau neologisme prozaice (profită) arată o slăbire a talentului poetului încă din această epocă.

Satiră, Duhului meu

Trageți toți câte-o carte! Domnule, ești cu mine;
Șezi mă rog împotriva, și vezi de joacă bine.

— Dar ți-am spus, coconiță, că eu, din întâmplare,
Nici bine, nici ne-bine nu pociu să fac cercare.

Am cuvintele mele: aste jocuri plăcute,

Cu voia dumitale, îmi sunt necunoscute.

— Nebun cine te-o crede! Vrei să te rugăm, poate;

Astăzi chiar și copiii știu jocurile toate,

Secolul 'naintează. Caro! Vezi că ți-e rândul;

Dar ce făcuși acolo? Unde îți este gândul?

Când eu am dat pe Riga, bați cu alta mai mare?

Astfel de neștiință e lucru de mirare!

Așa-mi zicea deunăzi, cu totul supărată,

O damă ce la jocuri e foarte învățată,

Apoi, șoptind pe taină cu câteva vecine:

Vedeți, zise, ce soartă și ce păcat pe mine?

Două greșeli ca asta, zău, sufletul mi-l scot!

A! ce nenorocire! *ma chère*, ce idiot!

Vino acum de față, și stai la judecată,

Tu, care le faci astea, fiindă prea ciudată,

Spirit ce joci o rolă în lumea trecătoare:

De ce treabă mi-ești bună, putere gânditoare,

Când nu pociu la nimica să mă ajut cu tine,

Când nu te-ai deprins încă nici vistu' să-l joci bine?

Nu mai ești tu acela, care'n copilărie

Știai pe din afară vestita-Alecsăndrie,

Și vieța ciudată a unui Craiu cu minte,

Care lăsă pe dracu' fără încălțăminte?

Tu, care mai în urmă, rîzînd de-aceste toate,
De rost puteai a spune tragedii însemnate,
Meropa, Atalia și altele mai multe,
Declamîndu-le toate cui vrea să te asculte?

Negreșit, îmi vei zice, țiu minte ce îmi place,
Dar cărțile cu mine nu pot să se împace.
Mai lesne pociu a spune hoțiile urmate
La zece tribunale, subt nume de dreptate,
Mai lesne pociu să număr pe degetele mele,
Câți sfinți avem pe lună și câte versuri rele,
Decît să bag de seamă ce carte nu e dată,
A cui este mai mică, și cine o să bată.
Cînd sunt în adunare, n'am altă mulțumire,
De cât să se deschidă subiecturi de vorbire:
Atunci, sunt gata, liber, ascult, și cu plăcere
Tușesc, zîmbesc, mă leagăn, și-mi dau a mea părere.
— Frumos răspuns! Ascultă: pe cât mie îmi pare
De lume, de năravuri ai slabă încercare;
Trebue să știi jocul, și danțul, ce-ți lipsește.
Și niște mici petreceri ce se zic românește
Jocuri nevinovate. Nevinovate fie,
Măcar că vini destule din ele pot să vie;
Trebue să faci pasuri, și complimente bune;
La vorbe serioase cînd alții se vor pune,
Să n'ascultați, să spui glume, să scoți la jucării,
Și pîn'a rîde alții, să rîzi tu mai întîi.

Vezi domnișoru' cela, care toate le știe,
Căruia vorbă, spirit, îi stă în pălărie,
In chipul de-a o scoate cu grații prefăcute?
Hainele după dînsul sunt la Paris cusute:
Singur ne'ncredințează; lorneta atârnată
Este și mai străină, de-o formă minunată;
Vrea s'o cumpere Prințul, dar, ea un om cu minte,
Dumnealui o tocmise ceva mai înainte.

Când le-a spus astea toate, o ia la ochi, privește
 Chiar pe dama aceea cu care-atunci vorbește;
 I-o dă în nas, se pleacă, și în sfârșit o lasă,
 Zicându-i: Ce lornetă! te-arată mai frumoasă!

Fieșcine cunoaște, ce cap tânărul are;
 Dar, pentru că dă bine din mâini și din picioare,
 Și trânteste la vorbe fără să se gândească,
 Am văzut multă lume cu duh să-l socotească;
 Iată de ce talente avem noi trebuință.

Dar tu, care uiți lesne, spirit făr' de știință,
 Socotești că poți, oare, prin alt fel de mijloace,
 Arătându-te 'n lume vre o figură-a face?
 Pretenția aceasta mi s'ar părea ciudată.

Când pe la nunte, baluri, ne ducem vre o dată,
 (Căci din nenorocire puternica natură
 Ne-a unit împreună cu-o strânsă legătură),
 Râz văzându-te singur și într'un colț de-o parte,
 Par'c'ai fi mers acolo ca să compui o carte,
 Iar nu ca să te bucuri cu lumea dinpreună.
 Dacă vr'o coconiță, frumoasă, dulce, bună,
 Crezând că ne prefacem, ne 'ndeamnă, ne pofteste,
 Ne ia la joc, greșala-i îndată și-o plătește:
 Rar să se afle damă de mijloc așa tare,
 Ca să n'o fac să cază la cea dintâi mișcare.
 Asta îți e talentul și darurile toate!

Cât pentru darul vorbei, ce crezi că îl ai, poate,
 E numai o părere: îți ceiu și iertăciune,
 Că nici pentru prieteni minciuni nu voiu a spune.
 Adevărat, se 'ntâmplă să zici pe la soroace
 Câte o vorbă, două, care la unii place:
 În câte rânduri însă distracțiile tale
 Te fac să scoți cuvinte ce nu ar fi cu cale,

Să superi din greșală persoane însemnate,
 Ba încă câte-odată și dame delicate,
 Râzând de-acele două, statornică pereche,
 Care își petrec seara șoptindu-și la ureche
 De cele-lalte patru contese ideale,
 Umflăte de pretenții și vrednice de jale,
 Pe care dacă prințul le ia la bal de mână,
 Nu mai vorbesc cu nimeni câte o săptămână!
 Astăzi râzi de-o pedantă, mâine de-o prețioasă;
 Zici de una ajunsă în vârstă cuvioasă,
 Că atestatul vremii nu va să-l priimească;
 Și de-alta, ce iubește de cinste să vorbească,
 Ce laudă virtutea și'n veci ți-o pomenește,
 Zici că e virtuoasă cât știm noi evreește.

Greșelile acestea îți fac un urît nume.
 Tu știi ce se întâmplă, când se aude'n lume
 Că cinevași s'apucă defectele s'arate?
 Mulți scot subt al lui nume minciuni nenumărate.
 S'a vorbit într'o casă de un fanfaron mare,
 Declamând simțiminte ce sigur nu le are;
 Care la lot ar pune suflarea omenească,
 Când cineva cu dânsul ar vrea să o tocmească;
 S'a zis ceva de Iancu, de Stan, de Lăurescu;
 Cine le-a scos acestea? — Le-a scos Alexandrescu!
 Făr'a zice nimica, singura ta zâmbire,
 De te-ai afla de față, e o 'nvinovățire.
 In zadar te porți bine și lauzi câte-odată:
 Chiar lauda, în gură-ți, de satiră-e luată.

Așa, în loc să critici greșalele străine,
 În loc să râzi de alții, mai bine râzi de tine;
 Învață danțul, vistul și multe de-al de alea;
 Iar de vrei să faci versuri, ia pildă de la Pralea ¹.

1. Pralea, traducătorul Psaltirei în versuri. (Nota autorului).

Observări.

1. Cu această compunere, cunoaştem altă latură a talentului poetului nostru: latură *satirică*. Aici, sub pretext de a-şi certa spiritul său, că nu l-a învăţat a fi om de societate, poetul ironizează vieţa uşuratică a societăţii româneşti, preocupată, în de obşte, numai de joc de cărţi, de dans şi de alte petreceri de acest fel, societate cu o cultură superficială, care o face să fie vanitoasă, să vorbească o limbă franţuzită, să-şi dea titluri de nobleţe streină, să pună toată grija personalităţii pe îmbrăcăminte şi pe modă, nepreţuind darurile superioare ale sufletului, valorile cu adevărat umane, — cugetarea serioasă, vorbirea distinsă, plăcerile ştiinţei şi ale artei, vieţa de muncă organizată, cultivarea minţii şi a inimei, tăria caracterului.

2. Aplicând la sine aceeaşi ironie, spiritul său îl sfătuieşte să nu mai scrie satire şi fabule care-i fac „un urît nume”, ci, în loc să critice viciile şi slăbiciunile altora, să se-apeuce mai bine să 'nveţe dansurile şi jocurile de cărţi şi să facă versuri proaste.

3. Imboldul spre compuneri în acest gen literar l-a luat Alexandrescu tot din literatura franceză, de la acele *Epîtres* ale lui Boileau pe care le ştia pe din afară. Satira aceasta pare a avea oarecare analogie cu Satira a 9-a a lui Boileau.

Cu aceeaşi vioiciune şi în acelaşi ton sunt şi celelalte Epistole sau Satire ale lui Alexandrescu: *Epistola D-lui Marelui Logofăt I. Văcărescu*, *Epistola către Voltaire*, *Cometei anonsate...*, *Răspunsul cometei*, ş. a.

4. Acest fel de compuneri constituie o parte însemnată din întreaga operă poetică a lui Alexandrescu; ele inaugurează — şi duc de la început aproape de perfecţiune — un gen nou de poezie în literatura românească: *epistola* sau *scrisoarea* discutând vioiu o problemă de

artă, de filosofie sau, de cele mai multe ori, constituind o *satiră socială*.

Boul și vițelul.

Un bou, ca toți boii, puțin la simțire,
 În zilele noastre de soartă-ajutat,
 Și decât toți frații mai cu osebite,
 Dobândi 'n cireadă un post însemnat.

Un bou în post mare? Drept, cam ciudat vine,
 Dar asta se 'ntâmplă în ori care loc:
 Decât multă minte, știu că e mai bine
 Să ai totdeauna un dram de noroc.

Așa, de-a vieței veselă schimbare,
 Cum și de mândrie boul stăpânit,
 Se credea că este decât toți mai mare,
 Că cu dânsul nimeni nu e potrivit.

Vițelul, atuncea, plin de bucurie,
 Auzind că unchiul s'a făcut boier,
 Că are clăi sumă și livezi o mie, —
 „Mă duc”, zise 'ndată, „nițel fân să-i cer”.

Fără-a pierde vreme, vițelul pornește,
 Ajunge la unchiul, cearcă a intra;
 Dar pe loc o slugă vine și-l oprește:
 „Acum doarme”, zice, „nu-l pot supăra”.

— „Acum doarme? Ce fel! pentru 'ntâia dată
 După prânz să doarmă! Obiceiul lui
 Era să nu șază ziua niciodată!
 Ast somn nu prea-mi place, și o să i-o spuii”.

— „Ba să-ți cauți treaba, că mănânci trântea; S'a schimbat boierul, nu e cum îl știi! Trebuie 'nainte-i să mergi cu sfială, Priimit în casă dacă vrei să fii”.

La o mojie atâta de mare,
Vițelul răspunde că va aștepta.
Dar unchiul se scoală, pleacă la plimbare,
Pe lângă el trece fără-a se uita.

Cu mâhnire, toate băiatul le vede,
Inșă socotește că unchiu'-a orbit;
Căci fără 'ndoială nu putea a crede
Că buna sa rudă să-l fi ocolit.

A doua zi iarăși, prea de dimineață,
Să-i găsească vreme, la dânsul veni.
O slugă, ce-afară îl vedea că 'nghiață,
Ca să-i facă bine, de el pomeni.

— „Boierule”, zise, „așteaptă afară
Ruda dumitale, al doamnei vaci fiu”.

— „Cine? A mea rudă? Mergi, de-l dă pe scară!
N'am astfel de rude, și nici voiu să-l știu”.

Lucrare. Să se învețe pe din afară poezia. Să se caute asemănări de subiect cu vreo altă fabulă.

Observări.

1. Ca și în *Epistole* și *Satire*, avem în nemuritoarele *fabule* ale lui Grigorie Alexandrescu manifestarea talentului său excepțional de observator ager și de biciuitor fin al slăbiciunilor omenești, în deosebi al cinismului și al înfumurării celor care, prin firea lucrurilor sau prin schimbările soartei, se află sau ajung în fruntea societăților omenești.

2. Și această lature a talentului său e trezită întâi de lectura operelor clasice din literatura franceză, dar se desvoltă îndată, ca și în elegie, în creațiuni proprii de o maturitate și de o măiestrie uimitoare.

Intâiele sale fabule (cele cinci din întâiul său volum, de la 1832) sânt simple traduceri libere din Florian și Lafontaine; este în adaptarea acestora ceva din neîndemânarea unui începător. Dar în curând se arată marea sa virtuozitate în tratarea unor astfel de subiecte alegorice, atât în adaptarea cu totul superioară a celor împrumutate de la Lafontaine (ca *Dreptatea leului, Șoarecele și Pisica*), cât mai vârtos în cele originale, inspirate din atmosfera societății noastre sau din situația politică a țării.

Dintre acestea din urmă, și înfățișând adevărate capo d'opere ale genului, sunt cele trei fabule ce reproducem aici.

3. *Boul și vițelul* (publicat în volumul de la 1838, când autorul avea 26 de ani) are ca temă îngâmfarea *cio-coiului* (parvenitului), care nu vrea să mai știe de rudele lui rămase în situații modeste, în clasa socială inferioară din care el s'a ridicat. Tratarea e magistrală. Trăsăturile de caracter ale personagiilor: trufia omului ordinar ajuns într'o situație înaltă mai mult prin noroc decât prin merite personale; părăsirea liniei de viață simplă a clasei sociale din care a plecat și însușirea unor deprinderi de trândăvie și de viață pretențioasă ce crede el că trebuie să-i susțină fala noiei sale măririi; în contrast cu acestea, natura sinceră, onestă, naivă a rudei rămase sărace, dar cu concepția de viață demnă și activă a omului din popor, căruia nici prin gând nu-i trece că cineva își poate renega familia, ori cât de sus ar fi ajuns; atitudinea slugilor, una rece, protocolară, primind și vorbind cu superioritatea unui servitor de casă mare, alta întâmpinând cu omenia și cu bunăvoința unei

firi miloase pe ruda scăpătată, — toate aceste tipuri ni se înfățișază cu o artă desăvârșită, într'o desfășurare firească, spontană, concentrată, într'o formă impecabilă, făcând din această fabulă una din creațiunile clasice ale genului, nu numai în literatura noastră, ci în genere.

Căinele și cățelul

„Cât îmi sunt de urite unele dobitoace,
Cum lupii, urșii, leii, și alte câteva,
Care cred despre sine că prețuesc ceva!

De se trag din neam mare, —

Asta e o 'ntâmplare!

Și eu, poate, sunt nobil, dar s'o arăt nu-mi place.

Oamenii spun adesea că 'n țări civilizate

Este egalitate.

Toate iau o schimbare, și lumea se cioplește;

Numai pe noi mândria nu ne mai părăsește!

Cât pentru mine unul, fieștecine știe

C'o am de bucurie,

Când toată lighioana, măcar și cea mai proastă,

Câine sadea îmi zice, iar nu *Domnia-voastră*”.

Așa vorbea de ună-zi, cu un bou oarecare,
Samson, dulău de curte, ce lătra foarte tare. —

Cățelul Samurache, ce ședea la o parte,

Ca simplu privitor,

Auzind vorba lor,

Și că nu au mândrie, nici capriții deșarte,

S'apropiè îndată

Să-și arate iubirea ce are pentru ei:

— „Gândirea voastră”, zise, „îmi pare minunată,

Și sentimentul vostru îl stimez, frații mei!”

— „Noi frații tăi, potaie?
O să-ți dăm o bătaie,
Care s'o pomenești!

Cunoști tu cine sântem și ți se cade ție,
Lichea nerușinată, astfel să ne vorbești?”

— „Dar ziceați...” — „Și ce-ți pasă? Te'ntreb
eu ce ziceam?”

Adevărat, vorbeam

Că nu iubesc mândria, și că uresc pe lei,
Că voiu egalitate..., — dar nu pentru căței!”

Aceasta între noi adesea o vedem
Și numai cu cei mari egalitate vrem.

Lucrare. Să se învețe pe de rost fabula aceasta. Să se caute asemănări de subiect cu vre o alta.

Observări.

Fabula aceasta (publicată, împreună cu *Dreptatea leului, Ursul și lupul, Toporul și pădurea* ș. a. în ediția de la 1842 este, poate, — prin admirabila prezentare dramatică și directă a personajilor, prin întorsătura neașteptată a situației, întorsătură de un așa de profund adevăr psihologic și de aceea de un așa de mare efect, — cea mai încântătoare, ca artă și compoziție, dintre toate fabulele lui Grigorie Alexandrescu.

Ursul și Lupul

Impărăția dobitocească,
Ca și a noastră cea omenească
Statornicie vecinică n'are:
Toate supuse sunt la schimbare!

Din mână 'n mână sceptrul se plimbă,
 Cel de ieri mare, astăzi e mic;
 Leu pe urs bate, urs pe leu schimbă,
 Dintr'o 'ntâmplare prea de nimic.

De curând ursul pe leu schimbase
 Și, pe domnescul tron înălțat,
 Cârma în labe tare-o luase,
 Și cu verzi tufe sta 'ncoronat.

Dator eu însă sunt a vă spune,
 Că ursul cela, măcar că urs,
 Dar simțiminte avea prea bune;
 De-al obștei bine era pătruns.

Fiarele toate 'ndată ce-aflară,
 Că le-a dat cerul un stăpân nou,
 Să se închine lui alergară,
 Una c'o vacă, alta c'un bou.

Lupul în urmă spre tron se duce,
 Și, după vechiul bun obicei,
 Mări[e]i-sale plocon îi duce,
 Și înainte-i pune doi miei.

Intr'o frumoasă precuvântare,
 Ii dovedește c'ar fi având
 Niște hrisoave, arătătoare
 Ce-au făcut urșii, zău, nu știu când.

C'aste hrisoave, pe piei de oaie
 Scrise cu apă, spun lămurit,
 Cum au mers urșii la o bătaie,
 Și câte mure ei au jertfit.

Cu plecăciune apoi și-arată
 Cum că din suflet s'a bucurat,
 De întâmplarea cea minunată,
 De 'ncoronare, când a aflat.

Cum că dorește supus să-i fie,
 Că totdeauna el l-a iubit,
 Că pentru dânsul vieți o mie
 Să le jertfească e mulțumit.

Astfel de vorbe se zic în lume,
 Însă drept formă se socotesc;
 Căci fieșicine le ia de glume,
 Care se uită, cât se vorbesc!

Dar ursul crede, se amăgește,
 În slujbe pune neamul lupesc:
 Cum că prieteni are, gândește,
 Care persoana lui o slăvesc.

După o vreme, leul se scoală,
 Tocmai când urșii mort îl credea;
 După o mare și lungă boală,
 Vine să-și ceară tronul ce-avea.

Locuitorii se îngroziră;
 Vestea se duse pân' la palat;
 Lupii îndată la lei fugiră;
 Pe-al lor prieten toți l-au lăsat.

Taurii numai, ce niciodată
 A-i fi prieteni nu s'au jurat,
 Peste cinci sute veniră 'ndată,
 Pe Domn și țară ei au scăpat.

Prea cu lesnire omul se 'nșală!
 Dar foarte mare face greșală,
 Cine la vorbe dă crezământ.
 Faptele numai ne dovedește,
 Fieștecine cât prețuește,
 De-avem prieteni, și care sunt.

Observări.

1. În fabula aceasta se relevă, cu o fină ironie, puțina cunoștință de oameni a stăpânitorilor, fățărnicia și șiretenia lingușitorilor ce-i înconjoară, lașitatea și trădarea lor la vreme de primejdie, lealitatea și spiritul de jertfă tocmai al celor care nu cer favoruri și nu se îndeasă în intimitatea celor mari.

2. Ca și la Lafontaine, ceea ce ne încântă în fabulele lui Alexandrescu e acel ton de simplitate al unei convorbiri familiare plină de humor fin și de farmecul înțelepciunii și al vorbirii populare. Un adevăr verificat despre natura omenească ni-l expune într'o formă dramatică și plină de haz, printr'o transpunere în lumea animalelor.

Versurile au expresia cea mai naturală, uneori de o plăcută legănare; dialogul e vioiu și dramatic; nimic didactic; începutul fabulei totdeauna de o neașteptată spontaneitate, în simplitatea lui:

Un bou, ca toți boii...
 Cât îmi sunt de urite unele dobitoace...
 Impărăția dobitocească,
 Ca și a noastră cea omenească...

3. Poet *elegiac* de o înaltă simțire și cugetare, înrulate în versuri de o rară maiestate și armonie, traducător egal de înzestrat din Lamartine și Lord Byron, *satiric* incisiv și vioiu în *Epistole* și *Satire*, creator neîntrecut în *fabule*, — Grigorie Alexandrescu, prin

toate aceste daruri ale sale, nu numai a deschis cel dintâiu drumuri nouă în literatura noastră, dar încă a și ridicat-o dintr'o dată, în unele genuri, la înălțimea literaturilor europene contemporane.

Prin diversele sale opere, unele unice în literatura noastră, el rămâne de-a purure unul din marii creatori de frumusețe în limba românească, cel mai apropiat de Eminescu prin farmecul armoniei și prin darul de-a da suflu de poezie cugetărilor abstracte.

Constantin Negruzzi

Pare aproape un lucru de mirare, cum, la cea dintâi atingere mai de aproape a națiunii noastre cu cultura apuseană, se produce dintr'o dată, într'un scurt răstimp, o vie mișcare de renaștere literară, care a'rage îndată

CONSTANTIN NEGRUZZI.

după sine și o renaștere politică. Intre 1830—1848 e această minune a unei eflorescențe de tinere talente, care schimbă fața culturii noastre, punându-i pasul în mersul culturii apusene.

Această repede înviorare și înnoire a culturii noastre naționale, și adesea surprinzătoarea maturitate a operelor literare ale câtorva dintre scriitorii acelei generații pline de avânt, nu s'ar fi putut produce numai prin sim-

pla influență a culturii apusene, dacă nu ar fi fost în genere în neamul nostru aptitudini de cultură, o afinitate de rasă, o străveche moștenire de artă și de literatură populară și în deosebi în clasa de sus în Principate o neîntreruptă împărtășire din literatura religioasă, din cronicile țării și din literatura veche grecească.

De aceea, ne putem explica cum, dintr'o astfel de atmosferă de neîntreruptă prețuire a culturii, câteva tinere talente își pot însuși repede metode, concepții și forme literare moderne, care le pun în măsură de a crea opere vrednice de a sta alături cu cele din literaturile contemporane apusene. Pe lângă apariția lui Alexandrescu și Bălcescu în Muntenia — unul talent desăvârșit în lirica înaltă și în fabulă, celălalt în cercetarea istorică și în farmecul literar al limbii —, un exemplu de măiestrie literară tot așa de sigură îl avem, în Moldova, în opera lui *Constantin Negruzzi*, creatorul novejii în literatură românească.

1. Constantin (Costachi) Negruzzi era fiul paharnicului Dinu Negruzzi și al soției sale Sofia, fiica Logofătului dreptății Iorgu Hermeziu. Anul nașterii nu se știe precis; este, probabil, 1808, sau 1809¹. Tatăl său

1. Data de 1809 rezultă din mărturia lui Constantin Negruzzi că, la moartea tatălui său (în 1826) el avea 17 ani. Din altă însemnare a sa ar rezulta că s'a născut în 1807. În orice caz, e neîndoios că la moartea tatălui său era foarte tânăr: aceasta se vede dintr'o scrisoare din Martie 1826, a unchiului său, frate mai mic al lui Dinu Negruzzi, care se teme că nepotului său, numit atunci diac de visterie și primind, odată cu numirea în slujbă, rangul de căminar, «*nevârsta sa și nefudicare[a]* întâmplărilor [lipsa de experiență] să nu-i aducă îngâmfarea mândriei»; de aceea, se roagă lui Dumnezeu «să-i dei[e] *întregimea mințai și purtări bune*», — ceea ce nu putea spune decât despre un tânăr de 17-18 ani și nicidecum despre unul de 26 de ani (cât ar fi avut atunci C. Negruzzi, dacă s'ar fi născut la 1800, cum zice altă „mărturie“ ce vom discuta-o îndată).

De asemenea, dintr'o însemnare de cheltuielile făcute pentru hainele „nepotului Costachi“, ar rezulta iarăși că acesta era minor după moartea tatălui său, dacă unchiul său care a făcut acea însemnare îi purta grija îmbrăcăminteii (probabil ca epitrop).

Actul eșit de curând la iveală — o „mărturie a cinci boieri, că

era unul din acei boieri iubitori ai limbii și ai culturii naționale, care „jeleau pierderea limbii, uitându-se cu dor spre Buda sau Brașov, de unde le veneau pe tot anul calendare cu povești la sfârșit și din când în când câte o broșură.... Nu eșă nici un calendar, care să nu-l aibă el întâi, nici o carte bisericească [pe] care să n'o cumpere, nici o traducție [pe] care să nu puie să i-o prescrie". Intre cărțile sale, pe lângă unele în limba greacă modernă, avea multe în românește, tipărite : Viețile sfinților, Moartea lui Avel (poem de Gessner), Istoria pentru începutul Românilor în Dachia, de Petru Maior, Floarea Darurilor, ș. a. — sau în manuscris: Letopisețul lui Nicolae Costin, Cavalerii Lebedei (romanț de M-me Genlis), Cugetările lui Oxenstiern, ș. a.

2. Fiul său, ca toți fiii de boieri de atunci, a învățat de la dascălii săi carte grecească și franțuzească, iar românească singur, precum povestește în vioaia sa schiță „Cum am învățat românește”. Anume, tatăl său, aflând că nu știe încă a citi românește, îi aduce un dascăl de la școala românească de la Socola (Seminarul întemeiat de mitropolitul Veniamin), ca să-l învețe să citească cu chirilice, cum se scria atunci românește. Acel dascăl, naiv sau pedant, îl puse la abecedar, vrând să-l

„D[umnealui] Vornicul Costachi Negruzzi... este născut... la anul 1800. „ este, de bună seamă, un act de complezență, la cine știe ce nevoie a lui Negruzzi de a-și majora vârsta.

Actul acesta nu e datat, dar din context se deduce că trebuie să fi, fost dat în 1856 sau în 1857, deci la 56 sau 57 de ani după evenimentul ce-l atestă. Dar unul din acei cinci marturi, Gh. Asachi, la 1800 era copil de 13 ani și nu se afla în țară, ci de mai mulți ani la Lemberg, la învățătură; se vede dar ce temei se poate pune pe o asemenea mărturie.

Cele ce spune Negruzzi despre cunoștința sa cu marele poet rus Pușchin (care era surghiunit la Chișinău) în timpul refugiului în Basarabia (1821—23) nu se pot interpreta ca raporturi de „prietenie” între doi oameni maturi cam de aceeași vârstă, ci ca raporturi de afecțiune dela un om format către un copil simpatic: „Pușchin mă iubea și găsea plăcere a-mi îndrepta greșalele ce făceam vorbind cu el franțozește... Câte odată ședea și ne asculta oare întregi pe mine și pe Calipso vorbind grecește, apoi începea a-mi recita versuri de ale lui, pe care mi le traducea“.

țină mai multe lecții cu învățarea literelor chirilice și a numelor lor. Tânărul Negruzzi,—îndignat că pe el, care știa pe din afară versuri grecești, care citea pe Homer și Euripide, îl pune la alfabet,—învață singur, în câteva ore, cu ajutorul abecedarului, să citească din „Istoria pentru începutul Românilor”, din biblioteca tatălui său; a treia zi, pedantul dascăl, scandalizat de întrebările glumețe ce-i pune școlarul, o șterge pe ușă. În aceste procederi ale copilului de 12—13 ani, se arăta ceva din firea iubitoare de studiu și de glumă a viitorului scriitor.

3. La 1821, din cauza turburărilor aduse de eterie, familia Negruzzi se refugiază în Basarabia, la o moșie ce o avea în raiaua Hotinului, de unde se duceau des la Chișinău. Aci, în anii 1822—23, tânărul de 14—15 ani are prilejul de a cunoaște de aproape pe marele poet rus Alexandru Pușkin, surghiunit atunci acolo. Poate că și această întâlnire familiară, timp de un an, cu marele scriitor (și el foarte tânăr: avea atunci 23 de ani) va fi contribuit a trezi, chiar de atunci, în copilandrul Român dorința de a scrie; căci ni s'a păstrat din acești ani ai adolescenței lui Negruzzi un caiet al său, *Zăbevile mele din Basarabia în anii 1821, 1822, 1823, la satul Șărăuții din raiaoa Hotinului*, care cuprinde patru traduceri: două din greaca modernă („Moralicești haractiruri” și „Pentru bărbatul cel greu, care, luând o fimei guralivă, s'a dus să cei [= să ceară] moarte[a] la giudecată”) și două din franțuzește („Zuma sau discoperire[a] scorțișoarei tămăduitoare de friguri, adică a hinei” și „Crispin rival stăpână-său, comedie într'un act”). Se vede bine că e încercarea de a scrie a unui copil; limba e încă neformată, cu particularități dialectale, cu multe grecisme: „El se mișcă ca o mehanie, umblă ca un podalgos...”.

Tot atunci (1823) traduce în versuri, după o prelucrare grecească asemenea, pe *Memnon* al lui Voltaire

și (în 1824), din franțuzește, o povestire morală a lui Marmontel, *Pirostia Elenei* (Le trépied d'Hélène).

4. Șederea sa la Chișinău a mai fost hotărîtoare și în altă privință. Aci a avut încă prilejul de a învăța limba rusă și în același timp a se adânci în cunoașterea limbii franceze, luând lecții de la un emigrant francez, putând astfel, după aceea, să ajungă a stăpâni perfect limba franceză și a se cultiva prin lectura întinsă a literaturii ei clasice și romantice. Astfel, admirația pentru Pușkin, unită cu cea pentru literatura franceză contemporană, au dat spiritului său, în tinerețe, gust pentru înfățișare de situații, sentimente și personaje romantice, ceea ce-l va face să traducă din Pușkin, din „melodiile irlandeze” ale lui Thomas Moore, din Victor Hugo, și să dea și celor dintâi scrieri proprii ale sale (novelele „Zoe”, „O alergare de cai” ș. a.) o coloratură romantică-melodramatică.

5. În 1823 familia Negruzzi se întoarce la Iași, unde găsește casa devastată, biblioteca tatălui dispărută: slujise de fultueală Ienicerilor.

În 1826, cu puțin înainte de moartea tatălui său, tânărul Negruzzi e numit diac de visterie, începând astfel o lungă carieră administrativă, în care, în cursul anilor, trecând prin diferite funcțiuni și însărcinări — cap al serviciului statisticei, prezident al Eforiei orașenești a Capitalei, ispravnic de ținut, efor al școlilor, în două rânduri director de departamente, de două ori deputat —, cu spiritul său limpede și metodic și cultura sa deosebită, el servește țara, în felul temperamentului său cumpănit și rezervat, fiind atras mai mult spre o activitate literară decât spre lupta politică pentru înnoirea așezămintelor statului.

6. De aceea, de și prieten și tovarăș de luptă în cele culturale cu Alecsandri și Kogălniceanu, el — mai în vârstă cu vreo zece ani decât aceștia — se ține de o parte de frământările politice ale tinerei generații. E tot

aşa de patriot, doreşte tot atât de mult înaintarea neamului în cultură şi în aşezarea vieţii naţionale, dar printr'o evoluţie organică, fără agitaţii şi sbuciumări; de aceea, nu-l găsim printre revoluţionarii de la 1848, nici printre luptătorii din primele rânduri pentru *unire*; era un conservator doritor de progres, aşteptând îmbunătăţirea stării lucrurilor mai mult de la răspândirea şi creşterea culturii şi de la desfăşurarea împrejurărilor lumii decât de la frământările politice. De altminteri cultura lui superioară, unită cu firea lui glumeată şi cumpănită, cu iubirea lui de viaţă mai mult în mijlocul naturii, la ţară, pasionat de flori, de vânătoare şi de literatură, îl făcea să fie mai mult un spectator al vieţii, decât un actor de prime roluri. „Intâmplările anului 1848 — zice el peste 14 ani de la acestea — au fost fatale literaturii române. Politica predominând, literatura amuţi”.

7. Iată impresia ce ne-a lăsat-o despre personalitatea distinsă a lui Constantin Negruzzi un contemporan al său mai tânăr, Gheorghe Sion:

„Fui alipit la secţiunea criminală, unde aveam de superior pe spătarul Dim[itrie] Ganea, un om plin de bunătate sufletească. Acesta, cum mă văzu, îmi arătă o dragoste particulară, invitându-mă foarte des la masa sa. Cu ocaziunea acestei familiarităţi, făcui cunoştinţă cu Costache Negruzzi, care-i era ginere. Ce fericire simţii întâlnind pe acest om, pe care în curând l-am considerat ca maestru, văzând că posedă atâta spirit, atâta gust literar, atâtea idei frumoase şi solide în ceea ce priveşte literatura în genere, şi cultura în specie a limbii şi a literaturii române. În laşi, el era unicul cu care se putea vorbi despre asemenea lucruri, căci era un adevărat enciclopedist, versat nu numai în cunoştinţe literare, dar şi istorice şi filosofice, ajutat de o memorie prodigioasă şi de cunoştinţa mai multor limbi străine. El, în adevăr, vorbea şi scria greceşte, franjuzeşte, nemţeşte şi ruseşte, fără a menţiona latina şi italiana, ale căror literaturi nu-i erau străine...”

8. Incepând de prin 1835, Negruzzi desfăşoară, timp de peste 20 de ani, o vie activitate literară, la început prin traduceri sau imitări, apoi prin lucrări originale.

Un fapt important pentru dezvoltarea unitară a limbii noastre literare e că Negruzzi, de la început, desfășură această activitate a sa nu în cadrul restrâns al Moldovei sale, ca predecesorii săi — Asachi, Conachi —, ci, recunoscând marile merite ale lui Eliad în fixarea principiilor juste pentru limba noastră literară și simțind necesitatea unui contact literar între toate regiunile românești, el intră în legături cu Eliad și cu Bariț de la Brașov, întretinând cu ei un schimb de scrisori în chestiuni de limbă și publicând scrierile sale nu numai la Iași, în *Albina* lui Asachi, ci și la București, în *Curierul de ambe sexe* sau în volum, și în *Foaia pentru minte* de la Brașov. Negruzzi este astfel cel dintâiu dintre scriitorii români ai acelei epoci care stabilește un front literar unic, dând, prin această acțiune a sa și prin însăși evoluția scrisului său, exemplu de supunere la o limbă literară comună tuturor Românilor.

9. Intre 1835—1840 e întâia perioadă a scrisului său, perioada de încercare, de formare a talentului său. Ea începe cu traducerea unei melodrame romantice ce se jucase cu mult succes la Iași de o trupă franceză: „*Triizeci [de] ani sau viața unui jucătoriu de cărți*. Melodramă în trii zile, tradusă din franțozește de Căminariul C. Negruțți. Eși, în tipografia Albinei. 1835”. Apoi un lung șir de publicații în „*Curierul de ambe sexe*” (1837—39): *Cârjaliul*, povestire despre un haiduc din Moldova, tradusă din Pușkin, și *Șalul negru*, poezie, după Pușkin; cea dintâi novelă a sa, *Zoe*, scrisă în 1829 (când autorul avea 21 de ani), o lucrare în felul novelelor romantice, cu totul artificială și învechită ca factură; poemul *Aprodul Purice*, inspirat de legenda povestită în cronică lui Neculce; viaoia și foarte interesanta schiță *Cum am învățat românește*; *Impresii de călătorii*, traducere din A. Dumas; foarte interesanta scrisoare *Un poet necunoscut* (ciudatul Da-

niil Scavinschi); schița romantică *Au mai pățit-o și alții*, care, după factură și atmosferă, pare mai mult o localizare din franțuzește decât o compunere originală; ș. a. In broșuri deosebite (la București, în tipografia lui Eliad): traducerea dramelor lui Victor Hugo *Maria Tudor* și *Angelo, tiranul Padovei*. In același timp, în „Albina Românească” sau în suplimentul ei literar „Alăuta românească”, publică scrisoarea *Vandalism*, care-i atrage surghiunul la moșie, apoi cea intitulată *Catacombele mănăstirii Neamțului* și spirituala *Rețetă*, ironizând curiozitatea copilăroasă a orașenilor din provincie când aud că a sosit în orașul lor un personaj din capitală. Tot în „Albina” publică, pe rând, traducerea în versuri a 14 *balade* ale lui Victor Hugo, apoi novela istorică *Riga Poloniei și Prințul Moldoviei*, care însă nu e decât o transcriere a unor pasagii din „Charles XII” a lui Voltaire și din cronica lui Nicolae Costin. Din același timp (probabil din 1838, când era surghiunit la moșia sa) e și traducerea, din franțuzește, a *Melodiilor irlandeze* ale lui Thomas Moore, rămase în manuscris și publicate târziu după moartea sa.

10. In anul 1840, Negruzzi e numit, împreună cu Kogălniceanu și Alecsandri în comitetul teatral, în care însărcinare, timp de doi ani, se silesc să dea viață teatrului românesc. In 1840 apărând revista *Dacia literară*, sub direcția lui Kogălniceanu, Negruzzi publică acolo nepieritoarea sa capo-d'operă, neîntrecută până azi în literatura română, novela istorică *Alexan-ăru Lăpușneanul*. Lucrarea aceasta, inspirată din cronicile țării, ca și „Aprodul Purice”, publicat cu trei ani înainte, ca și „Riga Poloniei și Prințul Moldaviei”, publicat în 1839, arată că Negruzzi, de la sine și înainte de îndemnul lui Kogălniceanu pentru o literatură cu „sujeturi” din istoria și din obiceiurile noastre, întreprinsese lucrări literare cu astfel de subiecte. In a-

ceeași revistă, el publică și prețiosul articol *Cântece populare a Moldaviei*, care ne arată că Negruzzi, înainte de Alecsandri și Russo sau odată cu ei, înțelesese marea valoare a poeziei noastre populare; tot acolo și novela romantică *O alergare de cai*, o compoziție melodramatică în felul celor din perioada anterioară.

În alte reviste, continuă în același timp sprintenele sale *Scrisori*: în „Albina”, *Provincialul și Păcală și Tândală*, în „Foaia pentru minte” *Slavonisme și Cântec vechiu*.

11. În 1844, apărând revista *Propășirea*, Negruzzi publică în ea 4 *Scrisori* despre limba românească și captivanta poveste *Toderică* (o localizare după „Fédérigo” a lui Prosper Mérimée, aceasta însăși prelucrată după o poveste populară neapolitană), cu un subiect asemănător cu „Ivan Turbincă”, a lui Creangă. Publicarea ei aduce suprimarea revistei și surgiunirea autorului la moșie.

În acelaș an publică, împreună cu Alexandru Donici, traducerea operelor lui Antioh Cantemir: *Satire și alte poetice compuneri de Prințul Antioh Cantemir*, și în „Calendarul pentru toți Românii” (Almanah de învățătură și petrecere) pe anul 1844, editat de Kogălniceanu, duioasa schiță *Lumânărică*, un mic giuvaer, iar în „Calendarul” din 1845 a treia a sa novelă istorică, *Sobieschi și Românii*, care, prin arta compoziției, prin sobrietatea și frumusețea stilului, prin varietatea și adâncă psihologie a caracterelor, prin dramatica desfășurare a acțiunii, poate sta alături de „Alexandru Lăpușeanu”. Tot acolo, alte trei schițe din seria *Scrisorilor*.

Între 1849—51, Negruzzi publică trei ușoare opere dramatice, toate localizate sau traduse după autori francezi: vodevilul *Doi țărani și cinci cârlani*, farsa într'un act *Muza de la Burdujeni* și vodevilul *Carantina*.

În 1852—3, luând conducerea foii sătești *Săptămâna*,

publică un șir de articole de critică și sfaturi, între altele distinsa bucată cu intenții de educație *Omul de țară*. În 1855, publică în revista *România literară* de sub direcția lui Alecsandri *Cântecul* (Eu sânt Român) și câteva *Scrisori*. În 1857, își adună în volum, sub titlul *Păcatele tinerețelor*, cea mai mare parte din scrierile sale de până atunci (împărțite de el în patru grupe: „Amintiri de junețe, Fragmente istorice, Neghină și pălămidă [poezii și teatru], Negru pe alb—Scrisori la un prieten”).

11. După unirea Principatelor, e scurt timp ministru de finanțe al Moldovei. În 1861 publică o broșură *Despre Capitala României*, în care face originala propunere, sprijinită pe puternice argumente, de a așeza la Galați Capitala țării. Ca deputat, votează în 1862 unirea definitivă. În același an, publică în revista lui Hasdeu „Din Moldova” un interesant *Studiu asupra limbii române*.

12. De mai mulți ani, „trecând prin dureroase încercări și supus la multe suferinți fizice, nu mai lucra ca odinioară”. La întemeierea Academiei Române, în 1866, e numit membru al ei, dar, bolnav, nu ia parte la lucrări. Publică încă, în 1867, în nou înființata revistă „Convorbiri literare” (care avea ca „redactor” pe fiul său Iacob) un articol despre *Alexandru Donici* și grațioasa novelă *Flora română*, — un schimb de scrisori între un tânăr pasionat de flori și o tânără văduvă, cuprinzând numele populare și cele științifice a multe zeci de flori și o dramatică legendă despre floarea „Nu mă uita”.

În anul următor, se stinse din viață, la 25 August 1868, în casa sa din Iași, și, după dorința sa, a fost înmormântat la moșia sa de la Trifeștii-vechi (Hermeziu), pe malul Prutului, în cimitirul bisericii ce fusese zidită de dânsul în anul căsătoriei sale (1839). Pe

frontispiciul bisericii pusese să fie săpate următoarele versuri, compuse de dânsul:

In acest lăcaș de pace, unde Domnul se mărește,
 Omul întâiu se botează, când se naște pe pământ;
 Apoi cu a lui soție vine de se însoțește,
 In sfârșit aice află liniștire în mormânt.
 Nașterea, viața, moartea, sufletească mântuire,
 In acest loc se adună, și de-amarul lumii greu
 Omul scapă, când se duce ca să-și iee răsplătire
 De la dreapta îndurare a bunului Dumnezeu.

ALEXANDRU LĂPUȘNEANUL

1564 — 1569

I

Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreu...

Iacob Eraclid, poreclit Despotul, pierise ucis de buzduganul lui Ștefan Tomșa, care acum cârmuia țara. Dar Alexandru Lăpușneanul, după înfrângerea sa în două rânduri, de oștile Despotului, fugind la Constantinopol, izbutise a lua oști turcești și se înturna acum să-și gonească pe răpitorul Tomșa, și să-și ia scaunul, pe care nu l-ar fi pierdut, de n'ar fi fost vândut de boieri. Intrase în Moldavia, întovărașit de șapte mii spahii și de vreo trei mii oaste de strânsură. Inșă pe lângă acestea avea porunci împărătești cătră Hanul Tătarilor Nogai, ca să-i deie oricât ajutor de oaste va cere.

Lăpușneanul mergea alătura cu Vornicul Bogdan, amândoi călări pe armăsari turcești și înarmați din cap până în picioare.

— Ce socoți, Bogdane, zise după puțină tăcere, izbândi-vom oare?

— Să nu te îndoiești, Măria Ta, răspunse curteza-

nul. Țara geme subț asupra Tomșei. Oastea toată se va supune, cum i se va făgădui mai mare simbric. Boierii, câți i-au mai lăsat vii, numai frica morții îi mai ține, dar cum vor vedea că Măria Ta vii cu putere, îndată vor alerga și-l vor lăsa.

— Să deie Dumnezeu să n'aib nevoie a face ceea ce a făcut Mircea-Vodă la Munteni; dar ți-am mai spus: eu îi cunosc pre boierii noștri, căci am trăit cu dânșii.

— Aceasta rămâne ia înalta înțelepciune a Măriei Tale.

Vorbind așa, au ajuns aproape de Tecuci, unde poposiră la o dumbravă.

— Doamne, zise un aprod apropiindu-se, niște boieri, sosind acum, cer voie să se înfățișeze la Măria Ta.

— Vie, răspunse Alexandru.

Curând intrară în cortul unde el ședea, încungiurat de boierii și căpitanii săi, patru boieri, din care doi mai bătrâni, iar doi juni. Aceștii erau Vornicul Moțoc, Postelnicul Veveriță, Spătarul Spancioc și Stroici.

Apropiindu-se de Alexandru-Vodă, se închinară până la pământ, fără a-i săruta poala, după obicei.

— Bine ați venit, boieri, zise acesta silindu-se a zâmbi.

— Să fii Măria Ta sănătos, răspunseră boierii.

— Am auzit, urmă Alexandru, de bântuirile țării și am venit s'o mântuiu; știu că țara m'așteaptă cu bucurie.

— Să nu bănuști, Măria Ta, zise Moțoc, țara este liniștită, și poate că Măria Ta a auzit lucrurile precum nu sunt; căci așa este obiceiul norodului nostru, să facă din țânțar armăsar. Pentru aceea, obștia ne-a trimis pre noi, să-ți spunem că norodul nu te vrea, nici te iubește, și Măria] Ta să te întorci înapoi, că...

— Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau, răspunse Lăpușneanul, a căruia ochi scânteieară ca un fulger;

și dacă voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pre voi, și voiu merge, ori cu voia, ori fără voia voastră! Să mă întorc? Mai de grabă își va întoarce Dunărea cursul îndărăpt. A! Nu mă vrea țara? Nu mă vreți voi, cum înțeleg.

— Solului nu i se taie capul, zise Spancioc; noi suntem datori a-ți spune adevărul. Boierii sunt hotărâți a pribegi la Unguri, la Leși și la Munteni, pe unde au toți rude și prietini. Vor veni cu oștiri străine, și vai de biata țară, când vom avea războaie între noi; și poate și Măriei Tale nu-i va fi bine, pentrucă Domnul Ștefan Tomșa...

— Tomșa! El te-a învățat a vorbi cu atâta dârzie? Nu știi cine mă oprește să nu-ți sfărâm măselele din gură cu buzduganul acesta, zise, apucând măciuca de arme din mâna lui Bogdan. Ticălosul acel de Tomșa v'a învățat?...

— Ticălos nu poate fi acel ce s'a învrednicit a se numi Unsul lui Dumnezeu, zise Veveriță.

— Au doar nu sunt și eu Unsul lui Dumnezeu? au doar nu mi-ați jurat și mie credință, când eram numai stolnicul Petre? Nu m'ați ales voi? Cum a fost oblăduirea mea? Ce sânge am vărsat? Care s'a întors dela ușa mea fără să câștige dreptate și mângâiere? Și însă acum nu mă vreți, nu mă iubiți? Ha, ha, ha!

Râdea; mușchii i se suceau în râsul acesta, și ochii lui hojma clipeau.

— Cu voia Măriei Tale, zise Stroici, vedem că moșia noastră a să cadă de isnoavă în călcarea păgânilor. Când astă negură de Turci va prăda și va pustii țara, pe ce vei domni Măria Ta?

— Și cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgâni, ce aduci cu Măria Ta? adăogi Spancioc.

— Cu averile voastre, nu cu banii țaranilor, pre cari-i jupiți voi. Voi mulgeți laptele țării, dar a venit vremea să vă mulg și eu pre voi. — Destul, boieri!

Intoarceți-vă și spuneți celui ce v'au trimis, ca să se ferească să nu dau peste el, de nu vre să fac din cio-lanele lui surle, și din pielea lui căptușală dobelor mele.

Boierii ieșiră mâhniți; Moțoc rămase.

— Ce-ai rămas? întrebă Lăpușneanul.

— Doamne! Doamne! zise Moțoc, căzând în genunchi, nu ne pedepsi pre noi după fără-de-legile noastre! Adă-ți aminte că ești pământean, adă-ți aminte de zisa scripturii și iartă greșiților tăi! Cruță pre biata țară, Doamne! Sloboade oștile aceste de păgâni; vină numai cu câți Moldoveni ai pe lângă Măria Ta, și noi chizeșluim că un fir de păr nu se va clăti din capul Înălțimii tale; și, de-ți vor trebui oști, ne vom înarma noi cu femeii și copiii, vom ridica țara în picioare, vom ridica slugile și vecinii noștri. Incede-te în noi!

— Să mă încred în voi? zise Lăpușneanul, înțele-gând planul lui. Pe semne gândești că eu nu știu zi-cătoarea moldovenească: „Lupul părul schimbă, iar nă-ravul ba”? Pe semne nu vă cunosc eu, și pre tine mai vârtos? Nu știu că, fiind mai mare peste oștile mele, cum ai văzut că m'au biruit, m'ai lăsat? Veveriță îmi este vechiu dușman, dar încai niciodată nu s'a ascuns; Spancioc este încă tânăr, în inima lui este iubire de moșie; îmi place a privi sumeția lui, pre care nu se silește a o tăinui. Stroici este un copil, care nu cunoaște încă pre oameni, nu știe ce este îmbun-rea și minciuna; lui i se par că toate pasările ce sboară se mănâncă. Dar tu, Moțoc? învechit în zile rele, deprins a te ciocoi la toți Domnii, ai vândut pre Despot, m'ai vândut și pre mine, vei vinde și pre Tomșa; spu-ne-mi, n'ași fi un nătărău de frunte, când m'aș încrede în tine? Eu te iert însă, că ai îndrăznit a crede că iar mă vei putea înșela, și îți făgăduiesc că sabia mea nu se va mânji în sângele tău; te voiu cruța, căci îmi ești trebuitor, ca să mă mai ușurezi de blăstemurile

norodului. Sunt alți trântori, de cari trebuie curățit stupul.

Moțoc îi sărută mâna, asemenea cânelui care, în loc să muște, linge mâna care-l bate. El era mulțumit de făgăduința ce câștigase. Știa că Alexandru-Vodă a să aibă nevoie de un intrigant, precum era el.

Deputații erau porunciți de Tomșa, ca, neputând înturna pe Lăpușneanu din cale, să-și urmeze drumul la Constantinopol, unde, prin jaloze și dare de bani, să mijlocească mazilia lui. Dar văzând că el venea cu însăși învoirea Porții, pe de alta sfiindu-se a se întoarce fără nicio ispravă la Tomșa, cerură voie să rămână a-l întovărăși. Acesta era planul lui Moțoc, ca să se poată lipi de Lăpușneanul. Voia li se dete.

III

Capul lui Moțoc vrem...

De cu sară se făcuse de știre tuturor boierilor să se adune a doua zi, fiind sărbătoare, la Mitropolie, unde era să fie și Domnul, ca să asculte Liturghia, și apoi să vie să prânzească la Curte.

Când sosi Alexandru-Vodă, sfânta slujbă începuse și boierii erau toți adunați.

Impotriva obiceiului său, Lăpușneanul în ziua aceea era îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purta corona Paleologilor, și peste dulama poloneză de catifea stacojie avea cabanița turcească. Nici o armă nu avea alta decât un mic junghiu cu plăselele de aur, iar printre bumbii dulămii se zărea o zea de sârmă.

După ce a ascultat sf. slujbă, s'a coborât din strană, s'a închinat pe la icoane, și apropiindu-se de racla sf. Ioan cel nou, s'a plecat cu mare smerenie, și a sărutat moaștele sfântului. Spun că în minutul acela el era

foarte galben la față, și că racla sfântului ar fi tresărit.

După aceasta, suindu-se iarăși în strană, se înturnă către boieri și zise:

„Boieri dumneavoastră! Dela venirea mea cu a doua domnie și până astăzi, am arătat asprime către mulți; m'am arătat cumplit, rău, vărsând sângele multora. Unul Dumnezeu știe de nu mi-a părut rău și de nu mă căiesc de aceasta; dar dumneavoastră știți că m'a silit numai dorința de a vedea contenind gâlceviri și vânzările unora și altora, cari ținteau la răsipa țării și la peirea mea. Astăzi sunt altfel trebile. Boierii și-au venit în cunoștință; au văzut că turma nu poate fi fără păstor, pentru că, zice Mântuitorul, *bate-voiu Păstorul, și se vor împrăștia oile.*

„Boieri dumneavoastră! Să trăim de acum în pace, iubindu-ne ca niște frați, pentru că aceasta este una din cele zece porunci: *să iubești pe aproapele tău ca însuți pe tine*; și să ne iertăm unii pre alții, pentru că suntem muritori, rugându-ne Domnului nostru Iisus Hristos — își făcu cruce — să ne ierte nouă greșalele precum iertăm și noi greșităilor noștri...”

Sfârșind această deșănțată cuvântare, merse în mijlocul bisericii, și, după ce se închină iarăși, se înturnă spre norod în față, în dreapta și în stânga, zicând: Iertați-mă, oameni buni și boieri dumneavoastră!

— D-zeu să te ierte, Măria Ta!” răspunseră toți afară de doi juni boieri ce sta gânditori, rezămați de un mormânt lângă ușa, însă nime nu le-a luat sama.

Lăpușneanul eși din Biserică, poftind pre boieri să vie ca să ospeteze împreună; și, încălecând, se înturnă la palat. Toți se împrăștiară.

— Cum îți pare? zise unul din boierii care i-am văzut că nu iertase pe Alexandru-Vodă.

— Te sfătuiesc să nu te duci astăzi la dânsul la

masă, răspunse celălalt; și se amestecară în norod. Acești erau Spancioc și Stroici.

La Curte se făcuse mare gătire pentru ospățul acesta. Vestea se împrăștiase că Domnul se împăcase cu boierii, și boierii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde că vor putea ocupa iarăși posturi, ca să adune nouă avuții din sudoarea țaranului. Cât pentru norod, el era indiferent; el, din împăcarea aceasta, nu aștepta vreun bine, nici prepunea vreun rău. Norodul se învoia cu oblăduirea lui Alexandru-Vodă; cârtea numai asupra ministrului său Moțoc, care întrebuița creditul ce avea la Domn, spre împilarea gloatei. Căci, deși erau necontenite jalobele obștei pentru jăfuirile lui Moțoc, Lăpușneanul sau nu răspundea, sau nu le asculta.

Ceasul prânzului apropiindu-se, boierii începură a veni călări, întovărășiți fiecare de câte două-trei slugi. Luau sama însă că curtea era plină de lefecii înarmați, și că patru tunuri sta îndreptate spre poartă; dar socoteau că sunt puse pentru a serba, după obicei, ceremonia prin salve. Unii poate că și prepuneau vreo cursă; dar, odată intrând, nu se mai putea înturna, căci porțile erau străjuite și păzitorii porunciți a nu lăsa să iasă nime.

Adunându-se boierii, 47 la număr, Lăpușneanul se puse în capul mesei, având în dreapta pre logofătul Troțușan și în stânga pre vornicul Moțoc. Incepură a zice din surle, și bucatele se aduseră pe masă.

În Moldavia, pe vremea aceea, nu se introdusese încă moda mâncărilor alese. Cel mai mare ospăț se cuprindea în câteva feluri de bucate. După borșul polonez, veneau mâncări grecești, fierte cu verdețuri, care pluteau în unt; apoi pilaful turcesc, și în sfârșit fripturile cosmopolite. Pânza mesei și șervetele erau de filaliu țesute în casă. Tipsiile, pe care aduceau bucatele, talgerele și paharele erau de argint. Pe lângă părete sta așezate, în rând, mai multe ulcioare pântecoase, pline de vin

de Odobești și de Cotnar, și la spatele fiecăruia boier dvorea câte o slugă care dregea. Toate aceste slugi erau înarmate.

În curte, pe lângă două junci și patru berbeci fripți, erau trei poloboace desfundate, pline de vin; slujitorii mâncau și beau, boierii mâncau și beau. Acum capetele începuseră a se înfierbânta; vinul își făcea lucrare. Boierii închinau și urau pre Domn cu vivate sgomotoase, la care răspundeau lefeciii prin chiote, și tunurile prin bubuit.

Acum era aproape a se scula dela masă, când Veveriță ridică paharul și închinând zise: Să trăești întru mulți ani, Măria ta! să stăpânești țara în pace, și mi-lostivul Dumnezeu să te întărească în gândul ce ai pus, de a nu mai strica pre boieri, și a bântui norodul...

N'apucă să sfârșească, căci buzduganul Armașului, lovindu-l drept în frunte, îl oborî la pământ.

A! voi ocărîți pre Domnul vostru! strigă acesta; la ei, flăcăi! În minut, toți slujitorii de pe la spatele boierilor, scoțând junghiurile, îi loviră; și alți ostași, aduși de căpitanul de lefecii, intrară și năpustiră cu săbiile în ei. Cât pentru Lăpușneanul, el luase pe Moțoc de mână și se trăsese lângă o fereastră deschisă, de unde privea măcelăria ce începuse. El râdea; iar Moțoc, silindu-se a râde, ca să placă stăpânului, simțea părul sburlindu-i-se pe cap și dinții săi clănțăind. Și cu adevărat era groază a privi această scenă sângeroasă. Inchipuiască-și cineva într'o sală de cinci stânjeni lungă și de patru lată o sută și mai mulți oameni ucigași și hotărîți spre ucidere, calăi și osândiți, luptându-se unii cu furia desnădejdiei și alții cu aprinderea beției. Boierii, neavând nici o grijă, surprinși mișelește pe din dos, fără arme, cădeau fără a se mai împotrivi. Cei mai bătrâni mureau făcându-și cruce; mulți însă din cei mai juni se apărau cu turbare; scaunele, talgerele, tacâmurile mesei, se făceau arme în mâna lor: unii,

deși răniți, se încleșteau cu furie de gâtul ucigașilor, și nesocotind ranele ce priimeau, îi strângeau până îi innăbușeau. Dacă vreunul apuca vreo sabie, își vindea scump vieața. Mulți lefecii periră, dar în sfârșit nu mai rămase niciun boier viu. Patruzeci și șapte de trupuri zăceau pe parchet! În lupta și trânta aceasta, masa se răsturnase, ulcioarele se spărseseră, și vinul, amestecat cu sânge, făcuse o baltă pe lespezile salei.

Odată cu omorul de sus, începuse uciderea în curte. Slugile boierilor, văzându-se lovite fără veste de soldați, plecară de fugă. Puțini cari scăpară cu vieață, apucând a sări peste ziduri, dase larmă pe la casele boierilor; și, invitând pe alte slugi și oameni boierești, burzuluișeră norodul, și tot orașul alergase la poarta Curții, pe care începuse a o tăia cu securile. Ostașii, amețiți de beție, făceau numai o slabă împotrivire. Gloata se întărâta din mult în mai mult.

Lăpușneanul, pre care îl înștiințase de pornirea norodului, trimise pe Armașul să-i întrebe ce vor și ce cer? Armașul eși.

— Ei, vornice Moțoace, zise apoi, înturnându-se spre acesta, spune, n'am făcut bine că m'am mântuit de răii aceștii, și am scăpat țara de o așa râie?

— Măria Ta, ai urmat cu mare înțelepciune, răspunse mârșavul curtezan; eu de mult aveam de gând să sfătuesc pre M[ăria] Ta la aceasta, dar văd că înțelepciunea Măriei Tale a apucat mai 'nainte, și ai făcut bine că i-ai tăiat, pentru că... fiind că... era să...

— Văd că armașul întârzie, zise Lăpușneanul, curmând pe Moțoc, care se învălmășea în vorbă. Imi vine să poruncesc să deie cu tunurile în prostimea aceea. Ha, cum socoți și dumneata?

— Așa, așa, să-i împroaște cu tunurile; nu-i vr'o pagubă c'or muri câteva sute de mojici, de vreme ce au pierit atâția boieri. Da, să-i omoare de istov.

— Mă aşteptam s'aud asemenea răspuns, zise cu oțerire Lăpușneanul; dar să vedem întâi ce vor.

În vremea aceasta, Armașul se suise pe poarta Curții și, făcând semn, strigă: Oameni buni! Măria Sa Vodă întreabă ce vreți și ce cereți? și pentru ce ați venit așa cu zurba?

Prostimea rămase cu gura căscată. Ea nu se aştepta la asemenea întrebare. Venise fără să știe pentru ce a venit și ce vrea. Incepu a se strânge în cete-cete și a se întreba unii pe alții ce să ceară. În sfârșit începură a striga:

— Să micșureze dăjdiile! — Să nu ne zapciască!

— Să nu ne mai îplinească! — Să nu ne mai jăfuiască!

— Am rămas săraci! — N'avem bani! Ni i-a luat toți Moțoc! — Moțoc! Moțoc! El ne beleș'e și ne pradă!

— El sfătuește pre Vodă! Să moară!

— Moțoc să moară! — Capul lui Moțoc vrem!

Acest din urmă cuvânt, găsind un eho în toate inimile, fu ca o scânteie electrică. Toate glasurile se făcură un glas, și acest glas striga: capul lui Moțoc vrem!

— Ce cer? întreabă Lăpușneanul, văzând pre Armașul intrând.

— Capul Vornicului Moțoc, răspuse.

— Cum? ce? strigă acesta sărind ca un om ce calcă pe un șerpe; n'ai auzit bine, fârtate! vrei să șuguești, dar nu-i vreme de șagă. Ce vorbe sunt aceste? Ce să faci cu capul meu? Iți spun că ești surd: n'ai auzit bine!

— Ba foarte bine, zise Alexandru-Vodă. Ascultă singur! Strigările lor se aud de aici.

În adevăr, ostașii ne mai împotrivindu-se, norodul începuse a se cățăra pe ziduri, de unde striga în gura mare: Să ne deie pre Moțoc! Capul lui Moțoc vrem!

— Oh! păcătosul de mine! strigă ticălosul, Maică prea curată Fecioară, nu mă lăsa să mă prăpădesc!...

— Dar ce le-am făcut eu oamenilor acestora? Născătoare de Dumnezeu, scapă-mă de primejdia aceasta, și mă jur să fac o biserică, să postesc cât voiu mai avè zile, să ferec cu argint Icoana ta cea făcătoare de minuni dela Mânăstirea Neamțului!...

Dar, milostive Doamne, nu-i asculta pre niște proști, pre niște mojici. Pune să deie cu tunurile într'înșii. Să moară toți! Eu sunt boier mare; ei sunt niște proști!

— Proști, dar mulți, răspunse Lăpușneanul, cu sânge rece; să omor o mulțime de oameni pentru un om, nu ar fi păcat? Judecă dumneata singur. Du-te de mori pentru binele moșiei dumitale, cum ziceai însuți, când îmi spuneai că nu mă vrea, nici mă iubește țara. Sunt bucuros că-ți răsplătește norodul pentru slujba ce mi-ai făcut, vânzându-mi oastea lui Anton Secheli, și mai pe urmă lăsându-mă și trecând în partea Tomșei.

— Oh! nenorocitul de mine! strigă Moțoc smulgându-și barba; căci de pe vorbele tiranului înțelegea că nu mai este scăpare pentru el. Incai lăsați-mă să mă duc să-mi pun casa la cale! fie-vă milă de jupâneasa și de copilașii mei! Lăsați-mă să mă spovedesc! Și plânga, și țipa, și suspina.

— Destul, strigă Lăpușneanul, nu te mai boci ca o muieră! Fii Român verde! Ce să te mai spovedești? Ce ai să spui duhovnicului? Că ești un tâlhar, și un vânzător? Asta o știe toată Moldova. Haide! Luați-l, de-l dați norodului, și-i spuneți că acest fel plătește Alexandru-Vodă celor ce pradă țara.

Indată Armașul și Căpitanul de lefegii începură a-l târî. Ticăitul boier răcnea cât putea, vrând să se împotrivească; dar ce puteau bătrânele lui mâni împotriva celor patru brațe sdravene, care-l trăgeau! Vrea

să se sprijinească în picioare, dar se împiedeca de trupurile confrăților săi, și luneca pe sângele ce se închiegase pe lespezi. În sfârșit puterile îi slăbiră și sateliții tiranului, ducându-l pe poarta curții, mai mult mort decât viu, îl îmbrânciră în mulțime.

Ticălosul boier căzu în brațele hidrei acesteia cu multe capete, care într'o clipală îl făcu bucăți.

— Iată cum plătește Alexandru-Vodă, la cei ce pradă țara! ziseră trimișii tiranului.

— Să trăiască Măria Sa Vodă! răspunse gloata. Și mulțămindu-se de astă jertfă, se împrăștiă.

În vreme ce nenorocitul Moțoc pierea acest fel, Lăpușneanul porunci să ridice masa și să strângă tacâmurile; apoi puse să reteze capetele ucișilor și trupurile le aruncă pe fereastră. După aceea, luând capetele, le așază în mijlocul mesei pe încet și cu rânduială, puind pe ale celor mai mici boieri dedesupt și pe a celor mai mari deasupra, după neam și după ranguri, până ce făcu o piramidă de patruzeci și șapte [de] căpățâne, vârful căreia se încheia prin capul unui Logofăt mare. Apoi, spălându-se pe mâni, merse la o ușă lăturalnică, trase zăvorul și drugul de lemn care o închidea, și intră în apartamentul Doamnei.

Dela începutul tragediei acesteia, Doamna Ruxanda, neștiind nimic de cele ce se petreceau, era îngrijată. Ea nu putea afla pricina sgomotului ce auzise, căci, după obiceiul vremii de atunci, femeile nu eșeau din apartamentul lor, și slujnicele nu puteau a se risca în mijlocul unei oștimi ce nu cunoștea ce este disciplina. Una din ele, mai îndrăzneată, eșind auzise vorbă că este zurbă asupra lui Vodă, și adusese această veste stăpânei sale.

Buna Doamnă, temându-se de furia norodului, era spăriată și, când a intrat Alexandru, a găsit-o rugându-se dinaintea icoanei, având copiii pe lângă dânsa.

— A! strigă ea, slavă Maicii Domnului că te văd! Mi-a fost tare frică.

— Pentru aceea, precum ți-am făgăduit, ți-am gătit un leac de frică. Vină cu mine, Doamnă.

— Dar ce țipete, ce strigări se auzeau?

— Nimic. Slujitorii s'au fost luat la sfadă, dar s'au liniștit. Zicând aceste, luă pe Ruxanda de mână și o aduse în sală.

Intru vederea grozavei priveliști, ea slobozi un țipăt strașnic și leșină.

— Femeia tot femeie, zise Lăpușneanul, zâmbind; în loc să se bucure, ea se sperie. Și luând-o în brațe, o duse în apartamentele ei. Apoi înturnându-se iarăși în sală, găsi pe căpitanul de lefecii și pe Armașul așteptându-l.

— Tu pune să arunce peste zid hoiturile cânilor acestora, iar titvele lor să le înșire pe zid, zise lefeciuului. Iar tu, adresându-se către Armaș, să-mi pui mâna pe Spancioc și pe Stroici.

Însă Stroici și Spancioc erau acum aproape de Niștru. Gonașii îi ajunseră tocmai când treceau hotarul:

— Spuneți celui ce v'au trimis, strigă cătră ei Spancioc, că ne vom vedè până a nu muri!

Observări.

1. Din toată opera, destul de variată, a lui Constantin Negruzzi, novela *Alexandru Lăpușneanul* se desprinde ca lucrarea cea mai desăvârșită a sa, și ca una din cele mai puternice din literatura românească.

Pornind dela unele pasagii din relatarea domniei lui Alexandru Lăpușneanul în cronică Vornicului Grigorie Ureche, Negruzzi crează o operă literară de o valoare excepțională, prin puterea ei dramatică, prin adâncă psihologie a personagiilor, prin stilul de o perfectă adaptare la epoca și la oamenii ce ne înfățișează.

2. E o succesiune de patru tablouri, ca patru acte

ale unei drame sguuitoare, a căror acțiune repede și tragică e oarecum rezumată în fruntea fiecăruia printr'un motto. Dintre ele, tabloul I și III ni se par a fi acelea în care arta superioară a lui Negruzzi e covârșitoare.

3. În tabloul I sânt prezentate personagiile principale ale acțiunii ce va urma. Printr'un dialog strâns, de o justete impresionantă, într'o limbă care ne dă în modul cel mai firesc — fără nimic căutat — culoarea vremii, ni se înfățișează, par'că ar fi vii înaintea noastră, actorii principali ai dramei ce o simțim că e în aer. Autorul ne face să vedem precis caracterele personagiilor, în special al lui Lăpușneanul și și al lui Moțoc, să găcim ce e în sufletul fiecăruia, din cuvintele ce spune și din atitudinea ce o are. Nu adaugă nici un cuvânt de apreciere de la sine pentru această înțelegere; e o procedere de mare artă.

4. Tabloul al doilea, cu motto „Ai să dai seamă, Doamnă!”, după ce schițează atmosfera de teroare (față cu boierii), în care cârmuește Domnul, ne înfățișează un nou personaj al dramei, Doamna Ruxanda, blânda și supusa soție a lui Lăpușneanu, care vine să-l roage a înceta cu omorul boierilor. Scena e magistral prezentată.

— O, bunul meu Domn, viteazul meu soț, destul! Ajungă atâta sânge vărsat, atâte văduvii, atâția sărimani¹... Judecă, că după vieață este și moarte și că Măria ta ești muritor și ai să dai seama! Pentru că cu mănăstirile nu se răscumpără sângele, ci mai ales ispitești și înfrunți pe Dumnezeu, socotind că făcând biserici îl poți împăca, și...

— Muiere năsocotită! strigă Lăpușneanul, sărind drept în picioare, și mâna lui, prin deprindere, se rezemă pe junghiul² din cingătoarea sa; dar îndată stăpânindu-se, se plecă și, ridicând pe Ruxandra de jos:

— Doamna mea! îi zise, să nu-ți mai scape din gură astfel de

1. ortani 2. pumnal.

vorbe bune, că, zău, nu știu ce se poate întâmpla.. Mulțamește Sfântului mare mucenic Dimitrie izvorătorul de mir, a cărui hram se prăznuște la biserica ce noi i-am făcut la Pângărați, că ne-am oprit de a face un păcat, aducându-ne aminte că ești mama copiilor noștri.

— De aș ști că mă vei și omori, nu pot să tac. Ieri, când voiam să intru, o jupâneasă³ cu cinci copii s'au aruncat înaintea rădvanului meu și m'au oprit, arătându-mi un cap țintuit în poarta Curții. „Ai să dai seamă, doamnă!”, îmi zise, „că lași pe bărbatul tău să ne taie părinții, băbații și frații... Uită-te, Doamnă, acesta-i bărbatul meu, tatăl copiilor acestora care au rămas săraci! Uită-te! — și mi-arăta capul sânger, și capul se uita la mine grozav! Ah! stăpâne! de atunci neîncetat văd capul acela și mi-e tot frică! Nu pot să mă odihnesc... Să încetezi cu omorul, să nu mai văd capete tăiate, că sare inima din mine.

Lăpușneanu îi făgăduște că, de poimâne, nu va mai vedea capete tăiate, și mâine îi va da „un leac de frică”, — și o trimete să-și vadă de copii și de casă și să se îngrijască de pregătirea unui mare ospăț ce-l va da mâine boierilor.

Un fior o cuprinde, știind omul; avea presimțirea a ceva groaznic.

5. Tabloul al treilea e, poate, tot ce s'a scris în românește mai dramatic, mai plin de mișcare, cu o mai sigură artă a compoziției. Cu o artă vrednică de Shakespeare, autorul ne face să asistăm la desfășurarea perfidiei și a cruzimei rafinate a unui crunt tiran, la scena groaznică a măcelului boierilor invitați la ospăț, și la un moment din acea imprezvizibilă psihologie a mulțimilor, care, la început, haotică și fără nici un gând precis, capătă un suflet colectiv și unitate de acțiune, prin aruncarea unui cuvânt din mulțime. Cuvântul acela polarizează nemulțumirile ce zăceau în fundul sufletului fiecăruia, dă un obiect și satisfacție setei de distrugere și de răzbunare ce stă ascunsă în

3. soție de boier.

inconștientul unei mulțimi în fierbere, depărtând-o, adesea, de la obiectul principal al nemulțumirilor sale. Cu aceeași artă de prezentare sobră și obiectivă, cu puterea adevărului unor fenomene fatale ale naturii, e compusă scena dintre Lăpușneanul și Moțoc, cu cuvintele despre popor devenite celebre: „Proști, dar mulți!”

6. Tabloul al patrulea, cu motto „De mă voiu scula, pe mulți am să popesc și eu...”, ne înfățișează sfârșitul lui Lăpușneanul.

Bolnav de langoare, i se pare, în aiureala frigurilor, că vede aieva pe toți cei uciși din porunca lui, „îngrozindu-l și chiemându-l la judecata Dumnezeului Dreptății”. Neputând afla alinare, chiamă pe mitropolit, pe episcopi și pe boieri, le spune că se simte la sfârșitul vieții, le cere iertare, și, rugându-i să le fie milă de fiul său, pe care-l lasă moștenitor domniei, le declară că, de se va scula din acea boală grea, e hotărît să se ducă la călugărie, în mănăstirea zidită de el, și adaugă: „Deci vă rog, părinți Arhieriei, de mă veți vedea aproape de moarte, să mă tundeți călugăr”. Căzând în leșin, mitropolitul și episcopii cred că sfârșitul i-e aproape și-l călugăresc, punându-i numele Paisie. Trezindu-se însă și văzându-se îmbrăcat călugăr, îl apucă furiile, proferă insulte și amenințări și spune celor de față că, de se va îndrepta, pre mulți are să popească și el, iar pe Doamna „și țâncul ei” (care fusese proclamat Domn) o să-i taie în patru bucăți. În delir, crede că are soldații în fața lui, le strigă să-iucidă pe toți, se înnăbușă și cere apă. Doamna și mitropolitul, eșind din camera bolnavului, sânt întâmpinați de cei doi boieri tineri care scăpaseră de măcel și se ’nturnaseră din pribegie, auzind că Lăpușneanul e pe moarte. Ei îi spun că Lăpușneanul trebuie să moară, căci altfel e în primejdie chiar vieța ei și a fiului ei, — și-i întind un praf, otravă, să o pună în apa pe care o cere de băut bolnavul. Intetind-o cu

îndemnul, spunându-i să aleagă între bărbat și fiu, ea se întoarne „cu ochii lăcrimători spre mitropolitul”: — „Ce zici, părinte?... Răspunsul mitropolitului, care, prin haina ce o poartă, nu poate lua asupra-și îndemnul la un păcat așa de grav, este de cea mai fină psihologie, în expresiile lui învăluite:

— Crud și cumplit este omul acesta, fiica mea; Domnul Dumnezeu să te povățuească. Iar eu mă duc să găsesc tot, pentru purcederea noastră cu noul nostru Domn; și pre cel vechiu Dumnezeu să-l ierte, și să te ierte și pre tine. Zicând aceste, cuviosul Teofan se depărtă.

Doamna, silită de boieri, lasă să cadă otrava în pahar și i-l dă să bea; apoi ese, galbenă la față, tremurând și rezemându-se de pereți.

Spre a face sfârșitul și mai romantic, autorul pune pe Stroici să deschidă cu pumnalul gura lui Lăpușneanul spre a-i da să bea restul paharului cu otravă.

7. Novela aceasta a servit ca model lui Alexandru Odobescu și altora; dar nimeni încă n'a izbutit să se ridice la înălțimea de creație desăvârșită a acestei opere a lui Negruzzi, nici în privința măestriei în înfățișarea psihologiei personagiilor, nici în a motivării acțiunilor, nici în a limbii într'adevăr clasice, simple, necăutate, dar cu rezonanțe adânci, și de aceea de cel mai puternic efect asupra cititorului.

Lucrare. Comparați novela aceasta cu pasagiile din cronică lui Ureche de la care s'a inspirat, și arătați în ce constă originalitatea și talentul fiecăruia.

SCRISOAREA III

〈Vandalism〉

Ianuarie, 1838.

Imperiile și națiile au avut mărirea și căderea lor; ele însă și-au păzit naționalitatea sub orice împregiurări, căci, deși prefacerile înrâureau în ființa lor politică sau morală, fiecare păstra încă o rază a vechiei sale, rază scumpă pre care o ținē ca un paladiu spre a-i sluji de scut apărător împotriva clevetitorilor origini sale. Din nenorocire în Dacia nu fu așa. Dacul se prefăcu în Roman, Romanul în Român, și Românul, corcindu-se cu neamuri barbare, și străine de el, ajunse în acea demoralizație și ignoranță în care și acum zace, și de care va fi greu a-l curăți.

Pre Daci, nație scitică liberă și vitează, Grecii în mândria lor îi numeau barbari, după proverbul lor favorit: *πῶς μὴ Ἕλληνα β'οβαρος*. Nu știu însă de se cuvine acest nume unei nații care, învingând pre învingătorii lumii, avea un stăpânitor ce cerea Cezarului Domițian să-i trimită meșteri iscusiți în orice măestrii pentru țara lui, și căuta până în fundul Asiei alianța regelui Parților, vrăjmaș jurat a Romanilor, precum de asta ne spune Plinie cel june...

Tratatul de Adrianopoli aduse țărilor [române] recăștigarea a parte din drepturile pierdute de atâta vreme. Românul, deșteptându-se din letargia sa, începu a se întreba pre sine ce gânganie bipedă este el pe lume, și în ce clas de animale ar putea intra? Cercetând origina și limba lui, se văzu că e Roman, căci, deși îi zic Valah, Valah va să zică Italian, și Mol-Dav sau Mol-Dac nu va să zică Slav.

Ca să se încredințeze însă mai bine, căută o istorie a țerii lui. Cantemir în hronicul său merge numai până la înturnarea Domnilor din Maramurăș. Ureche,

Miron și alți hronicari au scris mai toți după tradiții, fără a îngriji datele. A trebuit deci să-și caute istoria în monumente și ruine!...

Voi în sfârșit să găsească și în Moldova urmele strămoșești. La Roman căută să vadă cetatea Smere-dava (cetate dacă), dar îi spuseră că la 1755. Episcopul Ioanichie o dărmase, cu porunca Domnului Constantin Racoviță, pre care îl încredințase că în ruinele ei sunt comori, și cu piatra cetății făcuse zidul Episcopiei și al Precistei! Alergă la Galați să vadă cetatea „Capul bovis”, numită de locuitori Ghertina. Vai! și pre aceasta vandalismul o surpă. Ciocanele spărgeau catacombele Romanilor, și cenușa lor o aruncau în vânt; iar cu piatra ei pavelau ulițele Galaților! Bietul meu arheolog încremeni la vederea unei asemenea barbarii. Țipa, se încleșta de pietre; îl socotiră nebun și puțin a lipsit să-l închidă. In sfârșit, vrând să-l aline, îi arătară două statuete de bronz, un vas cu vr'o trei mii [de] monede, și o colonetă de porfir¹. „Vandali!” strigă Românul nostru. „Judecând de pe aceste, câte altele se vor fi stricat sau se vor fi luat! Ce-ați făcut capitelele, ba[so]reliefele, lespezile cu inscripții? Nu vă temeți că se vor scula Romanii ce au locuit aici, și vă vor face praf și pulbere?”

Nime nu-l asculta; râdeau de omul acesta smintit, care credea că niște pietre pot sluji spre altă decât a se zidi pivniți, case, sau a se pavela ulițe; căci ce le păsa lor că sunt Români și sfarmă urme romane? Ce le păsa? întemeiau încai o a opta minune a lumii, un monstruos monument vrednic de acești barbari, un târg pavelat cu antichități în veacul al XIX-lea!

Zău, este rușine și păcat a vedea pe toată ziua

1. Monedele aceste le-au împărțit B.... S... între ei. Ce a fost mai însemnat între antichitățile găsite le-a luat DD. Mavros și Ventura și care a vrut și a apucat. — La cabinetul din Iași nu s'a trimis mai nimic. (Nota autorului).

pierzându-se câte o urmă a Moldaviei împreună cu piatra pe care era însemnată! Pe toată ziua rupem câte o foaie din frumoasa carte a vechiei; și curând, când vom mântui ruina tuturor acestor sfinte ruine, nu ne va mai rămânea decât a striga cu acel Troian, care cel puțin luase cu sine pre Dumnezeii săi:

Fuit Illium!...

Ce frumos ar fi — zice un literat englez¹ de a vedea pre vechia Romă înviind în una din coloniile ce ea întemeiasă în capătul imperiei sale! Dar când toate monumentele noastre vor fi numai o cenușă, oricare străin va avea obrăznicia a ne zice că am furat numele acesta de Român pre care îl purtăm; și ce-i vom răspunde?

Intru durerea ce ne sfâșie la privirea dărăpănării romanității, nu putem decât a striga asupra vandalismului, și a face o chemare la inimi nobile, știind că:

A tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!².

Observări. In ediția de la 1857 a scrierilor sale (*Păcatele tineretelor*), Negruzzi a adunat sub titlul „Negru pe alb. Scrisori la un prieten” (adică „Scrisori către un prieten” — *la* aici este un franțuzism al epocii), scurte articole ce publicase prin diferite reviste sau ziare, trătând, într’o formă familiară, de cele mai multe ori cu o nuanță de glumă sau de ironie, uneori de revoltă, dar totdeauna strâns, echilibrat, chestiuni de actualitate, de interes public sau de un deosebit interes pentru sine, une-ori un portret caracteristic epocii sau descrieri de locuri și oameni.

1. David Urquart.

2. Autorul acestui articol ce s’a publicat în „Albina românească”, cu învotrea censurei, fu exilat la moșia sa, nejudecat și neosândit — deși se găsea deputat, — pentru ca să învețe a nu mai spune adevăruri crude.

Subt forma lor ușoară, se străvede bogata cultură clasică a autorului, adâncă lui iubire de țară, măsura omului de gust, care se ferește de orice exagerare și de orice ar putea părea pedant, simțul fin al limbii, plăcerea pentru formele ei vii, originale.

Scrisoarea de mai sus — din care am lăsat la o parte privirea, în felul timpului de atunci, asupra istoriei Românilor — atinge o mare chestiune de educație națională: lipsa noastră de pietate pentru monumentele și urmele trecutului nostru, lipsa de înțelegere pentru neprețuita lor valoare ca documente de cultură, ca mijloace de afirmare și de întărire a vieții naționale.

De un efect deosebit, necăutat, e citatul din Virgiliu: *Fuit Illium!*, care trezește oricui în suflet durerea pentru pierderea a tot ce are mai scump o națiune, — pământul strămoșesc, cu toate urmele venerabile de la străbuni.

SCRISOAREA XVI

⟨Critică⟩

Octomv. 1844.

Un proverb al nostru zice: bate herul până e herbinte...

E! ce gerg¹ e asta? o să strige d-l Eliad. De unde ai luat tu, Moldovene, pe crăcănatul x², ca să-l substitui astfel de obrăznicește în locul lui ф³? Nu e de ajuns că vorbiți așa; aveți încă cutezare a-l scrie și a-l tipări!

Aveam de gând să-ți spun nu știu ce, și, pentru ca să dau oarecare autoritate ziselor mele, începusem

1. Din ital. *gergo* = jargon, vorbire dialectală.

2. *h*, în alfabetul chirilic,

3. *f*, în alfabetul chirilic.

cu un dicton cunoscut; dar iată că Eliad nu mă lasă în pace; mă silește a-mi da cuvântul pentru ce zic **хер хербинте** în loc de **фєр фєрбинте**.

S'ar cuveni să mărturisesc în toată naivitatea, că m'a luat gura pe dinainte, însă, fiindcă în natura omului e înțelenită nătângia [de] a-și apăra greșalele, voiu să arăt că a întrebuița pe **х** în loc de **ф**, nu e un provincialism moldav — precum ni se impută de alți Români — ci o deprindere împrumutată nu dela muma latină, nici dela mai marea soră italiana, dar o suvenire mângâioasă, dulce și scumpă, dela o surioară depărtată, gingașă și molatecă, crescută sub umbra naranzilor (naranjas), și [subt] boltele morești a Alhambrei.

Din toate calitățile, ale inimei sunt acele mai plăcute și mai prețioase; și, de n'aș fi Român, încă aș iubi limba română pentru dragostea frățească ce o caracterizează. În vălmășagul războaielor, în picioarele barbarilor, aruncată prin poziția geografică între nații străine începutului și firei ei, româna nu-și uită muma și surorile; se ținu lipită de latina prin gramatică, de italiana și spaniola prin ziceri, [de] portugheza prin pronunție.

Portughezul scrie *o* și *c*, și pronunță *u* și *ș*, ca Românul.

Aceste sunt așa. Eu însă nu zic că trebuie să zicem, ca Spaniolul, *hiiu* (hijo) *her* (hiero), *herbinte* (herviente), ș. c. l., ci *fiiu*, *fer*, *ferbinte*, căci astfel o cere gramatica; voiu numai să arăt: 1°, că acesta nu e un provincialism, și 2°, că am descoperit — eu cel întâiu — că supa cu fidea (fideos) și pepinii (pepinos) sunt de origină spaniolă. Adios!

Observări. În această scrisoare, Negruzzi atinge una din chestiunile arzătoare atunci, la începutul formării limbii noastre literare moderne: chestiunea ortografiei

și a unității limbii literare pentru toți Români. Neamul nostru trăind atunci despărțit, din punct de vedere politic — o parte în două țări ale sale și altă parte sub două stăpâniri streine —, era primejdia ca în fiecare din cele patru grupe deosebite ale națiunii noastre, și mai ales în cele două cu o viață națională independentă, să se desvolte, din vanitate politică sau din alte motive, o limbă literară românească cu o nuanță dialectală în fiecare. Negruzzi și Eliad sunt cei doi scriitori care, și prin exemplul ce-l dedeau prin scrisul lor, și prin discutarea în public a chestiunilor privitoare la limbă, au contribuit într'un mod hotărâtor la fixarea unei limbi literare comune pentru toți Români, în fonetica, în ortografia și în formele ei gramaticale.

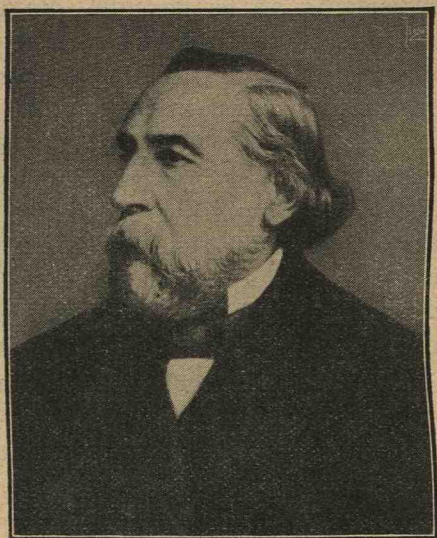
Negruzzi, cu spiritul lui vioiu și lipsit de pedanterie, sub o formă glumeată, — că formele moldovenești ale limbii ar găsi îndreptățire în asemănarea lor cu cele spaniole —, susține unitatea limbii. Și încheie, cu humor, cu o formă sunând a spaniolește: „Adios!”

Alături de „Alexandru Lăpușneanul”, de „Sobieschi și Români”, de amintirea „Cum am învățat românește”, *Scrisorile* asigură lui Negruzzi o valoare totdeauna vie. Celelalte compuneri ale sale au, firește, părți interesante, în care se vedește talentul autorului; dar, în genere, ele au mai mult o valoare istorică, pentru epoca apariției lor. În special poemului eroic și poeziilor sale (originale și traduceri) le lipsește, de obicei, acea mlădiere și armonie a limbii și acea căldură a imaginației, fără de care poezia este doar o mediocră proză.

Constantin Negruzzi rămâne în literatura noastră ca strălucitul întemeietor nu numai al unui gen literar, ci al prozei noastre literare, ca un model de compunere și de stil, a cărui artă cu greu poate fi ajunsă.

Ion Ghica.

Generația scriitorilor și oamenilor politici români născuți mai toți în deceniul al 2-lea al secolului al 19-lea și legați între dâșii printr'o strânsă prietenie

ION GHICA

este aceea care a avut între 1830—1866 un rol de căpetenie în transformarea radicală a vieții publice și a culturii în Muntenia și în Moldova. În această generație un loc deosebit îl are *Ion Ghica*, ca om politic și scriitor*.

1. S'a născut la 16 August 1816 în București, ca fiu al Banului Dimitrie (Tache) Ghica și al soției sale Maria, născută Câmpineanu.

* Vezi despre el, mai pe larg, N. Georgescu-Tistu, *Ion Ghica scriitorul*, București, 1935.

După învățătura în țară, la înalta școală grecească, la colegiul Sf. Sava și la cursurile lui Vaillant — unde a avut colegi, între alții, pe Nicolae Bălcescu și pe Grigorie Alexandrescu —, a plecat în 1834 la Paris, unde și-a luat bacalaureatul (în 1836) și a urmat apoi la Școala de mine, luând în 1841 diploma de inginer.

2. În acești 6—7 ani de studii la Paris, în atmosfera însuflețită de via mișcare politică și literară de atunci, Ion Ghica e aproape singurul dintre tinerii români veniți acolo pentru învățatură care face studii sistematice și le termină. Dar întâlnirea la Paris a atâtor tineri Munteni și Moldoveni (între aceștia, Vasile Alecsandri și Alexandru Cuza) și corespondența cu prietenii lor din țară ținea pentru toți pe primul plan al preocupărilor lor grija de viitorul neamului. Astfel, Ion Ghica, introdus în societatea pariziană, publică în ziare (în parte, după însemnări trimise de unchiul său colonelul Ion Câmpineanu) articole despre situația țărilor românești sub apăsătorul protectorat rusesc, precum și o broșură, *Poids de la Moldovalachie dans la question d'Orient; coup d'oeil sur la dernière occupation militaire russe de ces provinces* (Paris, 1838), în care pleda pentru înființarea unui „regat moldovalah”, care ar asigura pacea în Orient.

3. Intors în țară la 1841, cu titlul de inginer de mine, nu este întrebuințat în exploatarea salinelor, nici ca profesor la colegiul „Sf. Sava”, cum spera, fiind suspect stăpânirii. Dar această pregătire științifică a sa va pune-o în valoare mai târziu, ca scriitor, într'o serie de broșuri, *Convorbiri economice*, și în alte lucrări și articole de natură științifică.

4. În vara anului 1842, invitat de unul din concesionarii ocnelor de sare, rudă a sa, să-l însoțească la Baia-de-aramă, face, împreună cu Grigorie Alexandrescu, acea călătorie prin Oltenia, căreia-i datorăm inspirația cătorva din nemuritoarele compuneri ale marelui poet

și „Memorialul” său despre acea călătorie. Ingrijați de creșterea influenței rusești sub noul Domn (care vroia să acorde Rusului Trandafilof exploatarea minelor țării: vezi fabula *Măceșul și florile* a lui Eliade Rădulescu), Ion Ghica, Nicolae Bălcescu și căpitanul Cristian Tell (fost școlar al lui Gheorghe Lazăr) întemeiază societatea politică secretă *Frăția*, care a pregătit revoluția dela 1848.

5. Neputând pune la București în serviciul neamului studiile sale, Ion Ghica pleacă la Iași, luând cu sine o scrisoare a mai multor boieri fruntași din partidul național către Mihail Sturdza, prin care-i propuneau să consimtă a fi ales și Domn al Munteniei, spre a realiza astfel unirea țărilor surori. (Mihail Sturdza, care ar fi fost inclinat să primească, refuză însă, de teama Rusiei). La Iași, Ion Ghica e numit inspector școlar și profesor la Academia Mihăileană, unde în Noemvrie 1843, ține lecția de deschidere a cursului său, *Despre importanța economiei politice*, în care aduce vorba despre industrie ca „înainte alergătorul neatârării și a slobozeniei” și despre foloasele Unirei pentru „un neam de oameni care vorbesc aceeași limbă și au aceeași origine”.

6. Pentru răspândirea nouelor idealuri, tinerii întemeiază revista *Propășirea*, care apare din Ianuarie până în Octomvrie 1844 (fără acest titlu, tăiat de cenzură), având între redactori și pe Ion Ghica. În chiar întâiul număr, el dedese un articol, *Unirea vâmlor între Moldova și Valahia*, care a fost suprimat de cenzură (dar a rămas în exemplarul necensurat păstrat la Academia română). Într'un număr următor, publică articolul *Insemnări asupra învățăturii publice*.

Șederea lui la Iași a întărit prietenia sa cu Vasile Alecsandri (se mutase chiar la prietenul său). Prieteniei acesteia de o viață întreagă îi datorește literatura noastră vestitele amintiri, așternute ca *Scri-*

sori între dânsii, precum și operele dramatice ultime ale lui Alecsandri.

8. Tatăl său îmbolnăvindu-se greu, în 1844 Ion Ghica se întoarce la București, iar în 1845, după moartea tatălui său, pleacă la Paris.

În 1847 se înapoiază în țară și ia parte, împreună cu toți prietenii săi din societatea „Frăția”, la pregătirea revoluției. Mișcarea aceasta din țara noastră era în legătură cu frământarea revoluționară prin asociații secrete din toată Europa apuseană. Revoluția trebuia să izbucnească la noi încă în Aprilie 1848, dar a fost întârziată în urma instrucțiunilor scrise personal de Lamartine (ministru de externe al guvernului revoluționar al Franței) către Ion Ghica și C. A. Rosetti, prin care le pune în vedere să nu înceapă nici o mișcare revoluționară (care, de fapt, era o mișcare numai în contra Rusiei) înainte de a fi luat înțelegere cu guvernul otoman și cu noul ambasador al Franței la Constantinopol.

9. Pentru acest scop, revoluționarii designează pe Ion Ghica, care pleacă îndată la Constantinopol (în Maiu 1848). Aici, el câștigă încrederea și prietenia unor mari demnitari otomani și a ambasadorilor Angliei și Franței; ceea ce, după prăbușirea revoluției și risipirea capilor ei în exil (la Brusa, Smirna, Constantinopol, Paris și în alte părți), îi va asigura lui Ion Ghica o situație din cele mai prielnice pentru apărarea mai departe a drepturilor Principatelor române. El se străduiește încă să stabilească o acțiune unitară a exilaților (între care izbucniseră bănuieli și acuzații), dar nu izbutește. Procurându-și corespondența diplomatică secretă dintre Rusia, Austria și Turcia, o publică în *Journal des Débats*, cu scopul de a împinge la un războiu în contra Rusiei. În 1853 publică la Paris (prin prietenul său Vasile Alecsandri, care-i face corecturile), sub pseudonimul G. Chainoi (anagrama numelui

său), broșura *Dernière occupation des Principautés danubiennes par la Russie*. În același an, urmând unui gând al lui Bălcescu, trimete pe Dimitrie Bolintineanu să cerceteze pe Români din Peninsula balcanică spre a face să înceapă la ei o mișcare de trezire a conștiinței naționale. Aceasta a fost începutul mișcării de emancipare culturală (de subt influența greacă) a Aromânilor și a avut ca urmare literară publicarea *Călătoriilor* lui Bolintineanu și a ciclului său de poezii *Macedonele*.

10. În 1854, după propunerea ambasadorului englez la Constantinopol, Ion Ghica e numit guvernator (beiu) al insulei autonome Samos, cu misiunea de a stârpi pirateria încuibată acolo, care stânjânea pregătirile războiului contra Rusiei. Rămâne în această însărcinare patru ani (până la 1859), făcând o bună administrație. Într'un lung raport (din 1859) către Marele-Vizir despre administrația sa, el găsește prilejul de a-i arăta că unirea Principatelor (la care se opunea mai ales Rusia) este nu numai „o consecvență logică a naturii lucrurilor”, ci în interesul Porții, spre a întări rezistența în contra Rusiei.

11. În făptuindu-se unirea, Ion Ghica se întoarce în țară și ia parte activă la viața politică. E (în 1859-60) scurt timp ministru și prim-ministru în Moldova și apoi în Muntenia. Nemulțumit de „lovitura de stat” a lui Cuza, ia parte însemnată la mișcarea secretă care duce la detronarea Domnitorului; e numit de locotenența domnească prim-ministru și ministru de interne (1866—7); apoi, cea din urmă oară, pentru câteva luni (1870—71), e iarăși prim-ministru și ministru de interne; subt acest ministeriat al său se petrece incidentul de la „sala Slătineanu”, care era să aducă abdicarea Domnitorului Carol I (Vezi *Titu Maiorescu* introducerile la ale sale „Discursuri parlamentare”, ti-

părite și deosebit sub titlul de *Istoria contemporană a României*).

12. În 1874, e ales membru al Academiei Române și mai târziu prezident al ei. Din 1877 până la 1881 e Director al Teatrului național, unde caută a înălța prestigiul instituției. Indemnăt de această situație a prietenului său, scrie Alecsandri din nou opere dramatice: *Despot-vodă*, *Ovidiu* și *Fântâna Blanduziei*; (în 1884 Ion Ghica vine de la Londra anume ca să fie de față la cea dintâi reprezentare a *Fântânei Blanduziei*).

De la 1881 până la 1889 este ministru al țării la Londra; aici scrie cele mai multe din vestitele sale *Scrisori către V. Alecsandri*. Din 1888 începe a publica prețioasele *Amintiri din pribegia după 1848*.

În 1889 se întoarce în țară. Se stinge din viață la 22 Aprilie 1897, la moșia sa Ghergani, din județul Dâmbovița.

Bucureștii acum o sută de ani.

...Dacă asupra acestui nenorocit oraș nu ar fi trecut și petrecut de o sută de ori în sus și în jos sabia, focul, apa și cutremurul,... el nu ar avea nimic de râvnit nici Vienei, nici Berlinului. Orașe unde, când un Lichtenstein, un Schwartzenberg, un Witkenstein au zidit o casă sau un palat, acel edificiu a trecut din tată în fiu, străbătând secolii, atins numai de mâna arhitectului și a artistului, mărindu-se și împodobindu-se pe dinăuntru și pe dinafară din generațiune în generațiune, ca să devie o carte împietrită pe care se poate citi istoria familiei și a orașului; în vreme ce în București, palaturile domnești, mănăstirile și casele boierești s'au prefăcut în cenușă și în ruină de câte trei și patru ori pe secol, fără să lase măcar

urmă de existența și de mărimea lor. Unde se mai pomenește astăzi de palatul Curtea-Veche, de casele vistierului Dan, de-ale Văcăreștilor, de-ale Dudeștilor, de Palatul Domnesc din Dealul-Spirei, care, șase ani după terminarea lui, era prefăcut într'o măreață ruină cu numele de Curtea-Arsă!

Când după dealul Mitropoliei, într'o seară de denie, în liniștea melancolică a apusului, începea toaca la o sută de biserici, cu milioanele de sunete pe toate tonurile care se vărsau în aer din miile de clopote mari și mici ale orașului, note care alergau din toate turlele, ca să se confunde într'un huet general și se suiau împreună la cer, lățindu-și neîncetat vibrațiunile, aruncându-se în cadență ca niște talazuri împinse unele peste altele către malul nevăzut, atmosfera întreață părea transformată într'un vârtej de armonie, și sufletul, coprins de o senzațiune plină de pietate, se simțea atras către rugă. În mijlocul acelei vijelii de sunete, precum ochiul distinge într'o mare înfuriată pânzele corăbiilor printre spumegatul alb al jocului valurilor, asemenea urechea deosebea în mijlocul huetului glasul plângător al Sfântului Gheorghe, repetând în cadență numele nenorocitului Brâncoveanu, sunetul jalnic și mândru al Antimului, bătaia rară și falnică a Sfântului Spiridon, îngânându-se cu Sărindaru' și cu Curtea-Veche, clopotul de serbare al Colții, glasuri grave străbătute în toate părțile de timbrele ascuțite și argintii a o sută de clopote mai mici ale bisericilor din mahalale. Acum gălăgia populațiunii și urletul a miilor de trăsuri care lovesc pietrile ascuțite ale caldarâmului și fluerile gardiștilor taie tot farmecul acelei armonii sublime, toaca de-abia se mai aude și credincioșii nu se mai adună împrejurul altarelor.

Casele boierești erau ziduri tari ca de cetate, în

câte patru și șase cărămizi, cu odăi multe și mari, cu pivnițe adânci și boltite, cu beciuri și un rând de odăi deasupra, cu pod din streășină până în streășină; grinzile erau ca urșii de pod de groase; la cheresteaua unei case mergea un parchet de pădure seculară întreg..

Corpul principal se compunea de o sală mare de colo până colo, cu odăi în dreapta și în stânga, cu tinzi în cruci prin care se comunica cu celelalte părți ale edificiului, case cu scosuri în toate părțile și cu sacnasiu, fiecare odaie cu ferestre spre trei părți ale lumii, tavanurile erau de stejar, streășina scoasă, de o jumătate [de] stânjin, ca să-i ție vara umbră, s'o apere toamna și primăvara de ploi și iarna de viscol și de zăpadă; curtea era înconjurată de zid bolovănit, înalt și gros; poarta cu boltă, cu două rânduri de uși de stejar ferecate, cu foisor deasupra, unde păzea ziua și noaptea arnăuți; sub gang era o odaie pentru pazarghidean în timp de ciumă. Din pridvor, o galerie deschisă ducea la biserică, căci fiecare casă mare avea biserică în curte sau în corpul casei, la un colț...

În mijlocul orașului, între Curtea-Veche și Colțea, era târgul cel mare. Șandramale lungi aruncate în toate direcțiunile, precum vedem azi la bâlciuri...; fiecare șir își avea numirea, după felul mărfurilor ce conținea și a meseriilor ce adăpostea; se numeau Șelari, Cavafi, Cojocari, Ișlicari, Covaci, Căldărari, Brașoveni, Gabroveni, Marchitani, Scaunele, Pescăriile; câteva căsuțe de zid, cu câte două trei odăi, cu uși și cu obloane de fier, în ulița care duce dela Șerban-Vodă spre Sfântu' Gheorghe, purtau numele de Lipscani, pentru că acolo se țineau mărfurile streine, cele mai multe dela Lipsca.

Dincolo de târgul propriu zis, prin Lucaci, pe la Udricani, în Batiște și spre Vergu, în toate părțile

livezi, grădini și maidanuri, câteva case cu câte două-trei odăi, a căror înălțime cu înveliș cu tot nu trecea de doi stânjeni dela pământ, cele mai multe de gard alicite sau în paente, aruncate peste câmp, fără nici o orânduială, fără nici o aliniere. Astăzi etajele au început a se sui unele peste altele... Apa curată și dulce a Dâmboviței s'a prefăcut într'o decoctiune de spurcăciune.....

Copacii s'a[u] limpezit, verdeața veselă a dispărut și s'a înlocuit cu caldarâm, cu ziduri fără nici o aliniere și cu învelituri de tinichea și de tablă de toate culorile, peste cari domină sinagoga din strada Sfânta Vineri, Bărăția și turlile ascuțite ale bisericilor luterane și catolice.

Bisericile noastre modeste, dar de un stil pur, sub cuvânt de restaurare, s'au tencuit din nou, s'au spoit cu o vopsea mai mult sau mai puțin cafenie, și-au îmbrăcat turlile cu tinichea de sus până jos...; Antimul, un model de arhitectură bizantină, s'a resimțit și el crud de îmbunătățirile cele rele de cari suntem sătui. Ce nume s'ar putea da formei ce a dobândit acum de curând Sărindarul, templul cel mai mareț al Capitalei?...

.

O casă boierească era o adevărată cetate, un stat în stat; nici poliția, nici justiția domnească nu îndrăznea să treacă pragul porții unui Ban sau unui Vornic, deși un asemenea drept nu era scris nicăiri; la trebuință, boierul putea să închiză porțile și să trăească luni întregi cu familia, cu slugile și cu oamenii casei, optzeci și o sută de suflete, fără să aibă cea mai mică trebuință de cei din afară. Avea mălaiu și făină în ambare, cămara lui gema de tot felul de băcării și de sărături, în țigănie avea franzelari, croitori, cismari, etc., la caz putea cu oamenii din curte să se

apere în contra puterii domnești, când ea nu era sprijinită pe vre-o poruncă dela Țarigrad.

Partea casei despre scara cea mare, cu patru odăi în dreapta și în stânga sălii, așternute cu macaturi și perdele țesute și cusute în casă, cu sofale, cu saltele în colțuri și cu perne de jur împrejur, și alte două sau trei odăi mai mici pentru grămătic, cafegiu, ciubucciu și feciorul din casă, formau apartamentul boierului; partea cealaltă a casei de sus, cu sagnasiu, cu camera și cu scara din grădină erau ale cucoanei și ale coconițelor, cu jupănesele și cu fetele din casă, cinci-șase cusătorese crescute de mici, fete de scutelnici sau de boier[i]nași. Copiii de sex bărbătesc locuiau în beciuri, cu dascălul grec, lângă odaia preotului ș'a cântăreților, în rând cu sofrageria și cu odăile stolnicului, vătafului și a chelăresei. În fundul curții era[u] grajdurile, de douăzeci-treizeci de cai, șoproanele de zece-cincisprezece trăsuri, care, căruțe, butci și rădvane; în unghiu cu odăile vizitiilor și ale rândușilor începea un alt rând de odăi, unde trăgea grămăticu' Iordache, vătafu' Dinu, polcovnicu' Ioniță, șătraru' Grigore, logofătul Ștefanache, etc., când erau scoși din slujbă. Aceștia, îndată ce intra boierul în pâne, sburau cu toții în toate părțile, ca sameși, condicari, zapcii, și se întorceau iar la tainul boieresc, îndată ce se mazilea stăpânul; aceștia erau vestiții cio-coi boierești din tată'n fiu.

La spatele odăilor logofeților era fânăria, lemnăria și grădina, în care... găseai în abundență cireșe pietroase, caise cât pumnul, piersici roșii, struguri tămâioși și razachie, mere domnești și pere pergamote; pe lângă grădină, o ulicioară ducea în țigănie, curte cu câteva odăi, în cari locuiau șapte-opt familii de țigani de vatră: potcovari, curelari, croitori, splătorese, etc.....

Coconașii, dacă erau căftăniți sau edeclii la curtea

domnească, își avea fiecare feciorul, vizitiul, armăsarul de alaiu, telegari și caleașcă; fiecare coconiță își avea fata din casă, cusătoarea și două-trei fete de țigan ajutoare de gherghefuri și la creșterea gândacilor; fiecare logofăt își avea țiganul care îl îmbrăca, îi da de spălat, îi mătura în odaie și-i făcea focul.

Una din casele cele mai mărețe din București era casa Dudescului, familie venită de peste Carpați, ca Văcăreștii, ca Goleștii, ca Sturdzeștii și ca Căndeștii; familie bogată și cu pretențiuni feudale. Pe-atunci Românii din Transilvania, dacă dobândeau dela împăratul Austriei un titlu de baron sau de graf, se credeau Unguri. Familia Dudescului era fără îndoială cea mai bogată din țară. Coprinsul lor în București începea de lângă Sfinții Apostoli și mergea până în podul Caliței aproape de Antim; coprindea mai tot spațiul dintre gârlă și dealul Spirei, locul unde este astăzi vestita mahalaoa Dudescului, dar unde nu mai găsești cea mai mică urmă de acea mărimă, nici în zidire, nici în picior de om. Cel din urmă care a purtat acest nume a fost Vornicul Niculae Dudescu, om de spirit și învățat, Român înfocat și inamic neîmpăcat al Domnilor Greci și al Fanarioților; era nepot al lui Antioh Cantemir și unchiu despre mamă poetului Iancu Văcărescu. Trimis de boieri la Paris, ca să pledeze cauza Românilor, a știut să capteze atențiunea generalului Bonaparte și să-l intereseze de soarta țării noastre, până a-l decide să trimiță la București pe generalul Sebastiani. Era generos și mândru; a ospătat de multe ori la masa lui pe întâiul Consul și pe generalii Republicei; Madame de Récamier nu s'a ridicat niciodată dela masa lui, fără să găsească sub șervet un diamant sau un rubin. Cu Vornicul Niculae s'a stins și numele și colosala avere a Duceștilor.

Lămuriri:

(grinzi groase cât) **urșii** (de pod): stâlpi.

(case cu) **sosuri**: parte (a unei camere) scoasă mai în afară de linia generală a zidului (germ. „Erker”, fr. „cabinet saillant”).

sacnasiu (**sagnasiu**; din turc.): parte (a unei camere) scoasă mai în afară, ca un balcon, închisă cu geamuri și cafas, astfel încât se putea privi din ea în stradă fără a fi văzut.

pazarghidean (**bazarghidean**; din turc.): un fel de comisionar însărcinat (în timp de ciumă) să facă în târg cumpărăturile pentru hrană.

(gard) **alicit**: întărit cu bucăți de cărămidă sau de piatră vârite în tencuială.

(clădire în) **paiantă** (din turc.): (cu) pereți din lemne între care se așază cărămizi.

(biserica) **Sărindarul**: biserică clădită în București la 1652 de către Mateiu Basarab (a 40-a din cele făgăduite și clădite de el în timpul domniei sale: de aci numele, din grec. *σαρηντ'ρι*, (de la *σαρντ'ρα*: 40) pe locul care e acum colțul Calea Victoriei cu Bulevardul Elisabeta, ocupat în parte de clădirea Cercului militar. Biserica a fost dărâmată în anul 1896; în amintirea ei se dedese stradei alăturate, paralelă cu Bulevardul, numele de „strada Sărindar”.

macat (din turc.): invelitoare de pat din stofă de lână, de obicei colorată.

grămătic (din grec.): secretar (al cuiva), scriitor într'o cancelarie; cf. *d i a c*.

scutelnic: (în vechea organizare a Principatelor române) om scutit de a plăti birul și orice alte impozite către Stat, fiind în serviciul Domnului sau al unui boier.

stolnic (din slav.): (la Curtea domnească, la o curte boierească) cel ce avea grija mesei, a bucătăriei.

chelar, **chelăreasă** (din grec.): cel care, la o casă mare, are asupra sa cheile casei, în deosebi ale cămării și ale pivniței.

sameș: casier, administrator financiar (al unui județ).

zapciu (din turc.): subprefect.

a căftăni: a îmbrăca cu *caftan* pe cel numit într'o slujbă, a numi într'o funcțiune, a da cuiva un rang de boierie.

edecliu, (**iedecliu**; cuvânt din turc.): un fel de copil de casă, paj (la Curtea domnească), boierinaș servind la Curte în diferite slujbe: cafegiu, caftangiu, ciubucciu, ș. a.

Podul Calîței: strada din București numită după aceea **Calea Craiovei**, iar astăzi **Calea Rahovei**.

Observări. Bucata de mai sus (fragment din *Bucureștiul industrial și politic*, broșura nr. 6 din „Convorbiri economice”, publicată în 1875) face parte dintr-o serie de studii ale lui Ion Ghica numite de el *Convorbiri economice*. În acestea, el tratează sub o formă familiară, adesea glumeață, chestiuni de economie politică cu aplicare la țara noastră, amestecate însă cu *amintiri* despre evenimente și stări din trecut sau din timpul autorului, uneori cu digresiuni și discuțiuni despre evenimente și probleme politice și cu aluzii și ironii la adresa adversarilor, — chestiuni care i s’au părut „că pot avea un interes fie politic, fie economic sau social”.

Încă din tinerețe, începuse a publica în reviste și în ziare articole cu caracter științific, economic sau social (în 1844, în *Propășirea*; apoi în *Revista Română*: „Dacia vechiă”, în 1861; „Drumurile de fer” în 1862). Din 1865 până în 1875 întreprinde o serie de studii sub titlul de *Convorbiri economice*, pe care în 1879 le adună într’un volum, tratând, în capitole deosebite: Munca, Creditul, Imprumuturile Statului, Proprietatea, Industria, Finanțele, Trei ani în România sau corespondența onorabilului Bob Dowley, Bucureștiul industrial și politic. Urmarea acestora: Producțiunea, Consumațiunea și Schimbul, o publică în 1882 în revista *Convorbiri literare*.

Prin aceste studii, în care informația științifică se îmbracă în formă literară, Ion Ghica are în generația sa și în genere în literatura noastră, în contribuția ce aceasta o aduce la înălțarea și orientarea spiritului unei națiuni, o poziție cu totul particulară.

În preocupările și în nerăbdarea acelei întregi generații de scriitori și oameni politici de a da națiunii noastre formele culturii occidentale, Ion Ghica, se gândește că pentru o cultură serioasă, care să întărească neamul și să-i asigure viitorul, nu sunt de ajuns numai

schimbări de forme și reforme politice, ci trebuie și o îndrumare sănătoasă, prin învățământ și prin publicații, a tuturor claselor sociale, a părinților și a tinerilor, spre o muncă economică *productivă*. Toată puterea și strălucirea marilor națiuni cultivate și create de cultură, de la Grecii antici până la națiunile moderne care stau azi în fruntea omenirii, se întemeiază pe o cultură superioară, susținută de o viață activitate *economică în meserii, în comerț și în industrie*, împlinită în fiecare națiune nu de grupe de streini, ci de mase întregi ale rasei sale; *stăpânirea acestor activități economice prin fiii săi proprii* este temeiul unei vieți naționale într'adevăr independente.

Iată în ce trăsături viguroase caracterizează Ion Ghica (în capitolul *Munca*) această gravă eroare a neamului nostru de a tinde numai spre funcționarism și a desprețui profesiunile productive:

Noi Românii ce suntem și ce am putea fi? — Noi ne împărțim în două categorii: unii care nu știu nici măcar a scrie și a citi, plugari cei mai mulți, așezați la țară, în sate, locuind case de pământ și de nuiele..., sau așezați pe marginile orașelor și târgurilor: dulgheri, zidari, precupeți, exercitând meseriile cele mai groase și mai puțin bănoase, locuiesc căscioare cufundate în umezeala și necurătenia suburbiilor.

Cealaltă categorie se compune din oameni care știu să scrie și să citească, mai mult sau mai puțin; formează în general clasa biurocraților, de la secretar de primărie sau notar până la președintele de consiliu de miniștri, ciocoi vechi și noi, boieri mari și mici, pensionari, funcționari în activitate, funcționari în disponibilitate, chivernisiți și paraponisiți...

— Am pus băiatul la școală, însemnează în gura celor mai mulți părinți, l-am scos din rândul muncitorilor; când va fi mare, va ședeă tolăniț pe canapea, va fuma toată ziua țigară, se va plimba ziua și noaptea în trăsură, picior peste picior; și va scrie pe petițiunile nenorociților împričinați: „Se va face cele de cuviință potrivit legilor în vigoare”; băiatul meu va trăi din casa visteriei, adică din munca oamenilor de categoria d'intăi.

Mai toți părinții care trimet copiii lor la școală, îi trimet acolo cu gândul de a-i face funcționari; dacă izbutesc a-i ținea

doi sau trei ani la Paris, cred că le-au asigurat un viitor de boier mare. Când copiii vin în vârstă, părinții aleargă, cer, strigă, se roagă, intrigă, până ce le procură o slujbă sau o speranță de slujbă; nu se gândesc nici decum la bătaia de inimă și la umilințele ce le pregătesc....

Părinți care vă iubiți copiii, care vă iubiți patria, dați educațiune fiilor voștri, dați-le învățătură multă și sănătoasă, fiți mândri și ambițioși pentru dânșii; împingeți-i la științe, la litere, la arte, la meșteșuguri, la industrie, la agricultură, la comerț, nu-i aruncați în prăpastia cancelariilor; căci acolo nu este nici renume, nici avere; nu este nici liniștea sufletului, nici mulțumirea inimei; acolo ispita se află neconținut în luptă cu conștiința, luptă în care cei mai mulți cad; căci nu au dobândit în educațiunea ce li s'a dat puterea morală trebuincioasă ca să iasă învingători.

Iar mai târziu, în capitolul *Industria* (din 1870), precizează:

Noi, nesocotind regulele cele adevărate ale științei, blestemăm concurența și liberul schimb...; în loc de a căuta cauza răului până la obârșia lui, ne frământăm mintea în combinări politice și lăsăm streinilor și Ovreilor partea cea mai bună, meseriile. În loc să căutăm să punem mâna pe profesiunile care îi fac să vie în țară, în loc să ne facem tâmplari, tapițeri, croitori, cismari, curțieri, tinichigii, geangii, vopsitori, zarafi, bancheri, mașiniști, ceasornicari..., noi nesocotim meșteșugurile care dau avere și independență, și alergăm după acele șaptezeci de mii de posturi, la dispozițiunea cărora s'a pus o sută douăzeci de milioane pe an, luate din sudoarea muncitorului nostru de pământ. Buna stare, îmbogățirea și vieața liniștită și curgătoare o lăsăm streinilor care sunt în țară, și încă cu prisosință pentru alți cinci mii de Ovrei, trei mii de Unguri și două mii de Nemți, care mai rămân pe tot anul în țară din mișcarea populațiunii streine.

Precum se vede din aceste citate și din mai lungul fragment dela început, Ion Ghica era un spirit critic, însuflețit de o mare iubire și grijă de neam, hrănită de cunoașterea și prețuirea trecutului și de observarea pătrunzătoare a prezentului. Cu o judecată ageră, într'o formă vioaie și atrăgătoare, el înfățișază starea

morală a societății noastre, în unele din aspectele ei caracteristice.

Dar în compoziția scrierilor sale (în aceste *Convorbiri*, ca și în *Scrisori*), cu acel amestec de descriere sau cugetare obiectivă și de construcție de imaginație,— cu acea contopire de genuri literare deosebite, de știință și artă, de adevăr și fantazie — se reflectă, ca și în *Pseudokinegeticos* al lui Odobescu, tinerețea literaturii noastre de atunci, care unește preocupări politice, sociale și didactice cu avânturi de artă.*

Dacă din acest punct de vedere planul scrierilor lor arată o literatură tânără în arta compunerii, în ce privește însă limba, stilul, acești începători ai literaturii noastre moderne, hrăniți, încă din învățământul secundar, cu literatura clasică, greacă și latină și apoi cu cea clasică franceză, au cea mai firească, mai simplă și mai armonioasă limbă românească, cum se vede, d. e., și în bucata de mai sus în descrierea Bucureștilor de-acum o sută de ani, în deosebi în mișcătoarea evocare a farmecului ce-l răspândea asupra orașului împletirea în aer a sunetelor clopotelor și a toacei de la sutele de biserici.

*) Din aceeași preocupare de luminare și educare a spiritului public au eșit și alte lucrări ale lui Ion Ghica, cu un caracter pronunțat de învățătură: **Măsurile și greutatea românești și moldovenești în comparație cu ale celorlalte neamuri**, cu un articol asupra mijloacelor de comunicație (în 1848), **Vademecum al inginerului și al comerciantului, greutate și măsuri, formule întrebuițate în ingineria civilă și militară și în comerț** (în 1856; ed. a 2-a, în 1872, adăugată, în colaborare cu D. A. Sturdza, cu titlul: **Ajutorul Comerciantului, al Agricultorului și al Inginerului. Greutăți și măsuri. Formule întrebuițate în Comerț, Bancă, Agricultură și Ingineria civilă**). În 1866, o broșură, **Omul fizic și intelectual**; în 1884, **Pământul și omul**; apoi comunicări tipărite în „Analele Academiei române”: în 1878 **Inceputul omului**; în 1881 **Semințele, soiurile sau rasele**.

Clucerul Alecu Gheorghescu

București, Maiu 1879.

Iubite amice,

Alaltăseară, pornind dela gara ta, adormisem adânc, legănat de valurile ascuțite ale liniilor de fier Strusberg...; când, pe la miezul nopții, mă simțiiu scuturat de o mână viguroasă: era conductorul, care intervenea în favorul dreptului bine plătit al unui călător îmbarcat la Mărășești; recunosciui dreptatea invocată și mă ghemuiam în limitele ticketului meu, căutând să apuc de picior somnul ce fugea, când aud un glas care se îngâna în scuze pentru supărarea ce-mi adusese, și mă silea să răspund, ca om bine-crescut, la asemenea politeță, prin cuvintele banale: — Nu face nimica, domnule, — eram deștept, — sunt foarte bine, — nu dormeam, — erai în dreptul dumitale, — etc.

Dar noul venit începu o conversație:

— Știți, cucoane Iancule, că nu te mai cunosc-team? Ai albit de tot, de când nu te-am mai văzut!

La aceste cuvinte, simțindu-mă cam atins la amorul meu propriu, îi răspunsei cu oarecare amărăciune:

— Dar îmi pare, domnule, că barbă dumitale nu are nicidecum dreptul de-a invidia pe a mea, că este, mi se pare, și mai lungă și mai albă.

— Ce are a face! îmi ripostă el, dar dumneata ești un copil pe lângă mine.

Noul venit în vagon era un bătrân bine conservat, grăscian și rumen la obraz, căruia nu i-aș fi dat nici șasezeci de ani.

— Eu te-am mai sculat odată din somn; eram tânăr atunci și d-ta erai copil ca de vreo opt-nouă ani-

șori. Cuconul Tache, răposatul tatăl dumitale, era ispravnic la Focșani; eu am fost trimis de am ridicat în fiare pe clucerul Alecu Gheorghescu, tovarășul dumnealui la isprăvnicie. P'atunci erau câte doi ispravnici de fiecare județ, unul pentru partea administrativă și celălalt pentru partea judecătorească, și amândoi ispravnicii în pricini grele judecau împreună, formând un fel de tribunal. Ce vremuri erau pe atunci! Clucerul Alecu făcuse mănăitorii, abuzuri sau prevaricațiuni, cum se zice astăzi...

Înțelegi, amice, că, la aceste cuvinte, somnul meu, dulcele meu somn, a sburat în fuga mare și nici nu m'am mai gândit a-l prinde. Și, în loc de a închide pleoapele, am dat drumul limbii, începând la întrebări:

— Ia spune-mi, mă rog, cum ai ridicat în fiare pe acel ispravnic?

— Eram edecliu și aveam odaie în curtea domnească, alături cu odaia lui tufecci-bașa, lângă ogeacul neferilor; la stânga, sub scară, ședea răposatul Măciucă, Dumnezeu să-l ierte, baș-ciohodar și mâna dreaptă a lui Vodă, cum s'ar zice astăzi întâiul aghiotant domnesc, om drept și plin de bun simț. Intr'o noapte, după slujba Curții, mă așezasem pe somn; când, numai ce aud ciocănind la ușă și un glas care-mi striga: „Te chiamă Vodă”. Nu știu nici cum am sărit din pat, nici când m'am îmbrăcat; într'o clipă, îmi trântisem cismele cele galbene, binișul, legătura la cap și hangerul la brâu, și eram la ușă iatacului domnesc. Baș-ciohodarul tocmai eșea din odaie dela Vodă și-mi zise repede: „Ai mai iute, că te chiamă Vodă, și să te văd, Niculae!”.

Răposatul Măciucă era Oltean, ca și mine, și puțintel cam rudă după mamă. Când am intrat în iatac la Vodă, era șapte ceasuri, sau, cum s'ar zice astăzi, o oră după miezul nopții. Vodă era cu ghicelic de

noapte pe cap și cu o scurteică lungă de pambriu verde împlănită cu pacea de samur; o făclie galbenă ardea într'un sfeșnic mare de argint dinaintea icoanelor. Cum intru în odaie, Vodă se întoarce către mine și-mi zice cu un glas gros și răstit:

— Tu ești Niculae Păunel?

— Eu, Măria-Ta.

— De mult ești la Curte?

— Numai de un an, Măria-Ta.

— Măciucă mi-a spus că ești harnic și cinstit. Ce slujbă ai îndeplinit pân'acum?

— Nici una, Măria-Ta, decât că acum trei luni am întovărășit pe nenea Negreanu tufecchi-bașa, când a prins pe Ghiță Cuțui.

— Ia plicul de pe mescioară, pecetluește-l cu pecetea de pe tăvița cu călimările, și să pleci îndată la Focșani, să-l dai în mâna nepotu-meu Tache, ispravnicul, fără să te simță nici pasărea măiastră. Bagă de seamă că ai să-mi aduci pe clucerul Alecu Gheorghescu în fiare: poimâne pe vremea asta să fii cu el la scara domnească. De cumva ți-o scăpa, mai bine să te duci să te înnece, decât să dai ochi cu mine.

Grigorie-Vodă Ghica era un om mărunțel, barba potrivită în apărătoare și cănită, mai mult roșie decât galbenă, mustățile roșii trase în jos și despărțite sub nas prin două-trei muchi de briciu, ras pe obraz pe lângă barbă; ochii vii, glas răstit și gros; el era un om cu foarte puțină învățătură și trecea între boieri ca unul din cei mai neînsemnați, deși fusese de mai multe ori agă, spătar și chiar vistier și ban mare...

Ghica Grigorie, care-și iubea țara, a luat sarcina de a stârpi jafurile boierilor și ale ciocoilor, cari dela Caragea ajunseseră fără frâu; capul nu-l tăia prea mult; dar, când avea câte o pricină grea, chiema de se sfătuia cu trei oameni: cu Vornicul Costache Câmpineanu, Cluceru' Chiriac și cu baș-ciohodaru' Măciucă.

După ce-i auzea pe fiecare în parte, se culca, dormea un somn bun, și pe la miezul nopții se scula, aprindea la candelă făclia din Vinerea Paștilor dela epitaf, cădea în genuchi dinaintea iconostasului și se ruga lui Dumnezeu ca să-l lumineze. Astfel a domnit el șapte ani și ajunsese să tremure boierii cei răi și ciocoi. Cât a domnit el, a fost bine pentru toți, liniștea domnea în țară; pâinea și carnea bună, ieftină;... El a deschis școalele românești și a gonit pe egumenii greci.

În noaptea când m'a chemat Vodă, mi se făcea ziuă la poștă la Șindrilita, în cărucioara care se schimba din poștă în poștă și care ajungea întotdeauna numai în trei roate. Pe la aprinsul lumânărilor, în ziua de patruzeci de Mucenici, îmbrăcat tiptil, eram introdus ca călugăr în odaia răposatului coconu' Tache, tatăl dumitale; par'că-l văz pe marginea patului, lângă scaunul cu două lumânări de seu în două sfeșnice de alamă cu mucări. Condicarul^[1] în picioare îi citea jălbile, întingând din vreme în vreme condeiul de pană de găscă în călimările dela brâu, ca să scrie hotărîrea ispravnicului; îndată ce condicarul Nicolae Sprâncenatu, cum îi zicea lui Ipătescu, mai în urmă bărbatul eroinei dela 1848, scrise hotărîrea ispravnicului, coconu' Tache se uită la mine, întrebându-mă:

— Dela schit ești, părințele?

— Sunt dela Poiana-Mărului, am o jalbă.

Și mă apropiiau de mescioara cu lumânările și-i puseu plicul domnesc în poală, cu pecetea în sus, potrivit să nu o zărească condicarul. Ispravnicul, îndată ce văzu pecetea, o și recunoscă, dar îmi zise:

— Ha! este dela părintele Egumen!

Și dete ordin condicarului și stegarului, care mă băgase în casă, să ne lase singuri. Despecetlui plicul cu grabă, îl citi și văzui că i se înveseli obrazul și-mi zise:

— Vezi, numai așa dacă nu s'or stârpi mâncătoriile și angaralele, să se învețe minte ciocoi; până n'o băga câțiva în oca părăsită, ei tot cred că Vodă glumește. Clucerul Alecu nu este acum în oraș, s'a dus după lude în plasa Tohani, dar trebuie să vie astăseară; du-te de te odihnește, că te chiem eu la vreme. Bătu în palme și porunci feciorului să-mi aștearnă în odaia copiilor; m'am dus de m'am culcat în odaia d-voastră. Sunt de-atunci 55 [de] ani, cucoane Iancule! De-abia mă furase somnul, când auziiu trăsnete și pleosnete și doi surugii bățăioși, cari urlau, de ți se părea că cânta; peste un minut auziiu și glasul lui cuconu Tache;

— Ai, scoală, c'a venit Cluceru'.

Pornirăm amândoi pe jos spre casa Clucerului, la care, în urma noastră, ciaușul de slujitori înșirua oamenii de jur împrejur; când ajunserăm în pridvor, cu conu' Tache intră în casă, zicându-mi:

— Așteaptă aci, până te-oiu chiema eu, și atunci să intri în odaie cu doi stegari.

Din pridvor se vedea pe fereastră foarte bine în odaia Clucerului, luminată cu trei părechi de lumânări; o grămadă de mosafiri se și așezaseră la ghiordum, cu Cluceru' în mijloc răsturnat pe sofă. Când intră cuconu' Tache, se sculară toți în sus, dar dumnealui luă pe Cluceru' de mână și-l trase în odaia de-alături; după vreo cinci minute, auziiu că mă chiamă, mă luaiu îndată după glas și intraiu în iatacul boierului. Clucerul ținea porunca domnească în mână, și dinții îi clănțăneau în gură. Cum intraiu, cuconul Tache îmi zise:

— Indeplinește porunca lui Vodă.

Atunci luaiu fiarele din mâna stegarului, mă plecaiu și le puseiu Clucerului de picioare; în cinci minute eram pe drum, cu două cărucioare de poștă; într'una, eu cu ispravnicul în fiare, și în cealaltă doi arnăuți

cu pistoalele încărcate, cărora li se dedese porunca să dea să-l omoare, dacă o căuta cumva să scape.

Când eșeam din Focșani, răsărea luna; nici gură de surugiu, nici plesnitură de biciu, dar cărucioarele mele fugeau ca năluca, cu umbra după ele, și seara, când bătea meterhaneaua, mă dam jos din cărucioară și intram cu ispravnicul meu în odaia lui Măciucă, unde am așteptat până s'a sculat Vodă dela masă, până s'a culcat beizadelele, s'a osteiat lumea din curte și au eșit una după alta caleștile cu masalele: a spătarului, a aghii și a ispravnicului de curte; atunci intră răposatul Măciucă și-mi zise: „Ai sus!”.

Când am intrat în odaia lui Vodă, Măciucă înainte, după el Cluceru' cu fiarele de picioare și eu după dânsul, Vodă, care sta răsturnat pe sofa cu mâinile încrucișate sub cap și cu picioarele unul peste altul grămădit, se sculă drept în picioare și, adresându-se răstit și necăjit către Cluceru':

— Nu ți-e rușine, slugă necredincioasă și boier zăcaș!

Și întorcându-se către mine, îmi zise:

— Te fac divictar.

Măciucă îmi făcu semn să es; și când trecui pe lângă dânsul, îmi zise încet:

— Trimite-mi sus patru ciohodari.

Ce s'o mai fi petrecut după aceea, nu știu; dar, după ce m'am culcat, pare că auzeam prin somn un glas care se văita, strigând: „Iartă-mă, Măria-Ta! cine o mai face ca mine, ca mine să pață!”.

A doua zi, până în ziuă, Clucerul era pornit surghiun la Snagov, cu cămașa pecetluită pe el, și a rămas acolo până la venirea Muscalilor.

Când eram pe la 1829 la Craiova, l-am văzut de gât cu generalul Roth, juca cărți cu miile de galbeni, căci era peste proviant.

Lămuriri:

tufecci-başà (din turc.): căpetenia gardei domnești.

ogeaç (din turc.): camera, sala (corpului de gardă).

nefèr (din turc.): soldat.

cihodâr (din turc.): slujitor care îngrija de încălzimintele Domnului; lacheu al Palatului, camerier; **baş-ciohodar**: mai-marele peste ciohodari.

biniş (din turc.): haină (boierească) lungă, cu mâneci largi, blăniță pe de margini.

hangèr (din turc.): pumnal încovoiat, purtat la cingătoare.

ghicelic (ghigilic, din turc.): scufie de noapte.

pambriu: stofă de lână fină.

paceà (din turc.): blană de la picioarele animalului.

samur (din turc.): o specie de jder din Siberia, cu blană foarte fină, zibelină.

mucări: unealtă (în formă de foarfeci) cu care se rupea vârful ars al lumânărilor.

angarà (din grec.): contribuție, dare (în natură, în bani, în muncă), corvadă.

lude (liude; din bulg.): contribuabil.

ceaüş (din turc.): mai-marele peste un mic grup de slujitori, de ostași (corespunzător, astăzi, cu gradul de caporal sau sergent), subofițer făcând serviciu de curier și de aprod; corpul format de acești ușiери ai Curții era sub comanda lui **vel-ceaș**.

ai, scoală! (din **hai!**, iar acesta prescurtare din **haide!**, cuvânt din turc.).

ghiordum (din turc.): un joc de cărți.

meferhaneà (din turc.): muzică militară.

divictâr (din turc.): boierinaș având la Curte slujba de a ținea în ordine călimările domnești și cele trebuincioase pentru scris.

surghiün (din turc.): (în) exil, exilat, pus la închisoare.

Observări. Această scrisoare (reprodusă, ca și cea următoare, cu lăsarea afară a unor pasagii) fac parte din acea admirabilă colecție de *Scrisori către V. Alecsandri*, publicate întâi (între 1880—1886) în revista *Convorbiri literare*, apoi (în 1887) în volum. Atât Ion Ghica cât și Alecsandri ne spun cum le-a venit îndemnul la această prețioasă notare de amintiri sub formă de corespondență între dânsii:

„Intr’o seară lungă de iarnă”, zice Ion Ghica, „pe când ninsoarea bătea în geamuri, așezați pe jăfuri la gura sobei

dinaintea unei flacări dulci și luminoase, am petrecut ore întregi și plăcute cu amicul meu Vasile Alecsandri, povestindu-ne unul altuia suvenirile noastre din tinerețe. Se apropia de ziuă, când ne-am adus aminte de camerele noastre de culcat și ne-am despărțit găsindu-ne amândoi la un gând, zicându-ne:

„De ce nu ne-am scris unul altuia, sub formă de epistole intime, cele ce ne-am povestit într'astă seară? Poate că unele din istorioarele noastre ar interesa pe unii dintr'acei cari n'au trăit pe-acele vremi!”

Și astfel am început o corespondență, de și adesea întreruptă, dar pe care am reînnoit-o de câte ori ocupațiunile ne-au permis....”.

De asemenea Alecsandri, exprimând și aprecieri asupra valorii acestor amintiri:

„Tu mi-ai povestit adese-ori întâmplări mult interesante pe care le auziseși din bătrâni și mi-ai zugrăvit cu un adevărat talent de pictor unele figuri din generația ce ne-a precedat, întrevăzută de tine în copilărie. Eu însu-mi am cercat să fac a sbura pe sub ochii tăi un stol de suveniri variate, și astfel oarele noastre de întâlnire au fost totdeauna pline de veselie sau de uimire, pline de încântări culese în grădina trecutului, sau de visuri patriotice vâdate pe câmpul viitorului necunoscut...”

Dacă am fi avut o mașină stenografică de buzunar, mașină ce se va inventa, negreșit, în secolul nostru de avocați și de deputați elocuenți, ea ar fi produs o mică bibliotecă de anecdote, de schițe ușoare, de memorii istorice și de portrete bine colorate, care formau un soi de muzeu demn de a fi vizitat.....

Această idee m'a îndreptat către tine, amice, cu propunerea ca să începem între noi o corespondență menită de a continua convorbirile noastre și să le publicăm într'o foaie literară, pentru plăcerea noastră intimă...

Tu ai admis propunerea mea și ai realizat-o în parte... Mi-ai trimis din București și din Londra un șir de epistole, care în curând vor fi adunate într'un volum demn de a figura în bibliotecile bine compuse. Oaspe iubit, el va veni să ia loc în familiile române spre a le povesti cu graiul său limpede, vesel, plăcut, câteva scene dela începutul secolului nostru sau din zilele noastre, și a desfășura o galerie originală de figuri ce poartă sigiliul caracteristic al epocii lor”.

Dintre cei doi prieteni, mai activ, mai stăruitor și mai metodic în această corespondență a fost cel cu educație științifică: față cu 24 de scrisori dela Ion Ghica, dintre 1879 și 1886, avem numai 2 dela Alexandri, din 1880 și 1883.

O asemenea corespondență între doi reprezentanți de frunte ai unei epoce de mari prefaceri, care au avut ei înșiși un rol de primul plan în viața țării, și ca oameni politici și ca scriitori, e de o valoare deosebită pentru cultura națională.

Scrisorile ne evocă o întreagă lume dispărută, care era a noastră, a părinților și a bunicilor noștri; ne interesează deci nu numai prin spectacolul rar, ca într'o lume de basm, al unor scene și al unor figuri care au farmecul depărtării, frumusețea înălțimii morale sau aspectul josniciei, ci ne sânt prețioase și ca un tablou de familie al vieții de atunci a țării noastre. Negreșit, nu trebuie luate ca un document istoric; e în ele, de bună seamă, multă imaginație și, poate, une-ori, invenție pe de-a'ntregul; dar, în fond, cu toată transfigurarea artistică, aceste *Scrisori* redau în genere atmosfera vremii, în linii mari, realitatea socială și morală a acelor timpuri.

Apoi, ca toate scrierile autorilor într'adevăr clasici, ele au în cultura unei națiuni și mai ales în a tinerimei — în deosebi în epoce de rătăcire a simțului limbii și a simțului moral, cum e acum la noi la unii scriitori și unii cititori — o mare valoare de educare pentru formarea gustului, a stilului, și pentru educarea sufletului: prin limba lor simplă, naturală, necăutată, dar distinsă, rămânând în formele spiritului limbii, *Scrisorile* constitue un model clasic de cum trebuie să se vorbească și să se scrie în românește (firește, în genere, ca simț al limbii naționale; căci, în amănunte, și cei mai mari scriitori au forme și construcții ale vremii lor, care se învechesc sau erau de la început

neviabile, într'o epocă de transformare completă a limbii literare); iar prin tonul lor de demnitate și prin adâncă iubire de țară, care vibrează în ele ca fondul permanent al vieții de scriitori și de oameni politici a autorilor lor, ele contribue, fără intenția lor și fără știrea noastră, a cititorilor, la educarea sufletului națiunii.

Ca o urmare a acestor *Scrisori*, Ion Ghica a publicat în *Revista nouă* (în 1888 și 1889), *Amintiri din pribegia după 1848*, scoase îndată (în 1889) și în volum, cu adaosul, în titlu: *Noue scrisori către V. Alecsandri*. Acestea sunt însă, propriu zis, acte și scrisori de la capii revoluției (foarte multe dela Nicolae Bălcescu) sau memorii în legătură cu ea, cu unele lămuriri din partea lui Ion Ghica. Volumul cuprinde un prețios material pentru istoricul revoluției și al emigrației capilor ei, dar strein literaturii.

Lucrare.

Arătați deosebiri între felul de a povesti amintiri al lui Ghica și felul lui Creangă.

Generalul Coletti la 1835

Ghergani, Ghenarie 1881.

Iubite amice,

Îți aduci aminte de întâia noastră întâlnire, sunt acum vreo 45 de ani, la Paris, cam pe la anul 1835? Cinci sau șase Români Munteni din Valahia, cum se zicea pe atunci, locuiam în *rue St. Hyacinthe*, cu Niculae Cantacuzino Pașcanu și cu Iancu Filipescu Vulpache. Voi, alți atâția Români Moldoveni, între cari

și fostul Domn Alecu Cuza, locuiați cu un profesor, anume Furnarache, în *rue Notre-Dame des Champs*.

Intr'o Duminecă, micile noastre cărduri se întâl-niră pe Quai Voltaire. Și noi și voi mergeam tot spre Champs Elysées. Mentorii noștri se opriră un minut la vorbă. Nu știu cum, nici în ce fel, dar ne-am po-menit deodată amestecați și braț la braț un Muntean c'un Moldovean... Dintr'acel moment nu am mai fost nici Munteni, nici Moldoveni. Eram toți Români!.....

Intr'o seară, doctorul Mihailidi, fostul meu dascăl de elinește din București, un elev al învățatului Neofit Duca, devenit doctor în medicină pe când eu dobân-deam gradul de bacalaureat, mă duce într'o serată, la vestita filelenă d-na de Champy, sora colonelului Fa-vier, unul din cei mai mari luptători pentru indepen-dența Greciei.....

În salonul doamnei de Champy se aduna, odată pe săptămână, tot ce Parisul conținea elin, elenist și filelin...

Intr'una din seri, d-na de Champy era într'o stare de mare agitațiune; sta cu ochii țintiți spre ușă, și, de câte ori lacheul anunța un musafir, dumneaei sălta din loc, par'că aștepta pe cineva; când, deodată se deschid amândouă ușile salonului, și un glas mândru și răsunător anunță: „Son Excellence le Général Col-letti, envoyé extraordinaire de Sa Majesté le roi des Grecs”, și îndată apare un om înalt, trupeș, frumos, îmbrăcat cu fustanelă, cu mintean și cepchen alb, cusut cu găitanuri albastre. Toate căutăturile s'au întors spre noul venit; asistenții își șopteau unul altuia: „C'est l'ambassadeur du roi Othon!” Toți și toate îl încon-joară, i se închină.

Mentorul meu, doctorul Mihailidi, profită de un mo-ment, se apropie de ilustrul oaspe și îi zice: „Gene-rale, permite-mi să-ți prezint pe tânărul Ghica din Bu-curești”.

Generalul Coletti, după ce m'a întrebat despre familia Ghiculeștilor, mi-a zis:

„Și dumneavoastră sunteți tot Greci”; dar când, în marea displăcere a mentorului meu, am început a protesta în contra numelui de Grec, explicându-i cu căldură originea Românilor, Coletti mă asculta din ce în ce cu mai multă atențiune și, spre marea mirare a doctorului Mihailidi, îmi zice:

— Și eu sboresc arămânește, dar sunt Grecos...

Deși n'am înțeles bine de odată cuvintele *sboresc* și *arămânește*, dar fraza fiind românească, am luat îndrăzneala și i-am zis, în limba mea:

— Excelență, poți fi Grec prin sentimente și prin religie, dar după vorbă și după chip ești Român.

Coletti avea figura cea mai românească ce se poate vedea, ai fi zis un Mocan dela Brașov.

Se uita cu drag la mine, când vorbeam românește și cu un suspin în glas mi-a zis:

— Părintii a mei sboresc mași arămânește și-mi pare ghine că tini la miletea a noastră: him simpatrioti.

Stăruința de a nu voi să fiu de alt neam decât Român, l-a făcut să uite toate prevenințele de cari era încunjurat, s'a pus la vorbă cu mine și mi-a povestit vieța lui la curtea lui Ali-Pașa Tebedelen dela Ianina, unde petrecuse anii copilăriei... Ali-Pașa... l-a trimes la Pisa, unde Coletti a dobândit diploma de doctor în medicină.

Pe la finele seratei, când era să plece, Coletti, zărindu-mă într'un colț pe după ușă, a venit la mine și m'a luat de mână, zicându-mi:

— Voi aveți sîngrafizi?... Vream să diavasesc și eu una carte arămânească, un piitis. Care este singrafizul vostru?

I-am vorbit de Văcărescu și de Alexandrescu, și Duminica următoare i-am dus o broșură care conținea

cele dintâi poezii ale lui Alexandrescu; i-am dus și acea mică edițiune în 12° a poeziilor lui Iancu Văcărescu, în care tipărise *Primăvara amorului*, *Păstorul întristat* și *Ceasornicul îndreptat*...

Coletti era din orașul Saraco, cale de 12 ore dela Ianina, familia lui există acolo și astăzi. La noi se află mai multe familii, precum sunt Filiti dela Bucov, Cantili, etc., cari se înrudesc cu familia lui Coletti. Cuțovlahii ajunși într'o condițiune mai înaltă, ca Sina, ca Tositza, etc., se zic cei mai mulți Greci; dar inima lor saltă ori de câte ori ei aud vorbindu-se de Români, de România și de limba românească, pe care o numesc *arămânească*.

Coletti, ca toți Cuțovlahii Români din Macedonia, s'a bătut ca un viteaz pentru independența Greciei; a fost guvernator al Cicladelor orientale.....

El a lăsat un nume nemuritor în insule și dobândise o foarte mare influență în tot Arhipelul...

Lămuriri:

cepchèn (din turc.): haină boierească scurtă, cu mânecile atârând desfăcute, care se purta pe umeri, peste pieptar.

singrafiz (grec.): scriitor, autor.

piifis (grec.): poet.

a diavasi (din grec.): a citi.

Observări. Autorul înfățișază cu o fină analiză sufletească nerăbdarea gazdei și personalitatea impunătoare, afabilă, a generalului.

[Critici îndrăzneți].

București, Martie 1881.

Iubite amice,

Incepusem mai deunăzi urmarea unei epistole din *Convorbiri*, când îmi căzură în mâni două ziare, din cele mai mari, în cari redactorii de tot soiul și de tot neamul scriu de mai multe ori pe săptămână politică, literatură, artă și de toate, cu o cutezare și cu o siguranță care face pe mulți gură-cască să creadă că lucrurile sunt așa cum le spun ei.

Văzând numele meu și al tău tipărite cu litere distinse, am avut curiozitatea să citesc. Când, ce să văd?... Mie-mi spunea verde în ochi că sunt un prost; par'că eu aș fi pretins să fiu om de spirit! îmi mai spunea că nu știu ce scriu, ca și cum aș fi avut vreodată pretențiunea a trece de scriitor, sau să cer dela cineva vreun *bene-merenti*; asta treacă-meargă, de și nu prea e politicos a spune omului în față asemenea adevăruri; dar nu se oprea aci; îmi găsea fel de fel de alte defecte, pe cari le cita anume, negreșit ca să dovedească respectul și considerațiunea ce au ei pentru acei cari îi citesc. Și, ca să nu creadă nimeni că sunt aceia pe cari toți îi știu, iscălesc cu nume cari nu sunt nici în călindar, nici în condicile stării civile.

Bine; pe mine ca pe mine, că sunt un biet muritor ca toți muritorii; dar pe tine! Acestea toate, pentru că nu le-a plăcut Pepelea! D'apoi a cui e vina?.....

Cum să cerem dela niște bieți venetici, veniți în țara asta, bună și mănoasă, după un codru de pâine, să fie ei mișcați de legendele românești, de suvenirile copilăriei noastre; să le placă doinele zise cu fluerul ciobanului, să se înfioreze de muma-pădurii, să se teamă de smeu, să guste basmele cu cari ne împăca

mama Ilinca, când începea cu: *A fost odată ca niciodată, că de n'ar fi, nu s'ar povesti.....*

Cum vrei ca niște nenorociți, crescuți în răutate și hrăniți cu invidie, să poată aprecia legendele din viața plină de iubire a unui popor poetic, cu care ei nu au avut nici în clin, nici în mănecă? Nu poți aștepta dela niște nenorociți, goniți de vicisitudinile din țara lor, să poată înțelege și gusta idiomele limbii noastre; nu ești în drept să ceri dela orb să judece colorile, nici dela surd să aprecieze muzica.

Imi aduc aminte că, aflându-mă acum câțiva ani la o masă la Constantinopol, Beizadea Grigorie Sturdza avea ziafet de ziua lui, și ne poftise pe toți Românii proscriși; adusese pe cel mai vestit tacâm de lăutari, tot meșteri aleși dintre cei mai buni, scripcari, cobzari și neizani din Scaune din București. Trăgea Dinică cu arcușul, de te ardea la inimă, și cobzarul zicea din gură pe Alimoș; noi ascultam cu auzul și cu sufletul; la masă era și un străin, un Perot, care, văzându-ne înduioșați, ne zice, cu un ton de despreț:

— Nu înțeleg ce găsiți în cântările astea, de vă fac atâta impresie!

Iar Marin Serghiescu (Naționalul) se uita cu milă la dânsul, zicând:

— *Perotule, Perotule! Săracule! tu nu ai patrie, tu nu știi ce e cântecul național!*

Aceste puține cuvinte, zise cum au putut fi zise, ne-au făcut pe toți să ne podidească lacrimile.

Acești oameni nu simt românește, nu le place nimic românesc. Noiăștia get-beget coada vacii, născuți, crescuți și îmbătrâniți în țara asta, care am văzut-o fărîmicată și umilită, pe când Pașa dela Diiu și Silistra-Valesi făcea să tremure Domnii noștri; pe când un Zaltukin asvârlea pe boieri cu brânci pe scară și surghiunea mitropoliții; pe când un Bezak și un Rukman insulta[u] pe Domni pe tronul lor și dictau legi ță-

rii; pe când, ca să ne ducem cu lână, cu piei, cu miere sau cu unt peste graniță sau peste Dunăre, ne trebuia pașuș nemțesc sau teșcherea turcească, — noi dăm slavă cerului că ne bucurăm astăzi de cea mai absolută libertate de cugetare și de scriere, că am ajuns a avea un stat mare, puternic și independent, respectat și considerat. Noi, cari am trăit cale de doi seculi, ne mulțumim cu ceea ce ne pot da pe teatru de al-de Alecsandri și de al-de Millo; putem fi toleranți chiar pentru acei cari, după ce critică cu necuviință, apoi, când se apucă să facă și ei câte ceva, nu produc decât ineptii; noi putem fi iertători chiar către acei cari merg cu nerușinarea până a-și râde de gloriile noastre naționale și a asvârli cu noroiu în străbunii noștri, în acei cari au luptat secolii întregi pentru apărarea drepturilor acestei patrii, în care ei găsesc o primire frățească și milostivă.

Să-i recunoaștem maiștri în lingușiri, în injurii și în calomnii, și să trecem...

Lămuriri:

ziafêt (din turc.): petrecere mare, cu mâncare și băutură și cu lăutari.

facâm (de lăutari; din turc.): taraf, bandă (de lăutari).

neizân (din turc.): cântăreț cu naiul, muscalagiu.

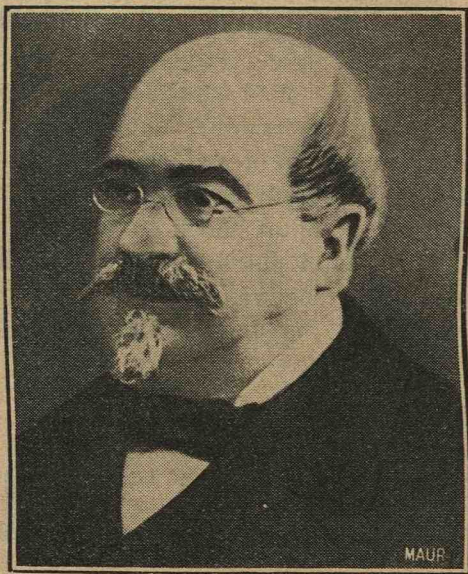
pașuș (din ungar.): pașaport.

teșcherea (din turc.): adeverință în scris, certificat, răvaș de drum, pașaport.

Observări. Fragmentul reprodus face parte din scri-soarea intitulată *David Urquard*, numele unui om politic englez cu simpatie pentru Români, despre care vorbește mai departe autorul.

M. Kogălniceanu

Mihail Kogălniceanu s'a născut la Iași în anul 1817. Era fiul Vornicului Ilie Kogălniceanu, căsătorit cu Catinca Stavila, scoborîtoare dintr'o familie de boieri basarabeni.

MIHAIL KOGĂLNICENU

Primele îndrumări de carte românească le-a primit în casa lui Vasile Alecsandri de la un călugăr maramureșean, Gherman Vida, care își făcuse studiile în Viena și care păstra la el manuscriptul croniceii lui Șincai, tipărit mai târziu la Iași. A urmat împreună cu Alecsandri Institutul francez al lui Cuénim, de unde a trecut apoi într'un alt institut, tot francez, de la Miroslava.

În toamna anului 1834, a plecat, sub conducerea di-

rectorului de la Miroslava, împreună cu fiii Domnitorului Mihalache Sturdza, în Franța, la Lunéville.

Aci, au urmat cursurile la colegiul comunal până la sfârșitul anului, când, în urma stăruințelor guvernului rus, care nu vedea cu ochi buni șederea lor în Franța, cuibar, pentru Ruși, de idei revoluționare, au fost strămutați la Berlin. În Germania s'a pregătit serios în particular cu profesori distinși, doi ani de zile, după care s'a înscris la Universitatea din Berlin. Aci, are prilejul să audieze pe celebrii savanți ai timpului, deschizători de drumuri nouă în știința lor: istoricul Ranke; geografi Humboldt și Ritter; jurisconsulții Savigny și Gans. Prin râvna lui la studii și prin purtarea lui distinsă, câștigă simpatiile tuturor și isbutește a fi invitat în familiile profesorilor săi, ca de ex. în saloanele lui Savigny sau în societatea Prințului George de Hanovra ori la moșia contelui Schwerin, unde are prilejul să cunoască de-aproape efectele legii de împroprietărire a țăranilor în Prusia. Astfel, în cel mai vechiu mediu german, are prilejul să acumuleze o cultură largă și temeinică și o bogată experiență despre lucruri și oameni.

În Germania, din îndemnul profesorilor săi, tânărul Kogălniceanu tipărește trei lucrări: o istorie a Românilor în limba franceză, o schiță despre istoria literaturii noastre într'o revistă germană și o schiță despre țigani în aceeași revistă.

Se întoarce în țară în primăvara anului 1837 și este luat de Domnitorul Sturdza ca aghiotant pe lângă el.

La întoarcerea lui Kogălniceanu în țară, cultura românească era condusă în Moldova de G. Asachi și în Muntenia de Eliade Rădulescu. Eliade Rădulescu și Asachi fuseseră inițiatori pe multe țărmuri ale culturii românești; ei începuseră ziaristică, organizaseră învățământul național, puseseră temeliile teatrului, începuseră o rodnică activitate literară.

Dar în preajma anului 1840, Eliade se abătuse de

la calea cea dreaptă pe care o dăduse până atunci culturii noastre, rătăcindu-se pe cărările înfundate ale italienizării limbii, iar în revista lui, *Curierul de ambe sexe*, se publicau mai mult traduceri de nuvele sentimentale din literatura franceză mai ales. Gh. Asachi, la rândul său, umplea coloanele *Albinei românești* cu știri tăiate cu foarfeca din gazetele streine; mărunțișuri despre tot ce se petrecea în largul lumii, până și despre cutremurele din Cuba și din Haiti și numai rareori în supliment tipărea câte o bucată literară.

Lipsea dar o revistă care să așeze literatura pe adevăratele temelii naționale și care să îmbrățișeze mișcarea culturală a întregului neam românesc. Acest gol l-a umplut Kogălniceanu cu revistele sale: *Dacia Literară* (1840) și *Propășirea* (1844). Ridicându-se împotriva tendinței revistelor contemporane, care-și umpleau coloanele cu traduceri din literaturile streine, ori păstrau în discutarea problemelor de cultură românească un colorit local, Kogălniceanu a căutat să întemeieze, prin revistele sale, o literatură comună pentru tot neamul românesc din hotarele vechii Dacii, — o literatură care a pregătit sufletește generația sa pentru marele act politic al unirii Principatelor române. Această literatură care trebuia să fie expresia vieții și a sufletului național românesc în ce are el mai caracteristic trebuia să pornească, așa după cum cu drept cuvânt spunea Kogălniceanu, de la frumusețile pământului românesc și de la tradițiile și obiceiurile poporului nostru.

În jurul programului lui Kogălniceanu — pe care-l dăm mai jos — s'au grupat din generația tânără scriitorii cei mai buni ai Moldovei: C. Negruzzi, Vasile Alecsandri și mai târziu Al. Russo, la care s'au adăugat și frunțașii noiei generații din Muntenia: Grigore Alexandrescu, Ion Ghica, Nicolae Bălcescu, D. Bolintineanu.

Dacia Literară nu a apărut decât 2 luni, fiindcă,

supraveghiată de aproape de consulul rus, a fost suprimată din cauza unui articol al lui Kogălniceanu îndreptat împotriva xenomaniei (iubirii de străini) a boierimei moldovene.

Directiva *Daciei Literare* a fost continuată prin revista *Propășirea*, apărută în 1844, cu colaborarea lui C. Negruzzi, V. Alecsandri și Ion Ghica. Titlul revistei, *Propășirea*, a speriat în Moldova anulul 1844 cenzura, care a impus suprimarea lui. Revista a apărut fără titlu; numai cu subtitlul „foaie științifică și literară”.

Dar nici această a doua revistă n'a apărut de cât 10 luni, fiindcă la 11 Noemvrie 1844 a fost suprimată, iar curând după aceasta Kogălniceanu a fost închis în mânăstirea Râșca.

Toate aceste prigoniri îndreptate împotriva lui și a ideilor naționaliste îl conving pe Kogălniceanu că fără libertate politică nu mai e posibilă lupta pentru întărirea culturii românești. De aceea Kogălniceanu intră în arena luptelor politice, pentru care s'a dovedit a fi cel mai bine pregătit din generația sa. A luat parte la mișcarea din 1848 și a luptat cu atâta energie pentru răsturnarea domniei lui M. Sturdza, încât guvernul moldovean pusese un premiu de 1000 de galbeni pe capul lui. Refugiat în Bucovina, la Cernăuca, în casa fraților Hurmuzachi, Kogălniceanu, întâlnindu-se cu revoluționarii din toate celelalte ținuturi românești, publică în numele tuturor *Dorințele partidei naționale*, a căror realizare nu avea să întârzie prea mult. În 1854 începe războiul Crimeei. Kogălniceanu, simțind momentul prielnic, scoate ziarul *Steaua Dunării*, care a făcut cea mai întinsă propagandă pentru unirea Principatelor și a avut un mare răsunet, mai ales în sufletul tineretului. El a organizat apoi în toate județele comitete unioniste, a căror propagandă a dus la alegerea lui Cuza și la unirea Principatelor. La alegerea lui Cuza, Kogălniceanu a pronunțat acel memorabil discurs în care, ridi-

cându-se peste interesele de clasă, a îndreptat atenția noului Domn către țărănimea obișnuită. El era astfel prin întreaga lui pregătire și activitate chemat să înfăptuească marea reformă a *improprietării țăranilor* (1864). Această reformă a ridicat moralul țărânimii, care a dovedit în războiul din 1877 marile calități ale rasei.

La începutul anului 1877, Kogălniceanu nu făcea parte din guvern, dar în consiliul de coroană care a decis războiul, Kogălniceanu s'a impus ca omul cel mai indicat în acele împrejurări să conducă Ministerul de Externe. Lupta pe care el a trebuit să o ducă împotriva diplomației rusești, care, după ce obținuse într'un mare impas sprijinul nostru, vroia să ne ia Basarabia, se vede din scrisoarea lui Kogălniceanu către baronul de Jomini (vezi mai jos pag. 503).

A apărut cu multă căldură sufletească cauza României la congresul dela Berlin, unde talentul lui a atras admirația diplomaților streini, iar când a văzut că Basarabia e pierdută, a plecat din minister fără să semneze cesiunea Basarabiei. A murit la 2 Iulie 1891.

Programul Daciei Literare.

Revista *Dacia Literară* a apărut în anul 1840, având în frunte un program, care este de o importanță deosebită, întrucât înfățișează începutul unei noi direcții în literatura românească.

După un scurt istoric al revistelor și ziarelor românești, Kogălniceanu, arătând caracterul regionalist al tuturor, tendința de imitare a literaturilor streine și mania traducerilor din epoca sa, schițează programul noului curent: o literatură comună pentru întregul neam.

În jurul *Daciei Literare* s'au adunat scriitorii cei mai buni ai timpului. Din Moldova: **C. Negruzzi** — care a tipărit aci nuvela: **Alexandru Lăpușneanu** — și **Vasile Alecsandri** care a publicat prima sa nuvelă: *Buchetiera din Florența*; din Muntenia: **Grigore Alexandrescu** (cu Anul 1840); din Basarabia — atunci sub stăpânirea rusească: fabulistul **Alexandru Donici** și **C. Stamatî**. După cum se vede, Kogălniceanu

izbutise de la început să-și asigure colaborarea celor mai buni scriitori ai vremii din aproape toate ținuturile românești — lipseau numai Ardelenii. — Din nenorocire, revista a apărut numai în 2 numere, fiindcă a fost suprimată de cenzură, din cauza unui articol în care Kogălniceanu se ridicase cu înverșunare împotriva „xenomaniei” (iubirii de streini) a clasei boierești din Moldova.

Programul Daciei Literare a fost continuat de revistele: **Propășirea** sau **foaie științifică și literară** apărută în 1844 (la care a colaborat în afară de V. Alecsandri și C. Negruzzi: Ion Ghica, Gr. Alexandrescu, N. Bălcescu și D. Bolintineanu) și **România literară** publicată în 1855 de V. Alecsandri (unde a colaborat Al. Russo).

INTRODUCȚIE.

I. La anul 1817 d. Racocea, k. k. *) translator românesc în Lemberg, publică prospectul unii foi periodice ce era să iasă pentru întâiași dată în limba românească. Planul său nu se putu aduce în împlinire. La anul 1822, d. Z. Carcaleki, în Buda cercă pentru a doua oară o asămine întreprindere; dar și aceasta fu în zadar. În sfârșit, la 1827, d. I. Eliad vru și ar fi putut, pe o scară mult mai mare, să isprăvească aceea ce Racocea și Carcalechi nu putură face. Ocârmuirea de atunci a Țării Românești nu-i dădu voia trebuincioasă. Așa, pușinii bărbați, cari pe atunci binevoia a se mai îndeletnici încă cu literatura națională, pierdură nădejdea de a vedea vreodată gazete românești.

Numai doi oameni nu pierdură curajul, ci așteptară toate dela vreme și dela împregiurări. Aceștia fură d. Aga Asachi și d. I. Eliad; unul în Moldavia, altul în Valahia, păstra în inima lor focul luminător a științelor. Așteptarea lor nu fu înșelată. Împregiurări cunoscute de toți le veniră întru ajutor. Așa, la 1 Iunie 1829, în Iași „Albina Românească” văzu lumina zilei

*) kaiserlich königlich: împărătesc [și] regesc (adică al Statului).
formulă pentru funcționarii Statului în imperiul austriac.

pentru întâiași dată. Puțin după ea * se arată și „Curierul Românesc” în București. De atunci unsprezece ani sunt aproape; între alte multe înaintări ce s’au făcut în ambele principaturi, literatura n’a rămas în lenevire. Ajutată de stăpânire, apărută și îmbogățită de niște bărbați mari și patrioți adevărați, a căror nume vor fi trainice ca veacurile, înlesnite prin miile de școli ce s’au făcut în târgurile și satele Moldovlahiei, literatura noastră făcu pasuri de urieș, și astăzi se numără cu mândrie între literaturile Europei.

După *Albina* și după *Curier*, multe alte gazete românești s’au publicat în deosebitele trii mari provincii a vechei Dacii. Așa în puțină vreme am văzut în Valahia: *Muzeul Național*, *Gazeta Teatrului*, *Curiozul*, *România*, *Pământeanul*, *Mozaicul*, *Curierul de imbe Sexe*, *Vestitorul bisericesc*, *Cantorul de Avis*; în Moldova: *Alăuta românească*, *Foaia sătească*, *Oziris*; în Ardeal: *Foaia Duminecei*, *Gazeta de Transilvania* și *Foaia inimii*. Unele dintr’însele, adecă acele care au avut un început mai statornic, trăesc și astăzi; celelalte au pierit sau din nepăsarea lor sau din vina altora.

II. Cele mai bune foi ce avem astăzi sunt: *Curierul Românesc*, sub redacția d. I. Eliad; *Foaia inimii*, a d. Bariț și *Albina Românească*, care, în anul acesta mai ales, a dobândit îmbunătățiri simțitoare. Inșă afară de politică, care li ia mai mult de jumătate din coloanele lor, tustrele au mai mult sau mai puțin o coloră locală. *Albina* este prea moldovenească; *Curierul*, cu dreptate poate, nu prea ne bagă în seamă; *Foaia inimii* din pricina unor greutăți deosăbite nu este în puțință de a avea împărtășire de înaintările intelectuale ce se fac în ambele principaturi.

*) E o eroare. *Curierul* a apărut cu aproape 2 luni înaintea *Albinei* (la 8 Aprilie).

III. O foaie dar care, părăsind politica, s'ar îndeletnici numai cu literatura națională, o foaie carea făcând anegație de loc ar fi numai o foaie românească, și prin urmare s'ar îndeletnici cu producțiile românești, fie din orice parte a Daciei, numai să fie bune, această foaie, zic, ar împlini o mare lipsă în literatura noastră. O asemenea foaie ne vom sili ca să fie DACIA LITERARĂ; ne vom sili, pentrucă nu avem sumeața pretenție să facem mai bine decât predecesorii noștri. Însă urmând un drum bătut de dânșii, folosindu-se de cercările și de ispita* lor, vom avè mai puține greutăți și mai mari înlesniri în lucrările noastre.

Dacia, afară de compunerile originale a redacției și a conlucrătorilor săi, va primi în coloanele sale cele mai bune scrieri originale ce va găsi în deosebitele jurnale românești. Așa dar foaia noastră va fi un repertoriu general al literaturii românești, în carele ca într'o oglindă se vor vedè scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fieștecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său.

Urmând unui asemenea plan, *Dacia* nu poate decât să fie bine primită de publicul cetitor. Cât pentru ceace se atinge de datoriile redacției, noi ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi și scandalul o urăciune isgonită. Critica noastră va fi nepărtinitoare; vom critica cartea, iar nu persoana. Vrajmași ai arbitrariului, nu vom fi arbitrari în judecățile noastre literare. Iubitori ai păcei, nu vom primi nici în foaia noastră discuții ce ar putea să se schimbe în vrajbe. Literatura are trebuință de unire, iar nu de disbinare; cât pentru noi dar, vom căuta să nu dăm cea mai mică pricină, din care s'ar putea isca o urită și neplăcută neunire. În sfârșit țalul nostru este reali-

*) experiența.

zația dorinții ca Românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți.

IV. Dorul imitației s'a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național. Această manie este mai ales covârșitoare în literatură. Mai în toate zilele es de subt teasc cărți în limba românească. Dar ce folos, că sunt numai traducții din alte limbi și încă și acele de-ar fi bune! Traducțiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cât vom pute această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unii literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și poetice, pentru ca să putem găsi și la noi subiecturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm dela alte nații. Foaia noastră va primi cât se poate mai rar traduceri din alte limbi; compuneri originale îi vor umplè mai toate coloanele.

V. *Dacia* ce prin urmare va cuprinde toate ramurile literaturii noastre, va fi despărțită în patru părți. În partea d'întâiu vor fi compuneri originale a conlucrătorilor foarei; partea a doua va avè articole originale din celelalte jurnaluri românești. Partea a treia se va îndeletnici cu critica cărților nouă eșite în deosebitele provincii a vechei Dacii; partea a patra, numită *Telegraful Daciei*, ne va da înștiințări de cărțile ce au să iasă în puțin, de cele ce au eșit de sub tipar, relații de adunările învățaților români, știri despre literatorii noștri, și în sfârșit, tot ce poate fi vrednic de însemnat pentru publicul român.

Iașii, 30 Ghenarie, 1840,

Redactorul respunzător, M. Kogălniceanu.

Lucrare: Scoateți planul din această introducere. Care sunt defectele pe care Kogălniceanu le găsește foilor periodice românești din vremea sa?

Care e programul noii reviste? Iși merită numele de *Dacia Literară*? De ce?

Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit în 24 Noemvrie 1843

În anul 1843, Kogălniceanu obținuse, din partea guvernului moldovean, îngăduința de a ține un curs de istoria națională la Academia Mihăileană (transformată mai târziu în Universitatea din Iași). El a deschis acest curs cu un discurs în care, după ce definește istoria și arată importanța ei pentru cultura națiunilor și a fiecărui individ, stăruiește pe larg asupra istoriei naționale.

Frumusețea deosebită a acestui discurs stă în claritatea planului, în relieful ideilor principale, în imaginile frumoase, în căldura vibrantă a sentimentului național.

Discursul a fost publicat întâiași dată în revista **Propășirea** (nr. din 24 Septemvrie 1844), cu următoarea notă: „Acest curs s'au ținut în semestrul de iarnă al anului trecut, în care am tratat istoria Românilor până la întemeierea Principatelor. Deosăbite împrejurări [intervenția consulului rus] m'au silit să-l întrerup. Domnul știe când ele nu vor mai fi, pentru ca să pot urma o materie atât de importantă, mai ales în vremile de față”. Din revistă, Kogălniceanu l-a extras în broșură a parte, iar în 1852, l-a pus în capul primului tom din **Letopiseșe**.

Reproducem mai jos din acest clasic discurs partea care privește definiția istoriei, importanța istoriei universale și a celei naționale.

Istoria, Domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiți, este adevărata povestire și înfățișare a întâmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vrâștelor și al experienței. Se poate, dară, cu drept cuvânt, numi glasul semințiilor ce au fost, și icoana vremii trecute. Karamzin¹, în alte cuvinte, o numește testamentul lăsat de cătră strămoși strănepoșilor, ca să le slujească de tălmăcire vremii de față și de povățuire vremii viitoare.

În această privire atât de importantă, istoria, după Biblie, trebuie să fie, și a fost totdeauna, cartea de căpetenie a popoarelor, și a fieștecărui om în deosăbi, pentru că fieștecare stare, fieștecare profesie află în ea

1. Karamzin (Nicolai), celebru istoric rus (1765—1826), din care s'a inspirat Kogălniceanu în această parte a discursului.

reguli de purtare, sfat la îndoirile sale, învățătură la neștiința sa, îndemn la slavă și la fapta bună.

Domnitorul, prin istorie, se deșteaptă la nobila ambiție de a face lucruri mari și drepte, și prin urmare de a trăi în viitorime. Lauda neștearsă și nemurirea cu care sunt încununăți ocârmuitorii cei buni, defăimarea și hula care sunt totdeauna partea celor rei, îi cu neputință ca să nu le insuflă în inimă dorința spre bine și spre virtute, dacă inima lor nu le este încă stricată prin cangrena lingușirii. Cele mai înalte izbânzi, cele mai slăvite fapte, nu vedem oare că s'au îndemnat prin istorie? Spre pildă, biruința Asiei, după mărturisirea tuturor istoricilor vechi, s'a pricinuit prin deasa citire a Iliadei de către Alexandru cel Mare. Cine nu știe că acest falnic izbânditor, purta neconținut cu sine într'o cutie de aur, poema lui Omer; și ce este Iliada altă decât o istorie în versuri, cea mai veche și cea mai frumoasă din toate! Fără a merge în veacuri așa depărtate, nu s'a mai văzut în zilele noastre un alt Alexandru, Carol XII, regele Suediei, (1682—1718), deșteptându-și geniul spre izbânzi și slavă, prin cetirea vieții Macedoneanului, scrisă de Quint-Curtie²? Care, dar, împărat, care Domn nu trebuie să tremure dinaintea istoriei, acestui strașnic tribunal, ce are să-l giudece cu aceeași nepărtinire, precum odineoară Egiptenii giudecau pe regii lor eșiți din vieață?

Dătătorul de legi, bărbatul de stat, în istorie învață tocmelele ocârmuitorilor, puterea și slăbiciunea lor, pricinile de sporire, sau de scădere a staturilor, felurile de guvern sub care au înflorit mai mult, legile care au avut înrâurirea cea mai priincioasă sau cea mai stricăcioasă asupra puterii, asupra culturii, asupra morallului noroadelor.

2. Quintus Curtius, istoric roman din sec. III a Chr. care a scris vieaja lui Alexandru Macedon.

Oșteanul, în istorie găsește pildele cele mai drepte și mai adevărate, despre strategie; cărturarul, filosoful, în ea văd înaintarea duhului omenesc, rătăcirile sale, descoperirile geniului, pricinile neștiinții, a superstiției și a întunerecului.

Simplul particular în cetirea istoriei, găsește mângâiere pentru relele de față; ea îi arată că, prin o tristă fatalitate, perfecție n'a fost niciodată în lume, virtutea mai totdeauna a fost prigonită în viață, și că răsplata ei, cele mai multe ori, nu i-a venit decât după moarte. Cine nu trebuie să-și uite durerile și nemulțămirile, când istoria îi arată pe niște cetățeni vrednici de a porunci lumii, cari au fost jertfa tiranilor și de multe ori chiar a compatrioților lor? Nenorocirile noastre trebuie să le socotim de nimică, când vedem pre un Socrat⁵ silit să primească otrava chiar din mâna Atenienilor, pre un Aristid⁶ supus ostracismului, numai pentru că era numit „cel drept”, pre un Caton⁷ dându-și singur moartea, ca să nu-și vadă patria în robie. Îi cu neputință ca cineva, însuflat de asemenea pilde, să nu-și îmbărbăteze caracterul, să nu dorească de a imita pe acești străluciți bărbați, făcând abnegație de sine și râvnind numai folosul obștesc.

Cât trebuie, dar, să ne fie dragă această știință înaltă, care, las'că ne dă o petrecere folositoare, și prin cetirea ei ne îndestulează curiozitatea cea mai nobilă, dară ne învață încă a fi buni, ne mântuie de pregiudețe, ne sporește ispita* prin ispita veacurilor trecute și ne lungeste, cum am zice, viața.

„A nu ști ce s'a întâmplat înainte de a fi născut, este, zice Ciceron, aceea ca și când ai fi neconținut prunc; căci, ce este vârsta omului, dacă memoria faptelor noastre nu s'ar uni cu veacurile cele mai dinainte?”

Istoria singură poate, ca într'o panoramă întinsă,

*) ispita = experiența.

să ni arate împărățiile trecute înainte de mii de ani; ea ne face privitori la luptele, la revoluțiile, la sfaturile, la serbările întâmplătoare dela începutul lumii; ea scoate din morminte pe strămoșii noștri și ni-i înfățișează ca vii dinaintea ochilor, cu toate virtuțile, cu toate patimile, cu toate năravurile lor. Ea, dară, ne leagă cu vecia, punând în comunicație sămânțiile trecute cu noi și iarăși și pe noi cu sămânțiile viitoare, că- rora are să le trădeze⁹ povestirea faptelor noastre..

Pe lângă toate aceste, istoria mai are și neprețuitul dar de a judeca cu nepărtinire faptele contimporanilor noștri, pe care noi nu avem curagiul sau destoinicia de a-i cunoaște drept și adevărat.

Studiul istoriei, Domnilor mei, a fost în toate timpurile ocupația de predilecție a oamenilor gânditori. Niciodată însă n'a avut importanța și universalitatea de care se bucură astăzi. La cei vechi, ea era partea numai a oștenilor și a filosofilor, din pricina scumpetei manuscrisurilor. Astăzi însă, ori și unde nația este ceva înaintată, istoria este cetirea obștească a tuturilor stărilor¹⁰, până și celor înjosite. În Franția, țărănul, seara la colțul focului, ca să se odihnească de trudele zilei, cetește mărețele reforme a Constituantei și strălucitele biruințe a lui Napoleon. În Prusia, de câte ori mi s'a întâmplat să văd citind în vremea popasului, pe muncitorul de pământ, la umbra unui copaci, faptele marelui Frideric! Această norocită popularitate a istoriei vine, mai ales, din două pricini: Cea întâi este că astăzi fieștecare cetățean are drept și îndatorire de a se ocupa cu trebile statului, că fieștecine dorește a ști care sunt și cum se păzesc drepturile naționale, câștigate de către strămoși; și unde poate cineva să le găsească mai bine deslușite decât în istorie? A doua pricină, și cea de căpetenie, este aflarea tiparului, mulțămită, și de o mie de ori mulțămită acelu care dintâi a găsit această artă, cea mai mare

împrăștiitoare și păstrătoare a întâmplărilor, fără care istoria niciodată n'ar fi ajuns în cinstea universală în care se află. Nici nu pot să vă arăt cât lipsa acestei înalte aflări aruncă nedumerire în povestiri, nesiguranță în opinii, neștiință și întuneric în tot. Această lipsă, Domnilor mei, este pricina că între Români, chiar și între cei mai însemnați, se găsesc așa de puțini cari cunosc istoria. Tiparul, la noi, nu este încă destul de slobod și de împrăștiat; noi n'avem încă publicată în limba națională, măcar o istorie universală; și ce vorbesc de istorie universală, când chiar analele patriei noastre zac în întuneric, păstrate numai în niște manuscrite, din care două, din pricina copiștilor, nu se potrivește!¹¹ Și cu toate acestea tiparul ar fi cel mai sigur și mai grabnic mijloc ca să ajungem la civilizația societății europene. Noi, cari ne fălim cu propășirile ce socotim că facem, noi cari nu vorbim decât luminare și civilizație, dacă voim să avem în faptă aceea ce vorbim, ar trebui să urmăm pildei Nord-Americanilor, a cărora cea întâi treabă de care se apucă, când își fac vre'o nouă așezare, este să deschidă un drum și să aducă cu dânșii un teasc spre tipărirea unui jurnal. Prin această îndoită operație, ei agiung țălul și fac analizul a orice sistem social, pentru că, cum zice Volney societatea nu este alta decât comunicația ușoară și slobodă a persoanelor, a lucrurilor și a ideilor.

Dacă istoria în deobște, adevărată a neamului omenesc, este așa de interesantă în rezultatele sale, cu cât mai mult trebuie să ne fie istoria patriei, a locului unde am văzut ziua? Omul totdeauna înainte de neam, și-a iubit familia, înainte de lume și-a iubit neamul și partea de pământ, fie mare, fie mică, în care părinții săi au trăit și s'au îngropat, în care el s'a

11. Această lipsă, după zece ani de muncă, înfățișat sunt îndestul norocit de a o îndeplini. (Nota lui Kogălniceanu pusă cu prilejul reeditării discursului ca prefață la ediția Cronicelor în 1852).

născut, a petrecut dulcii ani ai copilăriei ce nu se mai întorc, a simțit cea întâi bucurie și cea întâi durere de bărbat. Acest simțământ sfânt, nu cunosc încă nici un neam, nici o seminție cât de brută, cât de sălbatică, care să nu-l aibă. M'aș întinde prea departe de subiectul meu, dacă m'aș pune a vă arăta pilde despre aceasta; ele sunt nenumărate.

Ce interes mare trebuie să aibă istoria națională pentru noi, îmi place a crede că și D-voastră o înțelegeți ca și mine. Ea ni arată întâmplările, faptele strămoșilor noștri, care prin moștenire sunt și a noastre. Inima mi se bate, când auz rostind numele lui Alexandru cel bun, lui Ștefan cel mare, lui Mihai Viteazul; da, Domnilor mei! Și nu mă rușinez a vă zice * că acești bărbați, pentru mine, sunt mai mult decât Alexandru cel Mare, decât Annibal, decât Cesar; aceștia sunt eroii lumii, în loc că cei dintâi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia dela Răsboeni are mai mare interes decât lupta dela Termopile, și izbânzile dela Racova și dela Călugăreni îmi par mai strălucite decât acele dela Maraton și Salamina, pentru că sunt câștigate de către Români! Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decât locurile cele mai clasice. Suceava și Târgoviștea sunt pentru mine mai mult decât Sparta și Atena! Baia, un

*) falsă întrebuițare, în loc de **spune** (subt influența limbii franceze sau a celei germane, care n'au de cât câte un singur cuvânt: **dire**, **sagen**, pentru cele două ale noastre (**a zice**, și **a spune**) care nu se pot întrebuița totdeauna unul în locul altuia. E aici o foarte interesantă particularitate a limbii românești, o nuanță fină, pe care streinii sau unii Români, care vorbesc curent franțuzește sau nemțește și se iau după spiritul acelor limbi, nu o mai disting.

Lucrare. Căutați a prinde această nuanță din vorbirea zilnică. Când putem **spune** sau **zice** (adică întrebuița) indiferent unul sau altul din aceste două cuvinte, și când numai pe unul anume? Exemple!

sat ca toate satele, pentru străin, pentru Români are mai mult preț decât Corintul, pentru că în Baia, avâmul Rigă a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul vitezilor, craiul craiilor, cum îi zicea Sixt IV, rănit de sabia moldovană, fu pus în fugă și uită drumul patriei noastre!

Trebuința istoriei patriei ni este neapărată chiar pentru ocrotirea drepturilor noastre împotriva națiilor străine. Neavând istorie, fieștecare popor dușman ni-ar putea zice cuvintele d-lui Aaron¹¹: „Începutul ce ai este necunoscut, numele ce porți nu este al tău, nici pământul pe care locuești; soarta ta așa a fost ca să fii tot după cum ești; leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele, sau primește pe acesta ce ți-l dau eu, rădică-te și du-te din pământul pe care locuești, căci nu este al tău, și nu te mai munci în zadar, căci tu nu poți fi mai bine de cum ești”. Și, în adevăr, toate aceste cuvinte ni s’au zis de cătră străini; începutul nostru ni s’a tăgăduit, numele ni s’a prefăcut, pământul ni s’a sfâșiat, drepturile ni s’au călcat în picioare, numai pentru că n’am avut conștiința naționalității noastre, numai pentru că n’am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile.

Domnilor, când aș fi așa de norocit să desvoltez mai mult în inima D-voastră interesul pentru istoria patriei, m’aș făli că am sporit în D-voastră și iubirea cătră patrie, și că prin urmare am contribuit la păstrarea naționalității, căci ce poate mai mult să ne-o păstreze, decât această istorie, care ni arată ce am fost, de unde am venit, ce suntem, și, ca regula de trei, ne descopere și numărul necunoscut: ce avem să fim!

O asemenea carte ar trebui să fie pentru noi aceea ce Iliada era pentru Greci. Și să mă credeți, Domnilor, că și istoria noastră are întâmplări, are portreturi, care nici de cum n’ar rămânea mai gios decât eroii celor vechi, dacă acestora li s’ar scoate aureola poetică, cu

care pana geniului i-au înfrumusețat. Totul este că veacurile eroice și mitologice au trecut de mult, că astăzi poezia nu se găsește nici măcar în versurile poezilor, și că numai un Omer a fost în lume.

Negreșit că istoria Spartei, a Atenei, a Romei are mai mult interes decât a noastră pentru tot străinul; de 'ntâi, pentru că Grecii și Romanii sunt popoarele care până acum rezumă civilizația și lumea veche; al doile, pentru că înrâurirea lor încă până astăzi se păstrează asupra noastră prin pravile religioase și civile, prin științe, prin arte, prin pământul, ce l-am moștenit dela dâșșii; și însfârșit, pentru că toată instrucția clasică a junimei încă astăzi se razimă pe istoria Grecilor și Romanilor; și mai ales pentru că faptele acestor popoare s'au scris de niște bărbați ca Tucidid, ca Tacit, ca Tit-Livie. Subt aceste priviri, eu singur mărturisesc interesul universal al istoriei grece și romane; dar în ce se atinge de curagiul individual, de îndrăzneala faptelor, de statornicia apărării, de mărinimia și bărbăția Voevozilor noștri, carii, deși pe un teatru strimt și cu mici mijloace, au săvârșit lucruri uriașe, în toate acestea, Domnilor mei, nu mă tem de a zice că istoria noastră ar fi mai jos decât istoria a ori și cărui popor vechiu sau nou. Lupta națională a Românilor, cari, mai trei veacuri, au apărât cu sabia creștinătatea împotriva tuturor puterilor Islamului, Domnia lui Alexandru cel Bun, și a lui Mircea cel Bătrân, a cărora nume resunau dela Marea Baltică până la Porțile Bizanției, strălucitele fapte a unui Ștefan cel Mare, blânda figură a lui Neagoe V. V., carele, ca Ludovic XII a Franței, lasă sfătuiri fiului său cum să domnească, abdicarea lui Petru Schiopu care preferă să se scoboare de pe tronul Moldaviei, decât să plătească bir Turcilor, chipul măreț, și întocmai ca al lui Ahil, al lui Mihai Viteazul, singurul Voevod ce agiunse a uni părțile Daciei vechi și a se putea intitula: „Mihai, cu mila lui Dumnezeu,

Domn al Valahiei, Moldaviei și Transilvaniei", inima de erou, și geniul bărbătesc a Doamnelor Elena și Florica, patriotismul preotului Farcaș și înalta înțelepciune a lui Miron Costin, carele cu aceeași mână purta sabia spre apărarea patriei, și condeii spre scrierea analelor naționale, rivalitatea, numai spre bine, a Domnilor Matei și Vasilie, marile planuri, sprijinite de mari talenturi, a lui Șerban Cantacuzino, pentru care tronul Valahiei se părea prea mic și râvnea tronul Bizanției, apărarea a nouăsprezece plăieși în Cetatea Neamțului, împotriva armiei întregi a lui Sobiețki, mântuitorul Vienei, — toate aceste figuri, toate aceste fapte, ar merita mirarea chiar și a străinilor, când istoria noastră ar fi mai bine cunoscută. Vroiți însă un interes de roman, varietate de întâmplări, episoduri patetice, tragedii care să vă scoată lacrimi din ochi, grozăvii care să vă ridice părul pe cap, apoi nu voiu avea trebuința decât să vă povestesc cruzimile și viața aventurieră a lui Vlad Țepeș, moartea vrednică de un principe a lui Despot Eraclidul, domnia lui Alexandru Lăpușneanu, intrarea Cazacilor sub Hmelnițki în Moldavia, care singură este o poemă întreagă, năvălirile Tătarilor, tăierea lui Brâncoveanu și a familiei sale, una din cele mai triste priveliști ce istoria universală poate înfățișa, catastrofa lui Grigore Ghica, în care se întâlnește tot neprevăzutul dramei, și câte alte scene grozave și uimitoare, câte alte întâmplări de cel mai mare interes chiar pentru indiferenți!.....

LĂMURIRI:

5. Socrate, marele filosof grec, învinuit de impietate, a cerut judecătorilor, ca pedeapsă, să fie condamnat a trăi pe socoteala statului în Prytaneu (comisiunea permanentă a senatului athenian). Condamnat, poate și din cauza acestei atitudini, să bea cucută, a băut cupa cu otravă cu mult sânge rece.

6. Kogălniceanu face aluzie la următoarea împrejurare din viața marelui bărbat de stat și general atenian care se acoperise de glorie

în lupta dela Marathon. În ziua în care se hotăra ostracizarea (exilul lui) un țaran care nu știa carte se adresa lui Aristide, rugându-l să scrie pe cochilia de scoică, care servea la Atena, în asemenea împrejurări, drept buletin de vot, numele lui Aristide (deci exilul lui). — Ți-ai făcut vre-un rău?, întrebă Aristide. — Nu, răspunse țaranul, dar m'am săturat auzind mereu că este numit: cel drept.

7. Caton, apărătorul libertăților, împotriva lui Cezar, s'a străpuns cu sabia la Utica, după lupta dela Thapsus, în anul 46 a Chr.

8. Cicero în Orat. Cap. 34.

9. trădee = transmite.

10. stărilor (franc. état) = clasă socială.

11. Florian Aaron, istoric contimporan cu Kogălniceanu, de origine ardeleană (1805—1887).

Discursul la alegerea lui Cuza

În divanurile ad-hoc, întrunite în urma congresului din Paris, deputații Munteniei și ai Moldovei ceruseră marilor Puteri ale Europei, între altele: unirea Principatelor într'un singur stat, sub un Principe străin, ales dintr'o dinastie domnitoare în Europa.

Conferința Puterilor garante convocată la Paris spre a decide asupra organizării Principatelor, din pricina opozițiunii îndârjite a Turciei și a Austriei acordase prin convenția din Paris, încheiată la 7/19 August, numai o uniune parțială. Ambele țări, constituite sub numele de „Principatele unite”, aveau ca instituțiuni comune, doar: o Curte de casație și o Comisiune centrală (alcătuită din Moldoveni și Munteni) cu misiunea de a pregăti legile de interes comun. La aceasta se mai adăoga: uniunea vamală, postală, telegrafică și monetară. În colo, fiecare Principat își avea guvernul său propriu și adunarea sa legislativă a parte. Convențiunea nu prevedea în privința Domnitorului decât clauza ca să fie pământean: „fiu de un tată născut Moldovean sau Muntean”.

În ziua de 5/17 Ianuarie, deputații moldoveni aleg ca Domn, cu unanimitate de voturi, pe colonelul Alexandru Ion Cuza. Cuza se făcuse cunoscut în Moldova prin atitudinea plină de curaj și patriotism cu care sub căimăcănia lui Ștefan Vogoride își dăduse demisia din postul de Prefect de Galați, protestând pe această cale împotriva străduințelor aceuia de a împiedica cu orice chip alegerea deputaților devotați Unirii Principatelor, pentru Divanul ad-hoc.

În ziua de 24 Ianuarie, deputații munteni plini de curaj și de încredere în destinele neamului, vroid să arate marilor Puteri că țările noastre n'au renunțat la ideea unirei, aleg cu unanimitate de voturi ca Domnul Munteniei tot pe Alexandru Ion Cuza¹.

La 5/17 Ianuarie, îndată după proclamarea votului în Adunarea Moldovei, Kogălniceanu rostește discursul de mai jos, în care, în numele unui neam înteg, urează Domnului să împlinească marile reforme care trebuiau să așeze temeliiile României moderne.

Măria Ta!

După o sută cinci zeci și patru de ani, de umilire și degradare națională, Moldova a intrat în vechiul său drept consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de-a-și alege pe capul său, pe Domnul.

Prin înălțarea Ta pe tronul lui Ștefan cel Mare, s'a reînălțat însăși naționalitatea română. Alegându-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie către familia Ta²), a voit să răsplătească sângele strămoșilor Tăi, vărsat pentru libertățile publice.

Alegându-te pre Tine Domn în țara noastră, noi am voit să arătăm lumii aceea ce toată țara dorește: la legi nouă, om nou.

O, Doamne! mare și frumoasă ți-este misiunea! Constituția din 7 (19) August³) ne însemnează o epocă nouă; și Măria Ta ești chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul; fă ca legea să fie tare; iar Tu, Măria Ta, ca Domn, fii bun și blând, fii bun, mai ales pentru aceia, pentru care mai toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că, dacă 50 de deputați Te-au ales Domn, însă ai să domnești peste două milioane de oameni.

Fă, dar, ca domnia Ta să fie cu totul de pace și de dreptate; împacă patimile și urile dintre noi și re-introdu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție.

1. Pentru amănunte, cf. Ioan C. Filitti, *Alegerea de la 24 Ianuarie 1859* (broșură, extras din revista „Tinerimea română”, Ianuarie 1932).

Fii simplu, Măria Ta, fii bun, fii Domn cetățean; urechea Ta să fie pururea deschisă la adevăr și închisă la minciună și lingușire.

„Porți un frumos și scump nume: numele lui Alexandru cel Bun. Să trăești dar mulți ani!

Ca și dânsul, fă o Doamne, ca, prin dreptatea Europei, prin desvoltarea instituțiilor noastre, prin simțimintele Tale patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale nației noastre, când Alexandru cel Bun zicea ambasadurilor împăratului din Bizanțiu că:

România nu are alt ocrotitor de cât pre Dumnezeu și sabia sa!

Să trăești, Măria Ta!

Lucrare: Să se scoată planul acestui discurs. A împlinit Cuza nădejtile puse într'insul? Cum?

Scrisoarea lui M. Kogălniceanu către Baronul de Jomini, în chestiunea Basarabiei.

Căderea Plevnei la 29 Noemvrie (11 Decemvrie) 1877 hotărî definitiv soarta războiului româno-ruso-turc. Predarea lui Osman-Pașa, cu întreaga lui armată, deschidea învingătorilor drumul către Balcani. Încurajate de aceste victorii, Serbia (la 3/15 Decembrie) 1877 și Grecia (la 3 Februarie 1878) declarară război Turciei. În același timp, pe când armatele române cucereau ultimele resturi de fortărețe turcești din Bulgaria, Rușii înaintau vertiginos spre Balcani. La 21 Decembrie (12 Ianuarie), generalul rus Gurko intră în Sofia, la 16 Ianuarie, se afla la Filipopol; la 24 armata română, după un strălucit asalt, cucerea Smârdanul, iar la 26 Marele Duce Nicolae intră în Adrianopol.

Turcii, zdrobiți, se văd nevoiți să ceară armistițiu.

Imensa bucurie pe care o stârniseră în țară veștile sosite de pe câmpul de războiu este însă întunecată de pretențiunile Rusiei. Amăgindu-ne cu declarațiuni de dragoste și promisiuni pentru viitor, Rușii ne cereau restituirea celor 3 județe basarabene pe care ni le dăduse congresul din Paris. Aceste pretențiuni rusești asupra fâșiei de pământ românesc, după jertfele aduse de noi în războiu, au deslănțuit o adâncă agitație în țară.

În aceste frământări, Kogălniceanu (atunci ministru de externe al României), care cunoscuse pe Baronul de Jomini, mâna dreaptă a

Cancelarului Rusiei Gorciacov, îi trimite aceluia, de anul nou, o scrisoare de felicitare, în năzuința de a găsi o cale de discuție mai amicală.

Baronul de Jomini răspunde prin o scrisoare, în care, vorbind de lealitate, sinceritate, duplicitate, caută să ne convingă a renunța la Basarabia și la neutralitatea teritoriului nostru....

Kogălniceanu răspunde la aceasta prin scrisoarea plină de demnitate națională, de finețe și de tact, pe care o reproducem mai jos și în care bate inima neamului întreg. O redăm în traducere românească.

Excelență,

N'aș putea să recunosc mai bine curtenia cu care m'ați obligat la plecarea din București a Domniei-Voastre, de a vă scrie în împrejurări grave, nici să arăt cât mă simt de mișcat față de simțămintele prietenești care v'au inspirat scrisoarea din 15/17 a. c., decât mulțumind fără întârziere Excelenței Voastre pentru sfaturile pe care voiți a mi le da, cu o autoritară câștigată, așa de drept câștigată, cu privire la cea mai bună linie de conduită politică de urmat.

Nădăjduesc să pun în răspunsul meu toată sinceritatea la care mă îndemnați, și să dovedesc astfel că școala căreia aparțineți, pentru că o recomandați ca un adevărat maiestru, e și a mea. Excelența Voastră va constata că renumele Țăranului de la Dunăre în România nu e pe cale de a se pierde. A răspunde la scrisoarea Excelenței Voastre, înseamnă mai întâiu de toate, și ca o neapărată necesitate, să apăr țara mea de învinuirea de duplicitate, ce i se face așa de direct, deși atât de învăluit. Faptele vor avea aici mult mai doveditoare elocvență, decât raționamentele, actele mai mult decât vorbele, și îmi iau îngăduința față de E. V. de a le recapitula.

Impotriva înștiințărilor, aș putea zice chiar împotriva amenințărilor care cădeau din toate părțile asupra noastră, noi am încheiat cu guvernul imperial convenția din 4/17 Aprilie 1877, prin care toate mijloacele ma-

teriale ale țării erau cu desăvârșire puse la îndemâna Rusiei.

Singura noastră ambiție, singura noastră țintă, când am luat această hotărâre, a fost de a apăra integritatea pământului nostru; această integritate a fost stipulată la articolul 2 al numitei convenții.

Mai târziu, cu toată nota verbală în care D-l de Nelidoff, în numele A. S. I. Marele Duce Nicolae, arăta fără înconjur, cu un desăvârșit dispreț al perifrizei, că guvernul imperial desaprobă declarația noastră de războiu în potrive imperiului otoman și că nu avea trebuință de ajutorul nostru, noi n'am stat la gânduri să răspundem la cel dintâiu apel²⁾ care ne-a fost trimis, în urma surprizelor evenimentelor militare care ne-au prins pe neașteptate și ca urmare a necesităților strategice celor mai urgente.

Zece mii de Români, dintr'o armată de 50.000 de mii de oameni, dorm azi somnul lor cel de pe urmă, în jurul Plevnei și în câmpiile Bulgariei.

Această bărbătească, dar dureroasă jertfă, noi am îndeplinit-o dintr'un avânt al inimii, fără condiții, fără tratat prealabil, căci pentru noi cuvântul Majestății Sale Impăratului prețuia ca și tratatele cele mai formale și purta în sineși cea mai înaltă din toate sancțiunile.

Toată perfidia noastră s'a redus deci la o bună credință deplină, toată istețimea noastră la o încredere de săvârșită.

Ne-am zis, că, dacă integritatea teritoriului nostru era

2. Telegrama Marelui Duce Nicolae din 19/31 Iulie 1877 Târnova, către Domnitorul Carol: „Les Turcs, ayant amassé les plus grandes masses à Plevna, nous abiment.

Prie de faire fusion, démonstration, et, si possible, passage du Danube que tu désires faire.

Entre Jiul et Corabia cette démonstration est indispensable le pour faciliter nos mouvements”.

asigurat prin singurul fapt al trecerii armatelor împărătești, ceea ce constituia fără îndoială un ajutor pasiv, această integritate ne va fi cu atât mai mult garantată din ziua în care armata noastră a fost chemată la cooperarea activă, care se manifesta fățiș ca cea mai pozitivă din toate alianțele.

Totuși, înăuntrul țării a trebuit să îndurăm toate greutățile, toate nepăștile, pe care le aduc în chip fatal cu ele războaiele, chiar cele mai norocoase.

La hotare, bombardarea orașelor dunărene, jaful în porturi, pustiirea satelor, devastarea recoltelor de pe țărmuri, jefuite de trupele puse în observație sau ca rezervă pe marginea fluviului; mai departe, în ținuturi, speranța și rolul a 2 ani de costisitoare munci agricole, pe vecie pierdute; grămădire în depozite și în gări a produsele pe 1876 și 1877, care putrezesc pe loc din lipsa mijloacelor de transport; ruina arendașilor și a proprietarilor într-o țară în care toată bogăția este agricultura; secuestrarea căilor ferate de către autoritățile militare rusești numai în folosul lor; stricarea drumurilor noastre, care erau munca a 20 de ani de pace și a căror îndreptare va costa îndoit de ceea ce au putut produce în câteva luni căile ferate; distrugerea materialului și a uneltelor publice și private aceasta este foarte nedeplin încă, bilanțul situațiunii noastre de-acum.

De la plecarea din București a M. S. Impăratului și A. A. S. Principelui Cancelar, se pare că autoritățile militare ruse privesc ca nule și neavenite toate clauzele convențiunii de la 4/16 Aprilie, întru atât tratează admnistrația și populația ca o țară cucerită.

Să mai adaog că uneori merg până acolo încât uită luarea aminte datorită autorităților publice, începând cu Șeful suprem al Statului? Mă tem că așa înspăimânta în chip penibil pe E. V., punând sub ochii săi câteva piese eșite de sub pana D-lui de Nelidoff,

a Principelui Cerkawsky și a agenților cari atârnă de aceste diferite persoane. Nu numai că am îndurat tot cu acel neschimbător cumpăt din care ne-am făcut o lege nestrămutată, dar bunăvoința noastră n'a șovăit niciodată; iar cât despre ajutorul nostru, el a fost totdeauna gata și întreg, în măsura forțelor noastre. Se poate oare înfiera cu stigmatul duplicității, fapte a căror sinceritate este flagrantă și a căror loialitate este îndeobște cunoscută?

Ce răsplată ne așteaptă? Când a fost vorba de luptă, individualitatea României și pozițiunea ei de națiune aliată nu au fost puse la îndoială. Inșă îndată ce cestiunea păcii a venit la ordinea zilei, de îndată încetăm de a fi Stat și aliați și cădem din nou la rangul de provincie neîndreptățită la acte internaționale. Vor începe desbateri asupra celor mai grave interese ale noastre, asupra intereselor celor mai esențiale ale vieții noastre naționale.

E indiferent; noi nu suntem admiși a le expune a le susține. Am fost vrednici să vărsăm sângele nostru pentru a le apăra; dar nu suntem vrednici a le cunoaște. Numai Rusia are dreptul să le aprecieze, numai Rusia, își ia sarcina de-a le reprezinta și de ale sprijini, fără măcar să crează necesar de a se informa ce înțelegem noi prin interesele noastre.

Ce ar zice Excelența Voastră de doctorul, care proprio-motu s'ar înfățișa la un bolnav, care ar intra de-a dreptul în camera sa și care ar pretinde să-l vindece fără să-l întrebe asupra boalei de care suferă, și fără să-i îngăduie a vorbi măcar?

Apoi, împotriva stipulațiunilor lămurite ale unei convenții formale, care ne chieazășuește în numele M. S. Impăratului și sub semnătura sa, întregimea pământului nostru, ni se vestește intenția de a ni se relua Basarabia, fiindcă se pare că este aci o cestiune de onoare pentru Rusia și binevoește să ni se făgăduiască

în schimb compensațiuni dincolo de Dunăre. Și cum orice învățătură practică trebuie să fie în mod academic însoțită de o lecție morală, suntem preveniți contra ispitelor care ne-ar împresura; contra sugestiilor vorbelor viclene, care ar încerca să ne amăgească; contra primejdiilor duplicității despre care ni se vorbește cu groază. Ne închipuim totuși că lealitatea, bunul simț și rațiunea, în care E. V. îmi arată cele mai bune și mai sigure călăuze, au fost singurele care ne-au arătat calea ce trebuie să urmăm.

Corectă dela început, România, dorește și ține să rămână corectă până la capăt. Totuși, dacă a refuza de a ceda pământ românesc, dacă a nu se supune cu o lesnicioasă bunăvoință la jertfe la care nu s'ar putea îndupleca nici o națiune și nici un guvern, care se respectă; — dacă toate aceste înseamnă duplicitate, atunci recunosc, mărturisesc, declar că învinuirea este dreaptă și că ținem cu tot sufletul și cu toată cinstea să o merităm.

E. V. constată, și nimeni nu se gândește să conteste, că Rusia este puternică și România slabă. Prin forță, Rusia poate lua mai mult decât Basarabia; ea poate răpi țara întreagă. Dar s'ar ivi o situațiune în care România să fie mai părtinită de împrejurări ca Rusia, și anume când România, condamnată a pierde ca, preț extraordinar al sforțărilor și al suferințelor sale, o bucată din pământul care e lipit de ea prin toate fibrele sale, ar protesta contra acestei ciopărțiri, ar invoca jertfele pe care și le-a impus și ar apela la lealitatea, dreptatea M. S. Impăratului și a Rusiei însăși. Căci mai presus de forță, este legea dreptății eterne și a moralei eterne; și în acest domeniu, din care nimeni nu ne poate expropria, noi ne întărim la rândul nostru cu acea putere ce își trage caracterul ei absolut din însăși principiile care i-au dat naștere și din care se nutrește.

E. V. îmi semnaleză cât e de primejdioasă pentru noi iluzia neutralității. Trebuie oare să mărturisesc E. V. că actualul Cabinet și eu în particular împărtășim pe de-aîntregul, în această privință, părerile E. V. și ale A. S. Principelui Cancelar?

Niciodată de la intrarea mea în minister, cuvântul neutralitate n'a fost pronunțat. Această tăcere purcede mai puțin din convingerea ce am avea-o că majoritatea puterilor nu ar încuviința această neutralitate înconjurată de singurele condiții care ar face-o efectivă cât din cugetul pe care-l avem că nu trebuie să căutăm chezășii contra Rusiei, decât în loialitatea și în mărinimia Rusiei însăși; și în sfârșit convingerea la care ne alăturăm cu E. V. că în veacul nostru tratate garanții și neutralități nu au ființă decât pentru ca să îngăduie, cutăruia sau cutăruia de a aștepta ceasul în care se va simți în stare să le înfrângă. Credem cu tărie ca și E. V. că cea mai bună chezășie a neutralității noastre și mai ales a independenței noastre, este prietenia Rusiei și mai ales interesul capital pe care dânsa îl are de a-și asigura norocos opera de emancipare pe care o săvârșește în această vreme, dacă ar fi să fie amenințată.

Tocmai această îndoită considerație ne-a determinat la atâtea sacrificii și pe ea ne întemeiem nădejdea că numărul lor nu se va mări.

Orice prietenie, pentru a ființa și a dăinui, trebuie să fie de amândouă părțile și să vieze dintr'o înclinare reciprocă și statornică. Esența prieteniei constă în schimbul statornic de îndatoriri și de dovezi de înclinare și de desinteresare de amândouă părțile. Acum e rândul de a ne ajuta și de a înțelege că țările cele mai mici ca și cele mari, câteodată chiar cu mai multă cerbicie, au simțăminte de conservare și de demnitate și merg până la capătul datoriiilor ce le sunt impuse prin aceste simțăminte; acum e rândul Rusiei de a înțelege

că pentru o țară mare, iubirea a cinci milioane de Români, asigurarea că inimile și brațele vor fi totdeauna gata, prețuește mai mult decât o biată fâșie de pământ.

Am abuzat, fără îndoială de atenția E. V. Scuză mea este speranța pe care o am că veți vedea în această efuzie dorința mea vie de a mă conforma preceptelor voastre de completă sinceritate.

Iacă pentruce mi-am luat îndrăzneala de a vă expune în convorbirea cu totul intimă și cu porți zăvorite, la care m'ați poftit D-voastră înși-vă, necazurile și grijile noastre fără nici un înconjur.

Sfaturile voastre au asupra mea o înrâurire atât de hotărâtoare încât nu mă îndoesc un singur moment de eficacitatea lor, dacă ați binevoi a le da și aceloră în puterea căroră stă a cimentă pentru totdeauna legăturile de recunoștință și de devotament ale României către Rusia, cruțând orice atingere în integritatea unei națiuni, care s'a distins prin deplina sa încredere în desăvârșita desinteresare și deplina mărinimie a puternicii sale vecine. Am arătat A. S. Domnului expresiunea mulțumirii voastre pentru distincțiunea al cărei boect ați fost. Sunt fericit că pot să reînnoiesc din partea E. V. câte vii simpatii a inspirat E. V. personal într'o țară care știe să prețuiască suflete mărinimoase și spiritele delicate ca al vostru.

Interpret al simțămintelor pe care cel dintâiu le împărtășesc, rog pe E. V. să primească omagiul celei mai înalte considerațiuni.

Kogălniceanu.

Programul fixat de Kogălniceanu în **Dacia Literară** și împărtășit de întreaga sa generație a dat un curs nou literaturii noastre. Scriitorii încep să se inspire din ce în ce mai mult din tradițiile istorice ale neamului păstrate în cronicile publicate de Kogălniceanu și mai ales din literatura populară care înviorează în același timp și limba literară.

Literatura populară orală.

1. Literatura unui popor, adică totalitatea operelor de imaginație, mici și mari, în care se exprimă în limba sa în forme artistice cugetarea și simțirea sa despre lume, cuprinde nu numai operele scrise după vremuri de autori cunoscuți, ci și acele compuneri anonime, create nu se știe unde, nu se știe când și nu se știe de cine în masa întregă a națiunii, în special în pătura rurală a ei, și care se transmit din viu graiu, *oral*, din gură în gură, de la om la om și dela o generație la alta, ca un bun comun al națiunii întregi.

2. Compunerile literare din această a doua categorie alcătuiesc ceea ce se numește *literatura populară orală* a unei națiuni. Mare parte din ele (cum sânt, de exemplu, basmele, proverbele, gâcitorile, unele balade și snoave ș. a.), sânt foarte vechi; originea lor se pierde în noaptea timpurilor și uneori în trecutul întregii omeniri și al relațiilor dintre popoare. Neapărat, și aceste compuneri trebuie să fi fost create, la început, de cineva din mulțime, bărbat sau femeie, tânăr sau bătrân, cu un suflet deosebit, cu mai multă simțire, istețime și imaginație și cu darul de a exprima într'o limbă frumoasă, în proză sau în versuri, ceea ce-i mișca sufletul. Compunerea lui, spusă, povestită sau cântată, în familie, către prieteni sau către tovarăși de muncă și de viață, la un drum împreună, la o adunare cu alții spre petrecere sau întristare laolaltă, spre sărbătorire a unui eveniment important din viața colectivă (sărbători religioase, nunți, ș. a.), plăcând și altora, e învățată pe din afară, e purtată mai departe; trecând însă prin sufletul altora, a mai multora, în același loc și mai departe, în aceeași generație și în cele următoare, ea nu rămâne neschimbată, ca operele scrise, ci adesea pierde sau câștigă ceva, în fondul și în forma ei, se contaminează

cu altele asemănătoare, se rafinează sau se vulgarizează, după simțirea și felul celui ce o reproduce, se înfățișează astfel în mai multe variante.

3. Se înțelege că și în literatura populară se află, ca și în cea cultă, compuneri în toate genurile literare, corespunzând deosebitelor simțiri, atitudini, situații și aspirații ale sufletului omenească. Numai că formele de artă, în aceste deosebite genuri literare, potrivit sufletului și culturii populare, vor fi uneori mai simple, mai naive, mai totdeauna însă cu farmecul particular al limbii și al cugetării populare, neîntrecută în spontaneitatea, în adâncimea, în originalitatea, în duișoșia și în forma firească, necăutată, a construcțiilor ei. Dacă în mai toate genurile lipsesc unele forme din literatura cultă, în schimb literatura populară are foarte interesante *forme numai ale ei: proverbe, cântecuri, strigături, orații de nuntă, bocete, basme, colinde ș. a.*, care constituie o parte nestemată din comoara și ființa sufletească a unei națiuni.

4. Am cunoscut și am studiat în clasele precedente exemplare din aceste forme populare din toate genurile literare. Amintim din nou pe cele principale. Se înțelege că toate aceste creațiuni populare sânt în legătură cu cadrul, cu formeele și cu împrejurările speciale ale vieții maselor țărănești, în ele se oglindește firea și sufletul particular al națiunii.

În *genul liric* e, întâi, bogata categorie a *doinelor*, exprimând toată varietatea sentimentelor omenești: iubire, dor și jale, neliniște, durere, ură, dor de țară, dor de părinți, dor de luptă și de răzbunare, — doine de iubire, doine haiducești, doine ostășești sau cătănești ș. a. Categoriile deosebite sunt apoi *bocetele, horele, strigăturile* sau *chiuiturile* și *cântecurile de veselie* sau *de lume*.

5. În *genul epic* sunt, în proză: *basmele* și *poveștile*, povestiri fantastice de acțiuni extraordinare în care in-

tervin puteri supraomenești; în versuri, *cântecele bătrânești* (*balade*), celebrând vitejia dreaptă, tăria de caracter, noblețea sufletească, credința neclintită până la jertfa vieții a unor personalități istorice sau legendare, (ca, de e., Mihu Copilul, Toma Alimoș, Constantin Brâncoveanu, Jianu, etc.), vreun eveniment istoric care a impresionat imaginația poporului (Mănăstirea Argeșului) ori episoade tragice sau momente solemne din ocupațiile fundamentale ale poporului — păstoria și agricultura (Miorița, Plugușorul); tot din acest gen sunt și unele compuneri exprimând urări de bine, evlavie, bucurie, cu prilejul revenirii, la anume date ale anului, a marilor sărbători creștine: *colindele*, *sorcova*, *cântecele de stea*; acestea, în mare parte, nu sunt propriu zis, creațiuni ale poporului însuși, ci ale unor cărturari din popor (preoți, dascăli, învățători) sau chiar ale unor scriitori populari cunoscuți (ca d. e. Anton Pan), compuse de ei spre a fi recitate sau cântate de copii și tineri la sărbătorile religioase respective; răspândite astfel în popor, au devenit populare, dar trădează originea lor din sfera oamenilor de carte din popor, prin forme adesea mai greoaie, mai prozaice, mai puțin spontane decât cele ale producerilor populare autentice.

6. Și în *genul dramatic* literatură are unele forme; dar cu totul primitive, cu o acțiune dramatică stereotipă, foarte redusă, cum sunt *Irozii* sau *Vicleimul*, *Păpușile* sau *Vasilache*; acestea din urmă numai cu teme generale indicate, dar cu text mai mult sau mai puțin improvizat la fiecare reprezentare; cele dintâi sunt compuneri pentru popor alcătuite de cărturari din mijlocul poporului, ceea ce se vede după stilul lor și după forma lor prozaică. Tot în acest gen am putea socoti și *orațiile de nuntă* sau *conăcăriile*.

7. Pot fi considerate ca forme populare ale *genului*

didactic acele scurte cugetări lapidare cuprinse în *proverbe* sau *zicători*, acele jocuri de imaginație, de asociații de idei, de deslegare a unor raporturi de asemănare cuprinse în *găcitori* sau *cimilituri*, *frânturi de limbă*, precum și povestirile glumețe sau ironice pe socoteala altor neamuri (considerate totdeauna ca mai puțin inteligente decât poporul din care face parte povestitorul) sau pe socoteala reprezentanților unor profesii sau unor clase sociale: *snoave* și *satire populare*.

8. Intreagă această literatură populară a rămas secole întregi (nu numai la noi, ci la toate popoarele) numai ca literatură orală, circulând în popor, purtată uneori și în clasele de sus prin cântăreți, la petreceri sau la sărbători, sau ca literatură orală pentru desfătarea copiilor (basmelor).

Abia în secolul XVII o parte din ea e ridicată în literatura cultă, prin publicarea basmelor populare franceze (*Contes de fées*) de către Charles Perrault (1628-1703). Un interes mai viu se deșteaptă însă pentru întreaga literatură populară spre sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX, ca o urmare, pe de o parte, a ridicării sociale a poporului în urma marelui revoluții franceze, iar, pe de altă parte, ca o urmare a unor opere literare de mare succes în toată lumea, care evocau trecutul medieval și viața populară (Walter Scott, 1771—1832) sau erau date ca poeme ale unui bard scoțian din secolul III, Ossian (publicate ca atare în 1760, de Macpherson), sau atrăgând luarea-aminte asupra poeziei populare ca expresie a sufletului națiunilor („*Stimmen der Völker in Liedern*” a lui Herder).

9. Cel mai mare răsunset îl au însă *culegerile de literatură populară* ce încep a se tipări: *Kinder- und Hausmärchen* ale fraților *Grimm* (1812); *Cântece populare sârbești* (100 de cântece lirice și 6 balade, cântate de cântăreți orbi și de țărani), publicate la Viena de *Vuc Caragici* (1814, traduse apoi în nemțește, 1826,

și în franțuzește, 1834); *Chants populaires de la Grèce moderne*, publiés et traduits en français par C. Fauriel (1824; traduse în același an și în nemțește; apoi o nouă colecție în 2 volume, de un alt culegător, *Chants populaire de la Grèce*, 1851); în 1859 o nouă culegere de cântece sârbești traduse în franțuzește de Dozon: *Poésies populaires des Serbes*.

Curentul romantic al literaturii culte din acel timp întărește și mai mult acest interes pentru literatura populară, în toate țările.

10. Astfel se face că pe la 1840 scriitori români în curent cu mișcarea literară din Apus, ca Constantin Negruzzi, sau tineri care-și făcuseră studiile și trăiseră în acea atmosferă romantică a Apusului și se înturnaseră de curând în țară, ca Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri și Alexandru Russo, scot în lumină valoarea poeziei noastre populare: Negruzzi publică în „Dacia literară” articolul *Cântece populare a Moldaviei*; Kogălniceanu în programul revistei cere o literatură națională inspirată din istoria, din viața și din obiceiurile țării, iar Alecsandri și Russo încep chiar a aduna, în călătoriile lor prin munți și pe la șes, doine și cântece bătrânești.

11. În 1852—53 apar la Iași în două mici volume, *Poesii populare, Balade (cântice bătrânești) adunate și îndreptate de V. Alecsandri*, iar în 1855 Alecsandri tipărește în revista sa „România literară”, ca supliment, în mai multe numere, *Cântice populare a Românilor din Transilvania și Banat* (cu nota: „Unele din aceste cântice le-am cules de la frații noștri de peste Carpați, în vremea pribegirii mele în Ardeal în 1848...”), *din Moldavia și din Valahia*. Alecsandri însuși traduce în franțuzește colecția sa: *Ballades et Chants populaires de la Roumanie*, recueillis et traduits par V. Alecsandri, avec une introduction par M. A. Ubicini, Paris, 1856. O

parte din aceste poezii din colecția lui Alecsandri apăruseră încă din 1851 în traducere germană de Wilhelm Kotzebue, la Berlin. În același an apărea o altă traducere de poezii populare românești, de S. Möckesch, la Sibiu, și în 1859 o alta, de Ioh. Karl Schuler, tot acolo; în 1858, o traducere în ungurește, la Pesta. Cu mai mulți ani înainte apăruse o traducere germană de basme românești din Banat: *Walachische Märchen*, herausgegeben von Arthur und Albert Schott, Stuttgart und Tübingen, 1845. (În această colecție se află basmul din care s'a inspirat Eminescu în poema sa *Luceafărul*).

12. Dar culegerea care a avut, pentru noi, cele mai mari urmări apare în 1866: este noua ediție (întregită) a poeziilor populare culese de Alecsandri: „*Poesii populare ale Românilor*, adunate și întocmite de Vasile Alecsandri, București, 1866”, având înainte de prefață — care e tot cea a culegerii de la 1852, cu faimosul început: Românu e născuț poet! — o scrisoare datată Octombrie 1862, adresată „Măriei sale Doamnei Elena”, urmată de răspunsul Doamnei.

În scrisoare, după ce amintește că „o parte din acele petre scumpe a comoarii geniului Românesc au fost scoase la lumină și traduse în limbile franceză, engleză și germană”, și că au fost „pretutindene bine priimate și admirate”, adaogă:

„Complectând acum, precât mi-au fost prin putință, colecția începută și dorind a face ca să contribue însuși geniul poporului în folosul Asilului de copii-găsiți ce poartă numele Înălțimei Voastre, iau îndrăzneala a dăruirii acestui așezământ manuscrisul meu de poezii culese din gura poporului.

Ele copriind glasurile intime ale sufletului său, și merită de a fi unite cu glasurile de recunoștință și de binecuvântare ce răsuna[ă] împregiurul numelui Înălțimei Voastre. Ele sunt copii-găsiți ai geniului Românesc...”

13. Publicarea acestor poezii populare de către Alecsandri a însemnat o *epocă* în cultura noastră. Nu numai că prin traducerea lor în limbile apusene ele au atras luarea aminte a popoarelor culte ale Europei asupra poporului nostru, în acel timp hotărîtor pentru soarta noastră viitoare, dar pentru noi înși-ne, pentru dezvoltarea limbii și a literaturii noastre naționale, ele au însemnat o întreagă revoluție: au îndrumat limba noastră literară spre fondul original și viu al limbii populare; au pus în circulație o comoară de frumusețe de o artă superioară, care desvăluea o delicatețe de simțire și atâtea calități de rasă ale poporului nostru, nebagate în seamă până atunci; în cât, pe de o parte, au dat încredere și avânt păturilor conducătoare în lupta lor pentru ridicarea politică și socială a națiunii și pentru recunoașterea internațională a dreptului ei la o viață liberă și unitară; iar pe de altă parte au constituit un vecinic model și îndrumător pentru cei mai de frunte scriitori ai neamului nostru, aceia care aveau instinctul rasei și al geniului ei. Cel d'întâi din aceștia a fost însuși Alecsandri, în care prin ele și în felul lor se pune întâi în vibrație talentul său de poet național, iar mai târziu cel asupra căruia poezia și, în deobște, întreaga noastră literatură populară are cea mai adâncă influență, deșteptând în el ecouri de armonie și de farmec unic al limbii noastre, ca la nici unul din scriitorii noștri de până acum, este cel mai mare poet al neamului nostru, Eminescu.

Serviciul pe care l-a făcut Alecsandri națiunii sale prin publicarea celor mai frumoase poezii populare ale noastre nu se poate aprecia în de ajuns; dacă n'ar fi

făcut decât atâta, ca faptă de importanță națională, și tot ar trebui să-i purtăm o vecinică recunoștință și admirație.

S'au publicat de atunci încoace multe alte culegeri de poezii populare — între altele cea a lui G. Dem. Teodorescu, București 1885 —, dar nici una nu se poate asemăna cu a lui Alecsandri, în ce privește calitatea superioară, unică, a poeziilor culese și a efectului lor asupra mersului literaturii noastre.

Dimitrie Bolintineanu

Dintre poeții renașterii noastre naționale, unul care, pe la jumătatea secolului al 19-lea și câțva timp după aceea, a încântat o întreagă generație prin melodia versurilor sale a fost *Dimitrie Bolintineanu*.

1. S'a născut în anul 1819, probabil, în satul Bolintinul-din-vale (de unde și-a luat și numele), ca fiu al unui Român macedonean, *Cosmad*, arendaș acolo. A învățat la colegiul „Sf. Sava” (unde pe atunci cursurile se făceau în limba franceză și se studiau stăruiitor mai ales clasicii francezi); a intrat apoi în administrație. La 23 de ani (în 1842) publică în *Curierul de ambe sexe* al lui Eliade-Rădulescu poezia *O fată tânără pe patul morții*, care deșteptă o admirație entusiastă pentru tânărul poet; câțiva boieri iubitori de cultură îl ajutară să plece la Paris (la 1847), să-și continue studiile.

2. Izbucnind revoluția de la 1848, se întoarse în țară, luă parte la noua viață publică, redactând împreună cu Bălcescu, Boliac și Grigorie Alexandrescu, ziarul *Poporul suveran*. După prăbușirea revoluției, emigră, ca și alți fruntași ai mișcării, la Paris, de acolo la Constantinopol; neputând obține de la Poartă voia de a intra în Moldova, unde noul Domn Grigorie Ghica îl chemase spre a-i încredința catedra de literatură română la Academia Mihăileană, Bolintineanu călători prin Siria, Palestina, Egipt, prin insulele Arhipelagului și prin Albania și Macedonia, vizitând aici multe centre locuite de Aromâni. A descris aceste drumuri ale sale în cinci volume de *Călătorii* și a dat formă poetică multor momente din ele, în ciclurile de poezii *Florile Bosforului* și *Macedonele*.

3. După unirea Principatelor, putu intra în țară. A fost scurt timp ministru al afacerilor streine și al cultelor în timpul secularizării averilor mănăstirești,

și a deschis întâiele școale românești la Românii din Macedonia și din Pind. După detronarea Domnitorului Cuza, se retrage din viața publică; dă la lumină un memoriu: *Viața lui Cuza*, o poemă epică *Traianida*, *Menadele*, satire politice și sociale, romane ș. a. — toate acestea opere fără valoare.

O fată tânără pe patul morții

Ca robul ce cântă amar în robie,
Cu lanțul de brațe, un aer duios,
Ca râul ce geme de rea vijelie, —
Pe patu-mi de moarte eu cânt dureros.

Un crin se usucă și'n laturi s'abate
Când ziua e rece și cerul în nori,
Când soarele-l arde, când vântul îl bate,
Când grindina cade torente pe flori;

Așa făr'de veste pe zilele mele
O soartă amară amar a bătut,
Și astfel, ca crinul, de viscole rele,
Pe patu-mi de moarte de-odat'am căzut.

Abia'n primăvară cu zilele mele,
Plăpândă ca roua abia am ajuns;
Atuncea când cântă prin flori filomele,
O crudă durere adânc m'a pătruns.

Amară e moartea, când omul e june,
Și ziua-i frumoasă, și traiul e lin,
Când paserea cântă, când florile spune
Că viața e dulce și n'are suspin!

Să moară bătrânul ce fruntea înclină,
 Ce plânge trecutul, de ani obosit,
 Să moară și robul ce'n lanțuri suspină, —
 Să moară tot omul cu suflet zdrobit!

Iar eu, ca o floare ce naște când plouă,
 Creșteam în de pasări suave cântări,
 Și mie amorul cu buze de rouă
 Cu inimă dulce îmi da sărutări,

Ca frunza ce cade pe toamnă, când ninge,
 Suflată de vânturi aici pe pământ,
 Ah! juna mea vieață acuma se stinge
 Și anii mei tineri apun în mormânt!

Observări. Elegia aceasta (din ciclul de poezii ale sale numit *Reverii*) este cea dintâi poezie publicată a lui Bolintineanu, care dintr'o dată, l-a consacrat poetul iubit și admirat al generațiilor de atunci. Prin subiectul ei delicat, prin factura muzicală a versurilor, prin gingășia și mulțimea comparațiilor, ea aducea o armonie nouă în literatura națională. A fost socotită ca poezie originală; e însă o imitație după *La jeune captive* a lui André Chénier.

Greșala de acord (florile spune), repetarea aceluiași expresii în rimă în două versuri nu prea depărtate (pe zilele mele, cu zilele mele), arată nesiguranța simțului limbei și cultura prea sumară a tânărului poet.

Daniel Sihastru

Sub o râpă stearpă, pe un râu în spume,
 Unde un sihastru a fugit de lume,
 Cu vărsarea serii un străin sosi.
 — „Ștefan al Moldovei vine a-ți vorbi.”
 — „Ștefan al Moldovei?” Daniel îi spune.

„Să aştepte-afară! sânt în rugăciune.”

— „Bunule părinte! sânt rănit şi 'nvins;
 Insuşi a mea mumă astăzi m'a respins!
 Viu să-ţi cer povaţă: dacă nu-i mai bine
 Turcilor Moldova de-astăzi să se 'nchine.”

Daniel Sihastru Domnului a zis:

— „Mă înşeală-auzul ori eu am un vis?
 Capul ce se pleacă paloşul nu-l taie;
 Dar cu umilinţă lanţul l-încovoaiel
 Ce e oare traiul, dacă e robit?
 Sărbătoare 'n care nimeni n'a zâmbit.
 Viaţa şi robia nu pot sta 'mpreună;
 Nu e tot de-odată pace şi furtună.
 Doamne! tu ai dreptul a schimba 'n mormânturi,
 Pentru neatârnare, oameni şi pământuri;
 Dar nu ai pe-acela ca să-i umileşti!
 Poţi ca să îi sfarămi; dar nu să-i robeşti!
 Dacă mâna-ţi slabă sceptra-ţi o apasă,
 Altuia mai vrednic locul tău îl lasă!
 Căci mai bine este supus lăudat,
 De cât cu ruşine, Domn şi atârnat!”

După-aceste vorbe, Ştefan strânge-oştire
 Şi 'nvingând păgânii, 'nalţă-o mănăstire.

Lucrare. Să se înveţe pe din afară poezia.

Observări.

1. Poezia aceasta face parte din 'ciclul intitulat *Legende istorice*. Subiectul e luat din cronică lui Ioan Neculce (din „O samă de cuvinte”). Acesta înseamnă, simplu, tradiţia populară: „Ştefan-vodă, bătând la uşa sihastrului, acesta a răspuns să aştepte afară până-şi va isprăvi ruga, apoi l-a chemat în chilie. Ştefan-vodă întrebându-l ce să facă: să în-

chine țara la Turci, au ba? — că nu se mai poate bate, sihastrul i-a zis să nu o închine, că biruința va fi a lui; numai, după ce va izbândi, să facă acolo o mănăstire. Ștefan-vodă a și purces în sus, pe la Cernăuți și pe la Hotin, a strâns oaste și a gonit pe Turci din țară.”

2. Bolintineanu dramatizează legenda, în felul fals al romanticilor francezi (în special al lui Victor Hugo): fără simț istoric (Ștefan-cel-Mare și Daniil sihastrul vorbesc limba plină de neologisme a secolului al XIX-lea), declamator, teatral, în aforisme, cu totul fals pentru psihologia personagiilor de care e vorba și a împrejurărilor date. Dar, făcând abstracție de aceasta, versurile sună frumos, sentențios, exprimând idei și sentimente de înalt patriotism, într'o formă strânsă și impresionantă, care le face plăcute la auz și deșteaptă dorința de a le ști pe din afară; de aceea, luate sub această formă, izolat, ele se transmit și se citează mereu din generație în generație.

Ghinea Grecul

— „Doamne! focul crește: dă porunci să piară
Astăzi toți boierii ce-au născut în țară!”
Astfel zice Ghinea lui Mateiu, rănit,
Așteptând la patu-i tristul lui finit,
Dar Matei răspunde: — Înțelege bine!
Când la cârma țării te-am chemat pe tine,
Nu luaseși țara cu paloșul tău.
Tu erai în lume un netrebnic rău.
Nu ți-am dat eu cârma să aduci în țară,
Ura, care schimbă fiii săi în fiară.
Cel ce de la cârmă bate 'ntr'un popor,
Este-o răsbunare, nu cârmuitor.

Căci puterea cărnei, cu cât e mai vie,
 Cată să se plece spre mărinimie.
 Unde tronul poartă uri și răsbunări,
 Moartea se așează p'ale sale scări.
 Vrei să se 'njosească tronul țării mele,
 Făcându-l unealta răsbunării tele.
 Asta nu se poate! Domnul, îți zic eu,
 Trebuie să fie drept ca Dumnezeu:
 Ca să piarz'o țară cerul, când voește,
 Unii către alții fiii învrăjbește".

Zice; dar afară mii de voci blestem.
 Dorobanții strigă: Capul Ghinei vrem!

Observări.

1. Și în această legendă istorică e același ton ca în „Daniil Sihastrul”. Același sentiment curat de admirație pentru marile figuri istorice ale neamului și aceeași aplecare de a le prezenta în atitudini care să arate înălțimea lor morală și prin aceasta să însuflețească patriotismul urmașilor.

2. Toți poeții, toți scriitorii din această generație sânt înainte de toate patrioți înflăcărați, de un idealism al vieții și de o adâncime a iubirii de patrie până la jertfa supremă. Scrisul lor are o singură preocupare: înălțarea patriei.

3. Acesta e și fondul constant al creațiunilor de frunte ale lui Bolintineanu, care, cu toată laturea lor artificială, și cu toate greșelile de formă (și aici: „tele” și „blestem”, pentru rimă, în loc de „tale” și „blestemă”, „îți zic”, în loc de „îți spun”), ne încântă și azi prin muzicalitatea versurilor și une-ori prin cugetarea aforistică, de și le vedem slăbiciunile, pe care generația lor, cu mai mult entusiasm și cu mai puțin spirit critic, nu le vedea.

Mihnea și Baba

După o tradițiune.

I.

Când lampa se stinge la negrul mormânt
 Atinsă de aripi, suflată de vânt;
 Când buha se plânge prin triste suspine;
 Când răii fac planuri cum au a reține
 In barbare lanțuri poporul gemând;
 Când demoni și spaipe pe munți se adună,
 De urlă la stele, la nori și la lună, —
 Intr'una din peșteri în munte râpos,
 Un om oarecare intră curagios.

II.

In peștera Carpaților,
 O oară și mai bine
 Vezi templu' Pacinaților
 Ce cade în ruine.

O flacăără misterică
 Dă palidă lumină;
 Iar stâlpii în biserică
 Păreau că se înclină.

Aci se fac misterele
 De babe blestemate,
 Ce scot la morți arterele
 Și hârcele uscate.

Și liliicii nopților,
 Ce au aicea locul,
 Ascunși în hârca morților,
 Umblau să stingă focul.

Aci se ferb și oasele
 In vase aurite,
 Aci s'adun frumoasele,
 Când nu mai sunt dorite.

O babă, ce oroarele
 Uscaseră în lume,
 Tot răscoala vulvoarele,
 Șoptind încet un nume.

III.

S'aude un sgomot de pași pe aproape,
 Cum calcă strigoiul, când va să desgroape
 O tânără fată... — Colo... ascultați!

Să fie Satana, cu ochii de focuri?
 „Hei! cine să calce în negrele-mi locuri, —
 Se 'ntreabă bătrâna —, „aici nechemai?...”
 Ea zice, și'n urmă un om se arată,
 Cu ochii de sânge, cu fruntea uscată,
 Teribil ca locul în care intra.
 „Bătrână”, el zise, „îți fă datoria!”
 Și vorba-i, cum geme în zid vijelia,
 Din colțuri în colțuri grozav răsuna.

Bătrâna.

„Ascultă-mă, Doamne! aveam în oștime
 Un fiu oare-care, vestit în mulțime
 Prin luptele sale; era fiul meu;
 Plăcut ca seninul, frumos ca o floare,
 Și pentru aceasta mai stam eu supt soare;
 Era pentru mine al meu Dumnezeu,
 Și pentru aceasta m'am dat în perzare:
 Să-l fac între oameni ferice și mare,
 Am dat al meu suflet la negrul tartar.
 Tu știi mai departe. Ce? gemi de turbare?
 Vrei sângele mumei, tu vrei răzbunare?
 Lovește! na sânul, tirane barbar!
 Căci viața îmi este acum blestemată.
 Oh! cum nu pot oare să sorb astă dată
 Și zilele tale și sângele tău!
 Dar nu pot, că fiu-meu, în ultima-i stare,
 Opri orice mână a da răzbunare,
 Tirane! vezi prada-ți, vezi cugetul său”.
 Pe urmă c'o mână uscată și arsă
 Intr'una din hârce un sânge ea varsă,
 Și, dându-l lui Mihnea, îi zise: „Să bei!
 E sângele fiu-meu, na! soarbe-l mai tare;
 E cald și e tânăr, cum vrei tu, barbare!
 Na, soarbe, sau eu sorb p'al tău, de nu vrei”.

IV.

Toți morții din mormânturi,	Iar vârcolacii serii,
Cu ghiarele 'nceștate,	Ce chiar din lună pișcă,
Ca frunzele uscate	Când frunzele se mișcă
Ce sbor, când suflă vânturi,	In timpul primăverii,
Spre Mihnea alergau;	Țipând, acum sburau.

Șoimanele ce urlă
 Ca vijelii turbate,
 Coloase deșirate,
 Cu forma ca o turlă,
 Din munți în văi călcau.

V.

Un glas în mulțime teribil gemu
 Și ceata infernă îndată tăcu.

VI.

B l e s t e m u l .

„Ori unde vei merge, să calci, o, tirane!
 Să calci p'un cadavru și'n visu-ți să-l vezi!
 Să strângi tu în mână-ți tot mâini diafane,
 Și orice ți-or spune, tu toate să crezi.
 Să-ți arză plămâni d'o sete adâncă,
 Și apă, tirane, să nu poți să bei!
 Să simți totdeauna asupra-ți o stâncă!
 Să 'nclini a ta frunte la cine nu vrei!
 Să nu se cunoască ce bine vei face!
 Să plângi! însă lacrimi să nu poți vărsa,
 Și orice dorință, și ori ce-ți va place
 Să nu poți, tirane, să nu poți gusta!
 Să crezi că ești geniu, să ai zile multe,
 Și toți ai tăi moară, iar tu să trăești!
 Și vorba ta nimeni să nu o asculte,
 Nimic să-ți mai placă, nimic să dorești!..”

VII.

Și mii de mii de spaime
 Veneau din iad răsând,
 Pe Mihnea să defaime,
 Căci ast-fel baba are
 Mijloc de răsbunare,
 Pe mort nesupărând.

VIII.

Mihnea încalecă, calul său tropotă,
 Fuge ca vântul;
 Sună pădurile, fâșâe frunzele,
 Geme pământul;
 Fug legioanele, sbor cu cavalele,
 Luna dispăre;
 Cerul se 'ntunecă, munții se clatenă,
 Mihnea tresare.
 Fulgerul scânteie, tunetul bubue;
 Calul său cade;
 Demonii râseră; o, ce de hohote!
 Mihnea jos sare;
 Însă el repede iară încalecă,
 Fuge mai tare;
 Fuge ca crivățul; sabia-i sfârâe,
 În apărare.
 Aripi fantastice simte pe umere,
 Însă el fuge;
 Pare că-l sfâșie guri insetabile,
 Hainele-i suge;
 Baba p'o căvală iute ca fulgerul
 Trece 'nainte;
 Slabă și palidă, pletele-i fâlfâe

Pe osăminte!
 Barba îi tremură, dinții se clatină,
 Muge ca taur;
 Geme ca tunetul, bate cavalele,
 Ca un balaur.

IX.

O, ce de hohote! râseră demonii;
 Iadul tot răsese!
 Inșă pe creștetul munților, zorile
 Zilei venise.

Observări.

În această baladă romantică (din ciclul intitulat de autor *Basme*), se vede și virtuozitatea în versificație a lui Bolintineanu, și slăbiciunea creațiilor lui. E un fond fantastic, magic, — notă a romantismului vremii sale —, cu o acțiune neînche-gată, fără motivare adâncă și fără contur precis; dar face impresie, prin ritmul original, variat, plin de mișcare, izbutind să sugereze o stare sufletească de situații fantastice închipuite în credințele populare despre puterea vrăjitoarelor; în fragmentul VIII, o interesantă armonie imitativă.

San-Marina

San-Marina astăzi are
 Sărbătoare de păstori,
 O serbare
 De plecare
 La Vardar, ce cură 'n mare
 Alergând pe pat de flori.

Se întinde masă dalbă
 Pe un plaiu lângă Cătun,
 Cu smântână
 De la stână,
 Cu faguri de miere albă
 Și cu vin de la Zeitun.

Dintr'o mână 'n altă mână
 Cupa pregiurată 'n flori
 Trece, plină;
 Beau, închină,
 Pentru țara lor română,
 Pentru turme și păstori.

Cei bătrâni, cu albe plete,
 Cei d'întâiu la masă 'nchin;
 Hora pasă,
 Lângă masă,
 De flăcăi și june fete,
 Cu păr negru, cu alb sân.

Fluerele și cavale
 Sună vesele cântări.
 Lângă mese,
 Cete dese
 De copii se joc pe vale,
 Ca 'ntr'un vis de desfătări.

Popii binecuvintează
 Și atunci toți s'au mișcat
 De plecare
 Către mare;
 Turmele înaintează,
 Toți cu totul le-au urmat.

Caii poartă în spinare
 Corturi, paturi, așternut,
 Toată casa,
 Toată masa,
 Și vestminte de 'mbrăcare,
 Tot ce au, tot ce-au avut.

Mumele, în glugi pe spate,
 Poartă prunci cu păr bălaiu
 Sau mioare
 Lâncezioane;
 Clopotele, legănate,
 Sună depărtat pe plaiu.

Turma beagă, câinii latră,
 Caii nichează ușor;
 Mai departe,
 La o parte,
 Sub o măgură de piatră,
 Cântă 'n fluer un păstor.

Și pe cale, mic și mare
 Stă, mai cată către sat,
 Cu plăcere
 Și durere,
 Ii trimite fie-care
 Câte-un dulce sărutat.

Seara vine, și păstorii
 La pârâu toți se opresc;
 Și fac focuri,
 Și fac jocuri,
 Pân' ce razele-aurorii
 Peste geana lor plutesc.

Ast-fel trece scurta viață,
 De străini neatârnați,
 Ca cocorii
 Și ca norii,
 Când pe câmpuri de verdeață,
 Când pe munții cei înalți.

Oamenii au arme dalbe
 Și femeile dulci nuri,
 Cu gurițe
 De lilițe,
 Coame de-aur, fețe albe,
 Ochii lor ca niște muri.

Dar durerea, vai! nu lasă
 Nicăiri pe muritor.
 Ce dor mare!
 Ce 'ntristare
 Inima lor le apasă,
 Când oițele le mor!

Lămuriri:

nur, nuri (cuvânt turcesc): drăgălășie, grație feminină.
 lilițe (lilice, cuvânt din dialectul aromân): floare.

Observări.

1. Această grațioasă idilă face parte din ciclul de poezii intitulat *Macedonele*. E una din cele mai desăvârșite ale lui Bolintineanu, prin farmecul și naturalețea descrierii, prin puterea evocatoare a versurilor, prin arta compoziției și a ritmului variat, adaptat minunat la situație.

2. Ca poet, dacă Bolintineanu a fost supra-estimat de contemporanii săi, nu e drept să fie sub-estimat de urmași.

Prin poeziile lui, în genere ușoare, fără adân-

cime, dar cu o melodie nouă, de o dulce armonie, el a contribuit la formarea și răspândirea gustului contemporanilor săi pentru literatură. Prin baladele sale cu subiecte istorice și cu versuri uneori de o factură fericită, impunându-se de la sine învățării pe din afară și devenind un fel de maxime naționale, ca

Viitor de aur țara noastră are
Și prevăd prin secolii a ei înălțare

sau ca

Cei ce poartă jugul și-a trăi mai vor
Merită să-l poarte, spre rușinea lor...

și altele încă, — Bolintineanu a sporit avântul vieții naționale. Prin toate aceste însușiri ale poeziei sale, el, alături de alții mai adânci în cugetare și mai bogați în creațiune, dar egal cu ei în încântarea armonioasă a versului, a dus mai departe mișcarea noastră literară, a contribuit la mlădierea limbii literare, a înlesnit înălțarea spre culmi a urmașilor. Inceputurile naive, dar lăsând să se vadă în ele germinarea unui talent, ale adolescentului Eminescu, sunt subț directă influență a lui Bolintineanu.

La Salonic.

Tesalonicul nu și-a schimbat numele, decât a lepădat cea dintâi silabă a numelui, rămânând Salonic...

Aveam o scrisoare de introducere dela un Român Macedonean, rudă cu doctorul Paciura din București, ce cunoscusem la Cair în Egipt, către un neguțător, amic al său, din Salonic, iar Român...

Mă prezintai cu această scrisoare la d-l Cosmad.

Acest onorabil consăngean mă primi cu bucurie și politeță...

D-l Cosmad era însurat. La prânz mă prezintă la femeia sa, ce eră încă tânără și frumoasă. Vorbindu-i în limba română cum se vorbește în acele locuri, d-na Cosmad nu părù împiedicată. Imi zise în aceeași limbă că-i pare bine că mă vede în casa lor. „Mi pare ghine că te vedu la casa mea”. La masă fuseiu întrebat, când în limba greacă de d-l Cosmad, când în limba română de d-na, soția sa, despre scopul venirii mele acolo; și mai mult încă despre țara noastră. Luaiu aminte că doamna nu vorbea grecește, nu știa acea limbă și că muștra pe soțul său de ce nu-mi vorbea românește: „De ce sborești grețește și nu arumânește?”.

Ea îmi spuse că femeile române nu știu grecește și nu vor să învețe; că bărbații sunt siliți a învăța acea limbă, având nevoie în comerț, — că șerbii din casă toți sunt Români, ca să învețe copiii lor românește — că pe băieți îi învață grecește, dar pe fete nu; că ei nu mărită fetele după Greci sau Bulgari, nici pe băieți după Grece sau Bulgare; că are o fată de cincisprezece ani, care știe limba franceză, turcă, dar nu știe grecește, că ar fi dorit să-mi arate pe fiica sa, dar este sfioasă; că datinele lor sunt ca fetele să nu se arate la streini, — dar că, pentru că sunt Român, mie o să mi-o arate într'o zi. In sfârșit, mă întrebă dacă voiu să vizitez Olimpul și niște mănăstiri ce nu sunt departe de acolo. La care îi răspunsei afirmând...

[Seminițiile Aromânilor].

Moscopolenii se cobor despre Colonia; dintre toate seminițiile, aceasta e cea mai apropiată de civilizație. Ea a dat oamenii cei mai însemnați Românilor, precum: Sina, Mocioni, Șaguna, Gojdu; marele gramatic

și patriot Boiagi; Roza, ale cărui scrieri pentru Români, o istorie și geografie, s'au pierdut. La Moscopoli a fost cea dintâi tipografie. Acolo s'a tipărit o Evanghelie în limba română, de părintele Daniil. Limbajul lor este cel mai ales, precum se vede în scrierile lui Boiagi.

Ei sunt Români cei mai plini de politeță, manieră delicată, vorbe alese pentru toată lumea și cu înseși femeile lor, cari, ca și dâșii, au și delicateța simțimentelor și delicateța corpului. Din toate femeile române, acestea sunt cele mai plăpânde, mai grațioase, mai delicate. Mâini și picioare mici, dinți mărunți și sănătoși, talia de mijloc, blânde, supuse, dulci de caracter, trăsurile capului delicate, mai albe decât altele, părul castaniu închis. Ele nu se dau la lucrări anevoioase. Către acestea le afli în câmp la muncă, se recunosc îndată după poziția ce iau; un minut de odihnă, ele se reazemă pe sapă, cu grație particulară, gânditoare, sub portul lor pitoresc, și par niște ființe ce au conștiința unei ursite mai presus de aceea care trebuie s'o sufere *).

[Aromâni] păstori nomazi.

Am zis că în toate părțile Pindului, unde locuiesc Români stătători, sânt și Români nomazi. Să vedem acum semințiile și numărul lor cel adevărat.

Marii români din Malacasiți, Aspropotamiți, Mețoviți, Zagoriți, numără cincisprezece mii [de] Români nomazi...

Masariți sau *Dassariti*, Români macedoneni despre

*) „Probabil Bolintineanu vorbește aci de femeile din ținutul Beratului sau din Tesalia câmpenească, pentru că, în genere, nici femeile nici bărbații aromâni nu ies la câmp”. (Nota d-lui Pericle Papahagi, în volumul *D. Bolintineanu, Călătorii*, vol. II, cu o prefață de Petre V. Haneș, București, „Minerva”, 1915, p. 76).

Bitolia, Voscopoli, Perivoli, Avdela, San-Marina și saatele ce depind, patrusprezece mii [de] Români nomazi. Peste tot, afară de cei din munții Albaniei, Tracii[i] și alții, treizeci și trei de mii [de] Români nomazi...

Ei se coboară din vârfurile Pindului către văi, spre mare, și se urcă din nou, după timpurile anului. Cei din Tesalia apar pe la începutul lui Mai[u] la poalele măgurilor, aproape de izvoarele Peneului. Pun trei luni ca să se urce, cu încetul; dar îndată ce se apropie toamna, se coboară din nou. La începutul iernii se află pe lângă Tricala și alte locuri de unde au fost plecat înainte. Afară de capre și de oi, ei au cu dânșii cai, catări și vite cu coarne. Ei se subîmpart în cete pe văi, unde așează corturile, făcute din păr de capră, pe lângă izvoare și păduri. Femeile îngrijesc de familie; fac pâinea în cuptoare sub pământ, fac leșia, spală rufele, lau pe copii, torc lâna, adună ierburi pentru hrana vitelor bolnave, pe cari ele le îngrijesc. Toți acești păstori umblă armați. De multe ori se întâmplă să aibă lupte cu tâlharii ce vin să-i calce. Păstorii sunt supuși la mai multe nefericiri: la mortalitatea vitelor, asprimea timpului, vărsături și înneări de apă, ploi reci ce ucid [pe] micii născuți, stârpirea mumelor de lapte...

Păstorii români din Pindul Macedoniei, la Sântul-Dimitru, se adună să serbeze o sărbătoare, la Avdela, Perivoli și San-Marina, orașe mari române. După ceremonie, se aleg acei bărbați, cari trebuie să rămâie spre paza caselor ce ei le părăsesc. Se aleg oamenii cei mai voinici și vârtoși, pentru aceasta. După aceasta, preoții citesc binecuvântarea și se dă ordin de plecare. Toată mulțimea se mișcă, pleacă în cete. Soții se opresc de mai multe ori, se uită spre locașele ce le părăsesc și strigă, în semn de salutare.

Cai, catări, asini, capre, oi, băiețoi, fețițe, bătrâni,

femei și fete, merg înainte. Muma poartă pruncul în glugă pe spate. Catării poartă bagajele, coliviile cu găini, corturile, etc. Păștorii din San-Marina merg spre Castoria, și trec la râul Vardar. Cei dela Avdela și Perivoli se duc spre Grenevo și văile orientale ale Olimpului. Acești păstori plătesc guvernului capitația și dijma...

Acești păstori mănâncă mai bine decât toate populațiunile din aceste țări, — mănâncă de patru ori pe zi: dimineața, *gustarea*; la amiazi, *prânzul*; pe la toacă, *merinde*; seara, *cina*.

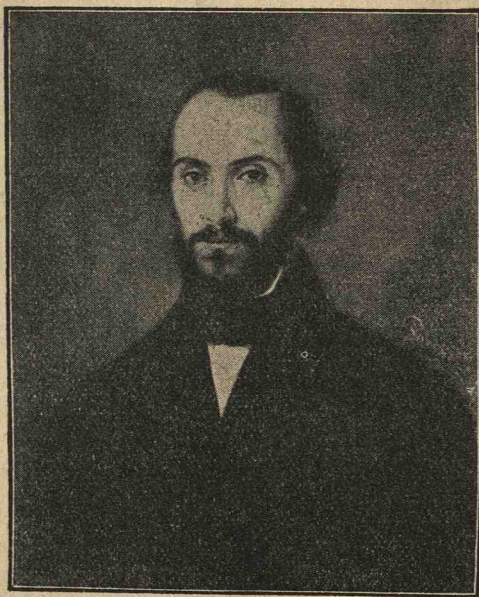
Observări. Am dat aceste câteva fragmente din *Călătoriile* lui Bolintineanu, și pentru stilul lor ușor, plăcut, și pentru cunoștințele ce ne dau (nu totdeauna exacte însă) despre viața fraților noștri din Pind, din Albania și din Macedonia, care, în împrejurările politice de astăzi, sunt pe cale de dispariție; dispar și ei, și acel patriarhal fel de viață arătat aci și cântat de Bolintineanu în *San-Marina*.

Se pare că unele din știrile ce dă despre oamenii și locurile ce spune că a vizitat, Bolintineanu nu le avea din proprie experiență, ci din informații de la Aromânii din Țară sau din lectura unor scrieri streine, ca, d. ex. *Voyage dans la Grèce* a lui Pouqueville (Paris, 1820; reprodus în parte, și cu traducere românească, într'un articol despre „Rumânii den Măcedonia, Tesalia, Epir și muntele Pind ș. a.” din *Lepturariu* rumânesc al lui Pumnul, 1863). Chiar în *San Marina*, unele versuri și imagini par a fi suggerate de pasajii din Pouqueville.

Dacă în privința exactității științifice lasă uneori de dorit, *Călătoriile* lui Bolintineanu au o mare însemnătate istorică: ele au deșteptat în Țară interes pentru frații noștri din Peninsula balcanică, vag cunoscuți până atunci, și au provocat îndată acea acțiune culturală susținută continuu de atunci încoace de Statul român (dar nu totdeauna bine chibzuită) pentru trezirea conștiinței naționale în această ramură a poporului nostru așa de înzestrată și, din nenorocire, expusă dispariției, împrăștiată și risipită, cum este, în mijlocul celorlalte mase etnice din Peninsula, constituite în state naționale, necruțătoare pentru minorități.

Nicolae Bălcescu.

Intre fruntaşii generaţiei zise de la 1848, un suflet de o rară înălţime morală, cea mai nobilă figură a generaţiei sale, a fost *Nicolae Bălcescu*.

NICOLAE BĂLCESCU

1. S'a născut în anul 1819, la Bucureşti, al doilea fiu al pitarului Barbu Petrescu, care, după moştenirea moşiei Bălceşti din judeţul Argeş, luase numele de Bălcescu. A urmat studiile la colegiul Sf. Sava, arătând încă din acel timp o seriozitate şi o pasiune de studiu excepţională, mai ales pentru istorie, citind singur operele clasice ale marilor istorici ai antichităţii, greci şi romani, pe istoricul englez Gibbon, istorici şi filosofi francezi, campaniile lui Napoleon, tratate de strategie

și tactică militară și cu deosebire cronicile țării, nepărate încă nici una; strângea manuscrise ale acestora și acte vechi care puteau arăta ceva din trecutul țării; se vădea într'astea vocațiunea marelui istoric ce era să devină, și conștiința ce o avea despre necesitatea unei pregătiri temeinice pentru planul vieții.

2. În dorința de a-și servi patria, el intră în armata națională, de curând înființată. Luând parte la un complot ce avea de scop răsturnarea Domnitorului și realizarea unui plan de unire a tuturor țărilor românești, fu arestat și ținut doi ani în închisoare, la Mărgineni, ceea ce, probabil, încă de atunci i-a slăbit sănătatea. Noul Domn, Bibescu, îl grațiază.

3. Ca un rezultat al studiilor sale din cronicile țării și din alte izvoare, tânărul Bălcescu publică în 1844 (avea 25 de ani) în „Propășirea”, revista tinerei generații de scriitori din Moldova, studiul *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Valahiei până acum* (întregit în anii următori prin *Puterea armată și arta militară la Moldoveni în timpurile mării lor*). Acest studiu fu o revelație; e arătarea unui spirit și unor metode nouă, e întâia încercare la noi de studiere a vechilor instituții ale țării. Aprecierea lui Eliade, că tânărul scriitor promite să fie „un istoric care să facă onoare patriei” a fost o intuiție justă. Văzând lipsa unei colecții a izvoarelor istoriei noastre, Bălcescu întemeiază în anul următor, împreună cu Ardeleanul August Treboniu Laurian publicația *Magazinul istoric pentru Dacia*, din care au apărut cinci volume (1845—47); și aceasta e una din cele mai serioase opere științifice a acelei generații. Bălcescu a publicat acolo *cronicile* Țării românești; cele mai multe au rămas până astăzi numai în acea ediție, servind astfel istoricilor. Tot acolo a publicat și alte studii ale sale.

4. Bălcescu a luat parte la întreaga mișcare literară și politică ca membru al *Societății literare* și ca unul din

întemeietorii societății secrete *Frăția*, care a pregătit revoluția de la 1848. În vara anului 1846 a plecat la Paris, spre a face în biblioteci și arhive cercetări privitoare la istoria noastră, în special la epoca lui Mihaiu Viteazul; acolo, între altele, a descoperit vestitul portret al lui Mihaiu Viteazul, de Sadeler. Pe lângă strângerea prieteniei cu tinerii români care se găseau acolo, intră în legături cu personalități însemnate din lumea literară și politică a Franței, pe care le câștigă pentru cauza națiunii sale (Paul Bataillard, Lamartine) și cu principele Czartoryski, căpetenia emigrației polone. Se duce apoi în Italia, unde vizitează muzee și monumente, la Genova, Roma, Neapole și Palermo. În acest din urmă oraș petrece împreună cu Vasile Alecsandri cele mai fericite zile din viața sa, citind din Schiller, Byron, din istorici și filosofi francezi și scriind capitole din nemuritoarea *Istoria Românilor sub Mihaiu-Vodă-Viteazul*.

Se întoarce la Paris, unde e de față la revoluția din Fevruarie 1848, la care ia chiar parte activă. În Aprilie, vine în țară, spre a ridica steagul revoluției, având, se zice, o misiune în acest sens de la Lamartine, atunci ministru de externe al Franței.

5. Mișcarea de afirmare națională prin revoluție era pregătită de mai mulți ani prin tinerii scriitori și alți patrioți. Bălcescu se duce în județul Prahova, să pregătească spiritele și să răscoale garnizoanele. La 11 Iunie, în lipsa lui, e aclamat de popor ministru; sosind a treia zi și văzând că e invidiat pentru aceasta, își dă dimisia, declarând că nu vrea să fie în guvern, ci să propage prin presă ideile revoluției naționale. După multe stăruințe, primește să fie secretarul Locotenentei domnești.

6. Dintre toți cei care au avut un rol în această mișcare națională, Bălcescu era (împreună cu Ion Ghica și Ion Maiorescu) capul cel mai limpede, cel care,

ca și aceștia, a avut atunci o acțiune pozitivă de organizare și apoi, în streinătate, o acțiune serioasă de susținere a revendicărilor naționale. El organizează un corp de comisari ai poporului pentru propagarea în sate și în orașe a ideilor revoluției, precum și o comisiune pentru îndrumarea lor; se îngrijește de propaganda prin presă, reorganizând jurnalul *Invățătorul satelor* (din care însă nu ni s'a mai păstrat nici un exemplar) și întemeind și conducând *Populul suveran*; organizează (împreună cu Ion Ionescu de la Brad) „comisia de proprietate”, cu întâlniri între proprietari și țărani, comisiune care avea a face propuneri pentru deslegarea mării chestiuni sociale a împrumutării țăranilor; se străduiește să reorganizeze armata, intrând în legătură cu ofițeri francezi și poloni emigrați, și să concentreze trupele, pentru o eventuală rezistență. A căutat să pună ordine, unitate și mai multă energie în planurile și în actele membrilor guvernului, dar n'a izbutit; iar când revoluția a căzut, el a știut „a pune oarecare demnitate în căderea ei, vorbind cum se cade în tabăra turcească”, spune el, peste câțva timp.

7. E de o înaltă ținută privirea adâncă și liniștită ce o aruncă, într'o scrisoare din 4 Martie 1850 către Alexandru C. Goleșcu (Albu), asupra scopurilor revoluției și a încadrării ei în desfășurarea vieții naționale, precum și a rolului său și al câtorva dintre actorii de căpetenie ai acestei mari acțiuni; ne impresionează obiectivitatea, modestia și intuiția profetică a marelui său suflet. Iată câteva fragmente din acea scrisoare (scrisă în franțuzește; publicată de Ion Ghica în „Amintiri din pribegia după 1848”), din care putem vedea caracterul și superioara inteligență a lui Bălcescu:

Revoluția din Iunie n'a fost inventată, nici fabricată, nici de mine, nici de d-ta, nici de d. Eliad, nici de vre un alt revoluționar. Ea nu este decât desfășurarea acelei lucrări neconținute și providențiale în-

cepute în societatea noastră, ca în toate societățile, de la originea ei. Ea se trage în deosebi mai direct din revoluția de la 1821... Care trebuia deci să fie programul revoluției din 1848? Trebuia să fie dezvoltarea progresivă a revoluției din 1821: a organiza democrația și a desrobi pe țaran, făcându-l proprietar. Într'un cuvânt, era de făcut o revoluție democratică și socială... După realizarea acestei revoluții, ne rămăneau de făcut alte două revoluții: o revoluție de unitate națională și mai târziu independența națională, spre a face să intre în acest fel națiunea în plinătatea drepturilor sale naturale. Este deci evident, pen-tru toți cei care pricep ceva din progresul și din dezvoltarea istorică, că revoluția viitoare nu se va mărgini a fi democratică și socială, ci că, după tendințele actuale ale ideilor în toată Europa și mai ales între Români, ea se va face într'una a unității naționale. Revoluția democratică și socială va servi mai repede ca mijloc decât ca scop... **România noastră va exista deci.** Am credință adâncă despre asta. Orb cine n'o vede...

Să venim acum la 11 Iunie al nostru. Comitetul revoluționar n'a făcut revoluția, ci a pus mâna pe ea, a condus-o, a regulat-o. El a pus în program sentimentul poporului; i-a împrumutat idea revoluționară... Cât despre mine, eu eram, într'un fel, împins fatal să fiu revoluționar. Incepusem viața făcând să fiu pus la închisoare pentru revoluție, și închisoarea obligă, ca și noblețea...

Acuma, n'am oare dreptul de a zice că dacă noi trei, care condusesem revoluția până la 11 Iunie, am fi fost mai capabili de a prevedea viitorul ce ne aștepta sau mai ambițioși, am fi lucrat mai bine, nu ne-am fi împărtășit, iar eu nu mi-aș fi mărginit acțiunea la a păstra armonia între d-nii Eliad, Tell, Rosetti și Brătianu? Și, în loc de a nu face nimic și de a le striga mereu, ca o Casandră, că fac rău, n'aș fi făcut mai bine să fi lucrat chiar fără ei și contra lor? Nu este decât un singur lucru, care mă poate scuza: că nu eram susținut, că n'aveam destulă popularitate, și că, pe lângă asta, eram prea mândru ca să o cerșesc, ca ceilalți, și nu destul de actor ca să o obțin...

8. După 13 Septemvrie, capii revoluției sânt deportați. Bălcescu, debarcat la Orșova de pe ghimia în care erau transportați pe Dunăre, trece la Românii din Transilvania, ca să vadă ce avea de așteptat de la Românii de acolo. A povățuit comitetul lor „să convoace o adunare națională, care să înceapă a organiza Transilvania ca o țară românească și a o declara astfel”. Pe Românii din Banat, de asemenea, „să trimită deputați

la acea adunare și împreună să ceară ca România să fie toată, câtă se află în imperiul austriac, să formeze un corp nedespărțit". Privind evenimentele de la înălțimea unor planuri mai mari, ale unei lupte în comun ale națiunilor asuprite — Italieni, Unguri, Jugoslavi, Români, Poloni — pentru libertatea lor națională și apoi asigurarea acesteia printr'o confederație, Bălcescu ar fi dorit „ca Ungurii să se fi purtat altfel, să nu fi provocat pe Români și să se fi înfrățit cu dânșii, căci lucrurile ar fi luat o față cu totul alta și Imperiul austriac se desmădula”.

9. Spre sfârșitul anului (1848) e la Belgrad, să-și dea seama de mișcarea Sârbilor, apoi în Martie 1849 la Constantinopole, unde încearcă, împreună cu Ion Ghica, să obțină de la Poartă o intervenție în contra ocupației Principatelor de către Ruși. Neizbutind, în Aprilie 1849, plin de foc, doritor de acțiune, pleacă în Ungaria, unde victoriile răsunătoare ale Ungurilor (comandați, în parte, de generali poloni) — unite cu iluziile tuturor revoluționarilor — îi dedeau speranța unei înfrângerii a „despotismului” imperial și — în credința lui amăgitoare că va izbuti să facă pe Unguri a recunoaște drepturile unei vieți naționale Românilor din Transilvania și Ungaria — avea gândul de a înființa o „legiune română” alipită armatelor ungurești și a încerca apoi, prin intrarea lui Iancu cu armata lui în Muntenia, reînvierea mișcării revoluționare în Principate. Tratatativele ce le are în acest scop cu Kossuth și cu ministrul său de externe nu duc la nici un rezultat. Rezistența Ungurilor e înfrântă prin intrarea armatelor rusești în Transilvania; Bălcescu se refugie în Munții Apuseni, unde Avram Iancu îl primi cu bucurie și-l ținu ascuns o lună de zile într'o colibă în pădure în preajma Câmpenilor. Deghizându-se ca Moț, îmbrăcat în zdrențe și însoțind pe trei țărani moți, a plecat („împreună cu Racoviță, Nenișor și Dincă, „eroul bătăliei de la Bucu-

rești cu Turcii, ce fusese lângă Iancu”) cu trei care încărcate cu donițe; a umblat astfel 10 zile, vânzând la donițe și ciubere din sat în sat, „dormind pe iarba umedă, în ploaie, fără foc, hrănit rău”, dar cu „acel fond de bună dispoziție pe care-l găsesc totdeauna în mine în marile ocaziuni”, scrie el lui Ion Ghica. După multe peripeții, grație curajului și inteligenței lui scapă de primejdia de a fi arestat la Semlin și la Viena și, sub numele fals de Alexandru Ionescu, trece mai departe, ajungând în Octomvrie 1849 la Paris.

10. Aci, Bălcescu, cu mintea lui limpede și cu pasiunea lui de acțiune pentru cauza națională, se silește să stabilească o acțiune unitară a emigraților, propunând ca șef al întregii emigrații, de Munteni și Moldoveni, pe Costache Negri. Aceasta însemna că, de unde până aci mișcarea națională fusese fără legătură între diferitele țări românești și avusese mai mult un caracter mărginit, de politică internă pentru fiecare, de luptă mai ales pentru libertate civilă și emancipare socială a țărâ-nimei, acum ea trebuie să pună pe primul plan lupta pentru unirea politică a întregului neam românesc. În manifestul adresat tuturor emigraților de către o grupă a celor din Paris — manifest scris de Bălcescu —, el zice:

„Nu lucrăm împreună..., nu ne scularăm cu toții de odată, strigăd împreună: Unirea națională și libertate vrem! Strigătele noastre succesive, izolate, slabe, fură innăbușite sau întoarse într’alte direcții, și dușmanii nației întină sfântul pământ al nației noastre... Răspândiți astfel în lume, noi plângem patria pierdută”.

Încă de mai înainte, îndată după întoarcerea lui din mijlocul Românilor sub arme din Transilvania, Bălcescu își dedese seama că revoluționarii greșiseră, gândindu-se numai la democrație și lăsând în umbră chestiunea națională. Într’o scrisoare din Belgrad, 21 Ianuarie 1849, el spunea lui Ion Ghica:

„Pentru mine, chestia naționalității o pui mai pre sus de libertate. Până când un popor nu va exista ca nație, n'are ce face cu libertatea. Libertatea se poate lesne redobândi, când se va perde, iar naționalitatea nu”.

11. Străduințele lui Bălcescu însă nu izbutiră: emigrații rămaseră mai departe desbinați. El urmă atunci singur acțiunea pentru câștigarea simpatiiilor cercurilor înalte europene pentru cauza românească. În Decembrie 1849 prezentă un memoriu guvernului francez și celui englez, prin secretarul prințului Czartoryski, apoi în Ianuarie 1850 plecă la Londra, unde fu primit de ministrul de externe, lordul Palmerston și se puse în legătură cu membri ai Parlamentului și cu presa.

Înapoiat la Paris, publică în Aprilie 1850 o broșură despre chestiunea agrară: *Question économique des principautés danubiennes*, care-i atrase cuvinte de laudă din partea lui Michelet. În Noembrie, apăru revista ce o plănuia de mult, *România viitoare*; acel prim număr al ei a fost și ultimul (Bălcescu fiind la sfârșitul mijloacelor sale bănești); el cuprindea *proclamația* pentru concentrarea emigrației, scrisă de Bălcescu, apoi splendidul său studiu *Mersul revoluției în istoria Românilor* și poema în proză *Cântarea României*.

12. În anul următor, slăbit de boala de piept, în mare strimtorare materială, Bălcescu stă din ce în ce mai retras, continuând a lucra la marea operă a vieții sale *Istoria Românilor sub Mihaiu-Vodă-Viteazul*, la care începuse încă din 1846. „Voiu să sfârșesc o scriere asupra lui Mihaiu Viteazul și să puiu piatra de temelie a unității naționale”, scria el, cu un an înainte, lui Ion Ghica. Mai ia parte la o masă de comemorare a zilei de 3/15 Maiu de către studenții români din Paris și rostește mișcătoarea sa cuvântare *Mișcarea Românilor din Ardeal la 1848*.

13. Agravându-i-se boala, stă câtva timp la Ville d'Avray, lângă Paris, apoi la Hyères, în sudul Franței.

Simțindu-se ceva mai bine, pleacă la Constantinopol și de aci la Galați, cu speranța că i se va permite să intre în țară, sau măcar în Moldova, ca să mai poată vedea pe mama și pe sora sa. Nu i se dă învoirea, și atunci pleacă înapoi cu vaporul spre Italia. Sdrobit de boală și de suferințele morale, rămâne la Palermo, unde, singur, își dă sufletul în otelul „Trinacria”, la 29 Noiembrie 1852, fiind înmormântat în groapa comună a săracilor.

Testamentul său îl încredinșase consulului turcesc din Palermo. „Simțind sfârșitul său, el puse să i se facă o listă amănunțită de tot ce posedă cu sine, în care arată că voința sa este ca manuscrisele lui să se dea d-lui Ion Ghica, carele se afla atunci în Turcia. Un preot grec din vecinătate primi, de pre cererea sa, cea după urmă a lui mărturisire și cel după urmă al lui suspin. Lădița cu obiectele rămase de la Bălcescu a fost trimeasă familiei sale de către proprietarul ospătăriei „alla Trinacria”. (Al. Odobescu).

Lucrare. Să se citească în clasă și apoi să se învețe pe din afară poezia lui **Aleksandri Bălcescu murind.**

MERSUL REVOLUȚIEI ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

Revoluția română dela 1848 n'a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor, fără altă cauză decât voința întâmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor.

Uneltitorii ei sunt optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși. Ea fu o fază, o evoluție istorică, naturală, neapărată, prevăzută a acelei mișcări providențiale care târăște pe nația română împreună cu toată omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări progresive regulate, către ținta prea înaltă ce Dumnezeu ne ascunde și unde ne așteaptă.

Să deschidem Istoria, cartea de mărturie a veacu-

rilor și luminați de filosofia ei, vom vedea că de opt-sprezece veacuri nația română n'a veghiat, n'a stat pe loc, ci a mers înainte transformându-se și luptându-se neîncetat pentru triumful binelui asupra răului, al spiritului asupra materiei, al dreptului asupra silei, pentru realizarea atât în sânul său cât și în omenire a dreptății și frăției, aceste două temelii a ordinii absolute, perfecte, a ordinii dumnezeiești.

Vom vedea pe nația română, eșind de abia din vijelia năvălirii barbarilor, care o bântui mai multe veacuri și o prefăcu împreună cu toată lumea, a căuta mereu a-și constitui unitatea sa complectă și a se organiza înlăuntru după principiul egalității. Domnii însă, reprezentanți ai principiului autorității, apucă cu încetul puterea absolută, fac principiul monarhic predominant, personifică statul într'înșii, mântue țara de anarhie și de dușmanii din afară; caută a păstra pe Români în drepturile sale de nație puternică și neatârnată, îi dă demnitate și putere de a-și împlini misia în omenire, de a apăra creștinătatea și civilizația născândă, dar apasă cu totul libertatea din lăuntru.

Capii poporului, boierii, în numele libertății, principiu contrazicător al autorității, încep atunci o luptă îndelungată împotriva Domnilor și isbutesc a le surpa puterea.

Vitează, roditoare în fapte eroice, în pilde sublime de jertfire, clasa boierilor reprezintă simțământul războinic al nației și udă cu sângele său lanurile patriei. Dar această clasă eșită din popor caută a păstra, pe seama-i numai, libertatea, rodul biruinței câștigate de toți, și se formează în castă privilegiată întemeindu-și puterea și fericirea ei pe robirea poporului. Ea nu se mulțumește numai a concentra în mâinile sale drepturile politice, a organiza statul boieresc, dar încă preface rânduiala economică, înghi-

ținând proprietățile mici ale țăranilor în proprietățile cele mari și robește pe popor pământului. Cârmuirea unei clase substituată la cârmuirea unui individ era un progres către robia veche din vremea împărăției romane. Dar interesele celor mulți nu pot nici odată sta sigure în mâna celor puțini. Boierii iso-lându-se de popor și apăsându-l, îl fac apatic și ne-păsător la nevoile țării. Poporul se degradează prin robie și sărăcie ca și asuprirea. Țara slăbește și Tur-cii se folosesc de ocazie spre a-i călca și a-i hrăpi drepturile. Societatea întregă se afla atunci alcătuită pe un șir de clase și individualități, fiecare cu pri-ilegiul său. Mare și monstruoasă clădire de tiranii puse una asupra alteia și toate rezemate și apăsând pe popor, pe țăranul muncitor! Cine va zdrobi a-ceastă tiranie? Cine va nimici această clasă de a-postați, care, ieșind din sânul poporului, robii pe frații și părinții lor și batjocori omenirea? Iată că isbândi-torii poporului sosesc: sunt și ei niște robi, și, pentru ca pedeapsa și rușinea să fie mai mare, sunt niște robi streini.

Înălțarea Fanarioților la putere avu cu totul ca-acterul înălțării orășeniei în apusul Europei. Din ne-norocirea Românilor însă, această orășenie era alcă-tuită de oameni corupți, mișei, streini și dușmanii ai lor. Ei înșelără lesne pe popor și îl traseră în căile lor, vorbindu-i de libertate și de răzbunare în contra boierilor ce îl chinuia, și după o luptă de un veac boierii cad zdrobiți și statul se face fanariot.

Un veac de apăsare și jefuire, de corupție și de-gradație, de slăbiciune și apunere a naționalității înce-pe pentru Români. Epoca de ispășire, ce poporul trebuie să sufere sub legile lui Dumnezeu! Dar una din condițiile dezvoltării omenirii este nu numai că pro-gresul naște progresul, dar că adesea și din covârșirea răului ese binele. Astfel și Fanarioții, fără știrea și

fără voia lor chiar, împlinise o misie providențială și ajutoreaază progresul. Ei revoluționează întru totul țările române. Constituția politică a vârstei de mijloc cu îndreptatele ei privilegiiuri și tiranii se zdrobește. Adevăr că constituția lui Mavrocordat, ce se pune în locu-i, nu e mai bună: ținta ei e mai mult fiscală. Ea regulează însă oarecare ramuri ale statului, sfărâmă libertățile boierilor și concentrează puterea în mâinile fanarioților, care zdrobesc în puțină vreme cu totul vechea aristocrație militară și feudală a țării. Boerii pier de moarte silnică, pribegesc pentru totdeauna în țări streine, sau ruinați cu totul intră în clasa țăranilor, de unde eșiseră ca să chinuiască și să exploateze pe frații lor. O clasă de biurocrați, numiți de popor ciocoi, fără ilustrație și rădăcină în țară, corupți și degradați, se ridică pe lângă Fanarioți în locul pierduților boieri. Intr'aceiași vreme, servagiul se zdruncină și el, și țăranul se declară liber în drept, deși nu încă în faptă, căci nu i se asigură libertatea prin împroprietărire, și rămâne în stare de proletar. În sfârșit, simțământul național, ce se slăbise cu totul în veacul al XVII-lea prin prigoane, se hrănește și câștigă puteri nouă: și când răul ajunge la culme, când misia Fanarioților de zdrobire a rânduielelor vechi s'a împlinit, atunci un nou atlet, ce de veacuri se părea adormit, se deșteptă și se arată în arenă. Poporul se scoală mare, puternic și îngrozitor și mătură țara de Fanarioți.

Această deșteptare a poporului fu pregătită în parte de acea lucrare înțelegătoare, ce eși din munții învățatei Transilvanii, azil veșnic al naționalității române. Căci în acea vreme frații noștri de peste Carpați având a se emancipa de sub domnia unei aristocrații mult mai nesuferite, fiindcă era de neam strein, călca cu pași iuți în calea progresului prin lucrările învățaților lor și prin insurecție, acel drept legitim al popoarelor chinuite.

Ce voește? Ce strigă la 1821 poporul român, acum în picioare și deșteptat?

Poarta călcase drepturile țării: poporul cere ca să le consfințească din nou; Fanarioții și ciocoi prădaseră un veac țara, poporul cere ca puterea să se ia din mâinile lor, ca tot Românul să fie liber și egal în țara lui; într'un cuvânt cere ca statul să se facă românesc, cere domnirea democrației.

Vladimirescu, care avu norocirea de a purta glasul în numele poporului și a personifica deșteptarea lui, avu încă norocirea de a-și da viața pentru credința sa și de a fi ucis de acești Fanarioți, pe care și după moarte umbra lui urmează a-i mătura din țară. Căci revoluția nu moare cu dânsul, și Turcii, care intervin în țară, cu toate împotrivirile Rusiei ce de mult protege pe Fanarioți, ia puterea din mâna lor; dar în loc de a o încredința poporului, o lăasă în mâna ciocoilor; și ciocoi, spre recunoștință, trec la 1828 în partea Rușilor, ridicând țara în contra Turcilor.

Dela Petru cel Mare boierii caută în Rusia mântuirea lor de Fanarioți și Turci; și Rusia, supt titlul de ocrotitoare, țintește mereu a cuprinde mereu țările române. Dar războaiele și intrigele ei se zădărnicesc de împrejurări favoritoare. Ne putând izbuti a opri țările pe seamă-i, ea se silește la tot războiul de a le emancipa de Turci, și, în vreme ce lanțul ce leagă țările de Turci mai slăbea, Rusia mai strângea lanțul ce le lega de dânsa. Pacea dela Adrianopol recunoaște capitulațiile vechi și autonomia țării, aceea ce era un bine și o dreaptă răsplătire a jertfelor ce Românii făcură pentru Ruși într'atâtea rânduri; dar într'aceiași vreme Rusia prin siluire, prin mișelia și trădarea ciocoilor, își dobândește drepturi nouă în țară. Regulamentul Organic dela 1831, care desființează reforma lui Mavrocordat și se pune în locu-i, e contractul care robește țara ciocoilor și pe ciocoi Muscalilor.

Dar Regulamentul nu se mulțumește a desmoște-ni un popor întreg și a organiza statul ciocoiesc, ci încă, cu toate că recunosc drepturile de posesie ale țăranilor asupra pământului lucrat de dânșii în veci, urcă nemăsurat drepturile proprietarilor și în faptă robește pe om pământului și monopolizează proprietatea în mâinile ciocoilor. Niciodată oligarhia nu fu mai bine întărită, înlăuntrul țării pe Regulament, din afară pe sprijinul puternic al Rusiei. Cu toate acestea, tirania spăimântătoare moare ucisă prin covârșirea ei chiar. Regulamentul, cu toate relele sale, aduse însă oarecare principii folositoare și se făcu un instrument de progres. El recunosc în drept principiul libertății comerciale, despărțirea puterilor judecătorești, administrative și legiuitoare și introduse regimul parlamentar. Spiritul național și patriotic luase o putere mare din revoluția dela 1821 și din *restatornicirea* unui guvern mai național decât cel din trecut; și în vreme ce partida ciocoilor cu noua partidă fanariotă reîntemeiată la 1830 își dispută puterea și rivalizarea în zel și lingușiri către Rusia, o jună partidă națională se întocmește și își ia de misie de a continua programa revoluției dela 1821 și de a realiza întru tot dorințele și trebuințele poporului, surpând ciocoismul și fanariotismul și nălțând românismul la putere. Ca la 1821, partida națională voește a mântui poporul prin popor, adică este o partidă revoluționară. Ea nu este numeroasă, dar e jună și înfocată și știe că adevărul și viitorul e cu dânsa, că mulți în fundul inimilor simt și gândesc ca și dânsa, și că stindardul ei va fi împrejurat de o mulțime de prozeliți în ziua ce îl va înălța. Nerăbdătoare de lucrare, ea se ispitește la 1840 a prelua o mișcare, dar timpul nu sosise și ea nu izbutește alt, fără numai a înscrie vr'o câteva nume mai mult în șirul martirilor libertății române. De atunci își mărginește lucrarea în propagandă tainică și pe față

a ideilor în scrieri literare, și caută a pregăti revoluția viitoare și a formula sinteza ei. Ideile și interesele poporului se prefăcuseră, și revoluția așteptată nu se mai putea mărgini în sinteza dela 1821. Acum nu era deajuns a voi numai ca statul să se facă românesc; trebuia încă a deslega problemul sărăciei poporului, a da o altă organizație proprietății, baza societății, a bogăției și a fericirii publice. Zdrobind Regulamentul care monopolizase statul, proprietatea pământului și capitalul în mâinile ciocoiului, era neapărat a proclama: democratizarea statului prin egalitatea drepturilor, a pământului prin împrumutarea țărănilor și a capitalului prin instituțiile de credit organizate de stat. De aici nevoia de a opera o revoluție democratică și socială. Astfel fu programul revoluției dela 1848.

În acest chip, vedem că printre atâtea stavili, războaie, vărsări de sânge, chinuri în șirul veacurilor, istoria ne arată revoluția ducând nația română din prefaceri în prefaceri, în calea acelei legi universale a dezvoltării istorice a națiilor: înălțarea plebeianismului la putere sau, după cum o formulăm noi: întregirea Românului, vecinul, șerbul veacului de mijloc, în drepturile sale de om, de cetățean și de nație. Într'adevăr, în această ochire istorică văzurăm că statul, din domnesc sau absolut, s'a făcut boieresc sau aristocratic, apoi fanariot sau orășenesc (burghez), apoi ciocoiesc sau biurocrat, și acum este pe calea de a se face românesc sau democratic¹⁾. Asemenea poporul din rob se prefăce șerb, apoi proletar, apoi posesor,

1) Sunt unii moderați care propun, ca o transacție, ca să se întinză drepturile politice la starea de mijloc, la negustorime numai, adică a se întocmi un stat negustoresc sau orășenesc, fără a se gândi că aceasta ar fi a reîncepe epoca Fanarioților, căci acum ca și în acea vreme starea de mijloc la noi e străină. Numai întocmind statul românesc sau democratic, putem absoarbe clasele corupte de sus în popor și a întineri și împuternici statul (Nota lui Bălcescu).

și acum asvârlă cea mai din urmă exploatație și este a se face proprietar. Și fiecare din aceste transformări succesive a fost un progres pe lângă starea de mai înainte și a născut un progres.

Revoluția dela 1848 căută a reîntregi pe Român numai în drepturile sale de om și de cetățean, fără a căuta a-l reîntregi în drepturile sale de nație. Intru aceasta ea se mărgini. a cere ca Turcia să respecte vechile capitulații recunoscute și întărite și prin tratatul dela Andrianopol și hațișeriful dela 1834. Ea ceru asemenea ca Rusia să-și păzească tratatele care recunosc autonomia și independența administrativă a țării și nesiluirea pământului ei și să se mărginească în rolul ei de chezașă, fără a se mai amesteca în treburile din lăuntru țării, usurpând titlul și rolul de protectoare. Revoluția dela 1848 nu era dar în drept împotrivoare nici Porții, nici Rusiei, de vreme ce se mărginea a cere păzirea tratatelor, fără a proclama un drept nou.

Dar Rusia, deși neprovocată de revoluție, protestă în favorul Regulamentului, căci printr'însul stăpânea țara, și îndrăzni până a ne tăgădui orice drept și a ne batjocori încă naționalitatea. „Eu am dat rezistență politică acestor principate, strigă ea, și ele sunt niște sateliți ai Rusiei, meniți a se mișca veșnic în sfera și după placul ei”.

Oh! Pe Dumnezeuul părinților noștri, pe sângele ce ei vărsară atâtea veacuri pentru țară și naționalitate, aceasta nu vrem să fie. Vrem să fim o nație una, puternică și liberă prin dreptul și datorია noastră, pentru binele nostru și al celorlalte nații, căci voim fericirea noastră și avem o misie a împlini în omenire.

Această poziție ce a luat Rusia, de dușmană a orice îmbunătățire ce voim să facem în țară, de dușmană a viitorului nostru național, despotismul și împilarea

cu care ea amenință Europa, panslavismul ce ea organizează și prin care voește a ne înghiți, ne impune îndatoriri nouă, ne silește să căutăm în grabă a dobândi toate condițiile de putere, ca să-i putem sta împotriva.

Aceste condiții de putere, de care avem nevoie, nu le putem găsi decât în solidaritatea tuturor Românilor, în unirea lor într'o singură nație, unire de care sunt meniți prin naționalitate, prin aceeași limbă, religie, obiceiuri, simțiminte, prin poziția geografică, prin trecutul lor și însfârșit prin nevoia de a [se] păstra și de a se mândri.

Dacă naționalitatea este sufletul unui popor, dacă, câtă vreme el păstrează acest semn caracteristic al individualității sale, acest spirit de viață, el este investit cu dreptul neprescriptibil de a trăi liber, unitatea națională este chezașuirea libertății lui, este trupul lui trebuincios ca sufletul să nu piară și să nu amorțească, ci din contră să poată crește și a se desvolta.

Unitatea națională fu visarea iubită a voevozilor noștri cei viteji, a tuturor bărbaților noștri cei mari, cari întrupară în sine individualitatea și cugetarea poporului, spre a manifesta lumii. Pentru dânsa ei trăiră, munciră, suferiră și muriră. Pentru dânsa Mircea cel bătrân și Ștefan cel mare se luptară toată viața lor îndelungată și traseră asupra-le năvălirea îngrozitoare a Turcilor; pentru dânsa Mihaiu cel viteaz cade ucis în câmpul Turda; pentru dânsa Șerban Cantacuzino bea otravă; pentru dânsa Horia moarte cumplită pe roată suferă. Desele războaie între Molova și Țara Românească n'avură altă pricină: luptându-se pentru supremație, aceste țări se luptară pentru unitate. Dar, din nenorocire, Domnii și boierii țărilor, inspirați de simțământul egoist și individual, nu își ziseră: suntem toți Români, suntem frați, hai să ne unim țările îm-

preună; ci ziseră: suntem Moldoveni sau Munteni, să ne împreunăm nouă țara Muntenească sau țara Moldovei. De aici se iscă susceptibilități și împerecheri fatale, care împiedecară unirea de obște dorită. Acea ce conuista n'a putut isprăvi, frăția o va face. Acea ce voievozii noștri cei mari, cu vitejia lor, n'au putut, poporul armat și întărit de un principiu o va putea.

Este vremea astăzi, când naționalitatea și existența politică ne sunt tăgăduite, când vedem că dela 1848 mai cu seamă cuvintele unitate și naționalitate sunt în toate gurile în Europa, simțimântul lor în toate inimile și au armat toate brațele, au vărsat atâta sânge în acești doi ani din urmă, sânge ce va curge mereu, până când harta Europei se va preface, staturile întemeiate pe conuistă, pe călcarea drepturilor națiilor se vor zdrobi, națiile se vor reîntregi în libertatea lor și sfânta alianță a popoarelor se va întocmi; astăzi, când toată Europa vede că o nouă năvălire a barbarilor nordului o amenință; astăzi, când în fața acestei primejdii, văzând că n'au a alege decât a fi toate libere sau toate ruse, popoarele Europei își dau mâna, ca să înceapă această cruciadă a libertății și civilizației în contra barbariei, — este vremea, zicem, ca și nația română să ridice stindardul lui Mircea, Ștefan și Mihai, stindardul de viață și mântuire.

Copleșiți și amenințați astăzi de panslavism, mâine poate și de pangermanism, noi nu ne putem mântui fără numai opuinđu-le panromânismul. Pe lângă el vor alerga firește a se alia maghiarismul și mahometismul, elemente eterogene din Europa orientală, care, spre a se păstra și mântui, au nevoie de dânsul.

Panromânismul dar, trebuie să fie astăzi ținta noastră comună de activitate. Prinr'însul se completă sinteza noastră revoluționară.

Revoluția dela 1821 a strigat *dreptate* și a vrut ca

tot Românul să fie liber și egal, ca statul să se facă românesc. Ea fu o revoluție democratică.

Revoluția dela 1848 a vrut ca Românul să fie nu numai liber, dar și proprietar, fără care libertate și egalitate e minciună. Pentru aceea adaugă la deviza sa cuvântul *frăție*, această condiție de căpetenie a progresului social. Ea fu o revoluție socială.

Revoluția viitoare nu se mai poate mărgini a voi ca Românii să fie liberi, egali, proprietari de pământ și de capital și frați asociați la fapta unui progres comun. Ea nu se va mărgini a cere libertatea din lăuntru, care e peste puțină a dobândi fără libertatea din afară, libertatea de supt domnirea streină, ci va cere unitatea și libertatea națională. Deviza ei va fi: *Dreptate, Frăție, Unitate*. Ea va fi o revoluție națională.

Aceasta este calea ce va lua revoluția română, în viitor.

Și numai atunci când războiul sfânt va mântui nația de apăsarea streinilor ș'o va reîntregi în libertatea și unitatea sa, adunarea poporului, Constituantă, va putea să realizeze în parte toate reformele politice și sociale de care are nevoie și să constituieze domnirea democrației, domnirea poporului prin popor.

A crea o nație! O nație de frați, de cetățeni liberi, aceasta este, Români, sfânta și marea faptă, ce Dumnezeu ne-a încredințat. În zadar veți îngenunchia și vă veți ruga la porțile împărățiilor, pe la ușile miniștrilor lor! Ei nu vor da nimic, căci nici vor, nici pot. Fiți gata, dar, a vă lupta bărbătește; căci prin lucrare și jertfire, prin sângele vărsat, poporul dobândește cunoștința drepturilor și a datorii sale. Ziua izbânzii, ziua dreptății se apropie, în care se vor ridica popoarele, ca să măture rămășița tiranilor de pe fața pământului. Atunci vă veți ridica și voi toți ca unul și veți începe lupta națională. Atunci nu veți mai fi

singuri în fața dușmanului, ci toate popoarele Europei vor alerga într'ajutorul vostru și vor sta împreună cu voi, căci acum toate au simțit că au unul și același dușman și că împreună unite trebuie să se lupte în contra lui. Voi însă veți avea norocirea și gloria de a-l întâmpina mai întâi, de a sta în avan-garda civilizației în contra barbariei, ca în veacul de mijloc; dar, ca atunci, laurele ce veți avea, va crește în mâna voastră și va umbri universul.

Până atunci, până când ceasul ridicării generale va suna, stați în liniște. Lucrați numai spre a vă întări brațele și inima și a vă îmbărbăta în credință și spre jertfire; sprijiniți inimile slabe și îndoioase, propovăduindu-le adevărul care luminează și dă putere; însufleșiți iubirea țării și înviați simțământul național și ura tiraniei, pătrundeți-vă de sfințenia vieții sociale și [de] datoria ce Dumnezeu ne impune ca să trăim, să muncim, să suferim și să ne jertfim pentru binele omenirii. Nu vă desperați de suferință, căci suferința, știți, este condiția esențială a desvoltării morale. Nu vă lăsați a fi înșelați de dușmani, ce caută acum a se folosi de durerile voastre, ca să vă târască în căi afurisite, să vă facă să vă sculați fără vreme și singuri, și să vă poată astfel pierde cu înlesnire. Așteptați în răbdare ziua preursită, ziua mântuirii.

Ca să ne putem pregăti din vreme pentru acea mare zi, ca să ne putem lămuri ideile, ca să concentrăm într'un mănunchiu și supt un stindard toate elementele de putere națională, ca să avem un mijloc ca gândirea noastră să sboare în inima poporului, am hotărît a începe această publicație.¹

Bărbăție și credință, frați Români! Dumnezeu în cer și omenirea pe pământ muncesc pentru noi!

Paris, 16 Septembrie 1850.

1) Studiul acesta a fost publicat în numărul unic al revistei *România viitoare*.

Observări. În această concentrată și adâncă privire asupra istoriei neamului său, Bălcescu, căutând a pătrunde „mersul revoluției”, adică sensul desfășurării vieții istorice a poporului nostru, îl vede în năzuința lui spre mai multă libertate și dreptate în lăuntru și spre deplină libertate și întregire națională față cu alții, spre a-și împlini misiunea sa în lume.

Cu simțul său profetic, el vede în acest mers o necesitate a naturii, ceva providențial, o lege a evoluției întregei omeniri. La noi, prin atâtea stavile, războaie, vărsări de sânge, prefaceri, acest mers înseamnă „întregirea Românilor, vecinilor, șerbii veacului de mijloc, în drepturile sale de om, de cetățean și de nație”. Trecând prin revoluția dela 1821, care a cerut dreptate și egalitate în fața legilor pentru toate clasele sociale și românizarea statului; prin cea dela 1848, care, pe lângă *dreptate*, a vrut și *frăție* între clasele sociale, — revoluția (adică mișcarea istorică) ce va veni va trebui să aibă ca țintă pe lângă dreptate, libertatea și egalitatea în lăuntru, libertatea și unitatea națională: „pan-românismul” este sinteza ce o cere legea dezvoltării noastre istorice.

Întreg acest studiu al lui Bălcescu e scris cu litere de foc, par’că în frigurile celui care știe că nu mai are mult de trăit și se grăbește să lase neamului său programul de viață și de luptă pentru care el a trăit și s’a jertfit. Orice frază are un ritm de poezie, un avânt de cugetare superioară, care răpește sufletul și încântă mintea. Cugetarea lui inspirată zărește viitorul, îl cheamă:

Vrem să fim o nație una, puternică și liberă prin dreptul și datoria noastră,căci voim fericirea noastră și avem o misiune a împlini în omenire...

Sânge va curge mereu, până când harta Europei se va preface, statele întemeiate pe cucerire, pe călcarea drepturilor națiilor se vor zdrobi, națiile se vor reintregi în libertatea lor și sfânta alianță a popoarelor se va întocmi....

A crea o nație! O nație de frați, de cetățeni liberi, aceasta este, Români, sfânta și marea faptă ce Dumnezeu ne-a încredințat... Ziua dreptății, ziua izbânzii se apropie... Atunci vă veți ridica și voi toți, ca unul, și veți începe lupta națională... Până atunci... stați în liniște. Lucrați numai, spre a vă întări brațele și inima și a vă îmbărbăta în credință și spre jertfire...; însuflețiți iubirea țării și înviați simțământul național...; pătrundeți-vă de sfințenia vieții sociale și de datoria ce Dumnezeu ne impune ca să trăim, să muncim, să suferim și să ne jertfim pentru binele omenirii. Nu vă desperați de suferință, căci suferința, știți, este condiția esențială a dezvoltării morale... Așteptați în răbdare ziua preursită”...

[Un imn
libertății și patriei].

Hyères, Decembrie în 17, 1850.

Minutele în care scriu sunt pline de amar și întristare. Pe când Europa întreagă se pregătea a saluta triumful libertății, eroica Franță, de la care, ca totdeauna, se aștepta semnalul, Franța, prin fatalitatea și prin neunirea fiilor săi, cade gemând în neputință sub un jug umilitor. Fiii fără-de-legei triumfează în toate părțile și întemeiază spurcata lor tiranie. Sufletele generoase, zdrobite și rănite de moarte, văd apuind din vederea lor ziua mântuirii. Insu-mi eu, cu o inimă sfâșiată de durere, mă lupt cu o boală crudă și neînblânzită, caut a câștiga timp asupra-i și a o întrece în iuțeală, ca să pot lăsa fraților mei aceste pagine din viața părinților noștri, și cad sleit de puteri, mistuit de silințele ce fac. Cu toate aceste temeuri de descurajare, sufletu-mi te slăvește încă, înzeită libertate, și, deși oamenii sângiurilor au învelit cu maramă neagră dulce fața ta, crede că va veni ziua fericită, ziua izbândirei, când omenirea întreagă se va scula spre

a sfâșia acest vâl, și dușmanii tăi se vor împetri la vederea soarelui său de lumină; atunci nu va mai fi nici un om rob, nici nație roabă, nici om stăpân pe altul, ci domnirea *Dreptății* și *Frăției*! Aceste cuvinte, ce odată am dat de deviză nației mele, vor domni lumea; atunci așteptarea, visarea vieții mele se va împlini; atunci toți Românii vor fi una, liberi și frați! Vai! nu voi avea noroc a vedea această zi, deși eu asemenea am muncit și am pătimit pentru dreptate, și cel din urmă al meu cuvânt va fi încă un imn ție, țara mea, mult dragă!

Observări. Aceste rânduri, scrise de Bălcescu cu doi ani înainte de moartea sa, pe care o vedea apropiindu-se, sunt unele din cele mai emoționante ce s'au scris vre-odată în românește. Se răsfrânge în ele toată înălțimea și căldura marelui său suflet: lupta pentru libertate până la jertfa vieții, ca la cei mai aleși din acea generație mistică, romantică; ura în potriva „tiraniei”, care sugrumă libertatea ce triumfase un minut; credința nebiruită, totuși, în izbânda viitoare a *dreptății* și a *frăției* în omenire; mulțumirea vizionarului la gândul că acest vis se va împlini, împletită cu durerea că acea zi el nu o va mai apuca; — toate acestea luând ființă din cea mai curată și mai adâncă iubire de țară. E în aceste rânduri ale unui revoluționar înfrânt, dar nu descurajat, și ale unui proscris văzându-se pierind departe de țara lui iubită, unul din cele mai frumoase imnuri înălțate libertății și iubirii de patrie. Citindu-le, ne simțim sufletul înălțat, ca într'o rugăciune; par'că am aștepta un mare artist, care să-i dea armonia muzicală a unui cântec religios.

Lucrare. Să se învețe pe din afară aceste rânduri ale lui Bălcescu.

ISTORIA ROMÂNILOR

sub

MIHAIU-VODĂ VITEAZUL.

Introducere.

Sunt optsprezece secoli și jumătate, de când Christos a întreprins a răsturna lumea vechie, civilizația păgână ce reprezenta principiul din afară, obiectiv, al naturei și al silei, substituind în locu-i o altă lume; o altă civilizație întemeiată pe principiul din lăuntru, subiectiv, pe dezvoltarea absolută a cugetării și a lucrării omenești în timp și în spațiu și prin identitatea între esența naturei spirituale a omului și esența naturei divine; el descoperi fiecărui individ legea libertății, a demnității, a moralității și a perfectibilității absolute.

După ce în evanghelie Mântuitorul ne arată legea morală, absolută, nemărginită, Legea Dreptății, și aruncă omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări regulate, progresive, supuind natura, sila, lumea din afară, sub preponderanța absolută a minții și a cugetării, — prin sângele său vărsat, prin moartea sa, el ne arată legea practică, legea lucrării, legea jertfirii, a iubirii și a *frăției*, chipul cu care ne putem mântui, putem învinge răul și îndeplini menirea morală a omenirii, adică mai întâiu prin cuvânt, prin idee, pe urmă prin lucrare, jertfindu-ne, individul familiei, aceasta patriei, patria omenirii, viitorului.

Legea evanghelică, descoperind spiritului cauza absolută, proclamând menirea omenirii și a lumii, împinse mintea omenească la demonstrarea și realizarea ei. De atunci știința nouă, întemeindu-se pe conceptul legilor spiritului, pe observație, pe experiență, pe calcul, a continuat zdrobirea lumii vechi, revoluționarea sau perfecționarea religiei, moralei, politicei, societății întregi, nimicind orice domnie individuală, supuind acțiunea

omenească legei absolute și universale a libertății și a științei, căutând realizarea în omenire a *dreptății* și a *frăției*, aceste două temelii ale ordinii absolute, perfecte, ale ordinii divine. De atunci omenirea a intrat în calea care o duce gradat către perfecția sa... Care oare ar fi rezultatul final al acestei căi? Această mișcare de perfecție avea-va oare un termen? Răul peri-va de tot din lume? Omenirea ajunge-va vreodată a-și identifica în tot esența sa în esența divină? Acest secret mintea omenească nu-l poate încă pătrunde.....

Misia istoriei este a ne arăta, a ne demonstra această transformare continuă, această mișcare progresivă a omenirii, această desvoltare a simțământului și a vieții omenești, sub toate formele din lăuntru și din afară, în timp și în spațiu.....

Orice nație dar, precum și orice individ, are o misie a îndeplini în omenire, adică a concurge, după natura și geniul său propriu, la triumful științei asupra naturii, la perfecționarea înțelegerii și a simțământului omenească, potrivit legii divine și eterne care guvernă ursitele omenirii și ale lumii.....

II

Dacă fiecare nație are o misie evanghelică de împlinit pe pământ, să cercetăm și să întrebăm și pe această nație română atât de doritoare astăzi de viață, ce a făcut? Ce lupte a purtat pentru realizarea legii lui Dumnezeu, atât în sânul său cât și în omenire? Istoria, lumea, are drept a-i cere astă seamă; căci nu trebuie a uita că, cu toată sfințenia dreptului său, astăzi nu e destul ca o nație să-și aibă un loc pe harta lumii, sau să-și reclame acest loc și libertatea sa în numele suvenirilor istorice, pentru ca dreptul său să ajungă a fi respectat și recunoscut de celelalte nații; trebuie tot de o dată ca ea să poată dovedi folosul ce a adus și poate

aduce lumii; trebuie să arate formula înțelegătoare ce ea reprezintă în marea carte a înțelegerii și a istoriei omenеști.

Să aruncăm dar o ochire asupra trecutului acestei nații române și să vedem ce a făcut în acești optsprezece secolii, de când se află statornicită pe pământul său. Această ochire ne va da înțelegerea revoluțiilor ei viitoare.

VII

Istoria noastră n'a fost de loc sau a fost rău scrisă până acum. În luptele și revoluțiile din lăuntru care au umplut secolii al XV-lea și XVI-lea, istoricii n'au văzut decât niște lupte de pretendenți la tron și n'au pătruns principiul și interesele ce fiecare pretendent reprezintă. Într'un stat organizat ca al nostru, unde nici o familie n'avea dreptul de stăpânire, chestia dinastică nu putea avea loc, după cum s'a presupus de istorici.....

Boierii țarei recrutându-se tot mereu din elementul popular desfășoară, pe lângă dorința de a constitui libertatea lor asupra tronului, o viteză rară împotriva vrăjmașilor din afară.....

Dar izolându-se de popor, încet[ul] cu încet[ul] fac pe acesta apatic. Țara slăbește, și Turcii îndrăznesc mai mult și, în secolul următor, ea cade cu totul sub domnirea lor.

VIII

.....Poarta începu a numi singură Domnii; tributul se mări nemăsurat; dajdiile asemeni. Țara ajunsese într'o ticăloșie mare și mergea cu pași repezi spre o ruinare totală, când brațul de fer al lui *Mihaiu* o opri la marginea prăpastiei. Lupta pentru independență reîn-

cepe cu glorie. După ce aceasta se asigură, Mihaiu întreprinde *Unirea Românilor*. Spiritul și individualitatea nației se întrupează într'însul... Mai norocit decât Ștefan, el izbutește, dar cade în aceasta, întâmpinând vrăjmășia Austriei, care scoală pe Unguri împotriva Românilor. Aceste nații generoase, cărora atâtea interese le impun datorința de-a trăi frățește împreună, se sdrobesc una pe alta în folosul Austriei.

Mihaiu cade ucis hoștește de Austriaci și cu dânsul cade și puterea Românilor și sperările ce creștinătatea, cu toate națiile orientului, pusese în Români, pe al căror șef îl numesc *Steaua lor de la Răsărit*.....

IX

Cine sunt acești străini care vin să revoluționeze și să schimbe soarta unei nații întregi? Cum niște străini pot ei doborî o societate puternic întemeiată? Ce principiu de interes vital al societății reprezintă ei? Prin ce luptă, prin ce mijloace ajung la putere și la domnire asupra Românilor?

După căderea imperiului Orientului întreg sub puterea Turcilor, mulți Greci din Constantinopole și din Rumelia își căutară o scăpare în Principate, care se bucurau de libertate. Săraci, ei se apucară de negoțul mărunț și de meserii și ajunseră a lua astfel în mână toată industria și comerțul țării și a alcătui o burghezie. Inavușindu-se, se însurară cu pământence, dobândiră prin aceasta drepturi și încăpură în boierii... Astfel își fac partidă puternică în țări și încep lupta în contra boierilor pământeni.....

....Ajutați de Turci, boierii izbutesc a numi Domn pe *Șerban Cantacuzino*. Sub domnia acestuia și a lui *Brâncoveanu* în Țara Românească și sub a *Cantemireștilor* în Moldova, intrigile Grecilor se precumară și boierii stăpâniră țările în pace de dânsii, în vreme

de treizeci de ani și mai mult. Din nenorocire, boierii nu știură a se folosi de acest timp; în loc de-a se uni între dânșii spre a se apropia de popor, spre a-l ridica până la ei, ei se izolară de dânsul.... În loc de-a căuta puterea în popor împotriva Turcilor, cari din ce în ce se făceau mai asupritori..., ei alergară după falsa protecție când a Nemților, când a Rușilor.... și astfel capetele celor mai însemnate familii ale țării cad sub secură Turcilor sau sunt silite a scăpa la Nemți și la Ruși, unde împreună cu dânșii merg să concure puternic la civilizarea acestei colosale împărății ce era ursită atât de mult în viitorul nostru; iar Fanarioții dobândesc pe seamă-le domnirea statornică a ambelor țări.

Boierii români cel puțin muriră cu demnitate, cu curajiu, și istoria la acest spectacol trist aruncă un vâl asupra greșelilor, asupra crimelor lor, spre a putea da o lacrimă de compătimire cumplitelor lor nenorociri.....

Cartea I.

Libertatea națională (1593—Aprilie 1595).

I

Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun dinaintea ochilor fiilor ei câteva pagine din viața eroică a părinților lor. Voiu crăta acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională, cu care Români, sub povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea. Povestirea mea va cuprinde numai opt ani, 1593—1601, dară anii din istoria Românilor cei mai avuți în fapte vitejești, în exemple minunate de jertfire către patrie. Timpuri de aducere-aminte glorioasă, timpuri de credință și de jertfire, când părinții noștri, credincioși sublimi, îngenunchiau pe câmpul bătăliilor, cerând de

la Dumnezeu armatelor laurii biruinței sau cununa martirilor și, astfel îmbărbătați, ei năvăleau unul împotriva a zece prin mijlocul vrăjmașilor, și Dumnezeu le da biruința, căci el e sprijinitorul pricinilor drepte, căci el a lăsat libertatea pentru popoare, și cei ce se luptă pentru libertate se luptă pentru Dumnezeu!

Moștenitori ai drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri s'au luptat atâta în veacurile trecute, fie ca aducerea-aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simțimântul dorinței ce avem de-a păstra și de-a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire!

Cartea IV

Unitatea Națională (Aprilie 1599 – Iulie 1600)

I

Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pre pământ. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap d'operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu mândrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolește, precum zidul o cetate, toată această țară, și dintr'însul, ici coala, se desfac, întinzându-se până în centrul ei ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri înalte și frumoase, mărețe p[il]edestale înverzite, care varsă urmele lor de zăpadă peste văi și peste lunci. Mai pre sus de acel brâu muntos se înalță două piramide mari de munți cu creștetelle încununate de o vecinică diademă de ninsoare, care ca doi uriași stau la ambele capete ale țării, cătând unul în fața altuia. Păduri stufoase, în care ursul se preumblă în voie ca un Domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri,

care îți aduc aminte natura țărilor de miază-noapte, dai, ca la porțile Romei, peste câmpii arse și văruite, unde bivolul dormitează alene. Astfel, miază-noapte și miază-zi trăesc într'acest ținut alături una de alta și armonizând împreună. Aci stejarii, brazii și fagii trufași înalță capul lor spre cer; alături te afunzi într'o mare de grâu și porumb, din care nu se mai vede calul și călărețul. Ori încotro te-i uita, vezi colori felurite ca un întins curcubeu, și tabloul cel mai încântător farmecă vederea: stânci prăpăstioase, munți uriași, ale căror vârfuri mângâie nourii, păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gârle a căror limpede apă curge printre câmpiile înflorite, pâraie repezi, care mugind groaznic se prăvălesc în cataracte printre acele amenințătoare stânci de piatră ce plac vederii și o spăimânt[ă] tot de-o-dată. Apoi în tot locul dai de râuri mari cu nume armonioase, ale căror unde po[ar]t[ă] aurul. În pânțelele acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa: sarea, ferul, argintul, arama, plumbul, mercuriul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuteaoa, telurul și în sfârșit metalul cel mai înbelșugat decât toate, aurul, pe care îl vezi strălucind până și prin noroiul drumurilor.

Astfel este țara Ardealului.

.....

IX

....Mihaiu își iubea ostașii, și cea dintâiu a lui îngrijire era pentru dânșii. Totdeauna în mijlocul lor, făcându-le necurmat căutare, cercetând trebuințele lor, când arătându-le familiaritatea unui camarad, când vorbindu-le cu puterea și mărirea unui Domn, când cu dragostea unui părinte, el fermeca și răpea mintea și inimile ostașilor. Vitejii din toate părțile și din toate

națiile alergau cu entuziasm sub steagul unui erou care le făgăduia biruinți glorioase; căci ei știau bine că el își ține făgăduiala, și înfocarea lor era așa de mare cât și încrederea lor. Cu un asemenea căpitan, ei erau gata a întreprinde tot, siguri că vor izbuti. Ei erau mândri de dânsul și mândri de sineși, gândind că fac parte dintr'o armie nebiruită. Românii precum și Moldovenii îl urmau îmboldiți mai mult din datorie și dragoste către patrie, pe care el o făcuse atât de glorioasă și făgăduia a o face pe atât de mare. Sârbii, Bulgarii, Grecii, Arnăuții alergau la dânsul ca către un înger de libertate și de mântuire pentru neamurile lor.....

XI

Mihaiu-Vodă nu avea trebuință de ajutorul unor trădători dintre nobili, când avea în parte-i toate popoarele Ardealului. Românii, poporul cel mai numeros dintr'această țară, de mult țintise ochii spre dânsul, cu credința sperărei, și-l aștepta ca pre un mântuitor, spre a-i scăpa de tirania aristocrației ungurești.....

Deosebit de Români, pe care, în lipsă de alte pricini, legătura sângelui i-ar fi silit a sta mai bine cu frații lor din Țară decât cu neam străin, apoi chiar și Sașii și Săcuii erau cu totul în favoarea lui Mihaiu-Vodă.....

Așa, toate popoarele Ardealului urau pe cardinalul, așteptau cu nerăbdare și stau gata să ajute pe Mihaiu, spre a răpi din mâna lui țara Ardealului. Mihaiu dar în Ardeal era sperarea și sprijinul intereselor populare împotriva aristocrației și domnirii ungurești. Vai! pentru ce necunoscute el această frumoasă misie și trase asupra-și pedeapsa meritată a celor ce calcă menirea cu care prevedința i-a însărcinat!...

Astfel, cursoarea ce târa pe Mihaiu și-l împingea în Ardeal era puternică, nebiruită, providențială.

XII

.....Erau mulți din boierii săi cei mai iubiți, cărora nu le prea plăceau țintirile *ambilor Mihai*, cum se zicea atunci, adecă ale Domnului și ale Banului Mihalcea, carele mereu ațâța ambiția și pofta de domnire și de coprinderi a Domnului său. Acei boieri iubeau țara și pe Domn, dar voiau să vază pacea și se împotriveau expediției din Ardeal, ca una care poate avea până în urmă sfârșit rău, ațâțând mulți dușmani asupra țării și zădărniciind sperarea de a o vedea împăciuită și culegând rodul de atâta sânge vărsat. Intre acești boieri era și Theodosie Logofătul, boier bătrân, ales, de cinste și priceput la sfat. Folosindu-se de lipsa Banului Mihalcea, ce se afla în Ardeal lângă cardinalul, acest boier voia să facă o silință spre a întoarce pe Mihaiu-Vodă din hotărîrea sa de a intra în Ardeal; el trase în gândul său pe soția lui Mihaiu, Doamna Stanca. Era o femeie aleasă această Doamnă, ale cărei calități chiar dușmanii soțului ei nu se putură opri a le încununa cu laude entusiaste. Bună, blândă, supusă, înger de mumă și de soție, ea adesea domolea iuțeala și asprimea caracterului soțului ei, și într'aceeași vreme, inimă eroică, ea împărtașa de multe ori primejdiile bărbatului său, însoțindu-l în războaie și până pe câmpul bătăliilor stând la coasta lui. Ca Logofătul Theodosie, ea nu iubea pe Banul Mihalcea, pe care-l învinovăța că sfătuește rău pe Domn. Fie un presimțământ de nenorocirile de coprinderea Ardealului va trage asupra familiei sale, fie numai niște scrupule nobile și impuse ori-cui este în poziție de-a asculta numai glasul inimei sale, fără de-a avea alte dorințe mai înalte a împlini, ei i se părea că e nedrept lucru a purta războiul în Ardeal. Cu inima stăpânită de aceste simțiri, ea se duse lângă soțul său, silind prin rugăciuni și lacrimi a-l întoarce din hotărîrea lui.... Infocatele și elocuentele

cuvinte, precum și lacrimile ei fură zadarnice; ele nu putură clăti hotărîrea soțului său. Și oare s'ar fi căzut ca el tocmai acum, în minutul de-a o îndeplini, să se lase de o idee care de multă vreme frământa inima sa?..... Și chiar de ar fi fost altfel purtarea cardinalului, chiar de ar fi avut Mihaiu datoria să se arate recunoscător către dânsul, apoi recunoștința personală a unui Domn poate oare să stingă dreptul și datoria unei nații? Putea el să se lepede de cauza națiunii, pe care se făgăduise a o ajuta? Ardealul, a cărui gloată de populație sunt Români, nu este el o țară românească? Trebuia oare a mai lăsa în stăpânirea Ungurilor toată această țară; care, de pe dreptul naturei și dreptul oamenilor, este a Românilor? Mai ales când chiar și populațiile de alt sânge îl chemau?

Ce? fiindcă ne tragem din acel popor, stăpân al lumii; care întemeie cea mai minunată și mai colosală unitate cunoscută în istoria omenirii, fi-vom noi osândiți a trăi alături frate cu frate, în veci străin unul de altul? Suntem noi osândiți a ispăși mărirea strămoșilor noștri și jugul sub care ei plecară lumea, trăind vecinic izolați unul de altul, sub un deosebit jug barbar? Dumnezeu nu ne-a dat și nouă oare același drept ca celorlalte nații și aceeași datorie, o anume misie a împlini în omenire? Dar întreprinderea e grea de a crea unitatea națională; ea va ațâța mulți dușmani asupra-ne și curând sau mai târziu va veni o zi fatală, precum venise lui Mircea, lui Ștefan-cel-Mare și lui Petru Rareș. Ce? pentru că o datorie, o datorie națională, o datorie de viață și de moarte e anevoioasă, suntem oare în drept a ne apăra de dânsa? Se poate oare naște ceva în lume fără jertfe și dureri? Eroul va cădea într'adevăr sub această grea sarcină. El va adaoge un nume glorios mai mult în șirul martirilor unității naționale; dar silințele lui, sângele său vărsat, până și greșelile lui vor lumina calea generațiilor viitoare și o zi va veni, cât de târziu,

când ursitele glorioase ce el a visat pentru nație, până în sfârșit se vor îndeplini.

Observări.

1. În *Istoria Românilor sub Mihaiu-Vodă Viteazul*, opera de căpetenie a lui Bălcescu, rămasă neterminată, se oglindește întregul suflet și soarta acestui mare și neîntrecut Român.

În scurta și așa de sbuciumată sa viață, ne uimește — pe lângă via și necurmata sa activitate politică, însoțită de o întinsă corespondență — erudita și strălucita sa activitate istorică.

2. Încă de pe băncile școlii, pasiunea lui de studiu și înflăcărata sa iubire de patrie hotărîseră destinul vieții sale: studiul istoriei Românilor și lupta pentru înălțarea neamului. El aduce întru acestea o metodă științifică și o căldură sufletească, ce fac din el în același timp întemeietorul istoriografiei noastre moderne și unul din marii scriitori și îndrumători ai națiunii.

E mânat la aceste studii nu numai de dorința omului de știință de a afla adevărul și a-l face cunoscut, ci tot atât de mult și de dorința de a deștepta în compatrioții săi, prin cunoașterea așezămintelor, a faptelor și a jertfelor trecutului, porniri ideale și voință de înfăptuire pentru ridicarea neamului.

3. Precum începuse viața sa publică cu intrarea ca voluntar în armată la 19 ani și începuse îndată acolo acțiunea sa patriotică strângând soldații și învățându-i istoria patriei, tot astfel începe și activitatea sa de scriitor cu lucrări de istorie națională, într'un spirit cu totul nou: cu studiul vechilor instituții ale țării, întemeiat pe cea mai conștiincioasă cercetare a izvoarelor. E caracteristic pentru întreaga direcție a spiritului său și pentru viziunea lui profetică, că întâia sa scriere este

despre vechea organizare a *armatei* românești. Nu o istorie obicinuită, a războaielor și a domnitcrilor, ci o istorie a *așezămintelor* țării o socotește mai importantă pentru cultura națională.

„O istorie adevărat națională ne lipsește” zice el, începând acest studiu (la 1844). „Ea zace încă sub praful cronicelor și documentelor contemporane. Nimeni până acum nu s'a încercat s'o desgroape. Toți câți s'au indeletnicit cu scrierea istoriei n'au făcut decât biografia stăpânitorilor. Nimeni nu ne-a reprodus cu acurateță instituțiile sociale, ideile, simțimintele, obiceiurile, comerțul și cultura intelectuală a vremilor trecute.

Cât de mare trebuință însă am avea de o asemenea istorie! Soaria părinților noștri a pregătit pe a noastră; instituțiile lor sunt baza instituțiilor noastre... Într'insa însă am vedea că drepturile sfinte ale omenirii au găsit totdeauna apărători într'această țară, că părinții noștri le-au cunoscut, le-au prețuit, s'au jertfit pentru dânselle, și dacă nu ni le-au lăsat întru toată întregimea lor, vina n'a fost a lor, ci a grelelor împrejurări în care s'au aflat; căci ei se luptară vitejește și învinseră mai multe stavili decât am avea inimă să urmăim pe pasurile lor. Dar a face un tot din amănunturile ce se află răspândite în deosebitele uvragiuri și documente este o lucrare lungă și anevoie. Ea cere, pe lângă alte calități, o răbdare, o erudiție și o agerime de minte, ce rar se pot întâlni într'un același om.

Mărturisesc că sunt departe de a lua dorința-mi pentru studiile istorice ca o dovadă de talent, că nu pot prin urmare a pretinde a fi istoricul țării mele. Prin această mică scriere, imperfectă în multe priviri, am voif numai să arăt chipul și drumul ce ar trebui a se lua, spre a se scrie o istorie, încredințat fiind că în curând sau târziu se va ridica și între Români un om care să aibă curagiul și vrednicia să ia asupra-și această înaltă sarcină. Omul acela ar face cea mai mare slujbă patriei noastre. Am preferit a lucra instituțiile ostășești înaintea ori căror altora, căci aceste instituții sunt cele mai minunate ce au avut părinții noștri, căci ele au făcut mărimea și puterea țării în vreme de patru veacuri, în sfârșit căci sunt convins că țara Românilor de își va lua vreodată rangul ce i se cuvine între popoarele Europei, aceasta o va fi ea datoare mai mult regenerației vechilor ei instituții ostășești...

În nici o țară, ca în țările românești, această generală armare nu s'a întâmplat mai de multe ori. Învederat este că cu o asemenea de minunată organizare ostășească, țara la trebuință putea pune în picioare și 100 000 [de] oameni...

Ce materie dureroasă de gândire! Românii încă din veacul al XIV-lea, pe când toată Europa era cufundată în barbarie, aveau niște instituții cu care, în acele vremi, ar fi ajuns o nație puternică în Europa, dacă unirea ar fi domnit între dânșii! Fie ca rătăcirile părinților noștri să ne slujească de pildă, precum virtuțile lor de îndemn! Fie ca să nu uităm de aci înainte că unirea face puterea staturilor și prin urmare fericirea lor!

În încheiere, Bălcescu, potrivit preocupării sale de a trage din cunoașterea trecutului învățăminte pentru prezent, propune o organizare ostășească „ce ni s'ar cuveni mai bine nouă, cari avem numai o țintă defensivă”, — o organizare militară a întregii națiuni cam în spiritul celei elvețiene. Între foloasele ce crede că le-ar aduce organizarea propusă de el, e unul din vecinica actualitate:

„Poporul din toate clasele ar câștiga mult moralicește, căci introducând plăcerea armelor mai cu seamă între tinerii orașelor și obișnuindu-î la o viață militară și activă, vom goni luxul și desfrânările ce degenează caracterele, înmoaie curagiile și pregătesc robia popoarelor”.

4. În același timp proiectase să scrie (împreună cu Mihail Kogălniceanu, care avea atunci în Moldova aceleași preocupări de istoria țării ca și Bălcescu în Muntenia, împrumutându-și unul altuia manuscrise de cronice) un dicționar al oamenilor mari ai Românilor (alții decât Domnitori). Singur Bălcescu a publicat câteva asemenea biografii: *Logofătul Miron Costin, istoricul Moldovei, Ioan Tăutul, marele logofăt al Moldovei, Postelnicul Constandin Cantacuzino, Spătarul Ioan Cantacuzino*, dând, prin citate din cronice, atmosfera vremii.

5. În *Magazinul istoric pentru Dacia* publică (în 1845), ca articol-program, luminosul *Cuvânt preliminar despre izvoarele istoriei Românilor*, cea dintâi cercetare critică a acestora la noi.

6. În anul următor publică tot acolo articolul *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele*

române în deosebite timpuri, cel dintâi studiu de istorie socială la noi. Având convingerea că ridicarea morală și materială a clasei țărănești e o necesitate națională, Bălcescu vrea să arate că acesata se impune și ca o reparare a unei nedreptăți istorice. Părerea lui era ca țărănimea a fost dintru început liberă și proprietară de pământ — moșneni, răzeși; cu vremea, sărăcind în luptele pentru apărarea țării, prin birurile asupritoare și prin abuzurile clasei boierești, fiind silită a-și vinde pământul și pe sine însăși, a fost redusă la șerbie, — clăcași, „rumâni”, „vecini”, iobagi. Cu decăderea clasei țărănești, a decăzut și statul și națiunea întreagă, ne mai putându-se rezema pe o țărănime liberă. Ajungând la vremea lui, se oprește de a discuta starea atunci în ființă și încheie articolul cu aceste grave rânduri:

„Intr'o zi, ne vom întoarce asupra acestui subiect, vom completa acest articol, vom judeca fără patimă și fără părtinire tot ce s'au făcut și pe cei ce au lucrat într'această pricină, și vom plăti tributul nostru, de laudă sau de hulă, la cei ce le-ar fi meritat. Până atunci, noi ne-am socoti fericiți dacă acest articol, cu toată imperfecția lui, dacă actele ce reproducem, doveditoare de o prigonire înverșunată de mai multe veacuri a claselor de jos de către clasele de sus, ar deștepta în inima acestora simțiminte de omenie și dreptate, dacă ele s'ar pătrunde de trebuința de a înfrăji deosebitele clase ale societății, de a le interesa pe toate de o potrivă la apărarea și fericirea patriei comune, și aceasta: luminând și ridicând poziția socială a claselor de jos, dându-le drepturi de o potrivă și îmbunătățind mult starea lor materială. Căci vai de acele nații unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor! Ele pier!”

Efectul acestui studiu a fost enorm asupra generației sale și de bună seamă a contribuit cu mult la pregătirea spiritelor pentru mișcarea dela 1848.

7. Dar odată cu toate aceste lucrări de mai puțină întindere și cu neobosita lui acțiune politică, Bălcescu întreprinde o lucrare istorică de mari proporții, care, prin semnificarea simbolică și prin înălțimea eroică a

marei figuri istorice ce înfățișa, prin adâncimea planului și conștiențiozitatea tratării și prin strălucirea unui stil fără pereche încă în literatura română, avea să constituie una din cele mai puternice opere de cultură națională. El începuse a aduna material pentru *Istoria Românilor sub Mihaiu-Vodă Viteazul* încă din timpul întâielor sale lucrări și în curând și scrie părți din ea; o poartă în gând și cu sine și-și îmbogățește într'una informațiile în cursul anilor următori; abia în exil începe redactarea definitivă, luptându-se „cu o boală crudă și neîmblânzită”, căutând „a câștiga timp asupra-i și a o întrece în iuțea”; dar soarta nu-i îngăduie să o ducă la împlinire: „sleit de puteri, mistuit de silințele” ce făcea, Bălcescu se stinge din viață la 33 de ani, lăsând neterminată frumoasa sa operă.

8. Pe lângă *Introducere* (rămasă neterminată), opera avea să cuprindă șase mari părți: Cartea I. *Libertatea națională* (1593—Aprilie 1595). — Cartea II. *Călugărenii* (Aprilie 1595—Dechemvrie 1595). — Cartea III. *Robirea Țăranului* (Dechemvrie 1595—Aprilie 1599). — Cartea IV. *Unitatea Națională* (Aprilie 1599—Iulie 1600). — Cartea V. *Mirislău* (August 1600—Ianuarie 1601). — Cartea VI. *Gurustău* (Ianuarie 1601—Septemvrie 1601). Dintre acestea, a scris cartea I și II la Paris, în iarna 1851, cartea III la Ville d'Avray în vara 1851, cartea IV la Hyères în 1852 și o parte din a V-a tot în 1852, la Constantinopole; a VI-a se vede că nici n'a început-o. Din notele lui, se vede că consultase peste 225 de scrieri vechi și moderne în felurite limbi, de-a dreptul sau în traduceri pe care punea să i le facă.

9. Am reprodus mai sus câteva fragmente din *Introducere*, din Cartea I, și din Cartea IV. Din ele se poate vedea cum concepuse Bălcescu să înfățișeze neamului său acea clipă de glorie și de realizare trecătoare a întregirii naționale.

Format în atmosferă romantică a vremii și potrivit minții sale superioare care căuta totdeauna în evenimente sensul lor mai adânc, legea care le cărmuește, Bălcescu încadrează fulgerătoarea epopee a lui Mihaiu Viteazul în mersul evolutiv al națiunii sale și al omenirii întregi spre înfăptuirea unui ideal.

10. În *Introducere*, el dă o schiță de filosofie a istoriei: Dela vestirea în lume a învățături lui Christos, omenirea tinde a face să domnească din ce în ce mai mult între oameni și între națiuni *legea dreptății* și *legea frăției*, — „mai întâiu prin cuvânt, prin idee, pe urmă prin lucrare, jertfindu-ne”.

Orice națiune și orice individ are misiunea de a contribui, după geniul său propriu, la triumful dreptății și al frăției în lume, la triumful libertății, al demnității, al perfecțiunii morale, al acestei ordine divine.

Ce a făcut națiunea română până acum? „Ce lupte a purtat pentru realizarea legii lui Dumnezeu, atât în sânul său, cât și în omenire?” Subt această lumină vrea dar să privească faptele lui Mihaiu Viteazul și întreaga istorie a neamului nostru.

11. Purtând asemenea gânduri, Bălcescu vrea să scrie o operă clasică, în felul antichității, prezentând dramatic faptele unui erou, ca într-o povestire de epopee, într-o limbă aleasă, cu o frază largă și armonioasă, care să încâlzească și să înalțe sufletele.

Spre a trata astfel un asemenea subiect și a stăpâni o asemenea limbă, Bălcescu se pregătise cum nu s'a mai pregătit nici un alt scriitor român, afară de Eminescu: adâncindu-se în *limba veche și înțeleaptă* a cărților bisericesti, a hrisoavelor și a cronicelor țării, a proverbelor, a basmelor și a poeziilor populare, însemnându-și din ele cuvinte alese și construcții originale; pe de altă parte, citind pe marii scriitori streini, copiind pagini întregi dintr-o istorie franceză a lui Napoleon.

Ca și prin scrierile sale de mai înainte, Bălcescu vroia și prin aceasta să trezească în Români dorința fierbinte de a-și cunoaște trecutul neamului, a-și întări prin aceasta conștiința națională, a-și da seamă că vieța lor tinde spre unitatea națională, și că aceasta nu se poate înfăptui fără ridicarea țăranimii și fără organizarea armatei.

12. Dacă se poate spune că une-ori Bălcescu idealiza trecutul și căuta un fundament pentru ideile și aspirațiile sale politice și naționale, nu e mai puțin adevărat că el a fost totdeauna un cercetător profund onest și pasionat până la jertfa vieții, în genere cu o intuiție justă a trecutului și cu o viziune profetică a viitorului. *Istoria lui Mihaiu Viteazul* ne poate servi ca exemplu întru aceasta: poate că nici Mihaiu însuși, nici poporul român din „Țară” și din Transilvania nu avea năzuința deplină conștientă — cum o avem noi azi — despre unitatea națională; căci conștiința națională, sub forma ei intelectuală, e o idee modernă; această conștiință și această năzuință nu se putea însă să nu fie în sufletul lui Mihaiu și al poporului român de atunci și de totdeauna ca sentiment trăit; și acesta creștea și începea să se trezească și sub formă de cugetare prin însăși înfăptuirea a ceea ce unității naționale prin biruințele marelui Domn.

Ca om și ca scriitor, Nicolae Bălcescu a fost un suflet de o rară puritate și înălțime morală. A trăit numai pentru neamul său, luptând și lucrând până la jertfa vieții, cu o minte ageră și întrezărind viitorul, pentru înfăptuirea idealurilor națiunii sale. Prin vieța și prin opera sa, el este unul din marii educatori ai neamului nostru. Limba sa e cea mai armonioasă limbă românească și cea mai puțin învechită; par’că ar fi fost scrisă astăzi, nu acum 100 de ani.

13 Paris tout. 1847

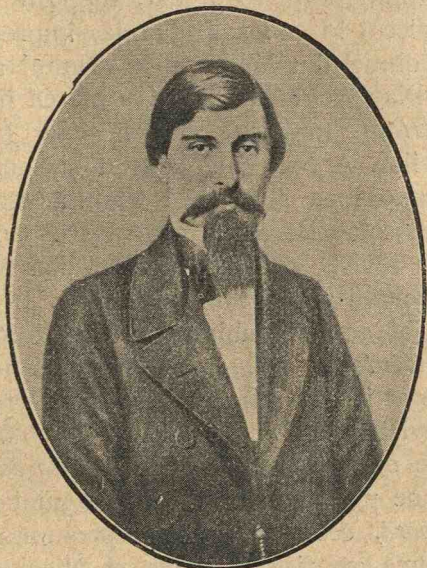
Scrisoare la Basile, arceps. anam. 27
 halyas la Miushi, uramitsh de wpi
 ppitetos ya eoprit resadens. An wpe
 ust toab noante asurhtond muzius
 man sathatyst atsta de ep' autca
 apeme, ust urmai muzian wate
 a ms domesny de a' ms' de aape
 wape mthypnipe. Urnd matatoprem
 ap' wape wath, urndcum la tine, la aape
 tunc nouitpo, la biaga wathps din
 itabica, urcunipe urht dpruz urid
 Inu adorem amonte de p' urpote
 re Inu ^{opri unne} ~~urca~~ urtipa urhtebos
 wape, hi yream in xirems. 1847
 Baste houn deund u' am p' is, uram
 aet mthypnipe. Urta de wape
^{Dy atp' urp' urca} ~~urca~~ mthypnipe urdiut wath
 awath urhtis de m' roun' atup
 soupe de la tine

O scrisoare a lui N. Bălcescu către V. Alecsandri; din Paris,
 1 August 1847

Alecu Russo [Rusu].

Alecu Russo (Rusu) este un scriitor moldovean, înrudit sufletește cu Nicolae Bălcescu. Amândoi au același suflet duios, același entuziasm pentru ideile de libertate

ALECU RUSSO.

națională și de dreptate socială; amândoi au luptat din răspuțeri pentru triumful idealului național — au luat parte la revoluția dela 1848 — amândoi au fost exilați pentru ideile lor și, ca o curioasă coincidență, amândoi au fost răpuși de timpuriu de o boală nemiloasă (ftizia), înainte de a vedea unirea Principatelor, care împlinea măcar o parte din ideile pentru care luptaseră.

S'a născut în 1819 în Basarabia, pe țarmurile Băcului, dintr'o veche familie moldovenească, *Donici* (Russo este un pseudonim). Și-a făcut studiile într'un pension din Elveția, unde a căpătat o instrucție a-

leasă. Intors în țară, a fost numit judecător la Piatra-Neamț. Era un admirator pasionat al poeziei populare, pe care a început a o culege și pe care a transmis-o apoi prietenului său Vasile Alecsandri, care pornise și el munca de adunare a comorilor populare. A luat parte la revoluția din 1848, dar, după înăbușirea revoluției, a plecat în exil spre Franța, împreună cu toți fruntașii revoluției din Moldova. În drumul spre Franța s'a oprit la Blaj. Aci a luat parte la marea întrunire din *câmpia libertății*, unde s'a pus la cale lupta împotriva Ungurilor. A fost chiar arestat și închis de Unguri la Cluj, dar a scăpat de temniță. La Paris s'a întâlnit cu Nicolae Bălcescu, care a scos acolo în Noiembrie 1850 revista de luptă pentru libertatea și unirea țărilor românești, *România Viitoare*. În unicul număr apărut al acestei publicații a tipărit Russo prima sa operă: *Cântarea României*. Intorcându-se în țară a luat parte activă la mișcarea literară a vremii, publicând în revista lui V. Alecsandri *România literară* (1855) toate operele sale, inclusiv *Cântarea României*, într'o versiune puțin deosebită de cea publicată în *România Viitoare*, ceea ce îngăduie presupunerea că la prima versiune va fi pus mâna și Nicolae Bălcescu.

Opera lui Al. Russo se caracterizează prin energia și căldura sentimentului patriotic, printr'o fină trăsătură satirică, printr'o nuanță de duioșie pătrunzătoare și printr'o dialectică convingătoare.

Din scrierile lui, mai însemnate sunt: *Amintiri*, în care evoacă vremurile fericite ale copilăriei petrecute în viața patriarhală a satului natal pe țărmurile Băcului; *Cântarea României*, în care, după ce înfățișează frumusețea pământului românesc și vitejia de altă dată a poporului, în contrast cu tristețea și decăderea de atunci a patriei sale, îndeamnă neamul la lupta pentru libertate; în sfârșit *Cugetări*, în care duce lupta împotriva sistemelor lingvistice rătăcite ale timpului său.

CÂNTAREA ROMÂNIEI

Cântarea României a fost publicată de Nicolae Bălcescu în revista *România Viitoare*. A însoțit-o de o precuvântare, în care, între altele, spre a da acelei lucrări prestigiul tainei și al trecutului, spunea următoarele: „Acum cinci ani mă aflu în călătorie pe la monăstirile din mările noastre Carpați căutând pe supt ruine urmele mării strămoșești. Într-una din acele mănăstiri, Economul chinoviei, spre răspuns la dorința mea de cercetări și descoperiri istorice, mă duse în biblioteca monăstirii. Sala ce purta acest nume era o cămară lungă și întunecoasă, murdară și plină de praf, în care între o mulțime de mobile stricate și calabăcuri grămădite văzui într'un unghiu un morman de cărți și hârtii. Incepui a răscoli cu nerăbdare acele vrafuri și alegând ce mi se părea mai interesant, alergaiu de mă închisei în chilia mea, spre a le cerceta. Între manuscrisele ce aveam înaintea mea, unul, intitulat **Cântarea României**, așinti mai cu deosebire mintea mea, de la cele dintâi fețe; urmai cetirea fără întrerupere până la sfârșit și văzui cu mirare și descurajare că istoria, ce cu atâta trudă și cercetare mă nevoiam a descoperi, se află scrisă toată aci în vr'o câteva fețe, dar astfel cum nimeni nu se ispitise încă a o scrie..... Zadarnice fură silințele mele de a descoperi pe autorul acestei cântări și epoca în care fu scrisă. După forma, stilul și ideile ei, cred că autorul trebuie să fi fost un călugăr hrănit în singurătate de cetirea Bibliiei și a Psalmilor lui David”.

Adevăratul autor a fost destăinuit de Alecsandri, într'o scrisoare către Bălcescu însuși, care ceruse lui Alecsandri un cântec popular despre Mihai Viteazul: „Îndată ce voiu sosi în Moldova, voiu căuta balada lui Mihai Viteazul și ți-oiu trimete-o întreagă sau în parte, precum mi-a pica în mână. De nu cumva voiu descoperi-o, ți-oiu fabrica eu una care te-a minuna, și tu îi trece-o de baladă populară..., cu chipul întrebuințat pentru compunerea **călugărului... A. PSCS (A. Ruso)**.

E probabil că Russo, care compunea în franțuzește, să o fi scris în această limbă, și ca Bălcescu să-i fi ajutat la traducerea ei în românește: **Cântarea României** a fost apoi publicată din nou în revista lui Alecsandri, *România Literară* (1855), sub inițialele adevăratului ei autor, într'o formă puțin deosebită de cea publicată în *România Viitoare*.

Cântarea României (Versiunea lui Bălcescu)

I.

Domnul Dumnezeuul părinților noștri înduratu-s'au de lacrimile tale, țara mea? Nu ești în destul de sme-

rită, în destul de chinuită, în destul de sfâșiată? Vădುವă de vitejii tăi, tu plângi cu părul smuls și despletit pe mormintele lor, precum femeile se jelesc pe mormântul mut al soților lor.

II.

Neamurile auziră țipătul chinurii tale; pământul se mișcă. Dumnezeu numai să nu-l fi auzit?... Răzbunătorul prevestit nu s'a născut oare?

III.

Care e mai mândră decât tine între toate țările semănate de Domnul pre pământ? Care alta se împodobește în zile de sărbătoare cu flori mai frumoase, cu grâne mai bogate?

IV.

Verzi sunt dealurile tale; frumoase sunt pădurile și dumbrăvile spânzurate pe coastele tale; limpede și dulce e cerul tău; munții tăi se 'nalță trufași în văzduh; râurile, ca un brâu pestrițat, ocolesc câmpurile; nopțile tale încântă auzul... Pentru ce zâmbetul tău e așa de trist, mândra mea țară?

V.

Multe și frumoase turme pasc văile; soarele milostiv înrodește brazda; mâna Domnului te-a împodobit ca p' o mireasă; livezile tale cele întinse sunt smălțuite cu flori felurite și belșugarea varsă avuțiile sale peste câmpii... O, bogata mea țară, pentru ce gemi?

VI.

Dunărea bătrână, biruită de părinții tăi, îți spală poalele și-ți aduce avuții din ținuturile de unde soarele ră-

sare și de unde soarele apune; vulturul din văzduh cată la tine cu dragoste, ca la pământul său de naștere; râurile cele frumoase și spumegoase, pâraele cele rezezi și sălbatice cântă neîncetat slava ta... O, țară jalnică, pentru ce fața ți-e îmbrobodită?...

VII.

Nu ești frumoasă, nu ești bogată? N'ai copii mulți la număr, care te iubesc? N'ai cartea de vitejie a trecutului și viitorul înaintea ta?... Pentru ce curg lacrimile tale?...

VIII.

Pentru ce tresari? Trupul tău se topește de slăbiciune și inima ți se frământă cu iuțeală... Citit-ai oare în cartea ursitei?... Aerul se mișcă turburat... Vântul dogorește... Ingerul peirii ți s'au arătat oare?... Nopțile tale sunt reci, visurile turburate ca marea bătută de furtună... Ce-ți prevestesc?

IX.

Privește dela miazăzi la miazănoapte popoarele ridicându-și capul... Gândirea ivindu-se luminoasă pe deasupra întunerecului... gândirea ce zidește și credința ce dă viață... Lumea veche se prăvălește și p'ale ei dărâmături libertatea se înalță!... Deșteaptă-te!

X.

Mucenicii sângelui tău n'au zis oare: „Și Domnul va scula pe unul dintre voi, care va așeza pe urmașii voștri iarăși în libertatea lor și puterea lor”. Uitat-ai sângele ce curge prin vinele copiilor tăi?... Mult erai mândră odinioară când, cu securea în mână, cu căciula țurcănească pe creștet, tu strigai: Ura! în

bătălii!... Peptul tău era tare ca de oțel; paloșul se tocea pe dânsul... Soarele se 'ntuneca de norii de pulbere ce ridicau războinicii tăi.

XI.

Poporul tău era îndrăzneț ca vulturul, războinic și trufaș ca taurul sălbatic.

Rămasu-ți-a oare numai umbra puterii și aducerea aminte a vitejiei tale?

XII.

Cum a slăbit pieptul tău de oțel! Mâna ta cea tare, cade de oboseală... și moleșirea a intrat în lăcașul voinicilor!...

XIII.

În vremea veche... cerul era limpede... soarele strălucea ca un flăcău tânăr... Câmpiile frumoase, împrejurate de munți verzi, se întindeau mai mult de cât poate cuprinde ochiul... păduri tinere umbreau dealurile... Turmele s'auzeau mugind de departe... și armăsarii nechezau jucându-se prin rariști... Pe o pajiște verde, libertatea, copilă bălăioară cu cosițe lungi și aurite, se juca cu un arc destins. Ferice de oamenii din câmpie, ferice de cei dela munte!... Era vremea atunci, când tot omul trăia fără stăpân și umbla mândru, fără să-și plece capul la alt om; când umbra văilor, pământul ca și aerul cerului era de-a-valma pentru toți. Vieța atunci se petrecea în cea mai deplină fericire și, când ajungeau pe om nevoile bătrânețelor și moartea, el se ducea zicând: „Mi-am trăit zilele!” și era sigur că vieța lui se va prelungi și după moarte și că pe cealaltă lume va întâmpina o fericire și mai mare. Dar iată că aerul se turbură... cerul cel limpede se

îmbracă cu nori întunecoși... un nor de praf învăluie câmpia și ascunde munții... se aud vaete... dobitoacele fug speriate ca de goana strechiei, sau ca în nopțile vije-lioase când lupii ies din păduri... caii nechează jalnic... Mulțime de glasuri se aud strigând și vădesc, când primejdie, când nădejde, izbândă, când pierdere, turbare, desnădăjduire... Norul se împrăștie puțin... Doamne! Se vede amestecul unei bătălii!... Cei ce au năvălit sunt îmbrăcați cu fier... săgeata alunecă pe pavază, și paloșul cu două ascuțișe taie în carne vie... Le stau împotriva... se luptă cu furie... se pleacă săbiei lor... inimile slăbesc... fug... Perit-a Dacia! Stați cu inimă... arcul se întinde din nou... luptătorii se amestecă și se isbesc... piepturile goale cu pavezile... capetele descoperite cu coifurile... Departe în câmpii se văd arcuiri zdrobite, fâșii de steaguri, apoi un cosciug mare, mare, se ridică și o pară grozavă de foc înflăcărează cerul... Invinși și învingători cad în genunchi și la lumina flăcării își dau dreapta și se iau în brațe! Fii cu inimă, Dacia mea! Tu fuseși altarul rudirii a crivățului cu pustia, a bărbăției cu mintea, a libertății cu puterea... Din această rudire, pecetluită cu sânge și lămurită prin foc, se nascu un popor nou. Astfel povestesc bătrânii.

XXI.

Vântul dela miază-noapte bate cu furie... cerul se întunecă... pământul se cutremură... în patru unghiuri ale lumii se văd înălțându-se stâlpi de flăcără învăluiți în nor de fum... Se aud armăsarii nechezând, turmele mugind, sgomote de cară și o larmă îngrozitoare de glasuri de tot felul, limbile se amestecă și oamenii nu se mai pot înțelege. Popoarele se îngrămădesc și se îndeasă unele peste altele... d'abia urma unora de pe pământ s'a șters, și altele au năvălit în locul lor...

pare-că ziua cea de apoi a lumii a sosit... scrâșniri de dinți, gemete și țipete de moarte se mai aud... noroadele dau năvală peste noroade și oamenii peste oameni... pustiirea pășește înainte... și în urma lor... dreptatea stă în jaf... legea în vârful săbiei... Noaptea cu besnele sale a cotropit omenirea... sângele curge pârae... focul mistuește ce scapă de sabie, și moartea seceră pământul... întunecimea se îndeasă și mai mult... tot neamul omenesc se frământă și se sdruncinează... Urgia Domnului, dreptatea dumnezeiască, trece pe pământ pustiind...

XXVI.

În mijlocul viscolului ce făceai tu, patria mea? Pământul ce acoperia cenușa strămoșilor tăi era frământat de lavă... vârtejul furtunos învăluia câmpia... talarurile aceluia ocean de neamuri, prăvălindu-se din toate părțile lumii, spintecau cu durere coastele tale... Mumă fără copii, feciorii tăi, rătăciți în vijelia omenească, pribegiau în toate părțile ducând cu dânșii numai limba și dorul tău!... Patria e cel mai dintâi și cel mai de apoi cuvânt al omului; într'însa se coprind toate bucuriile lui; simțirea ei se naște deodată cu noi și e nemărginită și vecinică ca și Dumnezeu... Patria e aducearea aminte de zilele copilăriei, coliba părintească cu copacul cel mare din pragul ușii, desmierdările dragăstoase ale mamei noastre, plâsmuirile nevinovate ale inimii noastre, locul unde mai întâi am iubit și am fost iubiți, cânele care se juca cu noi, sunetul clopotului dela biserica satului, ce ne vestia zilele frumoase de sărbătoare, sbieretul vitelor când se întorceau în murgul serii dela pășune, fumul vetrei ce ne-a încălzit înălțându-se în aer, barza de pe strașină ce cată duios pe câmpie, și aerul nicăiri nu e mai dulce!...

Și sub cortul pribegiei, bătrânii ziceau copiilor: „Colo

„în vale, departe, prea departe, unde soarele se vede
 „aşa de frumos, unde câmpiile sunt smălţuite şi pâ-
 „raele răcoroase, unde cerul e dulce, junicele albe şi
 „pământul roditor... copii, acolo e *Ţara!*...”

Şi la aceste cuvinte, voinicii prindeau armele, prun-
 cii tresăriau în leagăne, femeile cântau patria depăr-
 tată şi durerea pribegiei... cei slabi se îmbărbătau. Şi
 tu erai mândră atunci, ţara mea... feciorii tăi erau un
 neam bărbat; numele tău era vestit noroadelor; răs-
 boinicii tăi erau vitejii vitejilor, dragostea libertăţii în-
 tărea ca o zea de oţel latele lor piepturi şi braţele lor
 erau ţepene... Câţi căutau la tine te pismuiau şi duş-
 manii tăi înşişi te proslăviau, şi când, din nări sfo-
 răind şi din ochi scânteind, taurul clătina coarnele
 sale, groaza se răspândia în toate părţile.

XXVIII.

Mai odihneşte-te pământ al luptelor!... precum lup-
 tătorul ostenit stă de răsufală. Fruntea ta e plină de
 sudoare şi de pulberea bătăliei... mai răsufală puţin...
 căci ai duşmani mulţi la număr... şi soarta ta e o luptă
 necurmată...

Fost-ai multe veacuri volnică ca pasărea văzduhu-
 lui, până când o seminţie iubitoare de coprinderi râvni
 după patria fecioară a libertăţii. Vulturul legioanelor
 sdrobise lumea în ghiarele sale;... ca să te poată lua
 în braţe, fu silit a te lua de soţie! Seminţia pustiei cu
 seminţia ce năvălise peste dânsa s'a amestecat!... Acum
 libertatea mai bărbată are arc şi sabie spre apărare...
 Ascute-ţi sabia ca fulgerul şi încoardă-ţi arcul, o ţara
 mea..., duşmanul se găteşte şi tu eşti streaşa lumii!
 Lumea te-a părăsit şi s'a sculat asupra-ţi; noroadele
 s'au legat între ele spre a te batjocori şi a stinge dintre
 oameni pomenirea ta... O, patria mea, jertfeşte-te...

XXX.

Pentru ce te salți, Dunăre bătrână?... Un biruitor îndrăsneț venit-a oare, ca în zilele strămoșilor noștri să calce cu amândouă ale lui picioare pe amândouă ale tale maluri? Legioanele înviat-au și vin să întemeieze de a doua oară patria?... Apele tale se umflă, sar în sus și vâjje îngrozite... Nu... nu... un turban se vede pe mal... armăsarii dela Anadol nechiază, sărind în două picioare de nerăbdare..., pala pustiește țărnul din dreapta... popoarele dela miază-zi la miază-noapte, dela răsărit la apus, pleacă capul lor săbiei și se leapădă de legea părinților, ca să crează Coranului... Mahomed ia locul lui Christos... sabia și Coranul duc robia după dânsele...

XXXII.

Pustiirea se întinde în câmpii... codrii clocotesc de o sfâșiere duioasă... pe coastele dealurilor se văd numai sate arse și turme de femei rătăcind cu pruncii lor la fâță... O, țara mea! unde sunt acum voinicii tăi... cei cu inima vitează și cu brațul tare? N'aud ei răcnetul primejdiei tale..., vaetele femeilor..., plânsorile copiilor..., rugile fecioarelor?... Lecii făcutu-s'au miei?... Pa-loșele crunte ruginitu-s'au în mâinile rășboinicilor tăi? și femeile ziceau: „Vai nouă, vai! bărbații și-au pierdut „inima... moștenirea copiilor noștri o să cadă în prada „vrăjmașilor și copiii vor ajunge robii lor, și ei se vor „purta cu dânșii ca stăpânul cel rău cu cânele său... „și vor fi de răsul și de batjocura neamurilor”... și mumele ziceau feciorilor lor: „Cel ce fuge dinaintea „dușmanului este mișel... și mișeii nu sunt din sângele „nostru... Duceți-vă de muriți mai bine liberi, decât „să trăiți în robie și ocară!”.

LVIII.

Deșteaptă-te, patria mea! birue-ți durerea... E vreme ca să ieși din amorțire, seminție a domnitorilor lumii! Aștepti oare spre a învia, ca strămoșii tăi să se scoale din mormânt? Intr'adevăr, într'adevăr, ei s'au sculat și tu nu i-ai văzut... Cinge-ți coapsa și ascultă. Ziua dreptății se apropie... toate popoarele se mișcă... căci furtuna mântuirii a început.

LIX.

Nu ți s'a zis oare prin gura unei slugi a Domnului: „Dumnezeul părinților voștri se va îndura de iacrămile „slugilor sale și va scula pe unul dintre voi, care va „așeza pe urmașii voștri iarăși în volnicia și puterea „lor de mai înainte”?...

LXI.

Deci timpul sosit-a! Semne s'au ivit pe cer... pământul s'a cletinat de bucurie... un blestem grozav s'a auzit despre apus și toate popoarele s'au deșteptat!...

LXI.

Cinge-ți coapsa, o țara mea... și-ți întărește inima... Miazănoapte și miazăzi, apusul și răsăritul s'au luat la luptă... urlă vijelia... Duhul Domnului trece pre pământ!...

Lucrare. Comparați versiunea aceasta a **Cântării României** cu versiunea lui Russo.

CUGETĂRI.

Au fost publicate în revista **România Literară**, pe care a scos-o Alecsandri în 1855. În această scriere, Russo se ridică împotriva curențelor rătăcite ale vremii sale, care amenințau să falsifice limba literară și să sape o prăpastie adâncă între pătura cultă și masele adânci ale neamului. Aceste curențe rătăcite erau: 1) invazia neologismelor și mai ales direcția unilaterală pe care pornise Eliade Rădulescu încă din 1844 de a italianiza limba și 2) încercarea cărturarilor ardeleni de a la-

tiniza limba. Russo combate ambele curente, uneori cu un umor fin, alteori cu un sarcasm necruțător, totdeauna cu un cald accent de convingere. Reproducem mai jos un fragment caracteristic din această scriere:

Partea întâi.

I.

Oamenii cari au ieșit la rând astăzi, literați, oameni politici, artiști și alții, în țara Moldovei, sunt acei tineri care cu vr'o douăzeci de ani mai înainte erau cunoscuți sub nume de „Nemți”, sau capete stropșite și cu denumirea de „Franțuzi”, introdusă mai târziu. Nici o limbă în lume nu are un cuvânt destul de puternic, ca să exprime disprețuitoarea semnificare a numelui de „Franțuz”, cu care unii bătrâni din Moldova porecliseră tinerii de pe la 1835, oamenii de astăzi.

Acei bătrâni ce se născuseră în giubele și caftane, încet câte încet au părăsit lumea și câmpul a rămas „Nemților” și „Franțuzilor”.

Curioasă nălucire omenească!... De și un patrar de veac aproape a trecut de atunci, totuși urmăm a ne chema tineri, și ni se pare că suntem copilașii cu plete lungi de pe la 1835; tot ne îngâmfmăm cu denumirea de „bonjuriști”, poreclă iscodită la 1848. Dar vai de tinerețea aceasta și de tinerețele acelei tinermi! „Franțuzii” și „Nemții” dela 1835, „bonjuriștii” dela 1848 sunt albi, suri, și cei mai mulți în vârsta celor ce erau bătrâni, pe când am răsărit noi.

Oamenii de astăzi uită că nu au avut tinereță! În ziua răsăririi lor, pe la 1835, cel mai tânăr din ei era mai bătrân încă decât cel mai bătrân din bătrâni, fie acel bătrân din vremea celor întâi „Nemți”!... și dela 1835 până la 1855 adică într'un curs de 20 de ani, mai mult a trăit Moldova decât în cele de pe urmă două veacuri. Vieța părinților a trecut lină ca un râu ce cură prin livezi și grădini și se pierde fără vuet

în Siret. Pe cât erau ei departe și străini de voinicii ce dorm la Valea Albă, pe atâta ne-am născut și noi străini și departe de dânșii. Intâmplările lumii de prin-
prejur mureau la granița țării; vâlmășagul veacului îi găsea și-i lăsa liniștiți...

Ei au deschis ochii într'un leagăn moale de obi-
ceiuri orientale; noi am răsărit în Iarma ideilor nouă;
ochii și gândul părinților se îndreptau la Răsărit, a
noștri ochi stau țintiți spre Apus!

Este o vorbă țărănească: *Săracu Ștefan Vodă, unde-i, să vadă!*... Imi închipuesc câteodată că a ieșit din mormânt un strămoș, un Vornic de țara de sus, un boier de Orhei, un Hatman adevărat, un Căpitan de târg, sau măcar cel mai ascuns Postelnicel din Adunarea țării, care a iscalit desrobirea vecinilor la 1772, în biserica Trei-Ierarhilor.

Oare Hatmanul acela ar putea să-și cunoască urmașii în Moldovenii de astăzi? Năravurile, pământul, au luat prefacere, până și limba, până și numele! Ștefan Vodă s'ar crede în altă țară. Pentru odihna sufletului său n'aș dori să-l mai vie Ștefan Vodă, chiar și de ar fi cu puțință. Ce ar face el pe un pământ, unde n'au mai rămas urme de umbra lui măcar?... Vorba lui nu mai este limbajul nostru. Strănepoții Urecheștilor, Dragomireștilor, Movileștilor i-ar zice în versuri, în ode și în proză:

„Eroule ilustru! trompeta gloriei tale penetră animile bravilor Romani de admirăciune grandioasă și ne-
indefinisabilă pentru meritul neinvincibilităciunei tale!”.

La care lucruri frumoase, de și *neinteliijibile* pentru dânsul, Ștefan Vodă, bietul! ar holba ochii lui cei înfricoșători... și s'ar culca iarăși în mormânt...

Mi-e teamă că în ziua de pe urmă, când trâmbița cerească ne va chema la judecata cea mare, nu ne vom

putea înțelege cu strămoșii noștri, nici în limbă, nici în idei.

Unde-i Ștefan Vodă să ne audă!.....

II.

Când își aruncă cineva ochii pe ceea ce se chiamă Literatura Română, puține și rari producții pot a-i opri cu plăcere; puține îndestulează mintea și inima; cele multe sunt copilării, cercări fără formă, a căroră preț stă numai în costul tipografiei și în încrederea ce au autorii lor că nu se pot găsi lucruri mai frumoase în lume. Pentru a înțelege pe alții, trebuie gramaticile și lexicoanele a feluritelor limbi neo-latine de astăzi, sau de nu, ești silit a găci, ca cimiliturile D-lui R., înțelesul cuvintelor schimosite de sistemele geniilor noi.

Când mă aștept la vre-o idee nouă, lămurită, izvoită din mintea română și scoasă la lumină în limba română, îmi aduc aminte că ideea aceea am cetit-o în autori franțezi sau nemți, cu deosebirea însă că aceștii o exprimaseră lină, frumoasă, fără silă, și ai noștri o prefac în logogrif. Unul prefac toată limba în *iune*, altul în *ție*, altul în *iu*, altul în *înt*... de nu știi cum să te întorci între aceste patru puncte cardinale a gramaticilor.

Nu mai este iertat Românilor a grăi românește, sub osânda de *ignoranță*; o mare parte din acei ce se încearcă a scrie și-au dat cuvântul a schimosi ce este, și mulți voiesc a face o limbă nouă: cei *procopsiți*, sub cuvânt că sunt *procopsiți* și au idei, cei neînvățați pentru că doresc să pară învățați; nici unul nu gândește că limbile se fac prin vreme, prin scrieri bune, după rândul și spiritul naționalităților! Adevărat, nevoile nouă cer mijloace nouă și ideile nouă au trebuință de cuvinte nouă, dar nevoia trebuie să le dea la ivală, să le creeze și să le împământenească. Să fim

siguri că unde ne-a trebui un cuvânt, nevoia îl va iscodi, nu după sistema cutăruia sau a cutăruia, dar după logica limbei, pe care nu o fac nici învățații, nici lexicioanele.....

Ce este literatura, de nu chiar expresia vieții unei nații? Învrâurirea literaturilor, ca să fie dreaptă și legiuită, trebuie să iasă din gradul civilizației, din aplecarea națională, din învrâurirea stărei morale, sociale și politice; toate aceste elemente trebuie să se înșire delolaltă.

Când un popor moare, puterea literaturii lui este moartă; rămâne numai o rezervă de idei, care nu sânt a nici unui popor în deosebi, ci a omenirii întregi, fără deosebire de timpuri; iar forma veche întrebuințată la lucrul nou nu-i alta decât o giucărie. Cine întrebuințează forma literaturilor vechi, învie poporul acel mort, cu gândul și cu năravurile lui, căci literatura nu poate fi decât haina unei ființi.

Dar ce este pentru națiile ce se rătăcesc în întreitul pendantism a formei, a cuvintelor și a momiteriei străinilor?

De mirare este că Românii au început cu pedantismul, când pilda națiilor putea să le fie de învățătură.

Italienii, Spaniolii, Franțuzii s'au desbătut veacuri întregi în fazele pedantismului de tot felul, până ce în sfârșit și-au luat de seamă că al XIX-lea veac după Hristos nu seamănă cu al XIX-lea veac înainte de Hristos; că credințele au luat prefacere și întindere, că amestecarea noroadelor a amestecat ideile și au alcătuit odată cu nouă nații și limbi nouă, după întâmplările nouă ale omenirii. Veacul al XVI-lea, zis al Renașterii, nu-i alta decât reacția lumii în limbi, științi și credinți, și răscaloa spiritului popoarelor în contra pedantismului. Ce ni s'ar părea oare să întâlnim pe uliți o manină cu mestii turcești, cu frac, și pe cap cu coif roman? Pe

teatru asemenea îmbrăcăminte se chiamă anahronism, în literatură pedantism.

Pedantismul are multe ramuri, dar nici unul nu-i mai aprig ca pedantismul cuvintelor, pentru că-i cel mai ușor... Cuvântul e bogăția celor săraci, fără de învățătură. Iată câteva rânduri dintr'o broșură franțuzească scrisă de un român vestit¹⁾, după o tălmăcire și o comparație a două limbi, în chipul următor:

<i>italienește</i>	<i>românește</i>
Campidoglio	Capitoliu
Nazione	Națio
Razione	Rațio

Urmează broșura astfel:

„Quelques citations mettront à même de comparer et d'apprécier les ressources de la langue roumaine”.

De pildă:

italienește:

Chiama gli abitator' delle ombre eterne
Il rauco suon della tartarea tromba!

românește:

Chiamă locuitorii eternelor umbre
Raucul sunet tartareei trombe!

Altă pildă:

Lorsque du créateur la parole féconde
Dans une heure fatale eut enfanté le monde
Des germes du chaos... (Lamartine—Le désespoir).

românește:

Când vorba mundiferă c'o ură creatoare
A zis să fie lumea într'o fatală oare
Din germinii lui Haos... (Eliad — traducție).

1. I. Eliade Rădulescu.

En faisant une inversion littérale de la traduction roumaine, nous laissons M-r de Lamartine juger laquelle de ces deux langues était la plus capable d'exprimer sa pensée, lorsqu'il entonna le chant du Désespoir... etc. (sic).

Cred că cea mai înțeleaptă limbă este limba care agiută pe om a-și tălmăci gândul într'un chip ca toți ascultătorii să-l poată înțelege. Nu știu dacă d-l Lamartine s'au pătruns de frumusețea tălmăcirii, dar mulți din noi, cari suntem Români, mărturisim în cuget curat și în frica lui Dumnezeu că nu înțelegem nimica. Autorul limbelor transcrise aci este autorul și născocitorul unei limbi scoasă la lumină din *germenii* lui Haos, întemeiată pe o gramatică în *io* și un lexicon de asemine... Alte nații au lexicoane ca arhive a limbelor, nouă Românilor ne trebuie lexicon ca să putem înțelege ce se tipărește în românește; și când zic lexicon, mă înșel: avem limba, gramatica, operele și lexiconul D-lui E¹; avem limba, gramatica, operele și lexiconul d-lui L²; avem gramatica și limba d-lui B³; avem gramatica și operele d-lui S⁴ și alte multe limbi, toate sprijinite pe gramatică, opere și lexicoane...

Lămuriri:

capete stropșite = capete zăpăcite.

giubele = haine lungi orientale, care caracterizau portul boierilor noștri.

caftane = haine orientale pe care le îmbrăcau boierii la intrarea în funcțiuni.

vecini = înainte țărani erau legați de pământ (nu se puteau muta de pe o moșie pe alta) și obligați să muncească proprietarului un număr de zile pe fiecare an sau să-i aducă o parte din recoltă, în schimbul câtorva pogoane de moșie, pe care boierul li le ceda pentru hrană. În Muntenia țărani, în același situație, se numeau **clăcași**.

1. Eliade Rădulescu.
2. Aug. Tr. Laurian.
3. Bariț
4. Gh. Săulescu.

procopsiți (cei procopsiți, sub cuvânt că sunt procopsiți și au idei) are aci înțelesul de procopsiți în învățatură, deci **învățați**.

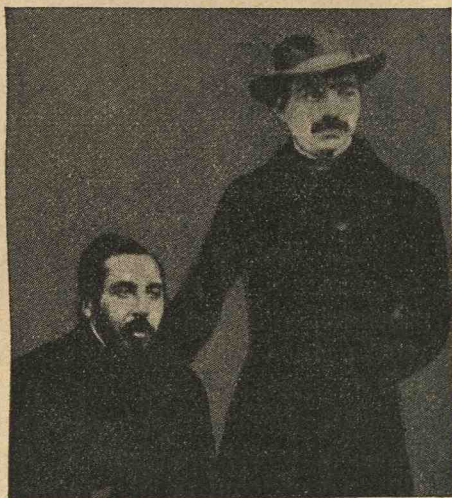
momijerie = maimuțarie, de la **momijă** (moldovenism: **maimuță**).
manină = namilă.

meslii, mești, meși (din turc.) = cismulițe de piele fină ce se purtau odinioară și la noi de către boieri, încălțând piciorul până la glezne și erau prinse de ceacșiri; vizitatorul lăsa la ușă papucii și intra în casă numai în meși. Cuvântul s'a păstrat încă în expresia **(nu-)i dă meșii**: (nu-)i dă mâna, nu cutează.

Lucrare: Scoateți în relief ideile lui Alecu Russo. Care sunt argumentele aduse de el împotriva neologismelor și a latinismelor?

Vasile Alecsandri

Din mijlocul aceluia mănunchiu de cinci-șase scriitori și oameni politici de prima mărime ce stau în fruntea generației zise de la 1848, se înalță peste toți — prin întinsa, variata și necurmata sa activitate literară timp de o jumătate de secol, prin influența bi-

VASILE ALECSANDRI cu ION GHICA.

nefăcătoare ce a avut-o prin aceasta asupra orientării și a dezvoltării literaturii noastre și, în genere, asupra spiritului public — poetul *Vasile Alecsandri*.

1. S'a născut la 14 Iunie 1819, la Bacău, ca fiu al Medelnicerului Vasile Alecsandri și al soției sale Elena,

născută Cozoni¹. Mama era un suflet distins, blândă, afectuoasă, devotată copiilor săi, profund religioasă. Tatăl, un caracter demn, generos, înțelegător al vremurilor nouă, foarte corect și activ, înaintea în rangurile de boierie până la cele mai înalte (în 1844 Vornic) și-și mărește averea (prin 1830, cumpărarea moșia Mircești). Fiul, pe lângă educația și influența ce primește de la astfel de părinți, va avea nu numai largi mijloace materiale pentru cultivarea sa la studii și în lungi călătorii, precum și pentru o viață independentă consacrată națiunii sale, ci va moșteni de la dâșii, în firea sa, acea noblețe sufletească și acea afabilitate în raporturile cu alții ce au făcut dintr'însul una din cele mai distinse figuri ale societății românești; tot de la ei, idealismul său în viața publică și acea neobosită hărnicie în activitatea sa literară.

2. După întâiele învățături în casa părintească (cu călugărul maramureșan Gherasim Vida; de la vătaful curții, Grec din Ilio, învățase și grecește), el urmează timp de cinci ani, ca intern, învățătura în franțuzește, la pensionul din Iași al lui Victor Cuénim, fost ofițer francez. În vara anului 1834, tatăl său îl trimete la studii la Paris (o dată cu el, pleacă și alți trei tineri, între care viitorul Domn Alexandru Cuza); aci, pregătindu-se cu un distins profesor francez, trece numai după un an examenul de bacalaureat. După dorința tatălui său de a se înscrie la medicină, lucrează foarte serios timp de șase luni într'un laboratoriu de chimie; dar temperamentul său îl trăgea spre alt fel de activitate; trecând la drept și apoi, după dorința

1. Alecsandri socotea că familia sa, după tată, ar fi de origine venețiană; numele în orice caz, e vechiu: se pomenește de un Alecsandri în Moldova, în secolul XVII. Numele ar indica mai de grabă, o origine greacă; după războiul mondial, un om politic cu acest nume a fost scurt timp ministru de externe al Greciei, sub regele Alexandru. Familia mamei era de origine greacă, mai recentă.

tatălui său, încercând și un examen pentru inginerie și neizbutind, se dedică unui studiu sistematic al literaturilor clasice antice și al marilor scriitori francezi, în special al întemeietorilor romantismului contemporan. În acest mediu, compune câteva poezii în franțuzește (la întoarcerea în țară va publica trei dintre ele în revista lui Asachi „Le Glaneur moldo-valaque”; una dintre acestea, *A Mr. de Lamartine*).

3. Cu sufletul plin de ceea ce poate da unui tânăr studios și inteligent un mare centru de cultură și de vie mișcare literară și politică, cu aspirații largi pentru viața națională, hrănite în întâlnirea și împrietenirea la Paris a multor tineri Români din amândouă Principatele, — Alecsandri pornește spre țară în primăvara anului 1839. Se oprește câteva luni în Italia, setos de comorile ei de artă; din impresiile de acolo va alcătui întâia sa scriere în românește, novela romantică *Buchetiera de la Florența*, apărută în „Dacia literară”.

Povestirea foarte tânărului scriitor e în genul epocii: cu caractere și situații cu totul artificiale; dar arată trăsături de concepție și de stil care vor caracteriza toată opera lui Alecsandri: o privire ideală, senină, optimistă asupra lumii, înfățișată într'un scris curgător, elegant, armonios.

4. Două împrejurări hotărâsc orientarea scrisului său mai departe. Una, e numirea sa îndată (în 1840) în comitetul teatral. Aceasta îl va determina să devină autor dramatic, întâi localizând după franțuzește, sau compunând însuși piese ușoare, la nivelul înțelegerii unui public încă neformat, apoi scriind opere originale, cu teme mai adânci din viața socială și națională a timpului său. Prin ele, prin succesul lor, Alecsandri a înfăptuit o mare operă națională: a deșteptat interesul pentru teatru, a format gustul publicului, a orientat, a educat și a însuflețit spiritul public pentru marile aspirații naționale ale generației sale.

A doua împrejurare, cu mari consecvențe pentru scrisul său și pentru întreaga dezvoltare a literaturii noastre de la el încolo, este adunarea — am putea zice descoperirea — și punerea în circulație în pătura cultă a societății, de către dânsul, a *poeziei* noastre populare.

Sguduit profund de moartea prematură (în 1842) a mult iubitei sale mame (părul i-a albit îndată atunci tânărului de 23 de ani), după sfatul medicilor el întreprinde primblări prin munții Moldovei. Uimit de frumusețea *doinelor* și a *cântecelor bătrânești*, începe a le stenografia; timp de peste zece ani le adună la orice prilej, în Moldova, în Transilvania, în Bucovina, în Muntenia, le poartă cu sine ori unde se află, transcriindu-le „întocmindu”-le (cum zice însuși), „mădiindu-le cu o rară fericire forma” (cum se exprimă Elena Doamna). Va publica o parte din ele abia în 1852—3 și le va traduce însuși în franțuzește, spre a da streinătății o mărturie de geniul artistic al poporului nostru, apoi în 1866 va tipări colecția sa definitivă (vezi pag. 523—6).

Subt farmecul poeziei populare se deșteaptă în el izvorul viu al unei nouă poezii naționale. La început, ca un ecou al poeziei populare, compunerile sale sunt în cadrul formelor și al temelor acesteia; dar și atunci cu un accent personal și cu unele creațiuni de factură literară cultă (*Altarul Mănăstirii Putna*, *Groza* — întâiele balade culte din literatura noastră). În curând însă poetul — vibrând la suferințe și fericiri ale vieții personale și participând activ și din tot sufletul la desfășurarea destinului națiunii în plină luptă spre împlinirea lor — se înalță liber în sfera sa proprie. Va păstra totdeauna ceva din atmosfera delicată, senină, duioasă a liricei populare, iar în poenele epice sentimentul adânc din baladele populare, al iubirii și apă-

rării moșiei părintești, în luptă dreaptă, bărbătească, leală.

5. În mișcarea revoluționară a anilor 1848—9 e unul dintre conducători și animatori. Marșul său *Deșteptarea României* devine cântecul de luptă națională al Românilor din toate țările românești. Refugiat în Transilvania, apoi în Bucovina, e delegat de comitetul revoluționarilor să plece la Paris, unde organizează publicarea de articole de presă pentru cauza română. După întoarcerea în țară (în 1849) și o ședere din nou la Paris, face o lungă călătorie prin Spania și în Maroc (1853), ale cărei impresii le va înfățișa într'o interesantă descriere și în unele poezii (*O noapte la Alhambra, Seguidilă, El R'Baa*). Moartea tatălui său (în August 1854) îl aduce în țară, unde cel dintâiu act al său fu de a libera pe Țigani-robi de pe moșile sale.

6. În 1855 poate apărea revista de sub direcția sa *România literară*, plănuită încă din 1852. Întâiul ei număr (1 Ianuarie 1855) începe cu articolul, acum postum, al iubitului său prieten Bălcescu *Răsvan-Vodă*, un capitol din „Istoria Românilor sub Mihaiu-Vodă Viteazul”. Mai norocoasă decât „Dacia literară” și decât „Propășirea”, al căror program îl continuă, revista apare un an întreg. În numărul din 3 Decembrie, cu prilejul anunțării unui proiect de lege pentru desrobirea Țiganilor boierești (cei ai Statului, ai Mitropoliei, ai Episcopiiilor și ai mănăstirilor fuseseră eliberați încă din 1844), exprimându-se convingerea că în curând, după „sclăvia cea neagră”, va trebui să se desființeze și „șerbia cea albă” — adică obligația zilelor de clacă ale țăranilor —, revista e suprimată.

Cât timp a apărut, *România literară* a însemnat un moment important din viața de cultură a țărilor noastre, adunând în jurul lui Alecsandri pe toți scriitorii de seamă din amândouă Principatele. Pe lângă scrieri

ale sale (*Călătorii, 24 de ceasuri la Balta-Albă*; poezii: *Sentinela română, Anul 1855, Mărgărita* ș. a., poezii populare), aci au apărut *Cântarea României* și *Cugetări* de Al. Russo, poezii de C. Negruzzi, Grigore Alexandrescu, Bolintineanu, G. Crețeanu, Al. Donici, romanul „Manoil” de Bolintineanu, studiul tânărului Al. Odobescu „Satira latină”, articole de Kogălniceanu, Negruzzi ș. a.

7. Doritor de a vedea „oleacă de eroism”, se duce în Crimeea la teatrul războiului, — despre care era convins că va avea urmări mari pentru soarta noastră — vizitează reductele Sevastopolului, prinde în suflet și redă în poezie (*La Sevastopol*) și într-o relațiune amănunțită, ce publică în jurnalul „Steaua Dunării” al lui Kogălniceanu, ceva din spectacolul măreț și teribil al războiului care „făurește crud mersul lumii spre libertate și bine”.

8. După Congresul de la Paris (25 Februarie—30 Martie 1856), o nouă eră începe în Principate. Alecsandri e în primele rânduri în lupta pentru înfăptuirea Unirii, cu scrisul și cu fapta. *Hora Unirii* deșteaptă entuziasm, e cântată pretutindeni, chiar în teatru, unde era interzisă. De aceleași sentimente sânt însuflețite și piesele de teatru ce compune în acest timp (*Cinel-cinel, Vivandiera, Cetatea-Neamțului*) și dialogul în versuri *Păcală și Tândală*, care sfârșește cu „Hora Unirii”. E ales în delegația trimisă la București ca să protesteze (la Comisiunea internațională de supraveghere a alegerilor pentru Divanurile ad-hoc) în contra falsificării alegerilor din Moldova de către cai-macamul Vogoride.

Indignării, în contra protivnicilor Unirii — „Dușmani ai țării, cruzi vânzători!” — îi dă expresie violentă, până la blestem, în poezia *Moldova în 1857*.

Subt noua Căimăcămie care prezida nouele alegeri

(în iarna anului 1858), Alecsandri e secretar de Stat (ministru de externe), alături de Alexandru Cuza, ministru de războiu. Sunt aleși amândoi deputați în Adunarea ce avea să aleagă pe noul Domn. Intre cele 38 de persoane eligibile ca Domn era și Alecsandri; el susține însă cu căldură alegerea lui Cuza.

9. Subt noul Domn, Alecsandri împlinește cu un succes desăvârșit misiunea de a obține de la guvernele Franței, Angliei și Piemontului recunoașterea faptului împlinit a alegerii lui Cuza ca Domn în amândouă Principatele. Relațiunea ce ne-a lăsat despre aceasta — în *Extract din istoria misiilor mele politice* și în *scrisoarea* confidențială ce a adresat Domnitorului îndată după audiența ce avusese la împăratul Napoleon III — va constitui pururea pentru orice Român cultivat una din cele mai captivante lecturi și în același timp o lecție de tact diplomatic, de ceea ce se poate obține, în genere, în relațiile cu alții, prin fină înțelegere a situațiilor și prin farmecul personal al unei educații distinse.

10. Inapoiat în țară după ce însoțise armata franceză și pe cea a Piemontului pe câmpurile de bătaie în războiul contra Austriei (unde a compus poeziile *Pilotul* — dedicată contelui Cavour —, *La Palestro*, *La Magenta*), Alecsandri rămâne încă puțin ministru de externe. Desgustat de desbinările și de ambițiile personale ce se deslănțuiseră acum, în locul luptei curate de mai înainte, se retrage cu totul din viața publică, stând la Mircești, în necurmătă activitate literară, și întreprinzând dese călătorii în Franța.

Încă în toamna anului 1860 avea gata cinci opere dramatice, în care înfățișa aspecte, situații și tipuri din viața țării: drama în 4 acte *Sgârcitul risipitor*, farsa într'un act *Satul lui Cremine*, cânticelele comice *Sandu Napoică ultra-retrogradul* și *Clevetici ultra-*

demagogul, și vecinic actuala (în unele privințe) dramă în 5 acte *Lipitorile satelor*. (E de reținut că Alecsandri a creat în teatrul nostru tipul demagogului îndrăzneț și incult, care va fi reluat întocmai de Caragiale: „Vreau respectul Convențiunii, cu condițiunea de a fi schimbată cu totul” — zice Clevetici, precursorul lui Cațavencu).

11. Apărând (în 1861—2) noua „Revista română” sub direcția lui Odobescu, Alecsandri publică în ea duioasa elegie *Bălcescu murind*, legendele *Banul Mă-răcină*, *Noaptea Sfântului Andrei*, *Inșiră-te mărgărite*, ș. a.

În 1863, tipărește la Paris, sub pseudonimul V. Mircescu o *Grammaire de la langue roumaine*, „spre a înlesni publicului francez cunoașterea unei limbi vorbite de 8 milioane de inși, frați de origine ai Francezilor”. Dialogurile dedeau cititorului o idee despre viața țării.

12. Din anul 1867 înainte, cu apariția la Iași a revistei „Convorbiri literare”, de al cărei cerc se simte prețuit și apropiat sufletește, Alecsandri, în plină maturitate a bogatului său talent, simțind par’că o nouă plăcere de creație în apropierea acestor tineri prieteni literari, scrie și publică în această revistă, ani în șir, unele din cele mai strălucite opere ale sale. Văzând ce repede se transformă sub ochii săi societatea românească, el dă pentru urmași, într’o nouă serie de „cânticele comice”, o galerie de tipuri sociale care dispăreau: *Stan Covrigarul*, *Chirița la Paris*, *Ion Păpușarul*, *Gură-cască*, *Surugiul*, urmare la vestitul *Barbu Lăutarul* ș. a. Pe lângă acestea, poemele istorice *Dumbrava-roșie* și *Dan căpitan de plaiu*, legendele *Răsbunarea lui Statu-palmă*, *Gruiu-Sânger*, *Ghioaga lui Briar*, *Hodja Murad-Pașa*, *Murad Gazi Sultanul* și *Becri Mustafa*,

Prier și fata iernei, sguduitoarea Pohod na Sybir, Legenda rândunicăii, Legenda ciocârliei, Legenda lăcrămioarei, maiestoasa Căderea Rinului, cu solemnă armonie a versurilor:

Măreț, adânc și luciu călătorește Rinul,
Prin munți cu fruntea albă, prin văi cu lunci frumoase,
Nepăsător gigantic de timpuri furtunoase,
El curge 'n liniștire, nesocotind Destinul!

La moartea lui Cuza (3/15 Maiu 1873), sufletul său de prieten și părtaș la actele inimosului Domn cântă solemnă odă *Cuza-Vodă*:

Văzutu-te-am în pace suind scara mării
Și'n pace luând calea augustă a nemuririi,
O! scump amic, Domn mare, O! nume cu splendoare,
Sădit pe miriade de libere ogoare!

O clipă apărut-ai în plaiul vecinicii,
Și vecinice mari fapte lăsat-ai României,
Năltând din părăsire antica-i demnitate,
Prin magica **Unire** și sacra **Libertate**...

Apoi caldă *Odă statuei lui Mihaiu Viteazul*, cu splendidele versuri:

Mărire, adorare, ingenunchiare fie,
Gigant din alte timpuri, fruntaș între eroi!...
August erou, a cărui memorie-augustă
Trecut-a peste secolii cu margine îngustă
Și s'a înscris în raze pe fruntea omenirii,
Afară din domeniul uitării și-a pieirii!...

Și multe altele.

Dar culmea artei sale o atinge Alecsandri în această perioadă de așa de spontană și de plină producție literară, în nemuritoarele sale *Pasteluri* (40), în care cu o clasică seninătate și iubire de natură, de pământul și de plugarii țării sale, înfățișază, ca nimeni altul, fru-

mușetea luncilor, a câmpului și a satelor noastre, vioșia la muncă a țaranului român, grația fecioarelor, atmosfera patriarhală a vieții rurale, încântarea variată a anotimpurilor în țara noastră.

13. Tot din acest timp e foarte interesanta *prefață* la operele lui Constantin Negruzzi (1872) și incisiva comedie *Boieri și ciocoi* (1874).

În 1875 tipărește într'o elegantă ediție de *Opere complete*, în 7 volume, tot ce scrisese până atunci; și anume: trei volume de *Poezii*: I. *Doine și Lăcrămioare*, II. *Mărgăritărele*, III. *Pasteluri și Legende*; trei volume de *Teatru*: I. *Canțonete comice, scenete și operete*, II. *Vodeviluri*, III. *Comedii*; un volum de Proză. Era în apariția acestor „Opere complete” un moment istoric: întâia activitate literară de lungă durată a unui scriitor român. Ediția și fu într'adevăr un mare eveniment literar pentru Românii din toate țările.

14. În curând veni ceasul vitejiei și al jertfei pentru cucerirea Independenței. Poetul, care însuflețise cu cântecele și operele sale dramatice întreaga mișcare de regenerare națională, acum tot el vine să aducă vitejiei și jertfei ostașilor țării sale — împlinite cu acea nobilă simplitate și seninătate a rasei — omagiul de admirație și de recunoștință al națiunii întregi. *Peneș Curcanul, Sergentul, Frații Ideri, Căpitanul Romano, Hora de la Plevna, Hora de la Grivița, Odă ostașilor români, Balcanul și Carpatul* ș. a. — grupate apoi sub titlul simplu și demn *Ostașii noștri* — susțin și înalță avântul general al națiunii, cu accentele lor când demne și războinice, când pline de un sănătos și senin humor.

15. La recunoștința și la venerația națiunii întregi pentru marele său poet, care îmbrăcase în limba armonioasă a poeziei sentimentele de duiosie și de mândrie pentru oastea țării, se adaogă marele entusiasm

provocat de premiarea (cu o cupă de argint) a *Cântecului gintei latine* (în Maiu 1878) la Montpellier, la concursul instituit între poeți de limbă neo-latină. Distincția acordată de juriu (din care făcea parte și marele poet provensal Mistral) poetului român era privită în țară ca o victorie națională egală cu cea de la Grivița. Poetul, care trimesese cântecul său nu cu ambiția de a obține premiul, ci numai cu scopul de a înfățișa un specimen de limbă română, primise știrea cu modestia și lealitatea sa obicinuită: „Norocul a vrut ca toate poeziile prezentate la concursul de la Montpellier să fie mai slabe decât a mea”. Rezerva poetului în privința valorii acestei poezii este îndreptățită.

14. Numirea ca director al Teatrului Național a prietenului său Ion Ghica e un prilej de a se gândi iarăși la activitatea dramatică; dar de astă dată, ca un fel de obligație morală a prestigiului sporit, ia ca temă un subiect de mare dramă din istoria țării și compune în câteva luni drama în versuri, în 5 acte și 2 tablouri, *Despot-Vodă*, care se joacă în fața Domnitorului și a înaltei societăți bucureștene cu mare succes (în 1879). Tonul înalt, limba armonioasă a versurilor, unele scene și caractere bine prinse contrabalansează slăbiciunile de construcție ale acestei drame romantice. Cu ea începe totuși o nouă perioadă în literatura noastră dramatică și în scrisul lui Alecsandri.

În 1880, dă încântătoarea feerie din lumea basmelor noastre *Sânziana și Pepelea*.

Tot din acest timp datează și prețioasele amintiri din copilărie cuprinse în *Scrisorile* către Ion Ghica.

15. În vara anului 1882, invitat de prietenii săi din Comitetul de premiare al „Latinei ginte”, face o călătorie în sudul Franței, unde e sărbătorit în mai multe centre ale felibrilor și primit frățeste de Mistral în satul său.

16. Intors în țară, după ce vizitase pe fratele său la Paris și pe Ion Ghica la Londra, Alecsandri scrie în anul următor, în liniștea de la Mircești, piesa în 3 acte și în versuri *Fântâna Blanduziei*, cea mai fină și mai izbutită dintre operele sale dramatice. Subiectul i-l sugerase, poate, lectura lui Horațiu (în acest timp apăreau în „Convorbiri literare” și traducerea din Horațiu ale lui Olănescu-Ascanio), în care se adâncise spre a eși din starea de întristare în care-l cufundase grava boală a fratelui său și moartea multor prieteni. În figura lui Horațiu (personagiul principal al piesei) a pus ceva din propria sa fire.

Tot din atmosfera creată de această lectură a clasicilor antici ese, în 1884, drama în 5 acte, în versuri, *Ovidiu*, mai puțin izbutită.

17. Se apropia sfârșitul vieții. Ultimii ani îi petrece mai mult la Paris, unde fusese numit în 1885 ministru al țării. Verile venea totdeauna în țară, la Mircești și câteva săptămâni la castelul Peleş, ca invitat al Regelui și al Reginei, care aveau pentru dânsul o deosebită atenție și afecțiune.

O boală ascunsă îl apăsa și-l stânjânea în disciplina vieții sale pururea active. În necurmata disciplină a muncii găsea reazem și în acești ani de suferință:

„Lucrul este cel mai bun prieten al omului; el singur se ține de noi, obligându-ne a ne ținea de dânsul ca de o ancoră ce ne scapă de furtuni” — scria el, în 1889, unui vechiu prieten.

Seninătatea, dorul de țară și de scumpii lui Mircești nu-l părăsește:

„În față cu apartamentul meu este un copac înfrunzit. El îmi râde în toată dimineața și-mi grăește de lunca din Mircești” — scrie el din Paris, în Martie 1890.

În Iunie vine la Mircești. Acolo, în ziua de 22 August, se stinge din viață, de boala ascunsă care-l mînașe (cancer la ficat și la plămîni), în jalea întregii națiuni. Din casă, sicriul i-l duc pînă la catafalcul așezat în grădină — unde se slujește prohodul — nouă soldați „și cu sergentul zece”, din regimentul de dorbani din Vaslui, pe care l-avusese el în gînd, cînd a scris nemuritorul său *Sergentul*. La mormînt, l-au dus pe umeri studenți ai Universității din București.

18. Cu el se încheia o glorioasă epocă a literaturii românești și dispărea figura cea mai reprezentativă a unei mari generații de luptători și înnoitori de țară, de creatori de cultură națională actuală.

Vasile Alecsandri rămîne una din figurile cele mai nobile ale întregii literaturi românești. Întreaga lui viață de om format, timp de o jumătate de secol, de cînd a luat întîia oară în mînă condeiul de scriitor, la 20 de ani, pînă în ultimele săptămîni ale vieții, la 70 de ani, inima lui, senină, iubitoare, generoasă, a bătut întîi și mai pre sus de toate pentru patria lui.

Prin culegerea de poezii populare, el ne-a lăsat cea mai neprețuită comoară, care a dat alt suflu și altă armonie și adîncime, de atunci înapoi, limbii și literaturii noastre culte. Prin operele sale proprii, scurte sau întinse, ușoare sau profunde, glumețe sau meditative, dar purtate totdeauna de simțiri curate și de cugetare distinsă, întrupate într'o limbă de o grație și o dulceață încântătoare, a educat și a însuflețit națiunea întregă. El a întrupat mai complet spiritul rașei noastre, în iubirea de pămîntul și de trecutul nostru, în aspirațiile noastre naționale, în setea noastră de cultură, în bunătatea și în omenia raporturilor noastre cu alții, în apărarea ființei noastre în lume. — Dacă multe din operele lui sunt legate prea strîns de epoca în care au apărut, de necesitățile, de neajunsurile și de gustu-

rile vremii, de graba în care au fost scrise, încât nu se mai pot menține în actualitatea unei culturi sporite, sunt altele care înfruntă curgerea timpului și vor constitui totdeauna o expresie de înaltă artă în neamul nostru. În orice caz, opera lui Alecsandri a însoțit această ridicare a culturii noastre naționale, a contribuit considerabil la ea, prin fondul și prin forma ei distinsă, prin varietatea și prin bogăția ei.

D O I N A

Doina, doiniță!
De-aș avea o puiculiță
Cu flori galbene'n cosiță,
Cu flori roșii pe guriță!

De-aș avea o mândruliță,
Co-ochișori de porumbică
Și cu suflet de voinică!

De-aș avea o bălăioară,
Naltă, veselă, ușoară
Ca un puiu de căprioară!

Face-m'aș privighietoare
De-aș cânta noaptea'n răcoare
Doina cea desmierdătoare!

Doina, doiniță!
De-as avea o pușculiță
Și trei glonți în punguliță
Ș'o sorioară de bardiță!

D-aș avea, pe gândul meu,
Un cal aprig ca un leu,
Negru ca păcatul greu!

De-aș avea vr'o șapte frați,
Toți ca mine de bărbați
Și pe smei încălecați!

Face-m'aș un vultur mare,
De-aș cânta ziua la soare
Doina cea de răsbunare!

*

Doina, doiniță!
Și i-aș zice: Mândruliță,
Mă jur p'astă cruculiță
Să te țin ca un bardiță!

Și i-aș zice: Voinicele,
Să te'ntreci cu rândunele
Peste dealuri și văcele!

Și le-aș zice: Șapte frați,
Faceți cruce și jurafi
Vii în veci să nu vă dați!

Hai, copii, cu voinicie
Să scăpăm biata moșie
De păgâni și de robie!

1842.

*

G R O Z A

Galben, ca făclia de galbenă ceară
Ce-aproape-i ardea,
Pe-o scândură veche, aruncat afară,
De somnul cel vecinic Groza-acum zăcea;
Iar după el nime, nime nu plângea!

Poporu'mpregiuru-i, trist, cu'nfiorare,
La el se uita.

Unii făceau cruce; alții, de mirare
Cu mâna la gură capul clătina.
Și'ncet, lângă dânsul, își șopteau așa:

„El să fie Groza cel vestit în țeară
„Și'n sânge'ncruntat ?

„El să fie Groza, cel ce ca o fiară,
„Fără nici o grijă de negrul păcat,
„A stins zile multe și legea-a călcat?”

Un moșneag atunce, cu o barbă lungă,
La Groza mergând,
Scoase doi bani netezi din vechea sa pungă,
Lângă mort îi puse, mâna-i sărutând,
Mai făcu o cruce, și zise plângând:

„Oameni buni! an iarna, bordeiu' mi-arsese
„Și pe-un ger cumplit

Nevasta-mi cu pruncii pe câmp rămăsese;
„N'aveam nici de hrană, nici țol de'nvălit
„Și nici o putere!... eram prăpădit.

„Nu așteptam alta, din mila cerească,
„Decât a muri!

„Când creștinul ista — Domnul l-odihnească! —
„Pe-un cal alb ca iarna în deal se ivi
„Ș'aproape de mine calul își opri.

„Nu plânge — îmi zise —, n'ai grijă, Române,
„Fă piept bărbătesc!

„Na, să-ți cumperi haine și casă și pâne...
„Și de-atunci copiii-mi ce-l tot pomenesc!
„Oameni buni! de-atunce în ticnă trăesc”.

Și, sărutând mortul, bătrânul moșneag
 Oftă și se duse, cu-al său vechiu toiag.
 Iar poporu'n sgomot strigă, plin de jale:
 „Dumnezeu să ierte păcatele sale!”

Observări.

1. Poeziile de mai sus sunt dintre cele dintâi lucrări ale poetului; au fost publicate amândouă în 1844, cea dintâi în revista „Propășirea”, a doua în „Calendarul pentru poporul român”. Fac parte amândouă din ciclul intitulat de poet *Doine*, în ediția cu acest titlu a poeziilor sale publicată în 1853 și dedicată părintelui său. (Ediția cuprindea trei grupe de poezii: I. *Doine*; II. *Lăcrămioare*; III. *Suvenire*).

2. *Doina*, precum arată și titlul, e în stilul și în atmosfera poeziei populare; are ritmul, măsura, tonalitatea și grația acesteia; însă, prin alcătuirea ei mai complicată — concentrarea într'o singură „doină” a trei sentimente: către iubită, către calul haiducesc și către tovarășii de haiducie; împărțirea în trei unități deosebite introduse fiecare prin același vers care se repetă ca un refren: *Doina, doiniță!* — arată pe scriitorul cult, care se inspiră din poezia populară, e plin de farmecul ei artistic, dar crează cu reflecțiunea poetului cultivat, nu cu spontaneitatea poetului popular. Va trebui să așteptăm până la intuiția genială a marelui Eminescu, spre a avea în literatura noastră o poezie cultă care să se identifice cu cea populară în simplitatea și în armonia ei profundă.

3. Din acest ciclu al „*Doinelor*” sunt încă *Baba-Cloanța*, *Sora și Hoțul* (Sus în deal la mănăstire...), *Maghiara* (Cu ce jale, ce amar, Plâng doi ochi peste hotar!...), *Andrii-Popa* (Cine trece'n Valea-seacă, Cu hamgerul fără teacă Și cu pieptul desvelit?...), *Strunga* (In pădurea de la Strungă, Sunt de cei cu pușca lungă...), *Făt-Logojăt* (O! Făt-Logofete, Cu netede

plete!...), *Cântec haiducesc* (Iarna vine, vara trece Și pădurea s'a rărit...), legenda *Mărioara Florioara* (La Moldova cea frumoasă, Viața-i dulce și voioasă!...), *Tătarul* (Măi Tatare, ține-ți calul, Măi Tatare, strânge-i frâul...) ș. a.

4. Cu aceste poezii ale sale în genul celor populare, Alecsandri înfăptuește o revoluție în literatura noastră: aduce un aer nou, dă expresie energiei unei nouă generații, care anunță vremuri nouă. „Doinele” sale înfățișau prin fondul și prin forma lor o sinteză a sufletului noii generații din clasa de sus cu cugetul maselor profunde ale națiunii, erau un omagiu adus țărânilor creatoare de artă pe care o poate lua ca model poezia cultă. Poezia română luase până acum modele, chiar la cei mai talentați — un Cârlova, un Alexandrescu — din literaturile streine. Cu Alecsandri, „poezia se români”, cum zice Bolintineanu.

„Groza”, prin forma ei perfect adaptată la subiect, rămâne una din cele mai impresionante balade din literatura noastră.

*

8 M A R T

Intinde cu mândrie aripele-ți ușoare,
O, sufletul meu vesel, o, suflet fericit!
Înalță-te în ceruri și sbori cântând la soare,
Căci soarele iubirii în cer a răsărit
Și'n cale-mi s'a oprit!

Veniți, năluciri scumpe, dorinți, visuri mărețe,
Ca paseri călătoare la cuibul înflorit,
Veniți, de'ngânați vesel a mele tinerețe,
Căci steaua fericirii în ochi-mi a lucit...
Iubesc și sunt iubit!

.....
 Era blânda oară a blândelor șoaapte,
 Când nu mai e ziuă și nu-i încă noapte...

Mergeam noi în cale ca umbre tăcute
 Pe-un covor de frunze, pe cărări pierdute...

De-odată fugarii cu ochii de foc
 La capătul luncii se-opriră pe loc;

Iar dulcele înger, pătruns de simțire,
 Imi zise atunce cu-o dulce zâmbire:

— „Acum este oara când geniul sfânt
 Aude și vede minuni pe pământ.

E oara ferice de sfântă uimire,
 Ce'n suflet răvarsă fiori de iubire.

Spune-mi dar acuma, tu, ce ești poet,
 Ce poezii cântă inima-ți încet?"

— „Dacă vrei să afli taina ce mă'ncântă,
 Iată poezia ce sufletu-mi cântă:

De este vr'o ființă, de este vre un nume
 La care să se'nchine un suflet omenesc,
 Cu tot ce e mai nobil, mai iubitor pe lume,
 Cu tot ce'n omenire e mai dumnezeesc, —

Tu ești acea ființă, tu, gingașă lumină,
 Aprinsă 'n a mea cale de însuși Dumnezeu!...

.....

S T E L U Ț A

Dedicație E. N.

Tu, care ești pierdută în neagra vecinicie,
 Stea dulce și iubită a sufletului meu,
 Și care-odinioară luceai atât de vie,
 Pe când eram în lume tu singură și eu !

O, blândă, mult duiosă și tainică lumină !
 În veci printre steluțe te căut al meu dor,
 Ș'adesa-ori la tine, când noaptea e senină,
 Pe plaiul nemuririi se'nalță cu-un lung sbor.

Trecut-au ani de lacrimi și mulți vor trece încă
 Din oara de urgie în care te-am pierdut !
 Și doru-mi nu s'alină, și jalea mea adâncă
 Ca trista vecinicie e fără de trecut!...

Observări. 1. Amândouă aceste poezii (pe care le-am reprodus numai fragmentar) fac parte din ciclul „Lăcrimioarelor”, consacrat aproape în întregime iubirii poetului pentru Elena Negri, sora prietenului său Costache Negri. E un moment ideal din viața lui Alexandri.

Elena Negri era una din acele femei cultivate din societatea de atunci a Moldovei, care luau parte cu tot sufletul la mișcarea patriotică a fraților și a prietenilor lor, aducând în ea acel farmec feminin care înalță până la eroism iubirea de patrie. În această tânără ființă delicată, inteligentă, cultivată, plină de grație, Alexandri găsește idealul său de femeie. Cea mai profundă și mai castă iubire se naște între ei. Elena Negri, bolnavă de piept, pleacă la Veneția, unde vine să o vadă poetul, de acolo se duc să întâlnească pe Bălcescu la Neapole, apoi câte trei la Palermo.

2. O scrisoare din Ianuarie 1847 a lui Alexandri ne

păstrează o icoană a zilelor trăite acolo de acești trei prieteni ideali:

„Îți scriu aceste rânduri, de sub soarele splendid al Siciliei... Petrecem tustrei într-o frățească intimitate și vorbim mult de țară... Fiecare din noi aducă partea sa de inteligență spre a înlesni trecerea zilelor, iar mai cu seamă doamna N[egri], prin varietatea cunoștințelor sale și prin observările sale fine și spirituale, ne face a nu simți nicidecum sborul timpului.

Când Bălcescu ne citește un pasagiu din „Istoria Românilor sub Mihaiu Viteazul”, la care lucrează **con amore** de mai mulți ani; când eu recitez vreo poezie nouă, și amica noastră ne încurajează cu o zâmbire grațioasă, sau ne corige, cu acel tact fin și delicat care distinge naturile alese...”.

La sfârșitul lui Aprilie, Alecsandri pornește cu Elena Negri, extrem de slăbită, spre țară, pe mare. Aproape de Constantinopole, ea își dă sufletul. Impreună cu fratele ei și cu o soră, care-i așteptau, au înmormântat-o la biserica grecească din Pera.

3. Poezia 8 *Mart*, datată „1845. Blânzi” — moșia Elenei Negri — exprimă începutul acestei idile, „cea mai fericită epocă” din viața poetului, precum o declară el până la sfârșitul vieții. E în ea un avânt de tinerețe, o expresie de fericire, un accent de iubire care îmbrățișază natura întreagă, analoge cu pasionatele versuri de iubire ale unui Panait Cerna.

4. Duiosa *Steluța*, care deschide ciclul „Lăcrămioarelor”, dă o nobilă expresie durerii pentru moartea ființei adorate. Devenită curând populară, prin melodia compusă de Dimitrie Florescu, poezia aceasta a lui Alecsandri e una din cele care s'a incorporat mai trainic și în sufletul generațiilor următoare.

N. Bălcescu murind.

„De pe plaiu 'nstrăinării,
 „Unde zac și simt că mor
 „De amarul desperării
 „Și de-al țerii mele dor,
 „Văd o pasere voioasă
 „Apucând spre Răsărit,
 „Și o rază luminoasă
 „Și un nour aurit.

— „Rază vie, călătoare,
 „Unde mergi cu dorul meu?
 — „Am solie 'nvietoare
 „De la sfântul Dumnezeu
 „Să depun o sărutare
 „Pe al țerii tale sin
 „Și s'aduc o alinare
 „Jalnicului tău suspin”.

— „Pășerică sburătoare,
 „Unde mergi cu dorul meu?
 — „Am solie 'ncântătoare
 „De la sfântul Dumnezeu
 „Să duc glas de armonie
 „Termurilor românești
 „Și să scald în veselie
 „Înimile ce jelești!”

— „Nourăș pătruns de soare,
 „Unde mergi cu dorul meu?”
 — „Am solie roditoare
 „De la sfântul Dumnezeu
 „Să mă las în Românie,
 „Ca să crească mii de flori
 „Pe frumoasa ei câmpie,
 „Ce o plângi adese ori!”

— „Du-te rază strălucită,
 „Du-te, mică păserea,
 „Și pe țeara mea iubită
 „Mângâiați-o 'n lipsa mea!
 „Iar tu, nour de rodire,
 „Fă să crească 'n sinul său,
 „Cu verzi lauri de mărire,
 „Floarea sufletului meu!”

Observări. Poezia face parte din ciclul „Mărgăritărele”, scrise cele mai multe între 1852—1862. Alecsandri găsește o înduioșătoare formă poetică spre a ne înfățișa simțirile marelui suflet al lui Bălcescu în ultimele sale clipe. De bună seamă, gândul la țara sa va fi și fost cel din urmă gând al acestui mare Român. Ne-o putem lesne închipui, ca și poetul, din cele ce el spune despre zilele trăite împreună la Palermo:

„Câte planuri am așternut împreună pentru deșteptarea neamului românesc! Cu ce entuziasm și cu ce credință Bălcescu vorbea de tot

ce se raporta la patria lui! In inima lui, patriotismul ocupa atata loc, că e de mirat cum de se puteau adăposti și alte simțiri!...".

*

Oaspeții Primăverii

In fund, pe cer albastru, în zarea depărtată,
La răsărit, sub soare, un negru punct s'arată.
E cocostârcul tainic, în lume călător,
Al primăverii dulce iubit prevestitor.

El vine, se înalță, în cercuri line sboară
Și, rapide ca gândul, la cuibu-i se coboară;
Iar copilașii veseli, cu pieptul desgolit,
Aleargă, sar în cale-i și-i zic: „Bine-ai venit!”

In aer ciocârlia, pe case rândunele,
Pe crengile pădurii un roi de păsărele,
Cu-o lungă ciripire la soare se'ncălesc,
Și pe de-asupra bălții nagâții se'nvârtesc.

Ah! iată primăvara, cu sânu-i de verdeață!
In lume-i veselie, amor, sperare, viață,
Și cerul și pământul preschimbă sărutări,
Prin raze aurite și vesele cântări!

*

Secerișul

Ciocârlia ciripie, fâlfâind din aripioare,
Pe o scară de lumină se coboară de sub soare,
Aerul e'n neclintire, el devine arzător;
Prepețița cântă 'n grâe, grierul cântă'n mohor.

In cel lan cu spicuri nalte au intrat secerătorii,
Pe când era încă umed de răsufiul aurorii.
Toți, privindu-i de departe, par'că'nnoată'n galben râu,
Fetele fără ștergare și flăcâii fără brâu.

Secerea, craiu nou de moarte, mereu taie, spicul cade,
 Prepelița își ia puii și se duce; lanul scade,
 Iar în urmă holda mândră, răsturnată prin bucăți,
 Se ridică 'n snopi de aur, se clădește'n jumătăți.

Mai departe, lucrând iute, un flăcău ș'o fată-mare
 De tot snopul își dau gingaș o furișă sărutare,
 Când o pasăre măeastră peste lan trecând ușor
 Zice: „Dulce-a mai fi pânea de la snopurile lor!”

Observări. Aceste două poezii fac parte din gruparea numită de poet *Pasteluri*, care, mai toate, înfățișază tablouri din natura țării și din vieța satelor noastre, privind cu iubirea și încrederea luptătorului pentru marile cauze naționale pământul țării și „sfânta muncă de la țară”.

*

Ođă Ostașilor români

Juni ostași ai țerii mele, însemnați cu stea în frunte!
 Dragii mei vultani de câmpuri, dragii mei șoimani
 de munte!

Am cântat în tinerețe strămoșeasca vitejie,
 Vitejie fără seamăn pe-acel timp de grea urgie,
 Ce la vechiul nostru nume au adaos un renume,
 Dus pe Dunăre în Mare și din Mare dus în lume!

Vin acum, la rândul vostru, să v'aduc o închinare,
 Vin cu inima crescută și cu sufletul mai tare,
 Ca eroi de mari legende vin să vă privesc în față,
 Voi, nepăsători de moarte, disprețuitori de viață,
 Ce-ați probat cu-avântul vostru lumii pușe în mirare
 Că din vultur vultur naște, din stejar stejar răsare!

De la Domn pân' la opincă, duși de-o soartă norocoasă,
 V'ați legat în logodire cu izbânda glorioasă
 Ș'ați făcut ca să pricepem a trecutului mărimă,
 Măsurându-vă de-o samă cu-a strămoșilor'nălțime
 Ș'arătând, precum prin nouri mândrul soare se arată,
 Cine-am fost odinioară, cine iar vom fi odată!

Să trăiți, feciori de oaste! Domnul sfânt să vă ajute
 A străbate triumfalnic în cetăți și în redute,
 Ca la Rahova cu tunul, ca la Grivița cu sborul,
 Ca la Plevna, unde astăzi cei întâi ați pus piciorul,
 Infruntând pe-Osman-Gaziul și, prin fapt de bărbăție,
 Ridicând o țeară mică peste-o mare'mpărăție!

O, viteji de viță veche! Auziți în depărtare
 Acel vuet fără nume ce răsună ca o mare?
 Sunt bătăile de inimi ale'ntregu'i neam al nostru
 Ce adună zi și noapte dorul lui cu dorul vostru,
 Sunt vărsările de lacrimi pentru-acel care se stinge,
 Sunt urările voioase pentru-acel care învinge.....

Pas dar! pas tot înainte! timpul vechiu din nou zorește!
 Viitorul României dat-au mugur ce'ncolțește!
 O, copii! de voi sunt mândru, simt acea mândrie mare,
 Care crește cu mărirea unui neam în deșteptare.
 Mi-am văzut visul cu ochii, de-acum pot să mor ferice!
 Astăzi lumea ne cunoaște: *Român* zice, *Viteaz* zice.

Mircești, 28 Noembre 1877.

Observări. Oda aceasta face parte din grupa de poezii *Ostașii noștri*. Simțim în ea emoțiunea celui ce privea ca un părinte izbânzile glorioase ale fiilor țării sale, la a cărei deșteptare și înălțare luase însuși o parte așa de mare.

Fragment dintr'o scenă din comedia în 2 acte

Chirița în provincie.

Chirița. — Mai tras-ai în cărți, cumnățico?

Safta. — Tras, soro... că alta nu fac toată ziua...

Chirița. — Și ce zic cărțile?

Safta. — Menesc a bine... Mi-o eșit zece ochi de carò... bucurie lângă riga de trefli... frate-meu, și dedesubt trii ochi de cupă... drum... trebuie să vie negreșit astăzi... și să-ți aducă veste bună.

Chirița. — Să te-audă Dumnezeu!... Ean spune-mi, te rog... (li vorbește încet, în vreme ce scoate un port-țigar din buzunar).

Șarl (în fund). — *Dis donc comme moi, Goulitze: Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse.*

Guliță. — *Calypso ne pouvait d'Ulysse.*

Șarl (în parte). — *Cré gamin!.. il m'agace joliment!..*

Safta. — Iar ai să tragi tiutiun, soro?.. Pare că te văd iar c'ai să te îmbolnăvești.

Chirița. — Ba nu, soro, c'așa-i moda. Dacă sânt armazoancă, trebuie să mă deprind cu țigările!..

Safta. — Mă mir ce gust poți găsi să pufuești din gură ca un Neamț!

Șarl (înaintându-se). Poroncesc, madam.

Chirița. — Nu cumva ai fosfor cu d-ta?

Șarl (aprinzând un chibrit) *Voila, madame. (în parte) Elle fume comme un caporal.*

Chirița (aprinzându-și o țigară groasă). — *Merci. Vous vous aussi boire une cigarette?*

Șarl (în parte). — *Aïe... aïe... elle va recommencer ses traductions libres...*

Chirița. — *Ils sont de minune... cigarettes de Halvanne.*

Șarl (luând o țigară) *Merci, madame.*

Guliță. — Țigare de halva?... nineacă, dă-mi și mie o țigară.

Chirița. — Auzi?... atâta ar mai trebui!... Monsiu Șarlă... ean dîtes moi, je vous prie: est-ce que vous êtes... mulțămît de Guliță?

Șarl. — *Comme ça, comme ça... mulțemit et pas trop.*

Chirița. — *C'est qu'il est très... sburdatic... mais avec le temps je suis sûre qu'il deviendra un tambour d'instruction.*

Șarl. (cu mirare). — *Tambour?...*

Chirița. — *Oui... adică: tobă de carte... tambour... Nous disons comme ça en molave.*

Șarl (în parte). — *Ah, bon!... la voila lancée.*

Chirița. — *Et alors nous l'enverrons dedans.*

Șarl. — *Où ça, madame?*

Chirița. — *Dedans... în întru... nous disons comme ça en moldave.*

Șarl (în parte). — *Parle donc le moldave alors, malheureuse!*

Chirița. — *...j'ai appris toute seule le français... pre legea mea.*

Șarl. — *Est-ce possible!... C'est extraordinaire... Hé bien, votre fils vous ressemble... il a une facilité! dans quelques années il parlera aussi bien que vous.*

Chirița. — *Quel bonheur! Gugulea, nineacăi... Auzi ce spune monsiu Șarlă... zice că ai să înveți franțuzește ca apa... N'est-ce pas, monsieur Charles, qu'il parlera comme l'eau?*

Șarl. — *Comme? Ah oui, oui... vous dites comme ça en moldave. Oui... oui.*

Chirița. — *Da ean să-i fac eu un examen... Guliță, spune nineacăi, cum se chiamă franțuzește furculița?*

Guliță. — *Furculition.*

Chirița. — *Frumos... dar friptura?*

Guliță. — *Fripturition.*

Chirița. — *Prea frumos... dar învârtita?*

Guliță. — *Invârtision.*

Chirița. — Bravo, Guliță... bravo, Guguliță... (și sărută).

Șarl (în parte, furios). — *Gogomanition, va!...*

Observări. „Chirița în provincie”, ca și celelalte scrieri dramatice ale lui Alecsandri din întâia sa perioadă, are o factură ușoară. Alecsandri vroia prin teatru să facă ridicole unele vanități și ușurințe ale societății noastre, care... nici acum nu au dispărut.

Lucrare. Să se citească, acasă, **Fântâna Blanduziei și Despot-Vodă** și să se discute despre ele în clasă.

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
PROGRAMA ANALITICĂ A CLASEI A VI-a	3
ISTORIA LITERATURII ROMÂNE. Introducere	5
Cultura slavonă în țările noastre	11
INCEPUTURILE LITERATURII ROMÂNEȘTI CELE MAI VECHI MONUMENTE DE LIMBĂ ROMÂ- NEASCĂ: TEXTELE ROTACIZANTE	20
Codicele Voronețean	22
Psaltirea Scheiană	26
Importanța textelor rotacizante	31
<i>Coresi</i>	33
Evangheliarul	35
Lucrul apostolesc (Faptele apostolilor)	37
Cazania lui Coresi. Evanghelie cu învățătură 1581)	38
<i>Palia de la Orăștie</i>	41
<i>Importanța literaturii religioase din secolul XV și XVI</i>	43
EPOCA LUI MATEI BASARAB ȘI VASILE LUPU	45
<i>Mitropolitul Vaarlam</i>	50
Carte românească de învățătură Dumeneceilor preste an (1643)	51
<i>Mitropolitul Simion Ștefan</i>	56
Noul Testament (Bălgrad 1648)	57
<i>Mitropolitul Dosofteiu</i>	60
Psaltirea versificată (1673) Psalmul 46	63
Psalmul lui David 101	65
Vieața și petriacerea svinților (1682 - 86). Legenda lui Avgar	66
EPOCA LUI BRÂNCOVEANU. BIBLIA LUI ȘER- BAN (1688)	70
Biblia (1682). Predoslovie	72
<i>Antim Ivireanul</i>	75
Didahiile	79
Opera lui Antim Ivireanul	84
<i>Literatura religioasă în cultura românească</i>	88

LITERATURA RELIGIOASĂ APOCRIFĂ	92
<i>Codicile Sturdzan</i>	95
Cuvânt despre vieața și moartea lui Avram, cum au venit arhanghelul să ia sufletul lui	96
Legende apocrife și folclorul	99
LITERATURA ASTROLOGICĂ	102
<i>Rojdanicul</i>	103
<i>Gromovnic</i>	104
<i>Trepetnic</i>	104
<i>Floarea darurilor</i>	105
ROMANUL POPULAR	109
<i>Alexandria</i>	110
<i>Varlaam și Ioasaf</i>	118
<i>Archirie și Anadan</i>	126
<i>Vieața și pildele lui Esop</i>	128
<i>Pilda lui Esop cu limbile</i>	131
<i>Atte romane populare</i>	133
<i>Importanța literaturii populare</i>	135
CRONICARII. Inceputurile istoriografiei moldovenești	137
<i>Grigore Ureche</i>	140
Pentru limba moldovenească	143
De moartea lui Ștefan Vodă cel bun. Văleatul 7012	144
Când au pribegit Petru-Vodă de multe nevoi, în țara ungurească	145
Când au trimis Aron-Vodă înainte la scaun pre Oprea armașul să prindă pre o seamă de boieri	148
Când au pribegit Ureche logofătul	149
Caracterizare	150
<i>Miron Costin</i>	153
Opera lui Miron Costin	158
Din cronica lui Miron Costin. Când și-au luat zioa bună Ștefan Gheorghe Logofătul de la Vasilie Vodă, și apoi au venit cu oști asupra-i	159
Predoslovia	162
De neamul moldovenilor, din ce țară se trag stră- moșii lor. Descălicarea Daciei. (Colonizarea) (cap. IV)	166
Opera lui Miron Costin	169

<i>Ion Neculce</i>	171
Letopisețul Țării Moldovei dela Dabija Vodă până la Ion Mavrocordat	174
Petru-cel-Mare în Iași	175
Omorîrea lui Miron Costin	178
<i>Dimitrie Cantemir</i>	182
Constantin-Vodă Cantemir	188
Din istoria ieroglifică. Lupul și armăsarul	191
Descriptio Moldaviae (Descrierea Moldovei)	197
Opera lui Dimitrie Cantemir	201
Cronicele muntene	206
Cronica anonimă (atribuită lui Radu Popescu): Brâncoveanu și rudele sale	208
<i>Constantin Cantacuzino Stolnicul</i>	213
Istoria Țării-Românești. Combaterea „basnei lui Simeon Dascălul“	216
Continuitatea Românilor în Dacia	219
Opera Stolnicului Constantin Cantacuzino	223
Importanța cronicarilor	211
LITERATURA MODERNĂ. ȘCOALA ARDELEANĂ	227
Elementa linguae daco-romanae sive Valachicae (Viena 1780)	233
Din Cronica lui Șincai	236
Petru Maior: Istoria pentru începutul Românilor în Dacia	237
INCEPUTURILE POEZIEI CULTE IN LITERATURA NOASTRA: <i>Iendchiță Văcărescu și urmașii sai</i>	245
Amărită turturea	250
Intr'o grădină	251
<i>Alexandru Văcărescu</i>	253
Oglinda când ți-ar arăta	253
<i>Nicolae Văcărescu</i>	253
Cântec	253
<i>Iancu Văcărescu</i>	255
La Pravila Țării	256
Saturnu	258
Ce este 'n mână, nu e minciună	261
Lui Grigorie Alexandrescu	262

	<u>Pagina</u>
<i>Costachi Conachi</i>	265
Cine-i amoriul?	267
Ah! ochişori vii...	268
Scrisoare către Ioan Sturdza Voevod	269
Scrisoare către Mitropolitul Veniamin	271
<i>Ioan-Budai-Deleanu</i>	277
Țiganiada : Cântecul I	280
INCEPUTURILE CULTURII MODERNE ȘI REDEȘ- TEPTAREA CONȘTIINȚEI NAȚIONALE ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE	293
<i>Gheorghe Lazăr</i>	295
Înștiințare	299
Cuvântarea la așezarea în scaun a mitropolitului Dionisie Lupul (1819)	303
Cuvântarea la sosirea în țară a Domnitorului Gri- gorie Ghica	305
<i>Gheorghe Asachi</i>	309
Către Italia	314
Către Moldoveni	316
Dorul	316
<i>Vasile Cârlova</i>	318
Păstorul întristat	320
Inserarea	322
Ruinurile Târgoviștei	324
Marșul oștirii române	329
<i>Ioan Eliade Rădulescu</i>	330
Din prefața gramaticii	332
Dispozițiile și încercările mele de poezie	346
Cântarea Dimineții	352
Sburătorul	354
<i>Simion Bărnuțiu</i>	360
Cuvântarea din 2/14 Maiu 1848	362
<i>Andrei Mureșanu</i>	377
Răsunetul	378
<i>Timotei Cipariu</i>	381
Cuvântare	383
Fragment din „Principii de limbă și de scriptură“	385

	<u>Pagina</u>
GENERAȚIA DELA 1848	389
<i>Grigore Alexandrescu</i>	389
Adio la Târgoviște	395
Rugăciunea	400
Anul 1840	402
Umbra lui Mircea la Cozia	406
Adio!	409
Satiră, Duhului meu	411
Boul și vițelul	416
Căinele și cățelul	419
Ursul și Lupul	420
<i>Constantin Negruzzi</i>	425
Alexandru Lăpușeanul	435
Scrisoarea III (Vandalism)	452
Scrisoarea XVI (Critică)	455
<i>Ion Ghica</i>	458
Bucureștii acum o sută de ani	463
Clucerul Alecu Gheorghescu	474
Generalul Coletti la 1835	483
Critici îndrăzneți	487
<i>M. Kogălniceanu</i>	490
Programul Daciei Literare	494
Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit în 24 Noemvrie 1843	500
Discursul la alegerea lui Cuza	509
Scrisoarea lui M. Kogălniceanu către Baronul de Jomini, în chestiunea Basarabiei	511
<i>Literatura populară orală</i>	519
<i>Dimitrie Bolintineanu</i>	527
O fată tânără pe patul morții	528
Daniel Sihastru	529
Ghinea Grecul	531
Mihnea și Baba	533
San Marina	537
La Salonic	541
Semințele Aromânilor	542
Aromâni păstori nomazi	543

	<u>Pagina</u>
<i>Nicolae Bălcescu</i>	546
Mersul revoluției în istoria Românilor	554
Un imn libertății și patriei	567
Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul. Introducere	569
Cartea I. Libertatea națională (1593—Aprilie 1595)	573
Cartea IV. Unitatea Națională (Aprilie 1599—Iulie 1600)	574
 <i>Alecu Russo [Rusu]</i>	 587
Cântarea României	589
Cugetări	597
 <i>Vasile Alecsandri</i>	 605
Doina	618
Groza	618
8 Mart	621
Steluța	623
N. Bălcescu murind	625
Oaspeții Primăverii	626
Secerișul	626
Oadă ostașilor români	627
Chirița în provincie	629

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

ERRATA

Cititorii sunt rugați a îndrepta următoarele greșeli de tipar :

pag. rând.

- 17 2 de jos colcana din dreapta în loc de ~~l~~=900 să se citească : ~~C~~=900
16 25 „ sus „ „ „ „ „ „ „ ~~I~~=ea „ „ „ ~~f~~= ia
45 12 „ jos ștergeți întreg rândul (imprimat de 2 ori).
524 10 „ sus, înainte de paranteze s'au sărit și trebuiesc adăogate rân-

durile următoare:
Alte două basme românești au apărut în traducere germană
în scrierea lui R. K u n i s c h, *Bukarest und Stambul, 1864.*
La aceasta se referă.